

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

«Η εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης
και οι επιδράσεις της στην ελληνική εκπαιδευτική πολιτική:
η περίπτωση των Κοινωνικών Σπουδών
στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (1993-2006)»

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
ΑΣΠΑΣΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΑΘΗΝΑ 2013

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

«Η εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης
και οι επιδράσεις της στην ελληνική εκπαιδευτική πολιτική:
η περίπτωση των Κοινωνικών Σπουδών
στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (1993-2006)»

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
ΑΣΠΑΣΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

Μελετιάδης Χαράλαμπος

Λυδάκη Άννα

Πασιάς Γεώργιος

ΑΘΗΝΑ 2013

Πίνακας Περιεχομένων

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

— Η ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ

1.1. Εισαγωγή	9
1.2. Η προβληματική της μελέτης. Αναγκαιότητα, σκοπός, στόχοι, ερωτήματα	14
1.3. Βιβλιογραφική επισκόπηση.	20
1.4. Η δομή της μελέτης.	28

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ – ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

— ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

2.1. Η Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης.	36
2.2. Η Εκπαιδευτική Πολιτική (έννοια, αντικείμενο, φορείς).	49

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

— ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ:

ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ

3.1. Αναλυτικά Προγράμματα	60
3.2. Σχολικά Εγχειρίδια	63

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

— Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ:

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

4.1. Εννοιολογικό πλαίσιο της Ε.Ε.	68
4.2. Ερμηνευτικές διαστάσεις της Ε.Ε.	72
4.2.1. Η Νομική διάσταση.	72
▪ Νομικό, κανονιστικό πλαίσιο της Ε.Ε. στη γενική εκπαίδευση	73
4.2.2. Η Θεσμική διάσταση.	75
▪ Αρμοδιότητες των Θεσμικών Οργάνων σε Θέματα Εκπαίδευσης	76
▪ Τα εκπαιδευτικά κείμενα της Κοινότητας	77
4.2.3. Η Οικονομική διάσταση	78
▪ Η οικονομική διάσταση της Ε.Ε. και η εκπαιδευτική πολιτική	78
4.2.4. Η Κοινωνική διάσταση	79
▪ Σύνδεση της κοινωνικής πολιτικής της Κοινότητας με την εκπαιδευτική πολιτική	80

4.2.5. Η Πολιτική διάσταση και ο ευρωπαίος πολίτης	82
▪ <i>Σύνδεση της πολιτικής διάστασης της Κοινότητας με την εκπαιδευτική πολιτική</i>	84
4.2.6. Η Πολιτιστική διάσταση της Ε.Ε.	87
▪ <i>Σύνδεση της πολιτιστικής διάστασης με την εκπαιδευτική πολιτική</i>	88
4.2.7. Η «Ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση»	90

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

— Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1. Ερευνητικά ερωτήματα – υποθέσεις	95
5.2. Το ερευνητικό υλικό	95
5.3. Η μέθοδος της έρευνας	96
5.3.1. Η ανάλυση του περιεχομένου	96
5.3.2. Η διαδικασία της έρευνας: καταγραφή και συσχέτιση του ερευνητικού υλικού με τις υποθέσεις της έρευνας	100
5.3.3. Η μελέτη του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων των Κοινωνικών Σπουδών στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση	103
▪ <i>Καταγραφή βασικών ερμηνευτικών λέξεων-κλειδιών</i>	103
▪ <i>Ταξινόμηση και επιλογή σχολικών εγχειριδίων των Κοινωνικών Σπουδών</i>	105
▪ <i>Διαχείριση του υλικού-Διαδικασία ανάλυσης του περιεχομένου των εγχειριδίων των Κοινωνικών Σπουδών</i>	108
▪ <i>Επεξεργασία και αποτύπωση δεδομένων</i>	112

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

— Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ Ε.Ε. (1993-2006):

«ΛΟΓΟΙ» ΚΑΙ «ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ»

6.1. Η εκπαίδευση στη δεκαετία του '90 – Εισαγωγή	122
6.1.1. Η εκπαίδευση στις Συνθήκες της Ε.Ε.	125
6.1.2. Ο εκπαιδευτικός «λόγος»	128
6.1.3. Πρωτοβουλίες και προγράμματα δράσης	134
6.2. Η εκπαίδευση στη δεκαετία του 2000 – Εισαγωγή	137
6.2.1. Η Στρατηγική της Λισσαβόνας στην εκπαίδευση	137
6.2.2. Ο εκπαιδευτικός «λόγος»	139
6.2.3. Πρωτοβουλίες και προγράμματα δράσης	146
6.3. Η διαρθρωτική πολιτική της Ε.Ε. και τα εθνικά σχέδια δράσης στην εκπαίδευση	147
6.3.1. Η διαρθρωτική πολιτική της Ε.Ε.	147
6.3.2. Τα εθνικά σχέδια δράσης στην εκπαίδευση την περίοδο 1994-2006 ΕΠΕΑΕΚ Ι & ΙΙ	150
6.3.3. Το Ελληνικό θεσμικό πλαίσιο	152

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

— ΟΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ

ΤΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

7.1.	Η περίοδος από τη μεταρρύθμιση του 1977 έως το 1995	156
7.1.1	Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976/77	156
7.1.2.	Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1985- Νόμος 1566/85.....	158
7.2.	Η περίοδος από τη μεταρρύθμιση του 1997 έως το 2006	161
7.2.1.	Η μεταρρύθμιση του 1997-98	161
7.2.2.	Οι μεταρρυθμίσεις στα Προγράμματα Σπουδών, 1997-2005.....	162
	▪ <i>Η μεταρρύθμιση στα Προγράμματα Σπουδών (ΕΠΠΣ), 1997-2000</i>	163
	▪ <i>Η μεταρρύθμιση στα Προγράμματα Σπουδών (ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ), 2001-2005.....</i>	166

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

— ΜΑΘΗΜΑ: «ΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ»	170

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

— ΜΑΘΗΜΑ: «ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ».....	194

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

— ΜΑΘΗΜΑ: «ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΘΕΣΜΟΥΣ» ...	244

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

— ΜΑΘΗΜΑ: «ΟΡΓΑΝΑ, ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ»	284

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

— ΜΑΘΗΜΑ: « ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ»	322

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13

— ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ Ε.Ε. ΣΤΗΝ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

13.1.	Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στην Ελλάδα κατά το διάστημα 1985-1995 Σύντομη επισκόπηση.....	334
13.2.	Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στο πλαίσιο του ΕΠΕΑΕΚ Ι (1995-2000)	337
13.2.1.	Ταχύρρυθμα Προαιρετικά Επιμορφωτικά Προγράμματα - Η Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στην “Ευρωπαϊκή διάσταση” στο πλαίσιο του ΕΠΕΑΕΚ Ι	340
13.2.2	Ταχύρρυθμο Προαιρετικό Επιμορφωτικό Πρόγραμμα «Ευρωπαϊκή Διάσταση της Εκπαίδευσης». Η περίπτωση του ΠΕΚ ΦΙΛΟΘΕΗΣ (2ο ΠΕΚ ΑΘΗΝΩΝ)	343
13.3.	Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στο πλαίσιο του ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ (2000-2006)	343
13.3.1.	Προγράμματα επιμόρφωσης του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου	345
	▪ <i>Ταχύρρυθμο Επιμορφωτικό Πρόγραμμα που αφορά στην Ευρωπαϊκή Ένωση για τους εκπαιδευτικούς δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης-Επιμορφωτικό υλικό.....</i>	346
	▪ <i>Πρόγραμμα επιμόρφωσης του Π.Ι για τα στελέχη της Διοίκησης της εκπαίδευσης Θεματική ενότητα «Ευρωπαϊκή Ένωση» - Επιμορφωτικό υλικό.....</i>	353

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14

— ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	360

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	388

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	390

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1
Η ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ

1.1. Εισαγωγή

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί ένα σημαντικό εγχείρημα ιστορικού μετασχηματισμού στον ευρωπαϊκό χώρο, το οποίο επηρεάζει άμεσα τις τύχες των κρατών και των λαών της γηραιάς ηπείρου. Η διαδικασία της περιφερειακής ολοκλήρωσης της Ευρώπης συνδέεται άμεσα με την πολιτική και οικονομική πραγματικότητα των ευρωπαϊκών κρατών, επηρεάζει καθοριστικά τις εθνικές πολιτικές και αλλάζει την εικόνα των ευρωπαϊκών κοινωνιών. Κατά την πορεία της ενοποιητικής διαδικασίας η οικονομία αποτέλεσε τον κεντρικό πυλώνα του εγχειρήματος ενώ σταδιακά οι οικονομικοί στόχοι απέκτησαν επιπλέον κοινωνικό και πολιτικό περιεχόμενο (Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση 1993, Συνθήκη του Άμστερνταμ 1999, Συνθήκη της Λισαβόνας 2009).

Το πρόταγμα της Ενωμένης Ευρώπης αμφισβητήθηκε έντονα τόσο στο πολιτικό επίπεδο, κατά τη διαδικασία της απόρριψης της Συνταγματικής Συνθήκης (2004-2006), όσο και κυρίως στο κοινωνικό, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης οικονομικής κρίσης (2009-2011). Η αδυναμία της πολιτικής, το έλλειμμα της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης, η αποδόμηση του ευρωπαϊκού κοινωνικού συμβολαίου υπό την επικυριαρχία των αγορών κατέδειξαν τα όρια και τις αδυναμίες του εγχειρήματος.

Στη στροφή του 21^{ου} αιώνα, σε ένα ραγδαία και ριζικά μεταβαλλόμενο διεθνές οικονομικό και γεωπολιτικό περιβάλλον, η Ευρωπαϊκή Ένωση βρίσκεται αντιμέτωπη με μια σειρά προκλήσεων στο οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο. Η διεθνής οικονομική κρίση, η επανάσταση της γνώσης, η ευρωπαϊκή διακυβέρνηση και η προώθηση της πολιτικής ενοποίησης, η δημογραφική γήρανση και η μετανάστευση, η ενίσχυση της θέσης της Ευρώπης στον διεθνή χώρο αποτελούν κρίσιμα διακυβεύματα για το μέλλον των ευρωπαϊκών κοινωνιών. Παράλληλα, έννοιες όπως ο 'ευρωπαίος πολίτης' και η 'ευρωπαϊκή ταυτότητα', η 'ευρωπαϊκή διακυβέρνηση', απέκτησαν ιδιαίτερη σημασία για το «μέλλον της Ευρώπης» καθώς συνδέθηκαν άμεσα με το συμβολικό, ιδεολογικό και δημοκρατικό έλλειμμα της ΕΕ που διαπιστώθηκε κατά τις διαδικασίες της θέσπισης της Συνταγματικής Συνθήκης. Η αντιμετώπιση του πολιτικού και κοινωνικού ελλείμματος, η ενίσχυση της ιδιότητας του ευρωπαίου πολίτη και η υποστήριξη θεμελιωδών αξιών του σύγχρονου ευρωπαϊκού πολιτισμού που βρίσκονται σε κρίση, όπως η δημοκρατία, η ισότητα, η εργασία, η κοινωνική δικαιοσύνη, η κοινωνική αλληλεγγύη, αποτελούν πλέον βασικά πεδία της κριτικής σχετικά με το περιεχόμενο και την προοπτική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Τον Μάρτιο του 2000 στη Λισαβόνα οι ηγέτες των 15 κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποφάσισαν να προωθήσουν ένα φιλόδοξο σχέδιο για την Ευρώπη με σκοπό να καταστεί η Ευρωπαϊκή Ένωση *«η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία γνώσης ανά την υφήλιο»*¹. Το σχέδιο, γνωστό ως ‘στρατηγική της Λισαβόνας’, απαιτούσε ριζικό μετασχηματισμό της ευρωπαϊκής οικονομίας παράλληλα με ένα τολμηρό πρόγραμμα για εκσυγχρονισμό των συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας και εκπαίδευσης. Με την απόφαση αυτή το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισαβόνας αναβάθμισε τον τομέα της εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, έδωσε έμφαση στις σχέσεις της εκπαίδευσης με τις πολιτικές για την οικονομία και την απασχόληση και κάλεσε τα κράτη μέλη να προχωρήσουν στις απαραίτητες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, επισημαίνοντας ότι τα ευρωπαϊκά συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης πρέπει να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις της κοινωνίας της γνώσης. Οι αποφάσεις που πάρθηκαν στο πλαίσιο της Στρατηγικής της Λισαβόνας συνιστούν για πρώτη φορά άμεση παρέμβαση στο πεδίο των εθνικών εκπαιδευτικών πολιτικών, καθώς τα ίδια τα κράτη μέλη αποδέχθηκαν την ανάγκη της σύγκλισης των εθνικών πολιτικών τους με βάση τη θέσπιση κοινά αποδεκτών στόχων και προτεραιοτήτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Τα επόμενα χρόνια η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έδωσε προτεραιότητα στη διαμόρφωση ενός συνεκτικού πλαισίου ‘λόγων’ και ‘πρακτικών’ που αφορούσαν στην προώθηση των «πολιτικών της γνώσης» (εκπαίδευση, κατάρτιση, έρευνα, καινοτομία) σε εθνικό και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Ο βασικός στόχος ήταν να δημιουργηθεί ένα ‘πλαίσιο ελέγχου’ του σχεδιασμού και των κατευθύνσεων των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων με στόχο τη σύγκλιση των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης των ευρωπαϊκών κρατών και απώτερο σκοπό την οικοδόμηση της ‘Ευρώπης της γνώσης’ και τη δημιουργία του ευρωπαϊκού χώρου εκπαίδευσης και κατάρτισης. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000, σε μια σειρά από κείμενα του Συμβουλίου και της Επιτροπής ο εκπαιδευτικός ‘λόγος’ και οι πολιτικές της ΕΕ εμπλουτίστηκαν με επίκαιρες έννοιες και νέα πεδία αναφοράς και υποστηρίχθηκαν από πρωτοβουλίες των θεσμικών οργάνων καθώς και από προγράμματα δράσης τόσο σε ευρωπαϊκό (Σωκράτης, Erasmus, Διά Βίου Μάθηση) όσο και σε εθνικό επίπεδο (εθνικά σχέδια δράσης/ΕΠΕΑΕΚ, ΕΣΠΑ).

Ζητήματα όπως η βελτίωση της ποιότητας, η μεταρρύθμιση των προγραμμάτων σπουδών, οι νέες ικανότητες για την κοινωνία της γνώσης, η ενίσχυση της διά βίου μά-

¹ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, *Συμπεράσματα της Προεδρίας*, Λισαβόνα (23-24.3.2000), Βρυξέλλες, 2000.

θησης, η αξιοποίηση των ΤΠΕ, η κατάρτιση και η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών αποτέλεσαν βασικούς άξονες των πολιτικών της ΕΕ και συνδέθηκαν άμεσα με το περιεχόμενο των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων για την προσαρμογή των εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων στις απαιτήσεις της «κοινωνίας της γνώσης», τις στρατηγικές για τη διά βίου εκπαίδευση και την οικοδόμηση της «Ευρώπης της γνώσης».

Παράλληλα, η οικοδόμηση της «Ευρώπης της γνώσης» συνδέθηκε και με την αναγκαιότητα της «γνώσης για την Ευρώπη». Η «γνώση για την Ευρώπη» αφορά τόσο σε ‘επίμαχες’ έννοιες της ευρωπαϊκής ενοποίησης, που αναφέρονται στη θεσμική συγκρότηση, στη διακυβέρνηση, στη νομιμοποίηση, στη διαφάνεια όσο και σε επιμέρους πολιτικές της ΕΕ. Οι μεταρρυθμίσεις των Προγραμμάτων Σπουδών στις βαθμίδες της γενικής εκπαίδευσης με έμφαση στον καθορισμό των νέων ικανοτήτων για τη διά βίου μάθηση καθώς και η προετοιμασία των εκπαιδευτικών για τους μεταβαλλόμενους ρόλους τους στην κοινωνία της γνώσης αποτέλεσαν βασικά πεδία αιχμής των πολιτικών της γνώσης της ΕΕ. Για τον λόγο αυτό, ως πρόσθετος, συμπληρωματικός στόχος των πολιτικών της γνώσης, ορίστηκε η βελτίωση της ‘γνώσης για την Ευρώπη’ μέσα από δράσεις ενίσχυσης της ευρωπαϊκής διάστασης και με την εισαγωγή της ΕΕ στα προγράμματα σπουδών όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης καθώς και στα προγράμματα επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών. Από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Συμβούλιο Παιδείας επεσήμαναν την *«επείγουσα ανάγκη προώθησης των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων»*, με έμφαση στη *«μεταρρύθμιση των προγραμμάτων σπουδών της γενικής εκπαίδευσης, η οποία συνδέεται με μια μετατόπιση της εστίασης από τη μετάδοση της γνώσης στην ανάπτυξη των μεταβιβάσιμων ειδικοτήτων. Το γεγονός αυτό απαιτεί διαφορετικές προσεγγίσεις στην οργάνωση της διδασκαλίας και της μάθησης και νέες δεξιότητες από τους εκπαιδευτικούς...»*².

Σύμφωνα με διάφορες μελέτες, το πλαίσιο του ‘λόγου’ της ΕΕ για τον ρόλο της εκπαίδευσης στην οικοδόμηση της Ευρώπης της Γνώσης, στηρίζεται σε *σχηματισμούς λόγου* (παγκοσμιοποίηση, οικονομίες της γνώσης, απελευθέρωση αγορών, οικονομική αποτελεσματικότητα, επιχειρησιακή λογική), που προέρχονται από τον χώρο της οικονομίας της αγοράς και των επιχειρήσεων και συνδέεται με την επικράτηση μιας ‘τεχνοκρατικής ιδεολογίας’ σε εθνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο. Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις σχεδιάζονται και προωθούνται στη βάση μιας νέας θεώρησης

² ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Οι βασικές ικανότητες για τη διά βίου μάθηση*, COM (2005) 548 τελικό, Βρυξέλλες, 10.11.2005, σ. 5.

για το ‘ανθρώπινο’ και το ‘κοινωνικό’ κεφάλαιο, σύμφωνα με την οποία οι διαδικασίες της μάθησης συνδέονται άμεσα με τους στόχους των νέων δεξιοτήτων/ ικανοτήτων και τις αλλαγές στα πρότυπα και τους σύγχρονους όρους παραγωγής, που επιβάλλει η οικονομία της γνώσης. Ειδικότερα, η διαχείριση του ανθρώπινου κεφαλαίου στο πλαίσιο των οικονομιών της γνώσης επηρεάζεται από το μεταβαλλόμενο τοπίο των συνθηκών παραγωγής και εργασίας (ανταγωνιστικότητα, ευελιξία, ευέλικτη και ελαστική απασχόληση) με συνέπεια τη μετάβαση από τις θεωρίες της κοινωνικής και πολιτισμικής αναπαραγωγής της δεκαετίας ’70-’80 (Bourdieu, Bernstein), στις θεωρίες της ρύθμισης, της προσαρμογής και της νέας διαχείρισης και διακυβέρνησης (OECD, 2000)³. Πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι ένα μέρος των σύγχρονων ‘πολιτικών της γνώσης’ της ΕΕ καθορίζεται από την νέα ‘οικονομία της εκπαίδευσης’ και συνδέεται με την κατασκευή μιας ‘μετρήσιμης’ Ευρώπης της γνώσης, η οποία επιβάλλει την προσαρμογή σε κοινούς στόχους, κοινά αποδεκτούς δείκτες, μεθόδους και πλαίσια αναφοράς και θα ελέγχεται από τους αριθμούς, τα πρότυπα και τους δείκτες ποιότητας.

Οι ‘πολιτικές της γνώσης’ αναφέρονται συνήθως στις μεταρρυθμίσεις των Προγραμμάτων Σπουδών (ΠΣ) και των Σχολικών Εγχειριδίων (ΣΕ) με σκοπό τις αλλαγές στο περιεχόμενο και την οργάνωση της σχολικής γνώσης και των μεθόδων διδασκαλίας μέσα στο πλαίσιο των ευρύτερων κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών αλλαγών και εξαρτώνται άμεσα από την επικρατούσα ιδεολογία κατά την ιστορική περίοδο της εφαρμογής τους. Τα Προγράμματα Σπουδών και τα Σχολικά εγχειρίδια θεωρείται ότι αποτελούν παράγοντες οικονομικής ανάπτυξης και κοινωνικού εκσυγχρονισμού, αλλά χρησιμοποιούνται και ως μέσα ιδεολογικού ελέγχου και ως μηχανισμοί κοινωνικής και πολιτιστικής αναπαραγωγής.

Στη χώρα μας οι πολιτικές της γνώσης με έμφαση στη μεταρρύθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών και τη συγγραφή νέων σχολικών εγχειριδίων στη Γενική εκπαίδευση αποτέλεσαν σημαντικό τμήμα των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων του ΥΠΕΠΘ από τα μέσα της δεκαετίας του ’90. Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις της περιόδου 1997-2004 συνδέθηκαν άμεσα με την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και με διαδικασίες εκσυγχρονισμού, προσαρμογής και σύγκλισης των εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Οι επιδράσεις της ΕΕ στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση ήσαν εμφανείς τόσο στο επίπεδο του λόγου όσο και στο

³ OECD : Organisation for Economic Co-operation and Development

επίπεδο των πρακτικών καθώς: α) η μεταρρύθμιση πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της σύγκλισης με τους στόχους της ΕΕ και χρηματοδοτήθηκε από την ΕΕ μέσω εθνικών σχεδίων δράσης (1^ο & 2^ο ΕΠΕΑΕΚ) και β) ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός και οι διαδικασίες διαχείρισης έγιναν με βάση τους Κανονισμούς των Διαρθρωτικών Ταμείων (ΕΚΤ, ΕΤΠΑ κ.ά.) της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σύμφωνα με το ΥΠΕΠΘ, οι προτεραιότητες και τα μέτρα που αναπτύχθηκαν *«βρίσκονταν σε συνάφεια με την εκπαιδευτική πολιτική και τις κατευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς το Πρόγραμμα ΕΠΕΑΕΚ (2000-2006) υπήρξε προϊόν συστηματικής επεξεργασίας και διαβούλευσης ... των υπηρεσιών του ΥΠΕΠΘ και της ΕΕ»*⁴.

Στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν η αλλαγή των Προγραμμάτων Σπουδών και η συγγραφή νέων σχολικών εγχειριδίων για την Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας και τη δημιουργία νέας γνώσης, σύμφωνα με τις απαιτήσεις της κοινωνίας της γνώσης. Στο εισαγωγικό κείμενο για την αιτιολόγηση της μεταρρύθμισης των προγραμμάτων σπουδών της γενικής εκπαίδευσης επισημαίνεται ότι η δυναμική του εκπαιδευτικού συστήματος συναρτάται από την ικανότητα προσαρμογής του στις αλλαγές του εθνικού και διεθνούς περιβάλλοντος (κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας, παγκοσμιοποίηση, πολυπολιτισμικότητα), οι οποίες θεωρείται ότι είναι αναγκαίο να προωθούν, μεταξύ άλλων, *«την καλλιέργεια της συνείδησης του ευρωπαίου πολίτη με την ταυτόχρονη διατήρηση της εθνικής μας ταυτότητας και της πολιτισμικής μας αυτογνωσίας»*⁵. Στο ίδιο κείμενο επισημαίνεται ότι το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να λάβει υπόψη και τον κοινό μελλοντικό σκοπό της ευρωπαϊκής εκπαίδευσης, ο οποίος *«αποτελεί κοινή επιδίωξη για την ανάπτυξη της εθνικής εκπαιδευτικής πολιτικής των επί μέρους ευρωπαϊκών χωρών»* και τον εκπαιδευτικό προσανατολισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στον οποίο *«πρέπει να ενταχθεί και το δικό μας εκπαιδευτικό σύστημα με τις κατάλληλες προσαρμογές, που θα το καταστήσουν περισσότερο ποιοτικό, περισσότερο δυναμικό, περισσότερο αποτελεσματικό»*⁶.

⁴ ΥΠΕΠΘ, *Παρουσίαση του Β' ΕΠΕΑΕΚ 2000 – 2006*, Ομιλία της Επιτρόπου Άννας Διαμαντοπούλου, Αθήνα, 29 Μαρτίου 2001.

⁵ ΑΛΑΧΙΩΤΗΣ, Σ., 'Για ένα σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα', περ. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών θεμάτων*, τχ.7, Αθήνα, Νοέμβριος 2003, σ. 13, σσ. 7-18.

⁶ ΥΠΕΠΘ/Π.Ι., *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών & Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης*, τομ. Α', Αθήνα, Σεπτέμβριος 2000, σ. 6.

Από τα προηγούμενα προκύπτει ότι η εκπαιδευτική πολιτική της ΕΕ στο πλαίσιο της στρατηγικής της Λισαβόνας αποσκοπεί στον έλεγχο του σχεδιασμού των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων με στόχο τη σύγκλιση των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης των ευρωπαϊκών κρατών και απώτερο σκοπό την οικοδόμηση της 'Ευρώπη της γνώσης'. Επιπροσθέτως, ελέγχεται σε μεγάλο βαθμό από αντιλήψεις που προέρχονται από τον χώρο της 'αγοράς' και της 'τεχνοκρατίας'. Η 'Ευρώπη της γνώσης' όμως δεν είναι μια ουδέτερη, αφαιρετική έννοια ούτε είναι αυτοσκοπός. Το περιεχόμενό της εξαρτάται και επηρεάζεται από τις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Ο χώρος της εκπαίδευσης βρίσκεται σε στενή αλληλεξάρτηση και αλληλεπίδραση με τα πεδία της οικονομίας, της πολιτικής, της κοινωνίας και του πολιτισμού. Συνακόλουθα, το ερώτημα για την 'Ευρώπη της γνώσης' συνδέεται άμεσα με κρίσιμα ερωτήματα για την πολιτική, την οικονομική, την κοινωνική και την πολιτισμική διάσταση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Προφανώς συνδέεται και με το ερώτημα της «γνώσης για την Ευρώπη», δηλαδή της κριτικής των πολιτικών της γνώσης και του περιεχομένου των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων που αφορούν τη διαμόρφωση των μελλοντικών πολιτών και την ένταξή τους στην ευρωπαϊκή πολιτεία.

1.2. Η προβληματική της μελέτης. Αναγκαιότητα, σκοπός, στόχοι, ερωτήματα

Τα τελευταία χρόνια διαφαίνεται η συγκρότηση μια νέας γνωστικής περιοχής, αυτής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία αναδιοργανώνει το σύνολο της «γνώσης για την Ευρώπη» σε θεσμικό, πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο. Με τη θέσπιση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (1993) η έννοια της Ευρώπης απέκτησε νέα ιδεολογικά, συμβολικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά καθώς συνδέθηκε άμεσα με τις διαδικασίες του οικονομικού και πολιτικού μετασχηματισμού και την προοπτική της ενοποίησης των ευρωπαϊκών κρατών. Ταυτόχρονα, δημιουργήθηκε ένας «λόγος για την Ευρώπη» ο οποίος συνδέθηκε άμεσα με τη «γνώση για την Ευρώπη» και συνοδεύτηκε από την ανάδυση νέων σημαινόντων, όπως: *ευρωπαίος πολίτης, ευρωπαϊκή ταυτότητα, ενότητα στην ποικιλομορφία, ευρωπαϊκή διάσταση, οικονομική και κοινωνική συνοχή*.

Η «γνώση για την Ευρώπη» αναφέρεται σε δύο βασικά επίπεδα ανάγνωσης, μελέτης και ερμηνείας: ένα πραγματικό και ένα συμβολικό-φαντασιακό. Το πρώτο αναφέρεται στον πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό χαρακτήρα της ευρωπαϊκής

ολοκλήρωσης και τη διερεύνηση σχετικών παραμέτρων (ανταγωνιστικότητα, απασχόληση, κοινωνική συνοχή, διακυβέρνηση, πολίτης). Το δεύτερο αφορά τη συζήτηση σχετικά με τον ιδεολογικό προσανατολισμό και το περιεχόμενο των αξιών του ευρωπαϊκού προτάγματος (δημοκρατία, ισότητα, δικαιοσύνη, αλληλεγγύη)⁷. Ειδικότερα, στον χώρο της εκπαίδευσης, η συγκρότηση της «Ευρώπης της γνώσης» συνδέεται άμεσα με τη «γνώση για την Ευρώπη» καθώς η εκπαίδευση αποτελεί το βασικό διαμεσολαβητικό θεσμό για τη διαμόρφωση μιας ευρωπαϊκής συνείδησης και τη συγκρότηση της «ευρωπαϊκής ταυτότητας» μέσα από τη μετάδοση γνώσεων, την ανάπτυξη ικανοτήτων και την καλλιέργεια στάσεων και αξιών του ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Η «γνώση για την Ευρώπη» και η μελέτη της ΕΕ συνδέονται άμεσα με το πεδίο των Κοινωνικών Σπουδών καθώς αναφέρονται σε όλες τις βασικές διαστάσεις του ευρωπαϊκού εγχειρήματος: πολιτική, οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική. Η προσέγγιση της Ευρώπης και η εισαγωγή της ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση διαχέονται στα περισσότερα μαθήματα του Προγράμματος Σπουδών της χώρας μας αλλά εξειδικεύονται εμφιατικά σε αυτά των Κοινωνικών Σπουδών (δίκαιο, πολιτική, κοινωνιολογία) καθώς συνδέονται όχι μόνο με την περιγραφική αποτύπωση της Ευρώπης αλλά και με την κριτική αποτίμηση των «πολιτικών της γνώσης» για την Ευρώπη.

Οι πολιτικές της γνώσης δεν εκφράζουν απλά τους σκοπούς και το πλαίσιο εφαρμογής της εκπαίδευσης και της αγωγής των μαθητών αλλά συνδέονται άμεσα και με ιδεολογική αναπαραγωγή καθώς ασκούν τον «κοινωνικό» και «συμβολικό» έλεγχο μέσα από τα Προγράμματα Σπουδών και τα σχολικά εγχειρίδια. Κατά συνέπεια, στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης προέχει ο αναλυτικός και ερμηνευτικός προσδιορισμός του πεδίου αναφοράς και η απάντηση σε μια σειρά από κρίσιμα ερωτήματα όπως: για ποια Ευρώπη μιλάμε; σε ποια Ευρώπη αναφερόμαστε; ποιος είναι ο προσανατολισμός και το περιεχόμενο της ευρωπαϊκής ενοποίησης; πώς συνδέονται οι ευρωπαϊκές αξίες (ελευθερία, ισότητα, αλληλεγγύη, δικαιοσύνη) με τους σκοπούς, τους στόχους και τις σύγχρονες πολιτικές της ΕΕ; πώς αυτή εισάγεται στα Προγράμματα Σπουδών, πώς διδάσκεται και τι πολίτες επιδιώκει να διαμορφώσει;

⁷ ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ., “Η ‘Ευρώπη της Γνώσης’ ως διακύβευμα και ως αναπαράσταση των σχέσεων εξουσίας – γνώσης στο ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό συγκείμενο”, στο ΓΡΑΒΑΡΗΣ, Δ.Ν. - ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Ν. (επιμ.), *Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική Πολιτική. Μεταξύ κράτους και αγοράς*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2005, σσ. 367-397, σ. 368.

Η Συνθήκη της ΕΕ (1993) αποτέλεσε βασικό σταθμό στον μετασχηματισμό της ΕΚ/ΕΕ και την πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης τόσο στο πραγματικό όσο και στο συμβολικό επίπεδο. Τα επόμενα χρόνια οι σημαντικές αποφάσεις των κρατών μελών για τη δημιουργία της ΟΝΕ (1999), της ζώνης του ευρώ (2001) και τη διεύρυνση με τις χώρες ΚΑΕ (2004) αλλά και η αποτυχημένη απόπειρα για τη θέσπιση του Ευρωπαϊκού Συντάγματος (2006) συνδέθηκαν με τη διαμόρφωση ενός νέου ρόλου για την ΕΕ στον ευρωπαϊκό και τον διεθνή χώρο.

Η νέα Ευρώπη έπρεπε να πείσει για το όραμα και τις πολιτικές της. Το συμβολικό περιεχόμενο των Κοινοτικών πολιτικών υποστηρίχθηκε από δράσεις της Επιτροπής, όπως, η καθιέρωση και προώθηση των ευρωπαϊκών συμβόλων (διαβατήριο, σημαία, ύμνος) και η ενίσχυση δικαιωμάτων (δικαίωμα πρόσβασης, αναφοράς και αντιπροσώπευσης στα κοινοτικά όργανα) στο πλαίσιο της συγκρότησης της νέας ευρωπαϊκής ταυτότητας και της προώθησης της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Αντίστοιχα, στο εφαρμοσμένο επίπεδο, προωθήθηκαν πολιτικές που αφορούσαν την προώθηση της ανταγωνιστικότητας, την ενίσχυση της απασχόλησης, τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και τη βελτίωση της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης.

Σε αυτό το πλαίσιο ο ρόλος της εκπαίδευσης θεωρήθηκε αποφασιστικής σημασίας και συνδέθηκε άμεσα με την υποστήριξη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Με την Συνθήκη ΕΕ (1993) η εκπαιδευτική πολιτική της ΕΕ απέκτησε σημαντική υπόσταση σε νομικό και συμβολικό επίπεδο, καθώς τέθηκε το κανονιστικό πλαίσιο για την ανάπτυξη και την προώθηση μέτρων εκπαιδευτικής πολιτικής που αφορούσαν όλες τις διαστάσεις της εκπαίδευσης (οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική).

Σε όλα τα επίσημα κείμενα της περιόδου (Συνθήκες, Λευκά και Πράσινα βιβλία, Υπομνήματα, Αποφάσεις του Συμβουλίου των Υπουργών Παιδείας) αναγνωρίστηκε η μεγάλη σημασία του ρόλου της εκπαίδευσης και της κατάρτισης στην πορεία προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Ένας σύγχρονος «εκπαιδευτικός λόγος» διαμορφώθηκε στο κοινοτικό επίπεδο, ο οποίος εμπλουτίστηκε από μια σειρά κειμένων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που αφορούσαν την προοπτική της «Ευρώπης της γνώσης», τη δημιουργία του ευρωπαϊκού εκπαιδευτικού χώρου, την ενδυνάμωση των σχέσεων παιδείας και οικονομίας σε εθνικό και κοινοτικό επίπεδο, την ενίσχυση της απασχόλησης και της κοινωνικής συνοχής.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 η Επιτροπή προχώρησε στην υλοποίηση μιας σειράς από κοινοτικά προγράμματα δράσης (Σωκράτης, Erasmus, Comenius, Mi-

nerva, Leonardo, Tempus, Νεολαία για την Ευρώπη) με σκοπό την προώθηση των ανταλλαγών, της κινητικότητας, της συνεργασίας, της ευρωπαϊκής διάστασης, της αναγνώρισης των τίτλων και των περιόδων σπουδών, την πιστοποίηση των προσόντων. Παράλληλα, η έννοια της «διά βίου εκπαίδευσης» συγκρότησε το κεντρικό αναφορικό σημαίνον των κοινοτικών πολιτικών και συνδέθηκε άμεσα με την ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας και την υποστήριξη της κοινωνικής συνοχής.

Επιπλέον, οι εκπαιδευτικοί στόχοι αξιοποιήθηκαν για την υποστήριξη και προώθηση των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών στόχων της Ένωσης. Με στόχο τη σύγκλιση ανάμεσα στην κοινοτική πολιτική και τις εθνικές εκπαιδευτικές κατέστη αναγκαία η αναπροσαρμογή των εκπαιδευτικών συστημάτων των κρατών μελών καθώς και η δημιουργία σχέσεων σωστής συνεργασίας μεταξύ τους. Οι πολιτικές της Κοινότητας συνδέθηκαν άμεσα, μέσω των «εθνικών σχεδίων δράσης» (national action plans), με την ανάπτυξη πολιτικών εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, σύγκλισης και εκσυγχρονισμού των εκπαιδευτικών συστημάτων των κρατών μελών.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000, η εκπαιδευτική πολιτική της Κοινότητας συνδέθηκε άμεσα με την κατασκευή του «ευρωπαϊκού εκπαιδευτικού χώρου» και την προώθηση των πολιτικών του τριγώνου της γνώσης (εκπαίδευση, έρευνα, καινοτομία). Ειδικότερα, στο πλαίσιο της Στρατηγικής της Λισαβόνας ο κοινοτικός εκπαιδευτικός λόγος εμπλουτίστηκε με νέες έννοιες και νέα πεδία αναφοράς (θέσπιση κοινών στόχων, ποιότητα, e-learning, νέες ικανότητες για την κοινωνία της γνώσης, δείκτες και κριτήρια αναφοράς, ευρωπαϊκό πλαίσιο επαγγελματικών προσόντων, κα.). Παράλληλα, οι πολιτικές της Επιτροπής έδωσαν έμφαση σε δράσεις ενίσχυσης των ικανοτήτων και των επαγγελματικών προσόντων και τη σύνδεση της διά βίου μάθησης με τους στόχους της *ποιότητας*, της *προσβασιμότητας*, της *ανοιχτότητας* και της *ισότητας ευκαιριών*.

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά που εισήχθησαν στις «πολιτικές της γνώσης» με τη διαδικασία της Λισαβόνας είναι ότι η προώθηση της διαδικασίας ‘*σύγκλισης*’ των εκπαιδευτικών συστημάτων και ο έλεγχος του σχεδιασμού των εθνικών πολιτικών γίνεται πλέον μέσα από τη διατύπωση κοινά αποδεκτών *στόχων, μέσων* (κριτήρια και δείκτες αξιολόγησης) και *διαδικασιών* (Ανοιχτή Μέθοδος Συντονισμού). Τα κράτη μέλη υποχρεώνονται να επιτύχουν συγκεκριμένους στόχους που συναποφασίζονται σε κοινοτικό επίπεδο. Σε πολλές μελέτες της περιόδου υποστηρίζεται ότι τα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα καλούνται να δώσουν περιεχόμενο και υπόσταση στους ευ-

ρωπαϊκούς στόχους (γνώση, πολίτης, απασχόληση), να εστιάσουν στα σημεία ιδεολογικής και κοινωνικο-πολιτικής σύγκλισης, να αναθεωρήσουν τις προτεραιότητές τους, να συνδεθούν στενότερα με την οικονομία και την αγορά εργασίας και ταυτόχρονα να είναι ευέλικτα και ανοιχτά στην αλλαγή και την καινοτομία.

Σύμφωνα με τα προηγούμενα, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ο εκπαιδευτικός λόγος, απέκτησε σταδιακά, ιδιαίτερη σημασία για την αποτελεσματική μετάβαση και την ένταξη των νέων στην αγορά εργασίας και συνδέθηκε άμεσα με την επίτευξη βασικών στόχων της Κοινότητας, όπως: κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας, διάβιου εκπαίδευση, ευρωπαίος πολίτης, αλλαγές στις σχέσεις και τα περιβάλλοντα εργασίας, διάχυση των αξιών του ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Αυτό όμως που επισημαίνεται από πολλούς μελετητές είναι η επικράτηση μιας πραγματιστικής και εργαλειακής αντίληψης για τον ρόλο της εκπαίδευσης στην πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Αυτό προκύπτει από την έμφαση που δόθηκε κυρίως στις πολιτικές κατάρτισης που συνδέονται με την ένταξη των νέων στην αγορά εργασίας και την ενίσχυση της απασχόλησης. Η ευρωπαϊκή διάσταση προωθήθηκε με έμμεσους, κυρίως, τρόπους, όπως συμμετοχή σε προγράμματα κινητικότητας, ανάπτυξη μορφών συνεργασίας (π.χ. δίκτυα), στα οποία συμμετείχε πολύ μικρός αριθμός ευρωπαίων πολιτών (μαθητών, σπουδαστών, εκπαιδευτικών) ενώ δόθηκε μικρή σημασία στην ανάπτυξη ζητημάτων που σχετίζονται με τη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής συνείδησης, τη συγκρότηση της ευρωπαϊκής ταυτότητας και την προώθηση της ευρωπαϊκής παιδείας⁸.

Σημειώνεται μάλιστα ότι ο 'λόγος' και οι πολιτικές της ΕΕ υπήρξαν αντικείμενο έντονης κριτικής καθώς αναδείχθηκαν εμφατικά ορισμένα από τα βασικά προβλήματα της ΕΕ, όπως: το πολιτικό, ιδεολογικό, κοινωνικό και δημοκρατικό έλλειμμα, την επικυριαρχία της ιδεολογίας της αγοράς, την αδιαφάνεια και την ανεπαρκή νομιμοποίηση, τις ασθενείς σχέσεις όλου-μερών και την περιορισμένη συμμετοχή των κρατών μελών στην επίτευξη των κοινών στόχων, την αδύναμη πειστικότητα και την περιορισμένη αποδοχή του εγχειρήματος από τις ευρωπαϊκές κοινωνίες των πολιτών. Τα συγκεκριμένα ζητήματα αναπαράχθηκαν σε έκταση, ένταση και ποιότητα και κατέδειξαν - ιδιαίτερα δε κατά την περίοδο της πρόσφατης οικονομικής κρίσης - την εξάρτηση και τον έλεγχο της «ευρωπαϊκής πολιτικής» από την «οικονομία» και την «ιδεολογία της αγοράς».

⁸ ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ., ...ό.π., σσ. 367-397.

Τα ανωτέρω συνδέονται άμεσα με το οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό περιεχόμενο της σύγχρονης «γνώσης για την Ευρώπη» και την πορεία του εγχειρήματος της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Κατά συνέπεια, συνδέονται άμεσα με την κριτική προσέγγιση των «πολιτικών της γνώσης» που διαμορφώνονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο και με τις επιδράσεις τους στον εκπαιδευτικό σχεδιασμό και στο περιεχόμενο των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων που αναπτύσσονται σε εθνικό επίπεδο.

Οι αλλαγές που έλαβαν χώρα τα τελευταία περίπου είκοσι έτη σε ευρωπαϊκό επίπεδο επηρέασαν ουσιαστικά τον χώρο της εκπαιδευτικής πολιτικής των χωρών μελών της ΕΕ και της Ελλάδας. Οι μεταρρυθμίσεις στον χώρο της ελληνικής γενικής εκπαίδευσης κατά την περίοδο 1997-2007 συνδέθηκαν άμεσα με την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι σύγχρονες «πολιτικές της γνώσης» αφορούσαν τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής εκπαίδευσης, την επίλυση μακρόχρονων διαρθρωτικών αδυναμιών του εκπαιδευτικού συστήματος, τη σύγκλιση και την προσαρμογή με τους κοινοτικούς στόχους.

Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη μεταρρύθμιση των προγραμμάτων σπουδών με τη διαμόρφωση νέων Προγραμμάτων Σπουδών (ΕΠΠΣ/ ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ) και τη συγγραφή νέων βιβλίων στη Γενική εκπαίδευση (Λύκειο, Γυμνάσιο, Δημοτικό) με χρηματοδότηση από το 1^ο και 2^ο ΕΠΕΑΕΚ στο πλαίσιο των δύο (Β' και Γ') Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης. Οι επιδράσεις της ΕΕ στον εκπαιδευτικό σχεδιασμό και στη διαμόρφωση του επίσημου εκπαιδευτικού λόγου της περιόδου είναι εμφανείς. Στην Εισαγωγή του Γενικού Μέρους του ΔΕΠΠΣ επισημαίνεται ότι η δυναμική του εκπαιδευτικού συστήματος συναρτάται από την ικανότητα προσαρμογής του στις αλλαγές του εθνικού και του διεθνούς περιβάλλοντος (κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας, παγκοσμιοποίηση, πολυπολιτισμικότητα), οι οποίες προωθούν, μεταξύ άλλων, *«την καλλιέργεια της συνείδησης του ευρωπαίου πολίτη με την ταυτόχρονη διατήρηση της εθνικής μας ταυτότητας και της πολιτισμικής μας αυτογνωσίας»*⁹. Στο ίδιο κείμενο επισημαίνεται ότι το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να λάβει υπόψη και τον κοινό μελλοντικό σκοπό της Ευρωπαϊκής Εκπαίδευσης, ο οποίος *«αποτελεί κοινή επιδίωξη για την ανάπτυξη της εθνικής εκπαιδευτικής πολιτικής των επί μέρους ευρωπαϊκών χωρών»* και τον εκπαιδευτικό προσανατολισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στον οποίο *«πρέπει να ενταχθεί και το δικό μας*

⁹ Βλ. 'Γενικό Μέρος', στο ΥΠΕΠΘ/ΠΙ, *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών & Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης*, τομ. Α', Αθήνα, Σεπτέμβριος 2000, σ. 3.

εκπαιδευτικό σύστημα με τις κατάλληλες προσαρμογές, που θα το καταστήσουν περισσότερο ποιοτικό, περισσότερο δυναμικό, περισσότερο αποτελεσματικό»¹⁰.

Με βάση τα προηγούμενα, κρίνεται αναγκαία η διερεύνηση του πλαισίου και του περιεχομένου των σύγχρονων «πολιτικών της γνώσης» που εφαρμόστηκαν τα τελευταία χρόνια στην ελληνική εκπαίδευση. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη των σχέσεων ανάμεσα στη «γνώση για την Ευρώπη» και στις «πολιτικές της γνώσης» που αναπτύχθηκαν στο ευρύτερο πλαίσιο του εκσυγχρονισμού της ελληνικής Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατά την περίοδο 1993-2006. Ειδικότερα, στο πλαίσιο της μελέτης επιχειρείται η διερεύνηση των επιδράσεων της ΕΕ στη μεταρρύθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών και στο περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων των Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης καθώς και στην εισαγωγή της «γνώσης για την Ευρώπη» στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών μέσης εκπαίδευσης.

Ειδικότερα, οι επιμέρους στόχοι της έρευνας είναι οι ακόλουθοι:

α. Η διερεύνηση των επιδράσεων του «λόγου» και των «πολιτικών» της ΕΕ στη μεταρρύθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (στο ΕΠΠΣ, το ΔΕΠΠΣ και τα νέα ΑΠΣ.) των μαθημάτων τα οποία αφορούν τις Κοινωνικές Σπουδές στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

β. Η διερεύνηση της εισαγωγής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των θεσμών και των πολιτικών της, στα σχολικά εγχειρίδια (βιβλία του μαθητή και του καθηγητή) των Κοινωνικών Σπουδών στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

γ. Η διερεύνηση του πλαισίου της εισαγωγής θεμάτων που αφορούν την ΕΕ καθώς και την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση σε σχέση με την επιμόρφωση εκπαιδευτικών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

1.3. Βιβλιογραφική επισκόπηση

Μετά τη θέσπιση της Συνθήκης του Μάαστριχτ, η εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας αποτέλεσε αντικείμενο ευρείας έρευνας και μελέτης. Οι πολύμορφες επιδράσεις της στην ελληνική επιστημονική και εκπαιδευτική κοινότητα εκφράστηκαν με τη συμμετοχή της χώρας μας σε κοινοτικά προγράμματα, την πραγματοποίηση ερευνών, τη δημοσίευση μελετών και την έκδοση βιβλίων, τη διεξαγωγή συνεδρίων. Τον κύριο όγκο των δημοσιεύσεων κατέχουν οι θεματικές περιοχές που αφορούν τη σχέση

¹⁰ Ο.π., σ. 6.

της Κοινότητας με την εκπαίδευση, την έννοια της ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση, τον ευρωπαίο πολίτη, την ιδέα της Ευρώπης, τον ευρωπαϊκό πολιτισμό, τις αξίες της ΕΕ, τη διδασκαλία για την Ευρώπη, κτλ.

Η παρούσα σύντομη επισκόπηση εστιάζει στα ακόλουθα:

- I. Σε μελέτες που διερευνούν την κοινωνική και πολιτική διαπαιδαγώγηση των μαθητών που επιτελείται μέσω των σχολικών εγχειριδίων.
- II. Σε μελέτες που αναφέρονται στις πολιτικές της γνώσης και σε εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις με έμφαση στα Προγράμματα Σπουδών και τα σχολικά εγχειρίδια.
- III. Σε μελέτες που αναφέρονται στην ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική και ειδικότερα στις επιδράσεις της ΕΕ στην ελληνική εκπαίδευση
- IV. Σε μελέτες που διερευνούν την εισαγωγή της ευρωπαϊκής διάστασης στην ελληνική εκπαίδευση.
- V. Σε μελέτες που διερευνούν την εισαγωγή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα Αναλυτικά Προγράμματα και στα σχολικά εγχειρίδια της χώρας μας τις δύο τελευταίες δεκαετίες.
- VI. Σε μελέτες που διερευνούν την εισαγωγή της ευρωπαϊκής διάστασης στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών.

Αναλυτικότερα:

I. Η έννοια της κοινωνικής και πολιτικής αγωγής στα σχολικά εγχειρίδια

Έννοιες που αφορούν τον τομέα της κοινωνικής και πολιτικής διαπαιδαγώγησης των μαθητών στην Ελλάδα αποτυπώνονται κυρίως στα ακόλουθα σχολικά γνωστικά αντικείμενα: «Αγωγή του πολίτη» (Γ' τάξη Γυμνασίου), «Στοιχεία Δημοκρατικού πολιτεύματος» (Γ' τάξη Γυμνασίου), «Κοινωνική και Πολιτική αγωγή» (Γ' τάξη Γυμνασίου), «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς θεσμούς» (Β' τάξη Λυκείου) κτλ.

Κατωτέρω καταγράφονται ορισμένες μελέτες, οι οποίες διερεύνησαν τους θεματικούς άξονες της κοινωνικής και πολιτικής διαπαιδαγώγησης των μαθητών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, μέσω των σχολικών εγχειριδίων, όπως: η μελέτη της κοινωνικής και πολιτικής αγωγής στο πρόγραμμα του Γυμνασίου (Αθανασούλα-Ρέππα, Α., 2003), η σχέση μεταξύ εκπαίδευσης και πολιτικής διαπαιδαγώγησης με έμφαση στις μεταδιδόμενες γνώσεις, αξίες και πρακτικές (Καρακατσάνη, Δ., 2004), οι εννοιολογήσεις των μαθητών για την έννοια του πολίτη και τον ρόλο του κράτους (Παπαδοπούλου, Γ., 2007). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν μελέτες ιστορικού χαρακτήρα που διε-

ρεύνησαν θεματικές κατά τη διάρκεια των τριών τελευταίων δεκαετιών όπως: η έρευνα για τη φιλοσοφία της πολιτικής αγωγής στην ελληνική εκπαίδευση (1992-1989) (Ζεύλας, Π., 1999), η έρευνα για τα κοινωνικά και πολιτικά στερεότυπα που προβάλλονται μέσα από τα διδακτικά εγχειρίδια κοινωνικής και πολιτικής αγωγής της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (1976-2006) (Γερογιάννης, Κ., 2006), η έρευνα για την πολιτική κουλτούρα που εκφράζουν τα βιβλία πολιτικής διαπαιδαγώγησης της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (1975-2004) και η αφομοίωσή της από τους μαθητές (Μπίκος, Γ., 2008)¹¹.

II. Εκπαιδευτική πολιτική και Μεταρρυθμίσεις στα Προγράμματα Σπουδών

Οι θεματικές περιοχές στις οποίες έδωσαν έμφαση οι ερευνητές αφορούν την κριτική ανάλυση των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων (Καζαμιάς, Α. - Κασσωτάκης, Μ., 1995, Χαραλάμπους, Δ., 2007), την ανάλυση των σχέσεων και των επιδράσεων του κράτους και της αγοράς (Γράβαρης, Δ. - Παπαδάκης, Ν., 2005), τις πολιτικές της γνώσης και τις μεταρρυθμίσεις των Προγραμμάτων Σπουδών στην Ελλάδα (1975-2005) (Φλουρής, Γ. - Πασιάς, Γ., 2007), τα σχολικά Εγχειρίδια και το Πρόγραμμα Σπουδών (1997-2007) (Φλουρής, Γ. - Πασιάς, Γ., 2009)¹².

¹¹ Βλ. σχ. ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Αν., “Η κοινωνική και πολιτική αγωγή στο πρόγραμμα του Γυμνασίου”, στο ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α. - ΠΕΤΡΟΝΙΚΟΛΟΣ, Λ. (επιμ.), *Παιδεία και Πολίτης. Η παιδεία του Πολίτη της Ελλάδας, της Ευρώπης και του Κόσμου*, εκδ. Ατραπός, Αθήνα, 2003. ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ, Δ., *Εκπαίδευση και πολιτική διαπαιδαγώγηση. Γνώση, αξίες, πρακτικές*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004, σσ. 121-126. ΖΕΥΛΑΣ, Π., *Η φιλοσοφία της πολιτικής αγωγής στην ελληνική εκπαίδευση (1992-1989): τόμοι Α' και Β'.* Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Πάντειο Παν/ο, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, 1999. ΓΕΡΟΓΙΑΝΝΗΣ, Κ., *Κοινωνικά και πολιτικά στερεότυπα που προβάλλονται μέσα από τα διδακτικά εγχειρίδια κοινωνικής και πολιτικής αγωγής της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης την περίοδο από το 1976 μέχρι σήμερα.* Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Πάντειο Παν/ο, Τμήμα Κοινωνιολογίας, 2006. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Γ., *Κοινωνική και Πολιτική Εκπαίδευση στο Γυμνάσιο: Οι εννοιολογήσεις των μαθητών για την έννοια του πολίτη και τον ρόλο του κράτους.* Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2007. ΜΠΙΚΟΣ, Γ., *Η πολιτική κουλτούρα που εκφράζουν τα βιβλία της πολιτικής διαπαιδαγώγησης της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης από το 1975 έως το 2004 και η αφομοίωσή τους από τους μαθητές.* Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Παν/ο, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, 2008.

¹² ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α. - ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ. (επιμ.), *Ελληνική Εκπαίδευση: Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, εκδ. Σείριος 1995. ΓΡΑΒΑΡΗΣ, Δ. - ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Ν. (επιμ.), *Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική Πολιτική. Μεταξύ κράτους και αγοράς*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2005, σσ. 367-397. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, Δ. (επιμ.), *Μεταπολίτευση και Εκπαιδευτική Πολιτική, Παρελθόν – Παρόν και Μέλλον*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2007. ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ., - ΠΑΣΙΑΣ, Γ., “Πολιτικές της γνώσης και μεταρρυθμίσεις στα προγράμματα σπουδών στην Ελλάδα (1975-2005). Μια κριτική προσέγγιση” στο ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, Δ. (επιμ.), *Μεταπολίτευση και Εκπαιδευτική Πολιτική, Παρελθόν – Παρόν και Μέλλον*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2007, σσ. 203-246. ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ., “Σχολικά Εγχειρίδια και Πρόγραμμα Σπουδών. ‘Αλλαγή παραδείγματος’ στις πολιτικές της γνώσης στην ελληνική Πρωτοβάθμια εκπαίδευση (1997-2007)”, περ. *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, εκδ. ΕΛ.Ε.Σ.Δ.Ε/ Ε.Σ.ΠΑΙ.Δ.Ε, ΠΤΔΕ Πανεπ. Αθηνών, τ. 13, 2009, σσ. 17-53.

III. Κοινότητα και εκπαίδευση/Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική

Οι επιδράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη χάραξη εκπαιδευτικής πολιτικής και ειδικότερα η Κοινοτική εκπαιδευτική πολιτική έχουν αποτελέσει στη χώρα μας, κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών, αντικείμενο μελετών, ερευνών, δημοσιεύσεων, επιστημονικών άρθρων, βιβλίων, θέμα για τη διεξαγωγή ημερίδων, συνεδρίων καθώς και επιμορφωτικών σεμιναρίων για εκπαιδευτικούς.

Οι μελέτες για την εκπαιδευτική πολιτική κατά τη περίοδο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, πριν από το Μάαστριχτ είναι περιορισμένες και δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα σε ειδικά θέματα όπως, η παρουσίαση των προγραμμάτων της περιόδου (Ζήγος, Σ., 1988, Μαρκόπουλος, Α., 1990), η προοπτική της ελληνικής εκπαίδευσης στο κοινοτικό πλαίσιο (Λύκειο Βάσκα, 1990), η επίδραση του κοινοτικού δικαίου στην εκπαιδευτική πολιτική της Κοινότητας (Μουαμελετζή, Ε., 1988) και η ευρωπαϊκή πρόκληση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Τσαούσης, Δ., 1990)¹³. Το ερευνητικό ενδιαφέρον για την κοινοτική εκπαιδευτική πολιτική αυξήθηκε, όπως είναι φυσικό, μετά τη θέσπιση της Συνθ. ΕΕ με πλούσιο θεματικό περιεχόμενο. Διάφορες μελέτες διερευνήσαν ειδικά θέματα/πεδία όπως, την ιστορική μετεξέλιξη της εκπαιδευτικής πολιτικής της ΕΚ/ΕΕ (Μοσχονάς, Α., 1995, Πασιάς, Γ., 1995, Πασιάς, Γ., 2006α), τη σχέση μεταξύ θεσμικού λόγου και εκπαιδευτικής πολιτικής (Τσαούσης, Δ., 1996, Σταμέλος, Γ. - Βασιλόπουλος, Α., 2004, Φλουρής, Γ. - Πασιάς, Γ., 2005, Πασιάς, Γ., 2006α, 2006β) καθώς και τη θέση της πολιτικής της ΕΕ στο διεθνές χώρο και στο πλαίσιο των πολιτικών των διεθνών οργανισμών (Ρουσσάκης, Ι. & Καζαμιάς, Α., 1997, Τσαούσης, Δ., 2007)¹⁴.

¹³ ΖΗΓΟΣ, Σ., *Η εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας*, Δίπτυχο, 1988, Αθήνα. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ, Α., *Η εκπαιδευτική πολιτική των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και τα εκπαιδευτικά συστήματα των κρατών μελών*, 1990, Θεσσαλονίκη. ΛΥΚΕΙΟ ΒΑΣΚΑ, *Η ελληνική εκπαίδευση στο κοινοτικό πλαίσιο*, εκδ. Βάσκα, Αθήνα, 1990. ΜΟΥΑΜΕΛΕΤΖΗ, Ε., 'Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική - προβλήματα και προοπτικές', στο *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, τ.2, Αθήνα, 1988, σσ. 271-294. ΤΣΑΟΥΣΗΣ, Δ.Γ. (επιμ), *Η ευρωπαϊκή πρόκληση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση*, Gutenberg, Αθήνα, 1990.

¹⁴ ΜΟΣΧΟΝΑΣ, Α., 'Η εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν.-ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ), *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Θεωρία και πολιτική*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1991, σσ.181-210. ΠΑΣΙΑΣ Γ., «Κοινοτική Πολιτική στην Εκπαίδευση. Μια περιοδολόγηση», στο ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α. - ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ. (επιμ), *Ελληνική Εκπαίδευση: Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, εκδ. Σείριος 1995. ΤΣΑΟΥΣΗΣ, Δ Γ. (επιμ), *Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, Gutenberg, Αθήνα, 1996. ΣΤΑΜΕΛΟΣ, Γ. - ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, Α., *Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004. ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ.- ΠΑΣΙΑΣ, Γ., 'Η Ένωση της γνώσης' ως διακύβευμα και ως αναπαράσταση των σχέσεων εξουσίας-γνώσης στο ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό συγκείμενο', στο ΓΡΑΒΑΡΗΣ, Δ., - ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Ν. (επιμ), *Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική Πολιτική. Μεταξύ κρατών και αγορών*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2005, σσ. 367-397. ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση. Θεσμικός Λόγος και Εκπαιδευτική Πολιτική (1950-1999)* Τόμος Α', Gutenberg, Αθήνα, 2006. ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση. Εκπαιδευτικός Λόγος και Πολιτικές (2000-2006)*, Τόμος Β', εκδ.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον δόθηκε επίσης στη μελέτη των επιδράσεων της εκπαιδευτικής πολιτικής της ΕΕ στην ελληνική εκπαίδευση και κατάρτιση (Σκουρή, Β., 1993, Σταμέλος, Γ. - Βασιλόπουλος, Α., 2004, Νικολάου, Μ., 2008) καθώς και στην κριτική προσέγγιση των Κοινοτικών προγραμμάτων ΕΠΕΑΕΚ 1-2 και την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1997-2001) (Πασιάς, Γ. - Ρουσάκης, Ι., 2002, Γρόλλιος, Γ., 2005)¹⁵.

IV. Μελέτες για τη διερεύνηση της εισαγωγής της ευρωπαϊκής διάστασης στην ελληνική εκπαίδευση

Η εισαγωγή της ευρωπαϊκής διάστασης στην ελληνική εκπαίδευση και οι επιδράσεις της διερευνήθηκαν σε μια σειρά από μελέτες κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1995-2005. Οι θεματικές των μελετών αφορούσαν την κριτική θεώρηση της έννοιας της ΕΔΕ (Παντίδης, Σ. - Πασιάς, Γ., 2004), τις τάσεις και τις προοπτικές που διαμορφώνονταν σε ευρωπαϊκό επίπεδο (Γρόλλιος, Γ., 2000, Ματθαίου, Δ., 2007), πολλές από τις οποίες υπήρξαν και αντικείμενο διεθνών συνεδρίων με ιδιαίτερο ενδιαφέρον (Καλογιαννιάκη, Π. - Μακράκης, Β., 1996, Βάμβουκας, Μ. - Χουρδάκης, Α., 1997)¹⁶.

Gutenberg, Αθήνα, 2006. ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ, Ι. – ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α., 'Κράτος και εκπαιδευτική πολιτική στη νέα Ευρώπη: μια «μετανεωτερική» θεώρηση των σχέσεων τοπικού- κεντρικού', στο ΒΑΜΒΟΥΚΑΣ, Μ. – ΧΟΥΡΔΑΚΗΣ, Α.Γ. (επιμ.), *Παιδαγωγική επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Τάσεις και προοπτικές*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997, σσ. 233-253. ΤΣΑΟΥΣΗΣ, Δ., *Η Εκπαιδευτική Πολιτική των Διεθνών Οργανισμών της Ευρώπης*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2007.

¹⁵ ΣΚΟΥΡΗΣ, Β., 'Η ευρωπαϊκή διάσταση της εκπαίδευσης', στο Συμπόσιο του Ελληνικού Κέντρου Ευρωπαϊκών Μελετών και Ερευνών, *Εθνική Διοίκηση και Κοινοτικό Δίκαιο*, εκδ. Α. Ν. Σάκουλα, Αθήνα, 1993. ΝΙΚΟΛΑΟΥ, Μ. 'Οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εκπαίδευση και οι ενέργειες της Ελλάδας (2000-2008)', Gutenberg, Αθήνα, 2008. ΠΑΣΙΑΣ Γ. - ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ Ι., 'Οι σχηματισμοί λόγου της ευρωπαϊκής κοινότητας και οι επιδράσεις τους στη διαμόρφωση της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής: μελέτη περίπτωσης: τα ΕΠΕΑΕΚ 1-2 και η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση 1997-2001', Πρακτικά 2^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορία της Εκπαίδευσης, *Η εκπαίδευση στην Αυγή του 21^{ου} αιώνα: ιστορικο-συγκριτικές προσεγγίσεις*, Πανεπιστήμιο Πατρών, 2002. ΓΡΟΛΛΙΟΣ, Γ., *Ιδεολογία, Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Πολιτική. Λόγος και πράξη των ευρωπαϊκών προγραμμάτων για την εκπαίδευση*, 3^η εκδ., Gutenberg, Αθήνα, 2005.

¹⁶ ΠΑΝΤΙΔΗΣ, Σ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση. Όψεις, Θεωρήσεις, Προβληματισμοί*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2004. ΓΡΟΛΛΙΟΣ, Γ., "Όψεις της σύγχρονης ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής και παιδαγωγικής, *Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης*, 2000, τ. 56, σσ. 47-55. ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Δ., "Τάσεις στη διαμόρφωση του Ευρωπαϊκού Χώρου Εκπαίδευσης. Η μεταλλαγή ενός εργαλείου ανάλυσης σε μέσο χειραγώγησης της εκπαιδευτικής πολιτικής", στο ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, Δ. (επιμ.), *Μεταπολίτευση και Εκπαιδευτική Πολιτική: παρελθόν, παρόν, μέλλον*, Πρακτικά Συνεδρίου του Τμήματος Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Μακεδονίας σε συνεργασία με την Περιφερειακή Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 7-8 Οκτωβρίου 2005, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007, σ. 301-310. ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΑΚΗ, Π. – ΜΑΚΡΑΚΗΣ, Β. (επιμ.), *Ευρώπη και εκπαίδευση. Τάσεις και προοπτικές*, Μ.Π. Γρηγόρης, Αθήνα, 1996. ΒΑΜΒΟΥΚΑΣ, Μ.Ι. – ΧΟΥΡΔΑΚΗΣ, Α.Γ. (επιμ.), *Παιδαγωγική επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Τάσεις και προοπτικές*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997.

V. Μελέτες για τη διερεύνηση της εισαγωγής της ευρωπαϊκής διάστασης στο ελληνικό σχολείο και στα σχολικά εγχειρίδια

Ορισμένες από τις έρευνες σχετικά με την εισαγωγή της ευρωπαϊκής διάστασης στο ελληνικό σχολείο εστίασαν σε ζητήματα όπως: οι στάσεις των ελλήνων μαθητών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης απέναντι στην Ευρώπη (Καλογιαννάκη-Χουρδάκη, Π. - Φλουρής, Γ., 1996), οι γνώσεις και γνώμες των μελλοντικών ελλήνων εκπαιδευτικών για το παρόν και το μέλλον της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (Κακαβούλης, Α., 1993, Βάμβουκας, Μ. - Κανάκης, Ι, 1996)¹⁷.

Σημειώνεται ότι η εισαγωγή της ΕΔΕ στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση και συγκεκριμένα το ζήτημα της διαμόρφωσης θετικών στάσεων για την Ενωμένη Ευρώπη μέσω της διδασκαλίας λογοτεχνικών κειμένων στη Μέση Εκπαίδευση αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης από τον Παντίδη, Σ., (1995). Το θέμα της ευρωπαϊκής διάστασης στα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας του Γυμνασίου διερευνάται από τον Καψάλη, Α., (1995), η εισαγωγή της ευρωπαϊκής διάστασης στα Αναλυτικά Προγράμματα και τα σχολικά εγχειρίδια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα και στη Βάδη-Βυρτεμβέργη διερευνάται από την Κεσίδου, Α., (1998) και η συγκριτική διδασκαλία λογοτεχνικών κειμένων στο Γυμνάσιο και το Λύκειο υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής διάστασης στην Εκπαίδευση αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης από την Μπέλλα, Ζ., (1999)¹⁸.

¹⁷ ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΑΚΗ ΧΟΥΡΔΑΚΗ, Π. - ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ., 'Η Ευρώπη ως λόγος και ως πολιτισμική αξία: μια πιλοτική έρευνα για τις στάσεις των ελλήνων μαθητών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης απέναντι στην Ευρώπη', στο 5^ο Διεθνές συνέδριο της Π.ΕΕ: *Η εκπαίδευση στην Ενωμένη Ευρώπη*, Ελληνικά Γράμματα, 1996, Αθήνα, σσ.364-384. ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ, Α., *Ευρωπαϊκή διάσταση στην παιδεία. Ερευνητική προσέγγιση-προβληματισμοί* χ.ε. Αθήνα, 1993. ΒΑΜΒΟΥΚΑΣ, Μ. - ΚΑΝΑΚΗΣ, Ι., 'Γνώσεις και γνώμες μελλοντικών Ελλήνων εκπαιδευτικών για το παρόν και το μέλλον της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, στο 5^ο Διεθνές συνέδριο της Π.ΕΕ: *Η εκπαίδευση στην Ενωμένη Ευρώπη*, Ελληνικά Γράμματα, 1996, Αθήνα, σσ. 247-263.

¹⁸ ΠΑΝΤΙΔΗΣ, Σ., *Η Ευρωπαϊκή διάσταση στη Μέση Εκπαίδευση Παροχή γνώσεων και η διαμόρφωση θετικών στάσεων για την Ενωμένη Ευρώπη μέσω της διδασκαλίας Λογοτεχνικών κειμένων*, Διδακτορική διατριβή, ΕΚΠΑ, Σχολή Φιλοσοφική, Τμήμα Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, 1995. ΚΑΨΑΛΗΣ, Α., "Η ευρωπαϊκή διάσταση στα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας Γυμνασίου", στο *Σχολικά Εγχειρίδια Βαλκανικών Χωρών*, Πρακτικά Ημερίδας της Μονάδας Έρευνας Σχολικού Βιβλίου (17 Μαΐου 1994), Φιλοσοφική Σχολή, Τομέας Παιδαγωγικής, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1995, σσ. 77-85. ΚΕΣΙΔΟΥ, Α., *Η ευρωπαϊκή διάσταση των αναλυτικών προγραμμάτων και σχολικών βιβλίων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα και στη Βάδη-Βυρτεμβέργη. Στο παράδειγμα της Γεωγραφίας, της Πολιτικής Αγωγής, της Ιστορίας και της Λογοτεχνίας*, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών της Συμπεριφοράς του Παν/ίου της Χαϊδελβέργης Γερμανία, 1998. ΜΠΕΛΛΑ, Ζ., *Συγκριτική διδασκαλία λογοτεχνικών κειμένων στο Γυμνάσιο και το Λύκειο υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής διάστασης στην Εκπαίδευση, Θεωρία και πράξη*, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, 1999. ΒΟΥΚΑΝΟΥ, Μ., *Ευρωπαϊκή διάσταση και πρόγραμμα σπουδών: η διερεύνηση της εισαγωγής των ευρωπαϊκών αξιών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση*, Διδακτορική Διατριβή, Παν/ιο Αιγαίου, 2010.

Κατωτέρω καταγράφονται έρευνες οι οποίες αφορούν στην εισαγωγή της ΕΔΕ στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση όπως, η ερευνητική εφαρμογή μαθησιακού υλικού για την ευρωπαϊκή διάσταση στο δημοτικό σχολείο (Ρουσάκης, Ι., 1993), η μελέτη της Ευρώπης στα σχολικά εγχειρίδια της κοινωνικής και πολιτικής αγωγής του δημοτικού σχολείου (Νταγιάκης, Α., 2000), η μελέτη της Ευρώπης ως λόγου και ως εικόνας στο Αναλυτικό Πρόγραμμα των Κοινωνικών Σπουδών της ελληνικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια των τριών τελευταίων δεκαετιών (Φλουρής, Γ. – Ιβρίντελη, Μ., 2002, 2005, 2007)¹⁹. Έρευνες επίσης αφορούν ζητήματα σχετικά με την ευρωπαϊκή ταυτότητα και παιδεία του πολίτη (Πετρονικολός, Α., 2004), την εκπαιδευτική πολιτική στην Ευρώπη και την αγωγή του πολίτη (Μούτσιος, Σ., 2008), την εισαγωγή της ΕΔΕ στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών (Π. Παπούλια-Τζελέπη 1996), την Ευρώπη των αξιών και των δικαιωμάτων του ανθρώπου (Π. Παπούλια-Τζελέπη 1997), τις ευρωπαϊκές αξίες στα σχολικά εγχειρίδια (Κοντάκος, Α., - Κόνσολας, Ε. – Χατζηγεωργίου, Δ., 1998), τα Ανθρώπινα Δικαιώματα ως πτυχή της ευρωπαϊκής διάστασης στα Θρησκευτικά Γ' & Δ' Δημοτικού (Θεοδωροπούλου, Ε. - Βούκανου, Μ., 2007), την ευρωπαϊκή διάσταση στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Ιστορίας του Δημοτικού Σχολείου (Ταμίσογλου, Χρ, 2007), την εισαγωγή των ευρωπαϊκών αξιών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (Βούκανου, Μ., 2010)²⁰.

¹⁹ ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ, Ι., *Η ευρωπαϊκή διάσταση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: η περίπτωση της ερευνητικής εφαρμογής μαθησιακού υλικού στην Ε' τάξη του δημοτικού σχολείου*, μεταπτυχιακή εργασία, Π.Τ.Δ.Ε, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο, 1993. ΝΤΑΓΙΑΚΗΣ, Α. "Η Ευρώπη στα βιβλία της κοινωνικής και πολιτικής αγωγής του δημοτικού σχολείου", *Ανοιχτό σχολείο*, τ. 75, 2000, σσ. 29-31. ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΙΒΡΙΝΤΕΛΗ, Μ., "Η Ευρώπη ως λόγος και ως εικόνα στα σχολικά εγχειρίδια των κοινωνικών σπουδών της ελληνικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Συγκριτική θεώρηση του τελευταίου τέταρτου του 20ου αιώνα", στο ΚΑΨΑΛΗΣ, Γ. - ΚΑΤΣΙΚΗ, Α. (επιμ.), *Σχολική γνώση και διδασκαλία στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση*, τόμος Β', εκδ. Επιστημονική Επετηρίδα του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης, Ιωάννινα, 2002, σσ. 443-458. ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΙΒΡΙΝΤΕΛΗ, Μ., "Από την Ευρώπη των 15 στην Ευρώπη των 25. Οι νέες χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως λόγος στο αναλυτικό πρόγραμμα του ελληνικού δημοτικού σχολείου. Συγκριτική θεώρηση των δύο τελευταίων μεταρρυθμίσεων (1982-1985, 1998-2000)", στο ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ Σ. (επιμ.), *Ιστορία της Εκπαίδευσης*, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα, 2005. ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΙΒΡΙΝΤΕΛΗ, Μ., "Ευρώπη στα Διαθεματικά Σχολικά Εγχειρίδια των Κοινωνικών Σπουδών. Μια Αμφίθυμη Ρύθμιση και το Άκαιρο Αποτέλεσμά" της, στο ΣΠΙΝΘΟΥΡΑΚΗ, Α., ΠΑΠΟΥΛΙΑ - ΤΖΕΛΕΠΗ, Π. (επιμ.), *Η Εκπαίδευση του πολίτη*, CICE – Thematic Network – South – European Mediterranean Conference, Πανεπιστήμιο Πατρών, Π.Τ.Δ.Ε. 13-14 Απριλίου 2007, σσ. 1-22.

²⁰ ΠΕΤΡΟΝΙΚΟΛΟΣ, Α., "Ευρωπαϊκή ταυτότητα και παιδεία του πολίτη: Η περίπτωση της Ελλάδας", στο περ. *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, τ.2, Απρίλιος, 2004, σσ. 95-126. ΜΟΥΤΣΙΟΣ, Σ., "Η κρίση της δημοκρατίας" η εκπαιδευτική πολιτική στην Ευρώπη και η αγωγή του πολίτη, περ. *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, τ.10, Απρίλιος, 2008, σσ. 62-94. ΠΑΠΟΥΛΙΑ-ΤΖΕΛΕΠΗ, Π., "Η ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών: νέο κρασί σε νέους ασκούς", στο 5^ο Διεθνές συνέδριο της ΠΕΕ *Η εκπαίδευση στην Ενωμένη Ευρώπη* 27-29/9/1991, Πάτρα, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996, σ. 294-311. ΠΑΠΟΥΛΙΑ-ΤΖΕΛΕΠΗ, Π.,

VI. Η ευρωπαϊκή διάσταση στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών

Η εισαγωγή της ευρωπαϊκής διάστασης στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών υπήρξε άμεση προτεραιότητα για την ελληνική εκπαιδευτική πολιτική από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και αποτέλεσε θεματικό αντικείμενο πολλών συνεδρίων που οργανώθηκαν τόσο από επιστημονικές εταιρείες όσο και από τις ομοσπονδίες των εκπαιδευτικών. Τα θεματικά πεδία αφορούσαν, μεταξύ άλλων, τη διερεύνηση του πλαισίου της εκπαίδευσης στην Ενωμένη Ευρώπη (Κοσμόπουλος, Υφαντή, Α., Πετρουλάκης, Ν., 1996), την εξέλιξη της Παιδαγωγικής επιστήμης στην Ελλάδα και στην Ευρώπη (Βάμβουκας, Μ. - Χουρδάκης, Α., 1997), τις επιδράσεις της ευρωπαϊκής ενοποίησης στην ελληνική εκπαίδευση (ΟΛΜΕ, 1993), τον ρόλο του εκπαιδευτικού μπροστά στην Ευρώπη που αλλάζει (ΟΛΜΕ, 1993), τον εκπαιδευτικό και την ευρωπαϊκή διάσταση στην ελληνική εκπαίδευση (Κοντογιώργου, Β. - Ορφανίδη, Τ., 1994, Μπαγάκης, Γ., 2003), τον δάσκαλο του 21ου αιώνα στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Ουζούνης, Κ. - Καραφύλλης, Α., 2001)²¹.

‘Ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση: η Ευρώπη των αξιών και των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε μια καινοτόμο πρόταση διδακτικού υλικού’, στο Ζ’ Διεθνές συνέδριο της ΠΕΕ: *Παιδαγωγική επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Τάσεις και προοπτικές*, Ελληνικά Γράμματα, 1997, Αθήνα, σσ.409-427. ΚΟΝΤΑΚΟΣ, Α., ΚΟΝΣΟΛΑΣ, Ε. - ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ, Δ., Οι ευρωπαϊκές αξίες στα σχολικά εγχειρίδια στο *Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα. Πρακτικά 1^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου ΠΕΕ* Αθήνα, Ατραπός, 1998, 317-324. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ, Έ. - ΒΟΥΚΑΝΟΥ Μ., *Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα ως πτυχή της ευρωπαϊκής διάστασης στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών: η περίπτωση των σχολικών εγχειριδίων του μαθήματος των Θρησκευτικών της Γ’ και Δ’ Δημοτικού*, στο ΚΑΨΑΛΗΣ, Γ. & ΚΑΤΣΙΚΗΣ, Α. (επιμ.), ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ Η ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ, ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ, Ιωάννινα, 17-20 Μαΐου 2007, σσ. 677- 686. ΤΑΜΙΣΟΓΛΟΥ, Χρ., Η Ευρωπαϊκή διάσταση στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Ιστορίας του Δημοτικού Σχολείου. Μια έρευνα βασισμένη στην ανάλυση περιεχομένου, στο ΚΑΨΑΛΗΣ, Γ. & ΚΑΤΣΙΚΗΣ, Α. (επιμ.), ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ... όπ., σσ. 719-739 . ΒΟΥΚΑΝΟΥ, Μ., *Ευρωπαϊκή διάσταση και πρόγραμμα σπουδών: η διερεύνηση της εισαγωγής των ευρωπαϊκών αξιών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση*, Διδακτορική Διατριβή, Παν/ιο Αιγαίου, 2010.

²¹ ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ, Α., ΥΦΑΝΤΗ, Α., ΠΕΤΡΟΥΛΑΚΗΣ, Ν. (επιμ.), *Η Εκπαίδευση στην Ενωμένη Ευρώπη, Πρακτικά 5^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου της ΠΕΕ* 27-29/9/1991, Πάτρα, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996. ΒΑΜΒΟΥΚΑΣ Μ.Ι. - ΧΟΥΡΔΑΚΗΣ, Α.Γ. (επιμ.), *Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη: Τάσεις και Προοπτικές, Πρακτικά του Ζ’ Διεθνούς Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδας*, Ρέθυμνο 3-5 Νοεμβρίου 1995, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997. ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΟΥ, Β. - ΟΡΦΑΝΙΔΗ, Τ. (επιμ.), *Ο Έλληνας εκπαιδευτικός και η ευρωπαϊκή διάσταση*, Ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό συνέδριο Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη - Εκπαιδευτήρια “Κωστέα - Γείτονα”, Αθήνα, 1994. ΟΛΜΕ, *Ευρωπαϊκή ενοποίηση και ελληνική εκπαίδευση*, 23-24/5/1992, ΟΛΜΕ, Αθήνα, 1993. ΟΛΜΕ, *Ο εκπαιδευτικός μπροστά στην Ευρώπη που αλλάζει*, 20-21/11/1992, ΟΛΜΕ, Αθήνα, 1993. ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ. (επιμ.), *Ο εκπαιδευτικός και η ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση*, 4ο ετήσιο συνέδριο με διεθνή συμμετοχή της Μονάδας Μεθοδολογίας και Προγραμμάτων Εκπαίδευσης του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Πατρών, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2003. ΟΥΖΟΥΝΗΣ, Κ. - ΚΑΡΑΦΥΛΛΗΣ Α. (επιμ.), *Ο δάσκαλος του 21ου αιώνα στην ευρωπαϊκή ένωση*, εκδ. Σπανίδη, Ξάνθη, 2001.

1.4. Η δομή της μελέτης

Η παρούσα μελέτη αποτελείται από τέσσερα μέρη και διαρθρώνεται ως ακολούθως:

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο 1: *«Η Οριοθέτηση του θέματος»*

Στο εισαγωγικό μέρος και ειδικότερα στο πρώτο Κεφάλαιο της διατριβής, το οποίο φέρει τον τίτλο «Η Οριοθέτηση του θέματος», καταγράφονται οι βασικοί προβληματισμοί, ο σκοπός, οι στόχοι και η αναγκαιότητα διεξαγωγής της μελέτης. Παράλληλα, επιχειρείται μία αποτίμηση των πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών αλλαγών που έλαβαν χώρα τα τελευταία δεκαπέντε περίπου έτη σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο και επηρέασαν τον χώρο της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Το Κεφάλαιο περιλαμβάνει μια σύντομη βιβλιογραφική επισκόπηση σε αντίστοιχες και σχετικές με το θέμα έρευνες και μελέτες στη χώρα μας και ολοκληρώνεται με μια συνοπτική παρουσίαση της δομής της μελέτης.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Θεωρητική διερεύνηση-Θεμελίωση (Κεφάλαια: 2, 3, 4, 5)

Το Δεύτερο Μέρος αποτελεί τη θεωρητική διερεύνηση και θεμελίωση της μελέτης και αποτελείται από τα ακόλουθα τέσσερα Κεφάλαια:

Κεφάλαιο 2: *« Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης και Εκπαιδευτική Πολιτική».*

Στο Κεφάλαιο αυτό προσεγγίζονται δύο βασικές έννοιες των επιστημών της αγωγής: η Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης και η εκπαιδευτική πολιτική. Η Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης συνδέεται άμεσα με τα γνωστικά αντικείμενα των μαθημάτων των Κοινωνικών Σπουδών στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, τα οποία αναλύονται στη διατριβή. Παράλληλα, η εκπαιδευτική πολιτική αποτελεί την κεντρική έννοια της μελέτης και συνδέεται με τους στόχους της εκπαίδευσης, τα προγράμματα σπουδών, τη λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος και τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις.

Κεφάλαιο 3: *«Οι Πολιτικές της Γνώσης: Αναλυτικά Προγράμματα και Σχολικά Εγχειρίδια».*

Στο Κεφάλαιο παρουσιάζονται επιγραμματικά δύο έννοιες, οι οποίες συνδέονται άμεσα με τις επιδράσεις της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής και τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στη χώρα μας: τα Αναλυτικά Προγράμματα και τα Σχολικά Εγχειρίδια. Ειδικότερα, μέσω των Αναλυτικών Προγραμμάτων εκφράζεται η εκπαιδευτική πολιτι-

κή της χώρας ενώ τα Σχολικά Εγχειρίδια αποτελούν το μέσον με το οποίο υλοποιούνται οι προδιαγραφές του Αναλυτικού Προγράμματος και παίζουν πρωταρχικό ρόλο στη σχολική πράξη και στη διδακτική διαδικασία.

Κεφάλαιο 4: *«Ευρωπαϊκή Ένωση. Εννοιολογικό πλαίσιο και ερμηνευτικές διαστάσεις».*

Στο Κεφάλαιο επιχειρείται μια σύντομη προσέγγιση της δομής, της οργάνωσης και της λειτουργίας της ΕΕ. Έμφαση δίνεται στους βασικούς στόχους της Ένωσης (θεσμικός, νομικός, οικονομικός, κοινωνικός, πολιτικός, και πολιτισμικός), όπως αυτοί προκύπτουν από τη Συνθήκη ΕΕ με την οποία απέκτησε σημαντική υπόσταση σε νομικό και συμβολικό επίπεδο η εκπαιδευτική πολιτική της ΕΕ. Για τις ανάγκες της μελέτης, το ερμηνευτικό πλαίσιο της ΕΕ παρουσιάζεται μέσα από συγκεκριμένες διαστάσεις (τη νομική διάσταση, τη θεσμική συγκρότηση της ΕΕ, την οικονομική διάσταση, την κοινωνική, την πολιτική και την πολιτισμική), διαστάσεις οι οποίες προέκυψαν από τη μελέτη βασικών κειμένων της ΕΕ που αποτελούν το πρωτογενές υλικό της έρευνας. Μέσω αυτών των διαστάσεων προσεγγίζονται και μελετώνται οι επιδράσεις της ΕΕ στα σχολικά εγχειρίδια των Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Στο τέλος του Κεφαλαίου παρουσιάζεται εν συντομία η έννοια της ευρωπαϊκής διάστασης διότι θεωρείται βασική έννοια για τη διατριβή καθώς συνδέθηκε με τη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού εκπαιδευτικού χώρου και ανέδειξε τον κεντρικό ρόλο της εκπαίδευσης στην προώθηση βασικών παραμέτρων της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Κεφάλαιο 5: *«Η Μεθοδολογία της έρευνας».*

Στο Κεφάλαιο παρουσιάζονται οι βασικές ερευνητικές υποθέσεις και περιγράφεται λεπτομερώς η μεθοδολογία η οποία ακολουθήθηκε για τις ανάγκες της έρευνας. Ειδικότερα, καταγράφεται το πρωτογενές και δευτερογενές υλικό, το οποίο μελετήθηκε και αναλύθηκε, η μέθοδος της ανάλυσης του περιεχομένου που ακολουθήθηκε και η διαδικασία του σχεδιασμού και της εφαρμογής της ανάλυσης περιεχομένου στη διερεύνηση της εισαγωγής της ΕΕ στα σχολικά εγχειρίδια των Κοινωνικών Σπουδών στη Δ/θμια εκπαίδευση. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στην επιλογή και καταγραφή των βασικών ερμηνευτικών λέξεων-κλειδιών, στην παρουσίαση της διαδικασίας με την οποία αναλύθηκαν τα σχολικά εγχειρίδια καθώς και στον τρόπο επεξεργασίας και αποτύπωσης των δεδομένων της έρευνας.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: Ερευνητικό μέρος

(Κεφάλαια 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13)

Το τρίτο μέρος αποτελεί το ερευνητικό μέρος της μελέτης και περιλαμβάνει οκτώ Κεφάλαια.

Συγκεκριμένα στο ερευνητικό μέρος μελετώνται:

- A. Αντιπροσωπευτικά κείμενα του εκπαιδευτικού 'λόγου' της ΕΚ/ΕΕ, καθώς και οι πρωτοβουλίες και δράσεις της Κοινότητας στον χώρο της γενικής εκπαίδευσης, (Κεφάλαιο 6).
- B. Οι επιδράσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση της χώρας μας την περίοδο 1993-2006 και ειδικότερα:
 - 1. στις πολιτικές της γνώσης και των μεταρρυθμίσεων των Προγραμμάτων Σπουδών (Κεφάλαιο 7).
 - 2. στην εισαγωγή θεματικών διδακτικών ενοτήτων για την Ευρωπαϊκή Ένωση και την παρουσίαση των θεσμών και των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε σχολικά εγχειρίδια (βιβλία του μαθητή και του καθηγητή) των Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Από το 8^ο έως και το 12^ο Κεφάλαιο της μελέτης, ερευνάται διεξοδικά και διαχρονικά η παρουσίαση θεματικών διδακτικών ενοτήτων για την ΕΕ στα σχολικά εγχειρίδια των Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατά την περίοδο 1993 έως 2006, με αναφορές στη νομική διάσταση και θεσμική συγκρότηση της ΕΕ, στην οικονομική, κοινωνική, πολιτική και την πολιτισμική διάσταση. Αντικείμενο της ανάλυσης περιεχομένου σε κάθε σχολικό εγχειρίδιο αποτελούν συγκεκριμένες λέξεις κλειδιά που αντιστοιχούν στις ανωτέρω διαστάσεις, η επιλογή των οποίων έγινε για κάθε εγχειρίδιο ξεχωριστά με βάση τα πεδία-διαστάσεις της ΕΕ, στα οποία γίνεται αναφορά στο περιεχόμενο του μαθήματος (Κεφάλαια 8-12).
 - 3. Στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα για την ΕΕ και την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση, (Κεφάλαιο 13).

Αναλυτικότερα:

Κεφάλαιο 6: *«Η εκπαιδευτική πολιτική της ΕΕ. (1993-2006): «Λόγοι» και «Πρακτικές».*

Στο Κεφάλαιο αρχικά πραγματοποιείται μια σύντομη εισαγωγή στην κοινοτική εκπαιδευτική πολιτική (εκπαιδευτικός λόγος και πρακτικές) από τη δεκαετία του 1970 μέχρι τη δεκαετία του 2000. Στη συνέχεια και για τις ανάγκες της έρευνας, μελετώνται και

αναλύονται αντιπροσωπευτικά κείμενα του εκπαιδευτικού 'λόγου' της ΕΚ/ΕΕ από το 1993 μέχρι το 2009, καθώς και βασικές πρωτοβουλίες και δράσεις της Κοινότητας στον χώρο της γενικής εκπαίδευσης. Έμφαση δίνεται στη Στρατηγική της Λισαβόνας για την εκπαίδευση και στη διαρθρωτική πολιτική της ΕΕ ενώ γίνεται αναφορά στα εθνικά σχέδια δράσης που υλοποιούνται για την εκπαίδευση την περίοδο 1994-2006, ΕΠΕΑΕΚ Ι & ΙΙ.

Κεφάλαιο 7: *«Οι μεταρρυθμίσεις των Προγραμμάτων Σπουδών στην Ελλάδα».*

Στο Κεφάλαιο καταγράφεται η εκπαιδευτική πολιτική της χώρας από το 1993 και έπειτα, η οποία εκφράστηκε μέσω των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και συνδέθηκε με τις πολιτικές της ΕΕ και την Κοινοτική χρηματοδότηση. Τη συνοπτική παρουσίαση των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων από το 1977 έως το 1995 στην Ελλάδα, ακολουθεί η μελέτη των επιδράσεων της εκπαιδευτικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη μεταρρύθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (στο ΕΠΠΣ, το ΔΕΠΠΣ και τα νέα ΑΠΣ) στη χώρα μας την περίοδο 1995-2005, η οποία πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια Κοινοτικής χρηματοδότησης, (1^ο και 2^ο ΕΠΕΑΕΚ).

Κεφάλαιο 8: *Μάθημα: «Αρχές Οικονομίας».*

Παρουσιάζονται τα ερευνητικά πορίσματα από τη μελέτη των επιδράσεων της εκπαιδευτικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο μάθημα «Αρχές Οικονομίας» και στα αντίστοιχα σχολικά εγχειρίδια: α. «Αρχές Οικονομίας», εκδ. 1998, β. «Αρχές Οικονομίας», εκδ. 2000.

Κεφάλαιο 9: *Μάθημα: «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή».*

Παρουσιάζονται τα ερευνητικά πορίσματα από τη μελέτη των επιδράσεων της εκπαιδευτικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο μάθημα «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή» και στα σχολικά εγχειρίδια: α. «Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος», εκδ. 1992, β. «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή», εκδ. 1998, γ. «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή», εκδ. 2001, δ. «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή», εκδ. 2006.

Κεφάλαιο 10: *Μάθημα: «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς θεσμούς»²².*

Παρουσιάζονται τα ερευνητικά πορίσματα από τη μελέτη των επιδράσεων της εκπαιδευτικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο μάθημα «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς θεσμούς» και στα αντίστοιχα σχολικά εγχειρίδια: α. «Αρχές Πολιτικής

²² Μετονομασία σε «Πολιτική και Δίκαιο» από 1-9-2009.

Επιστήμης και Στοιχεία του δημοκρατικού πολιτεύματος», εκδ.1994, β. «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς», εκδ. 1998, γ. «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς», εκδ. 1999, δ. «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς», εκδ. 2000.

Κεφάλαιο 11: *Μάθημα: «Όργανα, Θεσμοί και Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης»²³.*

Παρουσιάζονται τα ερευνητικά πορίσματα από τη μελέτη των επιδράσεων της εκπαιδευτικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο μάθημα. και στο εγχειρίδιο «Όργανα Θεσμοί και Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης», εκδ. 2000, το οποίο διδάσκεται στην Τεχνολογική εκπαίδευση.

Κεφάλαιο 12: *Μάθημα: «Οι ρίζες του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού».*

Παρουσιάζονται τα ερευνητικά πορίσματα από τη μελέτη των επιδράσεων της εκπαιδευτικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο μάθημα «Οι ρίζες του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού» καθώς και στο εγχειρίδιο «Ο Ευρωπαϊκός πολιτισμός και οι ρίζες του», εκδ. 1998, το οποίο διδάσκεται στην Α΄ τάξη του Γενικού Λυκείου, από το 1998, ως μάθημα επιλογής.

Κεφάλαιο 13: *«Οι επιδράσεις της ΕΕ στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης».*

Στο Κεφάλαιο επιχειρείται διερεύνηση των επιδράσεων των πολιτικών της ΕΕ (μέσω των ΕΠΕΑΕΚ I & II) στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατά την περίοδο 1995-2009. Μετά από μια σύντομη επισκόπηση του θεσμού της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών στην Ελλάδα κατά το διάστημα 1985-1995 ακολουθεί μελέτη σχετικά με την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στο θεματικό πεδίο “Ευρωπαϊκή διάσταση” στο πλαίσιο του ΕΠΕΑΕΚ I (1995-2000). Παρουσιάζεται μελέτη περίπτωσης του 2ου ΠΕΚ Αθηνών και ακολουθεί διερεύνηση της συμβολής του ΕΠΕΑΕΚ II στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και των στελεχών της εκπαίδευσης σε θέματα Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά το διάστημα 2000-2009.

²³ «Ευρωπαϊκή Ένωση (Θεσμοί και Πολιτικές)» από το 2006.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ: Αποτίμηση της έρευνας

Κεφάλαιο 14: «Κριτική αποτίμηση-Συμπεράσματα»

Στο τέταρτο και τελευταίο μέρος της μελέτης καταγράφονται τα συμπεράσματα της έρευνας και επιχειρείται η κριτική αποτίμηση αυτών. Ανακεφαλαιώνονται και ερμηνεύονται οι επιδράσεις που άσκησαν οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ μέχρι και το 2006 στον χώρο των Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα και συγκεκριμένα αξιολογείται το εγχείρημα της εισαγωγής της θεματικής διδακτικής ενότητας για την ΕΕ στα σχολικά εγχειρίδια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Στο τέλος της διατριβής παρατίθενται όλες οι πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές που χρησιμοποιήθηκαν καθώς και όλες οι βιβλιογραφικές αναφορές.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ
– ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ
ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

2.1. Η Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης

Η Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης «προσεγγίζει και αναλύει ως κοινωνικά φαινόμενα, τα φαινόμενα της αγωγής και της εκπαίδευσης»¹. Σύμφωνα με τον Κ. Λάμνια, η Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης μελετά τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ της εκπαίδευσης και των άλλων κοινωνικών θεσμών εφαρμόζοντας τις έννοιες και την μεθοδολογία της Κοινωνιολογίας². Η μεθοδολογία και οι τεχνικές έρευνας της Κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης επηρεάζονται και διαμορφώνονται από την κοινωνιολογική θεώρηση του ερευνητή και τον τύπο του υπό διερεύνηση προβλήματος³. Σύμφωνα με την Olive Banks, η Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης «δεν είναι τίποτε περισσότερο, αλλά ταυτόχρονα και τίποτε λιγότερο από την εφαρμογή κοινωνιολογικών προοπτικών σε έναν από τους κύριους θεσμούς της κοινωνίας»⁴. Από τον 19ο έως και τις αρχές του 20ου αιώνα, κλασικοί κοινωνιολόγοι, όπως ο E. Durkheim, ο M. Weber, ο L. Ward ασχολήθηκαν με θέματα παιδείας και συνέβαλαν σημαντικά στη μελέτη του θεσμού της εκπαίδευσης. Σύμφωνα με μελετητές, το πεδίο Κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης καθώς και το πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής, «παρά τις διαφορές των οπτικών και των αντικειμένων τους», χαρακτηρίζονται από σχέσεις αλληλοτροφοδότησης⁵.

Η Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης ή της παιδείας⁶, αναπτύχθηκε ως ειδικό πεδίο έρευνας κατά την δεκαετία του 1960 στις ΗΠΑ υπό την κυριαρχία της δομολειτουργικής θεωρίας του Talcott Parsons⁷, η οποία βασίστηκε τόσο στις αντιλήψεις περί της

¹ ΚΕΛΠΑΝΙΔΗΣ, Κ., *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης. Θεωρίες και πραγματικότητα*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2002, σ. 23.

² ΛΑΜΝΙΑΣ, Κ., «Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης: Συγκρότηση-Εξέλιξη-Προοπτικές», περ. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμος Ι', τχ. 39, 2004, σ. 108, σσ. 103-139.

³ ΛΑΜΝΙΑΣ, Κ., *Κοινωνιολογική θεωρία και εκπαίδευση: Διακριτές προσεγγίσεις*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2002, σσ. 27-35.

⁴ BANKS, O., *Η Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσ/κη, 1987, σ. 11.

⁵ ΜΥΛΩΝΑΣ, Θ., 'Εισαγωγή', περ. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμος Ι, τεύχος 39, 2004, σ. 11, σσ. 7-11. Για τη σχέση μεταξύ Κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης και εκπαιδευτικής πολιτικής, βλ. ΛΑΜΝΙΑΣ, Κ., «Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης..», ό.π., σσ. 129-131.

⁶ Πρόδρομος της Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης υπήρξε, σύμφωνα με μελετητές, το επιστημονικό πεδίο "Educational Sociology", το οποίο ήταν προσανατολισμένο περισσότερο προς την Παιδαγωγική επιστήμη παρά στην Κοινωνιολογία. Επίσης, η απόδοση του όρου 'education' στην Ελληνική γλώσσα μπορεί να είναι 'εκπαίδευση' ή ευρύτερα 'παιδεία', βλ. σχ. ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, Α., *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Θεωρίες για την Κοινωνική Ανισότητα στο Σχολείο*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1985 και ΛΑΜΠΡΗ-ΔΗΜΑΚΗ, Ι., *Προς μια Ελληνική Κοινωνιολογία της παιδείας*, Εθνικό Κέντρο Ερευνών, Τόμοι 1 και 2, Αθήνα, 1974.

⁷ Παρουσίαση των απόψεων του Parsons για την εκπαίδευση γίνεται στο DEMAINE, J., *Contemporary Theories in the Sociology of Education*, McMillan Press, London, 1981, pp. 19-29. Επίσης, DEVEREUX, E. J., «Η Κοινωνιολογική Θεωρία του Parsons», στο ΠΕΤΜΕΖΙΔΟΥ, Μ. (επιμ.), *Σύγχρονη κοινωνιολογική θεωρία: Δομο-λειτουργισμός, κριτική στον θετικισμό, συμβολική*

κοινωνικής συνοχής του Durkheim⁸ όσο και στην έννοια της κοινωνικής δράσης του Weber⁹. Καίρια ερωτήματα που απασχόλησαν την Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης κατά την διάρκεια των τελευταίων 40 ετών ήταν η επίδραση της εκπαίδευσης στην προώθηση της ισότητας των ευκαιριών, η σχέση της εκπαίδευσης με την οικονομία και τους κοινωνικούς θεσμούς, η κατανόηση των εκπαιδευτικών διαδικασιών και τέλος, ο ρόλος του σχολείου¹⁰.

Κατά τη δεκαετία του 1960, η εμφάνιση της Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης ως ανεξάρτητου επιστημονικού κλάδου συνδέθηκε σε μεγάλο βαθμό με τη θεωρία του «ανθρώπινου κεφαλαίου» και τη σχέση της εκπαίδευσης με την οικονομική ανάπτυξη¹¹. Υπό το πρίσμα της δομολειτουργικής θεωρίας, η εκπαίδευση και ειδικότερα το σχολείο αντιμετωπίστηκε ως ένα σύστημα θέσεων και ρόλων που διαδραματίζει ουσιώδη ρόλο στη διατήρηση της «κοινωνικής ισορροπίας» και αναγνωρίστηκε ως ένας από τους σημαντικότερους μηχανισμούς κοινωνικοποίησης. Η ιδεολογία της «ισότητας των εκπαιδευτικών ευκαιριών» απέκτησε ιδιαίτερη δυναμική επηρεάζοντας σημαντικά την εκπαιδευτική πολιτική των χωρών που έδωσαν βάρος στην «αντι-σταθμιστική εκπαίδευση». Το ζήτημα των «ανισοτήτων στην εκπαίδευση» ως προέκταση των ανισοτήτων της ευρύτερης κοινωνίας, έγινε το κεντρικό ζήτημα σε μια σειρά από κοινωνιολογικές έρευνες ποσοτικού-στατιστικού χαρακτήρα αλλά και αντικείμενο έντονης συζήτησης και κριτικής¹². Στις κλασικές έρευνες και θεωρήσεις

διαντίδραση, νόημα και ερμηνεία, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1996, σσ. 97-159. Μια κριτική παρουσίαση του έργου του Parsons εμπεριέχεται στο LEMERT, C., *Sociology after the Crisis*, Westview Press, Colorado, 1995.

⁸ Σύμφωνα με τη δομολειτουργική θεωρία, ο εκπαιδευτικός θεσμός αποτελεί βασικό στοιχείο της κοινωνίας και συμβάλλει στη διατήρηση της συνοχής του κοινωνικού συστήματος. Βλ. σχ. ΛΑΜΝΙΑΣ, Κ., «Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης: Συγκρότηση-Εξέλιξη-Προοπτικές», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμος Ι', τχ. 39, 2004, σ. 111, σσ. 103-139.

⁹ CRAIB, I., *Σύγχρονη Κοινωνική θεωρία. Από τον Πάρσονς στον Χάμπερμας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998, σ. 69.

¹⁰ LAUDER, H. - BROWN P. - HALCEY, A., «Sociology of education: a critical history and prospects for the future», *Oxford Review of Education*, Vol. 35, No. 5, October 2009, p. 570, pp. 569-585.

¹¹ Η θεώρηση σύμφωνα με την οποία η επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο αυξάνει την ατομική παραγωγικότητα και δημιουργεί το υπόβαθρο που είναι αναγκαίο για την οικονομική ανάπτυξη προέρχεται από τους οικονομολόγους του πρώιμου 19ου αιώνα. Βλ. KARABEL, J. - HALSEY A.H., (eds), *Power and Ideology in Education*, New York: Oxford University Press, 1977, p. 12. Για τη θεώρηση της εκπαίδευσης ως «επένδυση» βλ. σχ. MILLER, H., «Annual and Lifetime Income in Relation to Education, 1939-1959», in *American Economic Review*, 50, Dec. 1960, pp. 962-986. Επίσης, MINCER, J., «Investment in Human Capital and Personal Income Distribution», in *Journal of Political Economy*, vol LXVI, number 4, August 1958, pp. 281-302. Επίσης, SCHULTZ, T.W., *Investment in Human Capital*, *American Economic Review*, 51, 1961, pp.1-17. Επίσης, SCHULTZ, T.W., *Η Οικονομική αξία της εκπαίδευσης*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1972. Επίσης, BECKER, G.S., *Human Capital*, Columbia University Press, New York, 1964.

¹² Σύμφωνα με τον δομικό λειτουργισμό οι δυσλειτουργίες και ανισορροπίες της κοινωνίας και των υποσυστημάτων της μπορούν να αντιμετωπισθούν μέσω «προσαρμοστικών αλλαγών» και «εκσυγ-

για το ζήτημα των ανισοτήτων στην κατανομή των εκπαιδευτικών ευκαιριών, συγκαταλέγονται η Έκθεση του J. Coleman (1966) για τις εκπαιδευτικές ανισότητες¹³, η μελέτη του C. Jenks (1973) με τίτλο «Ανισότητα»¹⁴, οι εργασίες των Bowles και Gintis (1975) για την ανάπτυξη της δημόσιας εκπαίδευσης υπό το πρίσμα του καπιταλισμού στις Ηνωμένες Πολιτείες¹⁵, η έρευνα των P.M Blau, and O.D. Duncan (1967) σχετικά με την κοινωνική κινητικότητα στις ΗΠΑ¹⁶, οι θεωρήσεις των Bourdieu- Passeron (1964) για το «μορφωτικό κεφάλαιο»¹⁷ καθώς και των Baudelot - Establet (1971) για το διπλό δίκτυο στην εκπαίδευση¹⁸.

Η αποτυχία των μεταρρυθμίσεων και των αντισταθμιστικών προσπαθειών να μειωθούν οι εκπαιδευτικές ανισότητες οδήγησαν στην αναζήτηση νέων θεωρητικών προσεγγίσεων της θέσης και των ρόλων της εκπαίδευσης. Στη δεκαετία του 1970 εμφανίστηκε το ρεύμα της Νέας Κοινωνιολογίας, ως αντίδραση στην παράδοση της «πολιτικής αριθμητικής» και διαμορφώθηκαν οι σημαντικότερες θεωρίες της «κοινωνικής αναπαραγωγής»¹⁹. Οι θεωρήσεις της Νέας Κοινωνιολογίας στηρίχτηκαν στις έννοιες της φαινομενολογικής θεωρίας και συνδέθηκαν ιδιαίτερα με τα κείμενα του M.D.F Young²⁰, του Geoffrey Esland²¹, της Neil Keddy²², των P. Bourdieu και του B.

χρονισμού» των θεσμών. Σύμφωνα με τον LENHART, οι λειτουργιστές θεωρούν ότι οι λειτουργικές ατέλειες και ανεπάρκειες του σχολικού δικτύου στις χώρες του «Τρίτου κόσμου» είναι εφικτό να ξεπεραστούν «με απλές διορθωτικές παρεμβάσεις» εφόσον αυτό προσαρμοσθεί στις απαιτήσεις της εκβιομηχάνισης. Βλ. LENHART, V., «Η κρίση στα σχολεία του Τρίτου Κόσμου», στο ΠΥΡΓΙΩΤΑΚΗΣ, Ι.Ε - ΚΑΝΑΚΗΣ, Ι. (επιμ.), *Παγκόσμια κρίση στην εκπαίδευση*, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα, 1992, σ. 138, σσ. 119-140.

¹³ Η έκθεση του James Coleman διεξήχθη τη δεκαετία του 1960 σε 4.000 σχολεία στις Η.Π.Α και κατέληξε στο συμπέρασμα πως καθοριστική επίδραση στην επίδοση των μαθητών ασκούσε η οικογενειακή προέλευση των παιδιών και οι ανισότητες που επιβάλλονται από το οικείο κοινωνικό περιβάλλον, οι οποίες ακολουθούν τα παιδιά στο σχολείο. Βλ. COLEMAN, J.S. et al, *Equality of educational opportunity*, ed. U.S. Government Printing Office, Washington, 1966, p. 325.

¹⁴ JENKS, C., *Inequality: A Reassessment of the effect of family and schooling in America*, Basic Books, New York, 1973.

¹⁵ Οι Bowles και Gintis υποστηρίζουν ότι το εκπαιδευτικό σύστημα είναι αναπόσπαστο στοιχείο της αναπαραγωγής της κυρίαρχης ταξικής δομής της κοινωνίας. Βλ. BOWLES, S. - GINTIS, H., *Schooling in capitalist America: educational reform and the contradiction of economic life*, Basic Books, New York, 1975, pp. 125-126.

¹⁶ BLAU, P., - DUNCAN, O., *The American Occupational Structure*, John Wiley, New York, 1967.

¹⁷ BOURDIEU, P. - PASSERON, J.C., *Les héritiers*, Editions de minuit, Paris, 1964. Επίσης, BOURDIEU, P. - PASSERON J.C, *La reproduction*, Editions de minuit, Paris, 1970.

¹⁸ BAUDELLOT, C. - ESTABLET, R., *L' Ecole capitaliste en France*, Maspero, Paris, 1972. Βλ. σχ. και ΣΤΑΜΕΛΟΣ, Γ., «Παγκοσμιοποίηση και Εκπαίδευση εκπαιδευτικός αποκλεισμός σήμερα», στα Πρακτικά 2^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου με θέμα «Η Παιδεία στην αυγή του 21ου αιώνα. Ιστορικο-συγκριτικές προσεγγίσεις», Πάτρα, 2003.

¹⁹ LAUDER, H, - BROWN, P. – HALSEY, A.H, “Sociology and political arithmetic: some principles of a new policy science”, in *The British Journal of Sociology*, Vol. 55, Issue 1, 2004, pp. 3-22.

²⁰ YOUNG, M.D.F. (ed.), *Knowledge and Control: New Directions for the Sociology of Education*, Collier-Macmillan, London, 1971.

²¹ ESLAND, G., “Teaching and Learning as the Organization of knowledge”, in YOUNG, M.F.D. (ed.), ό.π., pp. 70-115.

Bernstein²³, όπως διατυπώθηκαν στον Τόμο «*Knowledge and Control*» υπό την επιμέλεια του M.F.D Young²⁴.

Βασικοί άξονες των διερευνήσεων του συγκεκριμένου ρεύματος ήταν η κοινωνική κατασκευή της γνώσης, οι κοινωνικά προσδιορισμένες ικανότητες του μαθητή και οι ιδεολογικές εξαρτήσεις των παιδαγωγικών θεωριών από το κοινωνικό πλαίσιο. Σύμφωνα με τον Κ. Λάμνια, από τις διασταυρώσεις των αξόνων μπορούν να παραχθούν προβληματισμοί και προτάσεις σχετικά με την εκπαιδευτική πολιτική, τη σχολική γνώση, τις εκπαιδευτικές ανισότητες, τις εκπαιδευτικές πρακτικές, την αξιολόγηση, τη δυναμική των νέων κοινωνικών συνθηκών, την ανάδειξη του ρόλου του συμβολικού ελέγχου, ο οποίος είναι το μέσο που εκφράζει τις σχέσεις εξουσίας σε Λόγο και τον Λόγο σε σχέσεις εξουσίας²⁵.

Η «Νέα Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης», σε αντίθεση με τις μακροκοινωνιολογικές θεωρήσεις της δομολειτουργικής προσέγγισης, ενδιαφέρθηκε κυρίως για το “περιεχόμενο” της εκπαίδευσης και όχι για τη “δομή” του εκπαιδευτικού συστήματος ενώ παράλληλα έδωσε έμφαση στο περιεχόμενο των Αναλυτικών προγραμμάτων, στην «εκπαιδευτική» γνώση που παρέχει το σχολείο και στη δυναμική της σχολικής τάξης²⁶. Σύμφωνα με τους Bowles and Gintis, η εκπαίδευση είναι συνδεδεμένη με τους θεμελιώδεις οικονομικούς και κοινωνικούς θεσμούς της κοινωνίας και *το «εκπαιδευτικό σύστημα είναι αναπόσπαστο στοιχείο της αναπαραγωγής της κυρίαρχης ταξικής δομής της κοινωνίας»*²⁷. Η βαθύτερη αιτία των εκπαιδευτικών ανισοτήτων, σύμφωνα με τους παραπάνω ερευνητές, δεν είναι το σχολείο, αλλά το κεφαλαιοκρατικό κοινωνικό σύστημα. Σύμφωνα με τον L. Althusser, θεωρητικό του Μαρξισμού, η εκπαίδευση αποτελεί ιδεολογικό μηχανισμό ελεγχόμενο από την οικονομία του κράτους. Ο Althusser τόνισε τον αναπαραγωγικό ρόλο της εκπαίδευσης, ως ένα από τα στοιχεία του κρατικού μηχανισμού που συμβάλλουν στη διαίωνιση των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής²⁸. Σύμφωνα με τον Bourdieu, η εκπαίδευση ενισχύει την αναπαραγωγή της κοινωνικής και ταξικής δομής ενός κράτους. Ο Bourdieu

²² KEDDIE, N., ‘Classroom Knowledge’, in YOUNG, M.F.D. (ed.), ό.π., pp. 131-160.

²³ BERNSTEIN, B., “On the classification and framing of educational knowledge”, in YOUNG, M.F.D. (ed.), ό.π., pp. 47-69.

²⁴ BLACKLEDGE, D. - HUNT, B., *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2000, σ. 385.

²⁵ ΛΑΜΝΙΑΣ, Κ., “Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης: Συγκρότηση-Εξέλιξη-Προοπτικές”, περ. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμος Ι', τχ. 39, 2004, σ. 116, σσ. 103-139.

²⁶ BLACKLEDGE, D. - HUNT, B., *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης* ..,ό.π., σ. 385.

²⁷ BOWLES, S. - GINTIS, H., *Schooling in capitalist America: educational reform and the contradiction of economic life*, Basic Books, New York, 1975, pp. 125-126. Για το έργο των BOWLES, S. and GINTIS, H., βλ. BLACKLEDGE, D. - HUNT, B. ό.π., σσ. 182-202.

²⁸ βλ. σχ. ΑΛΤΟΥΣΕΡ, Λ., *Ιδεολογία και Ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους*, *Θέσεις*, εκδ. *Θεμέλιο*, Αθήνα, 1983.

διέκρινε το κεφάλαιο σε οικονομικό, σε κοινωνικό, το οποίο εκφράζεται ως πλέγμα μόνιμων σχέσεων και οδηγεί σε διαφοροποιημένες δυνατότητες κοινωνικής ανέλιξης και τέλος σε πολιτιστικό κεφάλαιο²⁹. Σύμφωνα με τον ερευνητή, οι εκπαιδευτικές ανισότητες δεν οφείλονται τόσο στις οικονομικές ανισότητες, όσο στις σημαντικές διαφορές του «πολιτισμικού κεφαλαίου» των μαθητών³⁰.

Η θεωρία του Basil Bernstein συνέδεσε το μακροεπίπεδο των ταξικών σχέσεων και των σχέσεων εξουσίας με το μικροεπίπεδο της εκπαιδευτικής διαδικασίας στο σχολείο³¹. Ο Bernstein προσέγγισε τον ρόλο της εκπαίδευσης με τις έννοιες των “κωδίκων επικοινωνίας” και του “συμβολικού ελέγχου”³². Σύμφωνα με τον Bernstein, ο γλωσσικός κώδικας επικοινωνίας του παιδιού αποτελεί καθοριστικό παράγοντα κοινωνικοποίησης και υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ της κοινωνικής προέλευσης του μαθητή, του γλωσσικού κώδικα που χρησιμοποιεί και της επίδοσής του στο σχολείο. Η συστηματική σχολική αποτυχία των μαθητών της εργατικής τάξης οφείλεται στην κοινωνικά καθορισμένη γλωσσική διαφορά, που παρατηρείται μεταξύ της γλώσσας των μαθητών αυτών (περιορισμένος κώδικας- “restricted”) και της γλώσσας που υιοθετεί η επίσημη εκπαίδευση (επεξεργασμένος κώδικας- “elaborated”)³³. Η διαδικασία σύμφωνα με την οποία οι υφιστάμενες σχέσεις εξουσίας μετατρέπονται σε Λόγο, ο οποίος Λόγος με τη σειρά του συμβάλλει στην αναπαραγωγή των σχέσεων

²⁹ ΛΑΜΝΙΑΣ, Κ., *Κοινωνιολογική θεωρία και εκπαίδευση: Διακριτές Προσεγγίσεις*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2002, σσ. 156-157.

³⁰ BOURDIEU, P., ‘Cultural Reproduction and Social Reproduction’, in KARABEL J. – HASLEY, A. (eds), *Power and ideology in education*, Oxford: University Press, New York, 1977, pp. 487–511. Για τις θεωρήσεις του Bourdieu σχετικά με τις εκπαιδευτικές ανισότητες, βλ. CARMEN, M., “Reproduction and transformation of inequalities in schooling: the transformative potential of the theoretical constructs of Bourdieu”, *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 29, No. 1, January 2008, pp. 79–89. Επίσης, ΛΑΜΝΙΑΣ, Κ., ‘Κοινωνιολογική ανάλυση διαφοροποιημένων εκπαιδευτικών πρακτικών’, περ. *Μέντορας*, τχ. 2, Αθήνα, 2002, σ. 83, σσ. 82-102. Για τη θεωρία του «πολιτισμικού κεφαλαίου» βλ. σχ. DIANE, R., ‘Education and Cultural Capital: The Implications of Changing Trends in Education Policies’, *Cultural Trends*, Vol. 13(2), No. 50, June 2004, pp. 73–86.

³¹ Για τη θεωρία του Bernstein, βλ. BERNSTEIN, B., *Class, Codes and Control: Towards a Theory of Educational Transmission*, (vol. 3), 2nd edition, Routledge & Kegan Paul, London, 1977. Επίσης, BERNSTEIN, B., *Class, codes and control: The structuring of pedagogic discourse*, (vol. 4), Routledge, London, 1990. Επίσης, BERNSTEIN, B., *Pedagogy, symbolic control and identity: Theory, research, critique*, Taylor & Francis, London, 1996. Επίσης, BERNSTEIN, B., *Παιδαγωγικοί κώδικες και κοινωνικός έλεγχος*, μτφρ. Σολομών Ι., εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1991. Επίσης, ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, Α., *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1985, σσ. 393-431. Επίσης, ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, Α., ‘Η Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης σήμερα: Ερωτήματα για τη σχέση επιστήμης και κοινωνίας’, περ. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμος Ι’, τχ. 39, 2004, σ. 59, σσ. 47-68. Επίσης, για τη συνέχεια του Basil Bernstein με τον Ιωσήφ Σολομών, βλ. BERNSTEIN, B., “Παιδαγωγική, Ταυτότητες, Σύνορα: Μιλώντας για μια θεωρία του συμβολικού ελέγχου”, περ. *Σύγχρονα Θέματα*, 66, 1998, σσ. 125-134.

³² ΛΑΜΝΙΑΣ, Κ., *Κοινωνιολογική Θεωρία και εκπαίδευση.....*, ό.π., σ. 285.

³³ ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, Α., *Γλώσσα και ιδεολογία. Κοινωνιολογολογική προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, σ. 117.

εξουσίας, αποτελεί τον 'συμβολικό έλεγχο', κατά τη θεωρία του Bernstein³⁴. Στο πεδίο του 'συμβολικού ελέγχου' υπόκεινται οι ελεγχόμενοι από το κράτος θεσμοί και παράγοντες, όπως είναι το επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα. Για τον Bernstein, η παιδαγωγική γνώση δεν είναι κοινωνιολογικά και ιδεολογικά ουδέτερη. Η παιδαγωγική πρακτική διακρίνεται στην αυτόνομη και την προσανατολισμένη στην Αγορά. Η κρατική εξουσία παρεμβαίνει στις διαδικασίες παραγωγής της επιστημονικής γνώσης και η εκπαιδευτική γνώση υπόκειται σε διαδικασίες ρύθμισης και ελέγχου³⁵.

Οι M. Apple και H. Giroux εκπροσωπούν τους θεωρητικούς της «αντίστασης», οι οποίοι άσκησαν κριτική στη μηχανιστική ερμηνεία της αναπαραγωγής και έφεραν στο προσκήνιο πολιτισμικά ζητήματα. Σύμφωνα με τον Apple, η εκπαίδευση δεν είναι ουδέτερη και ο εκπαιδευτικός εμπλέκεται συνειδητά ή μη σε μια πολιτική πράξη³⁶. Σύμφωνα με τον Giroux, το σχολικό πρόγραμμα σπουδών δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από τα πολιτισμικά και κοινωνικά πλαίσιά του. Δηλαδή, το σχολείο είναι ένας πολιτικός χώρος, που παίζει έναν σημαντικό ρόλο στην παραγωγή ιδεών και ταυτοτήτων³⁷.

Προς τα τέλη της δεκαετίας του 1970 τα ευρωπαϊκά κράτη αντιμετώπισαν παρόμοια οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα (οικονομική ύφεση, μαζική ανεργία, τεχνολογικές αλλαγές, κα.), τα οποία επηρέασαν τον χώρο της εκπαίδευσης. Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 διαπιστώθηκε μια 'παγκόσμια κρίση στην εκπαίδευση', η οποία χαρακτηρίστηκε από την επικράτηση του οικονομικού νεοφιλελευθερισμού, τη στροφή προς την οικονομία της ελεύθερης αγοράς, τις αλλαγές στον καταμερισμό της εργασίας, την αποδυνάμωση του κράτους πρόνοιας και την αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων³⁸. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αναπτυχθεί ένα κίνημα εκπαιδευτικού νεοσυντηρητισμού στις ΗΠΑ και σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες (Αγγλία, Γαλλία, Γερμανία), το οποίο άσκησε έντονη κριτική στην αναποτελεσματικότητα των

³⁴ ΛΑΜΝΙΑΣ, Κ., *Κοινωνιολογική Θεωρία...* ό.π., σ. 334. Σύμφωνα με τη θεωρία του συμβολικού ελέγχου, η γνώση «αναπλαισιώνεται» και αναπαράγεται από το εκπαιδευτικό σύστημα ενώ ο παιδαγωγικός λόγος λειτουργεί σε τρία πεδία: της παραγωγής, της αναπαραγωγής και της αναπλαισίωσης της γνώσης.

³⁵ ΛΑΜΝΙΑΣ, Κ., "Νεοτερικότητα. Μορφές λογικής και επιρροές στις διαδικασίες συγκρότησης της σχολικής γνώσης", περ. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τχ. 29, 1999, σσ. 7-31, σ. 26.

³⁶ APPLE, M., *Εκπαίδευση και εξουσία*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1993. Επίσης, APPLE, M., *Ideology and Curriculum*, 2nd edition, Routledge, New York, 1990.

³⁷ GIROUX, H., *Teachers as Intellectuals: Toward a Critical Pedagogy of Learning*, Bergin and Garvey Publishers, U.S.A., 1988. Επίσης, GIROUX, H., *Schooling and the Struggle for Public Life*, University of Minnesota Press, 1988.

³⁸ ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α., 'Παγκόσμια κρίση στην εκπαίδευση: εννοιολογικές διασαφήσεις και προβληματισμοί', στο ΠΥΡΓΙΩΤΑΚΗΣ, Ι. - ΚΑΝΑΚΗΣ, Ι. (επιμ), *Παγκόσμια κρίση στην εκπαίδευση*, Γρηγόρης, Αθήνα, 1992, σσ. 13-42.

εκπαιδευτικών μηχανισμών και διαδικασιών και αμφισβήτησε τη δυνατότητα του εκπαιδευτικού θεσμού να συμβάλλει θετικά στην επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων μέσω των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων³⁹.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 η ευρύτατη επίδραση των νέων τεχνολογιών στην αγορά εργασίας και οι τάσεις παγκοσμιοποίησης των οικονομικών σχέσεων επηρέασαν δραστικά τις σχέσεις ανάμεσα στην οικονομία και την εκπαίδευση. Η ανάγκη για υψηλή εξειδίκευση, ευελιξία και κινητικότητα του εργατικού δυναμικού συνετέλεσαν στην ανάπτυξη μιας νέας θεώρησης για το «ανθρώπινο» και το «κοινωνικό κεφάλαιο»⁴⁰. Οι πολιτικές σε ευρωπαϊκό αλλά και σε εθνικό επίπεδο έδωσαν έμφαση στην οικονομική διάσταση (ανταγωνιστικότητα, παραγωγικότητα, αποτελεσματικότητα)⁴¹ με αποτέλεσμα η κοινωνική και πολιτισμική διάσταση της εκπαίδευσης (καταπολέμηση ανισοτήτων, κοινωνική δικαιοσύνη, κτλ.) να περιέλθουν σε δεύτερη μοίρα.

Σε αντίθεση με τις θέσεις των Coleman, του Jencks και των εκπροσώπων της κοινωνικής και πολιτισμικής αναπαραγωγής, μια σειρά από έρευνες κατά τη δεκαετία του '90, ποσοτικού κυρίως χαρακτήρα, γνωστές ως «έρευνες σχολικής αποτελεσματικότητας» εστίασαν στους παράγοντες που συμβάλλουν στη βελτίωση της απόδοσης των μαθητών και των εκπαιδευτικών⁴². Παράλληλα, μια σειρά από έρευνες ποιοτικού χαρακτήρα, οι οποίες μελέτησαν τους παράγοντες της «σχολικής βελτίωσης», κατέληξαν ότι ο ρόλος των εκπαιδευτικών στις διαδικασίες και τα αποτελέσματα της μάθησης τελεί σε σχέση συνεξάρτησης με το κοινωνικο-οικονομικό υπόβαθρο των μαθητών⁴³.

Στα τέλη του 20^{ου} αιώνα το θεωρητικό, αναλυτικό και ερμηνευτικό πλαίσιο της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης θα επηρεαστεί από μια σειρά αλλαγών (γεωπολιτικών, οικονομικών, τεχνολογικών) σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο οι οποίες συνέβαλαν στη διαμόρφωση νέων σχέσεων ανάμεσα στην εκπαίδευση στην κοινωνία και

³⁹ ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ., «Η Κρίση στην εκπαίδευση και το κίνημα του εκπαιδευτικού νεοσυντηρητισμού», στο *Παιδαγωγικά και Εκπαιδευτικά Ρεύματα από τον 18^ο αιώνα μέχρι σήμερα*, Αυτοέκδοση, Αθήνα, 2006, σσ. 13-161.

⁴⁰ Βλ. BARON, S. - FIELD, J. - SCHULLER, T. (eds), *Social Capital: critical perspectives*, Oxford University Press, Oxford, 2000. LITTLE, A., «Motivating Learning and the Development of Human Capital», *Compare*. 33 (4), 2003, pp. 437-453.

⁴¹ Βλ. ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Λευκό βιβλίο, *Ανάπτυξη, Ανταγωνιστικότητα, Απασχόληση. Οι προκλήσεις και η αντιμετώπισή τους για τη μετάβαση στον 21ο αιώνα*, Λουξεμβούργο, 1994.

⁴² Για μια κριτική θεώρηση βλ. SLEE, R. - WEINER, G - TOMLINSON, S. (eds), *School effectiveness for Whom*, Falmer Press, London, 1998.

⁴³ Για τον ρόλο του εκπαιδευτικού και τις παιδαγωγικές πρακτικές βλ. σχ. LINGARD, B., «Socially Just pedagogies in changing times», in *International Studies in Sociology of Education*, 15 (2) 2005, pp. 165-186.

την οικονομία⁴⁴. Σε διάφορες μελέτες της περιόδου επισημαίνεται η καταλυτική επίδραση συντελεστών όπως, η παγκοσμιοποίηση των οικονομικών σχέσεων, η έλευση της κοινωνίας της γνώσης και της πληροφορίας, η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνο-επιστήμης⁴⁵.

Πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι η συγκρότηση των κοινωνιών της 'ύστερης' νεωτερικότητας (Giddens) ή της 'δεύτερης' νεωτερικότητας (Beck) συνδέονται με την έννοια της οικονομικής, κυρίως, «παγκοσμιοποίησης» ως μια νέας φάσης ανάπτυξης του καπιταλισμού⁴⁶. Οι επιδράσεις της παγκοσμιοποίησης και των ΤΠΕ συνετέλεσαν στη διαμόρφωση της «κοινωνίας και της οικονομίας της γνώσης» με βασικό χαρακτηριστικό τις ριζικές αλλαγές στον χώρο της 'γνώσης'⁴⁷, που συνέβαλαν αποφασιστικά στην ανασυγκρότηση θεμελιωδών οικονομικών και κοινωνικών εννοιών όπως το κεφάλαιο, το εμπόρευμα και η εργασία.⁴⁸ Η 'νεο-φορντική' οικονομία θεωρείται ως μία οικονομία βασισμένη στη γνώση ('knowledge-based economy') που βασίζεται σε μια νέα εξορθολογισμένη αντίληψη της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο P. Drucker, «ο καθοριστικός 'συντελεστής' της παραγωγής δεν είναι πια σήμερα το κεφάλαιο, ούτε το έδαφος, ούτε η εργασία. Είναι οι γνώσεις. Οι κοινωνικές τάξεις της μετακαπιταλιστικής κοινωνίας σχηματίζονται με βάση τους εργάτες των γνώσεων και τους εργάτες των υπηρεσιών»⁴⁹.

Οι σύγχρονες κοινωνίες και οικονομίες της γνώσης χαρακτηρίζονται και ως κοινωνίες της αβεβαιότητας και της διακινδύνευσης (risk societies)⁵⁰. Ο Κ. Τσουκαλός

⁴⁴ ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση. Η Στρατηγική της Λισαβόνας. Εκπαιδευτικός λόγος και πολιτικές (2000-2006)*, τόμ. Β', Gutenberg, Αθήνα, 2006.

⁴⁵ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Λευκό Βιβλίο για την εκπαίδευση και την κατάρτιση, Διδασκαλία και Μάθηση. Προς την κοινωνία της γνώσης*, Λουξεμβούργο, 1995. OECD *Knowledge management in the learning society*. Paris, 2000. WORLD BANK, *Constructing Knowledge Societies: New Challenges for Tertiary Education*, Washington: World Bank, 2003. UNESCO, *Towards Knowledge Societies*, Paris, 2005.

⁴⁶ ΚΟΤΖΙΑΣ, Ν., *Παγκοσμιοποίηση. Η ιστορική θέση, το μέλλον και η πολιτική σημασία*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2003.

⁴⁷ STEHR, N., *Knowledge Societies*, Sage, London, 1994. CASTELLS, M., *The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. I. : The Rise of the Network Society*, Blackwell, Oxford, 1998. ΣΤΑΜΑΤΗΣ, Κ. *Η Αβέβαιη Κοινωνία της Γνώσης*, Σαββάλας, Αθήνα, 2005. ΤΣΑΟΥΣΗΣ, Δ., *Η κοινωνία της γνώσης*, Gutenberg, Αθήνα, 2009.

⁴⁸ REICH, R., *The Work of Nations*, Vintage Books, N.Y., 1991. BURTON-JONES, A. *Knowledge capitalism: Business, work and learning in the new economy.*, Oxford University Press, Oxford, 1999. STONE, D. (ed), *Banking on knowledge: The genesis of the Global Development*, Routledge, London, 2000.

⁴⁹ DRUCKER, P., *Μετακαπιταλιστική Κοινωνία*, Gutenberg, 2000, Αθήνα, σ. 15.

⁵⁰ Το 1986 ο Γερμανός κοινωνιολόγος Ulrich Beck, με τη μελέτη του για την "Κοινωνία της Διακινδύνευσης" (Risk Society) έθεσε το ζήτημα των προβλημάτων που κυριαρχούσαν στις ανεπτυγμένες δυτικές κοινωνίες κατά την εποχή της ύστερης νεωτερικότητας. Βλ. σχ. BECK, U., 'Politics of Risk Society', in FRANKLIN, J., *The Politics of Risk Society*, Polity Press, Cambridge, 1998. Επίσης, BECK, U., *Τι είναι παγκοσμιοποίηση*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 1999. BECK, U., 'Risk Society Revisited: Theory, Politics and Research Programmes', in ADAM, B. - BECK, U. - VANLOON, J. (eds), *The Risk Society and Beyond. Critical Issues for Social Theory*, Sage Publications Ltd. London, 2000, pp. 211-229.

συνέδεσε την παγκοσμιοποίηση με την αγοραιοποίηση των κοινωνιών, τη διεύρυνση των ανισοτήτων και του κοινωνικού αποκλεισμού⁵¹. Ο A. Giddens περιγράφει την παγκοσμιοποίηση ως ένα πλέγμα διαδικασιών το οποίο καθοδηγείται από ένα κράμα πολιτικών και οικονομικών παραγόντων⁵². Σύμφωνα με διάφορους μελετητές, οι διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης εκτείνονται σε οικονομικό, πολιτικό, πολιτιστικό και κοινωνικό επίπεδο⁵³.

Στο οικονομικό επίπεδο η παγκοσμιοποίηση συνδέεται με τη διαμόρφωση των οικονομιών της γνώσης, την επικράτηση του νεοφιλελεύθερου παραδείγματος, την απελευθέρωση των αγορών, την ενίσχυση του ρόλου των πολυεθνικών εταιρειών, τις διεθνείς συμφωνίες και ρυθμίσεις για την κατάργηση των φραγμών στο εμπόριο (WTO/GATS)⁵⁴, τον νέο καταμερισμό της εργασίας που βασίζεται στη γνώση και την προώθηση ευέλικτων μορφών και σχέσεων παραγωγής και εργασίας⁵⁵.

Στο πολιτικό επίπεδο η παγκοσμιοποίηση αναφέρεται στη μείωση της ισχύος και της ανεξαρτησίας των εθνικών κρατών και συνδέεται με την επίδραση διεθνών οργανισμών ή με την εκχώρηση αρμοδιοτήτων σε διεθνείς ή υπερεθνικούς θεσμούς (Ευρωπαϊκή Ένωση, ΔΑΣΕ⁵⁶, G8/G20). Θεωρείται, επίσης, ως διαδικασία που επηρεάζει τις λειτουργίες και το χαρακτήρα του κράτους με έμφαση στη μείωση των κρατικών δαπανών και τη συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας⁵⁷.

⁵¹ Σύμφωνα με τον Κ. Τσουκαλά, «.....Ένα από τα θεμελιακά στοιχεία που διαφοροποιούν τον ύστερο καπιταλισμό από τον προκάτοχό του είναι η διαφαινόμενη ανάγκη του κοινωνικού λόγου να επιχειρήσει “νέες” μορφές πολιτικής δικαίωσης και εκλογίκευσης των ανισοτήτων ανάμεσα στους ανθρώπους» ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ, Κ., *Είδωλα Πολιτισμού*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1991, σ. 314.

⁵² GIDDENS, A., *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*, Polity Press, Cambridge, 1998, p. 58.

⁵³ BECK, U., ‘Cosmopolitical Realism: on the distinction between cosmopolitanism’, *Philosophy and the Social Sciences*, Global Networks, 4 (2), 2004, pp. 131-156. BAUMAN, Z., *Globalization: The Human Consequences*, Columbia University, New York, 1998. HOBBSBAWM, E., ‘The Nation and Globalization’. *Constellations*, vol. 5, no 1, 1998, pp. 1-9. HUMES, W.M., ‘The Discourse of Global Citizenship’, in PETERS, M. - BLEE, H. - BRITTON, A. (eds), *Global Citizenship Education: Philosophy, Theory and Pedagogy*, Sense Publishers Press, Rotterdam, 2008, pp. 41-52.

⁵⁴ WTO: World Trade Organization. GATS: General Agreement on Trade in Services

⁵⁵ ΠΕΛΑΓΙΔΗΣ, Θ. (επιμ), *Κατανοώντας την παγκοσμιοποίηση*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2000. ΜΕΛΑΣ, Κ., *Παγκοσμιοποίηση. Νέα φάση διεθνοποίησης της οικονομίας. Μύθοι και πραγματικότητα*, Εξάντας, Αθήνα, 1999. ROBERTSON, S .L. - BONAL, X. - DALE, R., “GATS and the Education Service Industry: The Politics of Scale and Global Reterritorialization”, *Comparative Education Review*, Vol. 46, No. 4, 2002, pp. 472-496. DAVID, P.A. - FORAY, D., “Economic Fundamentals of the Knowledge Society”, *Policy Futures in Education*, Volume 1 (1), 2003, pp. 20-49. HARVEY, D., *Spaces of Global Capitalism*. Verso, London, 2006. BIRCH, K. - MYKHENKO, V. (eds), *The Rise and Fall of Neoliberalism. The Collapse of an Economic order?*, Zed Books, London, 2011.

⁵⁶ ΔΑΣΕ: Διάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη

⁵⁷ HELD, D., *Democracy and the global order: from modern state to cosmopolitan governance*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995. MISHRA, R., *Globalization and the Welfare State*, Edward Elga, Cheltenham U.K., 1999. HARDT, M. - NEGRI, A., *Αυτοκρατορία*, εκδ. Scripta, μτφ. Ν. Καλαϊτζής, Αθήνα, 2002. SUTER, K., *Global Order and Global Disorder: Globalization and the Nation-State*, Greenwood Publishing, U.S.A., 2003. VREELAND, J.R. - KOSACK, S., *Globaliza-*

Στο κοινωνικό επίπεδο η παγκοσμιοποίηση συνδέεται άμεσα με κρίσιμα ζητήματα όπως η αποδόμηση των εργασιακών σχέσεων, η περιστολή των αντισταθμιστικών πολιτικών (υγεία, παιδεία, πολιτισμός), η εμφάνιση της εκτεταμένης ανεργίας, της νέας φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού σε ευρύτερες κοινωνικές ομάδες των αναπτυγμένων κρατών του Δυτικού κόσμου⁵⁸. Στο πολιτιστικό, τέλος, επίπεδο η παγκοσμιοποίηση μελετάται αναφορικά με έννοιες όπως «κοσμοπολιτισμός», «ευρωπαϊσμός», «ευρωπαίος πολίτης», τη συγκρότηση των πολυπολιτισμικών κοινωνιών, την επικράτηση προτύπων και αξιών της μαζικής δυτικής κουλτούρας⁵⁹.

Οι επιδράσεις της παγκοσμιοποίησης είναι ορατές και στον χώρο της εκπαίδευσης και αφορούν στην προσαρμογή της εκπαίδευσης στις απαιτήσεις της «κοινωνίας της γνώσης»⁶⁰ και των «οικονομιών της γνώσης» με βάση ένα πλαίσιο που ελέγχεται από την ιδεολογική επικράτηση του οικονομικού νεοφιλελευθερισμού και επιβάλλεται από διεθνείς οργανισμούς (WTO, OECD, WB, IMF)⁶¹ και την Ευρωπαϊκή Ένωση⁶². Ειδικότερα στο ευρωπαϊκό επίπεδο οι πολιτικές που διαμορφώθηκαν κατά την τελευταία δεκαετία είναι άμεσα συνδεδεμένες με το παραπάνω πλαίσιο. Στη Σύνοδο της Λισαβόνας (23-24/3/2000), επισημάνθηκε ότι «η Ευρωπαϊκή Ένωση βρίσκεται αντιμέτωπη με μια σημαντική πρόκληση ως αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης και των προκλήσεων μιας νέας οικονομίας της γνώσης» και τέθηκε ως στρατηγικός στόχος «να

tion and the Nation-State: The Impact of the IMF and the World bank, Routledge, London, 2006. BOWDEN, B., "Civil Society, the State, and the Limits to Global Civil Society", *Global Society*, Vol. 20, No. 2, 2006, pp. 155-178.

⁵⁸ TOMLINSON, S., *Education in a Post-welfare Society*, Open University Press, Buckingham, 2001. MACAROV, D., *What the Market Does to People. Privatization, Globalization and Poverty*, Zed Books, London, 2006. CASTLES, S., "Migration, Crisis, and the Global Labour Market", *Globalizations*, Vol. 8, No.3, 2011, pp. 311-324. STANDING, G., *The precariat: the new dangerous class*, Bloomsbury, London, 2011. GREEN, A. - JANMAAT, J.G., *Regimes of Social Cohesion: Societies and the Crisis of Globalisation*, Palgrave, Basingstoke, 2011.

⁵⁹ BECK, U., "The Cosmopolitan Society and its Enemies", *Theory, Culture & Society*, Vol. 19 (1-2), 2002, pp. 17-44. DELANTY, G., "European Citizenship: A Critical Assessment", *Citizenship Studies*, Vol. 11, No. 1, 2007, pp. 63-72. BARBARA, A., "Global Citizenship and Empire", *Citizenship Studies*, Vol. 11, No. 3, 2007, pp. 301-328. STAIGER, U., "New agendas? Culture and citizenship in EU policy", *International Journal of Cultural Policy*, Vol. 15, No 1, 2009, pp. 1-16. PERRY, L. - SOUTHWELL, L., "Developing intercultural understanding and skills: models and approaches", *Intercultural Education*, Vol. 22, No. 6, 2011, pp. 453-466.

⁶⁰ HARGREAVES, A., *Teaching in the knowledge society: Education in the age of insecurity*, Open University Press, Buckingham, 2003. BONAL, X. - RAMBLA, X., "Captured by the Totally Pedagogised Society: teachers and teaching in the knowledge economy", *Globalisation, Societies and Education*. Vol. 1, No. 2, 2003, pp. 169-184. APPLE, M.W. (ed), *Global crises, social justice and education*, Routledge, New York, 2010.

⁶¹ OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development. WB: World Bank. IMF: International Monetary Fund.

⁶² ARMINGEON, K. - BEYELER, M. (eds), *OECD Surveillance and Welfare States in Western Europe*, Edward Elgar, Cheltenham, 2003. RINNE, R., 'The Growing Supranational Impacts of the OECD and the EU on National Educational Policies and the Case of Finland', *Policy Futures in Education*, Vol. 6, No. 6, 2008, pp. 665-680.

γίνει η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο»⁶³. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000 ο στόχος της «Ευρώπης της γνώσης» και η διαμόρφωση του ευρωπαϊκού εκπαιδευτικού χώρου συνδέθηκαν άμεσα με τις πολιτικές του «τριγώνου της γνώσης» (εκπαίδευση, έρευνα, καινοτομία) και με την επिकράτηση οικονομικών, επιχειρηματικών και τεχνοκρατικών αντιλήψεων στο χώρο της εκπαίδευσης⁶⁴, οι επιδράσεις των οποίων είναι ορατές σε διάφορα πεδία όπως, στη σχολική γνώση και στα προγράμματα σπουδών⁶⁵, στον καθορισμό του πλαισίου των ικανοτήτων των μαθητών⁶⁶, στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών⁶⁷, στην ποιότητα της εκπαίδευσης⁶⁸, στη διακυβέρνηση και στη διοίκηση της εκπαίδευσης⁶⁹, στη διαβίου μάθηση.⁷⁰

Ο σχεδιασμός των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και οι διαδικασίες της μάθησης συνδέθηκαν άμεσα με νέες θεωρήσεις για το «κοινωνικό» και το «πολιτισμικό»

⁶³ Βλ. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, Συμπεράσματα της Προεδρίας, Λισαβόνα, (23-24/3/2000), Βρυξέλλες, 2000.

⁶⁴ NOVOA, A. - LAWN, M. (eds), *Fabricating Europe: The Formation of an Education Space*, Kluwer Academic, Dordrecht, 2002. NORMAND, R. "Expertise, Networks and Indicators: the construction of the European strategy in education". *European Educational Research Journal*, Vol 9, No. 3, 2010, pp. 407-421.

⁶⁵ WHITTY, G., "Revisiting school knowledge", *European Journal of Education*, Vol.45, No. 1, 2010, pp. 28-45. RUTKOWSKI, D. - YATES, L. - YOUNG, M., "Globalisation, Knowledge and the Curriculum", *European Journal of Education*, Vol. 45, No. 1, 2010, pp. 4-11. RUTKOWSKI, L. - LANGFELDT, G., "Reading economics, thinking education: The relevance -and irrelevance- of economic theory for curriculum research", *Journal of Curriculum Studies*, Vol 44, No.2, 2012, pp.165-192.

⁶⁶ ANANIADOU, K. - CLARO, M., "21st Century Skills and Competences for New Millennium Learners in OECD Countries", *OECD Education Working Papers*, No. 41, OECD Publishing, 2009. VOOGT, J. - ROBLIN, N.P., "A comparative analysis of international frameworks for 21st century competences: Implications for national curriculum policies", *Journal of Curriculum Studies*, Vol. 44, No. 3, 2012, pp. 299-321. HALASZ, G. - MICHEL, A., "Key competences in Europe: implementation, interpretation, policy formulation and implementation", *European Journal of Education*, Vol. 46, No. 3, 2011, pp. 289-306.

⁶⁷ AU, W., "Teaching under the new Taylorism: high-stakes testing and the standardization of the 21st century curriculum", *Journal of Curriculum Studies*, Vol. 43, No. 1, 2011, pp. 25-45.

⁶⁸ OZGA, J. - DAHLER-LARSEN, P. - SEGERHOLM, C. - SIMOLA, H. (eds), *Fabricating Quality in Education: Data and Governance in Europe*, Routledge, London, 2011.

⁶⁹ GEWIRTZ, S., *The Managerial School: post-welfarism and social justice in education*, Routledge, New York, 2002. RANSON, S., "Public accountability in the age of neo-liberal governance", *Journal of Education Policy*, Vol. 18, No. 5, 2003, pp. 459-480. LAWN, M., "Soft Governance and the Learning Spaces of Europe", *Comparative European Politics*, Vol. 4, No. 2-3, 2006, pp. 272-288. SHORE, C., "Audit culture and Illiberal governance: Universities and the politics of Accountability", *Anthropological Theory*, Vol. 8, No. 3, 2008, pp. 278-298.

⁷⁰ BORG, C. - MAYO, P., "The EU Memorandum on Lifelong Learning. Old Wine in New bottles?", in: *Globalisation, Societies and Education*, Vol. 3, No. 2, 2005, pp. 203-225. JARVIS, P., "Beyond the learning society: globalization and the moral imperative for reflective social change", *International Journal of Lifelong Education*, Vol. 25, No. 3, 2006, pp. 201-211. OLSEN, M., "Understanding the mechanisms of neoliberal control: lifelong learning, flexibility and knowledge capitalism", *International Journal of Lifelong Education*, Vol. 25, No. 3, 2006, pp. 213-230.

κεφάλαιο⁷¹, τους στόχους της «κοινωνίας των ικανοτήτων» και τα «πλαίσια προσόντων», τις αλλαγές στα πρότυπα και τις συνθήκες παραγωγής και καταμερισμού της εργασίας (ανταγωνιστικότητα, ευελιξία, ευέλικτη και ελαστική απασχόληση)⁷². Στο σύγχρονο ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό παράδειγμα ο εκπαιδευτικός θεσμός συνδέεται άμεσα με τον χώρο της αγοράς, των επιχειρήσεων και των διεθνών οικονομικών οργανισμών. Το σχολείο, από «οργανισμός μάθησης» μετατρέπεται σε ουδέτερο «επιχειρησιακό οργανισμό», ο οποίος είναι σε θέση να μετασχηματίζει τις διάφορες εισροές στα επιθυμητά αποτελέσματα⁷³. Παράλληλα, επικρατεί μια τεχνοκρατική-διαχειριστική αντίληψη που δίνει έμφαση σε διαδικασίες αξιολόγησης, λογοδοσίας και επιτήρησης του εκπαιδευτικού έργου και των εκπαιδευτικών⁷⁴. Σύμφωνα με τη Νόβα – Καλτσούνη, ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελεί μια εξελιγμένη μορφή της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου επειδή επιδιώκεται η απόκτηση των δεξιοτήτων εκείνων, που θα καταστήσουν τα άτομα ικανά να χρησιμοποιούν με αποτελεσματικό τρόπο τη γνώση και την πληροφορία, προκειμένου να διεκδικήσουν θέσεις απασχόλησης στη διαρκώς μεταβαλλόμενη αγορά εργασίας⁷⁵.

Με βάση την παραπάνω ανάγνωση, ο χώρος της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης συνδέθηκε τις τελευταίες δεκαετίες με την κριτική αποτίμηση της κατασκευής του εκπαιδευτικού χώρου και των «πολιτικών της γνώσης» σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο⁷⁶ με έμφαση, μεταξύ άλλων σε ζητήματα όπως η παραγωγή και η νομιμοποίηση του «εκπαιδευτικού λόγου», τα αποτελέσματα που παράγονται σε συμβολικό

⁷¹ BARON, S. - FIELD, J., - SCHULLER, T. (eds), *Social Capital: critical perspectives*, Oxford University Press, Oxford, 2000. TRAMONTE, L. - WILLMS, J. D., “Cultural capital and its effects on education outcomes”, *Economics of Education Review*, Vol. 29, No. 2, 2010, pp. 200–213.

⁷² ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Ν., *Προς την «κοινωνία των δεξιοτήτων»*; Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου/Ίδρυμα Θ. & Δ. Τσάτσου, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2006. YOUNG, M., “Qualification frameworks: some conceptual issues”, *European Journal of Education*, 42, 2007, pp. 445–457. ΚΑΤΣΙΛΛΗΣ, Ι., “Κοινωνική Αναπαραγωγή και Εκπαίδευση: Ο ρόλος του πολιτισμικού κεφαλαίου”, στο ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Ν. - ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ, Ν., *Εκπαίδευση, Κοινωνία και Πολιτική*. Πεδίο, Αθήνα, 2011, σσ. 1047-1065.

⁷³ APPLE, M., *Educating the ‘Right’ Way: markets, standards, God, and inequality*, Routledge, New York, 2001.

⁷⁴ GLEESON, D. - HUSBANDS, C., “Modernizing schooling through performance management: a critical appraisal”, *Journal of Education Policy*, 18 (5), 2003, pp. 499-511. ROOM, G., “Policy Benchmarking in the European Union”, *Policy Studies*, 26 (2), 2005, pp. 117-132.

⁷⁵ NOBA-ΚΑΛΤΣΟΥΝΗ, Χ., *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα, 2010, σσ. 133-134.

⁷⁶ YOUNG, M., *Bringing Knowledge Back In: From social constructivism to social realism in the sociology of knowledge*, Routledge, London, 2008. YOUNG, M. - MULLER, J., “Three educational scenarios for the future: Lessons from the sociology of knowledge”, *European Journal of Education* Vol. 45, No. 1, 2010, pp. 11–27. FLECHA, R., “The dialogic sociology of education”, *International Studies in Sociology of Education*, Vol. 2, No. 1, 2011, pp.7-20. REXHEPI, J. - TORRES, C.A., “Reimagining Critical Theory”, *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 32, No. 5, 2011, pp. 679-698.

και πραγματικό επίπεδο, η προσαρμογή της εκπαίδευσης σε ένα πλαίσιο που ελέγχεται από την επικυριαρχία του οικονομικού παραδείγματος και την ιδεολογία της «αγοράς»⁷⁷.

Η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης αποτέλεσε έναν από τους πιο σημαντικούς και ενεργούς κλάδους των Επιστημών της Αγωγής στην Ελλάδα από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, όταν εντάχθηκε ως διακριτό γνωστικό αντικείμενο στα Προγράμματα Σπουδών τόσο στο προπτυχιακό όσο και στο μεταπτυχιακό επίπεδο: α) όλων των νεοϊδρυθέντων Παιδαγωγικών Τμημάτων της Πρωτοβάθμιας και της Προσχολικής Εκπαίδευσης (1983-1987), β) των Τομέων Παιδαγωγικής των Τμημάτων της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (ΦΠΨ). Την ίδια περίοδο ιδρύθηκαν και τα πρώτα Τμήματα Κοινωνιολογίας (Πάντειο Πανεπιστήμιο) και Κοινωνικών Επιστημών (Πανεπιστήμια Αιγαίου και Κρήτης) ενώ η διδασκαλία της Κοινωνιολογίας εισάγεται στα Προγράμματα Σπουδών των Νομικών, Οικονομικών, και Πολιτικών Επιστημών καθώς και στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση⁷⁸.

Η επιστημονική ανάπτυξη του κλάδου συνδέθηκε με το έργο (θεωρητικό και ερευνητικό) σημαντικών ελλήνων μελετητών στο οποίο εκπροσωπούνται σύγχρονες θεωρητικές τάσεις και σχολές σκέψης από το διεθνή χώρο (δομολειτουργικές, ερμηνευτικές, νεομαρξιστικές, κα.). Ένα σημαντικό μέρος των μελετών έδωσε έμφαση στα ζητήματα της πρόσβασης, των εκπαιδευτικών ανισοτήτων και της ισότητας των ευκαιριών στην εκπαίδευση⁷⁹. Άλλες μελέτες εξέτασαν θέματα όπως η εξάρτηση, η αναπαραγωγή και ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών⁸⁰, τα προγράμ-

⁷⁷ LINGARD, B. - RAWOLLE, S. - TAYLOR, S., "Globalizing policy sociology in education: working with Bourdieu", *Journal of Education Policy*, Vol. 20, No. 6, 2005, pp. 759-777. LYNCH, K., 'Neo-liberalism and Marketisation: the implications for higher education', *European Educational Research Journal*, Vol. 5, No 1, 2006, pp. 1-17. JESSOP, B. - FAIRCLOUGH, N. - WODAK, P. (eds), *Education and the knowledge-based economy in Europe*, Sense Publishers, Rotterdam, 2008. ΓΟΥΝΑΡΗ, Π. - ΓΡΟΛΛΙΟΣ, Γ. (επιμ), *Κριτική Παιδαγωγική*, Gutenberg, Αθήνα, 2011.

⁷⁸ ΜΥΛΩΝΑΣ, Θ. (επιμ.), *Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης*, (Α' Πανελλήνιο Συνέδριο), Αχαϊκές Εκδόσεις, Πάτρα, 1997.

⁷⁹ ΛΑΜΠΡΗ-ΔΗΜΑΚΗ, Ι., *Προς μίαν Ελληνικήν Κοινωνιολογίαν της Παιδείας*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1974. ΛΑΜΠΡΗ-ΔΗΜΑΚΗ, Ι., *Η Ελληνική κοινωνία στη Φοιτητική Συνείδηση*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1983. ΗΛΙΟΥ, Μ., *Εκπαιδευτική και Κοινωνική Δυναμική*, Πορεία, Αθήνα, 1984. ΠΥΡΓΙΩΤΑΚΗΣ, Ι., *Κοινωνικοποίηση και Εκπαιδευτικές Ανισότητες*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 1992. ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, Α., *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης: Θεωρίες για την Κοινωνική Ανισότητα στο Σχολείο*, Παπαζήση, Αθήνα, 1985. ΒΑΚΑΛΙΟΣ, Θ., *Θέματα κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1994. ΚΑΤΣΙΚΑΣ, Χ., - ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ, Γ. Κ., *Η Ανισότητα στην Ελληνική Εκπαίδευση-Η Εξέλιξη των Ευκαιριών Πρόσβασης στην Ελληνική Εκπαίδευση*, (1960-1994), Gutenberg, Αθήνα, 1994. ΚΥΡΙΔΗΣ, Α., *Εκπαιδευτική Ανισότητα*, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1996.

⁸⁰ ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ, Κ., *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή: Ο Κοινωνικός Ρόλος των Εκπαιδευτικών Μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1979. ΑΝΘΟΓΑΛΙΔΟΥ, Θ., *Ο ρόλος της Εκπαίδευσης στην αναπαραγωγή και εξέλιξη μιας παραδοσιακής κοινωνίας*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1987. ΜΥΛΩΝΑΣ, Θ., *Κοινωνική Αναπαραγωγή στο Σχολείο*, Αρμός, Αθήνα, 1991.

ματα σπουδών, η ιδεολογία και ο κοινωνικός έλεγχος⁸¹, η σχολική επιτυχία, η αξιολόγηση και οι επιδόσεις των μαθητών⁸², ο εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση και η διαπολιτισμική παιδαγωγική⁸³. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον δόθηκε επίσης στην παρουσίαση θεωρητικών μελετών στην κοινωνιολογία της εκπαίδευσης⁸⁴, στις μεταφράσεις έργων σημαντικών μελετητών (B. Bernstein, P. Bourdieu, M. Apple, O. Banks, D. Blackledge & B. Hunt), σε θεωρητικά ζητήματα όπως η «νέα κοινωνιολογία της εκπαίδευσης»⁸⁵, η κοινωνική αναπαραγωγή της γνώσης⁸⁶, οι σχέσεις εξουσίας και γνώσης⁸⁷.

2.2. Η Εκπαιδευτική Πολιτική

Η έννοια της εκπαιδευτικής πολιτικής καθώς και ο προσδιορισμός του περιεχομένου και του πεδίου αναφοράς της έχουν αποτελέσει αντικείμενο μακρόχρονης έρευνας και διαφορετικών προσεγγίσεων και συνδέονται τόσο με τον «*χαρακτήρα της εκπαίδευσης*» όσο και με τον «*ρόλο του κράτους σε σχέση με τους εκπαιδευτικούς θεσμούς*»⁸⁸. Η πολυσημία και η νοηματική ευρύτητα των όρων «αγωγή» και «εκπαίδευση»⁸⁹, και η συγκρότηση του «θεσμικού λόγου» στην εκπαίδευση αποτέλεσαν

⁸¹ ΝΟΥΤΣΟΣ, Χ., *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και Κοινωνικός Έλεγχος (1931-1973)*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1979. ΝΟΥΤΣΟΣ, Χ., *Ιδεολογία και Εκπαιδευτική Πολιτική*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1986.

⁸² ΤΖΑΝΗ, Μ., *Σχολική Επιτυχία: Ζήτημα Ταξικής Προέλευσης και Κουλτούρας*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 1983. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΟΛΥΔΩΡΙΔΗ, Μ., *Κοινωνιολογική Ανάλυση της Αξιολόγησης και της Επίδοσης*, Gutenberg, Αθήνα, 1995.

⁸³ ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, Α. - ΔΡΑΓΩΝΑ, Θ. (επιμ.), *Τι είν' η πατρίδα μας; - Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997. ΓΚΟΤΟΒΟΣ, Α., *Εκπαίδευση και Ετερότητα. Ζητήματα Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2003.

⁸⁴ ΛΑΜΝΙΑΣ, Κ., *Κοινωνιολογική Θεωρία και Εκπαίδευση*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2001. ΚΕΛΠΑΝΙΔΗΣ, Μ., *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2002. ΝΟΒΑΚΑΤΣΟΥΝΗ, Χ., *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα, 2010.

⁸⁵ ΡΑΣΗΣ, Σ., «Παλιά και «Νέα» Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης», *Εκπαιδευτικά*, τ.8, 1987, σσ. 69-80.

⁸⁶ ΚΟΥΖΕΛΗΣ, Γ., *Από το βιωματικό στον επιστημονικό κόσμο: Ζητήματα κοινωνικής αναπαραγωγής της γνώσης*, Κριτική, Αθήνα, 1991.

⁸⁷ ΣΟΛΟΜΩΝ, Ι. - ΚΟΥΖΕΛΗΣ, Γ., *Πειθαρχία και Γνώση*, Τοπικά α', εκδ. ΕΜΕΑ-Αθήνα, 1994.

⁸⁸ ΖΑΜΠΕΤΑ, Ε., *Η Εκπαιδευτική Πολιτική στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, 1974-1989*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1994, σ. 104.

⁸⁹ Στην παιδαγωγική υπάρχει διαφορά στη χρήση των όρων 'εκπαίδευση', 'αγωγή', 'μόρφωση' και 'παιδεία'. Βλ. σχ. ΤΣΙΡΙΜΠΑΣ, Α., *Γενική Παιδαγωγική*, Αθήνα, 1975, σσ. 33-49. ΠΥΡΓΙΩΤΑΚΗΣ, Ι., *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000, σσ. 53-63. ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985). Εξαρτημένη ανάπτυξη*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2002, σσ. 19-25. ΞΟΧΕΛΛΗΣ, Δ., *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Θεμελιώδη προβλήματα της Παιδαγωγικής Επιστήμης*, εκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1999, σ. 15. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ, Γ., *Θεωρία της Παιδείας (Γενική Παιδαγωγική)*, Αθήνα, 1984, σ. 85. ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ, Κ., *Η φιλοσοφία της παιδείας*, Αθήνα, 1980, σ. 25. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, Ε., *Η παιδεία το μεγάλο μας πρόβλημα*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα, 1976, σ. 258.

βασικές εννοιολογικές παραμέτρους που επηρέασαν την ιστορική διαμόρφωση και την οριοθέτηση του πεδίου της «εκπαιδευτικής πολιτικής»⁹⁰.

Η εκπαίδευση αποτελεί έναν από τους θεμελιώδεις θεσμούς της ελληνικής κοινωνίας⁹¹. Βασικές λειτουργίες του θεσμού της εκπαίδευσης είναι η παροχή αγωγής, μόρφωσης και παιδείας και η οικειοποίηση από τους νέους μιας κουλτούρας και των συναρτημένων με αυτήν αξιών⁹². Σύμφωνα με τον Θ. Τάσιο, «η Παιδεία είναι η γιγαντιαία ανάσα της κοινωνίας, καθώς εισπνέει το σώρευμα του πολιτισμού και το ενπνέει προς τις νεότερες γενιές»⁹³. Ο Α. Reble υποστηρίζει ότι η αγωγή δεν είναι μονόδρομη σχέση ανάμεσα σε παιδαγωγό και παιδαγωγούμενο αλλά «βαθιά υφασμένη στην πολυπλοκότητα ιστορική συνολική ζωή και είναι η ίδια ένα ιστορικό φαινόμενο»⁹⁴. Επίσης, σύμφωνα με τον R. Dotrens, ο όρος «μόρφωση», αναφέρεται στο αποτέλεσμα των συνολικών επιδράσεων που έχει η αγωγή στο άτομο. Είναι συνεχώς εξελισσόμενη, και αναφέρεται όχι μόνο στη νόηση αλλά σε ολόκληρη την προσωπικότητα του ατόμου. Πολιτιστικά, κοινωνικά και ιστορικά δεδομένα της κάθε εποχής καθώς και το σύστημα αξιών της κάθε κοινωνίας διαμορφώνουν το πρότυπο του «μορφωμένου» ατόμου⁹⁵. Ο διπλός σκοπός, της ολοκλήρωσης της προσωπικότητας και της κοινωνικοποίησης προβλέπεται στο άρθρο 2 της Παγκόσμιας Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του ανθρώπου από τον ΟΗΕ και αναφέρεται σε όλα Συνταγματικά κείμενα των δημοκρατικών χωρών της Ευρώπης⁹⁶.

Η εκπαιδευτική πολιτική περιγράφεται από μελετητές, ως το σύνολο των γενικών αρχών και κανόνων που θεσμοθετεί το κράτος και αναφέρονται στο σχεδιασμό και

⁹⁰ Για τον εννοιολογικό προσδιορισμό της «εκπαιδευτικής πολιτικής» βλ. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Ν., *Εκπαιδευτική πολιτική*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σσ. 81-82.

⁹¹ Για τη σχέση της εκπαίδευσης με την κοινωνία οι Ανδρέου και Παπακωνσταντίνου υποστηρίζουν: «Αφού δεχόμαστε ότι η εκπαίδευση έχει σχέση με όλες τις μορφές της κοινωνίας, θα πρέπει να της δώσουμε τη θέση που της αξίζει και αυτό θα γίνει μόνο αν γνωρίζουμε σσε βάθος τις σχέσεις της εκπαίδευσης με τον ευρύτερο κοινωνικό χώρο, με αυτή την ίδια την κοινωνία», βλ. ΑΝΔΡΕΟΥ, Α. – ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Γ., *Οργάνωση και διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος. Θεωρητική προσέγγιση & Ιστορική επισκόπηση*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα, 1990, σ. 93

⁹² Για τον ρόλο και τη σημασία της παιδείας βλ. επίσης, UNESCO, *Εκπαίδευση. Ο θησαυρός που κρύβει μέσα της*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1999, σ. 246. Επίσης, ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γ., «Εκκλήση για ενίσχυση των ανθρωπιστικών γραμμάτων», εφημ. *Το Βήμα*, 6-6-2004. Για τη δομή της εκπαίδευσης στην Ελλάδα στις αρχές του 19^{ου} αι. βλ. ΜΠΑΜΠΟΥΝΗΣ, Χ., «Εκπαιδευτική πολιτική, οργανωτική δομή και διοίκηση της εκπαίδευσης στην Ελλάδα κατά την Επαναστατική και καποδιστριακή περίοδο (1821-1832)», στο ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ. (επιμ.) *Πανόραμα Ιστορίας της Εκπαίδευσης. Όψεις και απόψεις: Νεοελληνική εκπαίδευση (1821-2010)*, Gutenberg, Γιώργος και Κ. Δαρδανός, Αθήνα, 2011

⁹³ ΤΑΣΙΟΣ, Θ., *Παιδεμός Παιδείας*, εκδ. Λύχνος, Αθήνα, 1993, σ. 26.

⁹⁴ REBLE, Α., *Ιστορία της Παιδαγωγικής*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα, 1992, σ. 18.

⁹⁵ DOTTRENS, R., *Παιδαγωγώ και Διδάσκω*, εκδ. Δίπτυχο, Αθήνα, 2000, σ. 59.

⁹⁶ Για τον ρόλο και τη σημασία της παιδείας βλ. UNESCO, *Εκπαίδευση. Ο θησαυρός που κρύβει μέσα της*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1999, σ. 246. Επίσης, ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γ., «Εκκλήση για ενίσχυση των ανθρωπιστικών γραμμάτων», εφημ. *Το Βήμα*, 6-6-2004.

στην εφαρμογή μέτρων με σκοπό την επίτευξη των σκοπών της εκπαίδευσης μέσω του μηχανισμού του σχολείου⁹⁷. Ειδικότερα, η εκπαιδευτική πολιτική ορίζεται ως μια συνειδητή και σκόπιμη διαδικασία φορέων της εκπαίδευσης κατά την οποία προσδιορίζονται οι εκπαιδευτικοί σκοποί και ιεραρχούνται οι στόχοι, διασφαλίζονται οι όροι και οι πόροι που απαιτούνται για την πραγμάτωση των επιδιωκόμενων σκοπών και στόχων, αναπτύσσεται σχέδιο δράσης για τη διασφάλιση τους και τέλος, καθορίζονται οι ρόλοι των εμπλεκόμενων στην υλοποίηση αυτού⁹⁸. Η εκπαίδευση, ακολουθεί τις μεταβολές του κοινωνικού, οικονομικού, και πολιτικού της περιβάλλοντος, οι οποίες και επηρεάζουν τις πολιτικές που πρέπει να ακολουθηθούν⁹⁹. Ο ορισμός της σχολικής εκπαίδευσης από τον Grawitz, ως τρόπος «μετάδοσης θεωρητικών, πρακτικών και πολιτιστικών γνώσεων σε στενή σύνδεση με τον τύπο κουλτούρας μιας κοινωνίας»¹⁰⁰ συναρτά την εκπαίδευση με τα πολιτικά, ιδεολογικά και πολιτιστικά δεδομένα μιας κοινωνίας. Κατά τη διεθνώς κυρίαρχη αντίληψη, το εκπαιδευτικό σύστημα συμβάλλει στην προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ανάπτυξης των δημιουργικών ικανοτήτων των νέων αλλά και στην ένταξη αυτών στην κυρίαρχη κοινωνική δομή¹⁰¹. Ο Ι. Πυργιωτάκης θεωρεί ότι το εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί τον τρόπο οργάνωσης της εκπαίδευσης ενός κράτους¹⁰² και ο Γ. Παγκάκης ορίζει το εκπαιδευτικό σύστημα κάθε χώρας ως «το συνθετικό αποτέλεσμα της εκπαιδευτικής πολιτικής, των σκοπών, στόχων, μέσων, φορέων και ανθρώπινης προσπάθειας που οδηγεί στην επαγγελματική κατάρτιση, στην εργασία και στην κοινωνική καταξίωση»¹⁰³.

Η εκπαίδευση ως «διαδικασία θεσμοθετημένης αγωγής»¹⁰⁴ είναι πράξη πολιτική και αποτελεί τον «κυρίαρχο ιδεολογικό μηχανισμό του κράτους»¹⁰⁵. Η σχολική αγωγή

⁹⁷ ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ., 'Οι εξετάσεις ως μηχανισμός παρακυβέρνησης της εκπαίδευσης', στο ΓΚΟΤΟΒΟΣ, Α. - ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ. - ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Π. (επιμ.), *Κριτική παιδαγωγική και εκπαιδευτική πράξη*, εκδ. Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα, 1986, σσ. 189-196, σ.189.

⁹⁸ ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ, Η., 'Γλωσσικός Εγγραμματοπισμός και Εκπαιδευτική Πολιτική του ΥΠΕΠΘ: Στόχοι, Όροι, Σχέδιο Δράσης και Ρόλοι Στελεχών Εκπαίδευσης', Πρακτικά Συνεδρίου Π.Ι. «ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ: ΔΡΑΣΕΙΣ – ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ», Βόλος, 19-20 Ιουνίου 2008, σ. 74, σσ. 74-97.

⁹⁹ ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Δ., (επιμ.), *Η Εκπαίδευση απέναντι στις Προκλήσεις του 21^{ου} Αιώνα*, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, 2002, σ. 16.

¹⁰⁰ GRAWITS, M., *Lexique des sciences sociales*, Dalloz, Paris, 1991, p.146.

¹⁰¹ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΟΛΥΔΩΡΙΔΗ, Γ., *Εκπαιδευτική Πολιτική και Πρακτική*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999, σ. 31.

¹⁰² ΠΥΡΓΙΩΤΑΚΗΣ, Ι., *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000, σ. 61.

¹⁰³ ΠΑΓΚΑΚΗΣ, Γ., *Νεοελληνική Εκπαιδευτική Πολιτική*, Τόμος Α', εκδ. Σάκκουλας, Κομοτηνή, 1993, σ. 231.

¹⁰⁴ ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., *Σύγχρονα Παιδαγωγικά και Εκπαιδευτικά προβλήματα*, Παιδαγωγική σειρά, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1989, σ. 29.

αποτελεί πεδίο συγκρότησης κοινωνικής, πολιτικής και πολιτισμικής ταυτότητας για τους μαθητές και ως εκ τούτου συνδέεται με την διαμόρφωση του θεσμικού λόγου και τις «σχέσεις εξουσίας»¹⁰⁶. Σύμφωνα με τον Καστοριάδη, «πέρα από την 'εξουσία' με την αυστηρή έννοια, το σύγχρονο κράτος αναλαμβάνει κάθε μέρα έναν πιο σημαντικό ρόλο διεύθυνσης και διαχείρισης όχι μόνο της οικονομίας αλλά και πολλών άλλων κοινωνικών δραστηριοτήτων. Παράλληλα παίρνει στα χέρια του δραστηριότητες που καθαυτές δεν έχουν τίποτε το 'κρατικό', αλλά έχουν γίνει πολύτιμα εργαλεία του εξουσιαστικού ρόλου του ή προϋποθέτουν τη χρησιμοποίηση σημαντικών μέσων που μόνο το κράτος κατέχει»¹⁰⁷. Οι αξίες που εμπεριέχει ένα εκπαιδευτικό σύστημα, το περιεχόμενο των προγραμμάτων σπουδών, τα σχολικά βιβλία αλλά και οι εκπαιδευτικοί, είναι αντικείμενο της εκπαιδευτικής πολιτικής αλλά και «συμβολικά πεδία» όπου ασκούνται πολιτικές επιρροές¹⁰⁸. Στη σχολική αγωγή οι παιδευτικές ενέργειες είναι επιστημονικά θεμελιωμένες, οι σκοποί είναι συγκεκριμένοι και εκφράζονται μέσα από τα Αναλυτικά Προγράμματα, ενώ τα εκπαιδευτικά μέσα και οι παιδαγωγικές μέθοδοι που θα οργανωθεί η διδασκαλία είναι προεπιλεγμένα¹⁰⁹. Σύμφωνα με τον Κ. Τσουκαλά, «το ιδεώδες εκπαιδευτικό σύστημα είναι εξίσου απρόσιτο, όσο είναι και η ιδεώδης κοινωνία»¹¹⁰.

Η έννοια της «πολιτικής», ως συστατικού όρου της εκπαιδευτικής πολιτικής, συχνά χρησιμοποιείται με διαφορετικές έννοιες¹¹¹. Η εκπαιδευτική πολιτική συνδέεται με τη διάκριση της «πολιτικής» (politics) σε δύο επίπεδα : α) ως «λόγου» (discourse/) σε ένα κριτικό - θεωρητικό επίπεδο το οποίο αναφέρεται στην παραγωγή του εκπαιδευτικού πολιτικού λόγου ή του λόγου περί της εκπαιδευτικής πολιτικής (policy discourse/policy talk) σε θεσμικό, εκπαιδευτικό, επιστημονικό και κοινωνικό επίπεδο

¹⁰⁵ ΑΛΤΟΥΣΕΡ, Λ., *Θέσεις*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1987. ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., *Σύγχρονα Παιδαγωγικά και Εκπαιδευτικά προβλήματα...*, ό.π., σ. 11.

¹⁰⁶ ΒΕΛΤΣΟΣ, Γ., *Ο θεσμικός λόγος και η εξουσία*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1997, σ. 68. LACLEAU, E., *Για την Επανάσταση της Εποχής μας*, (μτφρ. Σταυραράκης, Γ.), εκδ. Νήσος, Αθήνα, 1997, σ. 95.

¹⁰⁷ Βλ. ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ, Κ., *Το περιεχόμενο του σοσιαλισμού*, εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1986, σ. 136.

¹⁰⁸ THOMAS, R.M., 'The Symbolic Linking of Politics and Education', στο. THOMAS, R.M (ed.), *Politics and Education*, Pergamon Press, Oxford, 1983, pp. 8-18. Παρατίθεται στο ΜΑΥΡΟΣΚΟΥΦΗΣ, Δ., 'Ημερήσιος Τύπος και εκπαιδευτική πολιτική (1976-1998). Η ανατομία ενός πάθους', περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τχ. 128, 2003, σ. 73, σσ. 73-81.

¹⁰⁹ ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ., 'Αναντιστοιχία εκπαιδευτικών σκοπών, αναλυτικού προγράμματος και εκπαιδευτικών μέσων: Μερικές όψεις της εκπαιδευτικής αντιφατικότητας', στο ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α. – ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ. (επιμ.), *Ελληνική Εκπαίδευση: Προοπτικές ανασυγκρότησης και εκσυγχρονισμού*, εκδ. Σείριος, Αθήνα, 1995, σ. 328, σσ. 328-367.

¹¹⁰ ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ, Κ., 'Η μάταιη αναζήτηση της τέλει παιδείας', εφημ. *Το Βήμα*, 2-3-1997.

¹¹¹ Βλ. BALL, S.J. *Politics and Policy Making in Education*, Routledge, London, 1990. BALL, S., *Education Reform. A Critical and Post structural Approach*, Open University Press, Buckingham, 1994, σ. 15. Για την έννοια της πολιτικής βλ. επίσης, LENK, K., *Πολιτική Κοινωνιολογία*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1990, σσ. 21-26.

και β) ως «πρακτικής» (practice), που αφορά στην εφαρμογή πολιτικών για την εκπαίδευση και την κατάρτιση (policy practices/policies) από το κράτος και άλλους φορείς στο δημόσιο ή ιδιωτικό επίπεδο¹¹². Αναφορικά με τη σχέση μεταξύ ‘λόγου’ και ‘πρακτικών’ ο S. Ball υποστηρίζει ότι η εκπαιδευτική πολιτική εκφέρεται ταυτόχρονα ως «πολιτικό κείμενο» (policy as text) και ως ρηματικός λόγος (policy as discourse) όπου το ένα εμπεριέχει το άλλο¹¹³. Σε γενικό πλαίσιο, το αντικείμενο της εκπαιδευτικής πολιτικής ορίζεται ως «*η μελέτη της δομής, της οργάνωσης, της λειτουργίας, των σχέσεων και των αποτελεσμάτων του εκπαιδευτικού συστήματος σε εθνικό και διεθνές πλαίσιο, με σκοπό να συμβάλει στην κατανόηση της λειτουργίας και των εκροών των εκπαιδευτικών συστημάτων και στον αποτελεσματικό σχεδιασμό και την εφαρμογή των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων*»¹¹⁴.

Ο Γ. Πασιάς θεωρεί ότι η ‘εκπαιδευτική πολιτική’ ως ‘λόγος’ και ως ‘πρακτική’ αντιπροσωπεύει ένα ‘πεδίο μελέτης’ και ένα ‘διάγραμμα’ των σχέσεων ‘εξουσίας-γνώσης’ που καθορίζουν τις μορφές του υλικού και συμβολικού ελέγχου της κοινωνίας από τις πολιτικές του κράτους στο χώρο της εκπαίδευσης. Ειδικότερα, θεωρεί ότι η εκπαιδευτική πολιτική:

α) ως ‘πεδίο μελέτης’, συνδέεται με τους σκοπούς και τους στόχους της εκπαίδευσης, τα προγράμματα σπουδών, τη δομή, διάρθρωση και λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος, την εκπαιδευτική διαρροή, την κοινωνική χρησιμότητα, το ανθρωπινό δυναμικό, τις εκροές του εκπαιδευτικού συστήματος, την οικονομική αποτελεσματικότητα, κτλ.

β) ως ‘διάγραμμα σχέσεων’, συνδέεται άμεσα με τις άλλες πολιτικές του κράτους (οικονομική, κοινωνική, πολιτισμική) και υποστηρίζει τον κανονιστικό, διανεμητικό, αντισταθμιστικό και αναπαραγωγικό χαρακτήρα των λειτουργιών του κράτους.

γ) ως ‘λόγος’, συνδέεται με συγκεκριμένους φορείς που συμμετέχουν στην παραγωγή του εκπαιδευτικού αποτελέσματος (κυβέρνηση, εκπαιδευτική κοινότητα, πολιτικά κόμματα, κοινωνικοί εταίροι, συνδικαλιστικές οργανώσεις εκπαιδευτικών) και ειδικότερα με την αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών ‘κρίσεων’, την αιτιολόγηση, την ανάπτυξη και εφαρμογή των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων.

¹¹² ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση. Θεσμικός Λόγος και Εκπαιδευτική Πολιτική (1950-1999)*, Τόμος Α’, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2006, σ. 76. Σύμφωνα με τον Stephen Ball, η εκπαιδευτική πολιτική είναι κείμενο ‘text’ και ρηματικός λόγος ‘discourse’, όπου το ένα εμπεριέχει το άλλο. Βλ. BALL, S., *Education Reform, Critical and post-structural approach*, Buckingham, Open University Press, 1994, p. 15. Βλ. επίσης, BALL, S., *Politics and Policy Making in Education*, Routledge, London, 1990.

¹¹³ BALL, S., “What is Policy? Texts, Trajectories and Toolboxes”, *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 13:2, 1993, pp. 10–17.

¹¹⁴ ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση....* Τόμος Α’, ό.π., σσ. 76-77.

δ) ως *‘πρακτική’*, συνδέεται με τις διαδικασίες αλλαγών (μεταρρυθμίσεων) στα εθνικά συστήματα εκπαίδευσης οι οποίες επηρεάζονται/προκαλούνται από τη δράση διαφόρων παραγόντων (οικονομικών, πολιτικών, κοινωνικών, τεχνολογικών) στο εθνικό ή το διεθνές περιβάλλον¹¹⁵.

Γενικά, η εκπαιδευτική πολιτική αποτελεί μέρος της ευρύτερης κρατικής-κυβερνητικής πολιτικής μιας χώρας και αφορά την πολιτική που ασκείται στον χώρο της εκπαίδευσης. Κριτήρια μελέτης *«μιας πολιτικής στην εκπαίδευση»* αποτελούν η σαφήνεια του περιεχομένου της εκπαιδευτικής πολιτικής, η νομιμότητα και η νομιμοποίηση μεταξύ αυτών που την παράγουν και όσων την αποδέχονται, η αποτελεσματικότητά της, η επάρκεια της συσχετιζόμενη με το κόστος και τα αντισταθμιστικά της οφέλη καθώς και ο τρόπος που αξιολογείται από διάφορες ομάδες ενδιαφέροντος¹¹⁶.

Η εκπαιδευτική πολιτική συνδέεται άμεσα με βασικές λειτουργίες του εκπαιδευτικού θεσμού όπως η *γνωσιολογική*, που αναφέρεται στις *‘πολιτικές της γνώσης’*, η *κανονιστική*, που αφορά στο επίπεδο του θεσμικού λόγου (νόμοι, αποφάσεις) σχετικά με τη δομή, την οργάνωση και διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος, η *αναπαραγωγική*, που αφορά στο ιδεολογικό, κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο, η *αντισταθμιστική*, που αφορά στο κοινωνικό επίπεδο (καταπολέμηση των διακρίσεων και των αποκλεισμών, προώθηση της ενσωμάτωσης και του εξισωτικού χαρακτήρα), η *αναδιανεμητική*, που αφορά στο οικονομικό επίπεδο (προετοιμασία για την αγορά εργασίας, οικονομικός και κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας, απασχόληση, κοινωνική κινητικότητα, επανένταξη, κτλ.)¹¹⁷.

Η εκπαιδευτική πολιτική επηρεάζεται άμεσα από το συσχετισμό των επιδράσεων του ευρύτερου κοινωνικού, οικονομικού, ιδεολογικού και πολιτισμικού πλαισίου μέσα στο οποίο εκπονείται και υλοποιείται σχετίζεται άμεσα με τις αντίστοιχες κυβερνητικές πολιτικές. Σύμφωνα με την Ε. Ζαμπέτα, οι εκπαιδευτικές πολιτικές σχετίζονται: *«α) με τον κυρίαρχο συσχετισμό των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων σε κάθε ιστορική εποχή και τον τρόπο με τον οποίο αυτές εκφράζονται μέσα από τους εκπαιδευτικούς θεσμούς και το κράτος γενικότερα, β) με τα «ουσιώδη» ή «πυρηνικά» προβλήματα της σύγχρονης κοινωνίας και τις αντίστοιχες συνέπειές τους στην εκπαίδευση, γ) με το βαθμό και τον τρόπο με τον οποίο κατανοείται η έκφραση αυτών των προβλημάτων στην εκπαίδευση από πλευράς των διαφόρων συμφερόντων τα οποία*

¹¹⁵ Ο.π., σσ. 77-78.

¹¹⁶ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Ν., *Εκπαιδευτική πολιτική. Η εκπαιδευτική πολιτική ως κοινωνική πολιτική* (:), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σσ. 78-79.

¹¹⁷ ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση....* Τόμος Α', ό.π., σ. 77.

εμπλέκονται στην εκπαιδευτική πολιτική»¹¹⁸. Αντίστοιχα, ο Π. Πολυχρονόπουλος υποστηρίζει ότι «οι παράγοντες που επηρεάζουν την εκπαιδευτική πολιτική είναι, σε γενικό επίπεδο, ιστορικοί, θρησκευτικοί, γεωγραφικοί, οικονομικοί, πολιτισμικοί, διεθνείς»¹¹⁹. Σύμφωνα με τον Χ. Γιανναρά, η εκπαιδευτική πολιτική είναι ο κατεξοχήν χώρος άσκησης πολιτικής και εκπαιδευτικό σύστημα που δεν επηρεάζεται από πολιτική ιδεολογία δεν φαίνεται ιστορικά ότι μπορεί να υπάρξει¹²⁰.

Η εκπαιδευτική πολιτική συνδέεται με τη διαχείριση επίκαιρων εκπαιδευτικών και κοινωνικών ζητημάτων (π.χ. μεταρρυθμίσεις προγραμμάτων σπουδών, αξιολόγηση και επιμόρφωση εκπαιδευτικών, εκπαιδευτική διαρροή, μετάβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση) καθώς και με λειτουργικές ανάγκες του κοινωνικο-πολιτικού συστήματος (οικονομικός εκσυγχρονισμός, πολιτικός εκδημοκρατισμός, κοινωνική και πολιτισμική αναπαραγωγή)¹²¹.

Η διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής επηρεάζεται από μια σειρά παραγόντων σε εθνικό και σε διεθνές επίπεδο. Σε εθνικό επίπεδο, ασκείται κυρίως σε κυβερνητικό επίπεδο αλλά επηρεάζεται από τα πολιτικά κόμματα, τις εκπαιδευτικές ομοσπονδίες αλλά και τις ομάδες ειδικών συμφερόντων¹²². Σε διεθνές επίπεδο, βασικοί παράγοντες που επηρεάζουν την εκπαιδευτική πολιτική είναι οι Διεθνείς Οργανισμοί. Πανεπιστημιακοί ερευνητές επισημαίνουν ότι «η εκπαιδευτική πολιτική των Διεθνών Οργανισμών μπορεί να επηρεάσει έμμεσα την εθνική εκπαιδευτική πολιτική με τη δημιουργία ενός κλίματος που αφορά την οργάνωση, το αντικείμενο και τη λειτουργία της εκπαίδευσης»¹²³.

¹¹⁸ ΖΑΜΠΕΤΑ, Ε., *Η Εκπαιδευτική Πολιτική στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, 1974-1989*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1994, σ. 107.

¹¹⁹ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ, Π., *Παιδεία και Πολιτική*, τόμος Α', εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 1980, σ. 316, σσ. 229-230.

¹²⁰ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, Χ., Άρθρο στην εφημ. *Η Καθημερινή*, 29/12/1996. Επίσης, ΚΕΡΑΣΑΡΙΔΗΣ, Γ., 'Η εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα και την ΕΕ στο χρονικό διάστημα 1972-2002', περ. *Ενκλείδης*, τχ. 58, 2002, σσ. 1-23.

¹²¹ Βλ. σχ. ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ, Κ., *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1992)*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1975. ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α. - ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ. (επιμ), *Οι Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα. Προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές*, (Πρακτικά Συνεδρίου), Πανεπιστήμιο Κρήτης /Φιλοσοφική Σχολή, Ρέθυμνο, 1986. ΚΑΤΣΙΚΑΣ, Χ. - ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ, Γ.Κ., *Κρίση του Σχολείου και Εκπαιδευτική Πολιτική. Κριτική των εκπαιδευτικών αλλαγών (1990-1997)*, Gutenberg, Αθήνα, 1998.

¹²² ΒΕΡΓΙΔΗΣ, Δ. - ΥΦΑΝΤΗ, Α. (επιμ), *Θέματα Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Θεωρητικές Αφετηρίες και Εκπαιδευτικά Προγράμματα για τη βελτίωση του σχολείου*, Ύψιλον, Αθήνα, 2011. ΥΦΑΝΤΗ, Α., "Η πολιτική των εκπαιδευτικών αλλαγών και η βελτίωση του σχολείου", στο ΒΕΡΓΙΔΗΣ, Δ. - ΥΦΑΝΤΗ, Α. (επιμ), *Θέματα Εκπαιδευτικής Πολιτικής*.,ό.π. Ύψιλον, Αθήνα, 2011, σσ. 13-24. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Ν. - ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ, Ν., *Εκπαίδευση, Κοινωνία και Πολιτική*. Τιμητικός τόμος για τον Ι.Ε Πυργιωτάκη, Πεδίο, Αθήνα, 2011.

¹²³ ΤΣΑΟΥΣΗΣ, Δ., *Η εκπαιδευτική πολιτική των διεθνών οργανισμών. Παγκόσμιες και ευρωπαϊκές διαστάσεις*, εκδ. Gutenberg - Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, Αθήνα, 2007, σ. 25.

Από τη δεκαετία του '90 μια σειρά από πολιτικές, οικονομικές και τεχνολογικές αλλαγές στο ευρωπαϊκό και στο διεθνές περιβάλλον άσκησαν καθοριστικές επιδράσεις στο πεδίο και στο περιεχόμενο της εκπαιδευτικής πολιτικής. Σύμφωνα με κείμενα διεθνών οργανισμών (ΟΟΣΑ, Ευρωπαϊκή Ένωση, Παγκόσμια Τράπεζα, UNESCO) και μελέτες από τα πεδία της πολιτικής επιστήμης, της κοινωνιολογίας και της εκπαίδευσης, οι «λόγοι» και οι «πρακτικές» της εκπαιδευτικής πολιτικής επηρεάστηκαν από την εμφάνιση νέων «ιδεότυπων» όπως η «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση», η «παγκοσμιοποίηση» των οικονομικών σχέσεων, η ανάδυση της «κοινωνίας της γνώσης», η ραγδαία ανάπτυξη της «τεχνοεπιστήμης»¹²⁴.

Οι πολιτικές της εκπαίδευσης και της κατάρτισης σε εθνικό και σε ευρωπαϊκό επίπεδο συνδέθηκαν με νέες ερμηνευτικές θεωρήσεις που αφορούσαν, μεταξύ άλλων, σε ζητήματα όπως οι αλλαγές στο ρόλο του κράτους, η απελευθέρωση των αγορών, οι σχέσεις μεταξύ κράτους και αγοράς, η σχέση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού, οι μορφές της διακυβέρνησης, η ιδιότητα του πολίτη¹²⁵. Ειδικότερα, στον ευρωπαϊκό χώρο, οι πολιτικές συνδέθηκαν με τη διαμόρφωση κοινών στόχων με σκοπό τη σύγκλιση των εκπαιδευτικών συστημάτων¹²⁶, χρησιμοποίησαν έννοιες όπως «ποιότητα», «ανταγωνιστικότητα», «προσβασιμότητα», «ανοιχτότητα», «κοινωνία των ικανοτήτων»¹²⁷ και βασίστηκαν στην ανάπτυξη διαδικασιών, όπως η διαδικασία της Μπολόνια για τον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης¹²⁸, η διαδικασία της Λισαβόνας στη γενική και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση για τον Ευρωπαϊκό Χώρο Έρευνας,¹²⁹ η διαδικασία της Κοπεγχάγης στην επαγγελματική εκπαίδευση¹³⁰.

¹²⁴ CASTELLS, M., *The Information Age : Economy, Society and Culture.Vol.I : The Rise of the Network Society*, Blackwell, Oxford, 1998. OECD, *Knowledge management in the learning society*, OECD, Paris, 2000. WORLD BANK, *Constructing Knowledge Societies: New Challenges for Tertiary Education*, World Bank, Washington, 2003. UNESCO, *Towards Knowledge Societies*, UNESCO Paris, 2005. ΖΜΑΣ, Α., *Παγκοσμιοποίηση και Εκπαιδευτική Πολιτική*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2007. ΤΣΑΟΥΣΗΣ, Δ.Γ., *Η Κοινωνία της Γνώσης*, Gutenberg, Αθήνα, 2009.

¹²⁵ DAUN, H. - SIMINO, P., "State, Market, and Civil Forces in the Governance of Education", *European Education*, vol. 37, no. 1, 2005, pp. 26–45. LYNCH, K., 'Neo-liberalism and Marketisation: the implications for higher education', *European Educational Research Journal*, Vol. 5, No 1, 2006, pp. 1-17. EPSTEIN, D. - BODEN, R. - DEEM, R. - RIZVI, F. – WRIGHT, S. (eds), *Geographies of Knowledge, Geometries of Power: Framing the Future of Higher Education*, World Year Book of Education, Routledge, NY & London, 2007.

¹²⁶ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, *Οι συγκεκριμένοι μελλοντικοί στόχοι των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης*, αριθ. 5980/01, Educ 23, 14-2-2001, Βρυξέλλες, 2001.

¹²⁷ DEAKIN CRICK, R., "Key Competencies for Education in a European Context: narratives of accountability or care", *European Educational Research Journal*, 7(3), 2008, pp. 311-318. HALASZ, G. - MICHEL, A., "Key competences in Europe: implementation, interpretation, policy formulation and implementation", *European Journal of Education*, 46(3), 2011, pp. 289–306.

¹²⁸ BOLOGNA DECLARATION, *The European Higher Education Area*. Joint Declaration of the European Ministers of Education Convened in Bologna at the 19th of June 1999. RAUHVARGERS, A., *Bologna Process Stocktaking. Conclusions and Recommendations*, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009.

¹²⁹ EUROPEAN COMMISSION, *Towards the European Research Area*, COM (2000) 6, Brussels, 18-1-2000.

Πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι το σύγχρονο πλαίσιο των πολιτικών που εφαρμόζονται στον ευρωπαϊκό χώρο συνδέεται με τη διαμόρφωση, την ανάπτυξη και την προώθηση ενός ευρύτερου πλαισίου *παγκόσμιων προτύπων* στην εκπαίδευση¹³¹. Το πλαίσιο αυτό συνδέεται με την επικράτηση του νεοφιλελεύθερου παραδείγματος στο διεθνές οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον, στηρίζεται σε αντιλήψεις που προέρχονται από τον χώρο της οικονομίας και των διεθνών οικονομικών οργανισμών (ΟΟΣΑ, Παγκόσμια Τράπεζα, ΔΝΤ) και χρησιμοποιεί έννοιες όπως «απελευθέρωση αγορών», «οικονομική αποτελεσματικότητα», «ανταγωνιστικότητα», «ευελιξία», «αποδοτικότητα»¹³². Έμφαση δίδεται στη μελέτη των επιδράσεων της GATS¹³³ στην εκπαίδευση, σύμφωνα με την οποία η εκπαίδευση θεωρείται ως υπηρεσία και ως εμπόρευμα και συνοδεύεται από την προώθηση επιχειρηματικών αντιλήψεων και τη σύνδεση της κατανομής των πόρων με την αξιολόγηση και την αποδοτικότητα¹³⁴.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι θεωρήσεις για τις αλλαγές στο ρόλο του σύγχρονου κράτους οι οποίες συνδέονται με τη μείωση του ρόλου του, την απορύθμιση του κράτους πρόνοιας, την αποδόμηση του δημόσιου χαρακτήρα της εκπαίδευσης και την προώθηση διαδικασιών 'ιδιωτικοποίησης' (privatization)¹³⁵. Σημαντική θέση σε αυτή τη συζήτηση κατέχει η έννοια της 'διακυβέρνησης' (governance) και οι διάφορες μορφές με τις οποίες αναπτύσσεται στο εθνικό και στο ευρωπαϊκό επίπεδο¹³⁶. Στις

¹³⁰ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, *Προαγωγή της ενισχυμένης ευρωπαϊκής συνεργασίας στον τομέα της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης*, ΕΕ C 013, Βρυξέλλες, 18.01.2003.

¹³¹ ANTUNES, F., "Globalisation and Europeification of Education Policies: routes, processes and metamorphoses", *European Educational Research Journal*, 5 (1), 2006, pp. 38-54. RINNE, R., 'The Growing Supranational Impacts of the OECD and the EU on National Educational Policies and the Case of Finland', *Policy Futures in Education*, 6 (6), 2008, pp. 665-680. RIZVI, F. - LINGARD, B., *Globalizing education policy*, Routledge, London, 2010.

¹³² HENRY, M. - LINGARD, B. - RIZVI, F. - TAYLOR, S., *The OECD, Globalisation and Education Policy*, Pergamon, London, 2001. OLSEN, M., 'Understanding the mechanisms of neoliberal control: lifelong learning, flexibility and knowledge capitalism', *International Journal of Lifelong Education*, Vol. 25, No. 3, 2004, pp. 213-230. ALLAIS, S., 'Economics imperialism', education policy and educational theory, *Journal of Education Policy*, 27:2, 2012, pp. 253-274.

¹³³ GATS: General Agreement on Trade in Services.

¹³⁴ ROBERTSON, S.L. - BONAL, X. - DALE, R., 'GATS and the Education Service Industry: The Politics of Scale and Global Reterritorialization', *Comparative Education Review*, Vol. 46, no. 4, 2002, pp. 472-496. KNIGHT, J., "Trade Talk: An Analysis of the Impact of Trade Liberalization and the General Agreement on Trade in Services on Higher Education", *Journal of Studies in International Education*, Vol. 6, no.3, 2002, pp. 209-229.

¹³⁵ KWIEK, M., 'The University and the State in a Global Age: renegotiating the traditional social contract?', *European Educational Research Journal* 4 (4), 2005, pp. 324-341. BALL, S.J., 'Privatising education, privatising education policy, privatising educational research: network governance and the 'competition state'', *Journal of Education Policy*, 24 (1), 2009, pp. 83-99.

¹³⁶ LAWN, M., "Soft Governance and the Learning Spaces of Europe", *Comparative European Politics*, 4 (2-3), 2006, pp. 272-288. LANGE, B. - ALEXIADOU, N., "Policy learning and governance of education policy in the EU", *Journal of Education Policy*, 25:4, 2010, pp. 443-463. SHORE, C., 'European Governance' or Governmentality? The European Commission and the Future of Democratic Government, *European Law Journal*, Vol. 17, No. 3, 2011, pp. 287-303.

παραπάνω θεωρήσεις ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στην έννοια της «τεχνοκρατίας» και στον πρωτεύοντα της νέας τάξης των τεχνοκρατών που συνδέονται άμεσα με τον σχεδιασμό και την εφαρμογή πολιτικών ρύθμισης και διαχείρισης¹³⁷. Ειδικότερα δε στο χώρο της εκπαίδευσης οι θεωρητικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις συνδέονται με την εισαγωγή νέων μορφών διαχείρισης και του «νέου διευθυντισμού» (new managerialism)¹³⁸, της νέας δημόσιας διοίκησης (new public management), της «πολιτικής των αριθμών» (policy by numbers) που βασίζεται στην εκτεταμένη χρήση δεικτών μέτρησης και αποτίμησης της προόδου (benchmarks, standards)¹³⁹ και τη θέσπιση διεθνών αρχών και μηχανισμών αξιολόγησης, επιτήρησης και ελέγχου (audit society, accountability regimes)¹⁴⁰.

Σύμφωνα με τα προηγούμενα, στις σύγχρονες ευρωπαϊκές πολιτικές (Λισαβόνα, Μπολόνια) παρατηρείται επικυριαρχία των αντιλήψεων της αγοράς και της τεχνοκρατίας που συνοδεύονται από την εγκαθίδρυση μηχανισμών και διαδικασιών επιτήρησης και ελέγχου στο χώρο της εκπαίδευσης με αποτέλεσμα η σύγκλιση των εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων και η δημιουργία του ευρωπαϊκού εκπαιδευτικού χώρου να συνδέεται περισσότερο με την κατασκευή μιας ‘μετρήσιμης’ Ευρώπης της γνώσης που καθορίζεται από την κοινωνική και οικονομική δυστοπία των αριθμών¹⁴¹.

¹³⁷ KENWAY, J. - BULLEN, E. - ROBB, S., ‘The Knowledge Economy, the Techno-preneur and the Problematic Future of the University’, *Policy Futures in Education*, Vol. 2, no.2, 2004, pp. 330-348. VIBERT, F., *The Rise of the Unelected: Democracy and the New Separation of Powers*, University Press, Cambridge, 2007. NORMAND, R., “Expertise, Networks and Indicators: the construction of the European strategy in education”, *European Educational Research Journal*, 9 (3), 2010, pp. 407-421.

¹³⁸ DEEM, R., ‘Globalisation, New Managerialism, Academic Capitalism and Entrepreneurialism in Universities: is the local dimension still important?’, *Comparative Education*, 37 (1), 2001, pp. 7-20.

¹³⁹ MABBETT, D., “Learning by numbers? The use of indicators in the coordination of social inclusion policies in Europe”, *Journal of European Public Policy*, 14, no. 1, 2007, pp. 78-95. GREK, S., “From Symbols to Numbers: the shifting technologies of education governance in Europe”, *European Educational Research Journal*, 7 (2), 2008, pp. 208-218.

¹⁴⁰ APPLE, M.W., “Education, Market and an Audit Culture”, *International Journal of Educational Policies*, Vol.1. (1), 2007, pp. 4-19. KING, R.P., “Governance and accountability in the higher education regulatory state”, *Higher Education*, 53, 2007, pp. 411-430. SHORE, C., ‘Audit culture and illiberal governance: Universities and the politics of Accountability’, *Anthropological Theory*, 8 (3), 2008, pp. 278-298.

¹⁴¹ PASIAS, G. - ROUSSAKIS, Y., “Towards the European Panopticon: EU Discourses and Policies in Education and Training 1992-2007”, in COWEN, B. - KAZAMIAS, A. (eds), *International Handbook of Comparative Education*, Springer, 2009, Ch. 30, pp. 473-489. LAWN, M., “Standardizing the European Education Policy Space”, *European Educational Research Journal*, 10 (2), 2011, pp. 259-272. OZGA, J. - DAHLER-LARSEN, P. - SEGERHOLM, C. - SIMOLA, H. (eds), *Fabricating Quality in Education: Data and Governance in Europe*, Routledge, London, 2011. PASIAS, G. - ROUSSAKIS, Y., “Who marks the bench? A critical review of the neo-European “paradigm shift” through higher education policies and discourses”, *Journal of Critical Education Policy Studies*, 10 (1), 2012, pp. 127-141.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ:
ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ

3.1. Αναλυτικά Προγράμματα

Η έννοια και το περιεχόμενο των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών στην εκπαίδευση έχουν αποτελέσει αντικείμενο ποικίλων θεωρητικών προσεγγίσεων. Στη βιβλιογραφία επικρατούν σχετικά οι όροι ‘Αναλυτικά Προγράμματα’, ‘Προγράμματα Σπουδών’ και ο όρος ‘curriculum’. Το ‘Αναλυτικό Πρόγραμμα’, ως μηχανισμός διάδοσης της έγκυρης και νόμιμης γνώσης στη σχολική πραγματικότητα αφορά το γενικό σχέδιο της διδακτέας ύλης των μαθημάτων ενώ ο όρος ‘Πρόγραμμα Σπουδών’ αναφέρεται στους κύκλους και το περιεχόμενο των μαθημάτων. Πληρέστερος θεωρείται ο όρος «curriculum», (Αναλυτικό Πρόγραμμα νέου τύπου) ο οποίος, εκτός από τους σκοπούς και την διδακτέα ύλη περιλαμβάνει και άλλα στοιχεία όπως, στόχους, μεθόδους και μέσα διδασκαλίας, εκπαιδευτικές δραστηριότητες και μεθόδους αξιολόγησης¹. Σύμφωνα με τον Γ. Γρόλλιο, τον πυρήνα της έννοιας ενός Αναλυτικού προγράμματος αποτελούν οι σκοποί και το περιεχόμενο του².

Σύμφωνα με μελετητές, έργο του Αναλυτικού Προγράμματος είναι να προσδιορίσει το περιεχόμενο της σχολικής γνώσης και να καθορίσει τις σχέσεις της με την επιστημονική και την εμπειρικο-βιωματική γνώση. Ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο καθορίζουν τα Αναλυτικά Προγράμματα το περιεχόμενο της σχολικής γνώσης

¹ ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ., ‘Πολιτικές της γνώσης και μεταρρυθμίσεις στα προγράμματα σπουδών στην Ελλάδα (1975-2005). Μια κριτική προσέγγιση’, στο ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, Δ. (επιμ.), *Μεταπολίτευση και Εκπαιδευτική Πολιτική. Παρελθόν, παρόν, μέλλον*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2007, σσ. 203-246. CONNELLY, F.M. – LANTZ, O. C., ‘Definitions of curriculum. An introduction’, in LEWEY, A. (edit.), *The International Encyclopedia of Curriculum*, Pergamon Press, Oxford, 1991, pp. 15-28. Για τις διαφορές μεταξύ “curriculum: και «programs of study”, βλ. MCNEIL, J.D., *Contemporary Curriculum in thought and action*, Wiley, John & Sons, Incorporated, New Jersey, 2006. TAYLORS, P. – RICHARDS, C., *An Introduction to curriculum studies*, Humanities press, New York, 1979, p. 25. Για το Αναλυτικό Πρόγραμμα νέου τύπου, βλ. ΒΡΕΤΤΟΣ, Γ. - ΚΑΨΑΛΗΣ, Α., *Αναλυτικά προγράμματα*, εκδ. Art of Text, Θεσσαλονίκη, 1994, σ. 14. ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ., *Αναλυτικά Προγράμματα για μια Νέα εποχή στην εκπαίδευση*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 1983, σ. 12. Για τις διακρίσεις των Αναλυτικών Προγραμμάτων και το περιεχόμενο των curricula, βλ. ΒΕΪΚΟΥ, Χ. - ΣΙΓΑΝΟΥ, Α.-ΠΑΠΑΣΤΑΜΟΥΛΗ, Ε., ‘Σύντομη επισκόπηση του παιδαγωγικού πλαισίου του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος’, περ. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τ. 13, 2007, σσ. 55-68. Επίσης, ΚΟΥΛΟΥΜΠΑΡΙΤΣΗ, Α., *Η Κατανόηση στο Αναλυτικό Πρόγραμμα στα Σχολικά Βιβλία και στη Διδακτική Πράξη. Συστημική Συσχέτιση και Αξιολόγηση. Εφαρμογές στην Υποχρεωτική Εκπαίδευση*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 2003, σ. 12. Επίσης, ΧΡΥΣΑΦΙΔΗΣ, Κ., ‘Το ελληνικό σχολείο και η συζήτηση γύρω από τα ανοιχτά και κλειστά Αναλυτικά Προγράμματα’, στο ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ. (επιμ.), *Ο εκπαιδευτικός και το Αναλυτικό Πρόγραμμα*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004, σσ. 77-90. ΞΟΧΕΛΛΗΣ, Π., ‘Το Πρόβλημα του εκσυγχρονισμού του Αναλυτικού Προγράμματος’, περ. *Φιλολόγος*, τ. 23, 1981, σσ. 272-281. Για τη συγκρότηση του πεδίου του Αναλυτικού Προγράμματος ως ειδικού κλάδου σπουδών στις αρχές του 20^{ου} αι. βλ. ΓΡΟΛΛΙΟΣ, Γ., *Προοδευτική εκπαίδευση και αναλυτικό πρόγραμμα*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσ/κη, 2011.

² ΓΡΟΛΛΙΟΣ, Γ., Ο Ρ. Freire και το Αναλυτικό Πρόγραμμα, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2005, σ. 25.

και τις σχέσεις της με τις άλλες δύο μορφές διαμορφώνεται και η φυσιογνωμία τους³. Εκτός από τον ρόλο του Αναλυτικού Προγράμματος ως καθοδηγητικού πλαισίου για τον εκπαιδευτικό ορισμένοι μελετητές δίνουν έμφαση στο σύνολο των εμπειριών που αποκτούν οι μαθητές όχι μόνο από το επίσημο Αναλυτικό Πρόγραμμα αλλά και μέσα από το ονομαζόμενο λανθάνον Πρόγραμμα ή «παραπρόγραμμα», συγχρόνως⁴.

Το Πρόγραμμα Σπουδών επηρεάζεται άμεσα από το πολιτικό, ιδεολογικό και θεσμικό πλαίσιο της εκάστοτε χρονικής περιόδου. Εκφράζει τις σχέσεις μεταξύ της *εξουσίας και της παρεχόμενης γνώσης* ενώ θεωρείται φορέας οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, μέσο ιδεολογικού ελέγχου αλλά και πολιτιστικής αναπαραγωγής⁵. Στο ανωτέρω πλαίσιο, τα εθνικά Αναλυτικά Προγράμματα αλλά και τα αντίστοιχα σχολικά διδακτικά εγχειρίδια με τα οποία αυτά υλοποιούνται εκφράζουν την εκπαιδευτική πολιτική ενός κράτους και συναρτώνται με το εκάστοτε *‘πολιτικό και θεσμικό συγκείμενο του εκπαιδευτικού συστήματος’*⁶.

Για μια ομάδα μελετητών όπως ο Huebner και μετέπειτα ο Apple, η δημιουργία ενός Αναλυτικού Προγράμματος είναι μια πολιτική πράξη και το Αναλυτικό Πρόγραμμα αποτελεί ένα πολιτικό κείμενο⁷. Μέσα από την εκπόνηση των Αναλυτικών Προγραμμάτων επιδιώκεται η ικανοποίηση των εκπαιδευτικών αναγκών και των προτεραιοτήτων που θέτει η πολιτεία. Σε κάθε Αναλυτικό Πρόγραμμα η γνώση επιλέγεται ανάλογα με τις απόψεις της κρατικής εξουσίας για το ποια είναι η έγκυρη γνώση, ποια αντικείμενα πρέπει να αποτελούν αντικείμενο διδασκαλίας, σε ποια

³ ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ, Η., ‘Η διαθεματικότητα στα αναλυτικά προγράμματα: θεωρία και πράξη’, στο ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ. (επιμ.), *Ο εκπαιδευτικός και το Αναλυτικό Πρόγραμμα*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004, σσ. 53-69, σ. 66

⁴ ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ., ‘Σχολικό Πρόγραμμα και παραπρόγραμμα’, περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ. 13, 1983, σσ. 74-81.

⁵ Βλ. ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ., ‘Σχολική Γνώση και Προγράμματα Σπουδών: «Συστήματα Γνώσης», «Καθεστώτα Αλήθειας» και «Πολιτικές Ρύθμισης» στη Γενική Εκπαίδευση (1980-2000)», στο ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ. (επιμ.), *Ο Εκπαιδευτικός και το Αναλυτικό Πρόγραμμα*, εκδ. Μεταίχμιο, 2004, Αθήνα, σσ. 125-137. APPLE, Μ., *Ιδεολογία και Αναλυτικά Προγράμματα*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1986. Επίσης, ΝΟΥΤΣΟΣ, Χ., *Προγράμματα μέσης εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος (1931-1973)*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1979. Επίσης, ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, Α., *Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου. Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1987.

⁶ ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΙΒΡΙΝΤΕΛΗ, Μ., ‘Η Παρουσία της Ευρώπης στο Αναλυτικό Πρόγραμμα της Ελληνικής Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Συγκριτική Θεώρηση των Τριών Τελευταίων Δεκαετιών του 20ού Αιώνα (1977, 1982, 1998)’, στο ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., *Επίκαιρα Θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης. Πρακτικά 1^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης, Πάτρα, 28-30 Σεπτεμβρίου 2000*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2002, σ. 473, σσ. 473-509. Επίσης, ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Σχολικά Εγχειρίδια και Πρόγραμμα Σπουδών. ‘Αλλαγή παραδείγματος’ στις πολιτικές της γνώσης στην ελληνική Πρωτοβάθμια εκπαίδευση (1997-2007) στο Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, εκδ. ΕΛ.Ε.Σ.Δ.Ε/Ε.Σ.ΠΑΙ.Δ.Ε, ΠΤΔΕ Πανεπ. Αθηνών, τ. 13/2009, σσ.17-53, σ. 17.

⁷ UEBNER, D., ‘Curriculum as a Field of study’, in PASSOW, A., (edit.), *Curriculum Crossroads*, Teachers College, New York, 1966. Επίσης, APPLE, Μ., *Teachers and Texts: A Political Economy of Class and Gender Relations in Education*, Routledge and Kegan Paul, New York, 1986.

έκταση και σε ποιόν βαθμό⁸. Ως εκ τούτου τα Αναλυτικά Προγράμματα αποτελούν τον πυρήνα κάθε εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.

Στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα τα Αναλυτικά Προγράμματα σχεδιάζονται από κρατικούς φορείς, όπως το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και το Υπουργείο Παιδείας και υπόκεινται στην δικαιοδοσία των εκάστοτε πολιτικών δυνάμεων που βρίσκονται στην εξουσία⁹. Από το σχολικό έτος 1998-1999 και σύμφωνα με τον Ν. 2525/97 τα Αναλυτικά προγράμματα εντάχθηκαν σε μία ενιαία φιλοσοφία, η οποία υλοποιήθηκε με την κατάρτιση του Ενιαίου Πλαισίου Προγράμματος Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης¹⁰. Το 2003 σχεδιάστηκε για την υποχρεωτική εκπαίδευση το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) και εκπονήθηκαν τα νέα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών κάθε γνωστικού αντικειμένου (ΑΠΣ) τα οποία υιοθέτησαν τη διαθεματική προσέγγιση της γνώσης¹¹. Τα νέα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών είναι «ανοικτά» ως προς τα χαρακτηριστικά τους, εφόσον σε αυτά προσδιορίζονται οι σκοποί, οι στόχοι και οι θεματικές ενότητες, υπολογίζεται ο προβλεπόμενος χρόνος για τη διδασκαλία κάθε θεματικής ενότητας, υποδεικνύονται ενδεικτικές δραστηριότητες θεματικού ή διαθεματικού χαρακτήρα και τέλος, συμπεριλαμβάνονται ενδεικτικά διαθεματικά σχέδια εργασίας¹². Σύμφωνα με μελετητές, βασικά χαρακτηριστικά των Αναλυτικών Προγραμμάτων της συγκεκριμένης περιόδου είναι η «κοινοτικοποίηση» του εκπαιδευτικού σχεδιασμού και ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός¹³.

⁸ ΡΕΠΠΙΑΣ, Χ., 'Για το Ενιαίο Διαθεματικό Πλαίσιο Σπουδών: Μια προσπάθεια Κριτικής Αποτίμησης των Νέων Προγραμμάτων', στο ΚΑΤΣΙΚΑΣ, Χ. - ΘΕΡΙΑΝΟΣ, Κ. (επιμ), *Νέα Αναλυτικά Προγράμματα και βιβλία στο σχολείο*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2007, σ. 18, σσ. 13-54.

⁹ Βάσει των προβλεπομένων στον Νόμο 1566/85 (βλ. άρθρο 1γ).

¹⁰ Νόμος 1566/85 για το Ενιαίο Λύκειο και Νόμος 2640/1998 για την Τ.Ε.Ε. Βλ. επίσης ΦΡΑΓΚΟΣ, Χ., 'Τα Αναλυτικά Προγράμματα και τα «Νέα» Προγράμματα Σπουδών', περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 125, 2002, σσ. 60-68.

¹¹ ΥΠΕΠΘ-Π.Ι., *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα, 2002. Βλ. επίσης, ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ, Η., *Η Διαθεματικότητα στη σχολική γνώση*, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα, 2003 και ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ, Η., *Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση: Εννοιολογική αναπλαισίωση και σχέδια εργασίας*, Γρηγόρης, Αθήνα, 2006. Επίσης, ΑΓΓΕΛΑΚΟΣ, Κ. (επιμ.), *Διαθεματικές προσεγγίσεις της γνώσης στο ελληνικό σχολείο*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2003.

¹² ΒΕΪΚΟΥ, Χ. - ΒΑΡΕΣΗ, Ε. - ΠΑΤΟΥΝΑ Α., "Παιδαγωγικό Πλαίσιο: Περιεχόμενο Σπουδών και Διδακτική Πράξη", στο ΥΠΕΠΘ/ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Η ποιότητα στην εκπαίδευση : έρευνα για την αξιολόγηση ποιοτικών χαρακτηριστικών του συστήματος πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*, Αθήνα, 2008, σσ. 89-196, σ. 91

¹³ ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ., 'Σχολική Γνώση και Προγράμματα Σπουδών: «Συστήματα Γνώσης», «Καθεστώα Αλήθειας» και «Πολιτικές Ρύθμισης» στη Γενική Εκπαίδευση (1980-2000)', στο ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ. (επιμ), *Ο Εκπαιδευτικός και το Αναλυτικό Πρόγραμμα*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004, σσ. 125-137. Βλ. επίσης, ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΚΡΙΚΑ, Ε., 'Αξιολόγηση Προγραμμάτων Σπουδών: Όψεις και προοπτικές της αξιολόγησης των Διαθεματικών Προγραμμάτων Σπουδών', στο ΜΠΑΓΑΚΗΣ Γ. - ΔΕΜΕΡΤΖΗ, Κ. (επιμ.), *Ένα χρόνο μετά την εφαρμογή των νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων. Τι άλλαξε;* Γρηγόρης, Αθήνα, 2009, σσ. 67-87.

3.2. Σχολικά Εγχειρίδια

Το σχολικό βιβλίο είναι το μέσον με το οποίο υλοποιούνται οι προδιαγραφές του Αναλυτικού Προγράμματος, κυριαρχεί στη σχολική πράξη και αποτελεί την κύρια πηγή γνώσης και άντλησης πληροφόρησης για διδάσκοντες και μαθητές¹⁴. Σύμφωνα με τον Π. Ξωχέλλη, τα σχολικά βιβλία περιέχουν τη διδακτέα ύλη ενός γνωστικού αντικειμένου ή μαθήματος, όπως ορίζει το επίσημο πρόγραμμα διδασκαλίας εξυπηρετώντας κατ' αυτόν τον τρόπο τις ανάγκες της εκπαιδευτικής διαδικασίας¹⁵. Όπως ορίζεται στον Ν 1566/85, τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (ΑΠΣ) των διακριτών διδακτικών αντικειμένων καθώς και τα σχολικά διδακτικά εγχειρίδια συμβάλλουν σημαντικά στη δημιουργία αποτελεσματικού εκπαιδευτικού έργου¹⁶.

Σύμφωνα με μελετητές, οι κυριότερες λειτουργίες του σχολικού εγχειριδίου είναι «οι λειτουργίες της ενημέρωσης και παρουσίασης της πραγματικότητας στο μαθητή, της δραστηριοποίησης των κινήτρων μάθησης του μαθητή, της διαφοροποίησης της διδασκαλίας, της άσκησης και της εμπέδωσης, της καθοδήγησης της διδασκαλίας και της κοινωνικοποίησης»¹⁷. Όσον αφορά στην κοινωνικοποιητική διάσταση του σχολικού βιβλίου, υποστηρίζεται ότι το σχολικό βιβλίο αποτελεί «διάυλο για την εσωτερίκευση

¹⁴ Βλ. σχ. ΜΠΟΝΙΔΗΣ, Κ., 'Τα σύγχρονα προγράμματα διδασκαλίας και σχολικά βιβλία στην Ελλάδα: διαδικασία παραγωγής, μορφή και περιεχόμενο, 'πραγματικό' πρόγραμμα, προοπτικές', περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ. 131, 2003, σσ. 25-40. Επίσης, ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ., *Αναλυτικά Προγράμματα για μια Νέα εποχή στην εκπαίδευση*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 1983, σ. 155. Για τη σχέση Αναλυτικού Προγράμματος και περιεχομένου σχολικών βιβλίων, βλ. ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ., 'Δυσαρμονία Εκπαιδευτικών Νόμων, Σχολικού Προγράμματος, Διδακτικών Βιβλίων και Διδακτικής Πράξης: Μια πτυχή της κρίσης της ελληνικής εκπαίδευσης', στο ΠΥΡΓΙΩΤΑΚΗΣ, Ι. – ΚΑΝΑΚΗΣ, Ι. (επιμ.), *Παγκόσμια Κρίση στην Εκπαίδευση: Μύθος ή πραγματικότητα*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 1999, σ. 216, σσ. 206-239. Επίσης, ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ., 'Αναντιστοιχία εκπαιδευτικών σκοπών, αναλυτικού προγράμματος και εκπαιδευτικών μέσων: Μερικές όψεις της εκπαιδευτικής αντιφατικότητας', στο ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α. - ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ. (επιμ.), *Ελληνική Εκπαίδευση: Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, εκδ. Σείριος, Αθήνα, 1995, σσ. 328-367. ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΙΒΡΙΝΤΕΛΗ, Μ., Ασυμβατότητα, Αναντιστοιχία, Ασυμετρία, Ασυνέχεια. Οι τέσσερις πληγές του ελληνικού σχολικού προγράμματος. Ένα παλιό φαινόμενο και η σύγχρονη συνέχειά του, στο ΚΑΨΑΛΗΣ, Γ.Δ. – ΚΑΤΣΙΚΗΣ, Α.Ν. (επιμ.), *Η Πρωτοβάθμια εκπαίδευση και οι προκλήσεις της εποχής μας*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 17-20 Μαΐου 2007, σσ. 40-48. ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. – ΠΑΣΙΑΣ, Γ., 'Σχολικά Εγχειρίδια και Πρόγραμμα Σπουδών. «Αλλαγή παραδείγματος» στις πολιτικές της γνώσης στην ελληνική Πρωτοβάθμια εκπαίδευση (1997-2007)', στο ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Δ.(επιμ.), *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, 2009, σσ. 17-53.

¹⁵ ΞΩΧΕΛΛΗΣ, Π., 'Τα κριτήρια εγκυρότητας, αξιοπιστίας και παιδαγωγικής καταλληλότητας των σχολικών βιβλίων', στο ΒΕΪΚΟΥ, Χ. (συντ.), *Διδακτικό Βιβλίο και Εκπαιδευτικό Υλικό στο Σχολείο: Προβληματισμοί-Δυνατότητες-Προοπτικές*. Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου, 17-19 Φεβρουαρίου 2005, Π.Ι. – Α.Π.Θ, Θεσσαλονίκη, σ. 32, σσ. 32-38.

¹⁶ ΤΥΠΑΣ, Γ., 'Τα νέα Διδακτικά Εγχειρίδια των Μαθηματικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης: το πλαίσιο δημιουργίας και τα ειδικά χαρακτηριστικά τους', στο ΒΕΪΚΟΥ, Χ. (συντ.), *Διδακτικό Βιβλίο....ό.π.*, σ. 49, σσ. 48-55.

¹⁷ ΚΑΨΑΛΗΣ, Α. – ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, Δ., *Σχολικά Εγχειρίδια. Θεσμική Εξέλιξη και Σύγχρονη Προβληματική*, εκδ. Έκφραση, Θεσ/κη, 1995, σ. 128.

αξιών και την εκμάθηση κοινωνικών ρόλων»¹⁸ εκ μέρους των μαθητών οι οποίοι θα αφομοιώσουν και θα υιοθετήσουν στάσεις και συμπεριφορές¹⁹ ενώ αποτέλεσμα της κοινωνικοποιητικής λειτουργίας αποτελεί και η πολιτική κοινωνικοποίηση μέσω της οποίας διαμορφώνεται η ταυτότητα του μαθητή²⁰. Υποστηρίζεται επίσης ότι η επίδραση που ασκείται στις στάσεις, στον προσανατολισμό και τις αξίες των μαθητών μέσω του σχολικού βιβλίου δεν αποδεικνύεται επιστημονικά ενώ θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν ότι το κείμενο του σχολικού βιβλίου εντάσσεται σε ένα ευρύτερο διδακτικό και παιδαγωγικό πλαίσιο με κυρίαρχο ρόλο να παίζει ο διδάσκων²¹. Τέλος, τα κείμενα των σχολικών βιβλίων θα πρέπει να προσεγγίζονται πολλαπλά γιατί δεν έχουν μόνο «υλική» πλευρά αλλά είναι λόγος (discourse), είναι πολυσημικά και έχουν πολλαπλά νοήματα²².

Η ιστορία του σχολικού βιβλίου στην Ελλάδα συνδέθηκε άμεσα με την ιστορία της εκπαίδευσης και τις μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν²³. Το σχολικό εγχειρίδιο εκτός από πληροφοριακό και παιδαγωγικό μέσο είναι μέσο πολιτικό, προϊόν και παράγοντας κοινωνικών διαδικασιών²⁴, δείκτης των εκάστοτε κοινωνικών και ιδεολογικών εξελίξεων που επηρεάζουν το εκπαιδευτικό σύστημα²⁵.

¹⁸ ΞΩΧΕΛΛΗΣ, Π., 'Τα κριτήρια εγκυρότητας, αξιοπιστίας ... στο ΒΕΪΚΟΥ, Χ., *Διδακτικό Βιβλίο* ό.π., σ. 36.

¹⁹ ΜΠΟΝΤΙΛΑ, Μ., 'Ο ρόλος του σχολικού εγχειριδίου μέσα από τη διερεύνηση δύο παράλληλων αλλά αντίρροπων εκπαιδευτικών συστημάτων', στο ΠΑΠΑΣ, Α. - ΤΣΙΠΛΗΤΑΡΗΣ, Α. - ΠΕΤΡΟΥΛΑΚΗΣ, Ν. - ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ, Σ. - ΧΑΡΗΣ, Κ. & ΖΟΥΚΗΣ, Ν. (επιμ.), *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου, Αθήνα 2000*, εκδ. Ατραπός, Αθήνα, 2002, σ. 88, σσ. 88-94.

²⁰ ΚΕΣΙΔΟΥ, Α., 'Ερευνα των Αναλυτικών Προγραμμάτων και Εκπαίδευση για την Ειρήνη: η περίπτωση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης', στο ΠΑΠΑΣ, Α. - ΤΣΙΠΛΗΤΑΡΗΣ, Α. κ.α., ό.π., σ. 81, σσ. 79-87.

²¹ FRITZSCHE, K.P., 'Τα Σχολικά Εγχειρίδια ως Αντικείμενο έρευνας. Ματιές στη Διεθνή Έρευνα Σχολικών Εγχειριδίων', (μτφρ. Αχιλ. Γ. Κανάλης), περ. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τ. 17, Θεσσαλονίκη, 1992, σ. 179, σ. 173-181.

²² ΧΟΝΤΟΛΙΔΟΥ, Ε., 'Η ανταπόκριση του σχολικού βιβλίου στις νέες κοινωνικές και εκπαιδευτικές ανάγκες', στο ΒΕΪΚΟΥ, Χ., (συντ.), ό.π., σ. 124, σσ. 120-126.

²³ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το άρθρο του Χ. Μελετιάδη για τη χρήση του σχολικού βιβλίου την εποχή του νεοελληνικού Διαφωτισμού, βλ. ΜΕΛΕΤΙΑΔΗΣ, Χ., "Δάσκαλοι και σχολικά βιβλία κατά το Νεοελληνικό Διαφωτισμό", περ. *Τα Εκπαιδευτικά*, τχ. 29-30, 1993, σσ. 83-91.

²⁴ ΜΠΟΝΙΔΗΣ, Κ. - ΧΟΝΤΟΛΙΔΟΥ, Ε., 'Ερευνα σχολικών εγχειριδίων: Από την ποσοτική Ανάλυση Περιεχομένου σε ποιοτικές μεθόδους ανάλυσης - Το παράδειγμα της Ελλάδας', στο ΒΑΜΒΟΥΚΑΣ, Μ. Ι. - ΧΟΥΡΔΑΚΗΣ, Α. (επιμ.), *Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη: Τάσεις και Προοπτικές*, Πρακτικά του Ζ' Διεθνούς Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδας, *Ρέθυμνο 3-5 Νοεμβρίου 1995*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997, σ. 188, σσ. 188-244. Επίσης, ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Χ., 'Ειδικά χαρακτηριστικά των σχολικών βιβλίων στα φιλολογικά μαθήματα', στο ΒΕΪΚΟΥ, Χ. (συντ.), ό.π., σ. 56, σσ. 56-62.

²⁵ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Μ., 'Διδακτικό βιβλίο και εκπαιδευτικό υλικό στο σχολείο: Προβληματισμοί-Δυνατότητες-Προοπτικές', στο ΒΕΪΚΟΥ, Χ. (συντ.), ό.π., σ. 11, σσ. 11-14.

Το σχολικό εγχειρίδιο ως βασικός παράγοντας της διδακτικής πράξης, πηγή άντλησης γνώσεων και στοιχείο διαμόρφωσης ιδεολογίας και στάσεων, υπήρξε αντικείμενο συστηματικής έρευνας στην Ευρώπη ιδιαίτερα μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, στο πλαίσιο της Κοινωνίας των Εθνών και της Παιδαγωγικής της Ειρήνης²⁶. Στην Ελλάδα η έρευνα του περιεχομένου των σχολικών βιβλίων ξεκίνησε τη δεκαετία του 1980 και αφορούσε κυρίως την ανίχνευση στερεοτύπων, προκαταλήψεων και 'εικόνων εχθρού' που καλλιεργούνται μέσω των σχολικών βιβλίων για γειτονικούς κυρίως λαούς²⁷. Στο πλαίσιο της λειτουργίας του *Κέντρου Έρευνας Σχολικών Βιβλίων και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης* διεξήχθησαν έρευνες στο περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων σχετικά με την Παιδαγωγική της ειρήνης και τη διαπολιτισμική διάσταση της εκπαίδευσης²⁸. Παράλληλα, ερευνητές ασχολήθηκαν με μεθοδολογικά ζητήματα έρευνας των σχολικών βιβλίων²⁹. Ενδεικτικά θέματα που έχουν μελετηθεί στο περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων είναι η ειρήνη, τα στερεότυπα σχετικά με το γυναικείο φύλο, οι αξίες και τα πρότυπα, ο εθνοκεντρισμός, η οικογένεια, η παιδική ηλικία, η γλώσσα κτλ³⁰.

²⁶ ΜΠΟΝΙΔΗΣ, Κ., *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας: Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, Μεταίχμιο Αθήνα, 2004, σ. 17-31. Βλ. σχ. ΜΠΟΝΙΔΗΣ, Κ., *Έρευνα των προδιαγραφών της διδασκαλίας στην ελληνική πρωτοβάθμια εκπαίδευση: Η ανάλυση -ποσοτική και ποιοτική- των εν χρήσει σχολικών εγχειριδίων (εκπαιδευτικού και μαθητή/τριας) του γλωσσικού μαθήματος, υπό το πρίσμα της Παιδαγωγικής της Ειρήνης*, ανέκδοτη διατριβή επί διδακτορία, Θεσσαλονίκη, 1998. Επίσης, ΚΑΨΑΛΗΣ, Α. Γ. – ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, Δ. Φ., *Σχολικά εγχειρίδια: Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη προβληματική*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2008.

²⁷ Για τις έρευνες που προηγήθηκαν βλ. σχ. ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, Α., *Τα Αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου: ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1978 και ΑΧΛΗΣ, Ν. Χ., *Οι γειτονικοί μας λαοί, Βούλγαροι και Τούρκοι, στα σχολικά βιβλία Ιστορίας Γυμνασίου και Λυκείου*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1983.

²⁸ Το 1992 με Απόφαση της Συγκλήτου του ΑΠΘ ιδρύθηκε η "Μονάδα Έρευνας Σχολικού Βιβλίου" (ΜΟΕΣΒΙ) και τον Ιούνιο του 1999 μετονομάστηκε σε Κέντρο Έρευνας Σχολικών Βιβλίων και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης. Βλ. ΞΩΧΕΛΛΗΣ, Π. – ΤΟΛΟΥΔΗ, Φ. (επιμ.), *Κέντρο Έρευνας Σχολικών Βιβλίων και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης του Α.Π.Θ. Δέκα χρόνια ερευνητικής δραστηριότητας, επετιακό τεύχος*, Θεσσαλονίκη 2000. Επίσης, ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ Α.Π.Θ., *Σχολικά εγχειρίδια Βαλκανικών χωρών*. Πρακτικά ημερίδας της Μονάδας Έρευνας Σχολικού Βιβλίου, 17 Μαΐου 1994, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη. Επίσης, ΧΑΤΖΗΣΑΒΒΙΔΗΣ, Σ., *Η Μονάδα Έρευνας Σχολικού βιβλίου του Τομέα Παιδαγωγικής του Α.Π.Θ.: Η έρευνα των σχολικών βιβλίων των βαλκανικών χωρών*, στο ΓΕΩΡΓΟΓΙΑΝΝΗΣ, Π. (επιμ.), *Εκπαίδευση και Διαπολιτισμική Επικοινωνία, πρακτικά του 1ου Διαβαλκανικού Συνεδρίου της Πάτρας*, 3-5 Μαΐου 1996, Gutenberg, Αθήνα, 1997, σσ. 248-249.

²⁹ Βλ. σχ. ΜΠΟΝΙΔΗΣ, Κ., *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας: Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004. Επίσης, ΜΠΟΝΙΔΗΣ, Κ., "Κριτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις στην έρευνα των σχολικών βιβλίων: θεωρητικές παραδοχές και 'παραδείγματα ανάλυσης'", *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, τ. 13, 2009, σσ. 86-122.

³⁰ Ενδεικτικά αναφέρονται έρευνες, εργασίες, εκδόσεις και Συνέδρια που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα και αφορούν διάφορες θεματικές στα σχολικά εγχειρίδια: ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, Α. - ΔΡΑΓΩΝΑ, Θ. *Τί είναι η πατρίδα μας; Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1997. ΞΩΧΕΛΛΗΣ, Π., *Η Εικόνα του «άλλου»/Γείτονα στα Σχολικά βιβλία των Βαλκανικών χωρών*, στο ΚΑΨΑΛΗΣ, Α. - ΜΠΟΝΙΔΗΣ, Κ. - ΣΠΗΤΑΝΟΥ, Α. (επιμ.), *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου με θέμα: Η Εικόνα*

Στην παρούσα εργασία διερευνάται η παρουσίαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των θεσμών και των πολιτικών της, στα σχολικά εγχειρίδια Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στη χώρα μας από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ μέχρι το 2006.

του «άλλου»/Γείτονα στα Σχολικά βιβλία των Βαλκανικών χωρών, Θεσσαλονίκη, 16-18 Οκτωβρίου 1998, Τυπωθήτω, Γιώργος Δαρδανός Αθήνα, 2000, σσ. 27-30. ΓΕΩΡΓΙΟΥ-ΝΙΛΣΕΝ, Μ., *Η οικογένεια στα αναγνωστικά του δημοτικού*. Κέδρος, Αθήνα, 1980. ΚΑΝΤΑΡΤΣΗ, Ε., *Η εικόνα της γυναίκας στα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού: διαχρονική έρευνα από το 1954 μέχρι σήμερα*, Αφοί Κυριακίδη Θεσσαλονίκη, 1991. Επίσης, ΞΩΧΕΛΛΗΣ, Π. - ΚΑΨΑΛΗΣ, Α. - ΙΣΜΥΡΛΙΑΔΟΥ, Α. - ΛΟΥΚΙΔΟΥ, Δ. - ΜΠΟΝΙΔΗΣ, Κ. - ΧΑΤΖΗΣΑΒΒΙΔΗΣ, Σ., *Η εικόνα του «άλλου» /Γείτονα στα σχολικά βιβλία των Βαλκανικών χωρών*. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου. Θεσσαλονίκη, 16-18 Οκτωβρίου 1998, Τυπωθήτω-Γιώργος Δάρδανος. Αθήνα, 2000 Επίσης, ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. – ΚΑΛΟ-ΓΙΑΝΝΑΚΗ, Π., “Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση. Η περίπτωση των Βαλκανικών λαών και Τούρκων στα ελληνικά σχολικά βιβλία. Αφορμή για προβληματισμό και συζήτηση”, *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τχ. 23/1996, σσ. 211-212. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Ε., *Η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας στα ελληνικά σχολικά βιβλία ιστορίας: Μια κριτική κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση*. Διδακτορική διατριβή. Θεσσαλονίκη: Τομέας Κοινωνικής και Κλινικής Ψυχολογίας Α.Π.Θ, 2000. Επίσης, ΜΗΛΛΑΣ, Η., *Εικόνες Ελλήνων και Τούρκων. Σχολικά βιβλία, Ιστοριογραφία, λογοτεχνία και εθνικά στερεότυπα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2001. Επίσης, ΑΝΔΡΕΟΥ, Α., *Η Διδακτική της Ιστορίας στην Ελλάδα και η έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2007.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ:
ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ
ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

4.1. Εννοιολογικό πλαίσιο της ΕΕ.

Η σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρείται ότι αποτελεί ένα φαινόμενο υπερεθνικό και θεσμικό, ένα «προηγμένο μόρφωμα περιφερειακής πολυτομεακής ολοκλήρωσης στο διεθνή χώρο»¹. Στο αρχικό της στάδιο η Ευρωπαϊκή Κοινότητα είχε τα χαρακτηριστικά ενός τυπικού διεθνούς οργανισμού και έγινε αντικείμενο μελέτης κυρίως των θεωριών των διεθνών πολιτικών σχέσεων². Στη συνέχεια, ο σταδιακός μετασχηματισμός της δομής, της οργάνωσης και της λειτουργίας της προκάλεσε διαφορετικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις από διαφορετικές θεωρητικές και μεθοδολογικές αφετηρίες³. Η έντονη παρουσία του οικονομικού παράγοντα στην Ιδρυτική Συνθήκη της ΕΟΚ είχε ως αποτέλεσμα την κυριαρχία της οικονομικής ανάλυσης⁴ ενώ κατά τη δεκαετία του 1980 η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης, η σταδιακή εξάπλωση των κοινοτικών αποφάσεων προς τους χώρους της πολιτικής έγινε αντικείμενο ερμηνείας της Πολιτικής επιστήμης και ειδικότερα της Συγκριτικής πολιτικής ανάλυσης. Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη αναθεώρησε νομικά τη Συνθήκη ΕΟΚ και κρίθηκε αναγκαία εν όψει της προοπτικής της εγκαθίδρυσης της εσωτερικής αγοράς και της εμβάθυνσης της ολοκλήρωσης. Οι παρεμβάσεις της ΕΕΠ, σύμφωνα με ορισμένους μελετητές, δεν επέφεραν ουσιαστικές μεταβολές στο θεσμικό πλαίσιο για την προώθηση της απαιτούμενης εναρμόνισης και την άσκηση ενιαίας κοινωνικής πολιτικής στην κοινότητα⁵. Για την καταπολέμηση των περιφερειακών ανισοτήτων, τη σύγκλιση των επιπέδων ανάπτυξης μεταξύ των κρατών μελών καθώς και την ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ενέκρινε την αύξηση των πόρων της Κοινότητας και την αναμόρφωση των Διαρθρωτικών ταμείων⁶.

¹ ΠΑΝΤΙΔΗΣ, Σ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση. Όψεις, Θεωρήσεις, Προβληματισμοί*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2004, σ. 85.

² Για μια γενική παρουσίαση των θεωριών και των πρακτικών της ολοκλήρωσης, βλ. ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ Μ., 'Θεωρία της Διεθνούς Πολιτικής Ενοποίησης', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές Πολιτικές και Οικονομικές Πολιτικές*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σσ. 25-64.

³ NELSEN, B.F. - STUBB, A.C.G. (eds), *The European Union, Reading on the Theory and Practice of European Integration*, Lynne Reiner Publishers, Boulder, London, 1994.

⁴ ΚΑΖΑΚΟΣ, Π., *Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Παρουσίαση και κριτική της οικονομικής ολοκλήρωσης στη Δυτική Ευρώπη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1978.

⁵ Βλ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, Θ., *Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 1993, σσ. 41-43. Επίσης, ΥΦΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Γ., 'Η Κοινωνική πολιτική της ΕΕ.', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*., ό.π., σ. 650.

⁶ Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ενέκρινε (Βρυξέλλες, 1988) ένα σύνολο προτάσεων της Επιτροπής γνωστό ως 'πακέτο Delors'. Για αναλυτική παρουσίαση των προτάσεων του πακέτου Delors, βλ. ΙΩΑΚΕΙΜΙ-

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι σημαντικές αλλαγές που είχαν επέλθει στον ευρωπαϊκό χώρο (Γερμανική ενοποίηση, ανακατατάξεις στο εσωτερικό της ΕΣΣΔ.) και η επικρατούσα τότε πολιτική ρευστότητα δημιούργησαν νέα δεδομένα στην πολιτική δομή της ηπείρου⁷. Η επίτευξη της οικονομικής ένωσης απαιτούσε και την παράλληλη πρόοδο της πολιτικής ενοποίησης η οποία οδήγησε στην υπογραφή της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση⁸. Στο άρθρο Β' της ΣυνθΕΕ ορίστηκαν οι εξής βασικοί στόχοι: α) Οικονομικός, (δημιουργία εσωτερικής αγοράς, ίδρυση ΟΝΕ, ενίσχυση οικονομικής και κοινωνικής συνοχής)⁹, β) Πολιτικός, (επιβεβαίωση της ταυτότητας της Ένωσης στον διεθνή χώρο, εφαρμογή κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας), γ) Νομικός, (θέσπιση ιθαγένειας της Ένωσης, προστασία δικαιωμάτων των πολιτών) δ) Κοινωνικός, (ανάπτυξη συνεργασίας στον τομέα της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων) και ε) Θεσμικός, (διατήρηση και ανάπτυξη του κοινοτικού κεκτημένου με την προοπτική αναθεώρησης της Συνθήκης για την εξασφάλιση της αποτελεσματικότητας των μηχανισμών και των οργάνων της Κοινότητας)¹⁰. Με τη ΣυνθΕΕ θεσπίστηκαν επίσης η αρχή «της επικουρικότητας»¹¹ και η αρχή «του σεβασμού της εθνικής ταυτότητας των κρατών-μελών»¹². Σημαντικά αποτελέσματα της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση αποτέλεσαν η συγκρότηση της ενιαίας αγοράς και η διαδικασία εγκαθίδρυσης

ΔΗΣ, Π.Κ., *Ο Μετασχηματισμός της ΕΟΚ. Από την Έντολή στην Ενιαία Ευρωπαϊκή πράξη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1988, σσ. 359-366. Επίσης ΑΛΕΞΑΚΗΣ, Π., 'Η διαδικασία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ...* ό.π., σσ. 383-416. Επίσης, ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Προϋποθέσεις επιτυχίας της ΕΕΠ: Νέοι ορίζοντες για την Ευρώπη*, COM (87)101 τελικό, ΔΕΛΤΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, συμπλήρωμα 1, 1987.

⁷ Σύμφωνα με τον Σ. Βαλντέν, μετά το 1989, η πορεία και οι προοπτικές της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης «είναι πλέον στενά δεμένες με τη διαδικασία επανένωσης της Ευρώπης», βλ. ΒΑΛΝΤΕΝ, Σ., 'Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν.- ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης...*, ό.π., σσ. 567-615, σ. 567.

⁸ Στις 25 και 26-6-1990 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Δουβλίνο αποφάσισε, σύμφωνα με το άρθρο 236 της ΣυνθΕΟΚ, τη σύγκληση της δεύτερης Διακυβερνητικής Διάσκεψης για την Πολιτική Ένωση της Ευρώπης προκειμένου να συζητηθεί η τρίτη αναθεώρηση των Συνθηκών. Για τους λόγους που συνετέλεσαν στις αναθεωρήσεις των Συνθηκών βλ. ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ., *Η Ευρώπη σε αναζήτηση Αρχιτεκτονικής*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1992, σσ. 30-43. Βλ. επίσης ΥΠΕΞ, *Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση*, εκδ. Α. Σάκουλα, Αθήνα, 1994.

⁹ Στο άρθρο 2 της ΣυνθΕΕ. ορίζεται ότι «η Κοινότητα έχει ως αποστολή, με τη δημιουργία κοινής αγοράς, οικονομικής και νομισματικής ένωσης και με την εφαρμογή κοινών πολιτικών ή δράσεων που αναφέρονται στα άρθρα 3 και 3Α, να προάγει την αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων στο σύνολο της Κοινότητας, ...»

Στη Συνθήκη του Μάαστριχτ επαναλαμβάνονται αυτούσια τα άρθρα 130 (Α-Ε) της ΕΕΠ που αναφέρονται στους στόχους των δράσεων της Κοινότητας για την ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής και τη λειτουργία των διαρθρωτικών Ταμείων.

¹⁰ ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση. Θεσμικός Λόγος και Εκπαιδευτική Πολιτική (1950-1999)*, Τόμος Α, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2006, σ. 124.

¹¹ ΣυνθΕΕ., άρθρο 3Β.

¹² ΣυνθΕΕ., άρθρο ΣΤ.

της ONE, η καθιέρωση της ευρωπαϊκής ιθαγένειας και του νομικού καθεστώτος του ευρωπαίου πολίτη¹³, η ενίσχυση του ρόλου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και η επέκταση των κοινοτικών αρμοδιοτήτων στους τομείς της παιδείας, του πολιτισμού, της δημόσιας υγείας, της προστασίας των καταναλωτών, των διευρωπαϊκών δικτύων, της βιομηχανικής πολιτικής και της συνεργασίας για ανάπτυξη.

Η επικύρωση της Συνθήκης του Μάαστριχτ έγινε με δυσκολία από τα κράτη-μέλη ενώ καταγράφηκαν μια σειρά αντιθέσεων, που αφορούσαν κυρίως την έλλειψη δημοκρατικότητας και διαφάνειας καθώς και την απουσία της κοινωνικής διάστασης¹⁴. Η αμφισβήτησή της από μεγάλα μέρη πληθυσμού με κύριο σημείο κριτικής την ύπαρξη «δημοκρατικού ελλείμματος», είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία εντάσεων σε οικονομικό, νομισματικό, πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο¹⁵. Η αλλαγή των κυρίαρχων αντιλήψεων για την ‘ταυτότητα’ της Ενωμένης Ευρώπης καθώς και η στήριξη του εγχειρήματος από τους ευρωπαίους πολίτες φάνηκαν να είναι πλέον επιτακτική ανάγκη¹⁶ ενώ υποστηρίχτηκε ότι η αποτυχία της Συνθήκης του Μάαστριχτ οφειλόταν «στην αδυναμία των Δώδεκα να διαμορφώσουν ένα πλαίσιο που αντικατόπτριζε τα νέα πολιτικά δεδομένα στην Ευρώπη»¹⁷.

Η Συνθήκη του Άμστερνταμ αποτέλεσε την τελευταία αναθεώρηση του πρωτογενούς κοινοτικού δικαίου για τον 20^ο αιώνα με κύριους στόχους την ενίσχυση της νομιμοποίησης της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ενοποίησης και την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας του θεσμικού συστήματος της Ένωσης¹⁸. Σύμφωνα με μελετητές, η Συνθήκη του Άμστερνταμ δεν κατόρθωσε να προσαρμόσει το κοινοτικό οικοδόμημα

¹³ ΣΤΕΦΑΝΟΥ, Κ., ‘Ιθαγένεια και θεμελιώδη δικαιώματα στην Ευρωπαϊκή Ένωση’, στο ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΔΗΣ, Θ. - ΣΤΕΦΑΝΟΥ, Κ. (επιμ), *Η Συνθήκη του Μάαστριχτ. Συνθετική θεώρηση*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα, 1993, σσ. 95-126. Επίσης, ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, Κ., ‘Ο πολίτης και τα θεμελιώδη δικαιώματα στην Κοινοτική έννομη τάξη μετά το Μάαστριχτ’, περ. *Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, τ. 16, Αθήνα, 1993, σσ. 95-132.

¹⁴ ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ., *Ευρωπαϊκή πολιτική Ένωση, Θεωρία- Διαπραγματεύσεις, Θεσμοί και Πολιτικές. Η συνθήκη του Μaastricht και η Ελλάδα*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1995. Επίσης, ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ., ‘Συνθήκη του Μάαστριχτ: Γραφειοκρατικό και ατελές κείμενο συνθήκης που μπορεί όμως να βελτιωθεί’, περ. *Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, τ. 14-15, Αθήνα, 1992, σσ. 37-46.

¹⁵ Για την αρνητική στάση της ευρωπαϊκής κοινωνίας στη Συνθήκη του Μάαστριχτ βλ. ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ., *Η Αναθεώρηση της Συνθήκης του Μάαστριχτ*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1995, σσ. 21-22.

¹⁶ Για τη σχετική συζήτηση βλ. ΠΑΣΙΑΣ, Γ., ‘Αναζητώντας την ταυτότητα της Ενωμένης Ευρώπης’, στο ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α. - ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ. (επιμ), *Ελληνική εκπαίδευση: Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, εκδ. Σείριος, Αθήνα, 1995, σσ. 587-614. Επίσης, ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελληνικό κράτος. Οι επιπτώσεις από τη συμμετοχή στην ενοποιητική διαδικασία*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1998, σ. 37.

¹⁷ ΤΣΑΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ, Π., *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ολοκλήρωση*, εκδ. Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, 1992, σ. 45.

¹⁸ ΚΟΥΣΗΣ, Π., ‘Βιβλιογραφική τεκμηρίωση για τη Συνθήκη του Άμστερνταμ’, *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, τόμος 18, τεύχος 4, 1998, σ. 755. Επίσης, ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελληνικό κράτος...*, ό.π., σ. 295.

στις ανάγκες που απαιτούσε η διεύρυνση¹⁹, δεν ενίσχυσε την πολιτική ενοποίηση, δεν εξασφάλισε τον εκδημοκρατισμό στον οποίο στόχευε και δεν προκάλεσε το ενδιαφέρον της δημόσιας γνώμης στην Ευρώπη²⁰. Μετά την επίτευξη των στόχων της ενιαίας αγοράς και της ΟΝΕ, στην πορεία της ολοκλήρωσης η Κοινότητα χρειαζόταν νέους στόχους οι οποίοι «συμπυκνώθηκαν στο τρίπτυχο: «διεύρυνση, πολιτικοποίηση, παγκοσμιοποίηση»²¹.

Με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, τέθηκαν οι στρατηγικοί στόχοι που πρέπει να ικανοποιήσει η ΕΕ μέχρι το 2010. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο έθεσε «ως έναν νέο στρατηγικό στόχο της Ένωσης για την επόμενη δεκαετία: να γίνει η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο, ικανή για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και με μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή»²². Με την υπογραφή της Συνθήκης της Νίκαιας τέθηκε σε εφαρμογή η ολοκλήρωση της θεσμικής μεταρρύθμισης της ΕΕ που ξεκίνησε στο Άμστερνταμ προκειμένου να αντιμετωπιστεί με επιτυχία η διεύρυνση της ΕΕ με τις χΚΑΕ²³. Η Συνθήκη της Νίκαιας αποτέλεσε αντικείμενο έντονης συζήτησης και κριτικής²⁴. Η Δήλωση για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης που υιοθέτησε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Laeken (25-12-

¹⁹ ΚΟΥΣΗΣ, Π., 'Οι θεσμικές Μεταρρυθμίσεις της Συνθήκης του Άμστερνταμ', *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, τόμος 18, τεύχος 2, 1998, σ. 271.

²⁰ Βλ. σχ. ΚΟΤΖΙΑΣ, Ν., 'Το Θεσμικό ζήτημα μετά το Άμστερνταμ', *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, τόμος 18, τεύχος 4, 1998, σ. 742. Επίσης, ΝΤΑΛΗΣ, Σ. (επιμ), *Από το Μάαστριχτ στο Άμστερνταμ. Αποτίμηση της Διακυβερνητικής Διάσκεψης και ανάλυση της Νέας Συνθήκης της ΕΕ.*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα, 1997, σ. 17. Επίσης, ΣΤΕΦΑΝΟΥ, Κ., *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση: Θεσμικά χαρακτηριστικά μετά το Άμστερνταμ*, τόμ. Α', εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1999, σ. 38. Επίσης, ΠΕΡΡΑΚΗΣ, Σ., 'Γενική θεώρηση της Συνθήκης του Άμστερνταμ', *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, τόμος 18, τχ. 4, 1998, σσ. 723-733 και ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ, Δ., *Ο ευρωπαϊκός χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης*, εκδ. Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2001. Επίσης, ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, Π.Δ., *Οι Νέες Ευρωπαϊκές Συνθήκες. Η Συνθήκη του Άμστερνταμ*, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1998.

²¹ ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση...* Τόμος Α, ό.π., σ. 28.

²² ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, *Συμπεράσματα της Προεδρίας, Λισαβόνα (23-24.3.2000)*, Βρυξέλλες, 2000, παρ. 5α. ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π., *Η Συνθήκη της Λισαβόνας, Παρουσίαση, Ανάλυση, Αξιολόγηση*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 2008. Επίσης, ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π., *Η απόρριψη της Συνθήκης της Λισαβόνας*, εφημ. ΤΑ ΝΕΑ, 20/6/2008.

²³ Δύο σημαντικά κείμενα, τα οποία περιλαμβάνονται σε συνημμένα πρωτόκολλα και δηλώσεις της Συνθήκης της Νίκαιας αποτελούν ο 'Χάρτης Θεμελιωδών δικαιωμάτων', ο οποίος θεωρείται ότι αποτελεί σταθμό για τη θεσμική ωρίμανση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η 'Δήλωση για το μέλλον της Ευρώπης', η οποία αφορούσε την αναπροσαρμογή του θεσμικού ρόλου των κοινοτικών οργάνων «προκειμένου να επιτευχθεί η μεγαλύτερη προσέγγιση τους με τους πολίτες των κρατών μελών. Βλ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Γ., *Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Σταθμός στη θεσμική ωρίμανση της Ένωσης*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2001, σ. 9. Βλ. επίσης, τη δήλωση αριθ. 23 στο παράρτημα της Συνθήκης της Νίκαιας.

²⁴ Για τη σχετική συζήτηση βλ. ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ., 'Περιεχόμενο και αξιολόγηση της Συνθήκης της Νίκαιας', στο ΝΤΑΛΗΣ, Σ. (επιμ), *Από το Άμστερνταμ στη Νίκαια. Η Ευρώπη και η Ελλάδα στη νέα εποχή*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2001. Επίσης, ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ., *Η Συνθήκη της Νίκαιας και το μέλλον της Ευρώπης*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 2001, σσ 113-116. Επίσης, ΓΙΩΤΗ-ΠΑΠΑΔΑΚΗ, Ο., *Ευρωπαϊκή πολιτική ολοκλήρωση και πολιτικές αλληλεγγύης*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2004, σ. 110. Επίσης, ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ., *Θα επιβιώσει η Ευρωπαϊκή Ένωση*, εκδ. Παπαζήση, σειρά: Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική, Αθήνα, 2007.

2001) άνοιξε το δρόμο για τη δημιουργία ενός Συντάγματος για τους πολίτες²⁵. Το τελικό κείμενο της Συνταγματικής Συνθήκης δέχτηκε έντονη αμφισβήτηση σε διάφορα πεδία²⁶. Η ΕΕ με 27 κράτη-μέλη και πληθυσμό μεγαλύτερο των 450.000.000 κατοίκων καλείται σήμερα να αντιμετωπίσει μια σειρά από προκλήσεις και ερωτήματα όπως, μεταξύ άλλων, η διόγκωση των εξόδων της, ο κίνδυνος της μαζικής μετανάστευσης, η μαζική ανεργία, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η αύξηση της εγκληματικότητας, η πολιτιστική ταυτότητα²⁷. Το εγχείρημα του μετασχηματισμού συνδέθηκε άμεσα με τις έννοιες της εμβάθυνσης, του ευρωπαίου πολίτη και της ευρωπαϊκής ταυτότητας²⁸.

4.2. Ερμηνευτικές διαστάσεις της ΕΕ.

4.2.1. Η Νομική διάσταση

Το καινοφανές μόρφωμα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας διαθέτει στοιχεία τόσο διεθνούς οργανισμού όσο και ομοσπονδιακής οργάνωσης κρατών²⁹. Με τη συνθήκη της Ρώμης η ΕΟΚ απέκτησε νομική προσωπικότητα και δυνατότητα δικαιοπρακτικών σχέσεων³⁰. Με τη ΣυνθΕΕ, η Ευρωπαϊκή Ένωση απέκτησε επιπλέον πολιτική και νομική οντότητα με ενιαίο θεσμικό πλαίσιο, διακριτή από τις τρεις Κοινότητες³¹. Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ η Ευρωπαϊκή Κοινότητα παράγει δίκαιο προκειμένου να ρυθμίζει θέματα πρωτίστως οικονομικού και δευτερευόντως κοινωνικού, πολιτιστικού και εκπαιδευτικού περιεχομένου και η ΕΕ παράγει δίκαιο προκειμένου να ρυθμίζονται θέματα που αφορούν την εξωτερική πολιτική, την πολιτική της ασφάλειας, της δικαιοσύνης και των

²⁵ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, *Συμπεράσματα της Προεδρίας*, Laeken (14-15.12.2001), Βρυξέλλες, 2001.

²⁶ Για τη διάκριση και την αποσαφήνιση των όρων 'Σύνταγμα', 'Συνταγματική Συνθήκη' βλ. ΜΑΝΙΑΤΑΚΗΣ, Α., *Το 'Σύνταγμα' της Ευρώπης αντιμέτωπο με την εθνική και λαϊκή κυριαρχία*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2004. Επίσης, ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ, Ε., *Η πρόκληση του Ευρωπαϊκού Συντάγματος*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2003.

²⁷ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Περισσότερη ποικιλότητα, μεγαλύτερη ενότητα. Η μεγαλύτερη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Βρυξέλλες, 2003. Επίσης, ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Η Ευρωπαϊκή Ένωση: σε συνεχή πορεία διεύρυνσης*, σειρά: Η Ευρώπη σε εξέλιξη, Λουξεμβούργο, 2001, σ. 18. Βλ. επίσης, ΜΟΥΣΗΣ, Ν., *Ευρωπαϊκή Ένωση, Δίκαιο-Οικονομία-Πολιτική*, 10^η έκδοση, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2003, σ. 543.

²⁸ ΠΑΣΙΑΣ, Γ., 'Η ευρωπαϊκή ταυτότητα και ο «Ευρωπαίος πολίτης»: Επίκαιρες αναγνώσεις', περ. *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, τχ. 3, 2004, σ. 93, σσ. 91-95.

²⁹ Για τον σκοπό και τη δράση της Κοινότητας βλ. τα άρθρα 2 και 3 της ΣυνθΕΟΚ

³⁰ Η Συνθήκη ΕΚΑΧ είχε διάρκεια 50 ετών ενώ στη Συνθήκη της Ρώμης δεν προβλέπεται διάρκεια της ΣυνθΕΟΚ. Στο άρθρο 120 της ΣυνθΕΟΚ ορίζεται ότι «η Κοινότητα έχει νομική προσωπικότητα».

³¹ Στο άρθρο Γ.1 της ΣυνθΕΕ. ορίζεται ότι «η Ένωση διαθέτει ενιαίο θεσμικό πλαίσιο το οποίο εξασφαλίζει τη συνέχεια των δράσεων και παράλληλα διατηρείται το κοινοτικό κεκτημένο».

εξωτερικών υποθέσεων³². Η ιδιότητα του κράτους- μέλους συνεπάγεται μια σειρά νομικών δεσμεύσεων καθώς και μείωση της κρατικής κυριαρχίας³³. Η αρχή της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου έναντι του εθνικού είναι ευρύτατα δεκτή στην κοινοτική και την εθνική νομολογία³⁴. Οι κανόνες του πρωτογενούς ή και δευτερογενούς κοινοτικού δικαίου υπερισχύουν των κανόνων του εθνικού δικαίου³⁵. Στην περίπτωση σύγκρουσης κοινοτικού δικαίου και εθνικών συνταγματικών διατάξεων στη χώρα μας θεμελιώνεται η υπεροχή του κοινοτικού δικαίου βάσει του άρθρου 28 του Συντάγματος³⁶. Όσον αφορά την ελληνική συνταγματική τάξη, στο άρθρο 28 παρ.2 και 3 του Συντάγματος θεμελιώνεται η *ενοποιητική* λειτουργία βάσει της οποίας επιτρέπεται η μετάθεση αρμοδιοτήτων σε όργανα διεθνών οργανισμών³⁷.

▪ *Νομικό, κανονιστικό πλαίσιο της ΕΕ στη γενική εκπαίδευση*

Ζητήματα με ιδιαίτερη σημασία για τη διαμόρφωση και την άσκηση της εκπαιδευτικής πολιτικής της ΕΕ είναι οι πηγές του κοινοτικού δικαίου (παράγωγο δίκαιο και γενικές αρχές του δικαίου), η ισχύς καθώς και η σχέση του με το εθνικό δίκαιο των κρατών-μελών. Μέχρι τη θέσπιση της Συνθήκης του Maastricht η Ευρωπαϊκή Κοινότητα δεν είχε ουσιαστική νομιμοποιητική εξουσία στον χώρο της εκπαίδευσης³⁸. Μέσα από διάφορες διατάξεις της Συνθήκης, γινόταν αναφορά σε ζητήματα που αφορούσαν μόνο την επαγγελματική κατάρτιση. Ο εκπαιδευτικός λόγος έπρεπε να στηρίζεται υποχρεωτικά στις διατάξεις του πρωτογενούς δικαίου (Συνθήκες) και του παράγωγου δικαίου (Αποφάσεις Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου) της Κοινότητας³⁹.

³² ΣΚΑΝΔΑΜΗΣ, Ν., *Ευρωπαϊκό Δίκαιο. Θεσμοί και έννομες τάξεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1997, σσ. 37-40.

³³ ΣΚΑΝΔΑΜΗΣ, Ν., *Το κράτος στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, Ι*, εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1986, σσ. 21-25 και σσ. 193-198.

³⁴ ΤΑΓΑΡΑΣ, Χ., 'Η Έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. – ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, ό.π., σ. 98.

³⁵ Θεμελιώδης απόφαση του ΔΕΚ με την οποία αναγνωρίζεται η υπεροχή του κοινοτικού δικαίου έναντι του εθνικού δικαίου και ενισχύεται η αυτονομία του είναι η απόφαση Costa κατά της Ente Energia Elettrica (ENEL) ΔΕΚ 6/64, Costa/ ENEL, σ. 1141.

³⁶ ΤΑΓΑΡΑΣ, Χ., 'Η Έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. – ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, ό.π., σ. 99.

³⁷ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Γ., 'Η Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και το Εθνικό Σύνταγμα', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, ό.π., σ. 130, σσ. 127-152.

³⁸ LEANAERTS, K., 'Education in European Community Law after Maastricht', *Common Market Law Review*, No 31, 1992, pp. 7-41.

³⁹ ΜΟΥΑΜΕΛΕΤΖΗ, Ε., *Η επίδραση του κοινοτικού δικαίου στη δημόσια και ιδιωτική εκπαίδευση στην Ελλάδα*, εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1996.

Σημαντικό ρόλο στη χάραξη εκπαιδευτικής πολιτικής στα τέλη της δεκαετίας του 1980 διαδραμάτισε το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ) και η νομολογία του ⁴⁰. Παρότι η παιδεία, με τη στενή της έννοια, είχε θεωρηθεί από τους ιδρυτές της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ότι ενέπιπτε στην εθνική αρμοδιότητα των κρατών μελών, μέσω της νομολογίας, πήρε μια άλλη όψη διεισδύοντας στο πεδίο εφαρμογής της Συνθήκης της Ρώμης ⁴¹. Οι αποφάσεις του ΔΕΚ, άσκησαν έμμεσα, σημαντική επιρροή στην άσκηση εκπαιδευτικής πολιτικής επιτρέποντας και εντάσσοντας την άσκησή της στο πλαίσιο των τότε ευρύτερων οικονομικών και πολιτικών στόχων της Κοινότητας ⁴². Μια σειρά από αποφάσεις του ΔΕΚ, που αφορούσαν θέματα επαγγελματικής εκπαίδευσης, (Forchieri ⁴³, Gravier ⁴⁴, Bara ⁴⁵) δημιούργησαν το απαραίτητο νομικό πλαίσιο στήριξης της Κοινότητας για την εφαρμογή προγραμμάτων δράσης στο χώρο της εκπαίδευσης και της κατάρτισης.

Με την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ, θεσμοθετήθηκε το επίσημο νομικό πλαίσιο για την εκπαίδευση και την κατάρτιση ⁴⁶. Η επαγγελματική εκπαίδευση και η

⁴⁰ ΣΤΑΜΕΛΟΣ, Γ. - ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, Α., *Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική: συγκρότηση, θεματολογία, μεθοδολογία υλοποίησης, επιδράσεις στην ελληνική εκπαίδευση και κατάρτιση*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004, σ. 51. Βλ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ, Α., 'Η παιδεία και το ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο', περ. *Το Σύνταγμα*, 1989, σσ. 579-582. Επίσης, ΜΟΥΑΜΕΛΕΤΖΗ, Ε., 'Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική - προβλήματα και προοπτικές', στο *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, τ. 2, Αθήνα, 1988, σσ. 271-294.

⁴¹ ΠΕΡΡΑΚΗΣ, Σ., 'Μερικές Όψεις του Εθνικού Εκπαιδευτικού Συστήματος στην Ελλάδα και το Κοινωνικό Δίκαιο', *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, τ.2, Αθήνα, 1988, σσ. 297, σσ. 295-313.

⁴² Βλ. LOWE, J., 'Education and European integration', *International review of Education*, Vol. 38, No 6, 1992, pp. 579-590. Επίσης, HEINNEMAN, K., 'Education and the internal market', *European Education*, vol. 23, No 2, 1991, pp. 579-590.

⁴³ ΔΕΚ, Υποθ. C-152/82 Forchieri κατά Belgium, Συλλογή Νομολ 1983, σελ. 2323, σκέψη 17

⁴⁴ ΔΕΚ, Υποθ. C-293/83, Gravier, Συλλογή 1985, σελ. 593. Πολύ σημαντική θεωρείται η απόφαση του Δ.Ε.Κ στη υπόθεση Gravier, η οποία αφορούσε τον ορισμό και το περιεχόμενο της επαγγελματικής εκπαίδευσης. Αναλυτικότερα, στην υπόθεση Gravier, το Δικαστήριο επικαλούμενο το άρθρο 128 της Συνθήκης και την απόφαση της 2/4/1963, έκρινε ότι «επαγγελματική εκπαίδευση είναι κάθε μορφή εκπαίδευσης που προετοιμάζει για την απόκτηση ενός τυπικού προσόντος για συγκεκριμένο επάγγελμα ή απασχόληση ή του παρέχει της ιδιαίτερης ηλικίας και του επιπέδου κατάρτισης των μαθητών ή σπουδαστών ακόμη και εάν το πρόγραμμα διδασκαλίας περιλαμβάνει τμήμα γενικής εκπαίδευσης» ⁴⁴. Μετά από τον ευρύ ορισμό που έδωσε για την επαγγελματική εκπαίδευση το Δ.Ε.Κ μέσω της απόφασης Gravier, μέσα στην επαγγελματική εκπαίδευση που εμφανιζόταν στο άρθρο 128 της ΣυνθΕΟΚ αποκαλούμενη ως «κοινή πολιτική», εμπλέκεται, σε μεγάλο βαθμό, και η εκπαιδευτική πολιτική. Βλ. ΜΟΥΑΜΕΛΕΤΖΗ, Ε., 1988, ό.π., σσ. 272.

⁴⁵ Υποθ. 309/85, αποφ. ΔΕΚ της 2.2.1988, Συλλ. Νομολ. 1988, σ. 355.

⁴⁵ Υποθ. 24/86, αποφ. ΔΕΚ της 2.2.1988, Συλλ. Νομολ. 1988, σ. 379.

⁴⁶ Με τη ΣυνθΕΕ ορίστηκε ένας πολιτικός χώρος που αφορά τους πολίτες της Ένωσης, εκφράστηκε ένας «πολιτικός λόγος» και παρήχθη ένα «πολιτικό δίκαιο» που ρυθμίζει τα θέματα της εξωτερικής πολιτικής, της πολιτικής ασφάλειας, της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων. Αντίστοιχα, με τη ΣυνθΕΚ ορίζεται ένας οικονομικός και κοινωνικός χώρος, που αφορά τα κράτη-μέλη, εκφράζεται ένας «οικονομικός λόγος» και παράγεται «κοινοτικό δίκαιο» που ρυθμίζει θέματα κυρίως οικονομικού και δευτερευόντως κοινωνικού, οικολογικού, πολιτιστικού και εκπαιδευτικού περιεχομένου ΣΚΑΝ-ΔΑΜΗΣ, Ν., 1997, ό.π., σσ. 37-40.

κατάρτιση συνδέθηκαν με την οικονομική ανάπτυξη και τον οικονομικό 'λόγο' της Κοινότητας ενώ η γενική εκπαίδευση, συνδέθηκε με την κοινωνία των πολιτών της ΕΕ και τον πολιτικό της 'λόγο'⁴⁷. Στο πλαίσιο του άρθρου 126 *“η Κοινότητα συμβάλλει στην ανάπτυξη παιδείας υψηλού επιπέδου”* και στο πλαίσιο των δράσεων του άρθρου 127 *“η Κοινότητα εφαρμόζει πολιτική επαγγελματικής εκπαίδευσης”*, ενώ παράλληλα εισάγεται η 'αρχή της επικουρικότητας'. Το νομικό πλαίσιο της άσκησης της κοινοτικής εκπαιδευτικής πολιτικής διαμορφώθηκε μέσα από τα άρθρα 189B και 189Γ. Με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ αναγνωρίστηκε ο ρόλος της εκπαίδευσης στην οικονομική και πολιτική ολοκλήρωση της Ένωσης και η εκπαίδευση ενσωματώθηκε στο προοίμιο της ΣυνθΕΚ⁴⁸. Με την τροποποίηση που επέφερε η ΣυνθΑ, τα άρθρα 126 και 127 της ΣυνθΕΚ, αριθμήθηκαν ως 149 και 150 αντίστοιχα.

4.2.2. Η Θεσμική διάσταση

Η Ευρωπαϊκή Ένωση χαρακτηρίζεται από ένα πρωτότυπο θεσμικό σύστημα βασιζόμενο σε ένα σύνολο Συνθηκών, βάσει των οποίων τα κράτη μέλη εκχωρούν αρμοδιότητες της εθνικής τους κυριαρχίας σε κοινά θεσμικά όργανα⁴⁹. Τα όργανα εκπροσωπούν τα εθνικά αλλά και τα κοινοτικά συμφέροντα, και συνδέονται μεταξύ τους με σχέσεις βασιζόμενες στην εταιρικότητα και τη συνεργασία⁵⁰.

Οι αποφάσεις των θεσμικών οργάνων λαμβάνονται μετά από διαβούλευση των αρμοδίων κοινοτικών οργάνων και αποσκοπούν κυρίως στην προώθηση του κοινοτικού συμφέροντος με την παράλληλη διασφάλιση των συμφερόντων των κρατών-μελών. Σημαντική για την διαδικασία λήψης των αποφάσεων είναι η 'κοινοτική μέθοδος', η οποία αφορά τη συμμετοχή και τον ρόλο των θεσμικών οργάνων στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων των κοινοτικών πολιτικών⁵¹. Κατά τη διαδικασία της λήψης αποφάσε-

⁴⁷ ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση...* Τόμος Α, ό.π., σ. 150.

⁴⁸ Με την παράγραφο «Αποφασισμένοι να προάγουν την ανάπτυξη του υψηλότερου δυνατού επιπέδου γνώσης για τους λαούς τους μέσω ευρείας πρόσβασης στην εκπαίδευση και μέσω της ευρείας αναπροσαρμογής της».

⁴⁹ Τα κράτη-μέλη διατηρούν την ανεξαρτησία και την αυτοτέλεια τους σε επιμέρους θέματα. Βλ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Α., *Το Πολίτευμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1996.

⁵⁰ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ, *Οδηγός του πολίτη για τα Θεσμικά Όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Λουξεμβούργο, 1999, σ. 35. Βλ. επίσης, FONTAINE, P., *10 Μαθήματα για την Ευρώπη*, Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Λουξεμβούργο, 1998, σ. 9.

⁵¹ Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η «κοινοτική μέθοδος εγγυάται τόσο την ποικιλομορφία όσο και τη δίκαιη μεταχείριση όλων των κρατών μελών, από το μεγαλύτερο έως το μικρότερο. Παρέχει το μέσο

ων από τα διάφορα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας παρεμβαίνουν μια σειρά από ομάδες συμφερόντων και ομάδες πίεσης με αποτέλεσμα την εμπλοκή εθνικών, κοινοτικών και υπερεθνικών παραγόντων που μέσω διαφόρων δραστηριοτήτων τείνουν να επηρεάσουν τη λήψη των αποφάσεων από τα όργανα⁵².

▪ *Αρμοδιότητες των Θεσμικών Οργάνων σε Θέματα Εκπαίδευσης*

Σύμφωνα με το άρθρο 249.1 της Συνθήκης, για την άσκηση νομοθετικής εξουσίας αρμόδια όργανα είναι το Συμβούλιο, το οποίο είναι και το κεντρικό θεσμικό όργανο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και η Επιτροπή, η οποία κάνει νομοθετικές προτάσεις και προτάσεις πολιτικής. Στην άσκηση νομοθετικής εξουσίας συμμετέχουν επίσης, ως δευτερεύοντα όργανα, η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΟΚΕ), και η Επιτροπή των Περιφερειών, τη γνώμη των οποίων οφείλουν να ζητούν τα τρία κοινοτικά όργανα με ποινή ακυρότητας της κοινοτικής πράξης σε αντίθετη περίπτωση⁵³. Ένα σημαντικό όργανο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, είναι η Επιτροπή των Μόνιμων Αντιπροσώπων (EMA) ή (COREPER)⁵⁴, η οποία, χωρίς να είναι θεσμικό όργανο, επικουρεί το Συμβούλιο⁵⁵.

διαιτησίας στην περίπτωση διαφορετικών συμφερόντων εξετάζοντας τα μέσα από δυο διαδοχικά πρίσματα: το γενικότερο συμφέρον στο επίπεδο της Επιτροπής, και τη δημοκρατική εκπροσώπηση, ευρωπαϊκή και εθνική, στο επίπεδο του Συμβουλίου και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, σε συνδυασμό με τη νομοθεσία της Ένωσης», Βλ. ΕΠΙΤΡΟΠΗ των ΕΚ, *Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση. Μια Λευκή Βίβλος*, COM (2001) 428 τελικό, Βρυξέλλες, 25.7.2001.

⁵² Βλ. ANDERSEN, S. – ELIASSEN, K., 'Complex Policy-making: Lobbying in the EC', in ANDERSEN, S. – ELIASSEN, K. (eds), *Making Policy in Europe. The Europeification of National Policymaking*, Sage, London, 1994, pp. 35-37. Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 είχαν διαμορφωθεί περίπου τριακόσιες ομάδες συμφερόντων και πίεσης σε κοινοτικό επίπεδο. Βλ. σχετικά PHILIP, A. B., 'Pressure Groups in the European Community and International Institutions Arrangements', στο BEUTER, R. – TSAKALOYANNIS, P. (eds), *Experiences in Regional Co-operation*, European Institute of Public Administration, Maastricht, 1987, p. 75. Οι ομάδες συμφερόντων, παρότι είναι πολυάριθμες ασκούν πολύ μεγαλύτερη επιρροή σε εθνικό παρά σε κοινοτικό επίπεδο. Βλ. σχετικά JORDAN, G. – MCLAUGHLIN, A., *The Rationality of Lobbying in Europe: Why are Euro Groups So Numerous and So Weak?*, Oxford: Centre for European Studies Discussion, 1991.

⁵³ Στην Ελλάδα η ΟΚΕ ιδρύθηκε το 1994 με το Νόμο 2232/1994. Βλ. σχετικά ΛΑΜΨΑΣ, Π., 'Πώς θα λειτουργεί η ΟΚΕ', *Το Βήμα*, 29/5/1994. Οι γνώμες της ΟΚΕ αντανakλούν τις απόψεις διαφόρων κοινωνικο-οικονομικών κατηγοριών παρέχοντας τις απαραίτητες πληροφορίες για τα συμφέροντα επαγγελματιών και άλλων φορέων της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Η Επιτροπή των Περιφερειών εκφέρει γνώμη στο Συμβούλιο ή στην Επιτροπή για θέματα παιδείας, πολιτισμού, δημόσιας υγείας, διευρωπαϊκών δικτύων και διαρθρωτικών ταμείων. ΣΚΟΥΝΤΖΟΣ, Θ., *Θεσμοί και Πολιτικές Ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Σταμούλης, Αθήνα, 1998, σσ. 17-18.

⁵⁴ Committee of Permanent Representatives.

⁵⁵ Για το ρόλο της EMA στη διαδικασία λήψης αποφάσεων στην Κοινότητα, βλ. BOSTOCK, D., 'Coreper Revisited', *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No 2, 2002, pp. 215-234.

Την κύρια ευθύνη στη διαμόρφωση του εκπαιδευτικού λόγου της Κοινότητας ιστορικά φέρουν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και η Επιτροπή Παιδείας από την πλευρά του Συμβουλίου. Μετά την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής αυξημένο ρόλο παίζει και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ο φορέας που είναι διοικητικά αρμόδιος για θέματα εκπαίδευσης και κατάρτισης μετά τη Συνθήκη Μάαστριχτ είναι η 22^η Γενική Διεύθυνση, η οποία δημιουργήθηκε το 1995, προκειμένου να ανταποκριθεί στις σημαντικές απαιτήσεις του εκπαιδευτικού χώρου κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990.

▪ *Τα εκπαιδευτικά κείμενα της Κοινότητας*

Τα εκπαιδευτικά κείμενα της Κοινότητας διακρίνονται στα κείμενα της Επιτροπής και στα κείμενα των θεσμικών οργάνων. Τα κείμενα των θεσμικών οργάνων (Συμβουλίου, Κοινοβουλίου) θεσπίζονται σύμφωνα με τις διατάξεις των Συνθηκών, μετά από πρόταση της Επιτροπής και αφορούν συγκεκριμένα νομοθετήματα ή πράξεις του Συμβουλίου και του Κοινοβουλίου. Ο εκπαιδευτικός λόγος που συνδέεται με τα κείμενα των θεσμικών οργάνων αποτελεί τον επίσημο νομικό και θεσμικό λόγο της Κοινότητας, αφορά το επίπεδο της εφαρμογής των πολιτικών της Κοινότητας σε θέματα εκπαίδευσης και κατάρτισης και ενεργοποιείται με Κανονισμούς, Οδηγίες και Αποφάσεις⁵⁶. Ο εκπαιδευτικός λόγος που συνδέεται με τα έγγραφα και τα κείμενα της Επιτροπής (Ανακοινώσεις, οι Προτάσεις, τα Έγγραφα εργασίας, οι Γνωμοδοτήσεις, τα Υπομνήματα, οι Εκθέσεις, οι Μελέτες, η 'Κοινή γνώμη', τα Πράσινα Βιβλία και τα Λευκά Βιβλία.) είναι άτυπος ή μη θεσμισμένος, αφορά κυρίως τον σχεδιασμό των δράσεων της εκπαιδευτικής πολιτικής στο χώρο της γενικής εκπαίδευσης, δεν έχει δεσμευτικό χαρακτήρα και υλοποιείται με ψηφίσματα, συστάσεις και γνώμες.

Ιδιαίτερη σημασία στον εκπαιδευτικό λόγο της Κοινότητας έχουν τα Πράσινα και τα Λευκά Βιβλία. Αναλυτικότερα: Τα Πράσινα Βιβλία αντιπροσωπεύουν τα εισηγητικά κείμενα της Επιτροπής στις περιπτώσεις που απαιτείται θέσπιση νέας νομοθεσίας και η Επιτροπή αναλαμβάνει την ενημέρωση και την πρόκληση διαλόγου στα κράτη-μέλη πριν την ανάληψη της κοινοτικής δράσης⁵⁷. Τα Λευκά Βιβλία περιλαμβάνουν τα τελικά κείμενα στα οποία κατέληξαν τα θεσμικά όργανα της Κοινότητας αφού έλαβαν υπόψη

⁵⁶ ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση...*, ό.π., σ. 209.

⁵⁷ Βλ. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Πράσινο βιβλίο για την Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση*, ΚΟΜ (93) 457 τελικό, Βρυξέλλες, 29.9.1993.

τους την κριτική και τις προτάσεις των ενδιαφερομένων φορέων πάνω στο αντίστοιχο Πράσινο βιβλίο⁵⁸. Ο εκπαιδευτικός λόγος της Κοινότητας αντιπροσωπεύεται σε μεγάλο βαθμό από τα Λευκά Βιβλία.

4.2.3. Η Οικονομική διάσταση

Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ONE) των κρατών μελών της ΕΕ αποτέλεσε το τελικό στάδιο της οικονομικής ολοκλήρωσης. Τις βάσεις για την οικοδόμηση της εσωτερικής αγοράς έθεσαν δύο κοινοτικές πράξεις, η Λευκή Βίβλος *‘για την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς’*⁵⁹ και η θέσπιση της ΕΕΠ το 1986. Το πρόγραμμα της εσωτερικής αγοράς αποτέλεσε μέρος μιας ευρύτερης στρατηγικής και προοπτικής για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και συνδέθηκε με πρωτοβουλίες στους τομείς των Διαρθρωτικών ταμείων, της νομισματικής και της κοινωνικής πολιτικής⁶⁰. Ευρύτερο στόχο αποτελούσε η καταπολέμηση των περιφερειακών ανισοτήτων και η ενδυνάμωση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής των κρατών μελών⁶¹.

■ Η οικονομική διάσταση της ΕΕ και η εκπαιδευτική πολιτική

Η διαδικασία της οικονομικής ολοκλήρωσης κατέστησε αναγκαία τη διαμόρφωση μιας ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής, ικανής να ανταποκριθεί στην αγορά εργασίας⁶². Η «Ευρώπη της κινητικότητας» (ελεύθερη κυκλοφορία, ανταλλαγές, συνεργασία) καθώς και η «Ευρώπη των ικανοτήτων και δεξιοτήτων» (βελτίωση ποιότητας, εφαρμογές νέων τεχνολογιών, επιμόρφωση, δια βίου εκπαίδευση) αποτέλεσαν στόχους

⁵⁸ Βλ. για παράδειγμα ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Λευκή Βίβλος, Ανάπτυξη, Ανταγωνιστικότητα, Απασχόληση. Οι προκλήσεις και η αντιμετώπισή τους για τη μετάβαση στον 21^ο αιώνα*, Λουξεμβούργο, 1994. Επίσης, ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Λευκή Βίβλος, Διδασκαλία και Μάθηση, Προς την Κοινωνία της Γνώσης*, Λουξεμβούργο, 1995.

⁵⁹ EUROPEAN COMMISSION, *Completing the internal market*, COM (85) 310 final, Brussels, 1985. Βασικός στόχος της Λευκής Βίβλου υπήρξε η κατάργηση των φυσικών, τεχνικών και φορολογικών εμποδίων στην ελεύθερη διακίνηση προϊόντων, υπηρεσιών, κεφαλαίων και ανθρώπων στο χώρο της Κοινότητας.

⁶⁰ ΚΑΖΑΚΟΣ, Π., ‘Η Ολοκλήρωση της Εσωτερικής Αγοράς της ΕΕ’, στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, ό.π. σσ. 243-244.

⁶¹ Βλ. ΑΛΕΞΑΚΗΣ, Π. ‘Θεωρία Νομισματικής Ενοποίησης και το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα’, στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, ό.π., σ. 345. Επίσης, ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν., ‘Η Περιφερειακή Πολιτική’, στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, ό.π., σ. 425.

⁶² ΜΟΣΧΟΝΑΣ, Α., ‘Εκπαιδευτική Πολιτική’, στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, ό.π., σ. 683.

συνεργασίας των κρατών-μελών από την αρχή της δεκαετίας του 1990⁶³. Οι οικονομικοί στόχοι για τη δημιουργία της ενιαίας αγοράς εργασίας και της ONE του '1999', συνδέθηκαν με το επίπεδο του ανταγωνισμού, την εφαρμογή καινοτομιών και την ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών προβάλλοντας θέματα όπως η κινητικότητα, η αναγνώριση και πιστοποίηση των τίτλων και των περιόδων σπουδών, η συνεργασία εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων⁶⁴. Η εκπαίδευση και η κατάρτιση σχετίστηκαν άμεσα με τη ένταξη των νέων στην αγορά εργασίας, την ενίσχυση της απασχόλησης και την καταπολέμηση της ανεργίας.

Τη δεκαετία του 2000 οι ραγδαίες αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στο διεθνές περιβάλλον επεσήμαναν την αλληλεξάρτηση που υπήρχε ανάμεσα στην εκπαίδευση, την οικονομία, την εργασία και τις πολιτικές για την απασχόληση και την κοινωνική συνοχή⁶⁵. Σε κείμενο του Συμβουλίου Παιδείας και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2003) αναφέρθηκε χαρακτηριστικά, ότι οι πολιτικές εκπαίδευσης και κατάρτισης βρίσκονται «στο επίκεντρο της δημιουργίας και της διάδοσης των γνώσεων, και συνιστούν καθοριστικό παράγοντα για το δυναμικό καινοτομίας της κάθε κοινωνίας. Βρίσκονται επομένως στον πυρήνα της νέας αυτής δυναμικής, σε αλληλοσυμπλήρωση και συνέργια με άλλους κοινωνικούς τομείς δράσης, όπως η απασχόληση, η κοινωνική ενσωμάτωση, η έρευνα και η καινοτομία, ο πολιτισμός και η νεολαία, η πολιτική για τις επιχειρήσεις, η κοινωνία της πληροφορίας, η οικονομική πολιτική και η εσωτερική αγορά»⁶⁶.

4.2.4. Η Κοινωνική Διάσταση

Η δημιουργία της Ενιαίας αγοράς και η πορεία προς την ONE είχαν ως αποτέλεσμα την εμβάθυνση της κοινωνικής πολιτικής της Κοινότητας. Ο *Κοινοτικός Χάρτης των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των εργαζομένων*, ο οποίος εγκρίθηκε από το

⁶³ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Συμπεράσματα του Συμβουλίου των Υπουργών Παιδείας της 6-10-1989 για την κοινοτική συνεργασία και πολιτική στον τομέα της εκπαίδευσης με την προοπτική του 1993, 89/C 277/04, Κείμενα για την ΕΕΠ, σσ. 101-102.

⁶⁴ ΠΑΣΙΑΣ, Γ., 'Προς την "Ευρώπη της Γνώσης": Η διαμόρφωση του εκπαιδευτικού λόγου και των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στη δεκαετία του '90', στο ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Δ. (επιμ), *Η Εκπαίδευση Απέναντι στις Προκλήσεις του 21ου Αιώνα. Νέες ορίζουσες και προοπτικές*, εκδ. Α. Λιβάνη, Αθήνα, 2002, σσ. 185-244.

⁶⁵ ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση. Η Στρατηγική της Λισσαβόνας. Εκπαιδευτικός Λόγος και Πολιτικές*, Τόμος Β, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2006, σ. 17.

⁶⁶ Βλ. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, «*Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010. Επείγουσα ανάγκη μεταρρυθμίσεων για να επιτύχει η Στρατηγική της Λισσαβόνας*», Κοινή ενδιάμεση έκθεση του Συμβουλίου και της Επιτροπής για την εφαρμογή του λεπτομερούς προγράμματος των επακόλουθων εργασιών σχετικά με τους στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ευρώπη, Educ 43, 6905/3/04 REV 3, 26/2/ 2004, Βρυξέλλες, σ. 7.

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο το 1989, αποτέλεσε σύμφωνα με τον J. Delors, το ουσιαστικό υπόβαθρο της κοινωνικής διάστασης του Ευρωπαϊκού οικοδομήματος και τη νομοθετική βάση των Ευρωπαϊκών πολιτικών της κοινωνικής συνοχής⁶⁷. Παράλληλα με τον Κοινοτικό Χάρτη, η αποδοχή προγράμματος δράσης της Επιτροπής, το οποίο απέβλεπε στην αποτελεσματικότερη επίτευξη του στόχου της κοινωνικής διάστασης της ενιαίας αγοράς, αποτέλεσε τη βάση για την υιοθέτηση ευρύτερων ευρωπαϊκών κοινωνικών μετρών στο επίπεδο των εθνικών κοινωνικών πολιτικών⁶⁸.

Στην Αναθεωρημένη Λευκή Βίβλο για την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική (1994), η οικονομική⁶⁹ με την κοινωνική διάσταση⁷⁰ της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενσωματώθηκαν⁷¹. Απασχόληση και ανταγωνιστικότητα συνυπάρχουν με την κοινωνική πρόοδο. Στην αναθεωρημένη Λευκή Βίβλο διατυπώθηκαν προτάσεις για τους τομείς της κοινωνικής προστασίας, της κοινωνικής ασφάλειας, της ισότητας ευκαιριών και της δημόσιας υγείας την αναπτυξιακή διάσταση της κοινωνικής πολιτικής της ΕΕ για το διάστημα 1995-1999⁷².

▪ ***Σύνδεση της Κοινωνικής πολιτικής της Κοινότητας με την εκπαιδευτική πολιτική***

Η κοινωνική πολιτική ανήκει στις συντρέχουσες αρμοδιότητες που μοιράζονται η ΕΕ και τα κράτη μέλη και είναι συνδεδεμένη με την εκπαιδευτική πολιτική της. Το άρθρο 118 της Συνθήκης ΕΟΚ, κάτω από τον Τίτλο, Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή, προέβλεπε την στενή συνεργασία των κρατών μελών στον κοινωνικό τομέα σε θέματα που αφορούσαν, μεταξύ άλλων, την επαγγελματική και συνεχιζόμενη κατάρτιση. Η ένταξη της εκπαιδευτικής πολιτικής στον ίδιο τίτλο με την κοινωνική πολιτική της

⁶⁷ ΥΦΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Ι., 'Η Κοινωνική Πολιτική', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*., ό.π., σ. 652.

⁶⁸ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, 'Ανακοίνωση για το πρόγραμμα δράσης σχετικά με την εφαρμογή του Κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών δικαιωμάτων των εργαζομένων', COM (89) 568, Βρυξέλλες, 27.11.1989. Βλ. και ΥΦΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Ι., 'Η Κοινωνική Πολιτική', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*., ό.π., σ. 653.

⁶⁹ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Λευκή Βίβλος, Ανάπτυξη, Ανταγωνιστικότητα, Απασχόληση. Οι προκλήσεις και η αντιμετώπισή τους για τη μετάβαση στον 21^ο αιώνα*, Λουξεμβούργο, 1994.

⁷⁰ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, Πράσινο βιβλίο για την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική. Επιλογές για την Ένωση, ΚΟΜ (93) 551 τελικό, Βρυξέλλες, 17-11-93.

⁷¹ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική*, Λευκό Βιβλίο, Βρυξέλλες, 1994. Για την κοινωνική πολιτική της ΕΕ βλ. σχετικά και ΜΟΥΣΗΣ, Ν., *Η κοινωνική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2002.

⁷² ΥΦΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Ι., 'Η Κοινωνική Πολιτική', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν., - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*., ό.π., σ. 654.

Κοινότητας προσέδωσε στην κοινοτική εκπαιδευτική πολιτική μια ευρύτερη κοινωνική και πολιτική διάσταση⁷³.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, η επίτευξη του στόχου της κοινωνικής συνοχής θεμελιώθηκε πάνω στις αρχές των δικαιωμάτων των εργαζομένων για πρόσβαση στην κατάρτιση και την επανεκπαίδευση⁷⁴. Η κοινωνική διάσταση της εκπαιδευτικής πολιτικής συνδέθηκε με το μείζον πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού και ιδιαίτερα με μέτρα που αφορούσαν τη σχολική αποτυχία⁷⁵, την ισότητα των ευκαιριών⁷⁶, την καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού⁷⁷ και την ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες στο εκπαιδευτικό σύστημα⁷⁸.

Στη Συνθήκη του Μάαστριχτ η σύνδεση της εκπαιδευτικής με την κοινωνική πολιτική της Κοινότητας, διατυπώθηκε στο Πρωτόκολλο Νο 14 που αφορούσε την κοινωνική πολιτική της Κοινότητας: *“Η Κοινότητα και τα κράτη μέλη έχουν ως στόχο να προωθήσουν την απασχόληση,... και την ανάπτυξη των ανθρώπινων πόρων που θα επιτρέψουν ένα υψηλό και διαρκές επίπεδο απασχόλησης και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού”*⁷⁹. Στο κείμενο της Επιτροπής ‘Ατζέντα 2000’ η εκπαίδευση θεωρήθηκε *«εξαιρετικό μέσο ισότητας και κοινωνικής ένταξης»*⁸⁰ ενώ στο πλαίσιο της διατύπωσης του *«ευρωπαϊκού κοινωνικού προτύπου»* διαμορφώθηκε πλαίσιο παρέμβασης

⁷³ ΤΣΑΟΥΣΗΣ, Δ., (επιμ.) *Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική, πολιτική : βασικά κείμενα για την παιδεία, την εκπαίδευση και την κατάρτιση*, Gutenberg, Αθήνα, 1996, σ. 13.

⁷⁴ Βλ. τον Κοινοτικό Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των εργαζομένων που ψήφισαν οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων της ΕΚ στις 8-9/12/1989 στο Στρασβούργο.

⁷⁵ Βλ. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Ψήφισμα του Συμβουλίου της 14-12-1989 σχετικά με την καταπολέμηση της σχολικής αποτυχίας, 90/C 27/01, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την ΕΕΠ (1988-89)*, συμπλήρωμα της 3^{ης} έκδοσης, Λουξεμβούργο, 1989, σσ. 117-118.

⁷⁶ Βλ. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 31-5-1990 σχετικά με τη μεγαλύτερη έμφαση σε θέματα ισότητας εκπαιδευτικών ευκαιριών στα προγράμματα βασικών σπουδών και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, 90/C 162/05, ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική (1990-92)*, συμπλήρωμα 2 της 3^{ης} έκδοσης, Λουξεμβούργο, 1993, σ. 49.

⁷⁷ Βλ. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 14-5-1987 σχετικά με ένα ευρωπαϊκό πρόγραμμα εντατικότερης καταπολέμησης του αναλφαριθμητισμού, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, 1987, 3^η έκδοση, Λουξεμβούργο, Ιούνιος 1987, σσ. 187-190.

⁷⁸ Βλ. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Ψήφισμα του Συμβουλίου της 31-5-1990 σχετικά με την ένταξη των μειονεκτούντων παιδιών και νέων στα κανονικά εκπαιδευτικά συστήματα, 90/C 162/02, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική (1990-92)*, συμπλήρωμα 2 της 3^{ης} έκδοσης, Λουξεμβούργο, 1993, σσ. 37-38.

⁷⁹ ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, Π. Δ., *Η Συνθήκη ΕΟΚ και η Συνθήκη του Μάαστριχτ. Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη*, εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1992, σ. 374.

⁸⁰ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, ‘Πρόγραμμα Δράσης 2000’ (Ατζέντα 2000), τ. Α’&Β’, COM (97)2000, Βρυξέλλες, 17.7.1997, σσ. 20-21. Επίσης, ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ, Α., ‘Η Αρχή της Ισότητας ως θεμέλιο της Κοινωνικής Ευρώπης’, στο *Αρχές και Αξίες για την Οικοδόμηση της Ευρώπης. Εισηγήσεις Πανευρωπαϊκού Συνεδρίου της Εκκλησίας της Ελλάδος.*, εκδ. Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα, 2003, σσ. 58-62.

στα εθνικά εκπαιδευτικά συστήματα για την επίτευξη «εκσυγχρονισμού» και «σύγκλισης» στο πλαίσιο της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής. Με τη Συνθήκη της Λισσαβόνας ενισχύθηκε η κοινωνική διάσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναγνωρίστηκαν οι κοινωνικές αξίες της Ένωσης στις ιδρυτικές Συνθήκες, τέθηκαν νέοι κοινωνικοί στόχοι ενώ αναγνωρίστηκαν του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, ως κείμενο ισότιμης αξίας με τις Συνθήκες της ΕΕ.

Η απαρχή του 21^{ου} αιώνα συμπίπτει με τη γένεση ενός ευρωπαϊκού μοντέλου κοινωνικής πολιτικής το οποίο βασίζεται «σε μια νέα φιλοσοφία ταυτόχρονης ικανοποίησης των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων και των οικονομικών αρχών για κοινωνική συνοχή, αλληλεγγύη, ποιότητα ζωής και κοινωνική ευημερία»⁸¹. Η εκπαιδευτική πολιτική της ΕΕ συνδέθηκε σταδιακά με την αντιμετώπιση σύγχρονων κοινωνικών προβλημάτων με σκοπό την ενίσχυση της ‘κοινωνικής συνοχής’ και τη διατήρηση του κοινωνικού προτύπου της Ευρώπης.

4.2.5. Η Πολιτική διάσταση και ο ευρωπαίος πολίτης

Η πολιτική διάσταση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης παρέμεινε για δεκαετίες στη σκιά της οικονομικής διάστασης. Η ανάγνωσή της, όμως, μέσω της παραγωγής πολιτικού λόγου και πολιτικών πρακτικών ήταν εμφανής και διαρκής στις αποφάσεις για τον θεσμικό μετασχηματισμό της ΕΟΚ και της ΕΕ, στα ζητήματα της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης, στις διαδικασίες λήψης των αποφάσεων, τη γεωπολιτική θέση και τον ρόλο της ΕΕ στον κόσμο. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, η πολιτική διάσταση του ευρωπαϊκού εγχειρήματος άρχισε να εκφράζεται με σαφή και διακριτό τρόπο σε δύο επίπεδα: το πραγματικό και το συμβολικό.

Στην ανάγνωση του πρώτου επιπέδου – που συνδέεται σημειολογικά με την έννοια του «ever closer union»⁸² – περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, σημαντικά γεγονότα-σταθμοί, όπως η έναρξη της διαδικασίας των διαδοχικών διευρύνσεων με νέα κράτη μέλη (1973), η θέσπιση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου ως οργάνου της πολιτικής συνεργασίας (1974), η εκλογή των πρώτων μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (1979), η θέσπιση της ΕΕΠ για το μετασχηματισμό της ΕΟΚ σε ΕΕ (1986), η ψήφιση της Συνθήκης ΕΕ

⁸¹ ΥΦΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Ι., ‘Η Κοινωνική Πολιτική’, στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*., ό.π., σ. 645.

⁸² Βλ. DINAN, D., *Ever closer union: An Introduction to European Integration (European Union)*, 3rd edition, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.

(Μάαστριχτ 1992) και οι αναθεωρήσεις της (Άμστερνταμ 1999, Νίκαια 2000), η ενδυνάμωση της γεωπολιτικής θέσης της ΕΕ των 27 (με την είσοδο των 12 χΚΑΕ την περίοδο 2004-2007), η απόφαση για τον πολιτικό μετασχηματισμό της ΕΕ με τη διαδικασία για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα (2002-2005) και η θέσπιση της Συνθήκης της Λισσαβόνας (2009).

Στο συμβολικό επίπεδο, ο πολιτικός μετασχηματισμός της ΕΕ συνδέθηκε με την ανάδειξη της ιδιότητας του ευρωπαίου πολίτη (european citizenship) και της «Ευρώπης των πολιτών» και συνδέθηκε με καίρια ζητήματα όπως η ευρωπαϊκή διακυβέρνηση, η διαφάνεια στις διαδικασίες λήψης των αποφάσεων, το δημοκρατικό έλλειμμα, και τη συγκρότηση του αξιακού συστήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁸³.

Στο προοίμιο της Συνθήκης για την ΕΕ (Μάαστριχτ, 1992), ορίστηκε ότι τα κράτη μέλη: *‘...Επιβεβαιώνουν την προσήλωσή τους στις αρχές της ελευθερίας, της δημοκρατίας και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των θεμελιωδών ελευθεριών καθώς και του κράτους δικαίου... Επιθυμούν βαθύτερες σχέσεις αλληλεγγύης μεταξύ των λαών τους και ταυτόχρονα σεβόμενοι την ιστορία, τον πολιτισμό και τις παραδόσεις τους... Είναι αποφασισμένα να συνεχίσουν την πορεία τους προς την ολοένα και στενότερη ένωση των λαών της Ευρώπης, όπου οι αποφάσεις θα λαμβάνονται όσο το δυνατόν πιο κοντά στους πολίτες...’*⁸⁴.

Στο άρθρο 138Α της ΣυνθΕΚ έγινε άμεση αναφορά στην ιδιότητα του Ευρωπαίου πολίτη ορίζοντας ότι *«Τα πολιτικά κόμματα σε ευρωπαϊκό επίπεδο αποτελούν σημαντικό παράγοντα για την ολοκλήρωση στα πλαίσια της Ένωσης. Συμβάλλουν στη δημιουργία ευρωπαϊκής συνείδησης και στην έκφραση της πολιτικής βούλησης των πολιτών της Ένωσης»*⁸⁵. Ακολούθως, στο άρθρο 8 της ΣυνθΕΚ, που αναφέρεται στην ιθαγένεια και τον πολίτη, ορίζονται τα ακόλουθα: *‘Θεσπίζεται ιθαγένεια (citizenship) της Ένωσης. Πολίτης (citizen) της Ένωσης είναι κάθε πρόσωπο (person) που έχει την υπηκοότητα (nationality) ενός κράτους μέλους. Οι πολίτες της Ένωσης έχουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που προβλέπονται από την παρούσα συνθήκη’*⁸⁶.

⁸³ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Γ., *Η Συνταγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2002. ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ, Α., *Το ‘Σύνταγμα’ της Ευρώπης αντιμέτωπο με την εθνική και λαϊκή κυριαρχία*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2004. ΤΣΑΤΣΟΣ, Δ.Θ., *Το Αξιακό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2005.

⁸⁴ ΥΠ.ΕΞ., *Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1994, σσ. 12-13.

⁸⁵ ΥΠ.ΕΞ., ό.π., σ. 140.

⁸⁶ ΥΠ.ΕΞ., ό.π., σ. 29.

▪ **Σύνδεση της πολιτικής διάστασης της Κοινότητας
με την εκπαιδευτική πολιτική**

Η έννοια του ευρωπαίου πολίτη καταγράφηκε σε διάφορες φάσεις του ενοποιητικού εγχειρήματος (Κοπεγχάγη 1973⁸⁷, έκθεση Tindemans 1976⁸⁸, ‘Πανηγυρική Διακήρυξη’ της Στουτγάρδης 1983⁸⁹, έκθεση Antonino 1985⁹⁰). Στην πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης μέχρι τη θέσπιση της Συνθήκης του Μάαστριχτ η έννοια της ευρωπαϊκής ταυτότητας απέκτησε διακριτά πολιτικά, πολιτιστικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά⁹¹. Από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα ο Ευρωπαίος πολίτης αναδείχθηκε σε βασικό συστατικό της διαδικασίας της ενοποίησης και ταυτίστηκε με το μέλλον της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης σχετιζόμενος με την ευρωπαϊκή ταυτότητα, την ευρωπαϊκή συνείδηση και με την οικοδόμηση της ενωμένης Ευρώπης⁹².

Σύμφωνα με μελετητές, με τη θέσπιση της Συνθήκης του Μάαστριχτ και προς διευκόλυνση της εγκαθίδρυσης της ενιαίας εσωτερικής αγοράς επικράτησε η νομική διάσταση των δικαιωμάτων στο περιεχόμενο της έννοιας του πολίτη (δικαίωμα μετακίνησης, εγκατάστασης εργασίας, κτλ)⁹³. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 ήταν σαφές ότι

⁸⁷ Το 1973 στην Κοπεγχάγη, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στη δήλωσή του για την ‘Ευρωπαϊκή ταυτότητα’ επεσήμανε ότι «η ευρωπαϊκή ταυτότητα θεωρείται ως προϋπόθεση για την ανάπτυξη των κοινοτικών πολιτικών» καθώς και ότι ‘οι αρχές της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, της κυριαρχίας του νόμου, της κοινωνικής δικαιοσύνης - ως απώτερος στόχος της οικονομικής προόδου - και του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αποτελούν θεμελιώδη στοιχεία της ευρωπαϊκής ταυτότητας’. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, Συλλογή θεσμικών κειμένων της Κοινότητας (1950-1982), Λουξεμβούργο, 1983, σ. 330.

⁸⁸ Στην έκθεση Tindemans (1976) αναφέρθηκε ότι «Η Ευρωπαϊκή οικοδόμηση είναι κάτι περισσότερο από ένα μέσο συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών... Η Ευρώπη πρέπει να είναι συνδεδεμένη με τους πολίτες της. Η ενεργός συμμετοχή των ευρωπαίων πολιτών αποτελεί προϋπόθεση για τη μετάβαση από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα προς την Ευρωπαϊκή Ένωση». EUROPEAN UNION, Report by Mr. Leo Tindemans to the European Council, Bulletin of the EC, Supplement 1/76, Luxembourg.

⁸⁹ Στην ‘Πανηγυρική Διακήρυξη’ της Στουτγάρδης (1983) για την ‘Ευρωπαϊκή Ένωση’ οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων συμφώνησαν να προάγουν, να ενθαρρύνουν και να διευκολύνουν «...την καλύτερη γνώση των άλλων κρατών μελών της Κοινότητας και την καλύτερη ενημέρωση για την ιστορία και τον πολιτισμό της Ευρώπης, ώστε να προάγεται η ευρωπαϊκή συνείδηση...». ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική, Τρίτη έκδοση, Λουξεμβούργο, 1987, σ. 109.

⁹⁰ Στην έκθεση Antonino (1985) για την ‘Ευρώπη των πολιτών’ επισημάνθηκε ότι ‘οι προτάσεις της αποσκοπούσαν στη μεγαλύτερη συμμετοχή των ευρωπαίων πολιτών στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης». EUROPEAN COMMISSION, *A people's Europe*, Reports from the ad hoc Committee, Luxembourg, Bulletin of the EC, supplement No 7, Brussels, 1985.

⁹¹ ΠΑΝΤΙΔΗΣ, Σ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση...*, ό.π., σ. 150.

⁹² Για τη συζήτηση σχετικά με την ενίσχυση της θέσης του πολίτη με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ, βλ. ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π. Κ., *Η Συνθήκη του Άμστερνταμ. Νέο πρότυπο ολοκλήρωσης ή σύμπτωμα αποολοκλήρωσης*; εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1998, κεφ. 4^ο, σσ. 121-159.

⁹³ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, Κ., ‘Ο πολίτης και τα δικαιώματά του στην κοινοτική έννομη τάξη μετά το Μάαστριχτ’, *Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, τ. 14-15, Αθήνα, 1992. Επίσης βλ. το Αφιέρωμα ‘Τα Δικαιώματα του Πολίτη’, *Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, ειδικό τεύχος 12, Αθήνα, 1991.

η Ευρώπη των πολιτών θα έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαδικασία της εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης⁹⁴. Σ αυτό το πλαίσιο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε μια σειρά από κείμενα με στόχο την προαγωγή της συνείδησης του ευρωπαίου πολίτη στους πολίτες των εθνικών κοινωνιών των κρατών μελών που αφορούσαν την άμβλυνση του δημοκρατικού ελλείμματος (5-5-93)⁹⁵ τη διαφάνεια (2-6-93)⁹⁶ και την ιθαγένεια (21-12-93)⁹⁷.

Το 1998 με το κείμενο *“Education and active citizenship in the European Union”* η Επιτροπή προέβη σε μια ανάλυση της σχέσης ανάμεσα στον ευρωπαίο πολίτη και την οικοδόμηση της *“Ευρώπης της γνώσης”*⁹⁸. Η Επίτροπος E. Cresson, προλογίζοντας το κείμενο ανέφερε ότι *“η Κοινότητα επιδιώκει να διαμορφώσει έναν ευρωπαϊκό χώρο διαβίου εκπαίδευσης, στη συγκρότηση του οποίου θεωρείται καθοριστική η ενεργός συμμετοχή των ευρωπαίων πολιτών”*. Στο κείμενο επισημάνθηκε ότι στα δικαιώματα του πολίτη, θα έπρεπε να προστεθούν και τα πολιτισμικά δικαιώματα που αναφέρονται σε διαφορετικές αξίες, ταυτότητες και παραδόσεις.

Στις αρχές του 2000, η Επιτροπή Proniti σε κείμενο της προς τα θεσμικά όργανα της Κοινότητας, με τίτλο *«Στρατηγικοί στόχοι 2000-2005. Η διαμόρφωση της νέας Ευρώπης»* καθόρισε στόχους για την περίοδο της θητείας της 2000-2005. Στρατηγικός στόχος θεωρήθηκε σύμφωνα με το κείμενο, η προαγωγή νέων μορφών διακυβέρνησης με άξονες τόσο τη συμμετοχή του πολίτη στις αποφάσεις όσο και τη διαφάνεια στις αποφάσεις των θεσμικών οργάνων. Στρατηγικός στόχος επίσης θεωρήθηκε η καλύτερη ποιότητα ζωής των πολιτών με άξονα την προαγωγή της δικαιοσύνης και της ασφάλειας. Στη Λευκή Βίβλο που παρουσίασε η Επιτροπή το 2001 με τίτλο *«Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση»*⁹⁹ προτάθηκε η διεύρυνση της διαδικασίας λήψης των αποφάσεων εκ μέρους της Ένωσης, προκειμένου να επιτύχει τη *«μεγαλύτερη συμμετοχή πολιτών και οργανώσεων*

⁹⁴ ΜΑΡΙΑΣ, Ν., *Για μια Ευρωπαϊκή Ένωση των Πολιτών και της Αλληλεγγύης. Η πορεία προς το Άμστερνταμ*, εκδ. Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 1997, σ. 175.

⁹⁵ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, *Για την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα των κοινοτικών οργάνων*, ΚΟΜ (93) 191 τελικό, Βρυξέλλες, 5-5-93.

⁹⁶ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, *Για τη διαφάνεια στην Κοινότητα*, ΚΟΜ(93) 258 τελικό, Βρυξέλλες, 2-6-93.

⁹⁷ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, *Έκθεση για την Ιθαγένεια της Ένωσης*, ΚΟΜ(93) 702 τελικό, Βρυξέλλες, 21-12-93.

⁹⁸ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Προς μια ευρωπαϊκή διάσταση εκπαίδευσης και ενεργού συμμετοχής του πολίτη*, Λουξεμβούργο, 2000.

⁹⁹ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, *Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση. Μια Λευκή Βίβλος*, ΚΟΜ(2001) 428, Βρυξέλλες, 25.7.2001.

στη χάραξη και την εφαρμογή της κοινοτικής πολιτικής»¹⁰⁰. Στις 15 Δεκεμβρίου 2001 στο Laeken, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο υιοθέτησε τη *Δήλωση για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης* με σκοπό να γίνει πιο δημοκρατική, πιο διαφανής και πιο αποτελεσματική και να προετοιμάσει το δρόμο για ένα Σύνταγμα για τους ευρωπαίους πολίτες¹⁰¹.

Στο προοίμιο της *Συνταγματικής Συνθήκης*, οι λαοί της Ευρώπης κλήθηκαν να υπερβούν τις διχόνοιες «*παραμένοντας υπερήφανοι για την εθνική τους ταυτότητα και ιστορία*» σφυρηλατώντας μια Ευρώπη «*ενωμένη στην πολυμορφία*». Ο τίτλος II του πρώτου μέρους της Συνταγματικής Συνθήκης έφερε τον τίτλο «*Τα θεμελιώδη δικαιώματα και η ιθαγένεια της Ένωσης*» και οι διατάξεις των άρθρων του αφορούσαν τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών.

Στη Συνθήκη της Λισαβόνας, που αποτελεί τη μετεξέλιξη της Συνταγματικής Συνθήκης, το πλαίσιο αναφοράς σχετικά με αξίες της Ένωσης και τα δικαιώματα του πολίτη περιελήφθησαν σε μια σειρά άρθρων και παρέμεινε ουσιαστικά όπως είχε διαμορφωθεί στο κείμενο για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα¹⁰². Η ΣυνθΛ αναφέρθηκε σε μια σειρά από καιρια ζητήματα που αφορούν στην ενδυνάμωση της ιδιότητας του ευρωπαίου πολίτη, όπως η ενσωμάτωση του Χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων στο ευρωπαϊκό πρωτογενές δίκαιο (Άρθρο 6.1), η θέσπιση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (Άρθρο 6.2) και η αρχή της ισότητας των πολιτών (Άρθρο 8). Επιπρόσθετα η ΣυνθΛ ορίζει ότι η λειτουργία της Ένωσης θεμελιώνεται στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία (Άρθρο 8Α.1), οι αποφάσεις λαμβάνονται όσο το δυνατόν πιο ανοιχτά και εγγύτερα στους πολίτες (Άρθρο 8Α.3) και ενισχύεται η δημιουργία νέων μηχανισμών αλληλεγγύης και διασφάλισης καλύτερης προστασίας για τους Ευρωπαίους πολίτες (Άρθρο 8Β).

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000 η έννοια και η ιδιότητα του 'ευρωπαίου πολίτη' απέκτησαν ιδιαίτερο συμβολικό και πραγματικό περιεχόμενο καθώς συνδέθηκαν με νέους στόχους και πολιτικές της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, όπως η *Ευρώπη της*

¹⁰⁰ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, *Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση. Μια Λευκή Βίβλος*, COM(2001) 428, Βρυξέλλες, 25.7.2001, σσ. 3-4.

¹⁰¹ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, Συμπεράσματα της Προεδρίας (14-15/12/2001), Λάκεν, Βρυξέλλες, 2001.

¹⁰² Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η ΣυνθΛ «*εφοδιάζει την Ένωση με το νομικό πλαίσιο με στόχο μία δημοκρατικότερη και διαφανέστερη Ευρώπη*» και, παράλληλα, διασφαλίζει «*την πολιτιστική, τη θρησκευτική και την ανθρωπιστική κληρονομιά της Ευρώπης από την οποία αναπτύχθηκαν οι παγκόσμιες αξίες των απαραβάτων και αναφαίρετων δικαιωμάτων του ανθρώπου, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας και του κράτους δικαίου*». ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Η Συνθήκη της Λισαβόνας με μια ματιά*, Προοίμιο. http://europa.eu/lisbon_treaty/glance/index_el.htm.

γνώσης και η ευρωπαϊκή διακυβέρνηση. Η «υποστήριξη της ενεργοποίησης του πολίτη (active citizenship), της ισότητας των ευκαιριών και της κοινωνικής συνοχής» (στόχος 2.3) αποτέλεσε έναν από τους 13 μελλοντικούς στόχους των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών συστημάτων (Συμβούλιο 2001)¹⁰³ ενώ η «η ικανότητα διαπροσωπικών, πολιτιστικών και κοινωνικών σχέσεων και η ικανότητα του πολίτη (Civic competence)» συμπεριλήφθη στις 8 βασικές ικανότητες για την κοινωνία της γνώσης (Συμβούλιο 2006)¹⁰⁴.

Σύμφωνα με το κείμενο της Επιτροπής (2005) σχετικά με τις βασικές ικανότητες για τη δια βίου μάθηση, η ικανότητα του πολίτη «εξοπλίζει τα άτομα ώστε να συμμετέχουν πλήρως στην ζωή των πολιτών, με βάση τη γνώση των κοινωνικών και πολιτικών εννοιών και δομών και την υποχρέωση ενεργού και δημοκρατικής συμμετοχής... Η ικανότητα του πολίτη βασίζεται στη γνώση των εννοιών της δημοκρατίας, της ιδιότητας του ενεργού πολίτη και των δικαιωμάτων του πολίτη, συμπεριλαμβανομένων των τρόπων που εκφράζονται στο Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στις διεθνείς διακηρύξεις, και του τρόπου που εφαρμόζονται από διάφορους φορείς σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Η γνώση των βασικών γεγονότων, τάσεων και παραγόντων αλλαγής στην εθνική, ευρωπαϊκή και παγκόσμια ιστορία, τόσο κατά το παρελθόν όσο και σήμερα, με ιδιαίτερη έμφαση στην ευρωπαϊκή ποικιλομορφία, είναι ουσιαστικής σημασίας, όπως και η γνώση των στόχων, αξιών και πολιτικών των κοινωνικών και πολιτικών κινήματων»¹⁰⁵

4.2.6. Η Πολιτιστική Διάσταση της ΕΕ

Η πολιτιστική διάσταση της ΕΕ συνδέθηκε με την εμβληματική έννοια της «ενότητας στην πολυμορφία» (“unity in diversity”) που χαρακτηρίζει την ιστορική πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Με την «Πανηγυρική Διακήρυξη» της Στουτγάρδης (18-6-1983) για τη νομιμοποίηση των ποικιλόμορφων εθνικών ιδιαιτεροτήτων στο πλαίσιο της προώθησης της ευρωπαϊκής ενοποίησης, οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων συμφώνησαν

¹⁰³ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ της ΕΕ, Έκθεση του Συμβουλίου Παιδείας προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο «Οι συγκεκριμένοι μελλοντικοί στόχοι των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης», αριθ. 5980/01, Educ 23, 14-2-2001, Βρυξέλλες.

¹⁰⁴ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ της ΕΕ, Σύσταση (2006/962/ΕΚ) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 18^{ης} Δεκεμβρίου 2006 σχετικά με τις βασικές ικανότητες της δια βίου μάθησης, EEL394/10, Βρυξέλλες, 30.12.2006.

¹⁰⁵ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Πρόταση Σύστασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις βασικές ικανότητες για τη δια βίου μάθηση, COM(2005)548 τελικό, Βρυξέλλες, 10.11.2005, παράρτημα, σ. 21

να προάγουν, να ενθαρρύνουν και να διευκολύνουν ‘...την καλύτερη γνώση των άλλων κρατών μελών της Κοινότητας και την καλύτερη ενημέρωση για την ιστορία και τον πολιτισμό της Ευρώπης, ώστε να προάγεται η ευρωπαϊκή συνείδηση’¹⁰⁶.

Την περίοδο που μεσολάβησε από την *Ενιαία Πράξη* μέχρι τη *Συνθήκη του Μάαστριχτ* (1986-92), στο πλαίσιο της προώθησης κοινοτικών προγραμμάτων δράσης εντός των εθνικών συστημάτων εκπαίδευσης από την πλευρά της Επιτροπής, στον πολιτιστικό τομέα εντάχθηκαν προγράμματα που αφορούσαν τον πολυεθνικό, πολυπολιτισμικό και πολυγλωσσικό χαρακτήρα του ευρωπαϊκού χώρου. Τη συγκεκριμένη περίοδο η πολιτιστική πολιτική της Κοινότητας προβλήθηκε διαμέσου της ευρωπαϊκής διάστασης, της αναγνώρισης της πολυπολιτισμικότητας, της γνώσης των ξένων γλωσσών, τη γνώση για την Ευρώπη, των πολιτικών για τους μετανάστες και τις μειονότητες, την ανεκτικότητα και την αλληλεγγύη.

▪ **Σύνδεση της πολιτιστικής διάστασης με την εκπαιδευτική πολιτική**

Η πολιτιστική διάσταση και η ενοποίηση της ΕΕ συνδέθηκαν με την προώθηση της ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση. Η υπογραφή της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση αποτέλεσε τη σημαντικότερη θεσμική ενίσχυση της πολιτισμικής διάστασης της ΕΕ. Η στενή σύνδεση της εκπαίδευσης με την πολιτιστική διάσταση της ΕΕ θεμελιώθηκε στα άρθρα 126 για την εκπαίδευση και 128. για τον πολιτισμό Αναλυτικότερα: Με άρθρο 126.2 η διάδοση των γλωσσών, ένας από τους τρόπους έκφρασης της πολιτιστικής διάστασης της ΕΕ, συνδέεται με την ΕΔΕ και αποτελεί αντικείμενο της εκπαιδευτικής πολιτικής της Κοινότητας¹⁰⁷. Με το άρθρο 128 η Κοινότητα αναλαμβάνει την υποχρέωση να συμβάλλει στην ανάπτυξη των πολιτισμών των κρατών μελών, να σέβεται την εθνική και περιφερειακή πολυμορφία τους και ταυτόχρονα να προβάλλει την κοινή πολιτιστική τους κληρονομιά¹⁰⁸.

¹⁰⁶ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, τρίτη έκδοση, Λουξεμβούργο, Ιούνιος 1987, σ. 109.

¹⁰⁷ Άρθρο 126. 2^α «Η δράση της Κοινότητας έχει ως στόχο να αναπτύσσει την ευρωπαϊκή διάσταση της παιδείας, μέσω ιδίως της εκμάθησης και της διάδοσης των γλωσσών των κρατών μελών».

¹⁰⁸ Άρθρο 128 « 1. Η Κοινότητα συμβάλλει στην ανάπτυξη των πολιτισμών των κρατών μελών και σέβεται την εθνική και περιφερειακή πολυμορφία τους, ενώ ταυτόχρονα προβάλλει την κοινή πολιτιστική κληρονομιά. 2. Η δράση της Κοινότητας αποσκοπεί στην ενθάρρυνση της συνεργασίας μεταξύ κρατών μελών... για τη βελτίωση της γνώσης και της διάδοσης του πολιτισμού και της ιστορίας των ευρωπαϊκών λαών, τη διατήρηση και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς ευρωπαϊκής σημασίας».

Η πολιτιστική διάσταση της εκπαιδευτικής πολιτικής της ΕΕ κατά την περίοδο 1994-1997 εκφράστηκε με προγράμματα δράσης που προήλθαν από πρωτοβουλίες των κρατών-μελών και αφορούσαν κυρίως τον πολυεθνικό, πολυπολιτισμικό και πολύγλωσσικό χαρακτήρα του ευρωπαϊκού χώρου¹⁰⁹. Στο πρόγραμμα ΣΩΚΡΑΤΗΣ για τη Γενική Εκπαίδευση της περιόδου 1994-1998 έγινε ειδική αναφορά στην προώθηση της ευρωπαϊκής διάστασης για την ενίσχυση του πολυπολιτισμικού χαρακτήρα των ευρωπαϊκών κοινωνιών. Οι πρωτοβουλίες και τα προγράμματα αυτά αποτέλεσαν τις βασικές επιλογές της ΕΕ για τη διαμόρφωση της κοινοτικής εκπαιδευτικής πολιτικής¹¹⁰. Στο τέλος της δεκαετίας του 1990 στο κείμενο της Επιτροπής *“Education and active citizenship in the European Union”*, επισημάνθηκε το δικαίωμα των πολιτών στη διαφορά και αναγνωρίστηκαν τα πολιτισμικά δικαιώματά του που αναφέρονται σε διαφορετικές αξίες, ταυτότητες και παραδόσεις¹¹¹.

Στη διάρκεια της δεκαετίας του 2000 χαρακτηριστικά παραδείγματα ενίσχυσης της πολιτιστικής διάστασης αποτέλεσαν η αναφορά στο Προοίμιο της Συνθήκης της Λισαβόνας (2009) για την ταυτότητα της ΕΕ και η αναγνώριση της πολυπολιτισμικότητας στην ΕΕ ως μιας εκ των βασικών ικανοτήτων των μαθητών στο πλαίσιο της δια βίου μάθησης. Στη ΣυνθΛ επισημάνθηκε ότι *«η Ένωση σέβεται τον πλούτο της πολιτιστικής και γλωσσικής της πολυμορφίας και μεριμνά για την προστασία και ανάπτυξη της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς»* (Άρθρο 2.4). Η ανάπτυξη πολιτισμικής κατανόησης (Cultural awareness) θεωρήθηκε μία από τις βασικές ικανότητες της δια βίου μάθησης που θεωρούνται απαραίτητες για την προσωπική ολοκλήρωση, την κοινωνική συνοχή και την απασχολησιμότητα στην κοινωνία της γνώσης.¹¹² Σύμφωνα με την Επιτροπή, *«η πολιτιστική γνώση περιλαμβάνει τη βασική γνώση σημαντικών πολιτιστικών έργων, συμπεριλαμβανομένου του λαϊκού σύγχρονου πολιτισμού ως σημαντικού μέρους της ανθρώπινης ιστορίας στα πλαίσια της εθνικής και ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς, και της θέσης τους στον κόσμο. Είναι σημαντικό να κατανοείται η πολιτιστική και γλωσσική πολυμορφία της Ευρώπης (και των ευρωπαϊκών χωρών), η ανάγκη διατήρησής της*

¹⁰⁹ ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση...*, ό.π., σ. 394.

¹¹⁰ ΣΙΑΚΑΡΗΣ, Κ., *Από την ΕΟΚ στην ΕΕ. Η αδύνατη εκπαιδευτική πολιτική*, Gutenberg, Αθήνα, 2006, σ. 39.

¹¹¹ Το κείμενο μεταφράστηκε στην ελληνική γλώσσα με τίτλο: *‘Προς μια ευρωπαϊκή διάσταση εκπαίδευσης και ενεργού συμμετοχής του πολίτη’* και εκδόθηκε στο Λουξεμβούργο το 2000. Βλ. σχετικά, ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Προς μια ευρωπαϊκή διάσταση εκπαίδευσης και ενεργού συμμετοχής του πολίτη*, Λουξεμβούργο, 2000, σσ. 9-10.

¹¹² ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Πρόταση Σύστασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις βασικές ικανότητες για τη διά βίου μάθηση*, COM(2005)548 τελικό, Βρυξέλλες, 10.11.2005. Παράρτημα, σσ. 15-23.

και η εξέλιξη των λαϊκών προτιμήσεων και η σημασία των αισθητικών παραγόντων στην καθημερινή ζωή»¹¹³.

4.2.7. Η «ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση»

Η έννοια της «ευρωπαϊκής διάστασης» δημιουργήθηκε στην αρχή της δεκαετίας του 1970 στο πλαίσιο της διαμόρφωσης της εκπαιδευτικής πολιτικής της Κοινότητας και συνδέθηκε με το εγχείρημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης και ολοκλήρωσης. Σαφής και γενικά αποδεκτός ορισμός της «ευρωπαϊκής διάστασης» δεν υπάρχει. Η «ευρωπαϊκή διάσταση» θεωρείται μια «πολυδιάστατη και πολύσημη έννοια, η οποία αντιπροσωπεύει ένα πεδίο περιγραφής ορισμένων χαρακτηριστικών ενός νεοσύστατου 'εθνολογικού χώρου', αυτού της Ευρωπαϊκής Κοινότητας»¹¹⁴.

Ο όρος «ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση»¹¹⁵ συνδέθηκε με τη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού εκπαιδευτικού χώρου και ανέδειξε τον κεντρικό ρόλο της εκπαίδευσης στην προώθηση βασικών παραμέτρων της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης όπως είναι η γνώση, η ανταγωνιστικότητα, η απασχόληση και ο πολίτης. Στην «ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση», η έννοια της ενοποίησης ανάγεται σε «έννοια κλειδί», λαμβάνουσα πολιτική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική διάσταση¹¹⁶.

Στις αρχές της δεκαετίας του 70 το περιεχόμενο της Ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση συνδέθηκε με ζητήματα όπως «η ανάπτυξη της συνεργασίας στο χώρο της εκπαίδευσης, η διαφύλαξη της ιστορικής κληρονομιάς των Ευρωπαϊκών κοινωνιών και η διαμόρφωση ενός ευρωπαϊκού πολιτιστικού μοντέλου»¹¹⁷ καθώς και με τη «συγκρότηση

¹¹³ ο.π., σ. 22.

¹¹⁴ ΠΑΣΙΑΣ, Γ., 'Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση: Έννοια, Περιεχόμενο, Κατευθύνσεις', στο *Θεματικές Εισαγωγικές Επιμόρφωσης στο 2^ο ΠΕΚ Αθήνας*, εκδ. Ατραπός, Αθήνα, 2005, σ. 55.

¹¹⁵ Σύμφωνα με τους Παντίδη και Πασιά, η χρήση του όρου «Ευρωπαϊκή διάσταση της εκπαίδευσης» επικεντρώνεται κυρίως στις δράσεις των ευρωπαϊκών προγραμμάτων, ενώ ο όρος «Ευρωπαϊκή Διάσταση στην εκπαίδευση» συνδέεται με τη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού εκπαιδευτικού χώρου και αποσκοπεί σε μια εκπαίδευση με ευρωπαϊκό περιεχόμενο βλ. ΠΑΝΤΙΔΗΣ, Σ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ., 2004, *ο.π.*, σ. 14. Για την προβληματική του όρου 'Ευρωπαϊκή διάσταση'. Επίσης, ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., 'Η Ευρωπαϊκή Διάσταση στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών: Από την θεωρία στην πράξη', στο ΒΑΜΒΟΥΚΑΣ, Μ.Ι. - ΧΟΥΡΔΑΚΗΣ, Α.Γ. (επιμ.), *Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη: Τάσεις και Προοπτικές, Πρακτικά του Ζ' Διεθνούς Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδας*, Ρέθυμνο, 3-5 Νοεμβρίου 1995, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997, σ. 534, σσ. 533-547.

¹¹⁶ HANS VAN DIJK, 'Η Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση: Γιατί και Πώς', στο ΚΑΛΟΓΙΑΝΑΚΗ, Π.Μ - ΜΑΚΡΑΚΗΣ, Β. (επιμ.), *Ευρώπη και Εκπαίδευση*, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα, 1999, σ. 104, σσ. 102-119.

¹¹⁷ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Ψήφισμα της 16-11-1971 σχετικά με την καθιέρωση συνεργασίας στον τομέα της εκπαίδευσης, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική (1971-1987)*, 3^η έκδοση, Λουξεμβούργο, 1987, σ. 11.

της 'Ευρωπαϊκής Ταυτότητας' στο πλαίσιο του μετασχηματισμού της Κοινότητας σε μια Ευρωπαϊκή Ένωση»¹¹⁸.

Η Ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση ως περιοχή ενδιαφέροντος της Κοινοτικής πολιτικής προσδιορίστηκε για πρώτη φορά το Φεβρουάριο του 1976 στο Α' πρόγραμμα δράσης της Κοινότητας¹¹⁹ όπου αναφέρεται ο όρος της «Ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση»¹²⁰ συνδέοντας την εκπαίδευση με τη γενικότερο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ενοποίησης¹²¹. Η ΕΔΕ σταδιακά αποτέλεσε διακριτό συμβολικό πεδίο της κοινοτικής εκπαιδευτικής πολιτικής, η οποία εκφράστηκε μέσω άρθρων Συνθηκών, Οδηγιών, Αποφάσεων και Ψηφισμάτων και υλοποιήθηκε στο πλαίσιο προγραμμάτων και δράσεων της εκπαιδευτικής πολιτικής της ΕΚ/ΕΕ. Η ΕΔΕ σχετίστηκε με τη σύγκλιση των εκπαιδευτικών συστημάτων, με τη διδασκαλία για την Ευρώπη στα σχολεία καθώς και με τη συζήτηση για την ιστορική καταγωγή και την κοινή πολιτισμική κληρονομιά των λαών της Ευρώπης.

Παράλληλα, η προώθηση της ευρωπαϊκής διάστασης στην παιδεία, θεωρήθηκε απαραίτητη για την προαγωγή της ευρωπαϊκής συνείδησης¹²² και την ενίσχυση της ταυτότητας και της εικόνας της Ευρώπης τόσο ανάμεσα στους πολίτες της όσο και σε ολόκληρο τον κόσμο¹²³. Στο κείμενο των Συμπερασμάτων της συνόδου του Συμβουλίου και των Υπουργών Παιδείας για την προώθηση της ευρωπαϊκής διάστασης στην παι-

¹¹⁸ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, *Συλλογή θεσμικών κειμένων της Κοινότητας 1950-1982*, Λουξεμβούργο, 1983, σ. 335.

¹¹⁹ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Ψήφισμα της 9-2-1976 περί προγράμματος δράσεως στον τομέα της εκπαίδευσης, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική (1971-1987)*, 3^η έκδοση, Λουξεμβούργο, 1987, σσ. 23-28.

¹²⁰ MULKAHY, G., 'In search of the European dimension in education', *European Journal of Teacher education*, Vol. 14, No 3, 1991, pp. 213-226.

¹²¹ ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ, Α., 'Νέες προοπτικές για την Παιδεία στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης', στο, *Ο Έλληνας εκπαιδευτικός και η Ευρωπαϊκή του διάσταση*, Ευρωπαϊκό Εκπαιδευτικό συνέδριο, Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη, Εκπαιδευτήρια Κωστέα Γείτονα, Αθήνα, 1993, σ. 240.

¹²² Για κάποιους μελετητές η Ευρωπαϊκή ένωση, για να πραγματοποιήσει τους οικονομικούς αλλά και πολιτικούς της στόχους αναζητεί «αντίστοιχη Ευρωπαϊκή Διάσταση στην εκπαίδευση» προκειμένου να βοηθήσει τη νέα γενιά να «διαμορφώσει Ευρωπαϊκή συνείδηση ως συνεκτικό στοιχείο» των εκατοντάδων εκατομμυρίων κατοίκων των χωρών της, ΒΩΡΟΣ, Φ.Κ., 'Τι μπορεί να σημαίνει ευρωπαϊκή διάσταση της εκπαίδευσης για τους άλλους Ευρωπαίους και για μας; για τους άλλους Ευρωπαίους και από μας;' περ. *Τα Εκπαιδευτικά*, τ. 34-35, 1994, σσ. 240-241.

¹²³ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Συμπεράσματα του Συμβουλίου και των Υπουργών Παιδείας της 27-9-1985 για την προώθηση της ευρωπαϊκής διάστασης στην παιδεία, *Κείμενα για την ΕΕΠ (1971-1987)*, σσ. 157-158. Στο κείμενο ορίζεται ότι «η όλο και στενότερη ένωση των λαών της Ευρώπης που προβλέπεται από την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνον εάν οι πολίτες κατανοήσουν την πολιτική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή στα άλλα κράτη μέλη και θεωρείται σημαντική η σωστή ενημέρωση των πολιτών όσον αφορά τους σκοπούς της ευρωπαϊκής ενοποίησης, καθώς και τα μέσα δράσης που διαθέτει η Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Η διδασκαλία, επομένως, της ευρωπαϊκής διάστασης αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της παιδείας των μελλοντικών πολιτών της Ευρώπης».

δεία (1985), ορίστηκε ότι η διδασκαλία, της ευρωπαϊκής διάστασης αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της παιδείας των μελλοντικών πολιτών της Ευρώπης¹²⁴ και με το ψήφισμα του Συμβουλίου το 1988¹²⁵ για την *‘Ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση’* συγκεκριμενοποιήθηκε η πολιτική της προώθησης της ΕΔΕ στα εκπαιδευτικά συστήματα των χωρών μελών και δόθηκε το έναυσμα για ανάπτυξη προγραμμάτων συνεργασιών¹²⁶.

Μετά το Μάαστριχτ η ΕΔΕ συνδέθηκε άμεσα με την προώθηση των οικονομικών και των πολιτικών στόχων της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹²⁷, τη σύγκλιση των εκπαιδευτικών συστημάτων των ευρωπαϊκών κρατών στο πλαίσιο της δημιουργίας της ενιαίας εσωτερικής αγοράς και της ΟΝΕ καθώς και με την προοπτική διεύρυνσης της ΕΕ στη δεκαετία του 2000¹²⁸.

Με την Πράσινη βίβλο για την ευρωπαϊκή διάσταση της εκπαίδευσης (29-9-1993) τέθηκαν προβληματισμοί για την ανάγκη προσαρμογής της εκπαιδευτικής διαδικασίας στο υπό διαμόρφωση οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο της δεκαετίας του 1990¹²⁹. Κατά την περίοδο 1994-1999 η ευρωπαϊκή διάσταση αποτέλεσε διακριτό πεδίο των πολιτικών της ΕΕ ως στόχος των κοινοτικών προγραμμάτων δράσης Σωκράτης, Comenius, Erasmus, Leonardo, με βάση τους άξονες: κινητικότητα, ανταλλαγές, συνεργασία, αναγνώριση τίτλων σπουδών. Ειδικότερα, η προώθηση της ΕΔΕ συνδέθηκε, μεταξύ άλλων, με τις ακόλουθες δράσεις: ανταλλαγές εκπαιδευτικών και μαθητών της γενικής εκπαίδευσης (Comenius), κινητικότητα σπουδαστών και ανταλλαγές εκπαιδευτικού προσωπικού της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Erasmus), αναγνώριση περιόδων και τίτλων σπουδών (ECTS) (Erasmus), δίκτυο αναγνώρισης ακαδημαϊκών τίτλων (Naric), συμπράξεις μεταξύ σχολικών ιδρυμάτων (Comenius), ανάπτυξη δικτύων συνεργασίας

¹²⁴ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 27-9-1985 για την προώθηση της ευρωπαϊκής διάστασης στην παιδεία, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική (1971-1987)*, 3^η έκδοση, Λουξεμβούργο, 1987, σσ. 157-158.

¹²⁵ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Ψήφισμα του Συμβουλίου της 24-5-1988 σχετικά με την *‘Ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση’*, 88/C177/02, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική (1988-1989)*, συμπλήρωμα της 3^{ης} έκδοσης, Λουξεμβούργο, 1989, σσ. 19-21.

¹²⁶ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ Ε.Κ., *Πρώτη έκθεση σχετικά με την εξέλιξη των ενεργειών που έχουν ανακαλυφθεί στο επίπεδο των κρατών-μελών και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας για τη ενίσχυση της ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση*, ΣΕΚ (91) 1753, Βρυξέλλες, 23-9-91.

¹²⁷ Στη Συνθήκη του Μάαστριχτ η ΕΔΕ ενσωματώθηκε με διακριτό τρόπο. Στο άρθρο 126 παράγραφος 2.1 της ΣυνθΕΕ αναφέρεται ότι, *«η δράση της Κοινότητας έχει ως στόχο να αναπτύσσει την ευρωπαϊκή διάσταση της παιδείας, μέσω ιδίως της εκμάθησης και της διάδοσης των γλωσσών των κρατών μελών»*

¹²⁸ ΠΑΣΙΑΣ, Γ., “Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση: Έννοια, Περιεχόμενο, Κατευθύνσεις...” ό.π., σσ. 55-56. Επίσης, ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ, Α., *Ευρωπαϊκή Διάσταση στην παιδεία, Ερευνητική προσέγγιση – προβληματισμοί*, Αθήνα, 1993.

¹²⁹ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, *Πράσινη βίβλος για την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση*, COM.93/ 457 τελικό, Βρυξέλλες, 29-9-1993.

μεταξύ πανεπιστημίων (Erasmus) και ιδρυμάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης (Leonardo da Vinci), βελτίωση της εκμάθησης των ξένων γλωσσών και της ενίσχυσης των γλωσσικών δεξιοτήτων (Lingua) την ενίσχυση του συγκριτικού χαρακτήρα της εκπαίδευσης (Eurydice)¹³⁰. Επίσης, στο πρόγραμμα Σωκράτης προβλέπονταν συμπληρωματικά μέτρα ενίσχυσης της ΕΔΕ μέσω της ανάπτυξης της ευρωπαϊκής συνεργασίας σε όλους τους τομείς της εκπαίδευσης.

Στη δεκαετία του 2000 η ΕΔΕ απέκτησε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στο πλαίσιο της στρατηγικής της Λισαβόνας, της οικοδόμησης της Ευρώπης της γνώσης και της πραγμάτωσης της δια βίου μάθησης, καθώς συνδέθηκε άμεσα με την εδραίωση της ευρωπαϊκής συνεργασίας και τη σύγκλιση των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης σε διάφορους τομείς, όπως: α) στο επίπεδο της μεθοδολογίας (Ανοιχτή Μέθοδος Συντονισμού)¹³¹, β) στο επίπεδο των στόχων (καθορισμός μελλοντικών στόχων των εκπαιδευτικών συστημάτων, νέες ικανότητες για την κοινωνία της γνώσης, πλαίσιο επαγγελματικών προσόντων, γ) στο επίπεδο της σύγκλισης (καθορισμός κριτηρίων και δεικτών απόδοσης-benchmarks, διαδικασίες αποτίμησης αποτελεσμάτων), δ) στο επίπεδο της εστίασης των εθνικών μεταρρυθμίσεων (νέα προγράμματα σπουδών, διασφάλιση της ποιότητας, ενίσχυση της δια βίου μάθησης, αναγνώριση τίτλων και άρση των φραγμών)¹³². Τέλος, στην έκθεση της αξιολόγησης του Προγράμματος «Εκπαίδευση & κατάρτιση 2010», επισημάνθηκε ότι όλα τα εκπαιδευτικά συστήματα θα πρέπει να μεριμνήσουν για την ενίσχυση της ευρωπαϊκής διάστασης στην κατάρτιση των εκπαιδευτικών και στα διδακτικά προγράμματα της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

¹³⁰ ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση...*, Τόμος Α', ό.π., σσ. 384-393.

¹³¹ ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση...*, Τόμος Β', ό.π., σσ.100-101, και σσ. 193-194.

¹³² ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση...*, Τόμος Β, ό.π., σσ. 106-108, 133-136, 148-149, 153-156, 158-159.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1. Ερευνητικά ερωτήματα – υποθέσεις

Οι υποθέσεις της έρευνας αφορούν τις επιδράσεις που άσκησαν ο ‘λόγος’ και οι ‘πολιτικές’ της ΕΕ από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ μέχρι το 2006 στον χώρο των Κοινωνικών σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Ειδικότερα, θεωρείται ότι υπήρξαν επιδράσεις:

α) Στον σχεδιασμό της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής στο πλαίσιο των ΕΠΕΑΕΚ Ι & ΙΙ και ειδικότερα στη μεταρρύθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (ΕΠΠΣ, ΔΕΠΠΣ).

β) Στη δημιουργία των νέων ΑΠΣτων μαθημάτων τα οποία αφορούν τις Κοινωνικές Σπουδές στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση και στη συγγραφή των αντίστοιχων σχολικών εγχειριδίων.

γ) Στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούν την ΕΕ και την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση.

5.2. Το ερευνητικό υλικό

Για τις ανάγκες της έρευνας διερευνήθηκε και μελετήθηκε πρωτογενές και δευτερογενές υλικό σε επίπεδο ΕΕ και Ελλάδας. Αναλυτικότερα:

Το Πρωτογενές υλικό αποτελείται από:

1. Επίσημα κείμενα θεσμικών οργάνων της ΕΕ, τα οποία αποτελούν τον «εκπαιδευτικό λόγο» της ΕΕ, όπως Συνθήκες-Κανονισμοί, Οδηγίες, Αποφάσεις, Λευκά και Πράσινα εγχειρίδια, Εκθέσεις
2. Κείμενα εκπαιδευτικής πολιτικής της Ελλάδας, όπως: Νόμοι, αντίστοιχα Προεδρικά Διατάγματα, Εκθέσεις του ΟΟΣΑ, Κείμενα του ΥΠΕΠΘ και του Π.Ι., Εκθέσεις των Π.Ε.Κ, Αρχειακό υλικό, Κείμενα των ΕΠΕΑΕΚ, Τεχνικά Δελτία, Αξιολογικές εκθέσεις κτλ.
3. Σχολικά εγχειρίδια των Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Το Δευτερογενές υλικό αποτελείται από εγχειρίδια, άρθρα, έρευνες, μελέτες που αφορούν την εκπαιδευτική πολιτική της ΕΕ και της Ελλάδας.

5.3. Η μέθοδος της έρευνας

5.3.1. Η ανάλυση του περιεχομένου

Στον χώρο της εκπαιδευτικής έρευνας, οι μέθοδοι διακρίνονται στις ποσοτικές και τις ποιοτικές μεθόδους βάσει του πεδίου αναφοράς, του αντικειμένου και του είδους των δεδομένων που χρησιμοποιούνται¹. Στις πρώτες δίνεται έμφαση στην καταγραφή, επεξεργασία και ανάλυση ποσοτικών και στατιστικών δεδομένων (ερωτηματολόγια, κριτήρια, δείκτες), ενώ οι δεύτερες εστιάζουν στην ανάλυση του θεσμικού λόγου (νομοθεσία), των παιδαγωγικών σχέσεων και των πρακτικών καθώς και των εκπαιδευτικών κειμένων.

Οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας θεωρούνται βασικό ερευνητικό εργαλείο στις Κοινωνικές επιστήμες². Η ιστορική έρευνα (πρωτογενών πηγών, αρχείων, κ.ά.), η έρευνα δράσης, οι μελέτες περίπτωσης, η ανάλυση περιεχομένου αποτελούν, μεταξύ άλλων, ορισμένες από τις βασικές ερευνητικές προσεγγίσεις κατά την εφαρμογή των ποιοτικών μεθόδων στην εκπαιδευτική έρευνα³. Ειδικότερα, στα πεδία της εκπαιδευτικής πολιτικής και των Προγραμμάτων Σπουδών, ως σημαντικές ποιοτικές ερευνητικές προσεγγίσεις θεωρούνται η ανάλυση περιεχομένου (content analysis), η ανάλυση του εκπαιδευτικού λόγου (educational policy discourse/policy talk), η κριτική ανάλυση λόγου (critical discourse analysis, critical policy analysis) και η ανάλυση εκπαιδευτικών πρακτικών (policy practices) καθώς και η ανάλυση κειμένων εκπαιδευτικής πολιτικής (educational policy text analysis)⁴.

¹ BAMBOYKAS, M., *Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική Έρευνα και Μεθοδολογία*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 1988, σ. 89. Σύμφωνα με τον Γρ. Λάζο, «Κατά την τελευταία 20ετία μια διαρκής μεθοδολογική επανάσταση λαμβάνει χώρα στις κοινωνικές επιστήμες, μια επανάσταση με κέντρο τις ποιοτικές μεθόδους έρευνας». ΛΑΖΟΣ, Γ., *Το Πρόβλημα της Ποιοτικής Έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες. Θεωρία και Πράξη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1998, σ. 91.

² ΛΑΖΟΣ, Γ., ό.π., σσ. 29-43. Επίσης, ΙΩΣΗΦΙΔΗΣ, Θ., *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2003, σ. 17.

³ COHEN, L. - MANION, L., *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 1994, σσ. 70-101, 152-179, 258-282.

⁴ BALL, S.J., 'What is policy? Texts, trajectories and toolboxes', *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 13 (2), 1999, pp. 9-17. LUKE, A., 'Text and Discourse in Education: An Introduction to Critical Discourse Analysis', *Review of Research in Education*, Vol. 21, 1995-1996, pp. 3-48. TAYLOR, S., 'Critical Policy Analysis: exploring contexts, texts and consequences', *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 18:1, 1997, pp. 23 - 35. GALE, T., 'Policy Trajectories: treading the discursive path of policy analysis', *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 20:3, 1999, pp. 393-407. BACCHI, C., 'Policy as Discourse: what does it mean? where does it get us?', *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 21:1, 2000, pp. 45-57.

Σύμφωνα με μελετητές, η Ανάλυση περιεχομένου ως βασική ερευνητική προσέγγιση θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική για την ανάλυση του πολιτικού λόγου και των κειμένων της εκπαιδευτικής πολιτικής⁵. Τα κείμενα εκπαιδευτικής πολιτικής (policy texts) αποτελούν «φυσικούς κώδικες» που εκφράζουν και αποτυπώνουν τον εκπαιδευτικό 'λόγο' (educational discourse) και τις εκπαιδευτικές 'πρακτικές' (educational practicies), τόσο στο θεωρητικό όσο και στο εφαρμοσμένο επίπεδο. Επιπλέον, συνδέονται άμεσα με ιδεολογικές, πολιτικές, θεωρητικές, επιστημονικές προσεγγίσεις που αφορούν την αιτιολόγηση, τη νομιμοποίηση, την ανάπτυξη και την εφαρμογή των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων⁶.

Σύμφωνα με τον Γ. Μαυρογιώργο, τα κείμενα στα οποία αποτυπώνεται η εθνική αλλά και η διεθνής εκπαιδευτική πολιτική, όπως: Νόμοι, Διατάγματα, Αποφάσεις, Εγκύκλιοι, Κανονισμοί, Οδηγίες, Εκθέσεις, αλλά και «Επιχειρησιακά Προγράμματα», Τεχνικά Δελτία, εκθέσεις αξιολόγησης είναι ιδεολογικά κείμενα που έχουν συνταχθεί σε μια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή και «*ίσως αντανακλούν την πρόσληψη και την υποδοχή των τάσεων και των προσανατολισμών που εγγράφονται στην άσκηση της εκπαιδευτικής πολιτικής*». Σύμφωνα με τον ίδιο μελετητή, «*η ανάλυση περιεχομένου προσφέρεται ως μέθοδος ανίχνευσης των τάσεων που εγγράφονται στην άσκηση της εκπαιδευτικής πολιτικής*»⁷.

Ο Κ. Μπονίδης σε μελέτη του για τα σχολικά εγχειρίδια υποστηρίζει ότι η κύρια μέθοδος της έρευνας του περιεχομένου των σχολικών βιβλίων είναι η *Ανάλυση Περιεχομένου*⁸. Σύμφωνα με τον ορισμό του Bernard Berelson, η Ανάλυση περιεχομένου ως μεθοδολογικό εργαλείο «είναι μια τεχνική της έρευνας που χρησιμοποιείται για την αντικειμενική, συστηματική και ποσοτική περιγραφή του περιεχομένου στη γραπτή ή προφορική επικοινωνία...»⁹.

⁵ ΦΙΛΙΑΣ, Β., 'Εισαγωγικό Σημείωμα' στο MARKANTONIS, J. S. – RIGAS, V. D. (eds) 'Qualitative Analysis in Human Sciences. New Perspectives in Methodology' 1st International meeting December 18th-19th Athens, 1993, Mayrommatis editions, Αθήνα, 1998, p. 16. Βλ. επίσης KRIPPENDORFF, K., *Content Analysis. An introduction to its methodology*, Sage Publications, London, 2004.

⁶ BALL, S.J., *Politics and Policy Making in Education*, Routledge, London, 1990. ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση. Θεσμικός Λόγος και Εκπαιδευτική Πολιτική*, τομ. Α', Gutenberg, Αθήνα, 2006, σσ. 78-79.

⁷ ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ., 'Ανιχνεύοντας την εκπαιδευτική πολιτική για τον εκπαιδευτικό στα επιχειρησιακά προγράμματα (ΕΠΕΑΕΚ) του Υπουργείου Παιδείας', στο ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ. (επιμ.), *Ο εκπαιδευτικός και η ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2003, σ. 351, σσ. 349-365.

⁸ ΜΠΟΝΙΔΗΣ, Κ., *Το περιεχόμενο του σχολικού εγχειρίδιου ως αντικείμενο έρευνας*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004, σ. 7.

⁹ BERELSON, B., *Content Analysis in Communication Research*, Glencoe, The Free Press, 1952, p. 18. Παρατίθεται στο ΦΙΛΙΑΣ, Β. (επιμ.), *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις Τεχνικές των Κοινωνικών Ερευνών*, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ-ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ, Gutenberg, Αθήνα, 1996, σ. 196.

Ειδικότερα, η Ανάλυση περιεχομένου θεωρείται μια ευρύτερη μέθοδος έμμεσης παρατήρησης, η οποία πραγματοποιείται μέσω της μελέτης διαφόρων πολιτισμικών τεκμηρίων, όπως είναι τα γραπτά τεκμήρια –νόμοι, σχολικά εγχειρίδια- καθώς και τα εικονογραφικά τεκμήρια λ.χ. εικόνες, γελοιογραφίες¹⁰. Τα γραπτά τεκμήρια είναι έγγραφα τα οποία μπορεί να ποικίλουν ως προς τη φύση και τη μορφή και μπορεί να διακρίνονται σε έγγραφα που περιέχουν γραπτά κείμενα και σε έγγραφα που έχουν στατιστικά στοιχεία¹¹. Σύμφωνα με τον Robert Weber, η Ανάλυση περιεχομένου ως ερευνητική μέθοδος χρησιμοποιείται για την εξαγωγή έγκυρων αποτελεσμάτων από την ανάλυση γραπτών κειμένων¹². Στα γραπτά κείμενα ο ερευνητής δεν έχει έλεγχο για τον τρόπο με τον οποίο αυτά δημιουργήθηκαν. Καλείται να συλλέξει και να επιλέξει όσα τον ενδιαφέρουν και είναι συναφή προς τα ερωτήματα της έρευνας¹³, να τα ερμηνεύσει ή να τα συγκρίνει με άλλο υλικό, προκειμένου αυτά να είναι χρησιμοποιήσιμα¹⁴.

Στο πλαίσιο της μεθόδου της Ανάλυσης περιεχομένου, ο ερευνητής προβαίνει σε μια συστηματική διερεύνηση του κειμένου εξετάζοντάς το στην ολότητά του και χρησιμοποιεί σαφείς κατηγορίες για την ταξινόμηση των δεδομένων του¹⁵. Μετά από τη διατύπωση του προβλήματος και των υποθέσεων της έρευνας, την επιλογή του ερευνώμενου υλικού (π.χ. σχολικά εγχειρίδια) και τη συλλογή των δεδομένων του, ο ερευνητής προβαίνει στη συγκρότηση του συστήματος των κατηγοριών και την επιλογή των μονάδων καταγραφής¹⁶. Η βάση για την κατηγοριοποίηση, «η μονάδα καταγραφής των δεδομένων» μπορεί να είναι μία λέξη, μία πρόταση ή μία παράγραφος που παρουσιάζει ερευνητικό ενδιαφέρον κτλ.¹⁷. Η επιλογή της μονάδας ανάλυσης γίνεται σε συνδυασμό με τους επιδιωκόμενους στόχους, τις υποθέσεις που διερευνώνται, την ποιότητα και την ποσότητα του υπό έρευνα υλικού με γνώμονα να

¹⁰ ΛΑΜΠΡΗ-ΔΗΜΑΚΗ, Ι., *Η Κοινωνιολογία και η Μεθοδολογία της*, εκδ. Σάκκουλας, Κομοτηνή, 1990, σ. 75.

¹¹ ΦΙΛΙΑΣ, Β., (επιμ.), *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία ...* ό.π., σ. 180.

¹² WEBER, R.B., *Basic Content Analysis*, London: Sage Publications, 1990, p. 9. Παρατίθεται στο ΚΥΡΙΑΖΗ, Ν., *Η Κοινωνιολογική Έρευνα. Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999, σ. 284.

¹³ Σύμφωνα με τον Β. ΦΙΛΙΑ, στις κοινωνικές έρευνες «ο σκοπός των διαφόρων μεθόδων και τεχνικών συλλογής στοιχείων είναι η επίτευξη ακριβών (αμερόληπτων) και αξιόπιστων πληροφοριών, που είναι συναφείς προς τα ερωτήματα της έρευνας». Βλ. ΦΙΛΙΑΣ, Β., (επιμ.), *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία ...* ό.π., σ. 65.

¹⁴ ΦΙΛΙΑΣ, Β. (επιμ.), *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία ...* , ό.π., σ. 182.

¹⁵ ΚΥΡΙΑΖΗ, Ν., *Η Κοινωνιολογική Έρευνα*, ό.π., σ. 284.

¹⁶ ΜΠΟΝΙΔΗΣ, Κ., *Το περιεχόμενο του σχολικού εγχειρίδιου ...* ό.π., σ. 50.

¹⁷ ΚΥΡΙΑΖΗ, Ν., *Η Κοινωνιολογική Έρευνα*, ό.π., σ. 289.

μας παράσχει σαφείς πληροφορίες για την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων¹⁸. Σύμφωνα με τον Μπονίδη, «οι κατηγορίες είτε καθορίζονται συστηματικά εκ των προτέρων βάσει της θεωρίας και των ερευνητικών υποθέσεων (μετασχηματισμός των υποθέσεων σε κατηγορίες) οπότε συγκροτείται το «παραγωγικό σύστημα των κατηγοριών», είτε συνάγονται από τη μελέτη του ερευνώμενου υλικού και από υποθέσεις που εξάχθηκαν από αυτό, οπότε το σύστημα των κατηγοριών είναι «επαγωγικό». Αφού συγκροτηθεί το σύστημα των κατηγοριών, ελέγχεται η λειτουργικότητά αυτών»¹⁹.

Η Ανάλυση περιεχομένου ως ερευνητική μέθοδος μπορεί να έχει ποσοτικά ή ποιοτικά στοιχεία²⁰. Στην ποιοτική Ανάλυση περιεχομένου, το ποσοτικό στοιχείο έχει δευτερεύουσα σχέση²¹, οι παραδοσιακές ποσοτικές μέθοδοι άντλησης γνωστικού υλικού δεν αποτελούν το κυριότερο μέτρο επιστημονικότητας ενώ οι διαδικασίες και τα νοήματα δεν μετρώνται αυστηρά με όρους ποσότητας, έντασης ή συχνότητας²². Ο ερευνητής ενδιαφέρεται κυρίως για την παρουσία ή και την απουσία των σημαντικών στοιχείων που περιέχεται στο πολιτισμικό κριτήριο που ερευνά και όχι για την καταμέτρηση της συχνότητας με την οποία εμφανίζονται οι διάφορες μονάδες ανάλυσης (π.χ. λέξεις-κλειδιά) μέσα σε αυτό²³. Ως ενότητες για ανάλυση περιεχομένου δεν λαμβάνονται οι ποσοτικές μεταβολές αλλά « η φράση, το θέμα, η λέξη, δηλαδή εκείνο το στοιχείο που αναλύεται και παίζει τον πρωτεύοντα ρόλο μέσα στο ερευνητικό δρώμενο»²⁴.

Επισημαίνουμε ότι για την υλοποίηση της έρευνας και την εξαγωγή των συμπερασμάτων στηριχτήκαμε στις ποιοτικές μεθόδους έρευνας, που θεωρούνται βασικό ερευνητικό εργαλείο στις Κοινωνικές επιστήμες. Ειδικότερα, επιλέξαμε την Ανάλυση περιεχομένου, ως βασική ερευνητική προσέγγιση, επειδή θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική για την ανάλυση των κειμένων της εκπαιδευτικής πολιτικής και των σχολικών βιβλίων²⁵.

¹⁸ Βλ. σχ. PATTON, M., *Qualitative research and evaluation methods*, Sage Publications, California, 2002.

¹⁹ ΜΠΟΝΙΔΗΣ, Κ., *Το περιεχόμενο του σχολικού εγχειρίδιου ...* ό.π., σ. 51.

²⁰ ΛΥΔΑΚΗ, Α., *Ποιοτικές Μέθοδοι της Κοινωνικής Έρευνας*, Αθήνα, 2001, σσ. 30-31 και 127-135.

²¹ ΛΑΖΟΣ, Γ., *Το Πρόβλημα της Ποιοτικής Έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες. Θεωρία και Πράξη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1998, σ. 133.

²² ΛΑΖΟΣ, Γ., ό.π., σ. 92-94.

²³ ΛΑΜΠΡΗ-ΔΗΜΑΚΗ, Ι., *Η Κοινωνιολογία και η Μεθοδολογία της ...* ό.π., σ. 76.

²⁴ ΡΗΓΑ, Α.Β., 'Εισαγωγικό Σημείωμα', στο MARKANTONIS, J.S. – VALENTINE RIGAS, A. (eds), *"Qualitative Analysis in Human Sciences. New Perspectives in Methodology."* 1st International meeting December 18th-19th 1993 Athens, εκδ. Mavrommatis, 1998, p. 25.

²⁵ ΘΕΟΦΙΛΙΔΗΣ, Χ., *Η Συγγραφή Επιστημονικής Εργασίας. Από τη θεωρία στην Πράξη*, εκδ. Γ. Δαρδανός, Αθήνα, 2002, σ. 143.

5.3.2. Η διαδικασία της έρευνας: καταγραφή και συσχέτιση του ερευνητικού υλικού με τις υποθέσεις της έρευνας

Στην ενότητα αυτή καταγράφεται η διαδικασία που ακολουθήθηκε σχετικά με την αναζήτηση, την καταγραφή και τη συσχέτιση του υλικού της έρευνας με τις τρεις βασικές ερευνητικές υποθέσεις.

Α. Στο πλαίσιο της πρώτης ερευνητικής υπόθεσης, (κεφάλαια 6 και 7), προκειμένου να διερευνηθούν οι επιδράσεις των πολιτικών της ΕΕ στον σχεδιασμό της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής, στο πλαίσιο των ΕΠΕΑΕΚ I & II και ειδικότερα στη Μεταρρύθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (ΕΠΠΣ, ΔΕΠΠΣ) ακολουθήθηκε η εξής διαδικασία:

1. Μελετήθηκαν επίσημα κείμενα θεσμικών οργάνων της ΕΕ με σκοπό να διερευνηθεί το πλαίσιο, οι διαστάσεις και το περιεχόμενο του «εκπαιδευτικού λόγου» της ΕΕ. Η μέθοδος που ακολουθήθηκε ήταν η ιστορικοσυγκριτική προσέγγιση των βασικών κειμένων (Λευκά και Πράσινα εγχειρίδια, Ανακοινώσεις Επιτροπής, Ψηφίσματα του Συμβουλίου, κείμενα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Συμβουλίου Παιδείας).

2. Μελετήθηκαν κείμενα εκπαιδευτικής πολιτικής της Ελλάδας, όπως: Νόμοι και αντίστοιχα Προεδρικά Διατάγματα, τα κείμενα των ΕΠΕΑΕΚ I & II, εκθέσεις του ΟΟΣΑ, κείμενα του ΥΠΕΠΘ και του Π.Ι.. Μελετήθηκε επίσης δευτερογενές υλικό όπως εγχειρίδια, άρθρα, έρευνες, μελέτες που αφορούν την εκπαιδευτική πολιτική της ΕΕ και της Ελλάδας.

3. Διερευνήθηκε η επίδραση στην ελληνική εκπαιδευτική πολιτική της «άτυπης εκπαιδευτικής πολιτικής» της ΕΕ όπως αυτή διαμορφώθηκε μέσα από τους Κανονισμούς των Διαρθρωτικών Ταμείων της Κοινότητας.

4. Εξετάστηκε το νομοθετικό πλαίσιο της Εκπαιδευτικής Μεταρρύθμισης της περιόδου 1997-2005. Η μεταρρύθμιση του Προγράμματος Σπουδών αποτέλεσε σημαντικό άξονα στη γενική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της περιόδου 1997-2005 και υλοποιήθηκε από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο σε δύο φάσεις: 1997-2000 και 2001-2005. Για τις ανάγκες της έρευνας, η μελέτη επικεντρώθηκε στους άξονες που αφορούσαν τη μεταρρύθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών με το ΕΠΠΣ/ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ και τη συγγραφή νέων σχολικών εγχειριδίων στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση για τις Κοινωνικές Σπουδές, που υλοποιήθηκε με τη χρηματοδότηση από τα ΕΠΕΑΕΚ I και II, στο πλαίσιο των δύο (Β' και Γ') Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης.

Β. Στο πλαίσιο της δεύτερης ερευνητικής υπόθεσης, που αφορά τη μελέτη των επιδράσεων της ΕΕ στη δημιουργία των νέων ΑΠΣ των μαθημάτων Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και τη συγγραφή των αντίστοιχων σχολικών εγχειριδίων εφαρμόστηκε η ακόλουθη διαδικασία:

1. Ορίστηκαν τα βασικά πεδία αναφοράς και μελέτης της ΕΕ με βάση τις ακόλουθες διαστάσεις της: Νομική, Θεσμική, Οικονομική, Πολιτική, Κοινωνική, Πολιτισμική.

2. Καταγράφηκαν οι βασικές ερμηνευτικές λέξεις κλειδιά που αντιστοιχούν σε κάθε μία από τις παραπάνω διαστάσεις, ξεχωριστά.

3. Πραγματοποιήθηκε η επιλογή σχολικών εγχειριδίων της περιόδου 1993-2006 των ακόλουθων μαθημάτων: «Αρχές Οικονομίας», «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή», «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς θεσμούς», «Όργανα Θεσμοί και Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης», «Οι ρίζες του Ευρωπαϊκού πολιτισμού». Παράλληλα με τα σχολικά εγχειρίδια συγκεντρώθηκε και συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό (εγχειρίδιο για τον καθηγητή, τετράδιο Ασκήσεων για τον μαθητή), το οποίο συνοδεύει ορισμένα εγχειρίδια²⁶.

4. Ακολούθησε η διαδικασία της ανάλυσης περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων και του συμπληρωματικού εκπαιδευτικού υλικού, η οποία βασίστηκε στην επεξεργασία των εννοιών, στην περιγραφική αποτύπωση δεδομένων και στον σχολιασμό των κεφαλαίων για την παρουσίαση της ΕΕ, των θεσμών και των πολιτικών της καθώς και των λέξεων-κλειδιών στα συγκεκριμένα εγχειρίδια.

Γ. Στο πλαίσιο της τρίτης ερευνητικής υπόθεσης για τη διερεύνηση της επίδρασης των πολιτικών της ΕΕ στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών για θέματα που αφορούν την ΕΕ και την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση, ακολουθήθηκε η εξής πορεία:

α) Μελετήθηκαν επίσημα κείμενα εκπαιδευτικής πολιτικής της Ελλάδας, το νομοθετικό πλαίσιο της επιμόρφωσης, κείμενα του ΥΠΕΠΘ και του Π.Ι., τα κείμενα

²⁶ Όπου «σχολικό εγχειρίδιο» στην έρευνα μας, αναφερόμαστε στο κυρίως σχολικό εγχειρίδιο που είναι γραμμένο για τον μαθητή και διδάσκεται στην τάξη. Το Βιβλίο του καθηγητή και το τετράδιο Ασκήσεων του μαθητή ονομάζονται «Συμπληρωματικό υλικό». Βλ. σχετ. και ΟΕΠΕΚ, *Κριτήρια αξιολόγησης και αξιοποίησης εκπαιδευτικού υλικού*, 2008, σ. 12: «Λιθενώς άλλα και στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια έχει επικρατήσει με τον όρο σχολικά εγχειρίδια να περιγράφονται ουσιαστικά δύο ή και περισσότερα βιβλία: (α) το κυρίως σχολικό εγχειρίδιο, που χρησιμοποιείται κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας και για μελέτη από τους εκπαιδευόμενους, (β) σε ορισμένες περιπτώσεις, το ξεχωριστό εγχειρίδιο με ασκήσεις και (γ) το βιβλίο του/της διδάσκοντα/ούσας, το οποίο περιέχει χρήσιμες υποδείξεις, επιμέρους οδηγίες αλλά και συμπληρωματικό υλικό, (όπως επιπλέον πηγές, επιστημονικά κείμενα και αναλυτικότερη βιβλιογραφία), ώστε να εμπλουτίσει και να υλοποιήσει αποτελεσματικότερα τη διδασκαλία»

των ΕΠΕΑΕΚ Ι & ΙΙ, Τεχνικά Δελτία, Εκθέσεις των ΠΕΚ. Μελετήθηκε, επίσης, δευτερογενές υλικό, όπως: εγχειρίδια, άρθρα, έρευνες, μελέτες που αφορούν την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα με έμφαση την περίοδο από το 1993 και έπειτα .

β) Διερευνήθηκαν οι επιδράσεις της διαρθρωτικής πολιτικής της ΕΕ (ΕΠΕΑΕΚ Ι & ΙΙ) στη βελτίωση και την αναβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού με έμφαση στην εκπόνηση Προγραμμάτων Επιμόρφωσης για τους εκπαιδευτικούς της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε θέματα που αφορούν την ΕΕ και την ευρωπαϊκή διάσταση της εκπαίδευσης. Ειδικότερα η έρευνα επικεντρώθηκε στα ακόλουθα:

1. Στο Πρόγραμμα Επιμόρφωσης εκπαιδευτικών, η οποία υλοποιήθηκε στα ΠΕΚ κατά το χρονικό διάστημα από το 1995-2000, με θέματα σχετικά με την «Ευρωπαϊκή Διάσταση της Εκπαίδευσης», στο πλαίσιο του ΕΠΕΑΕΚ Ι.

2. Στο Πρόγραμμα Επιμόρφωσης εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας, σε «Θέματα Ευρωπαϊκής Ένωσης», το χρονικό διάστημα από τον Σεπτέμβριο του 2005 έως τον Δεκέμβριο 2006²⁷. Το εν λόγω πρόγραμμα υλοποιήθηκε από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο στο πλαίσιο της Πράξης με τίτλο «*Ταχύρυθμο επιμορφωτικό πρόγραμμα που αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση*», του ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ του Γ΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης για την Ελλάδα.

3. Στο Πρόγραμμα Επιμόρφωσης των στελεχών της εκπαίδευσης με θέμα «Ευρωπαϊκή Ένωση: Πολιτικές στην Εκπαίδευση». Το εν λόγω πρόγραμμα υλοποιήθηκε από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, το χρονικό διάστημα από 01-05-2006 έως 31-08-2008, στο πλαίσιο της Πράξης «*Επιμόρφωση Στελεχών Διοίκησης της Εκπαίδευσης*» του ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ του Γ΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης για την Ελλάδα.

γ) Μελετήθηκαν δύο τόμοι με επιμορφωτικό υλικό που εκπονήθηκε για την υποστήριξη της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών. Ειδικότερα :

1. Πραγματοποιήθηκε ανάλυση περιεχομένου του επιμορφωτικού τόμου με τίτλο «Θέματα Ευρωπαϊκής Ένωσης», έκτασης 50 περίπου σελίδων, το οποίο δημιουργήθηκε για τις ανάγκες του αντίστοιχου επιμορφωτικού προγράμματος.

2. Πραγματοποιήθηκε ανάλυση περιεχομένου του επιμορφωτικού τόμου, έκτασης 190 σελίδων περίπου, με τίτλο «Ευρωπαϊκή Ένωση: Πολιτικές στην Εκπαίδευση», το οποίο δημιουργήθηκε για τις ανάγκες του αντίστοιχου επιμορφωτικού προγράμματος.

²⁷ Συμπεριλαμβανομένων και των Σχολικών Συμβούλων αυτών

5.3.3. Η μελέτη του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων των Κοινωνικών Σπουδών στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Η μελέτη του περιεχομένου των σχολικών αυτών εγχειριδίων αποτελεί τον βασικό κορμό της έρευνας. Στη συνέχεια, παρατίθεται αναλυτικά η διαδικασία του σχεδιασμού και της εφαρμογής της μεθόδου της Ανάλυσης περιεχομένου στη διερεύνηση της εισαγωγής της ΕΕ στα σχολικά αυτά εγχειρίδια και στο συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό τους.

- ***Καταγραφή βασικών ερμηνευτικών λέξεων-εννοιών κλειδιών***

Τη μελέτη του πρωτογενούς υλικού των κειμένων εκπαιδευτικής πολιτικής της ΕΕ, δηλαδή των επίσημων κειμένων των θεσμικών οργάνων της, τα οποία αποτελούν τον «εκπαιδευτικό λόγο» της ΕΕ, ακολούθησε η καταγραφή βασικών ερμηνευτικών λέξεων-εννοιών κλειδιών που αφορούν στην ΕΕ. Οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που επελέγησαν αντιστοιχούν σε πέντε (5) διαφορετικά πεδία-διαστάσεις της ΕΕ που ορίστηκαν ως εξής:

- α. Η Νομική διάσταση και η Θεσμική συγκρότηση της ΕΕ
- β. Η Οικονομική διάσταση της ΕΕ.
- γ. Η Πολιτική διάσταση της ΕΕ και ο ευρωπαίος πολίτης
- δ. Η Κοινωνική διάσταση της ΕΕ
- ε. Η Πολιτισμική διάσταση της ΕΕ

Οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που θεωρήθηκαν αντιπροσωπευτικές για κάθε μια από τις παραπάνω διαστάσεις της ΕΕ είναι οι εξής:

α. Για την Νομική διάσταση και τη θεσμική συγκρότηση της ΕΕ:

Ευρωπαϊκές Συνθήκες, Θεσμικά όργανα της ΕΕ, Αρμοδιότητες των οργάνων της ΕΕ, Διαδικασία λήψης των αποφάσεων, Είδη αποφάσεων/κειμένων θεσμικών οργάνων, Ευρωπαϊκό Δίκαιο/εθνικό δίκαιο, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, Αρχή της επικουρικότητας, Ιθαγένεια.

β. Για την Οικονομική διάσταση της ΕΕ:

Οικονομική και Νομισματική Ενοποίηση, Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά, Ευρώ, Κριτήρια για την Ένταξη στην Ο.Ν.Ε, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, Ελευθερίες διακίνησης κεφαλαίων, προϊόντων, υπηρεσιών, ανθρώπων, Ανταγωνιστικότητα-καινοτομία, κινητικότητα- απασχόληση.

γ. Για την Πολιτική διάσταση της ΕΕ:

Ευρωπαϊκές Συνθήκες, Θεσμικά όργανα, Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση/ενοποίηση, Ευρωπαίος πολίτης, Δικαιώματα του Ευρωπαίου πολίτη, Ευρωπαϊκή συνεργασία.

δ. Για την Κοινωνική διάσταση της ΕΕ:

Η κοινωνική διάσταση στις Συνθήκες, δικαιώματα των εργαζομένων, καταπολέμηση κοινωνικού αποκλεισμού, κοινωνική συνοχή, κοινωνική πρόοδος, ισότητα ευκαιριών.

ε. Για την Πολιτισμική διάσταση της ΕΕ:

Ευρωπαϊκή / εθνική ταυτότητα, Πολυπολιτισμικότητα, Ανεκτικότητα, Αλληλεγγύη, Ευρωπαϊκή συνεργασία.

ΠΕΔΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑΣ - ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΕ	ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ -ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΛΕΙΔΙΑ
Νομική διάσταση και θεσμική συγκρότηση της ΕΕ	Ευρωπαϊκές Συνθήκες, Θεσμικά όργανα της ΕΕ, Αρμοδιότητες των οργάνων της ΕΕ, Διαδικασία λήψης των αποφάσεων, Είδη αποφάσεων / κειμένων θεσμικών οργάνων, Ευρωπαϊκό Δίκαιο / εθνικό δίκαιο, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο / λειτουργία, Αρχή της επικουρικότητας, Ιθαγένεια
Οικονομική διάσταση της ΕΕ	Οικονομική Νομισματική Ενοποίηση, Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά, Ευρώ, Κριτήρια για την Ένταξη στην ΟΝΕ, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, Ελευθερίες διακίνησης κεφαλαίων, προϊόντων, υπηρεσιών, ανθρώπων, Ανταγωνιστικότητα, καινοτομία, κινητικότητα, απασχόληση
Πολιτική διάσταση της ΕΕ	Ευρωπαϊκές Συνθήκες, Θεσμικά όργανα Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση/ ενοποίηση, Ευρωπαίος πολίτης, Ευρωπαϊκή συνεργασία
Κοινωνική διάσταση της ΕΕ	Η κοινωνική διάσταση στις Συνθήκες, δικαιώματα των εργαζομένων, καταπολέμηση κοινωνικού αποκλεισμού, κοινωνική συνοχή, κοινωνική πρόοδος, ισότητα ευκαιριών
Πολιτισμική διάσταση της ΕΕ	Ευρωπαϊκή/εθνική ταυτότητα, Ευρωπαϊκή συνεργασία, Πολυπολιτισμικότητα, Ανεκτικότητα, Αλληλεγγύη

Πίνακας 5.1. Οι ερμηνευτικές λέξεις-έννοιες κλειδιά για κάθε πεδίο αναφοράς της ΕΕ.

- **Ταξινόμηση και επιλογή των σχολικών εγχειριδίων των Κοινωνικών Σπουδών**

Ένας από τους ειδικούς σκοπούς της έρευνας είναι η διερεύνηση της παρουσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των θεσμών και των πολιτικών της, στα εγχειρίδια Κοινωνικών Σπουδών στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Το σχολικό εγχειρίδιο είναι το κυριότερο εργαλείο που χρησιμοποιείται για την υλοποίηση του Αναλυτικού Προγράμματος²⁸. Περιέχει τη διδακτέα ύλη ενός γνωστικού αντικείμενου ή μαθήματος, όπως ορίζει το επίσημο πρόγραμμα διδασκαλίας μιας συγκεκριμένης σχολικής τάξης και εξυπηρετεί τις ανάγκες της εκπαιδευτικής διαδικασίας²⁹.

Για τις ανάγκες της συγκεκριμένης έρευνας επελέγησαν, μελετήθηκαν και αναλύθηκαν τα σχολικά εγχειρίδια που αφορούν τις Κοινωνικές Σπουδές στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση και έχουν διδαχτεί στο σχολείο κατά τη χρονική περίοδο από το 1993 μέχρι και το 2006. Η ταξινόμηση των μαθημάτων και η επιλογή των αντίστοιχων εγχειριδίων, βασίστηκε, σε γενικές γραμμές, στην εισήγηση του Π.Ι. για το Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (ΕΠΠΣ) σύμφωνα με την οποία, στα μαθήματα των Κοινωνικών Επιστημών Ι κατατάσσονται τα μαθήματα που αφορούν την Οικονομία, την Κοινωνιολογία, την Πολιτική Επιστήμη και το Δίκαιο³⁰. Σημειώνεται επίσης ότι σύμφωνα με εισήγηση Π.Ι., τα Προγράμματα και τα εγχειρίδια θα γίνονται με βάση το ΕΠΠΣ³¹.

Σύμφωνα με την ανωτέρω ταξινόμηση, τα σχολικά εγχειρίδια του μαθητή τα οποία επελέγησαν, αποτέλεσαν αντικείμενο μελέτης και αναλύθηκαν με τη μέθοδο της ποιοτικής Ανάλυσης περιεχομένου, είναι τα κατωτέρω:

I. Μάθημα: «Αρχές Οικονομίας» (Α΄ Γενικού Λυκείου)

Σχολικά Εγχειρίδια:

α. «Αρχές Οικονομίας», εκδ. 1998

β. «Αρχές Οικονομίας», εκδ. 2000

²⁸ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ, Δ., 'Προγράμματα-Εγχειρίδια στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση', στο ΥΠΕΠΘ/ΠΙ, *Αναβάθμιση Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης*, Πρακτικά Ημερίδας (6-3-1997), Αθήνα, 1999, σ. 30, σσ. 25-35.

²⁹ ΞΟΧΕΛΛΗΣ, Π., 'Τα κριτήρια εγκυρότητας, αξιοπιστίας και παιδαγωγικής καταλληλότητας των σχολικών βιβλίων', στο ΒΕΪΚΟΥ, Χ. (συντ.), *Διδακτικό Εγχειρίδιο και Εκπαιδευτικό Υλικό στο Σχολείο: Προβληματισμοί – Δυνατότητες – Προοπτικές*. Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου, 17-19 Φεβρουαρίου 2005, Π.Ι. – Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη, σ. 32, σσ. 32-38.

³⁰ ΥΠΕΠΘ, Π.Ι. *ΕΝΙΑΙΟ ΛΥΚΕΙΟ, ΕΝΙΑΙΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (Ε.Π.Π.Σ). Η ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ*, Αθήνα, 1998, σ. 253 και σσ. 271-277. Στις Κοινωνικές Επιστήμες ΙΙ κατατάσσονται τα γνωστικά αντικείμενα των Θρησκευτικών και της Οικιακής Οικονομίας, ΥΠΕΠΘ, Π.Ι., 1998, ό.π., σ. 305.

³¹ ΥΠΕΠΘ, Π.Ι., 1998, ό.π., σ. 7.

II. Μάθημα: «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή» (Γ΄ Γυμνασίου)

Σχολικά Εγχειρίδια:

α. «Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος», έκδ. 1992³²

β. «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή», έκδ. 1998

γ. «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή», έκδ. 2001

δ. «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή», έκδ. 2006

III. Μάθημα: «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς»³³

(Β΄ Γενικού Λυκείου)

Σχολικά Εγχειρίδια:

α. «Αρχές Πολιτικής Επιστήμης και Στοιχεία του δημοκρατικού πολιτεύματος»,
έκδ. 1994

β. «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς» έκδ. 1998

γ. «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς» έκδ. 1999

δ. «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς» έκδ. 2000

Εκτός από τα ανωτέρω σχολικά εγχειρίδια μελετήθηκαν και αναλύθηκαν επίσης τα κατωτέρω:

Μάθημα: «Όργανα Θεσμοί και Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης»³⁴ (Επαγγελματικό Λύκειο)

Σχολικό Εγχειρίδιο: «Όργανα, Θεσμοί και Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης», έκδ. 2000. Το συγκεκριμένο εγχειρίδιο διδάσκεται στη Τεχνολογική-Επαγγελματική εκπαίδευση από το 2000 έως το σχολικό έτος 2008-2009.

Μάθημα: «Οι ρίζες του Ευρωπαϊκού πολιτισμού»

Σχολικό Εγχειρίδιο: «Ο Ευρωπαϊκός πολιτισμός και οι ρίζες του», έκδ. 1998.

Το συγκεκριμένο εγχειρίδιο διδάσκεται στην Α΄ τάξη του Γενικού Λυκείου, ως μάθημα επιλογής από το 1998. Το συγκεκριμένο μάθημα, σύμφωνα με την Εισήγηση του Π.Ι. για το ΕΠΠΣ εντάχθηκε στο Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών της Ιστορίας και όχι στις Κοινωνικές Σπουδές³⁵. Επελέγη όμως να αναλυθεί λόγω της ιδιαίτερης σχέσης που έχει το περιεχόμενό του με την ΕΕ.

³² Ο τίτλος του μαθήματος μέχρι το 1998 ήταν «Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος».

³³ Σημερινός τίτλος, «Πολιτική και Δίκαιο».

³⁴ Σημερινός τίτλος, «Ευρωπαϊκή Ένωση Θεσμοί και Πολιτικές»

³⁵ ΥΠΕΠΘ, Π.Ι., 1998, ό.π., σ.115

Για τις ανάγκες της συγκεκριμένης έρευνας εκτός από τα σχολικά εγχειρίδια των Κοινωνικών Σπουδών μελετήθηκε και αναλύθηκε επιπλέον το συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό ορισμένων από τα παραπάνω σχολικά εγχειρίδια, δηλαδή:

- α. Το βιβλίο για τον καθηγητή και
- β. Το τετράδιο Ασκήσεων για τον μαθητή

ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ	ΕΤΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	ΤΑΞΗ
Αρχές Οικονομίας	1998		Α΄ Λυκείου
Αρχές Οικονομίας	2000	-Εγχειρίδιο καθηγητή -Τετράδιο μαθητή	Α΄ Λυκείου
Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος	1992		Γ΄ Γυμνασίου
Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	1998		Γ΄ Γυμνασίου
Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	2001	-Εγχειρίδιο καθηγητή -Τετράδιο μαθητή	Γ΄ Γυμνασίου
Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	2006	Εγχειρίδιο καθηγητή	Γ΄ Γυμνασίου
Αρχές Πολιτικής Επιστήμης και Στοιχεία του δημοκρατικού πολιτεύματος	1994		Γ΄ Λυκείου
Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς	1998		Β΄ Λυκείου
Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς	1999		Β΄ Λυκείου
Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς	2000	-Εγχειρίδιο καθηγητή -Τετράδιο Εργασιών και Πρακτικών Ασκήσεων	Β΄ Λυκείου
Όργανα, Θεσμοί και Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης	2000		ΤΕΕ
Ο Ευρωπαϊκός πολιτισμός και οι ρίζες του	1998		Α΄ Λυκείου

Πίνακας 5.2. Τα σχολικά εγχειρίδια και το συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό

- ***Διαχείριση του υλικού – Διαδικασία της ανάλυσης του περιεχομένου των εγχειριδίων των Κοινωνικών Σπουδών***

Μετά από την ολοκλήρωση της καταγραφής των βασικών ερμηνευτικών λέξεων-εννοιών κλειδίων που αφορούν την ΕΕ, οι οποίες προέκυψαν από τη μελέτη του πρωτογενούς υλικού των κειμένων εκπαιδευτικής πολιτικής της ΕΕ, ακολούθησε η ποιοτική ανάλυση του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων που επελέγησαν για την έρευνα. Κύριος σκοπός της ανάλυσης ήταν η διερεύνηση της παρουσίας της ΕΕ, των θεσμών και των πολιτικών της μέσα στο περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων από το 1993 έως το 2006 καθώς και η διερεύνηση της παρουσίας και της ανάλυσης των ερμηνευτικών λέξεων-εννοιών κλειδίων μέσα στα προαναφερθέντα σχολικά εγχειρίδια.

Η εφαρμογή της ποιοτικής προσέγγισης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ερευνητική στρατηγική που επελέγη αρχικά αλλά και από το συγκεκριμένο περιεχόμενο του θέματος που διερευνάται³⁶. Η ανάλυση περιεχομένου ως ερευνητική μέθοδος, υπακούει σε συγκεκριμένους κανόνες μεθοδολογίας, περιέχει όμως ιδιαιτερότητες οι οποίες υπαγορεύονται από τη φύση του ίδιου του υλικού και οι οποίες εντάσσονται στο πλαίσιο της μοναδικότητας της οπτικής μιας ερευνητικής εργασίας³⁷. Επίσης, σύμφωνα με τον Β. Φίλια, η ανάλυση περιεχομένου «για να μπορέσει να γίνει σωστά απαιτεί, όπως έχει γίνει σαφές μέσα από τον αριθμό των απόψεων που έχουν διατυπωθεί και των προσεγγίσεων που έχουν επιχειρηθεί, προσαρμογή με βάση τα ειδικά δεδομένα του ερευνητικού αντικειμένου»³⁸. Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, κατά τη διαδικασία της ανάλυσης των σχολικών εγχειριδίων ως ερευνητικού υλικού, υπήρξαν αναγκαίες «προσαρμογές» της μεθοδολογίας, με βάση όσα προέκυπταν από τα ειδικά δεδομένα του συγκεκριμένου ερευνητικού αντικειμένου.

Στη συγκεκριμένη μελέτη, κατά την αναλυτική διαδικασία ορίστηκαν αρχικά οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που θα αποτελούσαν το αντικείμενο της ποιοτικής ανάλυσης σε κάθε σχολικό εγχειρίδιο. Για την ανάλυση κάθε εγχειριδίου επιλέχθηκαν λέξεις-έννοιες κλειδιά με βάση τα πεδία-διαστάσεις της ΕΕ στα οποία αναφέρεται το περιεχόμενο του μαθήματος. Για παράδειγμα, στα σχολικά εγχειρίδια «*Αρχές Οικονομίας*» αναζητήθηκαν λέξεις-έννοιες κλειδιά που είχαν ταξινομηθεί στην Οικονομική διάσταση της ΕΕ, όπως

³⁶ ΑΝΔΡΕΑΔΑΚΗΣ, Ν. - ΒΑΜΒΟΥΚΑΣ, Μ., *Οδηγός για την εκπόνηση και τη σύνταξη γραπτής ερευνητικής εργασίας*, εκδ. Ατραπός, Αθήνα, 2005, σ. 59.

³⁷ ΠΑΛΛΑ, Μ., 'Η Ανάλυση Περιεχομένου', περ. *Φιλολόγος*, τ. 67, Αθήνα, Άνοιξη 1992, σ. 51, σσ. 45-54.

³⁸ ΦΙΛΙΑΣ, Β., στο MARKANTONIS, J. S. – RIGAS, V. D. (Editors), 1993, ό.π., σ. 15

Οικονομική Νομισματική Ενοποίηση, Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά, Ευρώ, Κριτήρια για την Ένταξη στην ΟΝΕ, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα κτλ.

Επειδή στο ποιοτικό μοντέλο έρευνας οι εννοιολογικές κατηγορίες διαμορφώνονται μετά από την εξέταση του υλικού και η κατεύθυνση της έρευνας δεν είναι αυστηρά προκαθορισμένη αλλά διαμορφώνεται στην πορεία³⁹, οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που επελέγησαν να αναλυθούν σε κάθε μάθημα περιορίστηκαν, σε σχέση με την αρχική ταξινόμηση που είχε προκύψει από την ανάλυση των κειμένων της εκπαιδευτικής πολιτικής της ΕΕ. Τηρώντας λοιπόν την αρχική ταξινόμηση οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που επελέγησαν για να τύχουν επεξεργασίας ανά μάθημα έχουν ως ακολούθως:

- Α.** Για το Μάθημα: *«Αρχές Οικονομίας»*, οι λέξεις- έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί, αφορούν την οικονομική διάσταση της ΕΕ. Αυτές είναι: ΟΝΕ, Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά, ΕCU, ΕΥΡΩ, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, Κοινοτικός Προϋπολογισμός, Ελευθερίες διακίνησης κεφαλαίων, προϊόντων, υπηρεσιών, ανθρώπων, Κοινοτική χρηματοδότηση, Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Ταμείο, ΕΤΠΑ, Ανταγωνιστικότητα, καινοτομία, κινητικότητα, απασχόληση.
- Β.** Για το Μάθημα *«Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή»*, οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί, αφορούν κυρίως την κοινωνική και πολιτική διάσταση της ΕΕ. Αυτές είναι: Ευρωπαϊκές Συνθήκες, Ευρωπαϊκή ενοποίηση, Κοινωνική συνοχή, ο Πολίτης και τα είδη των δικαιωμάτων του καθώς και η Πολιτική ένωση. Συγχρόνως, επειδή το συγκεκριμένο μάθημα διδάσκεται στην Γ΄ Γυμνασίου και οι μαθητές για πρώτη φορά στο Γυμνάσιο ενημερώνονται για θέματα που αφορούν την ΕΕ επελέγησαν και κάποιες πρόσθετες λέξεις-έννοιες κλειδιά που ανήκουν σε ένα διευρυμένο πλαίσιο αναφοράς πέρα από το στενό εννοιολογικό πλαίσιο της «Κοινωνικής και Πολιτικής αγωγής». Οι πρόσθετες αυτές λέξεις- έννοιες κλειδιά αφορούν το ιστορικό δημιουργίας της ΕΕ, τα κράτη- μέλη και τις διευρύνσεις της ΕΕ., καθώς και την οικονομική ενοποίηση.
- Γ.** Για το Μάθημα: *«Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς θεσμούς»*, οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί, αφορούν στο νομικό-θεσμικό και πολιτικό πεδίο αναφοράς της ΕΕ. Αυτές είναι: Συνθήκες ΕΕ, Θεσμικά Όργανα- Αρμοδιότητες, πράξεις των κοινοτικών οργάνων, διαδικασία λήψης των αποφάσεων, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, αρχή της επικουρικότητας, Ευρωπαίος πολίτης, Ιθαγένεια, Δικαιώματα.

³⁹ ΚΥΡΙΑΖΗ, Ν., *Η Κοινωνιολογική Έρευνα*, ό.π., σ. 52.

- Δ. Για το Μάθημα της Τ.Ε.Ε.: «*Όργανα Θεσμοί και Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης*»⁴⁰, οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί αφορούν την οικονομική, την νομική, την θεσμική και την πολιτική διάσταση της ΕΕ. Αυτές είναι: Ιστορική εξέλιξη, Ευρωπαϊκές Συνθήκες, Όργανα-θεσμοί, Κοινοτική νομοθεσία, Τρόπος λήψης αποφάσεων, Ενιαία εσωτερική αγορά, Οικονομική Νομισματική ένωση, Κοινοτικός προϋπολογισμός, Κοινοτικά Ταμεία.
- Ε. Για το Μάθημα «*Οι ρίζες του Ευρωπαϊκού πολιτισμού*», οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί, αφορούν κυρίως την πολιτισμική διάσταση της ΕΕ. Αυτές είναι: Ευρωπαϊκή ιδέα, Οικουμενικές αξίες, ιστορική κληρονομιά, η κοινή πολιτιστική κληρονομιά, Ευρωπαϊκή ταυτότητα, συνύπαρξη με τον «άλλον», σεβασμός στην πολυμορφία, Ευρωπαϊκή ενότητα.

ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ	ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ-ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΛΕΙΔΙΑ
Αρχές Οικονομίας (εκδ. 1998, 2000)	Ο.Ν.Ε., Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά , ECU, ΕΥΡΩ, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, Κοινοτικός Προϋπολογισμός, Ελευθερίες διακίνησης κεφαλαίων, προϊόντων, υπηρεσιών, ανθρώπων, Κοινοτική χρηματοδότηση, Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Ταμείο, ΕΤΠΑ, Ανταγωνιστικότητα, καινοτομία, κινητικότητα, απασχόληση
Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος (εκδ. 1992) Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή (εκδ. 1998, 2001, 2006)	Ιστορικό-μέλη-διευρύνσεις, Ευρωπαϊκές Συνθήκες, Θεσμικά Όργανα-Αρμοδιότητες, Συνθήκη Μάαστριχτ, Ευρωπαϊκή ενοποίηση κοινωνική συνοχή, Πολίτης, Είδη δικαιωμάτων οικονομική ένωση, πολιτική ένωση
Αρχές Πολιτικής Επιστήμης και Στοιχεία του δημοκρατικού πολιτεύματος (εκδ. 1992) Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς (εκδ.1998, 1999, 2000)	Συνθήκες ΕΕ, Θεσμικά Όργανα- Αρμοδιότητες, Οι πράξεις των κοινοτικών οργάνων, Διαδικασία λήψης των αποφάσεων, Ευρ. Δίκαιο, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, Αρχή της επικουρικότητας, Ευρωπαίος πολίτης, Δικαιώματα, Ιθαγένεια
Όργανα Θεσμοί και Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εκδ. 2000)	Ιστορική εξέλιξη, Ευρωπαϊκές Συνθήκες, Όργανα-θεσμοί, Κοινοτική νομοθεσία, Τρόπος λήψης αποφάσεων, Ενιαία εσωτερική αγορά, Οικονομική Νομισματική ένωση, Κοινοτικός προϋπολογισμός, Κοινοτικά Ταμεία
Ο Ευρωπαϊκός πολιτισμός και οι ρίζες του (εκδ. 1998)	Ευρωπαϊκή ιδέα, οι Οικουμενικές αξίες, η ιστορική κληρονομιά, η κοινή πολιτιστική κληρονομιά, η Ευρωπαϊκή ταυτότητα, η συνύπαρξη με τον «άλλον», ο σεβασμός στην πολυμορφία, η Ευρωπαϊκή ενότητα

Πίνακας 5.3. Ερμηνευτικές λέξεις-έννοιες κλειδιά που ορίστηκαν ανά σχολικό εγχειρίδιο

⁴⁰ Από το 2004 μετονομάστηκε σε «*Ευρωπαϊκή Ένωση Θεσμοί και Πολιτικές*»

Σύμφωνα με μελετητές, η ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από συστηματικότητα αλλά και από αυξημένο βαθμό ευελιξίας. Η ύπαρξη ευελιξίας είναι απαραίτητη διότι κατά τη αναλυτική διαδικασία συνήθως προκύπτουν νέες αναλυτικές κατηγορίες από τα ερευνητικά δεδομένα, κατηγορίες οι οποίες δεν είχαν προβλεφθεί και είναι αποτέλεσμα «της κυκλικότητας και της αναδραστικότητας της ποιοτικής ανάλυσης»⁴¹. Έτσι και κατά τη διαδικασία διεξαγωγής της συγκεκριμένης έρευνας, προέκυψε η ανάγκη μέσα από τη μελέτη κάθε σχολικού εγχειριδίου, να αναλυθούν και άλλες έννοιες οι οποίες μπορεί να αναφέρονται σε άλλα πεδία της ΕΕ. Αυτές, για τις ανάγκες της έρευνας ονομάστηκαν «άλλες έννοιες». Για παράδειγμα, στο σχολικό εγχειρίδιο «Αρχές Οικονομίας» (εκδ. 1998), ως «άλλες έννοιες», έχουν καταγραφεί έννοιες οι οποίες δεν εμπίπτουν στενά στην οικονομική διάσταση της ΕΕ. Αυτές είναι: Το ιστορικό της δημιουργίας και τα μέλη της ΕΕ, τα Όργανα της ΕΕ, ο Πολίτης, η Ευρωπαϊκή ενοποίηση.

Προκειμένου να εξαχθούν συμπεράσματα για την ύπαρξη και τη χρήση των ερμηνευτικών λέξεων-εννοιών κλειδιών μέσα σε κάθε σχολικό εγχειρίδιο ακολουθήθηκε μια «ευρεία» μελέτη, «ανάγνωση» και ανάλυση περιεχομένου του κειμένου των σχολικών εγχειριδίων για την ΕΕ. Εξετάσθηκαν δηλαδή ο τρόπος αποτύπωσης των λέξεων-εννοιών κλειδιών αυτών στο κείμενο, η έκταση της ανάλυσης τους και η αναλογία σε σχέση με την υπόλοιπη πληροφόρηση που έδιναν οι συγγραφείς για την ΕΕ, η περαιτέρω αναφορά και αξιοποίησή τους μέσα από ασκήσεις και προτεινόμενες δραστηριότητες για τους μαθητές.

Σημειώνεται μάλιστα ότι κατά την ανάλυση του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων ελήφθησαν υπόψη η εικονογράφηση και όλο το οπτικό υλικό του κεφαλαίου του κειμένου που αφορά την ΕΕ. Αυτό έγινε διότι, ως γνωστόν, τα μηνύματα ενός σχολικού εγχειριδίου δομούνται με τη γλώσσα και την εικόνα⁴² και τα σχολικά εγχειρίδια δεν πρέπει να αναλύονται μόνο ως κείμενα αλλά και ως οπτικό υλικό, δηλαδή, εικόνες, φωτογραφίες, γραφικές παραστάσεις κτλ.⁴³ και επιπλέον επειδή το «κειμενικό περιβάλλον των εικόνων»⁴⁴ διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη μάθηση.

⁴¹ ΙΩΣΗΦΙΔΗΣ, Θ., *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων...*, ό.π., σ. 70.

⁴² ΧΟΝΤΟΛΙΔΟΥ, Ε., 'Εισαγωγή στην έννοια της Πολυτροπικότητας', περ. *Γλωσσικός Υπολογιστής*, τ. 1, τχ. 1, 1999, σσ. 114-118.

⁴³ FRITZSCHE, KARL-PETER., 'Τα Σχολικά Εγχειρίδια ως Αντικείμενο έρευνας. Ματιές στη Διεθνή Έρευνα Σχολικών Εγχειριδίων.', περ. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, (μτφ. Αχ. Καψάλης), τ. 17, Θεσσαλονίκη, 1992, σ. 177, σσ. 173-181.

⁴⁴ ΠΑΛΗΚΙΔΗΣ, Α., 'Η εικονογράφηση των σχολικών εγχειριδίων Ιστορίας', στο ΑΝΔΡΕΟΥ, Α. (επιμ.), *Η Διδακτική της Ιστορίας στην Ελλάδα και η έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2007, σ. 325, σσ. 321-362.

Για παράδειγμα, φωτογραφίες του ευρώ θεωρούνται ενισχυτικές της λέξης-έννοιας κλειδί «ευρώ» που προσεγγίζεται κειμενικά από τους συγγραφείς.

Η επεξεργασία και η ανάλυση των λέξεων-εννοιών κλειδιών μέσα στο σχολικό εγχειρίδιο και στο συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό αποτυπώθηκαν σε πίνακες προκειμένου να ελεγχθεί ευκολότερα η ερευνητική υπόθεση.

▪ **Επεξεργασία και αποτύπωση δεδομένων**

Ο τρόπος που μελετήθηκε, διερευνήθηκε και αποτέλεσε αντικείμενο επεξεργασίας η εισαγωγή της ΕΕ και των λέξεων-εννοιών κλειδιών στα σχολικά εγχειρίδια αποτυπώνεται αναλυτικά κατωτέρω. Σημειώνεται ότι εφαρμόστηκε η ακόλουθη διαδικασία για κάθε μάθημα σε όλα τα σχολικά εγχειρίδια.

- I. Περιγραφική αποτύπωση σε πίνακα των αντίστοιχων σχολικών εγχειριδίων και του συμπληρωματικού εκπαιδευτικού υλικού, όπου αυτό υπάρχει.
- II. Παρουσίαση, ανάλυση και αποτύπωση του περιεχομένου κάθε σχολικού εγχειριδίου για την ΕΕ και των λέξεων-εννοιών κλειδιών με την ακόλουθη σειρά:
 - A. Περιγραφική αποτύπωση του σχολικού εγχειριδίου σε πίνακα.
 - B. Παρουσίαση του περιεχομένου του σχολικού εγχειριδίου.
 - Γ. Περιγραφική Αποτύπωση του περιεχομένου για την ΕΕ στο σχολικό εγχειρίδιο.
 - Δ. Παρουσίαση της ΕΕ στο σχολικό εγχειρίδιο.
 - Ε. Παρουσίαση της ΕΕ στο συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό.
- ΣΤ. Πίνακας επεξεργασίας,-ανάλυσης των λέξεων-εννοιών κλειδιών για την ΕΕ.
- Ζ. Σχολιασμός του περιεχομένου και των λέξεων-εννοιών κλειδιών για την ΕΕ.

Αναλυτικότερα, τα στάδια ανά μάθημα έχουν ως ακολούθως:

I. Περιγραφική Αποτύπωση σε πίνακα των σχολικών εγχειριδίων και του συμπληρωματικού εκπαιδευτικού υλικού για τα σχολικά έτη 1993-2006

Καταγράφονται σε πίνακα: Οι Τίτλοι των σχολικών εγχειριδίων για τον μαθητή, τα σχολικά έτη που διδάχτηκαν, το συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό που μπορεί να τα συνοδεύει, τα μέλη της συγγραφικής ομάδας, η έκταση του βιβλίου σε σελίδες, η έκταση σε αριθμό σελίδων του περιεχομένου του εγχειριδίου για την ΕΕ και το ποσοστό που αποτελεί επί του συνόλου των σελίδων του σχολικού εγχειριδίου.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΩΝ-ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ			
ΤΙΤΛΟΙ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΩΝ			
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ			
ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ			
ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ			
ΕΚΤΑΣΗ (αριθμός σελίδων)			
ΕΚΤΑΣΗ (αριθμός σελίδων) ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ			

Πίνακας 5.4. Περιγραφική αποτύπωση των σχολικών εγχειριδίων του μαθήματος (1993-2006)

II. Για κάθε σχολικό εγχειρίδιο

A. Περιγραφική αποτύπωση του σχολικού εγχειριδίου σε πίνακα

Σε πίνακα καταγράφονται: Ο τίτλος του σχολικού εγχειριδίου για τον μαθητή, η βαθμίδα εκπαίδευσης και η τάξη που διδάσκεται, τα σχολικά έτη που διδάχτηκε, τα μέλη της συγγραφικής ομάδας, η έκτασή του σε σελίδες, τα περιεχόμενα του, οι ώρες διδασκαλίας του εβδομαδιαίως, σύμφωνα με το Ωρολόγιο Πρόγραμμα.

ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ	
ΒΑΘΜΙΔΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	
ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ	
ΕΚΤΑΣΗ	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ (ΚΕΦΑΛΑΙΑ)	
ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ	

Πίνακας 5.5 Περιγραφική αποτύπωση σχολικού εγχειριδίου

Β. Παρουσίαση του περιεχομένου του σχολικού εγχειριδίου

Η παρουσίαση του σχολικού εγχειριδίου είναι πολύ σύντομη με ιδιαίτερη έμφαση στα μέρη που απαρτίζουν το περιεχόμενό του, τον σκοπό και τους στόχους του μαθήματος, όπως αναφέρονται στο ΑΠΣ του μαθήματος και στο σχολικό εγχειρίδιο. Επίσης, αναφέρονται τα μέλη της συγγραφικής ομάδας και η ιδιότητά τους, τα μέλη της επιτροπής κρίσης –αν και όπου υπάρχουν–, η διαδικασία ανάθεσης και παρακολούθησης της συγγραφής του εγχειριδίου στο πλαίσιο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου κτλ.

Γ. Περιγραφική Αποτύπωση του περιεχομένου για την ΕΕ στο σχολικό εγχειρίδιο

Σε πίνακα καταγράφονται: Ο αριθμός των Κεφαλαίων που αφορούν την ΕΕ και η έκτασή τους σε σελίδες, ο αριθμός των Υποκεφαλαίων που αφορούν την ΕΕ, τα περιεχόμενα των Κεφαλαίων για την ΕΕ, η ύπαρξη Λεξιλογίου Βασικών εννοιών, ο αριθμός των ερωτήσεων, των εργασιών και των δραστηριοτήτων για τους μαθητές.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ	
ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΓΙΑ ΕΕ.	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΕΛΙΔΩΝ	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΩΝ	
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	
ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΒΑΣΙΚΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ, ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	

Πίνακας 5.6 Περιγραφική Αποτύπωση του περιεχομένου για την ΕΕ στο σχολικό εγχειρίδιο

Δ. Παρουσίαση της ΕΕ στο σχολικό εγχειρίδιο

Στο μέρος της παρουσίασης της ΕΕ (του Κεφαλαίου, όπου υπάρχει) στο σχολικό εγχειρίδιο αναλύεται το περιεχόμενο της ΕΕ, προσεγγίζονται οι λέξεις-έννοιες κλειδιά καθώς και οι επιπλέον έννοιες. Επίσης, εντοπίζονται και καταγράφονται αποσπάσματα για την ΕΕ στο εγχειρίδιο. Επιπροσθέτως, περιγράφεται η εικονογράφηση του κεφαλαίου για την ΕΕ, η ύπαρξη των εικόνων, φωτογραφιών, χαρτών, γραφημάτων, πινάκων, πηγών, παραθεμάτων κτλ, και σχολιάζεται η λειτουργία τους στην διδακτική πράξη. Τέλος, παρουσιάζονται οι ερωτήσεις, οι εργασίες και οι δραστηριότητες που αφορούν την ΕΕ.

Ε. Παρουσίαση της ΕΕ στο συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό

Στη φάση αυτή μελετάται και αναλύεται η *Παρουσίαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης* στο βιβλίο για τον καθηγητή και στο Τετράδιο Ασκήσεων για τον μαθητή. Ειδικότερα, στο βιβλίο για τον καθηγητή καταγράφονται: Η έκταση σε αριθμό σελίδων της παρουσίασης της ΕΕ, οι οδηγίες προς τον εκπαιδευτικό για την αξιοποίηση της συγκεκριμένης ύλης, οι προτεινόμενες δραστηριότητες και τα σχέδια εργασίας, το προτεινόμενο πρόσθετο εκπαιδευτικό υλικό, η προτεινόμενη Βιβλιογραφία και το Κριτήριο Αξιολόγησης του Μαθητή.

Στο Τετράδιο Ασκήσεων για τον μαθητή καταγράφονται επίσης το είδος και ο αριθμός των προτεινόμενων ερωτήσεων, των εργασιών και των δραστηριοτήτων.

ΣΤ'. Πίνακας Επεξεργασίας-Ανάλυσης των λέξεων- εννοιών κλειδιών για την ΕΕ (*)

<i>Λέξεις –Έννοιες Κλειδιά</i>	(1) Κειμενική αναφορά			(2) Εικονιστική αναφορά	(3) Ασκήσεις γνωστικής επεξεργασίας	(4) Εργασίες, Δραστηριό- τητες εντός της τάξης	(5) Σχέδια Εργασίας	Συμπεράσματα όσον αφορά τη:		
	*	*	*					(α) Μετάδοση γνώσεων 1=+ 1+2=++ 1+2+3=+++	(β) Ανάπτυξη δεξιοτήτων/ ικανοτήτων (1+2+3+4) ή (1+4)	(γ) Καλλιέργεια στάσεων (4) ή (5) (4+5)
<i>Άλλες Έννοιες</i>										

Ανάλυση του πίνακα:

Στη στήλη: «*Λέξεις-έννοιες κλειδιά*» καταγράφονται όσες λέξεις-έννοιες κλειδιά αποτέλεσαν αντικείμενο της ποιοτικής ανάλυσης σε κάθε σχολικό εγχειρίδιο και επελέγησαν με βάση τα πεδία-διαστάσεις της ΕΕ, στα οποία αναφέρεται το περιεχόμενο του μαθήματος.

Στη στήλη: «*Άλλες έννοιες*» καταγράφονται άλλες έννοιες, οι οποίες επελέγησαν κατά της διαδικασία της ποιοτικής ανάλυσης του σχολικού εγχειριδίου, αποτέλεσαν αντικείμενο επεξεργασίας από τους συγγραφείς στο εγχειρίδιο και που πιθανόν να μην εμπίπτουν στο «στενό πεδίο αναφοράς» που έχει καθοριστεί από το περιεχόμενο του μαθήματος.

Στη στήλη (1): «*Κειμενική αναφορά*», σημειώνεται με (+) ο βαθμός της έμφασης που δίδεται στην επεξεργασία της λέξης-έννοιας κλειδί στο κείμενο (π.χ. αν η λέξη-έννοια κλειδί αναφέρεται λίγες, αρκετές ή πολλές φορές και αν καταλαμβάνει μικρή-σχετική ή μεγάλη έκταση στο κείμενο.)

Στη στήλη (2): «*Εικονιστική αναφορά*» αποδίδεται αριθμητικά η 'ύπαρξη του εικονιστικού υλικού που αφορά ή σχετίζεται με τη συγκεκριμένη λέξη έννοια κλειδί.

Στη στήλη (3): «*Ασκήσεις γνωστικής επεξεργασίας*» σημειώνεται με (+) εάν οι λέξεις-έννοιες κλειδιά περιλαμβάνονται ή όχι σε ασκήσεις γνωστικής επεξεργασίας. Εξετάζεται δηλαδή, το κατά πόσον ελέγχεται η κατανόηση τους και εξασφαλίζεται η γνώση μέσω ερωτήσεων .

Στη στήλη (4) : «*Εργασίες- Δραστηριότητες*» εντός της τάξης σημειώνεται με (+) εάν οι λέξεις-έννοιες κλειδιά αποτελούν αντικείμενο για επεξεργασία εντός της τάξης. Εξετάζεται δηλαδή εάν δίνουν ερέθισμα για ανάπτυξη συζήτησης, δημιουργούν κλίμα συνεργασίας και αναπτύσσουν δυνατότητες για ανταλλαγή απόψεων μέσα στην τάξη από τους μαθητές.

Στη στήλη (5) : «*Σχέδια Εργασίας*» σημειώνεται με (+) αν οι λέξεις-έννοιες κλειδιά αποτελούν αφορμή για την υλοποίηση σχεδίων εργασίας. Σημειώνουμε ότι στο πλαίσιο υλοποίησης ενός σχεδίου δράσης στη σχολική τάξη ενισχύεται σημαντικά η διαδικασία της διδασκαλίας – μάθησης. Δίνεται έμφαση στην εργασία μαθητών σε μικρές κυρίως ομάδες, τίθενται στόχοι, υπάρχει προγραμματισμός του έργου, αναπτύσσονται βιωματικές και επικοινωνιακές δραστηριότητες, ενθαρρύνεται η συμμε-

τοχή, η δημιουργικότητα, η συνεργασία, ενώ η διάρκειά και ο χρόνος ολοκλήρωσης του συχνά δεν μπορεί να ορισθεί απόλυτα.⁴⁵

Στη στήλη του πίνακα κάτω από τον τίτλο «**Συμπεράσματα όσον αφορά τη:** » αποτυπώνονται με το σύμβολο (+) τα πορίσματα που έχουν προκύψει από την επεξεργασία και την ανάλυση των λέξεων-εννοιών κλειδιών όσον αφορά:

(α) Τη μετάδοση γνώσεων. Σημειώνεται ένας (+) όταν η λέξη-έννοια κλειδί υπάρχει απλώς σε κειμενική αναφορά. Εάν η συγκεκριμένη λέξη-έννοια κλειδί υποστηρίζεται και από σχετική εικονιστική αναφορά σημειώνονται δύο σταυροί (++). Τέλος, εάν περιλαμβάνεται και σε ασκήσεις γνωστικής επεξεργασίας σημειώνονται τρεις σταυροί (+++).

(β) Την ανάπτυξη δεξιοτήτων- ικανοτήτων των μαθητών. Σημειώνεται ένας (+) όταν η λέξη-έννοια κλειδί εκτός από τη μετάδοση γνώσεων γίνεται και αντικείμενο ανάπτυξης εργασιών-δραστηριοτήτων εντός της τάξης. Βέβαια το κατά πόσον, οι προτεινόμενες στα σχολικά εγχειρίδια εργασίες/δραστηριότητες εντός της τάξης, οδηγούν στην απόκτηση δεξιοτήτων εκ μέρους των μαθητών, αυτό εξαρτάται άμεσα από μια σειρά παραγόντων όπως: ο εκπαιδευτικός, οι μαθητές, το ωρολόγιο πρόγραμμα, ο διαθέσιμος διδακτικός χρόνος, η υλικοτεχνική υποδομή του σχολείου κτλ. Με τον όρο «δεξιότητες» δίνεται έμφαση στις ικανότητες συνεργασίας, ενεργητικής συμμετοχής, άσκησης πολιτικής και κοινωνικής υπευθυνότητας, στην ευρηματικότητα, στην αποδοχή της καινοτομίας, κτλ

(γ) Την καλλιέργεια στάσεων. Στη στήλη αυτή σημειώνεται ένας (+) όταν :

- η λέξη-έννοια κλειδί γίνεται αντικείμενο επεξεργασίας σε σχέδιο εργασίας (5). Θεωρούμε ότι με την ανάληψη υλοποίησης ενός σχεδίου εργασίας από τους μαθητές επιτυγχάνεται και η μετάδοση των γνώσεων και η ανάπτυξη δεξιοτήτων αλλά επιπλέον και η καλλιέργεια στάσεων.

⁴⁵ Για έννοια του σχεδίου εργασίας (project) και τον τρόπο εφαρμογής του στην εκπαίδευση υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία Ενδεικτικά αναφέρονται: FREY, K., *Η Μέθοδος project*, Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1998. ΧΡΥΣΑΦΙΔΗΣ Κ., *Βιωματική - Επικοινωνιακή διδασκαλία. Η εισαγωγή της μεθόδου Project στο σχολείο*, Gutenberg, Αθήνα, 1996. ΚΟΥΛΟΥΜΠΑΡΙΤΣΗ, Α. - ΜΟΥΡΑΤΙΑΝ, Ζ., *Σχέδια Εργασίας στην Πράξη και στην Τάξη: Στόχος-Αξιολόγηση*, Πατάκης, Αθήνα, 2004. ΤΑΡΑΤΟΡΗ-ΤΣΑΛΑΚΙΔΟΥ, Ε., *Η μέθοδος project στην θεωρία και στην πράξη*. Αφοί Κυριακίδη, 2η έκδ., Αθήνα, 2003. ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ, Η., *Διαθεματικότητα στη Σχολική Γνώση: Εννοιοκεντρική Αναπλαισίωση και Σχέδια Εργασίας*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 2004. ΜΠΡΙΝΙΑ, Β., *Η Εισαγωγή της Μεθόδου Project στη Διδασκαλία των Οικονομικών Επιστημών*, Gutenberg, Αθήνα, 2007. Επίσης, ΚΟΥΛΟΥΡΗ, ΟΥΡ., “Τα σχέδια εργασίας και το αναδυόμενο πρόγραμμα στα νηπιαγωγεία: Βασικές αρχές και χαρακτηριστικά στοιχεία”, περ. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τχ. 6, 2001, σσ. 40-56.

- η λέξη-έννοια κλειδί γίνεται αντικείμενο για ανάληψη υλοποίησης Εργασιών ή Δραστηριοτήτων εντός της τάξης (4), οι οποίες όμως πρέπει να οδηγούν και σε απόκτηση στάσεων εκ μέρους των μαθητών, όπως αυτές ορίζονται κατωτέρω.
- η λέξη-έννοια κλειδί γίνεται αντικείμενο επεξεργασίας σε σχέδιο εργασίας (5) αλλά και αντικείμενο για υλοποίηση Εργασιών ή Δραστηριοτήτων εντός της τάξης (4) .

Η απόκτηση «στάσεων» από τους μαθητές θεωρείται πολύ σημαντική για την προώθηση της ευρωπαϊκής διάστασης και την ανάπτυξη της διδασκαλίας για την Ευρώπη. Ειδικότερα, η απόκτηση στάσεων αφορά την προσέγγιση από τους μαθητές βασικών αξιών όπως η δημοκρατία, η ισότητα, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ελευθερία, η ανεκτικότητα, ο πλουραλισμός. Βασικές επίσης θεωρούνται οι αξίες με ανθρωπιστική διάσταση και οικουμενικό περιεχόμενο, όπως αλληλεγγύη, κατανόηση, αποδοχή σεβασμός στη διαφορά, κτλ.⁴⁶.

Σημειώνεται ότι με τον αστερίσκο (*) υποδηλώνεται κατά πόσον τα στοιχεία που καταγράφονται στον *Πίνακα Επεξεργασίας-Ανάλυσης των λέξεων- εννοιών κλειδιών για την ΕΕ* προέκυψαν από την ποιοτική ανάλυση του σχολικού εγχειριδίου ή και του συμπληρωματικού εκπαιδευτικού υλικού. Αν δηλαδή εκτός από το σχολικό εγχειρίδιο χρησιμοποιήθηκε και συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό, όπως εγχειρίδιο καθηγητή ή τετράδιο ασκήσεων μαθητή.

Ζ. Σχολιασμός του περιεχομένου και των λέξεων-εννοιών κλειδιών για την ΕΕ

Ο σχολιασμός του περιεχομένου για την ΕΕ στο σχολικό εγχειρίδιο, η παρουσίαση των βασικών λέξεων-εννοιών κλειδιών σε αυτό καθώς και η κριτική αποτίμηση της καταλληλότητας του τρόπου γραφής και παρουσίασης (π.χ. εικονογράφηση, παραθέματα, πηγές, κ.ά.) του γνωστικού αντικείμενου για τους μαθητές θεωρείται ένα ουσιαστικό στάδιο στην ερευνητική διαδικασία και ιδιαίτερα σημαντικό για τον έλεγχο των ερευνητικών υποθέσεων.

⁴⁶ ΠΑΝΤΙΔΗΣ, Σ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση. Όψεις, Θεωρήσεις, Προβληματισμοί*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2004, σ. 425. Για την απόκτηση «στάσεων» από τους μαθητές για την προώθηση της ευρωπαϊκής διάστασης, το Συμβούλιο της Ευρώπης με Σύσταση της Κοινοβουλευτικής του Συνέλευσης το 1989 κατέληξε σε ένα πρόγραμμα δράσης για τη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση για την περίοδο 1991-1997, με βασικό στόχο να προσλάβουν οι νέοι γνώσεις, δυνατότητες και στάσεις που θα τους είναι αναγκαίες για την αντιμετώπιση των μεγάλων προκλήσεων της ευρωπαϊκής κοινωνίας. Βλ. CONCEIL DE L' EUROPE, *La cooperation européenne en matière d'Education* (16eme session, Instabul, 11-12/10/1989), Strasbourg, 1989. Επίσης: BARTHELEMY, D. - RYBA, R. – BIRZEA, C. - LECLERO, J.M., *The European Dimension in Secondary Education*, Council of Europe, Strasbourg, 1997.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΕ.

(1993-2006):

«ΛΟΓΟΙ» ΚΑΙ «ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ»

6.1. Η εκπαίδευση στη δεκαετία του '90

Εισαγωγή

Με τις Συνθήκες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΕΚΑΧ, ΕΟΚ, ΕΚΑΕ) το πεδίο της εκπαίδευσης ανήκε στις αποκλειστικές αρμοδιότητες των εθνικών κρατών. Στόχος της 'εκπαιδευτικής πολιτικής' της ΕΟΚ, ήταν η αύξηση της παραγωγικότητας και του ατομικού εισοδήματος των πολιτών των κρατών-μελών, η εξασφάλιση των προϋποθέσεων της κινητικότητας του εργατικού δυναμικού, η βελτίωση της απόδοσης καθώς και της κοινωνικοοικονομικής του θέσης¹. Με το άρθρο 128 (ΣυνθΕΟΚ) η πολιτική της Κοινότητας περιορίστηκε μόνο στην επαγγελματική κατάρτιση². Η έλλειψη επίσημης κοινοτικής εκπαιδευτικής πολιτικής είχε ως αποτέλεσμα την επέκταση των «λειτουργικών αρμοδιοτήτων»³ της Κοινότητας στον χώρο της εκπαίδευσης, προς ικανοποίηση του μακροπρόθεσμου στόχου της δημιουργίας μιας ενιαίας αγοράς, όπως αυτός διατυπώθηκε στο άρθρο 2 της Συνθ/ ΕΟΚ⁴.

Η άτυπη έναρξη της εκπαιδευτικής πολιτικής της Κοινότητας τοποθετείται στις αρχές της δεκαετίας του '70. Σημαντικά κείμενα που εξέφρασαν τον «εκπαιδευτικό λόγο της Κοινότητας» κατά την περίοδο 1970-1975 αποτέλεσαν τα Ψηφίσματα των Υπουργών Παιδείας το 1971⁵ και το 1974⁶ σχετικά με την καθιέρωση συνεργασίας

¹ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ, Α., *Η εκπαιδευτική πολιτική των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και τα Εκπαιδευτικά συστήματα των κρατών-μελών*, αυτοέκδοση, Θεσ/κη, 1990, σ. 24. Επίσης, ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ, Α., 'Η Παιδεία και το Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο', περ. *Το Σύνταγμα*, Τόμος 15, Αθήνα, 1989, σ. 583.

² Διακρίνοντας τις λέξεις «εκπαίδευση» και «κατάρτιση», η μεν πρώτη αναφέρεται στο εθνικό εκπαιδευτικό σύστημα και δεν φαίνεται να ανήκει στο χώρο αναφοράς της ΕΟΚ, η δε δεύτερη, εμφανίζεται στη Συνθήκη της Ρώμης και μπορεί να μην αναφέρεται καθόλου στο εθνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Βλ. ΣΤΑΜΕΛΟΣ, Γ. - ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, Α., *Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004, σσ. 49-50. Σύμφωνα με τον Γ. Παπαστάμκο, η διάταξη του άρθρου 128 παρουσιάζει προβλήματα και ως προς το εννοιολογικό περιεχόμενο της επαγγελματικής εκπαίδευσης και ως προς το μέγεθος της κοινοτικής αρμοδιότητας. Σύμφωνα με την ίδια πηγή, το άρθρο 128 «ελάχιστα υποχρεώνει τα κράτη μέλη στη χάραξη μιας γενικότερης εκπαιδευτικής πολιτικής», ΠΑΠΑΣΤΑΜΚΟΣ, Γ., 'Παρατηρήσεις στην εκκρεμή Ενώπιον του ΔΕυΚ Υπόθεση 242/87 (ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ERASMUS)', *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, τ.2, 1998, σ. 317.

³ Οι λειτουργικές αρμοδιότητες αποτελούν εξουσίες οι οποίες απονέμονται από τις κοινοτικές συνθήκες στην Κοινότητα, ώστε παράλληλα με τις ουσιαστικές αρμοδιότητες της να μπορεί να επιτυγχάνει στόχους που της έχουν ανατεθεί. Βλ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ Α., 'Η Παιδεία και το Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο', περ. *Το Σύνταγμα*, Τόμος 15, Αθήνα, 1989, σ. 609. ΣΚΟΥΡΗΣ, Β., «Η ευρωπαϊκή διάσταση της εκπαίδευσης», στο *Συμπόσιο του Ελληνικού Κέντρου Ευρωπαϊκών Μελετών και Ερευνών, Εθνική Διοίκηση και Κοινοτικό Δίκαιο*, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1993, σ. 120.

⁴ ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, Π.Δ. *Η Συνθήκη της ΕΟΚ και η Συνθήκη του Μάαστριχτ. Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη*, εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1992, σ. 19.

⁵ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Ψήφισμα της 16.11.1971 σχετικά με την καθιέρωση συνεργασίας στον τομέα της εκπαίδευσης, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική (1971-1987)*, 3^η έκδοση, Λουξεμβούργο, 1987, σσ. 23-18.

⁶ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Ψήφισμα της 6.6.1974 σχετικά με τη συνεργασία στον τομέα της παιδείας, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, 3^η έκδοση, Λουξεμβούργο, 1987, σ. 15.

στον τομέα της εκπαίδευσης. Σύμφωνα με ορισμένους μελετητές, οι βασικές αρχές του ψηφίσματος σχετικά με τη συνεργασία στον τομέα της παιδείας (6-6-1974) αποτέλεσαν την «*πρώτη χάραξη του θεωρητικού υπόβαθρου της Κοινοτικής Εκπαιδευτικής Πολιτικής*»⁷.

Το διάστημα από το 1976 έως το 1992, η εκπαιδευτική πολιτική αναπτύχθηκε με τη μορφή πολιτικών αποφάσεων σε διεθνές επίπεδο (Ψηφίσματα Υπουργών Παιδείας, ενεργοποίηση Α⁸ και Β⁹ Προγράμματος Δράσης της Κοινότητας στον τομέα της εκπαίδευσης)¹⁰. Η υπογραφή της «Ενιαίας Ευρωπαϊκής πράξης» για τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 1986 άνοιξε ένα νέο κεφάλαιο στην Κοινοτική εκπαιδευτική πολιτική, η οποία συνδέθηκε πλέον με την πολιτική και την οικονομική προσπάθεια της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη θεσπίστηκε η αρχή της επικουρικότητας¹¹, διαχωρίστηκε η εκπαίδευση (άρθρο 126) από την κατάρτιση (άρθρο 127) και καθορίστηκε διαφορετική διαδικασία στη λήψη των αποφάσεων για κάθε τομέα, με τα άρθρα 189B (άρθρο της συναπόφασης), και 189Γ (άρθρο της συμπράξεως), αντίστοιχα.

Η περίοδος της εκπαιδευτικής πολιτικής 1986-1992 συνδέθηκε με τον στόχο της ολοκλήρωσης της ενιαίας εσωτερικής αγοράς στην Κοινότητα (1992) και η επαγγελματική εκπαίδευση χρηματοδοτήθηκε αθρόα μέσω άτυπων προγραμμάτων εκπαίδευ-

⁷ ΖΗΓΟΣ, Σ., 'Αξονες της Κοινοτικής Εκπαιδευτικής πολιτικής για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και την Εναρμόνιση της Ελληνικής Εκπαίδευσης', στο *Η ελληνική εκπαίδευση στο Κοινοτικό πλαίσιο*, Ινστιτούτο Παιδαγωγικών Ερευνών Λυκείου Βάσκα, Αθήνα, 1990, σ. 100, σσ. 99-113.

⁸ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Ψήφισμα του Συμβουλίου της 9.2.1976 περί προγράμματος δράσης στον τομέα της εκπαίδευσης, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, 3^η έκδοση, Λουξεμβούργο, 1987, σ. 23. Επίσης, ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ., 'Γενική έκθεση της Επιτροπής Παιδείας', στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, 3^η έκδοση, Λουξεμβούργο, 1987, σσ. 51-78.

⁹ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Ψήφισμα στις 12-7-1982 σχετικά με τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για να βελτιωθεί η προετοιμασία των νέων για την άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας και να διευκολυνθεί η μετάβασή τους από την εκπαίδευση στην ενεργό ζωή, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, 1987, σσ. 87-88.

¹⁰ Η περίοδος 1976-1980 αποτέλεσε για πολλούς την πρώτη περίοδο της Κοινοτικής εκπαιδευτικής Πολιτικής. Βλ. ΖΗΓΟΣ, Σ., *Η Εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας*, εκδ. Δίπτυχο, Αθήνα, 1988, σ. 23. Επίσης, ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ., *Ο Μετασχηματισμός της ΕΟΚ. Από την 'Εντολή' στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1988, σσ. 143-146 και σσ. 297-300.

¹¹ Η νομική βάση της αρχής της επικουρικότητας βρίσκεται στο άρθρο 38 της Συνθήκης του Μάαστριχτ: «*Η Κοινότητα δρα μέσα στα όρια των αρμοδιοτήτων που της αναθέτει και των στόχων που της ορίζει η παρούσα συνθήκη. Στους τομείς που δεν υπάρχουν στην αποκλειστική της αρμοδιότητα, η Κοινότητα δρα σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, μόνο εάν και στο βαθμό που οι στόχοι της προβλεπόμενης δράσης είναι αδύνατο να επιτευχθούν επαρκώς από τα κράτη-μέλη και δύναται συνεπώς, λόγω των διαστάσεων ή των αποτελεσμάτων της προβλεπόμενης δράσης, να επιτευχθούν καλύτερα σε κοινοτικό επίπεδο. Η δράση της Κοινότητας δεν υπερβαίνει τα αναγκαία όρια για την επίτευξη των στόχων της παρούσας συνθήκης*».

σης και κατάρτισης¹². Παρότι τα κράτη-μέλη αρχικά ήταν αρνητικά στην προοπτική της εναρμόνισης των εθνικών συστημάτων εκπαίδευσης, στο τέλος της δεκαετίας αναγνωρίστηκε επίσημα ο θεμελιώδης ρόλος της εκπαίδευσης και της κατάρτισης στην ανάπτυξη των κρατών μελών της Κοινότητας σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο¹³. Η ανάγκη της συνεργασίας των κρατών μπροστά στην προοπτική του 1993 διατυπώθηκε και επίσημα μέσω κειμένων¹⁴ ενώ ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στην ενίσχυση της Ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση¹⁵. Τον Οκτώβριο του 1989, σε κείμενο του Συμβουλίου των Υπουργών Παιδείας, καθορίστηκαν οι στόχοι της μελλοντικής συνεργασίας των κρατών μελών μπροστά στην προοπτική του 1993¹⁶. Στο κείμενο των Συμπερασμάτων, οι Υπουργοί Παιδείας καθόρισαν τους κατωτέρω πέντε στόχους της μελλοντικής συνεργασίας των κρατών μελών οι οποίοι σκιαγραφούσαν τις κατευθύνσεις της μελλοντικής ανάπτυξης της κοινοτικής εκπαιδευτικής πολιτικής: 1) Η πολυπολιτισμική Ευρώπη, 2) Η Ευρώπη της κινητικότητας, 3) Η Ευρώπη της μόρφωσης, 4) Η Ευρώπη των ικανοτήτων και δεξιοτήτων και 5) Η

¹² Η επίδραση των νέων τεχνολογιών στη βιομηχανία και των τάσεων παγκοσμιοποίησης των οικονομικών σχέσεων, είχαν επιφέρει σημαντικές αλλαγές στην οικονομία και την αγορά εργασίας και είχαν αναδείξει την ανάγκη για υψηλή εξειδίκευση, ευελιξία και κινητικότητα του εργατικού δυναμικού. Παράλληλα, οι ταχύτατες οικονομικές και τεχνολογικές εξελίξεις είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία δυσμενών συνεπειών στον κοινωνικό τομέα όπως: περιφερειακές ανισότητες ανεργία, κοινωνικό αποκλεισμό και επίταση του δημογραφικού προβλήματος στην Ευρώπη. Βλ. ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν., 'Η Ευρωπαϊκή εσωτερική αγορά και η δυναμική των περιφερειακών ανισοτήτων', στο ΚΑΖΑΚΟΣ, Π. (επιμ), *Η εξέλιξη της εσωτερικής αγοράς στην Ευρώπη και η Ελλάδα*, εκδ. Ιονική Τράπεζα, Αθήνα, 1999, σσ. 335-361. Επίσης, ΤΣΑΟΥΣΗΣ, Δ., *Η Εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής κοινότητας και οι επιπτώσεις της στην εθνική εκπαιδευτική πολιτική. Ενημερωτική έκθεση 1, Πρόγραμμα μετα-υποχρεωτικής εκπαιδευτικής πολιτικής*, ΚΕΚΜΟΚΟΠ, Πάντειο Παν/ο, Αθήνα, 1994, σσ. 6-13.

¹³ JONES, H., 'Education in the European Community', *Education Today*, Vol. 33, No 1, 1983, p. 40. Για μια παρουσίαση ορισμένων όψεων της εκπαιδευτικής πολιτικής και των κύριων ζητημάτων που απασχολούσαν τα εκπαιδευτικά συστήματα των ευρωπαϊκών κρατών τη μεταπολεμική περίοδο, βλ. HUSEN, T. et.al. (eds), *Schooling in Modern European Society: A Report of the Academia Europea*, Pergamon Press, Oxford, 1992. Ειδικά το κεφ. 2, «Trends and Basic Concerns in School Education: A Retrospective View», pp. 31-75.

¹⁴ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Συμπεράσματα του Συμβουλίου των Υπουργών Παιδείας της 6-10-1989 για την κοινοτική συνεργασία και πολιτική στον τομέα της εκπαίδευσης με την προοπτική του 1993, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική (1988-1989)*, συμπλήρωμα της 3^{ης} έκδοσης, Λουξεμβούργο, 1989, σσ. 101-102.

¹⁵ Έκθεση του Βέλγου Pierre Vanbergen με τίτλο 'Enhanced treatment of the European dimension in Education'. Βλ. VANBERGEN, P., *Educational treatment of the European dimension in Education*, report, V/751/88-EN, Brussels, 1986. Η ενίσχυση της ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση αφορούσε τα σχολικά προγράμματα, το παιδαγωγικό και διδακτικό υλικό, την κατάρτιση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών καθώς και την ενίσχυση των επαφών μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών διαφόρων κρατών. Βλ. ΔΑΜΑΝΑΚΗΣ, Μ., 'Η Εκπαίδευση στην «Ενωμένη Ευρώπη». Πολιτικές και παιδαγωγικές διαστάσεις της πολυπολιτισμικότητας και της πολυγλωσσίας', περ. *Τα Εκπαιδευτικά*, τχ. 31-32, 1993, σ. 35, σσ. 32-50.

¹⁶ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Συμπεράσματα του Συμβουλίου των Υπουργών Παιδείας της 6-10-1989 για την κοινοτική συνεργασία και πολιτική στον τομέα της εκπαίδευσης με την προοπτική του 1993, ό.π., σσ. 101-102.

Ευρώπη ανοιχτή στον κόσμο¹⁷. Οι παραπάνω στόχοι επηρέασαν τις αλλαγές στον εκπαιδευτικό λόγο και τις πρακτικές αυτής της περιόδου και οι δράσεις της Κοινότητας εντάχθηκαν στο πλαίσιο των αξόνων που είχαν τεθεί για την επίτευξη των οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών στόχων της Κοινότητας.

Κατά τη δεκαετία του 1990, οι στόχοι της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής αφορούσαν κυρίως την προώθηση της ευρωπαϊκής ταυτότητας, την καταπολέμηση του ρατσισμού και του κοινωνικού αποκλεισμού, την προσπάθεια συγκρότησης ευρωπαϊκής ιθαγένειας, τη συνεργασία των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, τη σύνδεση της εκπαίδευσης με την κοινωνία και την παραγωγή, την ένταξη των νέων στη διαμορφούμενη ευρωπαϊκή αγορά εργασίας, την ελεύθερη διακίνηση και εγκατάσταση για επαγγελματικούς λόγους των πολιτών των κρατών μελών σε άλλα κράτη της Ένωσης, την εξασφάλιση εργατικού δυναμικού εκπαιδευμένου στις νέες τεχνολογικές εξελίξεις καθώς και την εξασφάλιση της τεχνολογίας που θα είναι ικανή να ανταπεξέλθει στον διεθνή οικονομικό ανταγωνισμό¹⁸.

Κύριο χαρακτηριστικό της κοινοτικής εκπαιδευτικής πολιτικής την περίοδο μετά το Μάαστριχτ θεωρήθηκαν οι αλλαγές στο λόγο και τις πρακτικές στους τομείς της εκπαίδευσης και της κατάρτισης. Οι αλλαγές αφορούσαν τη διατύπωση ενός νέου εκπαιδευτικού λόγου μέσω των κειμένων της Επιτροπής, των Πράσινων και Λευκών βιβλίων, τη μείωση των προγραμμάτων της περιόδου 1986-1992 και την ενσωμάτωσή τους σε μεγαλύτερα προγράμματα, καθώς και την ανάπτυξη μιας «άτυπης εκπαιδευτικής πολιτικής» της Κοινότητας σε επίπεδο εθνικών κρατών.

6.1.1. Η εκπαίδευση στις Συνθήκες της ΕΕ

Στο πλαίσιο της αναθεώρησης της Συνθήκης της ΕΟΚ και την προώθηση της πολιτικής ένωσης, η εκπαίδευση συνδέθηκε με την επίτευξη τόσο του οικονομικού όσο και του πολιτικού στόχου, δηλαδή τη δημιουργία της εσωτερικής αγοράς και της 'Ευρώπης των πολιτών' αντίστοιχα. Με την προοπτική της «πολιτικο-οικονομικο-κοινωνικής Ευρωπαϊκής Ένωσης», η εκπαίδευση απέκτησε «σημασία και δυναμική στα πλαίσια του ευρύτερου εκσυγχρονιστικού εγχειρήματος, ως γενεαλογικό ιστορικό δημιουργήμα αφενός και ως παραγωγική εξουσιαστική και γνωσιολογική/ επιστημολογική πηγή αφετέρου»¹⁹.

¹⁷ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Συμπεράσματα του Συμβουλίου των Υπουργών Παιδείας της 6-10-1989 για την κοινοτική συνεργασία και πολιτική στον τομέα της εκπαίδευσης με την προοπτική του 1993, ό.π., σσ. 101-102.

¹⁸ ΣΤΑΜΕΛΟΣ, Γ. - ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ Α., *Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004, σσ. 46-47.

¹⁹ ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α., 'Νεοευρωπαϊκός Εκσυγχρονισμός και Εκπαίδευση: Διαλογισμοί και Πολιτικές στη 'Φανταστική Ευρώπη', στο ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α. - ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ. (επιμ), *Ελληνική Εκπαίδευση: Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, εκδ. Σείριος, Αθήνα, 1995, σ. 551, σσ. 550-586.

Η επέκταση των κοινοτικών αρμοδιοτήτων στους τομείς της παιδείας και του πολιτισμού, το περιεχόμενο των άρθρων για την εκπαίδευση και την κατάρτιση στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα καθώς και ο βαθμός της κοινοτικής αρμοδιότητας, απετέλεσαν αντικείμενο διαβούλευσης μεταξύ της Κοινότητας και των κρατών μελών στη *Διακυβερνητική Διάσκεψη* του 1991²⁰. Το αποτέλεσμα της διαπραγμάτευσης ήταν η υπερίσχυση της αρχής της επικουρικότητας, ο διαχωρισμός της εκπαίδευσης από την κατάρτιση και η διαφοροποίησή τους ως προς τους σκοπούς (άρθρα 126 και 127) και ως προς τις διαδικασίες λήψης των αποφάσεων (άρθρα 189B και 189Γ)²¹.

Με την θέσπιση της Συνθήκης του 1992 (Συνθήκη ΕΕ) θεσμοθετήθηκε το επίσημο νομικό πλαίσιο για την εκπαίδευση και την κατάρτιση και συστηματοποιήθηκε η Ευρωπαϊκή παρέμβαση στον εκπαιδευτικό χώρο. Παράλληλα, διαμορφώθηκε και το νομικό πλαίσιο για την επέκταση των υπαρχόντων προγραμμάτων δράσης. Στο άρθρο 126 της ΣυνθΕΕ για την παιδεία, αναφέρεται ότι *‘ Η Κοινότητα συμβάλλει στην ανάπτυξη παιδείας υψηλού επιπέδου, ενθαρρύνοντας τη συνεργασία μεταξύ κρατών μελών, και, αν αυτό απαιτείται, υποστηρίζοντας και συμπληρώνοντας τη δράση τους, σεβόμενη ταυτόχρονα πλήρως την αρμοδιότητα των κρατών μελών για το περιεχόμενο της διδασκαλίας και την οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος καθώς και την πολιτιστική και γλωσσική τους πολυμορφία, και ‘αποφασίζοντας με τη διαδικασία του άρθρου 189 Β θεσπίζει δράσεις ενθάρρυνσης, χωρίς να εναρμονίζει τις νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις των κρατών μελών’*. Στο άρθρο 127 της ΣυνθΕΕ για την επαγγελματική εκπαίδευση, αναφέρεται ότι *‘ Η Κοινότητα εφαρμόζει πολιτική επαγγελματικής εκπαίδευσης, η οποία στηρίζει και συμπληρώνει τις δράσεις των κρατών μελών, σεβόμενη ταυτόχρονα πλήρως την αρμοδιότητα των κρατών μελών για το περιεχόμενο και την οργάνωση της επαγγελματικής εκπαίδευσης και ‘αποφασίζοντας με τη διαδικασία του άρθρου 189 Β, θεσπίζει μέτρα για να συμβάλλει στην υλοποίηση των στόχων που αναφέρονται στο παρόν άρθρο, χωρίς να εναρμονίζει τις νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις των κρατών μελών’*.

Τα άρθρα 126 και 127 παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές, όσον αφορά το χαρακτήρα της Κοινοτικής παρέμβασης στην εκπαίδευση. Στο πλαίσιο του άρθρου 126, «η Κοινότητα συμβάλλει στην ανάπτυξη παιδείας υψηλού επιπέδου» ενώ στο πλαίσιο των

²⁰ ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ., *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1993, σσ. 211-212.

²¹ ΠΑΣΙΑΣ, Γ., ‘Προς την “Ευρώπη της Γνώσης”’: Η διαμόρφωση του εκπαιδευτικού λόγου και των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στη δεκαετία του ‘90’, στο ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Δ. (επιμ), *Η Εκπαίδευση Απέναντι στις Προκλήσεις του 21^{ου} Αιώνα. Νέες ορίζουσες και προοπτικές*, εκδ. Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 2002, σ. 194, σσ. 185-244.

δράσεων του άρθρου 127, «η Κοινότητα εφαρμόζει πολιτική επαγγελματικής εκπαίδευσης». Σύμφωνα με το άρθρα 130Α και 130Β²² όλες οι κοινοτικές πολιτικές και δράσεις κρίθηκε αναγκαίο να υπαχθούν στην προώθηση του καθολικού στόχου της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής στην Κοινότητα. Το νομικό πλαίσιο της άσκησης της κοινοτικής εκπαιδευτικής πολιτικής διαμορφώθηκε μέσα από τα άρθρα 189Β και 189Γ²³.

Σύμφωνα με τον Γ. Μαυρογιώργο, μετά τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, η επιχειρούμενη εκπαιδευτική ανασυγκρότηση εντοπίστηκε στους εξής δύο κύριους άξονες: *«Πρώτον, τη συγκρισιμότητα εκπαιδευτικών δομών και σπουδών, ώστε να καθίστανται δυνατές η μεταφορά τυπικών και ουσιαστικών προσόντων και η κινητικότητα εργαζομένων και δεύτερον την ανάπτυξη θεσμών που επιτρέπουν την εθνική υποδοχή και υλοποίηση της γενικότερης κοινοτικής εκπαιδευτικής πολιτικής»*²⁴.

Η συμμετοχή περισσότερων θεσμικών οργάνων στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων σε θέματα εκπαίδευσης καθώς επίσης η αναβάθμιση του ρόλου της εκπαίδευσης και η νομιμοποίηση της στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση οδήγησαν στην αυτονόμηση και τη διοικητική αναδιοργάνωση του τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή και στην ίδρυση το 1995 μιας νέας Γενικής Διεύθυνσης, της 22ης ΓΔ, αρμόδιας για την Εκπαίδευση, την Κατάρτιση, τους Ανθρώπινους Πόρους και τη Νεολαία²⁵. Παράλληλα αναπροσαρμόστηκε ο ρόλος του Επιτρόπου για θέματα εκπαίδευσης, ο οποίος έπαψε να λειτουργεί υπό την εποπτεία της 5ης ΓΔ.

Με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1999) επικυρώθηκε η σημασία που η εκπαίδευση και η κατάρτιση για την πορεία προς «την κοινωνία της γνώσης και της πληρο-

²² Στο άρθρο 130Α της ΣυνθΕΚ, για τους στόχους της Κοινότητας, αναφέρεται ότι *‘Η Κοινότητα προκειμένου να προαχθεί η αρμονική ανάπτυξη του συνόλου της, αναπτύσσει και εξακολουθεί τη δράση της με σκοπό την ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής της συνοχής’*. Στο άρθρο 130Β επισημαίνεται ότι *‘ Η διαμόρφωση και η υλοποίηση των πολιτικών και των δράσεων της Κοινότητας καθώς και η υλοποίηση της εσωτερικής αγοράς, λαμβάνουν υπόψη τους στόχους του άρθρου 130Α και συμβάλλουν στην πραγματοποίησή τους’*.

²³ Σύμφωνα με το άρθρο 189Β, για τις δράσεις της γενικής εκπαίδευσης (άρθρο 126) οι αποφάσεις ελαμβάνοντο με τη χρονοβόρα και απαιτητική διαδικασία της συναπόφασης μεταξύ Συμβουλίου, Επιτροπής και Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, όργανα με διαφορετικές αρμοδιότητες και διαφορετικές επιρροές²³. Σύμφωνα με το άρθρο 189Γ, για τις ενέργειες της επαγγελματικής κατάρτισης (άρθρο 127) οι αποφάσεις ελαμβάνοντο με τη διαδικασία της συμπράξεως των τριών οργάνων με αποφασιστικό ρόλο να παίζουν μόνο η Επιτροπή και το Συμβούλιο.

²⁴ ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ., ‘Το ελληνικό σχολείο στη δίνη της «ευρωπαϊκής διάστασης»’, περ. *Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών*, τεύχος 17, Αθήνα, 1997, σ. 18, σσ. 18-21

²⁵ Έως τότε η 22^η Γενική Διεύθυνση ήταν γνωστή ως Διεύθυνση χωρίς αρμοδιότητες. Το Task Force από τμήμα της 5^{ης} Γ.Δ μετατράπηκε στην *XXII Γενική Διεύθυνση*, αρμόδια για την Εκπαίδευση, την Κατάρτιση, τους Ανθρώπινους Πόρους και τη Νεολαία.

φορίας». Με το άρθρο 2 της Συνθήκης του Άμστερνταμ προστέθηκε στο προοίμιο της Συνθήκης ΕΚ, μετά την όγδοη παράγραφο, το ακόλουθο κείμενο: «Αποφασισμένοι να προαγάγουν την ανάπτυξη του υψηλότερου δυνατού επιπέδου γνώσης για τους λαούς τους μέσω ευρείας πρόσβασης στην εκπαίδευση και μέσω της συνεχούς αναπροσαρμογής της». Σύμφωνα με το ανωτέρω, με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ, επικυρώθηκε η διαδικασία για την οικοδόμηση της 'Ευρώπης της γνώσης' και νομιμοποιήθηκε ως διάσταση της κοινοτικής πολιτικής η *'δια βίου εκπαίδευση και κατάρτιση'*²⁶.

6.1.2. Ο εκπαιδευτικός 'λόγος'

Μετά το Μάαστριχτ, οι πολιτικές που αφορούσαν την εκπαίδευση και την κατάρτιση συνδέθηκαν με τις πολιτικές για την ανταγωνιστικότητα, την απασχόληση και την κοινωνική συνοχή. Η Κοινότητα προκειμένου να επιτύχει την ενεργό συμμετοχή των ευρωπαίων πολιτών στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης δημοσίευσε μια σειρά από κείμενα, τα οποία στήριζαν το άνοιγμα προς τις κοινωνίες των ευρωπαϊκών κρατών με σκοπό την προαγωγή της συνείδησης του ευρωπαίου πολίτη. Μεταξύ του 1993 και του 1996, κείμενα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής διατύπωσαν το πλαίσιο της αλληλεξάρτησης και της συμπληρωματικής σχέσης της εκπαίδευσης με τις άλλες πολιτικές της Κοινότητας και διαμόρφωσαν το πλαίσιο του 'κοινοτικού λόγου'. Ως πιο σημαντικά, μεταξύ άλλων, στο χώρο της γενικής εκπαίδευσης θεωρήθηκαν τα ακόλουθα: Τα τρία *Λευκά βιβλία* της Επιτροπής για την *Οικονομία* (ΕΚ,1993), την *Κοινωνική πολιτική* (ΕΚ,1994) και την *Εκπαίδευση* (ΕΚ,1995), τα τέσσερα *Πράσινα βιβλία* της Επιτροπής για την *Ευρωπαϊκή διάσταση* (ΕΚ,1993), την *Καινοτομία* (ΕΚ,1995), την *Απασχόληση* (ΕΚ,1996) και την *Κινητικότητα* (ΕΚ,1996), *Η Ευρώπη της γνώσης* (1997), *Η Ενεργός συμμετοχή του Πολίτη* (1997).

Ακολούθως περιγράφονται συνοπτικά ορισμένα αντιπροσωπευτικά κείμενα του εκπαιδευτικού 'λόγου' της ΕΚ/ΕΕ από το 1993 μέχρι το 2000.

■ *Η Πράσινη βίβλος για την "Ευρωπαϊκή διάσταση" (1993)*

Με το κείμενο αυτό η Επιτροπή προσέδωσε στην εκπαίδευση μια «προστιθέμενη αξία» και επεδίωξε την πρόκληση ενός ευρύτερου διαλόγου σχετικά με τις επιδράσεις

²⁶ ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση.. Τόμος Α'*, ό.π., σ. 451. Με τη ΣυνθΑ άλλαξε η αρίθμηση των άρθρων ως εξής: για την εκπαίδευση από 126 σε 149 και για την κατάρτιση από 127 σε 150. Σχετικά με τις διαδικασίες λήψης των αποφάσεων, με το άρθρο 251(πρώην 189B της Συνθήκης ΕΚ) η διαδικασία της συναπόφασης που ίσχυε για την εκπαίδευση, επεκτάθηκε και στην κατάρτιση, όπου ίσχυε η διαδικασία της σύμπραξης (πρώην 189Γ).

από την ολοκλήρωση της ενιαίας αγοράς στο χώρο της γενικής εκπαίδευσης και κατάρτισης καθώς και για τις δυνατότητες της κοινοτικής δράσης στο χώρο της σχολικής εκπαίδευσης²⁷. Οι κύριοι προβληματισμοί του κειμένου αφορούσαν στην προσαρμογή της εκπαιδευτικής διαδικασίας στα νέα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δρώμενα της δεκαετίας του 1990, στην προετοιμασία και ένταξη των νέων στο διευρυμένο και ενιαίο οικονομικό και κοινωνικό χώρο της Κοινότητας, με κύρια εφόδια τις γνώσεις του γλωσσικού, πολιτιστικού και κοινωνικού περιβάλλοντος των κρατών της Ευρώπης²⁸. Ως ειδικότεροι στόχοι της κοινοτικής εκπαιδευτικής πολιτικής επισημάνθηκαν: η διαμόρφωση μιας ευρωπαϊκής πολιτικής συνείδησης, η συγκρότηση μιας ευρωπαϊκής ιθαγένειας, η βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης, η προετοιμασία των νέων για μία καλύτερη κοινωνική και επαγγελματική ένταξη και η προώθηση των συμπράξεων μεταξύ των φορέων της εκπαιδευτικής διαδικασίας στα διάφορα κράτη μέλη με έμφαση στη συνεργασία μέσω της κινητικότητας και των ανταλλαγών, στην κατάρτιση των εκπαιδευτικών, στην ενίσχυση της διδασκαλίας των γλωσσών, στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση, κτλ²⁹.

▪ ***Το Λευκό βιβλίο 'για την Εκπαίδευση και την Κατάρτιση.***

‘Διδασκαλία και Μάθηση. Προς την κοινωνία της γνώσης (1995)

Το Λευκό Βιβλίο για την εκπαίδευση και την κατάρτιση αποτέλεσε τη συνέχεια του Λευκού Βιβλίου για την οικονομία και του Λευκού Βιβλίου για την κοινωνική πολιτική στο χώρο της εκπαίδευσης³⁰. Με το κείμενο αυτό η Επιτροπή στο πλαίσιο των αλλαγών που συντελούνταν στον ευρωπαϊκό αλλά και στον παγκόσμιο οικονομικό και κοινωνικό χώρο πρότεινε ως αναγκαία προϋπόθεση για την αντιμετώπιση της επερχόμενης ‘κρίσης’ την οικοδόμηση της κοινωνίας της γνώσης με την «ανάπτυξη της γενικής μόρφωσης» και με την «ανάπτυξη της ικανότητας για απασχόληση και οικονομική δραστηριότητα»³¹. Ειδικότερα, στο Λευκό Βιβλίο για την εκπαίδευση υπο-

²⁷ ΝΟΥΤΣΟΣ, Μ., ‘Στον πυρετό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Πράσινη Βίβλος’, περ. ‘Εκπαιδευτική Κοινότητα, τ. 26, 1994, σ. 8. ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΑΚΗ, Π. - ΜΑΚΡΑΚΗΣ, Β., *Ευρώπη και Εκπαίδευση*, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα, 1996, σ. 4.

²⁸ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, Πράσινη βίβλος για την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση, ΚΟΜ 93/ 457 τελικό, Βρυξέλλες, 27-9-1993, σ. 3.

²⁹ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, ό.π, σσ. 9-13.

³⁰ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική*, Λευκό Βιβλίο, Βρυξέλλες, 1994.

³¹ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Λευκό Βιβλίο για την εκπαίδευση και την κατάρτιση. *‘Διδασκαλία και Μάθηση. Προς την κοινωνία της γνώσης*, Λουξεμβούργο, 1996. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Λευκό Βιβλίο, *Ανάπτυξη, Ανταγωνιστικότητα, Απασχόληση. Οι προκλήσεις και η αντιμετώπισή τους στον 21^ο αιώνα*, Βρυξέλλες, 1993. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική*, Λευκό Βιβλίο, Βρυξέλλες, 1994.

στηρίχτηκε ότι, «η εκπαίδευση και η κατάρτιση αποτελούν την έσχατη λύση για το πρόβλημα της ανεργίας»³² ενώ η εκπαίδευση συνδέθηκε με «τη διατήρηση του κοινωνικού προτύπου της ΕΕ, τη διασφάλιση της ευρωπαϊκής ταυτότητας και την αποφυγή του κοινωνικού ρήγματος»³³.

Οι συνθήκες της απασχόλησης στην ‘κοινωνία της γνώσης’, χαρακτηρίστηκαν με λέξεις κλειδιά όπως, «συνέχεια», «ελαστικότητα», «ευελιξία», «ποιότητα», «πιστοποίηση», «αξιολόγηση» ενώ για την οικοδόμηση της κοινωνίας της γνώσης, προσδιορίστηκαν οι εξής πέντε γενικοί στόχοι: Η ενθάρρυνση της απόκτησης νέων γνώσεων, η προσέγγιση του σχολείου και της επιχείρησης, η καταπολέμηση του αποκλεισμού, η γνώση τριών κοινοτικών γλωσσών, η ισότιμη μεταχείριση της υλικής επένδυσης και της επένδυσης σε κατάρτιση³⁴. Το Λευκό Βιβλίο για την εκπαίδευση αναγνωρίστηκε ως «μια πολιτική ανάλυση των προβλημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην οποία έχει ιδιαίτερη σημασία η ενιαία αντιμετώπιση των προβλημάτων τους, τόσο στο επίπεδο της ατομικής εκπαίδευσης όσο και σε εκείνο της επαγγελματικής κατάρτισης και της διασύνδεσης με την ενιαία αγορά εργασίας»³⁵. Στα Συμπεράσματα, οι Υπουργοί παιδείας υποστήριξαν τη στενή σχέση μεταξύ «μάθησης, οικονομικής ανάπτυξης και απασχόλησης», ενώ ‘η πολιτιστική, μορφωτική και ηθική διάσταση αναγνωρίστηκαν ως σημαντικές πλευρές της κοινωνικής ανάπτυξης»³⁶.

■ *Η ‘Ευρώπη της γνώσης’ (1997)*

Η Επιτροπή με το κείμενο ‘Για μια Ευρώπη της γνώσης’ αναγνώρισε τη σημασία που είχαν οι ‘πολιτικές της γνώσης’ για την επίτευξη των στόχων της Κοινότητας και επεσήμανε την ανάγκη προώθησης μιας κοινοτικής πολιτικής που να αποσκοπεί στην ενίσχυσή τους³⁷. Στο κείμενο σκιαγραφήθηκε ένας δυναμικός ευρωπαϊκός εκ-

³² ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Λευκό Βιβλίο για την εκπαίδευση και την κατάρτιση* ...ό.π., σ. 15.

³³ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, ό.π., σ. 53

³⁴ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, ό.π., σσ. 53-77 και ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση.. Τόμος Α’*, ό.π., σ. 434. Στις 6-6-1996, έξι μήνες μετά την έκδοση του Λευκού Βιβλίου οι Υπουργοί Παιδείας στα Συμπεράσματα του Συμβουλίου ανέφεραν ότι οι οριζόμενοι στο Λευκό Βιβλίο ως στόχοι για την εκπαίδευση είναι «ενδεικτικοί μιας ενδεχόμενης ανάπτυξης της εκπαίδευσης και της κατάρτισης στα κράτη μέλη και στην ΕΕ». Βλ. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 6.5.1996 πάνω στο Λευκό Βιβλίο ‘Διδασκαλία και Μάθηση: Προς την κοινωνία της γνώσης’, *Κείμενα σχετικά με την εκπαίδευση, την κατάρτιση και την νεολαία (1993-1997)*, Λουξεμβούργο, 1998, σσ. 195-199.

³⁵ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, ό.π., σ. 195.

³⁶ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, ό.π., σ. 196.

³⁷ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, *Για μια Ευρώπη της Γνώσης*, COM (97) 563, Βρυξέλλες, 12.11.1997. Για την ‘Ευρώπη της Γνώσης’ βλ. σχετικά ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ.- ΠΑΣΙΑΣ, Γ., ‘Η ‘Ευρώπη της γνώσης’ ως διακύβευμα και ως αναπαράσταση των σχέσεων εξουσίας-γνώσης στο ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό συγκείμενο’, στο ΓΡΑΒΑΡΗΣ, Δ.Ν. - ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Ν. (επιμ), *Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική Πολιτική. Μεταξύ κράτους και αγοράς*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2005, σσ. 367-397.

παιδευτικός χώρος, με τρεις θεμελιώδεις διαστάσεις (τη γνώση, τον πολίτη και την απασχόληση) μέσα στον οποίο θα αναπτυσσόταν ο στόχος της δια βίου εκπαίδευσης και κατάρτισης³⁸. Για τη δημιουργία του ευρωπαϊκού εκπαιδευτικού χώρου η Επιτροπή πρότεινε την αναπροσαρμογή του νομικού πλαισίου για την εκπαίδευση, με την τροποποίηση των διατάξεων των άρθρων 126 και 127 της Συνθήκης ΕΚ και τη δημιουργία ενός διευρυμένου πλαισίου κοινών εκπαιδευτικών αρμοδιοτήτων *‘μεταξύ της Κοινότητας, των κρατών μελών και των λοιπών εμπλεκόμενων συντελεστών’*³⁹. Υποστηρίχτηκε επίσης ότι η πολιτική για τη γνώση έπρεπε να συμβαδίζει και να αλληλοσυμπληρώνεται με τη διαρθρωτική πολιτική της Κοινότητας⁴⁰.

<i>Ο Ευρωπαϊκός εκπαιδευτικός χώρος</i>	Οι τρεις βασικές διαστάσεις: <i>Γνώση – Πολίτης – Απασχόληση</i>
<i>Η Γνώση</i>	Οι τέσσερις βασικές περιοχές: <i>Καινοτομία – Έρευνα – Εκπαίδευση – Κατάρτιση</i>
<i>Η Ευρώπη της γνώσης</i>	Οι πέντε βασικοί στόχοι: α) η ανάπτυξη της δια βίου εκπαίδευσης και κατάρτισης β) η διατήρηση του κοινωνικού προτύπου της Ευρωπαϊκής Ένωσης γ) η διασφάλιση της ευρωπαϊκής ταυτότητας δ) η αποφυγή του κοινωνικού ρήγματος ε) η αύξηση της δυνατότητας απασχόλησης
<i>Η κοινωνία της γνώσης</i>	Έννοιες-λέξεις κλειδιά για τις σχέσεις ανάμεσα στην εκπαίδευση και την απασχόληση: Καινοτομία – Ανταγωνιστικότητα / Ελαστικότητα – Ευελιξία Αξιολόγηση – Πιστοποίηση / Ποιότητα – Αποτελεσματικότητα

Πηγή: Πασιάς – Ρουσσάκης (2003)⁴¹.

³⁸ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, ό.π., σ. 4 και σ. 5.

³⁹ «...ως συντελεστές ορίζονται τα κράτη μέλη, οι εκπαιδευτικοί εταίροι, οι κοινωνικοί εταίροι, οι οικονομικοί εταίροι, οι περιφερειακοί και τοπικοί εταίροι, καθώς και οι πολίτες ως εταίροι μέσω των ενώσεων και των ιδρυμάτων που συμμετέχουν», ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, ό.π., σσ. 7-8 Η Επιτροπή πρότεινε “την έκδοση τριών αποφάσεων, που θα θεμελιώνονται στα άρθρα 126 και 127 της ΣυνθΕΚ, και θα ορίζουν το ειδικό πλαίσιο των μέτρων στους τομείς της εκπαίδευσης, της κατάρτισης και της νεότητας. Κάθε μια από τις αποφάσεις αυτές θα περιλαμβάνει κοινά άρθρα, με στόχο να ενισχύεται η συνοχή και να εκφράζεται η βούληση για κοινή δράση, συντονισμό και διάδοση των καλών πρακτικών ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, ‘Για μια Ευρώπη της Γνώσης’, ό.π., σ. 10.

⁴⁰ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, ‘Για μια Ευρώπη της Γνώσης’, ό.π., σ. 10.

⁴¹ ΠΑΣΙΑΣ, Γ. - ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ, Ι., ‘Οι σχηματισμοί λόγου της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και οι επιδράσεις τους στη διαμόρφωση της Ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Μελέτη Περίπτωσης : τα ΕΠΕΑΕΚ 1 και 2 και η Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση 1997-2001’, στα Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου (επιμ. Καθ. Σ. Μπουζάκης), *Η Παιδεία στην Αυγή του 21^{ου} αιώνα. Ιστορικο-Συγκριτικές Προσεγγίσεις*, Εργαστήριο Ιστορικού Αρχείου Νεοελληνικής και Διεθνούς Εκπαίδευσης, ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Πατρών, Μάιος 2003, <http://www.elemedu.upatras.gr/eriane/index.htm>.

▪ ***Η μάθηση με στόχο την ενεργό συμμετοχή του πολίτη (1998)***

Με το κείμενο “*Education and active citizenship in the European Union*” η Επιτροπή προέβη σε μια ανάλυση της σχέσης ανάμεσα στον ευρωπαϊό πολίτη και την οικοδόμηση της *‘Ευρώπης της γνώσης’*⁴². Η Επίτροπος E. Cresson, προλογίζοντας το κείμενο ανέφερε ότι *‘η Κοινότητα επιδιώκει να διαμορφώσει έναν ευρωπαϊκό χώρο δια βίου εκπαίδευσης, στη συγκρότηση του οποίου θεωρείται καθοριστική η ενεργός συμμετοχή των ευρωπαίων πολιτών’* και επεσήμανε ότι *‘η οικοδόμηση της ‘Ευρώπης της γνώσης’ συνδέεται με τις εσωτερικές πολιτικές της Κοινότητας καθώς και με την ευρωπαϊκή ιθαγένεια και την ιδιότητα του ευρωπαίου πολίτη’*⁴³. Ο ρόλος της μάθησης στη δραστηριοποίηση του πολίτη (learning for active citizenship) κρίθηκε σημαντικός και προτάθηκε οι κοινοτικές πολιτικές στην εκπαίδευση και την κατάρτιση να ενθαρρύνουν τη συνεχή πρόσβαση στη γνώση και την ανανέωση των δεξιοτήτων μέσω της δια βίου εκπαίδευσης⁴⁴.

Για τον προσδιορισμό της ιδιότητας του πολίτη, στο κείμενο “*Education and active citizenship in the European Union*”, ελήφθησαν υπόψη οι αλλαγές που είχαν επέλθει στον ευρύτερο ευρωπαϊκό κοινωνικό και πολιτισμικό χώρο και κυρίως η πορεία από την κυριαρχία της εθνικής ταυτότητας προς την αποδοχή της κοινωνικής και πολιτισμικής διαφοροποίησης⁴⁵. Η διευρυμένη έννοια της ταυτότητας και της ιδιότητας του πολίτη συμπεριέλαβε τις ακόλουθες διαστάσεις: τη νομική διάσταση, η οποία περιέχει ένα δίκτυο πολιτειακών, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων, τη συναισθηματική διάσταση, η οποία συνδέεται με την προαγωγή της κοινωνικής ένταξης και συνοχής καθώς και με θέματα ταυτότητας και αξιών, τη γνωστική διάσταση, η οποία συνδέεται με θέματα πληροφόρησης και γνώσης και τέλος την πρακτική διάσταση, η οποία αφορά στη δραστηριοποίηση και τη συμμετοχή του πολίτη στα κοινά⁴⁶.

⁴² Οι παραπομπές αναφέρονται στις σελίδες της ελληνικής μετάφρασης η οποία εκδόθηκε στο Λουξεμβούργο το 2000. Βλ. σχετικά, ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Προς μια ευρωπαϊκή διάσταση εκπαίδευσης και ενεργού συμμετοχής του πολίτη*, Λουξεμβούργο, 2000.

⁴³ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Προς μια ευρωπαϊκή διάσταση εκπαίδευσης*, ό.π., σ. 1.

⁴⁴ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Προς μια ευρωπαϊκή διάσταση εκπαίδευσης και ενεργού συμμετοχής του πολίτη*, 2000, Λουξεμβούργο, σ. 6.

⁴⁵ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Προς μια ευρωπαϊκή διάσταση εκπαίδευσης* ..ό.π., σσ. 9-10.

⁴⁶ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Προς μια ευρωπαϊκή διάσταση εκπαίδευσης ...*, ό.π., σ. 9 και σ. 11 και ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση...* Τόμος Α΄, ό.π., σσ. 465-466.

▪ **Συμβούλιο: Rolling Agenda**

Η αναβάθμιση του τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης έφερε στην επιφάνεια τη δυσλειτουργία στη χάραξη μιας κοινής εκπαιδευτικής πολιτικής από τα κοινοτικά όργανα⁴⁷. Τον Δεκέμβριο του 1999, το Συμβούλιο με το Ψήφισμα «*Πέρασμα στη νέα χιλιετία*': ανάπτυξη νέων διαδικασιών εργασίας για την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης'» ανέλαβε την πρωτοβουλία οργάνωσης των δραστηριοτήτων του βάσει μιας 'κυλιόμενης ατζέντας' (rolling agenda), όπου ένας περιορισμένος αριθμός θεμάτων προτεραιότητας θα εξεταζόταν επάνω μια κυκλική βάση⁴⁸. Την πρωτοβουλία για τη διαδικασία αυτή ανέλαβε η Επιτροπή η οποία παρότρυνε τα κράτη-μέλη να συνεργαστούν και καθορίσουν τρόπους για την εξασφάλιση μεγαλύτερης συνοχής στην εργασία του Συμβουλίου Παιδείας. Για τα πρώτα έτη της δεκαετίας του 2000 η κυλιόμενη ατζέντα περιελάμβανε τους εξής άξονες: Το ρόλο της εκπαίδευσης και της κατάρτισης στις πολιτικές της απασχόλησης, την ανάπτυξη της ποιότητας στην εκπαίδευση και στην κατάρτιση σε όλα τα επίπεδα καθώς και την προώθηση της κινητικότητας⁴⁹.

▪ **Το Πρόγραμμα Δράσης 2000 (Ατζέντα 2000)**

Τον Ιούλιο του 1997, η Επιτροπή παρουσίασε το κείμενο «*Πρόγραμμα Δράσης AGENDA 2000*», στο οποίο περιέγραφε τις γενικές προοπτικές για την προώθηση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης την επόμενη δεκαετία, εν όψει της διεύρυνσης της Ένωσης⁵⁰. Σύμφωνα με την Επιτροπή, οι στόχοι προς τους οποίους έρεπε να κατευθυνθούν οι εσωτερικές πολιτικές της Κοινότητας ήταν η αειφόρος ανάπτυξη και η απασχόληση, η προώθηση των πολιτικών της γνώσης, ο εκσυγχρονισμός των συστημάτων απασχόλησης και η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης⁵¹. Οι πολιτικές της γνώσης, ως άξονας των εσωτερικών πολιτικών της Κοινότητας διατυπώθηκαν για πρώτη φορά στο Πρόγραμμα Δράσης 2000 και αφορούσαν την έρευνα, την εκπαίδευση την κατάρτιση και την καινοτομία. Οι πολιτικές της γνώσης συνδέθηκαν άμεσα με την οικονομική

⁴⁷ Συμβούλιο Παιδείας και Επιτροπή

⁴⁸ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, Ψήφισμα της 17-12-1999, 'Πέρασμα στη νέα χιλιετία': ανάπτυξη νέων διαδικασιών εργασίας για την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, ΕΕ C008, Βρυξέλλες, 12.1.2000.

⁴⁹ Βλ. παράρτημα του ψηφίσματος σχετικά με την ενδεικτικά θέματα που προτείνονται στο πλαίσιο της κυλιόμενης ατζέντας, ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, ό.π., σ. 2

⁵⁰ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, 'Πρόγραμμα Δράσης 2000' (Ατζέντα 2000), τ. Α' & Β', COM (97)2000, Βρυξέλλες, 17.7.1997

⁵¹ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, ό.π., κεφ. Ι, σσ. 11-15.

πρόοδο, την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση και απέκτησαν καθοριστική σημασία για το μέλλον της Ευρώπης⁵².

Στην *Ατζέντα 2000* προτάθηκε η αναπροσαρμογή και ο εκσυγχρονισμός των εκπαιδευτικών συστημάτων των κρατών-μελών προκειμένου να αντιμετωπισθεί η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και να διατηρηθεί το ευρωπαϊκό κοινωνικό πρότυπο⁵³. Για την ικανοποίηση του στόχου της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής προβλέφθηκε η οικονομική ενίσχυση των κρατών μελών μέσω της ανάπτυξης της περιφερειακής πολιτικής της Ένωσης και των Διαρθρωτικών Ταμείων.

6.1.3. Πρωτοβουλίες και προγράμματα δράσης

Την περίοδο που μεσολάβησε από την Ενιαία Πράξη μέχρι τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1986-92) προωθήθηκαν από την Επιτροπή μια σειρά από κοινοτικά προγράμματα δράσης, στο πλαίσιο της επίσημης κοινοτικής πολιτικής και εντός των εθνικών συστημάτων εκπαίδευσης. Τα κοινοτικά προγράμματα δράσης της περιόδου αυτής αναπτύχθηκαν κυρίως στο χώρο της Μεταδευτεροβάθμιας και της Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης γύρω από τους άξονες: ανταλλαγές, κινητικότητα, συνεργασία και είχαν ως κύριο στόχο την ενδυνάμωση των σχέσεων μεταξύ εκπαίδευσης και οικονομίας καθώς και την αποτελεσματικότερη συμβολή των εκπαιδευτικών συστημάτων στην επίτευξη της ενιαίας αγοράς και την κοινωνική συνοχή της Κοινότητας⁵⁴.

Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, διαμορφώθηκε από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα το νομικό πλαίσιο για την επέκταση των προγραμμάτων δράσης της περιόδου 1986-1992. Η έλλειψη ενιαίου νομικού πλαισίου για τα εκπαιδευτικά συστήματα όλων των κρατών-μελών και η ανάγκη εναρμόνισης και σύγκλισης των περιεχομένων της εκπαιδευτικής διαδικασίας με στόχο την ανάπτυξη συνοχής μεταξύ των κρατών μελών, οδήγησαν την Κοινότητα στη χρηματοδότηση μιας σειράς προγραμμάτων δράσης.

Παράλληλα με την επίσημη εκπαιδευτική πολιτική της Κοινότητας, η οποία εκφράστηκε άμεσα μέσω των άρθρων της Συνθήκης, αναπτύχθηκε μια, “άτυπη” εκπαιδευτική πολιτική, σε επίπεδο εθνικών κρατών, που συνδέθηκε με τις πολιτικές των διαρθρωτικών ταμείων της Κοινότητας για μείωση των ανισοτήτων και των διαφορών στα επίπεδα ανάπτυξης μεταξύ των κρατών με στόχο την επίτευξη οικονομι-

⁵² ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, ό.π., σ. 13.

⁵³ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, ό.π., σσ. 20-21.

⁵⁴ Για τη θέσπιση των προγραμμάτων της πρώτης περιόδου, βλ. σχ., ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ των ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική (1971-1987)*, 3^η έκδοση, Λουξεμβούργο, 1988.

κής και κοινωνικής συνοχής. Σύμφωνα με μελετητές, τα οικονομικά επιδιωκόμενα αποτελέσματα της Ενιαίας Ευρωπαϊκής αγοράς θα προέκυπταν για τις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές της Κοινότητας μόνο με την εφαρμογή κατάλληλων πολιτικών⁵⁵.

Τα Κοινοτικά προγράμματα δράσης αφορούσαν δραστηριότητες, μη δεσμευτικού χαρακτήρα, όπως είναι η 'συνεργασία' οι 'συμπράξεις' η 'κινητικότητα', δραστηριότητες που υλοποιούνται από κοινού μεταξύ διαφόρων φορέων κρατών-μελών και τα αποτελέσματά τους δεν δεσμεύουν τις εθνικές πολιτικές. Αντίθετα, στα εθνικά προγράμματα (ΕΠΕΑΕΚ) οι ενέργειες είχαν δεσμευτικό χαρακτήρα, πραγματοποιούνται σε εθνικό επίπεδο, εντός συγκεκριμένου χρονοδιαγράμματος με στόχους τον εκσυγχρονισμό και τη σύγκλιση και τα αποτελέσματά τους είναι καταλυτικά⁵⁶.

Στις 5 Μαΐου του 1993 δημοσιεύτηκε ένα έγγραφο εργασίας της Επιτροπής (Task Force) σχετικά με την Κοινοτική δράση στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, όπου παράλληλα με την ανάγκη αξιολόγησης των σχετικών προγραμμάτων κοινοτικής δράσης που ολοκληρώθηκαν το 1994, προτάθηκε και η διαμόρφωση προτάσεων ανάπτυξης προγραμμάτων για την περίοδο 1995-1999. Σύμφωνα με την έκθεση, η Επιτροπή πρότεινε την άμεση συσχέτιση του περιεχομένου των προγραμμάτων με την εφαρμογή των στόχων οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής που περιείχε η νέα Συνθήκη. Προτάθηκε επίσης η μείωση του αριθμού των προγραμμάτων και η ενσωμάτωσή τους σε συνεκτικά προγράμματα ώστε να εξασφαλιστεί ο αρτιότερος συντονισμός, η συνοχή και η συμπληρωματικότητα των δράσεων της Επιτροπής. Κατά το δεύτερο εξάμηνο του 1993 τα προγράμματα μορφοποιήθηκαν και κατατέθηκαν ως επίσημες προτάσεις της Επιτροπής προς το Συμβούλιο.⁵⁷

Τα νέα προγράμματα-ομπρέλες της περιόδου 1994-99, στα οποία εντάχθηκαν ή ενσωματώθηκαν τα προηγούμενα προγράμματα δράσης της Κοινότητας, ήταν το πρόγραμμα ΣΩΚΡΑΤΗΣ για τη γενική εκπαίδευση, το πρόγραμμα LEONARDO για

⁵⁵ ΗΛΙΑΔΗΣ, Ν., 'Η Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση και το Νέο Εργασιακό και Οικονομικό περιβάλλον', περ. *Τα Εκπαιδευτικά*, τ. 34-35, 1994, σ. 229, σσ. 228-240.

⁵⁶ ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση*. Τόμος Α', ό.π., σ. 384.

⁵⁷ Με τα άρθρα 126 και 127 διαχωρίστηκαν οι τομείς της εκπαίδευσης και της κατάρτισης τόσο ως προς τη νομική τους βάση όσο και ως προς τη διαδικασία λήψης αποφάσεων και η εκπαίδευση εντάχθηκε στην ευθύνη των κοινοτικών πολιτικών. Στο άρθρο 126 που αφορά στην εκπαίδευση ως κύρια αντικείμενα δράσεων αναφέρονται: η ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση, η εκμάθηση ξένων γλωσσών, η κινητικότητα, η αναγνώριση διπλωμάτων και περιόδων σπουδών, η συνεργασία εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, οι ανταλλαγές πληροφοριών, οι ανταλλαγές νέων, η ανάπτυξη της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Στο άρθρο 127 που αφορά στην κατάρτιση, ως κύρια αντικείμενα δράσεων αναφέρονται: η προσαρμογή στις αλλαγές της εργασίας, η βελτίωση της αρχικής εκπαίδευσης, η προώθηση της συνεχούς κατάρτισης, η πρόσβαση και επανένταξη στην αγορά εργασίας, η κινητικότητα, η συνεργασία εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων, ανταλλαγές πληροφοριών. Βλ. ΠΑΣΙΑΣ, Γ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση*... Τόμος Α', ό.π., σσ. 386-387.

την εφαρμογή πολιτικής για την επαγγελματική κατάρτιση, και το πρόγραμμα YES III. το οποίο αφορά στην προώθηση της ανάπτυξης των ανταλλαγών και δραστηριοτήτων στον τομέα της Νεολαίας της Κοινότητας.

Στο πρόγραμμα ΣΩΚΡΑΤΗΣ για τη γενική εκπαίδευση, εντάχθηκαν το Erasmus (τριτοβάθμια εκπαίδευση), το Lingua (ενίσχυση εκμάθησης ξένων γλωσσών) και το Arion (ανταλλαγές στελεχών). Στο συγκεκριμένο πρόγραμμα προστέθηκαν το Comenius (εταιρικές συμπράξεις σχολείων) το Tempus (ανταλλαγές με ευρωπαϊκά κράτη και τρίτες χώρες) και ορισμένες νέες δράσεις, όπως η ανοιχτή και εξ αποστάσεως εκπαίδευση (AAE) και η εκπαίδευση ενηλίκων⁵⁸.

Το πρόγραμμα Comenius έχει ως βασικό στόχο την η βελτίωση της ποιότητας και την ενίσχυση της ευρωπαϊκής διάστασης της σχολικής εκπαίδευσης με την προώθηση της συνεργασίας από την προσχολική έως και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και τη βελτίωση της επαγγελματικής εξέλιξης του προσωπικού που απασχολείται άμεσα στον τομέα της σχολικής εκπαίδευσης⁵⁹. Οι τομείς δραστηριοτήτων του προγράμματος αφορούν συμπράξεις μεταξύ σχολικών ιδρυμάτων, εκπαιδευτικές δραστηριότητες με διαπολιτισμική διάσταση και κατάρτιση εκπαιδευτικού προσωπικού σχολικών Ιδρυμάτων⁶⁰.

⁵⁸ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Απόφαση αριθμ. 819/95/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 14-3-1995 για τη θέσπιση του Προγράμματος Κοινοτικής δράσης 'ΣΩΚΡΑΤΗΣ', ΕΕ L 87 της 20-4-1995, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική* (1993-1997), συμπλήρωμα αριθ. 3, Λουξεμβούργο, 1997, σσ. 117-133.

⁵⁹ Για αναλυτική παρουσίαση των στόχων και δράσεων του COMENIUS, βλ. ΓΡΟΛΛΙΟΣ, Γ., *Ιδεολογία Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική πολιτική. Λόγος και πράξη των ευρωπαϊκών προγραμμάτων για την εκπαίδευση*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1999, κεφ. 2 και 3, σσ. 111-183.

⁶⁰ Βλ και ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme και επίσης www.comenius-tof.eu/comenius_program. «Το πρόγραμμα Comenius επιδιώκει να αναπτύξει την κατανόηση μεταξύ διάφορων ευρωπαϊκών πολιτισμών, μέσω ανταλλαγών και συνεργασίας μεταξύ των σχολείων από διαφορετικές χώρες. Αυτή η εμπειρία ενθαρρύνει την προσωπική βελτίωση, τις δεξιότητες και τις ικανότητες, και καλλιεργεί την έννοια του Ευρωπαίου πολίτη. Το πρόγραμμα απευθύνεται στην εκπαιδευτική κοινότητα υπό την ευρύτερη έννοιά της, συμπεριλαμβανομένων των τοπικών αρχών, των ενώσεων γονέων και των ιδρυμάτων κατάρτισης εκπαιδευτικών. Το Comenius στοχεύει να βελτιώσει την ποιότητα της σχολικής εκπαίδευσης, να ενισχύσει την ευρωπαϊκή διάστασή της και να προωθήσει την κινητικότητα και την εκμάθηση γλωσσών. Υποστηρίζει συνεργασίες μεταξύ σχολείων σε θεματικούς τομείς κοινού ενδιαφέροντος και πολυμερείς συμπράξεις για την ανάπτυξη νέων παιδαγωγικών μεθόδων ή προγραμμάτων σπουδών. Πιο συγκεκριμένα, το Comenius στοχεύει στη συμμετοχή 3 εκ. μαθητών σε κοινές εκπαιδευτικές δραστηριότητες μέχρι το 2013», www.ypepth.gr/el_ec_page8013.htm.

6.2. Η εκπαίδευση στη δεκαετία του 2000: Η Στρατηγική της Λισαβόνας στην εκπαίδευση. Ο εκπαιδευτικός 'λόγος'. Πρωτοβουλίες και προγράμματα δράσης Εισαγωγή

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000 οι πολιτικές της Ένωσης στην εκπαίδευση και την κατάρτιση είχαν ως κύριο στόχο την ενίσχυση των σχέσεων της δια βίου εκπαίδευσης με την απασχόληση, την προώθηση των πολιτικών της γνώσης (έρευνα, κατάρτιση, καινοτομία) και τη σύγκλιση των εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων. Η περίοδος σηματοδοτήθηκε από τις αποφάσεις του Συμβουλίου της Λισαβόνας, οι οποίες συνιστούσαν για πρώτη φορά άμεση παρέμβαση στο πεδίο των εθνικών εκπαιδευτικών πολιτικών και καθόρισαν σε γενικές γραμμές τους συγκεκριμένους μελλοντικούς στόχους των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών συστημάτων. Ο ρόλος της εκπαίδευσης και της κατάρτισης κρίθηκε καθοριστικός τόσο για την κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη των κρατών μελών της ΕΕ όσο και για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της Ευρώπης.

Τα κράτη μέλη αποδέχθηκαν την ανάγκη της σύγκλισης των εθνικών πολιτικών με βάση τη θέσπιση κοινά αποδεκτών στόχων και προτεραιοτήτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η δημιουργία σχέσεων σωστής συνεργασίας μεταξύ τους, με στόχο τη σύγκλιση ανάμεσα στην κοινοτική πολιτική και τις εθνικές εκπαιδευτικές πολιτικές στους τομείς της εκπαίδευσης και της κατάρτισης κατέστη πλέον αναγκαία.

Στο πλαίσιο της στρατηγικής της Λισαβόνας μια σειρά από κείμενα της Επιτροπής και του Συμβουλίου διαμόρφωσαν τον εκπαιδευτικό λόγο και την εκπαιδευτική πολιτική της ΕΕ και υποστηρίχθηκαν από προγράμματα δράσης τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο (εθνικά σχέδια δράσης/ΕΠΕΑΕΚ, ΕΣΠΑ). Τα εκπαιδευτικά συστήματα δέχτηκαν τις επιδράσεις και υποχρεώθηκαν να αναπροσαρμοσθούν για να επιτύχουν συγκεκριμένα κριτήρια που τέθηκαν για την επίτευξη των κοινοτικών στόχων⁶¹.

6.2.1. Η Στρατηγική της Λισαβόνας στην εκπαίδευση

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισαβόνας συνέδεσε τον τομέα της εκπαίδευσης με τις πολιτικές για την οικονομία και την απασχόληση και κάλεσε τα κράτη μέλη να προ-

⁶¹ ΠΑΣΙΑΣ, Γ., 'Προς την Ευρώπη της γνώσης: Η διαμόρφωση του εκπαιδευτικού λόγου και των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στη δεκαετία του '90', στο ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Δ. (επιμ.), *Η Εκπαίδευση απέναντι στις προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα. Νέες ορίζουσες και προοπτικές*, εκδ. Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 2002, σ. 239, σσ. 185-244.

χωρήσουν στις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις, επισημαίνοντας ότι «τα ευρωπαϊκά συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης πρέπει να προσαρμοστούν τόσο στις απαιτήσεις της κοινωνίας της γνώσης όσο και στην ανάγκη για καλύτερο επίπεδο και ποιότητα απασχόλησης»⁶². Παράλληλα, έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στις ‘πολιτικές της γνώσης’ και επεσήμανε ότι «κάθε ευρωπαίος πολίτης θα χρειάζεται ένα ευρύ φάσμα των βασικών ικανοτήτων προκειμένου να προσαρμοστεί στις ραγδαίες αλλαγές της κοινωνίας της γνώσης»⁶³. Επιπρόσθετα, υπέδειξε την Ανοικτή Μέθοδο Συντονισμού (ΑΜΣ) ως νέα διαδικασία του πολιτικού συντονισμού και ως το μέσο «διάδοσης βέλτιστων πρακτικών και επίτευξης μεγαλύτερης σύγκλισης προς τους κύριους στόχους της ΕΕ»⁶⁴.

Στο κείμενο των Συμπερασμάτων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, επισημάνθηκε ότι η παγκοσμιοποίηση και οι προκλήσεις μιας νέας οικονομίας καθοδηγούμενης από τη γνώση έχουν φέρει την Ευρωπαϊκή Ένωση αντιμέτωπη με μια μεγάλη ποιοτική μεταλλαγή για την αντιμετώπιση της οποίας, «η Ένωση απαιτείται να θέσει έναν σαφή στρατηγικό στόχο και να συμφωνήσει για ένα τολμηρό πρόγραμμα για την ανάπτυξη γνωστικών υποδομών, την ενίσχυση της καινοτομίας και της οικονομικής μεταρρύθμισης και τον εκσυγχρονισμό των συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας και εκπαίδευσης»⁶⁵.

Στο πλαίσιο καθορισμού των μελλοντικών στόχων των εκπαιδευτικών συστημάτων και των συστημάτων κατάρτισης για τα προσεχή δέκα χρόνια, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο καθόρισε ένα πρώτο γενικό πλαίσιο εκπαιδευτικών στόχων το οποίο περιλαμβάνει: «την αύξηση των επενδύσεων στο ανθρώπινο δυναμικό, τη μείωση της εκπαιδευτικής διαρροής στην υποχρεωτική εκπαίδευση, την αξιοποίηση του διαδικτύου στην ανάπτυξη των εκπαιδευτικών δικτύων, την ενίσχυση των νέων δεξιοτήτων και της δια βίου μάθησης, τη βελτίωση της κινητικότητας των εκπαιδευτικών, την αξιολόγηση των γνώσεων με την ανάπτυξη των ευρωπαϊκών βιογραφικών σημειωμάτων»⁶⁶. Παράλληλα, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κάλεσε το Συμβούλιο Παιδείας να υποβάλει εκτενέστερη έκθεση στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο την Άνοιξη του 2001⁶⁷ σχετικά με συγκεκριμένους μελλοντικούς στόχους των εκπαιδευτικών συστημάτων, επικεντρω-

⁶² ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, Συμπεράσματα της Προεδρίας, Λισσαβόνα (23-24/3/2000), Βρυξέλλες, 2000, παρ. 25

⁶³ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ό.π., παρ. 9

⁶⁴ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ό.π., παρ.37. Βλ και ΠΑΣΙΑΣ, Γ., ‘Η ‘ΑΜΣ’ ως πολιτική ‘εκμάθησης’, ως πρακτική ‘θέασης’ και ως τεχνολογία ‘επιτήρησης’. Επίκαιρος λόγος για την επανάκτηση της δημοφιλίας του συγκριτικού χαρακτήρα της εκπαίδευσης στην ‘Ευρώπη της Γνώσης’, περ. Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση, τ.5, ΕΛ.Ε.Σ.Ε/Πατάκης, Αθήνα, 2005, σσ. 13-49

⁶⁵ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, Συμπεράσματα της Προεδρίας, Λισσαβόνα (23-24.3.2000), Βρυξέλλες, 2000, παρ.1-2.

⁶⁶ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ό.π., παρ. 24.

⁶⁷ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ό.π., παρ. 27.

μένη σε κοινά μελήματα και προτεραιότητες αλλά σεβόμενο παράλληλα την εθνική ποικιλομορφία⁶⁸.

6.2.2. Ο εκπαιδευτικός ‘λόγος’

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000, μια σειρά από κείμενα του Συμβουλίου και της Επιτροπής αποτέλεσαν τον εκπαιδευτικό ‘λόγο’ της ΕΕ. Σημαντικά, μεταξύ άλλων, θεωρούνται τα ακόλουθα: Τα κείμενα: «Υπόμνημα για τη δια βίου εκπαίδευση» (Επιτροπή των ΕΚ., 2000, 2001), η Ανακοίνωση για την «Πραγμάτωση μιας ευρωπαϊκής παροχής δια βίου μάθησης» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2001), “Οι συγκεκριμένοι μελλοντικοί στόχοι των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης” (2001), “Το Υπόμνημα για την Ποιότητα στην εκπαίδευση” (2002), “Σχέδιο δράσης για τις δεξιότητες και την κινητικότητα” (2002), “Τα επίπεδα αναφοράς μέσων ευρωπαϊκών επιδόσεων στην εκπαίδευση και την κατάρτιση” (2003), “Οι βασικές ικανότητες για τη δια βίου μάθηση” (2006), “Η θέσπιση του ευρωπαϊκού πλαισίου επαγγελματικών προσόντων για τη δια βίου μάθηση” (2006), “Βελτίωση της ποιότητας της κατάρτισης των εκπαιδευτικών” (2007). Αναλυτικότερα παρουσιάζονται:

▪ *Η Ευρωπαϊκή συνεργασία για την αξιολόγηση της ποιότητας στη σχολική εκπαίδευση’ (2001)*

Τον Ιανουάριο του 2000, η Επιτροπή υπέβαλε πρόταση σύστασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου *περί ευρωπαϊκής συνεργασίας για την αξιολόγηση της ποιότητας στη σχολική εκπαίδευση*⁶⁹ με την οποία καλούσε τα κράτη-μέλη να εφαρμόσουν διαφανείς τρόπους εξασφάλισης της ποιότητας στην σχολική εκπαίδευση και να προωθήσουν τη διαδικασία της εξωτερικής αξιολόγησης και της αυτοαξιολόγησης των σχολικών μονάδων⁷⁰. Κατόπιν γνώμης του Κοινοβουλίου, η Επιτροπή υπέβαλε νέα τροποποιημένη πρόταση (Ιούλιος 2000) σύστασης *περί ευρωπαϊκής συνεργασίας για την αξιολόγηση της ποιότητας στη σχολική εκπαίδευση*⁷¹ ενώ τον Νοέμβριο του 2000 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο εξέδωσαν κοινή θέση

⁶⁸ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ό.π., παρ. 27.

⁶⁹ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, Πρόταση σύστασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου *περί ευρωπαϊκής συνεργασίας για την αξιολόγηση της ποιότητας στη σχολική εκπαίδευση*, COM (1999) 709, Βρυξέλλες, 24.1.2000

⁷⁰ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, ό.π., σσ. 7-8.

⁷¹ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, Πρόταση σύστασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου *περί ευρωπαϊκής συνεργασίας για την αξιολόγηση της ποιότητας στη σχολική εκπαίδευση*, COM (2000) 523, Βρυξέλλες, 3.8.2000

για την έκδοση σύστασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου *περί ευρωπαϊκής συνεργασίας για την αξιολόγηση της ποιότητας στη σχολική εκπαίδευση*⁷².

Τον Φεβρουάριο του 2001 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο εξέδωσαν σύσταση *περί ευρωπαϊκής συνεργασίας για την αξιολόγηση της ποιότητας στη σχολική εκπαίδευση με σκοπό την ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών στον τομέα της ποιότητας στη σχολική εκπαίδευση*⁷³. Παράλληλα, προτάθηκε η λήψη μέτρων όπως, η δημιουργία διαφανών συστημάτων αξιολόγησης της ποιότητας με στόχο την εξασφάλιση παιδείας υψηλού επιπέδου, η συμμετοχή των σχολικών παραγόντων στη διαδικασία εξωτερικής αξιολόγησης και αυτοαξιολόγησης στα σχολεία, η προώθηση της αυτοαξιολόγησης προκειμένου να βελτιωθεί το εκπαιδευτικό έργο στο σχολείο, η δημιουργία δικτύων μεταξύ των σχολείων, και η δημιουργία δεικτών και σημείων αναφοράς της αξιολόγησης της ποιότητας της σχολικής εκπαίδευσης⁷⁴.

■ *Η πραγματοποίηση μιας ευρωπαϊκής πολιτικής δια βίου μάθησης (2001)*

Στο Λευκό Βιβλίο για την οικονομία, η Επιτροπή ανέδειξε τη δια βίου εκπαίδευση ως προτεραιότητα της δράσης υπέρ της απασχόλησης και τόνισε ότι *‘η δια βίου εκπαίδευση αποτελεί τον κύριο στόχο προς τον οποίο πρέπει να συγκλίνουν οι εθνικές εκπαιδευτικές κοινότητες’*⁷⁵.

Μια σειρά από κείμενα ανέδειξαν την δια βίου μάθηση σε έναν από τους κεντρικούς στόχους των πολιτικών της ΕΕ⁷⁶. Η Επιτροπή (2000) εξέδωσε ένα *Υπόμνημα*

⁷² ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, Κοινή θέση (ΕΚ) 53/2000, της 9^{ης} Νοεμβρίου 2000, που καθορίστηκε από το Συμβούλιο με τη διαδικασία του άρθρου 251 της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, για την έκδοση σύστασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου περί ευρωπαϊκής συνεργασίας για την αξιολόγηση της ποιότητας στη σχολική εκπαίδευση, ΕΕ C375, Βρυξέλλες, 28.12.2000.

⁷³ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, Σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 12^{ης} Φεβρουαρίου 2001, περί ευρωπαϊκής συνεργασίας για την αξιολόγηση της ποιότητας στη σχολική εκπαίδευση, ΕΕ L60, Βρυξέλλες, 1.3.2001.

⁷⁴ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, ό.π., σσ. 4-5.

⁷⁵ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Λευκό βιβλίο, *Ανάπτυξη, Ανταγωνιστικότητα, Απασχόληση. Οι προκλήσεις και η αντιμετώπισή τους για τη μετάβαση στον 21^ο αιώνα*, Βρυξέλλες, 1993, σ. 17. Επίσης, ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, Απόφαση αριθ. 2493/95/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την ανακήρυξη του 1996 ως *‘Ευρωπαϊκού έτους της δια βίου εκπαίδευσης και κατάρτισης’*, ΕΕ L 256, Βρυξέλλες 26.10.1995, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, *Κείμενα σχετικά με την εκπαίδευση, την κατάρτιση και την νεολαία (1993-1997)*, Λουξεμβούργο, 1998, σσ. 165-167.

⁷⁶ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Ευρωπαϊκή ατζέντα κοινωνικής πολιτικής*, Ανακοίνωση, COM (2000) 379, Βρυξέλλες, 28.6.2000. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Νέες ευρωπαϊκές αγορές εργασίας, ανοιχτές σε όλους, με πρόσβαση σε όλους*, COM (2001) 116, Βρυξέλλες, 28.2.2001. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *e-Learning. Σχεδιάζοντας την εκπαίδευση του αύριο*, COM (2000) 318, Βρυξέλλες, 25.5.2000. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Λευκό βιβλίο, Μια νέα πνοή για την ευρωπαϊκή νεολαία*, COM (2001) 681, Βρυξέλλες, 21.11.2001. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Σχέδιο αναλυτικού προγράμματος εργασίας σε συνέχεια της έκθεσης περί των συγκεκριμένων στόχων εκπαίδευσης και κατάρτισης*, COM (2001) 501, Βρυξέλλες, 7.9.2001.

σχετικά με τη δια βίου μάθηση το οποίο αποτέλεσε την αφορμή για ευρωπαϊκές διαβουλεύσεις και στο οποίο επισημάνθηκε η σημασία της δια βίου εκπαίδευσης στην προώθηση της ενεργούς συμμετοχής των πολιτών στο κοινωνικό γίγνεσθαι και την προώθηση της απασχολησιμότητας⁷⁷. Το 2001 η Επιτροπή, δημοσίευσε ένα κείμενο σχετικά με την *Πραγμάτωση μιας ευρωπαϊκής περιοχής δια βίου μάθησης*⁷⁸, το οποίο θεωρήθηκε μείζονος σημασίας για την ‘κοινωνία της γνώσης’ διότι ορίστηκαν βασικές προτεραιότητες για δράση σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο και προτάθηκε η ενίσχυση υπαρχουσών διαδικασιών και προγραμμάτων (Πρόγραμμα 2010, πρόγραμμα Σωκράτης, Leonardo). Τον Ιούνιο του 2002 η Επιτροπή δημοσίευσε Έκθεση σύμφωνα με την οποία η δια βίου μάθηση αποτελούσε μια νέα αναδυόμενη περιοχή μέσα στην εκπαιδευτική πολιτική με ελλειμματική όμως μεθοδολογία αξιολόγησης⁷⁹. Το 2004 η Επιτροπή εξέδωσε μια ανακοίνωση με τίτλο «*Η νέα γενιά κοινοτικών προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης μετά το 2006*» με την οποία προτάθηκε η δημιουργία ενός ολοκληρωμένου προγράμματος δια βίου μάθησης το οποίο θα ενσωμάτωνε το σύνολο των υφισταμένων προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης⁸⁰.

■ **Μελλοντικοί Στόχοι των εκπαιδευτικών συστημάτων.**

Το Πρόγραμμα «Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010».

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, στην εαρινή σύνοδο της Στοκχόλμης (23-24/3/2001), ενέκρινε έκθεση του Συμβουλίου Παιδείας με τίτλο «*Οι συγκεκριμένοι μελλοντικοί στόχοι των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης*»⁸¹ και έθεσε τις ‘εκπαιδευτικές πολιτικές και τη δια βίου μάθηση’ σε προτεραιότητα προκειμένου η Ένωση να γίνει η ανταγωνιστικότερη και η δυναμικότερη οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο⁸². Η ‘ποιοτητα’, η ‘προσβασιμότητα’ και η ‘ανοιχτότητα’ αποτέλεσαν τους τρεις βασι-

⁷⁷ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Υπόμνημα σχετικά με την εκπαίδευση καθόλη τη διάρκεια της ζωής*, SEC (2000) 1832, Βρυξέλλες, 30.10.2000.

⁷⁸ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Πραγμάτωση μιας ευρωπαϊκής περιοχής δια βίου μάθησης. Ανακοίνωση της Επιτροπής*, COM (2001) 678, Βρυξέλλες, 21.11.2001.

⁷⁹ EUROPEAN COMMISSION, *European Report on Quality Indicators of Lifelong Learning Fifteen Quality Indicators*, Brussels, June 2002, p. 6.

⁸⁰ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Η νέα γενιά κοινοτικών προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης μετά το 2006*, COM(2004) 156 τελικό, Βρυξέλλες, 9.3.2004.

⁸¹ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, Έκθεση του Συμβουλίου Παιδείας προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, «*Οι συγκεκριμένοι μελλοντικοί στόχοι των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης*», αριθ. 5980/01, EDUC 23, Βρυξέλλες, 14-2-2001. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε υποβάλει σχέδιο πρότασης προς το Συμβούλιο Παιδείας τον Ιανουάριο του 2001 με τίτλο «*Οι συγκεκριμένοι μελλοντικοί στόχοι των εκπαιδευτικών συστημάτων*» Βλ. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Οι συγκεκριμένοι μελλοντικοί στόχοι των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης*, Έκθεση της 31-1-2001, COM (2001) 59 τελικό, Βρυξέλλες.

⁸² ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, *Συμπεράσματα της Προεδρίας*, Στοκχόλμη (23-24.3.2001), παρ. 10.

κούς, κοινούς μελλοντικούς στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης. Παράλληλα αποφασίστηκε η εκπόνηση ενός αναλυτικού προγράμματος υλοποίησης της στρατηγικής της Λισαβόνας στον χώρο της εκπαίδευσης και της κατάρτισης. Αναλυτικότερα οι τρεις στρατηγικοί στόχοι του Προγράμματος «Εκπαίδευση & Κατάρτιση 2010» είχαν ως εξής:

1. Βελτίωση της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην ΕΕ⁸³.
2. Διευκόλυνση της πρόσβασης όλων στην εκπαίδευση και την κατάρτιση σε όλη τη διάρκεια της ζωής⁸⁴.
3. Συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης ανοικτά στον ευρύτερο κόσμο⁸⁵.

▪ ***Λεπτομερές πρόγραμμα Εργασίας (ΛΠΕ) «2010»***

Τον Ιούνιο του 2001, το Συμβούλιο Παιδείας στο κείμενο Συμπερασμάτων της τακτικής συνόδου του με θέμα «*τις επακόλουθες εργασίες μετά την έκθεση περί συγκεκριμένων μελλοντικών στόχων των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης*»⁸⁶ αποφάσισε την εκπόνηση ενός προγράμματος εργασιών το οποίο «*θα πρέπει να έχει ως στόχο ισχυρή γενική εκπαίδευση προκειμένου να ενισχυθεί η δια βίου μάθηση στο πλαίσιο μιας διαρκώς εξελισσόμενης κοινωνίας*»⁸⁷. Παράλληλα στο κείμενο αναφερόταν η αναγκαιότητα χρήσης δεικτών για τη μέτρηση και τη σύγκριση των επιδόσεων⁸⁸. Για την υλοποίηση και την επιτυχία του προγράμματος, το Συμβούλιο επεσήμανε την αναγκαιότητα της ενεργού συμμετοχής των κρατών-μελών.

⁸³ Εμπεριέχονται: 1.1. Βελτίωση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης εκπαιδευτικών και εκπαιδευτών. 1.2. Ανάπτυξη δεξιοτήτων για την κοινωνία της γνώσης. 1.3. Εξασφάλιση της πρόσβασης στις ΤΠΕ για όλους. 1.4. Αύξηση της προσέλευσης στις επιστημονικές και τεχνολογικές σπουδές. 1.5. Βέλτιστη χρήση των πόρων.

⁸⁴ Εμπεριέχονται: 2.1. Ανοικτό περιβάλλον μάθησης, 2.2. Ελκυστικότερη μάθηση, 2.3. Υποστήριξη της ενεργοποίησης του πολίτη, της ισότητας των ευκαιριών και της κοινωνικής συνοχής.

⁸⁵ Εμπεριέχονται: 3.1. Ενίσχυση των δεσμών με τον κόσμο της εργασίας και την έρευνας, καθώς και με την ευρύτερη κοινωνία, 3.2. Ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος, 3.3. Βελτίωση της διδασκαλίας ξένων γλωσσών, 3.4. Αύξηση της κινητικότητας και των ανταλλαγών, 3.5. Ενίσχυση της ευρωπαϊκής συνεργασίας.

⁸⁶ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, *Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 13ης Ιουλίου 2001 σχετικά με τις επακόλουθες εργασίες μετά την έκθεση περί συγκεκριμένων μελλοντικών στόχων των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης*, ΕΕ C204, Βρυξέλλες, 20.7.2001.

⁸⁷ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, ό.π., παρ. 5.

⁸⁸ «Οι δείκτες, έστω και αν είναι ένα μόνον από τα στοιχεία της διαδικασίας των επακόλουθων εργασιών, αποτελούν σημαντικό εργαλείο για τη μέτρηση και τη σύγκριση επιδόσεων, και ότι για να είναι το όλο εγχείρημα επιτυχημένο και αξιόπιστο, οι δείκτες πρέπει να στηρίζονται σε στοιχεία σαφώς προσδιορισμένα, συγκρίσιμα και, προ πάντων, συναφή με τις πολιτικές», ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, ό.π., παρ. 8.

Το Λεπτομερές Πρόγραμμα Εργασίας υπήρξε αποτέλεσμα συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών και της Επιτροπής αναφορικά με τους μελλοντικούς στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ευρώπη ενώ τα κράτη μέλη ανέλαβαν την ευθύνη για τη βελτίωση των εκπαιδευτικών συστημάτων τους και την επίτευξη των κοινών στόχων⁸⁹. Σύμφωνα με το Λεπτομερές Πρόγραμμα Εργασίας, προβλέπεται η εφαρμογή «μιας ενιαίας συνολικής στρατηγικής, στο πλαίσιο της ανοικτής μεθόδου συντονισμού, με δύο κύριους άξονες δράσης: α) τις εργασίες σχετικά με τις κοινές προκλήσεις με σκοπό την υποστήριξη προς τα κράτη μέλη για τη βελτίωση των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης του καθενός, και β) τις προσπάθειες για αξιοποίηση των δυνατοτήτων διακρατικής δραστηριότητας στον τομέα της εκπαίδευσης και κατάρτισης»⁹⁰.

Στα συμπεράσματα της εαρινής συνόδου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Βαρκελώνης (15-16/3/2002), αναφέρθηκε ότι το Συμβούλιο «χαιρετίζει τη συμφωνία για ένα λεπτομερές «Πρόγραμμα εργασίας για το 2010» όσον αφορά τα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο θέτει ως στόχο να καταστούν τα οικεία συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης ποιοτικό σημείο αναφοράς παγκοσμίως έως το 2010. Συμφωνεί ότι οι τρεις βασικές αρχές από τις οποίες θα διαπνέεται το πρόγραμμα αυτό θα είναι: βελτιωμένη ποιότητα, διευκόλυνση της καθολικής πρόσβασης, και άνοιγμα στον κόσμο»⁹¹.

Με σκοπό την αποτελεσματική υλοποίηση των στόχων του Λεπτομερούς Προγράμματος Εργασίας η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συγκρότησε το 2002 μια Μόνιμη Ομάδα (Standing Group for Benchmarks and Indicators / SGIB) και 8 ομάδες εργασίας προκειμένου να συμβάλουν συμβουλευτικά στη διαμόρφωση και τη χρήση δεικτών ως εργαλείων για τη μέτρηση της προόδου σχετικά με τους κοινούς στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης. Η διαδικασία κατάρτισης καταλόγου δεικτών, ολοκληρώθηκε κατόπιν διαβουλεύσεων το 2003 με την οριστικοποίηση μιας λίστας δεικτών για ορισμένους από τους στόχους του Λεπτομερούς Προγράμματος Εργασίας⁹².

⁸⁹ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, *Λεπτομερές Πρόγραμμα των επακόλουθων εργασιών σχετικά με τους στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ευρώπη*, ΕΕ C142, Βρυξέλλες, 14/06/2002.

⁹⁰ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, *ό.π.*, παρ. 5.1

⁹¹ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, *Συμπεράσματα της Προεδρίας, Βαρκελώνη* (15-16/3/2002), Βρυξέλλες, παρ. 43.

⁹² ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Standing Group for Indicators and Benchmarks, *Τελικός κατάλογος των δεικτών για χρήση στο πλαίσιο των μελλοντικών στόχων. Αποτελέσματα από τη διαβούλευση με τις ομάδες εργασίας*, Βρυξέλλες, Ιούλιος 2003.

Τα ευρωπαϊκά κριτήρια αναφοράς στην εκπαίδευση και την κατάρτιση δημοσιεύτηκαν από το Συμβούλιο τον Μάιο του 2003⁹³. Το Συμβούλιο συμφώνησε, λαμβάνοντας υπόψη το σημείο αφετηρίας των επιμέρους κρατών μελών να καθορίσει μια σειρά επιπέδων αναφοράς μέσω ευρωπαϊκών επιδόσεων, που θα χρησιμοποιηθούν ως εργαλεία για την παρακολούθηση της υλοποίησης του Λεπτομερούς Προγράμματος.

▪ ***Ο εκπαιδευτικός στο Πρόγραμμα '2010'***

Οι νέες δεξιότητες και το πλαίσιο προσόντων για τον εκπαιδευτικό

Κατά την τελευταία δεκαετία οι εκπαιδευτικοί διαδραμάτισαν έναν κεντρικό και πολυδιάστατο ρόλο, ο οποίος συνδέθηκε άμεσα με την επιτυχία των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων για την οικοδόμηση της *‘Ευρώπης της γνώσης’*.

Στην Έκθεση του Συμβουλίου Παιδείας προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Στοκχόλμης το 2001 που αφορούσε τους *μελλοντικούς στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης*, επισημάνθηκε ότι η επικέντρωση των εθνικών μεταρρυθμίσεων και των επενδύσεων στην εκπαίδευση έπρεπε να εστιάσει στα ακόλουθα: «α) στο πως θα καταστεί ελκυστικότερο το επάγγελμα του εκπαιδευτικού και να δημιουργηθούν ελκυστικές εργασιακές συνθήκες και κατάλληλες δομές σταδιοδρομίας και εξέλιξης, β) στη δημιουργία μαθησιακού περιβάλλοντος ανοικτού, ελκυστικού και προσιτού σε όλους, γ) στη συγκρότηση ενός ευρωπαϊκού πλαισίου προσόντων, την αύξηση της κινητικότητας και την ενίσχυση της ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών»⁹⁴.

Στο «Πρόγραμμα Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010» δύο βασικοί στόχοι που συνδέονται άμεσα με τη βελτίωση της ποιότητας των εκπαιδευτικών συστημάτων είναι η *«βελτίωση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης εκπαιδευτικών και εκπαιδευτών»* και η *«ανάπτυξη δεξιοτήτων για την κοινωνία της γνώσης»*⁹⁵.

⁹³ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 5ης Μαΐου 2003, σχετικά με τα επίπεδα αναφοράς μέσω ευρωπαϊκών επιδόσεων στην εκπαίδευση και την κατάρτιση (Benchmarks), Επίσημη Εφημερίδα C134, 7.6.2003.

⁹⁴ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, Έκθεση του Συμβουλίου Παιδείας προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο «Οι συγκεκριμένοι μελλοντικοί στόχοι των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης», αριθ. 5980/01, EDUC 23, 14-2-2001, Βρυξέλλες, ενότητα 2.2.1., σσ. 24-26.

⁹⁵ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, Έκθεση του Συμβουλίου Παιδείας προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο «Οι συγκεκριμένοι μελλοντικοί στόχοι των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης», αριθ. 5980/01, EDUC 23, 14-2-2001, Βρυξέλλες.

Στόχος 1 : Βελτίωση της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην ΕΕ.	
Συναφής στρατηγικός στόχος	Κεντρικά ζητήματα
1.1. Βελτίωση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης εκπαιδευτικών και εκπαιδευτών	1. Προσδιορισμός των δεξιοτήτων εκπαιδευτικών και εκπαιδευτών. 2. Επαρκής υποστήριξη μέσω της αρχικής κατάρτισης και της συνεχούς επιμόρφωσης 3. Εξασφάλιση της επάρκειας εκπαιδευτών και έλεγχος των μακροπρόθεσμων αναγκών του κλάδου. 4. Προσέλκυση επαγγελματιών να εργασθούν ως εκπαιδευτικοί και εκπαιδευτές.
1.2. Ανάπτυξη δεξιοτήτων για την κοινωνία της γνώσης	1. Ενσωμάτωση νέων και παραδοσιακών βασικών δεξιοτήτων στα αναλυτικά προγράμματα σπουδών 2. Εξάλειψη των διακρίσεων στη δυνατότητα απόκτησης των βασικών δεξιοτήτων από όλα τα άτομα και τις κοινωνικές ομάδες. 3. Προώθηση της επίσημης επικύρωσης βασικών δεξιοτήτων.

Στους Μελλοντικούς στόχους του Προγράμματος «Εκπαίδευση & Κατάρτιση 2010» πρώτος βασικός στόχος ορίστηκε η «*Βελτίωση της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην ΕΕ*» με πρώτο επιμέρους συναφή στόχο τη «*Βελτίωση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης εκπαιδευτικών και εκπαιδευτών*» και δεύτερο την «*Ανάπτυξη δεξιοτήτων για την κοινωνία της γνώσης*».

Τον Νοέμβριο του 2005 η Επιτροπή πρότεινε προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο ένα σχέδιο σύστασης σχετικά με τις νέες ικανότητες για την κοινωνία της γνώσης και τη δια βίου μάθηση, στο παράρτημα της οποίας περιλαμβάνετο αναλυτική παρουσίαση οκτώ βασικών ικανοτήτων για τη δια βίου μάθηση⁹⁶.

⁹⁶ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, Πρόταση Σύστασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις νέες ικανότητες για την κοινωνία της γνώσης και τη δια βίου μάθηση, COM (2005) 548 τελικό, Βρυξέλλες, 10.11.2005 και ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, ό.π., Παράρτημα, σσ. 15-23. Επίσης, ΠΑΣΙΑΣ, Γ., “Ο εκπαιδευτικός, η αγορά και το «Πανοπτικό»: πλαίσιο προσόντων, κουλτούρα μάθησης και τεχνολογίες επιτήρησης στην «Ευρώπη της γνώσης»”, στο ΚΑΨΑΛΗΣ, Γ. - ΚΑΤΣΙΚΗΣ, Α. (επιμ.), *Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση και οι προκλήσεις της εποχής μας*, Πρακτικά Συνεδρίου Πανεπιστημίου Ιωαννίνων 17-20 Μαΐου 2007, Ιωάννινα, 2007, σσ. 160-168.

Οι ικανότητες για την κοινωνία της γνώσης	
1.	Η επικοινωνία στη μητρική γλώσσα
2.	Η επικοινωνία στις ξένες γλώσσες
3.1.	Οι βασικές γνώσεις στα μαθηματικά
3.2.	Οι βασικές γνώσεις στις επιστήμες και την τεχνολογία
4.	Η γνώση Τεχνολογιών Πληροφόρησης και Επικοινωνιών
5.	Η ικανότητα εκμάθησης (‘μαθαίνω πώς να μαθαίνω’)
6.1.	Η ικανότητα διαπροσωπικών, πολιτιστικών και κοινωνικών σχέσεων Η πολιτική συνειδητοποίηση
7.	Η ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος
8.	Η ανάπτυξη πολιτισμικής κατανόησης

6.2.3. Πρωτοβουλίες και προγράμματα δράσης περιόδου 2000-2006

Η Κοινότητα αναγνώρισε τη σημαντικότητα των προγραμμάτων της περιόδου 1994-1999 στην προώθηση της ευρωπαϊκής συνεργασίας και αποφάσισε τη συνέχιση τους για το διάστημα 2000-2007 και τον ανασχεδιασμό τους βάσει μιας προοπτικής δημιουργίας ενός ευρωπαϊκού εκπαιδευτικού χώρου⁹⁷. Η αναπροσαρμογή των προγραμμάτων αφορούσε κυρίως τον περιορισμό των στόχων και την ομαδοποίηση των δράσεων.

Τα προγράμματα αυτά αποτέλεσαν τον κύριο εκφραστή άσκησης της εκπαιδευτικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα εθνικά κράτη και βασίστηκαν σε αξίες, όπως στην προώθηση της ισότητας των ευκαιριών, στη μάθηση μέσα σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον καθώς και στην υποστήριξη της δια βίου εκπαίδευσης και κατάρτισης.

Η θέσπιση του δεύτερου σταδίου του Προγράμματος Κοινοτικής Δράσης στον τομέα της εκπαίδευσης ‘ΣΩΚΡΑΤΗΣ’ εγκρίθηκε τον Ιανουάριο του 2000. Περίοδος εφαρμογής του ορίστηκε το χρονικό διάστημα από την 1.1. 2000 έως την 31.12.2006. Ο συνολικός προϋπολογισμός του ανερχόταν στα 1.850 εκατ. ευρώ. Σκοπός του προγράμματος είναι «να συμβάλλει στην προαγωγή της Ευρώπης της γνώσης με την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, ενθαρρύνοντας τη δια βίου μάθηση, βάσει τυπικών και άτυπων μορφών εκπαίδευσης και κατάρτισης. Το πρόγραμμα υποστηρίζει την ανάπτυξη των γνώσεων, των δεξιοτήτων και των ικανο-

⁹⁷ Στο πλαίσιο της Γενικής Διεύθυνσης Εκπαίδευσης και Πολιτισμού της Ευρωπαϊκή Επιτροπής,

τήτων που ευνοούν την ενεργό άσκηση της ιδιότητας του πολίτη και την ικανότητα απασχόλησης» (άρθρο 1.3)⁹⁸.

Στο πρόγραμμα ΣΩΚΡΑΤΗΣ οι στόχοι συγκεντρώθηκαν στους εξής τέσσερις: α. Ενίσχυση της ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση β. Γνώση ευρωπαϊκών γλωσσών, γ. Βελτίωση συνεργασίας και δ. Ενθάρρυνση καινοτομίας.

Τα μέτρα οργανώθηκαν για να αντιστοιχούν και στα τρία στάδια την μαθησιακής διαδικασίας δηλαδή το σχολείο (COMENIUS για την υποχρεωτική εκπαίδευση), το πανεπιστήμιο (ERASMUS για την ανώτατη εκπαίδευση) και τη δια βίου εκπαίδευση (GRUNDTVIG για την εκπαίδευση ενηλίκων) ενώ συμπεριλήφθηκαν επίσης το πρόγραμμα LINGUA (εκμάθηση γλωσσών) το πρόγραμμα MINERVA (με αντικείμενο την ανοιχτή και εξ αποστάσεως εκπαίδευση και τη χρήση των νέων τεχνολογιών) καθώς και δράσεις για την Πληροφόρηση και την Καινοτομία.

6.3. Η διαρθρωτική πολιτική της ΕΕ και τα εθνικά σχέδια δράσης στην εκπαίδευση

6.3.1. Η διαρθρωτική πολιτική της ΕΕ

Η διαδικασία για την πραγματοποίηση της εσωτερικής αγοράς και η πορεία προς την οικονομική ολοκλήρωση ανέδειξε την ανάγκη μείωσης των περιφερειακών ανισοτήτων με τη βελτίωση των υποδομών και την ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού⁹⁹. Με την ΕΕΠ θεσμοθετήθηκε το 1986 η ενίσχυση της οικονομικής και της κοινωνικής συνοχής στην Κοινότητα και αποφασίστηκε η ανάληψη δράσεων για τη μείωση της καθυστέρησης των «μειονεκτικών» περιοχών της Κοινότητας. Σύμφωνα με τα άρθρα 130Α και 130Β όλες οι κοινοτικές πολιτικές και δράσεις ήταν ανάγκη να υπαχθούν στην προώθηση του καθολικού στόχου της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής στην Κοινότητα¹⁰⁰. Η καταπολέμηση των περιφερειακών και των κοινωνι-

⁹⁸ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, Απόφαση 253/2000/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 24^{ης} Ιανουαρίου 2000, για τη θέσπιση του δεύτερου σταδίου του προγράμματος κοινοτικής δράσης στον τομέα εκπαίδευσης Σωκράτης, ΕΕ L028 της 3.2.2000, Βρυξέλλες.

⁹⁹ ΑΝΔΡΙΚΟΠΟΥΛΟΥ, Ε., *Οι περιφέρειες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η εξέλιξη της περιφερειακής πολιτικής από τη Συνθήκη της Ρώμης έως το Maastricht*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1995, σσ. 60-61. Για τις περιφερειακές ανισότητες στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, βλ. ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν, 'Η Περιφερειακή πολιτική της ΕΚ', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ), *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Θεωρία και πολιτική*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1991, σσ. 181-210. Επίσης, ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν., 'Η ευρωπαϊκή εσωτερική αγορά και η δυναμική των περιφερειακών ανισοτήτων', στο ΚΑΖΑΚΟΣ, Π. (επιμ), '1992'. *Η εξέλιξη της εσωτερικής αγοράς στην Ευρώπη και η Ελλάδα*, εκδ. Ιονική Τράπεζα, Αθήνα, 1999, σσ. 350-351, σσ. 335-374.

¹⁰⁰ Στο άρθρο 130Α της Συνθήκης, για τους στόχους της Κοινότητας, αναφέρεται ότι : 'Η Κοινότητα προκειμένου να προαχθεί η αρμονική ανάπτυξη του συνόλου της, αναπτύσσει και εξακολουθεί τη δράση της με σκοπό την ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής της συνοχής'. Στο άρθρο 130Β επισημαίνεται ότι ' Η διαμόρφωση και η υλοποίηση των πολιτικών και των δράσεων της Κοινότητας καθώς και η υλοποίηση της εσωτερικής αγοράς, λαμβάνουν υπόψη τους στόχους του άρθρου 130Α και συμβάλλουν στην πραγματοποίησή τους'.

κών ανισοτήτων καθώς και η οικονομική και κοινωνική συνοχή συνδέθηκαν άμεσα με την ανάγκη ενίσχυσης του τομέα της επαγγελματικής εκπαίδευσης και της κατάρτισης.

Οι παρεμβάσεις της ΕΕΠ στον κοινωνικό χώρο είχαν περιορισμένο χαρακτήρα και δεν επέφεραν ουσιαστικές μεταβολές στο θεσμικό πλαίσιο για την προώθηση της εναρμόνισης και την άσκηση ενιαίας κοινωνικής πολιτικής στην Κοινότητα. Ο ρόλος της Κοινότητας στον χώρο της κοινωνικής πολιτικής παρέμεινε επικουρικός¹⁰¹. Στο πλαίσιο της ανάγκης εφαρμογής πολιτικών μέτρων για τη σύμμετρη ανάπτυξη της Κοινότητας, τον Δεκέμβριο του 1988, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στις Βρυξέλλες ενέκρινε ένα σύνολο προτάσεων της Επιτροπής γνωστό ως 'πακέτο Delors'¹⁰². Άξονες του αποτέλεσαν η αύξηση των πόρων της Κοινότητας και η αναμόρφωση των Διαρθρωτικών Ταμείων¹⁰³ προκειμένου να καταπολεμηθούν οι περιφερειακές ανισότητες, να υπάρξει σύγκλιση των επιπέδων ανάπτυξης μεταξύ των κρατών μελών και να ενισχυθεί η οικονομική και κοινωνική συνοχή στο πλαίσιο της υλοποίησης του 'στόχου 1992' για την ολοκλήρωση της ενιαίας εσωτερικής αγοράς¹⁰⁴. Τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης (ΚΠΣ) με επιμέρους δράσεις τα «Επιχειρησιακά Προγράμματα» αποτέλεσαν τη σημαντικότερη μορφή υλοποίησης των διαρθρωτικών πολιτικών της Κοινότητας σε εθνικό επίπεδο¹⁰⁵.

Στη Συνθήκη του Μάαστριχτ, με το άρθρο 159.1 ενισχύθηκε η υλοποίηση των πολιτικών δράσεων της Κοινότητας μέσω των διαρθρωτικών Ταμείων και με το άρθρο 161 της Συνθ.ΕΚ καθορίστηκαν τα καθήκοντα και οι στόχοι της οργάνωσης των διαρθρωτικών Ταμείων¹⁰⁶. Βάσει της θεσμοθέτησης της εκπαίδευσης στη Συνθήκη ΕΚ, η παρέμβαση των Ταμείων στην ανάπτυξη και την προσαρμογή των αναπτυξιακά 'καθυστερημένων' περιοχών επεκτάθηκε και στον τομέα της εκπαίδευσης επιτρέ-

¹⁰¹ ΥΦΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Γ., 'Η Κοινωνική πολιτική της ΕΕ', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ), *Η Ολοκλήρωση ό.π.*, σ. 650, σσ. 645-681.

¹⁰² ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Προϋποθέσεις επιτυχίας της ΕΕΠ: Νέοι ορίζοντες για την Ευρώπη*, COM (87)101 τελικό, ΔΕΛΤΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, συμπλήρωμα 1, Βρυξέλλες, 1987.

¹⁰³ Με τον Κανονισμό 2052/88 του Συμβουλίου της 24-6-88 για την αποστολή των Διαρθρωτικών Ταμείων (ΕΕ L 185/ 15.7.1988) είχαν καθοριστεί οι ακόλουθοι πέντε στόχοι για τα Διαρθρωτικά Ταμεία της Κοινότητας: 1. Η ανάπτυξη και η προσαρμογή των αναπτυξιακά καθυστερημένων περιοχών, 2. Η ανασυγκρότηση των περιοχών που πλήττονται από τη βιομηχανική κρίση, 3. Η καταπολέμηση της ανεργίας μακράς διάρκειας, 4. Η διευκόλυνση της επαγγελματικής ένταξης των νέων, 5. Η προώθηση της ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών.

¹⁰⁴ Για αναλυτική παρουσίαση των προτάσεων του πακέτου Delors, βλ. ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ., *Ο Μετασχηματισμός της ΕΟΚ. Από την 'Εντολή' στην Ενιαία Ευρωπαϊκή πράξη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1988, σσ. 359-366.

¹⁰⁵ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, *Οδηγός για τη Μεταρρύθμιση των Κοινοτικών Διαρθρωτικών Ταμείων*, Λουξεμβούργο, 1989, σσ. 30-32.

¹⁰⁶ Στο άρθρο 159.1 της ΣυνθΕΚ υπογραμμίζεται ότι «στην υλοποίηση των πολιτικών και των δράσεων της Κοινότητας λαμβάνονται υπόψη οι στόχοι του άρθρου 158 και η Κοινότητα ενισχύει την υλοποίηση αυτή με τη δράση της μέσω των διαρθρωτικών Ταμείων, της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων και άλλων χρηματοδοτικών μέσων».

ποντας έτσι τη συμμετοχή της Ελλάδας στα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης της περιόδου 1994-1999 με στόχο την ανάπτυξη πολιτικών εκπαιδευτικού εκσυγχρονισμού της¹⁰⁷. Η κύρια πηγή χρηματοδότησης των ΚΠΣ για την εκπαίδευση παρέμεινε το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο. Η λειτουργία και ο τρόπος παρεμβάσεως των διαρθρωτικών Ταμείων ρυθμίστηκε από νέους κοινοτικούς κανονισμούς (ΕΟΚ) 2080-2085/1993¹⁰⁸.

Η προοπτική της ΟΝΕ το 1999 ανέδειξε την ανάγκη ενίσχυσης των διαρθρωτικών πολιτικών της Κοινότητας ενώ η λειτουργία και ο τρόπος παρεμβάσεως των Διαρθρωτικών Ταμείων ρυθμίστηκε από νέους κοινοτικούς κανονισμούς¹⁰⁹. Τον Δεκέμβριο του 1992 με την έγκριση από το Συμβούλιο της πρότασης της Επιτροπής για την ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής στην Κοινότητα για την περίοδο 1994-1999, 'δεύτερο πακέτο Delors', οι πόροι των Διαρθρωτικών Ταμείων αυξήθηκαν και τροποποιήθηκε η λειτουργία τους. Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) αποτέλεσε το βασικό χρηματοδότη του Β' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης για την Ελλάδα, στο πλαίσιο του οποίου υλοποιήθηκε το 1^ο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα για την Εκπαίδευση και την Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση (ΕΠΕΑΕΚ) (1996-1999). Έτσι, η Επιτροπή καθόρισε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο παρέμβασης στα εθνικά συστήματα εκπαίδευσης, μέσω της χρηματοδότησης Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (ΕΠΕΑΕΚ) από τα Διαρθρωτικά ταμεία της Κοινότητας στο πλαίσιο των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης, για την επίτευξη του στόχου της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής¹¹⁰.

Οι κανονισμοί των Διαρθρωτικών Ταμείων αναπροσαρμόστηκαν στο πλαίσιο των προτάσεων της Επιτροπής για το Πρόγραμμα Δράσης 2000 και σύμφωνα με το άρθρο 1 του κανονισμού (ΕΚ) 1260/99, ως πρώτος στόχος τέθηκε η προώθηση της ανάπτυξης και της διαρθρωτικής προσαρμογής των αναπτυξιακά καθυστερημένων περιφερειών¹¹¹. Στην υλοποίηση του συγκεκριμένου στόχου, ο οποίος προγραμματίστηκε

¹⁰⁷ ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν, 'Η Περιφερειακή πολιτική της ΕΚ', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. – ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ), *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Θεωρία και πολιτική*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1991, σσ. 181-210.

¹⁰⁸ Βλ. σχ. τους κανονισμούς (ΕΟΚ) 2080-2085/1993, για την αποστολή των Διαρθρωτικών Ταμείων, ΕΕ L 193, της 31.7.1993.

¹⁰⁹ Βλ. σχ. τους κανονισμούς (ΕΟΚ) 2080-2085/1993, για την αποστολή των διαρθρωτικών Ταμείων, ΕΕ L 193, της 31.7.1993.

¹¹⁰ Για την ανάπτυξη των πολιτικών συνοχής της Κοινότητας, βλ. ΑΝΔΡΙΚΟΠΟΥΛΟΥ, Ε., 'Η πολιτική συνοχής και οι προοπτικές της στο νέο ευρωπαϊκό χώρο', στο ΑΝΔΡΙΚΟΠΟΥΛΟΥ, Ε. – ΚΑΥΚΑΛΑΣ, Γ. (επιμ.), *Ο Νέος Ευρωπαϊκός Χώρος. Η διεύρυνση και η γεωγραφία της ευρωπαϊκής ανάπτυξης*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα. 2000, σσ. 339-380.

¹¹¹ Σύμφωνα με τον Κανονισμό (ΕΚ) 1260/1999, περί γενικών διατάξεων για τα διαρθρωτικά Ταμεία, ΕΕ L 161, της 26.6.1999. οι στόχοι των διαρθρωτικών Ταμείων είναι οι ακόλουθοι:

1. Η προώθηση της ανάπτυξης και της διαρθρωτικής προσαρμογής των αναπτυξιακά καθυστερημένων περιφερειών (στόχος 1). 2. Η στήριξη της οικονομικής και κοινωνικής ανασυγκρότησης των περιοχών που αντιμετωπίζουν διαρθρωτικές δυσκολίες (στόχος 2). 3. Η στήριξη της προσαρμογής και του εκσυγχρονισμού των πολιτικών και των συστημάτων εκπαίδευσης, κατάρτισης και απασχόλησης (στόχος 3).

για την περίοδο 2000-2006 και στον οποίο εντάχθηκε η Ελλάδα μέσω της διαδικασίας των ΚΠΣ και των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων συνέβαλαν τα διαρθρωτικά Ταμεία: ΕΓΤΠΕ, ΕΤΠΑ και ΕΚΤ¹¹².

6.3.2. Τα εθνικά σχέδια δράσης στην εκπαίδευση την περίοδο 1994-2006

ΕΠΕΑΕΚ Ι & ΙΙ

Από το τέλος της δεκαετίας του 1980, στον «Εθνικό Διάλογο» για την παιδεία προβλήθηκε έντονα η ανάγκη της εναρμόνισης και της προσαρμογής του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος με αυτά των κρατών μελών με στόχο την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Η μεταρρύθμιση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος της περιόδου 1996-2002 συνδέθηκε άμεσα με την Κοινοτική χρηματοδότηση στο πλαίσιο της υλοποίησης των διαρθρωτικών πολιτικών της ΕΕ μέσω των ΚΠΣ. Τα ΚΠΣ εξέφραζαν την αναπτυξιακή πολιτική της Κοινότητας ενώ παράλληλα απαιτούσαν την συναίνεση, την παρέμβαση της πολιτικής αρχής αλλά και την εφαρμογή των κανόνων που ετίθεντο από την ΕΕ¹¹³. Έτσι, μια «άτυπη εκπαιδευτική πολιτική» της ΕΕ διαμορφώθηκε μέσα από τους Κανονισμούς των Διαρθρωτικών Ταμείων της Κοινότητας, καθορίστηκε σε εθνικό επίπεδο και οι στόχοι της διαμορφώθηκαν ανάλογα με τις εθνικές προτεραιότητες των κρατών-μελών στο πλαίσιο της σύγκλισης και της προσαρμογής.

Η Κοινοτική χρηματοδότηση έδωσε στην ελληνική πολιτεία την δυνατότητα να υλοποιήσει μεταρρυθμιστικές αλλαγές στο πλαίσιο της επίτευξης της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής. Τόσο στο ΕΠΕΑΕΚ Ι (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευση και Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση 1994-1999) όσο και στο ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευση και Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση 2000-2006) αποτυπώθηκε η απόπειρα εκπαιδευτικής ανασυγκρότησης (Ν.2525/97 και Ν.2986/2002), που επιχειρήθηκε από το ΥΠΕΠΘ¹¹⁴. Τα συγκεκριμένα προγράμματα πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο της διαρθρωτικής πολιτικής της ΕΕ και το ύψος της χρηματοδότησης ανερχόταν στα 4 δις περίπου ευρώ για το χρονικό διάστημα 1994-2008.

¹¹² Τα Διαρθρωτικά Ταμεία είναι το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ), το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ), το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) και το Ταμείο Συνοχής.

¹¹³ ΣΙΝΑΝΟΓΛΟΥ, Β., *Η Ελλάδα στην Ευρώπη των Πολιτών*, εκδ. Σιδέρη, Αθήνα, 1999, σσ. 141-142.

¹¹⁴ ΥΠΕΠΘ, «Επιχειρησιακό Πρόγραμμα: Εκπαίδευση και Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση 2ο ΚΠΣ, Αθήνα, 1994. Επίσης, ΥΠΕΠΘ, ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ «Επιχειρησιακό Πρόγραμμα: Εκπαίδευση και Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση 2000-2006, Γ' ΚΠΣ, Αθήνα, 2001.

Το ποσό των χρημάτων του Β' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (πακέτο Ντελόρ) που αφορούσε την εκπαίδευση ανερχόταν στα 704 περίπου δις δραχμές, ποσό πλάσιο των όσων χρημάτων είχαν διατεθεί μέχρι τότε¹¹⁵. Η απορρόφηση μεγάλων κονδυλίων στην ελληνική εκπαίδευση από το 2^ο ΚΠΣ θεωρήθηκε σημαντική ενέργεια για τη διαμόρφωση της εθνικής εκπαιδευτικής πολιτικής¹¹⁶. Σύμφωνα με τον Γ. Μπαγάκη, τα κονδύλια του Β' ΚΠΣ για το ΥΠ.Ε.Π.Θ, αφορούσαν θέματα εκσυγχρονισμού του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος και την εναρμόνισή του με τα εκπαιδευτικά συστήματα των άλλων κρατών της ΕΕ ή θέματα που οπωσδήποτε θα καθόριζαν τη βασική εκπαιδευτική πολιτική, τουλάχιστον για μια διετία¹¹⁷.

Το ΕΠΕΑΕΚ Ι διεξήχθη στο πλαίσιο του Β' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης για την Ελλάδα, με προβλεπόμενη πενταετή διάρκεια από το 1994 έως το 1999¹¹⁸. Η υλοποίηση του καθυστέρησε με ευθύνη της Ελλάδας για δύο περίπου χρόνια με αποτέλεσμα τον περιορισμό της υλοποίησης των δράσεων του από τον Σεπτέμβριο 1996 έως τον Δεκέμβριο 1999¹¹⁹. Το ΕΠΕΑΕΚ Ι αποτελείτο από τέσσερα υποπρογράμματα που κάλυπταν α. την Γενική και Τεχνική Εκπαίδευση, β. την Αρχική Επαγγελματική Εκπαίδευση και Κατάρτιση, γ. την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και δ. τον Εκσυγχρονισμό της Διοίκησης και της Εκπαίδευσης. Το ΕΠΕΑΕΚ . είχε ως Φορέα Εφαρμογής το ΥΠ.Ε.Π.Θ¹²⁰ και συγχρηματοδοτήθηκε από το Ελληνικό Δημόσιο, από το Ευρω-

¹¹⁵ ΟΝΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, Α., (ψευδώνυμο), 'Πακέτο Ντελόρ και Εκπαίδευση. Μια πρώτη ματιά', περ. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, τεύχος 27, Αθήνα, 1994, σ. 6, σσ. 6-8.

¹¹⁶ Σύμφωνα με τον Γ. ΜΠΑΓΑΚΗ, «Η απορρόφηση των κονδυλίων είναι ικανή αλλά όχι και η αναγκαία συνθήκη για τη δημιουργία εκπαιδευτικών υποδομών με δυναμική προοπτική για το αύριο. Γιατί το τελευταίο απαιτεί και πολλά άλλα μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και η μεγαλύτερη συμμετοχή της εκπαιδευτικής κοινότητας», ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ., '2^ο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης του ΥΠ.Ε.Π.Θ: Από την αδράνεια στην απορρόφηση και το ζητούμενο των εκπαιδευτικών υποδομών', περ. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, τχ. 40, Αθήνα, 1997, σσ. 16-17.

¹¹⁷ ΜΠΑΓΑΚΗΣ Γ., 'Το 2^ο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης ίσως μπορεί ακόμα να καρποφορήσει στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Το Παράδειγμα των προγραμμάτων κινητικότητας', περ. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, τεύχος 45, Αθήνα, 1998, σ. 26, σσ. 26-30.

¹¹⁸ Βλ. ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, Απόφαση της 29.07.1994 για τη χορήγηση συνδρομής του πολυταμειακού ολοκληρωμένου Επιχειρησιακού Προγράμματος (ΕΠΕΑΕΚ) που εντάσσεται στο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης για τις διαρθρωτικές παρεμβάσεις στα πλαίσια του στόχου 1 στην Ελλάδα, C (94) 1423, Βρυξέλλες, 29.07.1994.

¹¹⁹ Κατά το διάστημα από το 1994 έως το 1999 είχαν απορροφηθεί μόνο το 1/3 περίπου των χρημάτων. Βλ. σχ. ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ., *Εκπαιδευτικές Αλλαγές, Προγράμματα Κινητικότητας και Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 1999, σ. 30. Επίσης, ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ., 'Μερικές προτάσεις για τα 200 δις της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης', *Επενδυτής*, 8-11-1997. Επίσης, ΜΕΤΑΞΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΙΜ., 'Η μανία της 'απορροφητικότητας'', εφ. *Το Βήμα*, 03-05-1998. Επίσης, ΑΛΑΧΙΩΤΗΣ, Σ. Ν., 'Της παιδείας όνειρα και εφιάλτες', εφ. *Το Βήμα*, 29-03-1998.

¹²⁰ Σύμφωνα με τον Γ. Μπαγάκη, «Το 1994 το 2^ο ΚΠΣ το βρήκε χωρίς πείρα και προετοιμασία. Επιπλέον, το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΕΠΕΑΕΚ), δηλ. το επιχειρησιακό πρόγραμμα του 2^{ου} ΚΠΣ του ΥΠΕΠΘ, είναι αρκετά πολύπλοκο και φιλόδοξο και αφορά ένα υπουργείο που ανέκαθεν δεν φημιζόταν ούτε για την αποτελεσματικότητα του ούτε για την εκσυγχρονιστική του δεινότητα». Βλ. ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ., Το 2^ο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης....., , ό.π., σ. 27.

παϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ)¹²¹ και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ)¹²² βάσει των Κανονισμών των Διαρθρωτικών Ταμείων. Σύμφωνα με τον Γ. Μαυρογιώργο, το ΕΠΕΑΕΚ Ι του Υπουργείου Παιδείας «διακηρύσσει πράγματι έναν έντονο διαρθρωτικό προσανατολισμό προς την ευρωπαϊκή σύγκλιση και ολοκλήρωση»¹²³.

Το ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ κάλυπτε την προγραμματική περίοδο 2000-2006, εντάχθηκε στο Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (ΚΠΣ) και αποτέλεσε τη φυσική συνέχεια του ΕΠΕΑΕΚ Ι που ολοκληρώθηκε κατά τη διάρκεια του Β' ΚΠΣ (1994-1999)¹²⁴. Το ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ επεδίωκε: α. Την αναβάθμιση της ποιότητας της εκπαίδευσης, β. Την πρόληψη και θεραπεία του κοινωνικού αποκλεισμού και γ. Τη συνδιαμόρφωση ενός ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου παιδείας και εργασίας¹²⁵.

Τα δύο ΕΠΕΑΕΚ δέχθηκαν κριτική από εκπαιδευτικές οργανώσεις, εκπαιδευτικούς και ακαδημαϊκούς ως προς τον τρόπο σχεδιασμού, διαχείρισης και υλοποίησής τους.

6.3.3. Το Ελληνικό θεσμικό πλαίσιο

Η μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος της Ελλάδας συνδέθηκε αναγκαστικά με τον έλεγχο της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς η εκπαιδευτική αποτελεσματικότητα των σχεδιαζόμενων δράσεων προσαρμόσθηκε, κατά περίπτωση, στην ανάγκη της απορροφητικότητας των Κοινοτικών πόρων.

Όσον αφορά το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο, κατά τη διάρκεια υλοποίησης του Β' ΚΠΣ, ξεκίνησε μια σειρά θεσμικών μεταρρυθμίσεων με στόχο αφενός τη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας των παρεμβάσεων και αφετέρου την ορθολογική διαχείριση των εθνικών και κοινοτικών πόρων. Οι θεσμικές, οργανωτικές και λειτουργικές παρεμβάσεις του Β' ΚΠΣ εντάχθηκαν στο νέο πλαίσιο που αφορά τη διαχείριση, τον

¹²¹ Το ΕΤΠΑ χρηματοδοτεί κυρίως έργα υλικοτεχνικής υποδομής.

¹²² Το ΕΚΤ χρηματοδοτεί κυρίως έργα που αφορούν τη λειτουργία των δομών της εκπαίδευσης και κατάρτισης

¹²³ ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ., 'Το ελληνικό σχολείο στη δίνη της «ευρωπαϊκής διάστασης»', περ. *Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών*, τχ 17, Αθήνα, 1997, σ. 21, σσ. 18-21.

¹²⁴ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, Απόφαση της 28.11.2000, σχετικά με την έγκριση του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης για τις κοινοτικές διαρθρωτικές παρεμβάσεις στις περιφέρειες που υπάγονται στο στόχο αρ. 1 στην Ελλάδα.

¹²⁵ ΕΠΕΑΕΚ με μια ματιά, <http://www.epeaek.gr/epeaek/el/home.html>. Οι τρεις στόχοι του ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ αναπτύσσονται στους εξής πέντε (5) άξονες προτεραιότητας, οι οποίοι εξειδικεύονται περαιτέρω σε μέτρα και ενέργειες: 1. Προώθηση της ισότητας ευκαιριών πρόσβασης στην αγορά εργασίας για όσους απειλούνται με κοινωνικό αποκλεισμό, 2. Προώθηση και βελτίωση της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής κατάρτισης στο πλαίσιο της δια βίου μάθησης, 3. Ανάπτυξη και προώθηση της επιχειρηματικότητας και της προσαρμοστικότητας των νέων, 4. Βελτίωση της πρόσβασης γυναικών στην αγορά εργασίας και 5. Δημιουργία και ενίσχυση υποδομών για την υλοποίηση των μέτρων του ΕΚΤ.

έλεγχου, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση των παρεμβάσεων του ΚΠΣ σύμφωνα με τον Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1260/1999 του Συμβουλίου της 21ης Ιουνίου 1999, *"Περί γενικών διατάξεων για τα διαρθρωτικά Ταμεία"*¹²⁶. Εντός του νομικού πλαισίου που καθορίστηκε από την απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την έγκριση του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης της περιόδου 2000-2006 για την Ελλάδα αναπτύχθηκαν μια σειρά πράξεων οι οποίες αφορούσαν τον προγραμματισμό, τη διαχείριση, την παρακολούθηση και την εφαρμογή του¹²⁷.

Για την εφαρμογή και υλοποίηση των διατάξεων του Κανονισμού 1260/1999 *«Περί γενικών διατάξεων για τα διαρθρωτικά Ταμεία»*, ψηφίσθηκε ο Νόμος 2860/2000 *«Διαχείριση, παρακολούθηση και έλεγχοι του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης και άλλες διατάξεις»*, που ρύθμιζε τον τρόπο διαχείρισης και ελέγχου του Γ' ΚΠΣ¹²⁸. Με σχετικές διατάξεις του συγκεκριμένου νόμου συστήθηκε η Κεντρική Διαχειριστική Αρχή (ΚΔΑ), η Αρχή Πληρωμής και οι ειδικές Υπηρεσίες (Διαχειριστικές Αρχές) για κάθε επιχειρησιακό πρόγραμμα, με αρμοδιότητα την υλοποίηση των προγραμμάτων των Διαρθρωτικών Ταμείων, του Ταμείου Συνοχής και Κοινοτικών Πρωτοβουλιών καθώς και την εξασφάλιση της αποτελεσματικότητας και της κανονικότητας της διαχείρισης.

Αναλυτικότερα:

- α)** Συστήθηκε Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης του ΕΠΕΑΕΚ στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων στην οποία ανατέθηκε η υλοποίηση του ΕΠΕΑΕΚ II, όπως προβλεπόταν στο άρθρο 7 του Ν 2860/2000¹²⁹. Η Διαχειριστική Αρχή

¹²⁶ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, Κανονισμός (ΕΚ) 1260/1999 *περί γενικών διατάξεων για τα διαρθρωτικά Ταμεία*, ΕΕ L 161, Βρυξέλλες, 26.6.1999.

¹²⁷ Βλ. ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, Απόφαση της 28.11.2000 *«Σχετικά με την έγκριση του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης για τις κοινοτικές διαρθρωτικές παρεμβάσεις στις περιφέρειες που υπάρχουν στο στόχο αρ. 1 στην Ελλάδα»*.

¹²⁸ Ο Νόμος υπ. αριθμ. 2860/2000 *«Διαχείριση, παρακολούθηση και έλεγχος του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης και άλλες Διατάξεις»*, (ΦΕΚ 251/Α/14-11-2000), περιλαμβάνει τις διατάξεις που αναφέρονται στη θέσπιση του πλαισίου διαχείρισης παρακολούθησης και ελέγχου των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων του Γ' ΚΠΣ, προβλέπει τη σύσταση, οργάνωση και στελέχωση της Διαχειριστικής Αρχής του ΚΠΣ και περιγράφει την αποστολή, τις αρμοδιότητες των Διαχειριστικών Αρχών των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων. Επίσης, προβλέπει τις διαδικασίες ένταξης των Πράξεων στα Μέτρα των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων, τον έλεγχο των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων από τις διαχειριστικές αρχές, τη σύσταση και στελέχωση Ειδικών Υπηρεσιών για τη διαχείριση και εφαρμογή Επιχειρησιακών Προγραμμάτων καθώς και τις αρμοδιότητες της ανεξάρτητης Αρχής Πληρωμής. Ο Νόμος προβλέπει επίσης τις διαδικασίες παρακολούθησης του Γ' ΚΠΣ, τις αρμοδιότητες των Επιτροπών Παρακολούθησης σε επίπεδο ΚΠΣ και σε επίπεδο κάθε Επιχειρησιακού Προγράμματος και άλλες διατάξεις που αφορούν τον έλεγχο της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης και οργάνωσης των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων.

¹²⁹ ΚΟΙΝΗ ΥΠΟΥΡΓΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΗ (ΚΥΑ) των Υπουργών Εσωτερικών - Δημόσιας Διοίκησης & Αποκέντρωσης, Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών και Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων (ΦΕΚ 1553/Β./14.12.2000) *«Σύσταση Ειδικής Υπηρεσίας Διαχείρισης Επιχειρησιακού Προγράμματος Εκπαίδευσης & Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης»*, όπως προβλέπεται στο άρθρο 7 του Ν. 2860/2000».

του Επιχειρησιακού Προγράμματος αποτελεί ειδική Υπηρεσία του Υπουργείου και υπάγεται απ' ευθείας στον Ειδικό Γραμματέα ο οποίος και την εκπροσωπεί έναντι της Επιτροπής και του Κράτους. Αποστολή της είναι να εξασφαλίσει την αποτελεσματικότητα και την κανονικότητα της διαχείρισης και της εφαρμογής των πράξεων προγραμμάτων που εντάσσονται στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα, στο πλαίσιο των ρυθμίσεων του νόμου 2860/2000 και του Κανονισμού (ΕΚ) 1260/1999.

- β) Συγκροτήθηκε Επιτροπή Παρακολούθησης του Επιχειρησιακού Προγράμματος Εκπαίδευση & Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση (ΕΠΕΑΕΚ), όπως προβλεπόταν στο άρθρο 15 του Ν 2860/2000¹³⁰. Αποστολή της Επιτροπής Παρακολούθησης ήταν η παρακολούθηση της αποτελεσματικής και ορθής εφαρμογής του ΕΠΕΑΕΚ II, 2000-2006.
- γ) Διαρθρώθηκε η Ειδική Υπηρεσία Εφαρμογής Προγραμμάτων Κ.Π.Σ. σε πέντε (5) μονάδες: Μονάδα Α1: Υλοποίησης και αξιολόγησης προγραμμάτων ΕΚΤ, Μονάδα Α2: Υλοποίησης και αξιολόγησης προγραμμάτων ΕΤΠΑ. Μονάδα Β: Στήριξης έργων ΥΠΕΠΘ χρηματοδοτούμενων από ΠΕΠ (Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα). Μονάδα Γ: Οργάνωσης και υποστήριξης, Μονάδα Δ: Ειδικού Λογαριασμού¹³¹.

¹³⁰ ΚΟΙΝΗ ΥΠΟΥΡΓΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΗ (ΚΥΑ) (αρ. πρ. 163/20-4-2001) του Υπουργού Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων και του υφυπουργού Εθνικής Οικονομίας, «*Συγκρότηση Επιτροπής Παρακολούθησης για το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης II (ΕΠΕΑΕΚ II), 2000-2006*».

¹³¹ ΚΟΙΝΗ ΥΠΟΥΡΓΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΗ (ΚΥΑ) (αρ. πρ. 10756/09-10-02) των Υπουργών Οικονομίας και Οικονομικών - Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης - Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, (Φ.ΕΚ.1343Β), «*Οργάνωση της Ειδικής Υπηρεσίας Εφαρμογής Προγραμμάτων Κ.Π.Σ.*»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΟΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ

ΤΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Εισαγωγή

Τα Προγράμματα Σπουδών και τα Σχολικά εγχειρίδια βρίσκονται συνήθως στον πυρήνα μιας εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης εφόσον εκφράζουν και υλοποιούν τις πολιτικές της γνώσης¹. Οι αλλαγές των Προγραμμάτων Σπουδών ακολουθούν τις επιδιωκόμενες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αλλαγές ενώ, σύμφωνα με μελετητές, για τη μεταρρύθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών δεν αρκεί η επιβολή θεσμοθετημένων ρυθμίσεων² αλλά απαιτείται μια σειρά αλλαγών που αφορούν το εκπαιδευτικό σύστημα και τους εμπλεκόμενους φορείς, μεταξύ των οποίων η συμμετοχή και η υποστήριξη της εκπαιδευτικής κοινότητας³.

Κατωτέρω περιγράφονται το πλαίσιο και οι βασικοί άξονες των μεταρρυθμίσεων του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος από την πολιτική αλλαγή της μεταπολίτευσης μέχρι και το 2005. Παράλληλα, ερευνώνται οι επιδράσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις αλλαγές των Προγραμμάτων Σπουδών και τη δημιουργία νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών και Σχολικών εγχειριδίων Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατά την περίοδο 1995-2006. Οι αλλαγές πραγματοποιήθηκαν με τη βοήθεια Κοινοτικής χρηματοδότησης (1^ο και 2^ο ΕΠΕΑΕΚ) στο πλαίσιο του εκσυγχρονισμού και της σύγκλισης των εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων προς τα ευρωπαϊκά πρότυπα.

7.1. Η περίοδος από τη μεταρρύθμιση του 1977 έως το 1995

7.1.1. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976/77

Η οικονομική ανάπτυξη της χώρας και η σύνδεση της Ελλάδας με την Κοινότητα το 1961 έκαναν επιτακτική την ανάγκη οικονομικών αλλαγών και αναδιαρθρώσεων στην εκπαίδευση, επηρέασαν τον εκπαιδευτικό λόγο και συνέβαλαν στην μεταρρυθ-

¹ ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ., “Σχολικά Εγχειρίδια και Πρόγραμμα Σπουδών. ‘Αλλαγή παραδείγματος’ στις πολιτικές της γνώσης στην ελληνική Πρωτοβάθμια εκπαίδευση (1997-2007)”, περ. *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, εκδ. ΕΛ.Ε.Σ.Δ.Ε/Ε.Σ.ΠΑΙ.Δ.Ε, ΠΤΔΕ Πανεπ. Αθηνών, τ. 13, 2009, σ. 20, σσ. 17-53.

² FLOURIS, G. – KASSOTAKIS, M., ‘Opening new horizons: Unique features of the educational reform in Greece’, in WELCH, G. – MAWGOOD, E. (eds), *Educational reform in the United Arab Emirates: A global perspective*, Ministry of Education and Youth, Dubai, 2000, pp. 284-301.

³ Σύμφωνα με τον Π. Ξωχέλλη οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που υποστηρίζονται από την εκπαιδευτική κοινότητα «αποδεικνύονται πιο ανθεκτικές και σταθερές από αυτές που επιβάλλονται άνωθεν και με γοργό ρυθμό». ΞΩΧΕΛΛΗΣ, Π., ‘Επείγοντα αιτήματα για αλλαγές στην ελληνική εκπαίδευση σήμερα’, στο ΤΡΙΑΙΑΝΟΣ, Α. - ΚΑΡΑΜΗΝΑΣ, Ι. (επιμ), Πρακτικά Ημερίδας «Θεόφραστος Γέρου (1916-1996) Αγώνες και Όραμα για μια Δημοκρατική Εκπαίδευση, 10-11- 2006», Εργαστήριο Πειραματικής Παιδαγωγικής Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Αθηνών, 2007, σ. 50, σσ. 41-54.

μιστική προσπάθεια του 1963-1965⁴. Με την ανατροπή της μεταρρύθμισης του 1964⁵ υποστηρίχθηκε ότι το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα επέστρεψε σε αναχρονιστικά και αντιαναπτυξιακά πλαίσια ενώ με τη μεταπολίτευση όλες οι πολιτικές παρατάξεις έδειξαν ενδιαφέρον για μια ουσιαστική μεταρρύθμιση την εκπαίδευση. Το γενικό πλαίσιο της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1976 καθορίστηκε με το άρθρο 16 του Συντάγματος του 1975 σύμφωνα με το οποίο η Παιδεία «αποτελεί βασικήν αποστολήν του κράτους, έχει δε σκοπόν της την ηθικήν, πνευματικήν, επαγγελματικήν και φυσικήν αγωγήν των Ελλήνων, την ανάπτυξιν της εθνικής και θρησκευτικής συνειδήσεως και την διάπλασιν αυτών ως ελευθέρων και υπευθύνων πολιτών».

Με τη μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1976/77 ψηφίστηκαν δύο βασικοί Νόμοι⁶. Ο Νόμος 309/1976 «Περί Οργανώσεως και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως» για τη Γενική Εκπαίδευση και ο Νόμος 576/1977 «Περί Οργανώσεως και Διοικήσεως της Μέσης και Ανωτέρας Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαιδεύσεως» για την Τεχνική και Επαγγελματική Εκπαίδευση. Παράλληλα, εκδόθηκαν μια σειρά από Προεδρικά Διατάγματα και Υπουργικές Αποφάσεις που συμπλήρωναν τους νόμους αυτούς⁷. Σύμφωνα με μελετητές, η μεταρρύθμιση του 1976/77 υπήρξε ένα «γερασμένο νεογέννητο»⁸ ενώ παρουσιάζεται «σαν ειρωνεία της ιστορίας» το ότι η δεξιά παράταξη πρότεινε μέτρα που είχε έντονα πολεμήσει μια δεκαετία νωρίτερα⁹. Επίσης

⁴ Για την εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα την μεταπολεμική περίοδο βλ. ΜΕΛΕΤΙΑΔΗΣ, Χ., "Η πολιτισμική διάσταση της εκπαιδευτικής πολιτικής στην Ελλάδα κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)". Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Τόμος "Η Ελληνική Κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)", ΙΣΚ. Αθήνα 1994, σσ. 442-456. Επίσης, για τα χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης στις αρχές της δεκαετίας του '50 στην Ελλάδα, βλ. ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ, Κ., *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1986, σσ. 45-46. Για τον εκπαιδευτικό λόγο και τις πολιτικές που αναπτύχθηκαν στην Ελλάδα την εποχή της Σύνδεσης με τη Κοινότητα, βλ. ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ, Ι., *Οι επιδράσεις της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, ως πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού διεθνούς σχηματισμού, στη διαμόρφωση της Ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής και του παιδαγωγικού κανόνα, 1959-1981. Ιστορική – συγκριτική θεώρηση*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, 2010, σσ. 161-205.

⁵ Η κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου είχε υποβάλει προς ψήφιση στη Βουλή νομοσχέδιο περί Οργανώσεως και Διοικήσεως της Γενικής Παιδείας (1964) και περί Τεχνικής Εκπαιδεύσεως (1965). Βλ. ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Ε' έκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2002, σσ. 122-126 και σ. 133. Επίσης, ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα: Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Γενική και Τεχνικοεπαγγελματική Εκπαίδευση*, τ.2, 3^η έκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2002, σ. 52.

⁶ Διαδοχικές κυβερνήσεις του Κ. Καραμανλή και Υπουργούς Παιδείας τους Γ. Ράλλη, Ι. Βαρβιτσιώτη και Στ. Αλαμανή.

⁷ Με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976/77 καθιερώθηκε η δημοτική ως επίσημη γλώσσα σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, το Γυμνάσιο χωρίστηκε από το Λύκειο, καθιερώθηκε η εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση, δόθηκε βάρος στην τεχνικοεπαγγελματική εκπαίδευση και ρυθμίστηκαν θέματα που είχαν σχέση με διοικητικά και εποπτικά όργανα της εκπαίδευσης. Βλ.σχ.. ΕΥΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ, Σ., *Ελληνική Εκπαίδευση-20ός αιώνας*, τ.2, 2η έκδ., εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999, σσ. 94-95.

⁸ ΗΛΙΟΥ, Μ., *Εκπαιδευτική και κοινωνική δυναμική*, εκδ. Πορεία, Αθήνα, 1984, σ. 182.

⁹ ΗΛΙΟΥ, Μ., ό.π., σ. 181.

υποστηρίχθηκε ότι η προσπάθεια να εφαρμοστεί ένα δυτικοευρωπαϊκό πρότυπο στο εκπαιδευτικό μας σύστημα ήταν έξω από τις «απαιτήσεις» της κοινωνικής μας ανάπτυξης και παρομοιάστηκε με «μια πειθήνια "συμμόρφωση" στον περιθωριακό ρόλο της Πατρίδας μας, που καθόρισε το καθεστώς εξάρτησης της χώρας μας με γνώμονα ασφαλώς τα δικά του συμφέροντα»¹⁰. Σύμφωνα με τον Σ. Μπουζάκη, κατά τη μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1976/77, οι αντιλήψεις των εισηγητών των νομοσχεδίων σχετικά με τη σχολική γνώση, τον εκπαιδευτικό αλλά και τον μαθητή αποτέλεσαν ένα «μίγμα συντηρητικού και φιλελεύθερου 'παραδείγματος'»¹¹.

Όσον αφορά τα Προγράμματα Σπουδών, Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών δεν εκπονήθηκαν σε καμιά βαθμίδα της εκπαίδευσης μέχρι το 1981. Το Αναλυτικό Πρόγραμμα του κάθε μαθήματος είχε τη μορφή του παραδοσιακού Σχεδίου Προγράμματος, το οποίο περιελάμβανε τη διδακτέα ύλη και το ωρολόγιο πρόγραμμα και ταυτιζόταν με το περιεχόμενο των βιβλίων.

7.1.2. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1985- Νόμος 1566/85

Οι αρχές τις δεκαετίας του 1980 χαρακτηρίστηκαν από σημαντικές πολιτικές μεταβολές, οι οποίες έφεραν μια σειρά από κοινωνικές μεταρρυθμίσεις σε όλους τους χώρους. Παρά την πολιτική μεταβολή, την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976 δεν την ακολούθησε αντιμεταρρύθμιση αλλά μια σειρά από μεταρρυθμιστικά μέτρα, διορθώσεις, παρεμβάσεις και συμπληρώσεις¹². Οι μεταρρυθμίσεις οι οποίες θεσπίστηκαν από την σοσιαλιστική κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ κατά την περίοδο 1981-1985 ακολούθησαν το πενταετές πρόγραμμα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης 1983-1987 σχετικά με την πραγματοποίηση του «σοσιαλιστικού μετασχηματισμού»¹³.

Όσον αφορά τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (ΑΠΣ) και τα σχολικά βιβλία, κατά το διάστημα 1981-1985 καταρτίστηκαν νέα Αναλυτικά Προγράμματα, πληρέστερα σε σχέση με αυτά της προηγούμενης περιόδου, χωρίς να διαθέτουν ακόμα τη μορφή curriculum. Νέα βιβλία γράφτηκαν για την Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, με ανά-

¹⁰ TZANH, Μ. - ΠΑΜΟΥΚΤΣΟΓΛΟΥ, Τ., *Το Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα...* ό.π., σ.197.

¹¹ ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Τόμος Β', Μεταρρυθμιστικές προσπάθειες 1959-1964-1976/77-1985*, Gutenberg, Αθήνα, 1999, σ. 29. Επίσης, ΧΟΝΤΟΛΙΔΟΥ, Ε., *Η συζήτηση για την Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση (1976-1981)*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1987.

¹² ΕΥΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ, Σ., *Ελληνική Εκπαίδευση-20ός αιώνας...* ό.π., σσ. 99-100.

¹³ Βλ. TZANH, Μ. - ΠΑΜΟΥΚΤΣΟΓΛΟΥ, Τ. *Το Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα...* ό.π., σσ. 219-223. Επίσης, ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ: *Πενταετές πρόγραμμα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης 1983-1987*, Αθήνα, 1984.

θεση από το Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμόρφωσης το (ΚΕΜΕ), το οποίο είχε ιδρυθεί το 1975¹⁴.

Η μεταρρυθμιστική περίοδος 1981-1985 ολοκληρώθηκε με τον Ν 1566/1985 για τη «Δομή και λειτουργία της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις». Σύμφωνα με τον Ν 1566/1985 (άρθρο 1, παρ. 1): «Σκοπός της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης είναι να συμβάλλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών, ώστε ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά»¹⁵.

Σύμφωνα με μελετητές, οι μεταβολές που επιχειρήθηκαν στον χώρο της εκπαίδευσης την δεκαετία του 1980 δεν ικανοποίησαν σε μεγάλο βαθμό τον εκπαιδευτικό κόσμο διότι το ελληνικό κράτος παρέμεινε «συγκεντρωτικό, γραφειοκρατικό, πατερναλιστικό»¹⁶ με ένα κεντρικά οργανωμένο σύστημα ελέγχου¹⁷.

Η περίοδος 1990-1993 σηματοδοτήθηκε από μεγάλη αναστάτωση στη σχολική ζωή της χώρας¹⁸. Η δημοσίευση Προεδρικών Διαταγμάτων σχετικά με την Οργάνωση και λειτουργία των σχολείων¹⁹ έφερε αναταράξεις στον χώρο της μέσης εκπαίδευσης και υποστηρίχθηκε ότι η ελληνική εκπαίδευση απέκτησε μια συντηρητική όψη²⁰. Νομοθετικά μέτρα της περιόδου αποτέλεσαν ο Νόμος 2333/95²¹ με τον οποίο

¹⁴ Για τα νέα Αναλυτικά Προγράμματα και τα βιβλία, βλ. Δ.Ο.Ε., 'Τα νέα Αναλυτικά προγράμματα και τα βιβλία', περ. *Επιστημονικό Βήμα*, Δεκ. 1984- Ιαν./Φεβρ. 1985, σσ. 16-17.

¹⁵ Με τον Ν 1566/1985, η γενική εκπαίδευση διαρθρώθηκε σε Πρωτοβάθμια (Νηπιαγωγεία-Δημοτικά) και Δευτεροβάθμια (Γυμνάσια, Λύκεια και Τεχνικές-Επαγγελματικές σχολές), οργανώθηκε η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, ιδρύθηκαν Περιφερειακά Επιμορφωτικά Κέντρα (ΠΕΚ), καταργήθηκε το ΚΕΜΕ και επανιδρύθηκε το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, συστήθηκε το Εθνικό Συμβούλιο Παιδείας καθώς και τα Γνωμοδοτικά Συμβούλια στην Κεντρική Υπηρεσία του Υπουργείου Παιδείας.

¹⁶ ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα ...*, ό.π., σ. 180

¹⁷ ΣΑΜΑΤΑΣ, Μ., 'Ο ελληνικός εκπαιδευτικός γραφειοκρατισμός, μια κοινωνικοπολιτική θεώρηση της γραφειοκρατούμενης ελληνικής εκπαίδευσης', στο ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α. - ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ., *Ελληνική Εκπαίδευση – Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, εκδ. Σείριος, Αθήνα, 1995, σ. 131, σσ. 120-149. Επίσης, ΑΝΔΡΕΟΥ, Α., 'Η εκτελεστική εξουσία νομοθετεί. Η διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής (1976-1997)', στο 7ο Επιστημονικό Συνέδριο του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα με τίτλο «ΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΣΤΗ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΛΛΑΔΑ», 21-24 Απριλίου 1999, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2000.

¹⁸ Έπειτα από τρεις αλληπάλληλες εκλογικές αναμετρήσεις (Ιούνιος 1989, Νοέμβριος 1989 και Απρίλιος 1990), τον Απρίλιο του 1990 ανήλθε στη διακυβέρνηση της χώρας το κόμμα της Ν. Δημοκρατίας με αρχηγό τον Κ. Μητσοτάκη και Υπουργός Παιδείας ανέλαβε ο Β. Κοντογιαννόπουλος.

¹⁹ Π.Δ. 390/1990 «Οργάνωση και λειτουργία των δημοτικών σχολείων», Π.Δ 392/1990 «Οργάνωση και λειτουργία Λυκείων» και Π.Δ 393/1990 «Οργάνωση και λειτουργία γυμνασίων»

²⁰ ΚΑΤΣΙΚΑΣ, Χ. - ΘΕΡΙΑΝΟΣ, Ν., *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2004*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2004, σσ. 199-200. (Επαναφορά αριθμητικής βαθμολογίας, καθιέρωση γραπτών ανακεφαλαιωτικών εξετάσεων για τις δυο τελευταίες τάξεις του Δημοτικού και τις τρεις τάξεις του Γυμνασίου, καθιέρωση μονάδων παιδαγωγικού ελέγχου για τον χαρακτηρισμό της διαγωγής των μαθητών.)

²¹ Ν. 2333/95, «Σύσταση Εθνικών Διακομματικών Επιτροπών».

θεσμοθετήθηκε η Εθνική Διακομματική Επιτροπή Παιδείας και ο Νόμος 2327/95²² με τον οποίο ιδρύθηκε το Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας (ΚΕΕ)²³. Σύμφωνα με τον Σ. Μπουζάκη, «το μεταρρυθμιστικό παράδειγμα της δεκαετίας του '90 διαφοροποιείται από το φιλελεύθερο-λειτουργικό της προηγούμενης περιόδου, καθώς η εκπαίδευση δεν καλείται απλά να προσαρμοστεί στις μεταβαλλόμενες κοινωνικοοικονομικές ανάγκες αλλά νοείται ως διαδικασία στήριξης μετασχηματιστικών κοινωνικών διαδικασιών»²⁴.

Για τα Προγράμματα Σπουδών και τα διδακτικά βιβλία, το χρονικό διάστημα από το 1983 έως το 1995, πραγματοποιήθηκαν σημαντικές αλλαγές²⁵. Με τον Νόμο 1566/85, τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών αναγνωρίστηκαν ως ένας από τους βασικούς συντελεστές της υλοποίησης των σκοπών της εκπαίδευσης. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 1 του Ν 1566/85, «τα αναλυτικά προγράμματα αποτελούν άρτιους οδηγούς του εκπαιδευτικού έργου»²⁶ με σαφώς διατυπωμένους κατά μάθημα, σκοπούς μέσα στα πλαίσια των γενικών και ειδικών, κατά βαθμίδα, σκοπών της εκπαίδευσης,²⁷ καταρτίζονται....(και) αναθεωρούνται συνεχώς σύμφωνα με τις εξελίξεις στον τομέα των γνώσεων, τις κοινωνικές ανάγκες και την πρόοδο των επιστημών της αγωγής²⁸ της εννιάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης ειδικότερα έχουν εσωτερική συνοχή και ενιαία ανάπτυξη των περιεχομένων τους»²⁹. Επίσης, «τα διδακτικά βιβλία για τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς συγγράφονται σύμφωνα με τα αναλυτικά προγράμματα»³⁰.

Σε αντίθεση με την έμφαση που δόθηκε στα Προγράμματα Σπουδών στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, το περιεχόμενο των βιβλίων της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης ταυτιζόταν με το ΑΠΣ. Το 1992 ανατέθηκε στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο η επεξεργασία νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών με σκοπό την αναμόρφωση και τον εκσυγχρονισμό τους³¹. Μέχρι το 1995 η συγγραφή των διδακτικών εγχειριδίων πραγματοποιήθηκε από ομάδες εργασίας με τη διαδικασία της ανάθεσης υπό την ευθύνη του

²² Ν. 2327/95, «Εθνικό Συμβούλιο Παιδείας, ρύθμιση θεμάτων έρευνας παιδείας και μετεκπαίδευσης εκπαιδευτικών και άλλες διατάξεις».

²³ Το 1992, νέος Υπουργός Παιδείας τοποθετήθηκε ο Γ. Σουφλιάς, ο οποίος επεχείρησε εθνικό διάλογο για την Παιδεία. Τον Οκτώβριο του 1993 επανήλθε το ΠΑΣΟΚ στην Κυβέρνηση με Υπουργό Παιδείας τον Δ. Φατούρο, ενώ από το Φθινόπωρο του 1994 τη θέση αυτή κατέλαβε ο Γ. Παπανδρέου.

²⁴ ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Τόμος Β' ...ό.π., σ. 33.*

²⁵ Κατά το διάστημα (1983-1987) δόθηκε έμφαση στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση ενώ κατά το διάστημα (1991-1993) δόθηκε έμφαση στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

²⁶ Νόμος 1566/85 «Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ αριθμ.167, άρθρο 1 & 3

²⁷ Νόμος 1566/85, άρθρο 1 & 3 (αα).

²⁸ Νόμος 1566/85, άρθρο 1 & 3 (β).

²⁹ Νόμος 1566/85, άρθρο 1 & 3 (γ).

³⁰ Νόμος 1566/85, άρθρο 1 & 3 (δ).

³¹ ΚΑΡΑΦΥΛΛΗΣ, Α., *Νεοελληνική Εκπαίδευση: Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2002, σ. 172.

Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Για κάθε Αναλυτικό Πρόγραμμα μαθήματος εκπονήθηκε και το αντίστοιχο σχολικό εγχειρίδιο³².

7.2. Η περίοδος από τη μεταρρύθμιση του 1997 έως 2005

7.2.1. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1997/8

Στα μέσα της δεκαετίας του 1990, η ανάγκη αναμόρφωσης του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος λόγω συσσωρευμένων προβλημάτων καθώς και η ανάγκη επαρκούς ανταπόκρισης στις προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης και της κοινωνίας της γνώσης οδήγησαν σε εκπαιδευτική μεταρρύθμιση η οποία ξεκίνησε το 1997³³. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση επηρεάστηκε από την επίδραση που ασκούσαν στην ελληνική κοινωνία οι κοινωνικές, πολιτικές, και τεχνολογικές εξελίξεις του διεθνούς περιβάλλοντος και συνδέθηκε με τις διαδικασίες εκσυγχρονισμού και σύγκλισης των εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων προς τα ευρωπαϊκά πρότυπα³⁴. Στο κείμενο του ΥΠΕΠΘ *«Εκπαίδευση 2000 – Για μια Παιδεία Ανοιχτών Οριζόντων»*³⁵, η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση χαρακτηρίστηκε ως *«ιστορικό βήμα, το οποίο θα δώσει στην εκπαίδευση ισχυρά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα και την αναγκαία ποιότητα και αποτελεσματικότητα για να ανταποκριθεί στον εθνικό της ρόλο»*³⁶. Σύμφωνα με τα αναφερόμενα στα κείμενα του ΥΠΕΠΘ, η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που επιχειρήθηκε το διάστημα από το 1997-2000 ακολούθησε τους εξής άξονες: α. Την κατοχύρωση του κοινωνικού δικαιώματος στην εκπαιδευτική πρόσβαση και την ανοικτή πρόσβαση στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση, β. Τη διεύρυνση των εκπαιδευτικών επιλογών, γ. Τη θεσμοθέτηση της Δια Βίου εκπαίδευσης, δ. Την αναβάθμιση της επαγγελματικής εκπαίδευσης και τη διασφάλιση επαγγελματικών δικαιωμάτων, ε. Την υψηλή ποιότητα στη παροχή του εκπαιδευτικού έργου στο σχολείο³⁷.

³² Βλ. ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ., 'Προς ένα κοινό Αναλυτικό Πρόγραμμα στην Ενωμένη Ευρώπη: Τάσεις και προοπτικές', στο ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΑΚΗ, Π. - ΜΑΚΡΑΚΗΣ, Β., *Ευρώπη και Εκπαίδευση*, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα, 1996, σσ. 185-250.

³³ ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ., 'Η Μεταρρύθμιση «ΑΡΣΕΝΗ»'. Ιστορική αναφορά στην προετοιμασία της και την πρώτη εφαρμογή της', στο ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., *‘Επίκαιρα Θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης. Πρακτικά 1^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης Πάτρα, 28-30 Σεπτεμβρίου 2000*’, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2002, σ. 27, σσ. 25-55.

³⁴ Βλ. ΕΞΑΡΧΑΚΟΣ, Θ.Γ., 'Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση. Αναγκαιότητα και Γενικές Αρχές', περ. *Νέα Παιδεία*, τ. 83, Αθήνα, 1997, σσ. 19-34.

³⁵ ΥΠΕΠΘ, *Εκπαίδευση 2000 – Για μια παιδεία ανοιχτών οριζόντων*, Αθήνα, 1998.

³⁶ ΥΠΕΠΘ, *ό.π.*, σ.11.

³⁷ ΥΠΕΠΘ, *Μεταρρυθμίζοντας την Παιδεία (Οκτώβριος 1996- Οκτώβριος 1998)*, Αθήνα, Δεκ.1998, σσ. 8-9.

Όσον αφορά τη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, βασικοί νόμοι της μεταρρύθμισης υπήρξαν ο Ν. 2525/1997, «*Ενιαίο λύκειο, πρόσβαση των αποφοίτων του στη Τριτοβάθμια Εκπαίδευση αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και άλλες διατάξεις*» και ο Ν. 2640/1998, «*Δευτεροβάθμια τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις*»³⁸.

Σύμφωνα με μελετητές, η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που έλαβε χώρα την περίοδο 1996-2002, θα μπορούσε να διακριθεί στις εξής δύο περιόδους: α. 1996-1999 και β. 2000-2002. Οι δύο περίοδοι συνδέθηκαν με διαφορετικούς Υπουργούς Παιδείας (Γ. Αρσένης - Π. Ευθυμίου), διαφορετικούς Προέδρους στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (Θ. Εξαρχάκος – Στ. Αλαχιώτης), διαφορετική στοχοθεσία καθώς και διαφορετικές διαδικασίες διαχείρισης της Κοινοτικής χρηματοδότησης (Β΄ και Γ΄ ΚΠΣ)³⁹.

7.2.2. Οι μεταρρυθμίσεις στα Προγράμματα Σπουδών, 1997-2005.

Στην Έκθεση των εμπειρογνομόνων του ΟΟΣΑ για την Επισκόπηση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος το 1995 επί Υπουργού Παιδείας κ Γ. Παπανδρέου, είχε επισημανθεί ότι παρά τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που είχαν πραγματοποιηθεί, «*τα αναλυτικά προγράμματα της γενικής εκπαίδευσης εξακολουθούν να έχουν ακαδημαϊκή κατεύθυνση, το σχολικό σύστημα χαρακτηρίζεται σαν αυταρχικό και εξαιρετικά τυπικό*»⁴⁰. Στην ίδια έκθεση αναφερόταν επίσης ότι «*το κυριότερο στοιχείο αυτής της μεταρρύθμισης είναι η ανάπτυξη πολυκλαδικού αναλυτικού προγράμματος και για τα δύο επίπεδα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, με έμφαση στον καλύτερο συντονισμό μεταξύ των επιπέδων μέσω της απόσυρσης της περιττής και παρωχημένης ύλης, της εισαγωγής νέων μαθημάτων και ενός ευκρινέστερου προσδιορισμού των εκπαιδευτικών στόχων*»⁴¹.

Η μεταρρύθμιση του Προγράμματος Σπουδών, σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο σε δύο υπο-περιόδους

α. 1997-2000, με έμφαση στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Ενιαίο Λύκειο).

³⁸ Για τη μεταρρυθμιστική προσπάθεια της διετίας 1997/8, βλ. ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ., 'Οι προκλήσεις της εποχής μας και η πρόσφατη μεταρρύθμιση στην ελληνική εκπαίδευση', στο ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., *Ιστορικο-συγκριτικές προσεγγίσεις –Historical-comparative Perspectives*, τμητικός τόμος στον Ανδρέα Μ. Καζαμιά, Σειρά: Συγκριτική Παιδαγωγική 5, Gutenberg, Αθήνα, 2000, σσ. 435-461.

³⁹ ΠΑΣΙΑΣ, Γ. - ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ, Ι., "Οι σχηματισμοί λόγου της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και οι επιδράσεις τους στη διαμόρφωση της Ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Μελέτη Περίπτωσης : τα ΕΠΕΑΕΚ 1 και 2 και η Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση 1997-2001", στα Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου (επιμ. Σ. Μπουζάκης), *Η Παιδεία στην Αυγή του 21^{ου} αιώνα. Ιστορικο-Συγκριτικές Προσεγγίσεις*, Εργαστήριο Ιστορικού Αρχείου Νεοελληνικής και Διεθνούς Εκπαίδευσης, ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Πατρών, Μάιος 2003, <http://www.elemedu.upatras.gr/eriande/index.htm>.

⁴⁰ ΥΠΕΠΘ, *Επισκόπηση του Ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Έκθεση εμπειρογνομόνων του ΟΟΣΑ*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1995, σ.86.

⁴¹ ΥΠΕΠΘ, *Επισκόπηση του Ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος*, 1995, ό.π., σ.87.

β. 2001-2005, με έμφαση στην Υποχρεωτική εκπαίδευση (Δημοτικό –Γυμνάσιο).

Κεντρικούς άξονες της μεταρρύθμισης στο χώρο των Προγραμμάτων Σπουδών αποτέλεσαν: α) ο Νόμος 2525/97⁴², β) η αναμόρφωση των Προγραμμάτων σπουδών από το Π.Ι. σύμφωνα με το ΕΠΠΣ / ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ, γ) η χρηματοδότηση από το Α΄ και Β΄ ΕΠΕΑΕΚ στο πλαίσιο των δύο (Β΄ και Γ΄) Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης και δ) η συγγραφή νέων σχολικών βιβλίων στη Γενική εκπαίδευση (Λύκειο, Γυμνάσιο, Δημοτικό)⁴³.

▪ *Η μεταρρύθμιση στα Προγράμματα Σπουδών (ΕΠΠΣ), 1997-2000*⁴⁴

Στην επίτευξη των στόχων της μεταρρύθμισης του εκπαιδευτικού συστήματος κατά την περίοδο αυτή, συνέβαλε το Α΄ ΕΠΕΑΕΚ. Το πρώτο από τα τέσσερα υπο-προγράμματα του Α΄ ΕΠΕΑΕΚ (Υποπρόγραμμα 1), αφορούσε τη Γενική και Τεχνική Εκπαίδευση και περιελάμβανε μέτρα για την αναμόρφωση των προγραμμάτων Γενικής Εκπαίδευσης, το Ενιαίο Λύκειο, την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, καθώς επίσης και μέτρα για την ανάπτυξη υλικοτεχνικής υποδομής.

Η αναμόρφωση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων εντάχθηκε στο Μέτρο 1.1. Μεταξύ των στόχων του συγκεκριμένου Μέρους, περιλαμβανόντουσαν υποστηρικτικές ενέργειες που αφορούσαν τη βελτίωση και τον εκσυγχρονισμό των Αναλυτικών προγραμμάτων και των βιβλίων⁴⁵.

Σύμφωνα με τον Ν. 2525/97 άρθρο 7 *‘Ρυθμίσεις για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο’*⁴⁶, στους βασικούς συντελεστές της εκπαίδευσης προστέθηκε η κατάρτιση Ενιαίου Πλαισίου Σπουδών (ΕΠΠΣ). Το ΕΠΠ.Σ, προσδιόριζε τους στόχους της διδασκαλίας

⁴² Ν. 2525/1997 «Ενιαίο λύκειο, πρόσβαση των αποφοίτων του στη Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και άλλες διατάξεις»

⁴³ ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ., ‘Πολιτικές της γνώσης και μεταρρυθμίσεις στα προγράμματα σπουδών στην Ελλάδα (1975-2005). Μια κριτική προσέγγιση’, στο ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, Δ. (επιμ), *Μεταπολίτευση και Εκπαιδευτική Πολιτική. Παρελθόν, παρόν, μέλλον*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2007, σ. 223, σσ. 203-246.

⁴⁴ Κατά την περίοδο 1997-2000 Υπουργός Παιδείας υπήρξε ο Γεράσιμος Αρσένης, πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου ο Θ. Εξαρχάκος και πρόεδρος του ΚΕΕ, το οποίο έπαιξε το ρόλο του επιστημονικού συμβούλου της νέας εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, ο Μ. Κασσωτάκης.

⁴⁵ Οι υπόλοιποι στόχοι του Μέρους 1.1 αφορούν υποστηρικτικές ενέργειες για την Πληροφορική στα σχολεία, τις Ξένες Γλώσσες, την Ενισχυτική Διδασκαλία, τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό, την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση - Αγωγή Υγείας, την Εκπαίδευση ατόμων ειδικών κατηγοριών.

⁴⁶ Ν. 2525/97 άρθρο 7 *‘Ρυθμίσεις για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο’*: «Στους βασικούς συντελεστές της εκπαίδευσης του άρθρου 1 παρ.2 του Ν. 1566/1985 προστίθεται η κατάρτιση Ενιαίου Πλαισίου Σπουδών, το οποίο προσδιορίζει τους στόχους της διδασκαλίας από το δημοτικό σχολείο μέχρι και το λύκειο και προδιαγράφει το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται το περιεχόμενο των αναλυτικών προγραμμάτων».

από το Δημοτικό σχολείο μέχρι και το Λύκειο και όριζε το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα αναπτυσσότουσαν τα Αναλυτικά Προγράμματα.

Όπως υποστηρίχτηκε από τον κ Εξαρχάκο, τότε πρόεδρο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και πρόεδρο της Επιστημονικής Επιτροπής σχετικά με την κατάρτιση του νέου Προγράμματος Σπουδών, για την τριετία 1997-2000 εγκρίθηκε ενέργεια προϋπολογισμού 10 δισεκατομμυρίων δραχμών, βάσει της οποίας το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο ξεκίνησε τη διαδικασία διαμόρφωσης ενός Ενιαίου Πλαισίου Προγράμματος Σπουδών για το Δημοτικό, το Γυμνάσιο και το Λύκειο καθώς και τη διαδικασία συγκρότησης ομάδων για τη σύνταξη των νέων Προγραμμάτων Σπουδών και την παρακολούθηση της συγγραφής νέων διδακτικών βιβλίων⁴⁷.

Το 1998 το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο συνέταξε ΕΠΠΣ από το Νηπιαγωγείο έως και το Λύκειο, με στόχο τη συνοχή της ύλης και την εξάλειψη της αποσπασματικότητας των Προγραμμάτων Σπουδών⁴⁸. Η διαμόρφωση του Ενιαίου Πλαισίου Προγράμματος Σπουδών αποτέλεσε τον κύριο άξονα της μεταρρύθμισης του 1997.

Σε ημερίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου με θέμα την *‘Αναβάθμιση της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης’* που έγινε τον Μάρτιο του 1997 ο κ. Δ. Καραγεώργος, τότε Σύμβουλος του Π.Ι., υποστήριξε ότι με τον όρο Αναλυτικό Πρόγραμμα κάθε μαθήματος εννοείται πλέον μια εκπαιδευτική διαδικασία ευρύτερη από τον όρο «Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα», το οποίο περιελάμβανε μόνο το περιεχόμενο σπουδών, δηλαδή μόνο την ύλη του μαθήματος. Με τον όρο Αναλυτικό Πρόγραμμα, σύμφωνα με τον κ Καραγεώργο, εννοείται πλέον η εκπαιδευτική διαδικασία που περιλαμβάνει: α) *Τους στόχους της διδασκαλίας ενός γνωστικού αντικείμενου*, β) *Το περιεχόμενο που θα διδαχτεί*, γ) *Τη διδακτική μεθοδολογία*, δ) *Τον τρόπο αξιολόγησης της όλης διαδικασίας*»⁴⁹.

⁴⁷ ΕΞΑΡΧΑΚΟΣ, Θ., *‘Αναβάθμιση της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης’* στο ΥΠΕΠΘ/ΠΙ, *Αναβάθμιση Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης*, ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ (6-3-1997), Αθήνα, 1999, σ. 20.

⁴⁸ ΕΞΑΡΧΑΚΟΣ, Θ., *‘Πρόλογος’*, στο ΥΠΕΠΘ/ΠΙ, *Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (Ε.Π.Π.Σ) για την Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*, Αθήνα, 2000, σ. 7. Σύμφωνα με τον κ. Εξαρχάκο, «*Το Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (Ε.Π.Π.Σ) περιγράφει τις αρχές, τους γενικούς σκοπούς της εκπαίδευσης, τους ειδικούς σκοπούς και στόχους διδασκαλίας κάθε συγκεκριμένου γνωστικού αντικείμενου για κάθε τάξη και μορφή σχολείου. αναφέρεται στις θεματικές περιοχές και τους άξονες των περιεχομένων*».

⁴⁹ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ, Δ., *‘Προγράμματα-Βιβλία στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση’*, στο ΥΠΕΠΘ/ΠΙ, *Αναβάθμιση Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Πρακτικά Ημερίδας* (6-3-1997), Αθήνα, 1999, σ. 26, σσ. 25-35. Σύμφωνα με τον κ. Δ. Καραγεώργο, το Π.Ι. άρχισε να συντάσσει Αναλυτικά Προγράμματα από το 1992 και έπειτα. Στα περισσότερα, γνωστικά αντικείμενα δεν είχαν ακόμα συνταχτεί Α.Π. και αντί αυτών υπήρχαν τα εκπαιδευτικά προγράμματα, που ταυτιζόνταν με τα περιεχόμενα του αντίστοιχου εκπαιδευτικού εγχειριδίου.

Στην ίδια ημερίδα, ο κ. Εξαρχάκος, επεσήμανε ότι τα νέα εκπαιδευτικά δεδομένα και οι νέες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις που χαρακτηρίζουν τη δεκαετία του 1990, οδήγησαν στη διαμόρφωση νέας εκπαιδευτικής πολιτικής και στη διαδικασία αυτή έπρεπε να ληφθεί υπόψη η Συνθήκη του Μάαστριχτ και η ολοκλήρωση της εσωτερικής ευρωπαϊκής αγοράς⁵⁰. Ειδικότερα, στη συγκεκριμένη ημερίδα αναφέρθηκε ότι *«η οικονομική ανάπτυξη και η προσαρμογή της οικονομίας μας στις οικονομίες των άλλων κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και η ελεύθερη διακίνηση του επιστημονικού τεχνικού, εργατικού και λοιπού προσωπικού ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης επηρεάζει την εκπαιδευτική μας πολιτική. Η εκπαίδευση καλείται να παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο. Να προετοιμάσει άτομα ικανά να αντιμετωπίζουν τις νέες καταστάσεις, να ανταγωνίζονται και να επιβιώνουν μέσα στις νέες συνθήκες»*⁵¹. Στο ίδιο κείμενο αναφέρεται ότι *«Χρειάζεται μια γενική αναμόρφωση των προγραμμάτων εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες και καθορισμός νέων στόχων και προσανατολισμών»* η οποία θα γίνει με τη στήριξη του ΕΠΕΑΕΚ⁵².

Για την κατάρτιση του νέου Προγράμματος Σπουδών σύμφωνα με τον κύριο Θ. Εξαρχάκο, η μεταρρύθμιση του Προγράμματος Σπουδών *«στηρίζεται στην Ελληνική Παιδεία και απηχεί τις σύγχρονες τάσεις της ελληνικής, της ευρωπαϊκής και της διεθνούς πρακτικής σε ό,τι αφορά την επιστήμη και την εκπαίδευση»*.⁵³ Παράλληλα, όσον αφορά τη σύνταξη των νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων, οι ομάδες εργασίας έλαβαν υπόψη τους κάποιες γενικές και ειδικές αρχές μεταξύ των οποίων *«με τη διδακτέα ύλη να ευαισθητοποιείται ο μαθητής σε ο,τιδήποτε τον προετοιμάζει για να ζήσει ως ενεργό μέλος μιας κοινωνίας ενταγμένης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τον κόσμο γενικότερα»*⁵⁴.

Η εκπόνηση του ΕΠΠΣ. και η μεταρρύθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών δέχθηκε οξεία κριτική σχετικά με την ποιότητα και την επιστημονική επάρκεια των νέων βιβλίων, την κατανομή του περιεχομένου της ύλης, τις διδακτικές προσεγγίσεις. Κριτική υπήρξε επίσης διότι η εκπόνηση και η δημοσίευση του ΕΠΠΣ. δε συνοδεύτηκαν από αναλυτική εισηγητική έκθεση, αδυναμία η οποία, σύμφωνα με τον κ. Νούτσο, εκφράζει *«μια πρόθεση συγκάλυψης των σχέσεων εξουσίας – γνώσης που ίσχυαν*

⁵⁰ ΕΞΑΡΧΑΚΟΣ, Θ., 'Αναβάθμιση της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης' στο ΥΠΕΠΘ/ΠΙ, *Αναβάθμιση Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης ...*, ό.π., σσ. 17-18.

⁵¹ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ, Δ., 'Προγράμματα-Βιβλία στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση' ..., ό.π., σσ. 17-18.

⁵² ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ, Δ., ..ό.π., σ. 19.

⁵³ ΕΞΑΡΧΑΚΟΣ, Θ., 'Πρόλογος', στο ΥΠΕΠΘ/ΠΙ, *Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (Ε.Π.Π.Σ) για την Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*, Αθήνα, 2000, σ. 7.

⁵⁴ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ, Δ., ..ό.π., σ. 28.

τη συγκεκριμένη περίοδο στο Π.Ι, ενώ, παράλληλα προωθεί την πολιτική και ιδεολογική ουδετερότητα της σχολικής γνώσης, προβάλλοντας το ΕΠΠΣ. ως κατασκευή ή 'σχέδιο μάθησης' ουδέτερο και αντικειμενικό»⁵⁵.

▪ *Η μεταρρύθμιση στα Προγράμματα σπουδών (ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ), 2001- 2005*

Από την Ευρωπαϊκή Σύνοδο της Λισσαβόνας η εκπαίδευση ανάγεται σε κύριο μοχλό ανάπτυξης στο πλαίσιο της προτεραιότητας να καταστεί η Ευρώπη μέχρι το 2010 «η πιο ανταγωνιστική και δυναμική οικονομία της γνώσης στον κόσμο»⁵⁶.

Στην επίτευξη των στόχων της μεταρρύθμισης του εκπαιδευτικού συστήματος κατά την περίοδο αυτή συνέβαλε το ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, το οποίο υπογράφηκε στην Αθήνα στις 29/3/2001. Μεταξύ των βασικών στόχων του ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, περιλαμβανόντουσαν η αναβάθμιση της ποιότητας της εκπαίδευσης και η συνδιαμόρφωση ενός ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου παιδείας και εργασίας ποιότητας. Στην παρουσίαση του προγράμματος από το ΥΠΕΠΘ, υποστηρίχθηκε ότι οι προτεραιότητες και τα μέτρα που αναπτύσσονται στο πλαίσιο του, βρίσκονται σε συνάφεια με την εκπαιδευτική πολιτική και τις κατευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁵⁷. Σύμφωνα με την τότε Επίτροπο κ. Άννα Διαμαντοπούλου, το Πρόγραμμα «υπήρξε προϊόν συστηματικής επεξεργασίας και διαβούλευσης των υπηρεσιών του ΥΠΕΠΘ και της Ε.Ε»⁵⁸.

Στην τετραετία 2000-2004, δόθηκε έμφαση στη μεταρρύθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών της υποχρεωτικής εκπαίδευσης⁵⁹.

Την περίοδο από το 2001-2003 το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο με πρόεδρο τον κ. Στ. Αλαχιώτη διαμόρφωσε το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) και συντάχθηκαν τα νέα Αναλυτικά Προγραμμάτων Σπουδών (ΑΠΣ)⁶⁰ για τα μαθήματα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης (Δημοτικό-Γυμνάσιο) βάσει των προ-

⁵⁵ Βλ. σχ., ΝΟΥΤΣΟΣ, Μ., 'Μια κριτική του λεγόμενου 'Ενιαίου Πλαισίου Προγράμματος Σπουδών', περ. *Επιστημονική Κοινότητα*, τ.53, Αθήνα, 2000, σ. 24, σσ. 24-27. Για την έλλειψη συνεργασίας μεταξύ ΥΠΕΠΘ, ΠΙ και εκπαιδευτικών ομοσπονδιών, όσον αφορά στη σύνταξη του περιεχομένου του Προγράμματος Σπουδών, βλ. ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ., 'Η Αναμόρφωση του Αναλυτικού Προγράμματος της Ελληνικής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης κατά την περίοδο 1990-2002: Προσπάθειες και προβλήματα', στο ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Θ. – ΛΑΜΠΡΑΚΗ – ΠΑΓΑΝΟΥ, Α. (επιμ), *Πρόγραμμα Σπουδών και Εκπαιδευτικό Έργο στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*, Τμήμα Φ.Π.Ψ, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, 2004, σσ. 21-60.

⁵⁶ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, Συμπεράσματα της Προεδρίας, Λισσαβόνα (23-24.3.2000), Βρυξέλλες, 2000.

⁵⁷ ΥΠΕΠΘ, *Δελτίο Τύπου της 29ης Μαρτίου 2001*, Αθήνα.

⁵⁸ ΥΠΕΠΘ, *Παρουσίαση του Β' ΕΠΕΑΕΚ 2000 – 2006*, Ομιλία της Επιτρόπου Άννας Διαμαντοπούλου, Αθήνα 29 Μαρτίου 2001.

⁵⁹ Τετραετία 2000-2004: Κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ και Υπουργός Παιδείας ο Πέτρος Ευθυμίου

⁶⁰ (Φ.Ε.Κ. 303 και 304/τ.Β', 13-03-2003).

βλεπομένων στον Νόμο 1566/85 (άρθρο 1γ). Με βάση τα νέα ΔΕΠΠΣ και ΑΠΣ γράφτηκαν τα νέα βιβλία, τα οποία έχουν στοιχεία διαθεματικότητας και θεματικής οργάνωσης της ύλης.

Σύμφωνα με τον τότε Πρόεδρο του Π.Ι. κ. Σ. Αλαχιώτη, για πρώτη φορά συντάχτηκαν ΔΕΠΠΣ και ΑΠΣ όλων των μαθημάτων του Δημοτικού και του Γυμνασίου, όλα κάτω από το πρίσμα μιας νέας θεώρησης, με πολλές καινοτομίες και με αποκορύφωμα τη διαθεματική προσέγγιση της γνώσης⁶¹. Όπως υποστήριξε ο τότε Πρόεδρος του Π.Ι., στα νέα ΑΠΣ που πρότεινε το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, αναδεικνύονται δεξιότητες, στάσεις και αξίες που θεωρούνται ουσιώδεις και αφορούν μεταξύ άλλων, την αναγνώριση και τον σεβασμό του άλλου και του διαφορετικού, τη διαπαιδαγώγηση στα ανθρώπινα δικαιώματα, την καλλιέργεια στη συνεργασία, στο ανοικτό πνεύμα κ.ά. Με αυτόν τον τρόπο, *«ο μαθητής προετοιμάζεται να ενταχθεί επιτυχώς στη νέα κοινωνική πραγματικότητα, στην οποία υπογραμμίζεται ότι πρέπει να καλλιεργηθεί η ταυτότητα του πολίτη της Ευρώπης, του πολίτη του κόσμου, παράλληλα με την εθνική ταυτότητα και την εθνική μας πολιτισμική αυτογνωσία»*⁶².

Σύμφωνα με τον κ. Αλαχιώτη, το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ εκσυγχρονίζουν το περιεχόμενο σπουδών της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, και εισάγουν αρκετές καινοτομίες για τα δεδομένα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος που τα διαφοροποιούν από τα ισχύοντα Προγράμματα Σπουδών και αναβαθμίζουν την ποιότητα της Εκπαίδευσης. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι καθιερώνουν τη διαθεματική προσέγγιση στη σχολική γνώση, δεν παραθέτουν απλά την «διδασκτέα ύλη», αλλά αντιστοιχίζουν στόχους – περιεχόμενο – διδακτικές δραστηριότητες στο επίπεδο κάθε διδακτικής ενότητας, καθιερώνουν την εκπόνηση σχεδίων εργασίας (projects) στα πλαίσια όλων των μαθημάτων και προτείνουν ποικίλες μορφές και τεχνικές αξιολόγησης⁶³. Ειδικότερα για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, *«στα νέα ΑΠΣ στο γυμνάσιο επιχειρείται η παροχή βασικών γνώσεων αλλά και γνωστικών δεξιοτήτων παρατήρησης, διερεύνησης, ταξινόμησης, ερμηνείας, επίλυσης, επιλογής, αξιολόγησης. Ταυτόχρονα καλλιεργούνται κοινωνικές στάσεις, δεξιότητες και αξίες όπως συνεργατικότητα, ευελιξία, προσαρμο-*

⁶¹ ΑΛΑΧΙΩΤΗΣ, Σ., Για ένα σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα', περ. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών θεμάτων*, τχ.7, Αθήνα, Νοέμβριος 2003, σ. 10, σσ. 7-18.

⁶² ΑΛΑΧΙΩΤΗΣ, Σ., ό.π., σ. 13.

⁶³ ΥΠΕΠΘ, Π.Ι., ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΟΥ Δ.Ε.Π.Π.Σ. ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΠΣ ΤΗΣ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ, <http://www.pi-schools.gr/download/programs/depps/komvosDEPPS-APS>.

στικότητα, συμμετοχή, αλληλεγγύη, βίωση των πνευματικών αξιών, προστασία της σωματικής και ψυχικής υγείας⁶⁴».

Στο Εισαγωγικό Σημείωμα του ΔΕΠΠΣ ο τότε Πρόεδρος του Π.Ι. ο κ. Σ. Αλαχιώτης επεσήμανε ότι «το εκπαιδευτικό μας σύστημα θα πρέπει να εμπλουτιστεί με όλα τα χαρακτηριστικά που σηματοδοτούν την ποιοτική εκπαίδευση στη χώρα μας»⁶⁵ και η προσπάθεια αυτή «βρίσκεται σε αρμονία και με τους στόχους του Συμβουλίου Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη βελτίωση της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας των συστημάτων εκπαίδευσης και αντανάκλα μια συγκεκριμένη πρόταση προσαρμοσμένη στις ιδιαιτερότητες της χώρας μας»⁶⁶.

Παράλληλα, στο Γενικό Μέρος του ΔΕΠΠΣ, αναφέρεται ότι το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να λάβει υπόψη και τον προσανατολισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εκπαίδευση σύμφωνα με τον οποίο, «η διαφύλαξη της δημοκρατικότητας του πολιτικού βίου, της ελευθερίας, της ανεξιθρησκίας, της αλληλεγγύης, της συλλογικότητας, του διεθνισμού, της δικαιοσύνης, του πολιτισμού, της εργασίας, της πνευματικής καλλιέργειας και της κοινωνικής συνοχής σε ανοιχτές πλουραλιστικές κοινωνίες, πλαισιώνουν τον κοινό μελλοντικό σκοπό της Ευρωπαϊκής Εκπαίδευσης»⁶⁷. Όπως αναγράφεται στο ΔΕΠΠΣ, «Ο σκοπός αυτός αποτελεί κοινή επιδίωξη για την ανάπτυξη της εθνικής εκπαιδευτικής πολιτικής των επί μέρους ευρωπαϊκών χωρών, λαμβανομένου, βέβαια, υπόψη ότι το εκπαιδευτικό σύστημα κάθε χώρας διακρίνεται και καθορίζεται από τα στοιχεία εκείνα που ανταποκρίνονται στις εθνικές και τις άλλες ιδιαιτερότητες της κοινωνίας της. Στο πλαίσιο, λοιπόν, αυτό, και με γνώμονα την αναγκαιότητα ανάπτυξης της ποιότητας της εκπαίδευσης, πρέπει να ενταχθεί και το δικό μας εκπαιδευτικό σύστημα με τις κατάλληλες προσαρμογές, που θα το καταστήσουν περισσότερο ποιοτικό, περισσότερο δυναμικό, περισσότερο αποτελεσματικό»⁶⁸.

Τα νέα σχολικά βιβλία που γράφτηκαν με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα νέα ΑΠΣ εισήχθησαν στα σχολεία από το σχολικό έτος 2006-2007⁶⁹ ενώ δεν υλοποιήθηκε η αξιολόγησή τους όπως προβλεπόταν στη νομοθεσία του ΔΕΠΠΣ⁷⁰.

⁶⁴ ΥΠΕΠΘ, Π.Ι., ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΟΥ Δ.Ε.Π.Π.Σ. ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΠΣ ό.π., σ.5.

⁶⁵ ΥΠΕΠΘ/Π.Ι., Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών & Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης, τομ. Α', Αθήνα, Σεπτέμβριος 2000, σ. 3.

⁶⁶ ΥΠΕΠΘ/Π.Ι., ό.π., σ. 4.

⁶⁷ ΥΠΕΠΘ/Π.Ι., ό.π., σ. 6.

⁶⁸ ΥΠΕΠΘ/Π.Ι., ό.π., σ. 6.

⁶⁹ Για το θέμα της αναντιστοιχίας μεταξύ Π.Σ. και σχολικών εγχειριδίων βλ. σχ. ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ.-ΙΒΡΙΝΤΕΛΗ, Μ., 'Ασυμβατότητα, αναντιστοιχία, ασυμμετρία, ασυνέχεια: Οι τέσσερις πληγές του ελληνικού σχολικού προγράμματος. Ένα παλιό φαινόμενο και η σύγχρονη συνέχειά του', στο

Η συνοχή του Περιεχομένου Σπουδών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση επιδιώχθηκε αρχικά με τη σύνταξη του ΕΠΠΣ και στη συνέχεια, με την εκπόνηση του ΔΕΠΠΣ και των νέων ΑΠΣ. Για την ανώτερη όμως βαθμίδα της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, το Λύκειο, τα ΑΠΣ βασίστηκαν στον Ν. 2525/97 (Φ.Ε.Κ. 188 Α/23-9-97). Έτσι, τα Προγράμματα Σπουδών του Λυκείου δεν αποτέλεσαν συνέχεια εκείνων του Γυμνασίου με αποτέλεσμα να διαπιστώνεται έλλειψη συνοχής τόσο στον σχεδιασμό όσο και στη συγγραφή των εγχειριδίων⁷¹.

Σύμφωνα με μελετητές, «Τα θεσμικά μέτρα που εγκαινιάστηκαν από το 1997-2000 (με Υπουργό Παιδείας τον κ. Γ. Αρσένη) και μετά 2000-2004 (με Υπουργό Παιδείας τον κ. Πέτρο Ευθυμίου) δεν είναι ούτε ευκαιριακά ούτε υπουργικά. Αποτελούν αντίθετα την ελληνική εκδοχή της κυρίαρχης εκπαιδευτικής ιδεολογίας στην ΕΕ»⁷².

ΚΑΨΑΛΗΣ, Γ. - ΚΑΤΣΙΚΗΣ, Α. (επιμ.), *Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση και οι προκλήσεις της εποχής μας*, Ιωάννινα, 2007, σσ. 40-48. ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ., 'Πολιτικές της γνώσης και μεταρρυθμίσεις στα προγράμματα σπουδών στην Ελλάδα (1975-2005). Μια κριτική προσέγγιση'. Συνέδριο Τμήματος Εκπαιδευτικής και Πολιτικής, στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας με θέμα: Μεταπολίτευση και Εκπαιδευτική Πολιτική: Παρελθόν-παρόν και μέλλον, 7-8/10/2005.

⁷⁰ ΦΕΚ 1366/18-10/2001 και ΦΕΚ 303,304/13-3-2003. Βλ. επίσης ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ., 'Αξιολόγηση των προγραμμάτων σπουδών', περ. *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, τ. 7, 2006, σσ. 93-125.

⁷¹ ΒΕΙΚΟΥ, Χ. - ΒΑΡΕΣΗ, Ε. - ΠΑΤΟΥΝΑ, Α., 'Παιδαγωγικό πλαίσιο: περιεχόμενο Σπουδών και διδακτική πράξη', στο *Η Ποιότητα στην Εκπαίδευση. Αξιολόγηση των ποιοτικών χαρακτηριστικών του συστήματος πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*, ΥΠΕΠΘ/ΠΙ., Αθήνα, 2008, σσ. 89-196.

⁷² ΚΑΤΣΙΚΑΣ, Χ. - ΘΕΡΙΑΝΟΣ, Κ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Από την ίδρυση του Ελληνικού κράτους μέχρι το 2004*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2004, σ. 242.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ΜΑΘΗΜΑ:

«ΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ»

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΩΝ- ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΥ ΕΚΠΑΙΔ. ΥΛΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ: «ΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ»		
ΤΙΤΛΟΙ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΩΝ	I. ΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	II. ΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	1998-2000	2000-2006 ¹
ΣΥΜΠΛΗΡΩ-ΜΑΤΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	1999-2000 «Αξιολόγηση των μαθητών της Α' Τάξης του Ενιαίου Λυκείου στο μάθημα Αρχές Οικονομίας» ²	α. Βιβλίο για τον καθηγητή β. Τετράδιο Ασκήσεων
ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ	α. Απ. Δεδουσόπουλος β. Παν. Γιαλερής γ. Αν. Χατζηανδρέου	α. Απ. Δεδουσόπουλος β. Παν. Γιαλερής γ. Ιφ. Σχιστού δ. Παν. Τεντές ε. Αν. Χατζηανδρέου
ΕΚΤΑΣΗ (αριθμός σελίδων)	138	198
ΕΚΤΑΣΗ (αριθμός σελίδων) ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ³	8 (5,8 %)	14 (7.07%)

Για τις ανάγκες της έρευνας μελετήθηκαν, αναλύθηκαν και παρουσιάζονται στο συγκεκριμένο κεφάλαιο τα εξής σχολικά εγχειρίδια:

1. ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α. & ΓΙΑΛΕΡΗΣ, Π. & ΧΑΤΖΗΑΝΔΡΕΟΥ, Α., *Αρχές Οικονομίας*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1998.
2. ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α. & ΓΙΑΛΕΡΗΣ, Π. & ΧΑΤΖΗΑΝΔΡΕΟΥ, Α., ΣΧΙΣΤΟΥ, Ι. & ΤΕΝΤΕΣ, Π., *Αρχές Οικονομίας*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2000.

¹ Συνεχίζεται η διδασκαλία του μέχρι το 2011.

² Έκδοση του ΚΕΕ.

³ Απεικονίζεται και το ποσοστό των σελίδων της Ενότητας για την ΕΕ επί του συνόλου των σελίδων του σχολικού εγχειριδίου.

Το μάθημα «Αρχές Οικονομίας»

Το μάθημα «Αρχές Οικονομίας» εισήχθη στην Α΄ Τάξη του Ενιαίου Λυκείου και διδάσκεται από το 1998 έως και σήμερα (2012)⁴. Ανήκει στα υποχρεωτικά μαθήματα και σύμφωνα με το Ωρολόγιο Πρόγραμμα διδάσκεται 2 ώρες εβδομαδιαίως για όλο το σχολικό έτος.

Για την παρουσίαση, την ανάλυση και την αποτύπωση του περιεχομένου για την ΕΕ, καθώς και των λέξεων-εννοιών κλειδιών σε κάθε ένα από τα ανωτέρω σχολικά εγχειρίδια ακολουθούνται τα κατωτέρω στάδια:

- Α. Περιγραφική αποτύπωση του σχολικού εγχειριδίου σε πίνακα
- Β. Παρουσίαση του σχολικού εγχειριδίου
- Γ. Περιγραφική αποτύπωση του περιεχομένου για την ΕΕ στο σχολικό εγχειρίδιο
- Δ. Παρουσίαση της ΕΕ στο σχολικό εγχειρίδιο
- Ε. Παρουσίαση της ΕΕ στο συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό
- ΣΤ. Πίνακας επεξεργασίας,-ανάλυσης των λέξεων-εννοιών κλειδιών για την ΕΕ
- Ζ. Σχολιασμός του περιεχομένου και των λέξεων-εννοιών κλειδιών για την ΕΕ

⁴ Ν. 2525/97: "Ενιαίο Λύκειο, Πρόσβαση των αποφοίτων του στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, Αξιο-λόγηση του εκπαιδευτικού έργου και άλλες διατάξεις" άρθρο 1 και Υπ.. Απόφ. Γ2/6953/28-11-97: «Ωρολόγιο πρόγραμμα των μαθημάτων των τάξεων Α΄, Β΄ και Γ΄ Λυκείου», ΦΕΚ1057/1-12-1997.

I. ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ:

Αρχές Οικονομίας, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1998.

A. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΣΕ ΠΙΝΑΚΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ	«ΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ»	
ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	Ενιαίο Λύκειο, Α΄ Τάξη	
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	1998-2000	
ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ	α. Απόστολος Δεδουσόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου, (Επιστημονικός Υπεύθυνος) β. Παναγιώτης Γιαλερής, Οικονομολόγος, Καθηγητής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης γ. Ανδρέας Χατζηανδρέου, Οικονομολόγος, Καθηγητής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης	
ΕΚΤΑΣΗ	138 σελίδες	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ (ΚΕΦΑΛΑΙΑ)	1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σσ.5-8
	2. ΤΟ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑ	σσ .9-19
	3. Η ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ	σσ. 20-31
	4. Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ	σσ. 32-49
	5. Η ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ	σσ. 50-57
	6. ΤΟ ΧΡΗΜΑ	σσ. 58-73
	7. Η ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ	σσ. 74-78
	8. Η ΜΙΣΘΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ	σσ.79-87
	9. ΟΙ ΕΘΝΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ	σσ. 88-94
	10.Ο ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ	σσ. 95-111
	11. ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΕ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ	σσ. 112-119
	12. ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΕ ΚΡΙΣΗ	σσ.120-130
	13. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ	σσ. 131-138
ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ (Βάσει του Ω.Π.)	2 ώρες εβδομαδιαίως	

B. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ

Το συγκεκριμένο σχολικό εγχειρίδιο διδάχτηκε στην Α΄ Τάξη του Ενιαίου Λυκείου από το 1998 έως το 2000. Το σχολικό έτος 1999-2000 το σχολικό εγχειρίδιο για τον μαθητή συνοδεύτηκε από το εγχειρίδιο «*Αξιολόγηση των μαθητών της Α΄ Τάξης του Ενιαίου Λυκείου στο μάθημα Αρχές Οικονομίας*», το οποίο συντάχθηκε από το ΚΕΕ.

Το σχολικό εγχειρίδιο το οποίο αναλύεται είναι έκτασης 138 σελίδων. Τα μέλη της συγγραφικής ομάδας είναι Οικονομολόγοι. Την Εποπτεία στο πλαίσιο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου είχε ο Δ. Καραγεώργος, Σύμβουλος του Π.Ι. ενώ Επιτροπή κρίσης δεν αναγράφεται στο σχολικό εγχειρίδιο .

Το περιεχόμενο του βιβλίου αποτελείται από δεκατρία (13) κεφάλαια. Σκοπός του μαθήματος δεν αναγράφεται στην Εισαγωγή. Στα κεφάλαια δεν αναγράφονται περιεχόμενα και βασικές έννοιες. Στο τέλος του κάθε κεφαλαίου παρατίθενται Ερωτήσεις-Ασκήσεις.

Τα Κεφάλαια του εγχειριδίου έχουν τους κατωτέρω τίτλους και εκτείνονται στις εξής σελίδες:

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ, σσ.5-8
2. ΤΟ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑ, σσελ. 9-19
3. Η ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ, σσ. 20-31
4. Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ, σσ. 32-49
5. Η ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ, σσ. 50-57
6. ΤΟ ΧΡΗΜΑ, σσ. 58-73
7. Η ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ, σσ. 74-78
8. Η ΜΙΣΘΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ, σσ. 79-87
9. ΟΙ ΕΘΝΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ, σσ. 88-94
10. Ο ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ, σσ. 95-111
11. ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΕ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ, σσ. 112-119
12. ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΕ ΚΡΙΣΗ, σσ. 120-130
- 13. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ, σσ. 131-138**

**Γ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ
ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ**

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ		
ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΓΙΑ ΕΕ	1/13	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΕΛΙΔΩΝ	8 /138	5,8 % ⁵
ΑΡΙΘΜΟΣ ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΩΝ	4	
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	Ελάχιστη	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ⁶	1. Οι Σκοποί της Ένωσης- Ιστορικό-Μέλη-Όργανα	3 σελίδες
	2. Οικονομικές Επιπτώσεις της Ένωσης α. <i>Η Ελευθερία Διακίνησης Εμπορευμάτων</i> β. <i>Η Ελευθερία Διακίνησης Πολιτών</i> γ. <i>Η Νομισματική Ενοποίηση</i> δ. <i>Η Κοινή Εξωτερική Πολιτική</i>	3 σελίδες
	3. Ο Κοινοτικός Προϋπολογισμός	1 σελίδα
	4. Πολίτες της Ευρώπης (;) ⁷	0,5 σελίδα
	-	
ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΒΑΣΙΚΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	-	
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ, ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	1	

⁵ Το ποσοστό των σελίδων της Ενότητας για την ΕΕ επί του συνόλου των σελίδων του σχολικού εγχειριδίου

⁶ Οι σελίδες γράφονται κατά προσέγγιση

⁷ Το ερωτηματικό το έχουν θέσει οι συγγραφείς (σελ.138 του βιβλίου)

Δ. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ ΣΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

Θέματα που αναφέρονται στην ΕΕ αναλύονται στο δέκατο-τρίτο κεφάλαιο υπό τον τίτλο: «Η Ευρωπαϊκή Ένωση». Στο σύνολο των 138 σελίδων του εγχειριδίου, η ανάλυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης εκτείνεται σε 8 περίπου σελίδες (5,8% στο σύνολο του περιεχομένου του σχολικού εγχειριδίου) .

Τα Περιεχόμενα του 13^{ου} Κεφαλαίου έχουν ως εξής:

13.1 Σκοποί της Ένωσης- Ιστορικό-Μέλη-Όργανα

13.2 Οικονομικές Επιπτώσεις της Ένωσης

13.2.1 Η Ελευθερία Διακίνησης Εμπορευμάτων

13.2.2 Η Ελευθερία Διακίνησης Πολιτών

13.2.3. Η Νομισματική Ενοποίηση

13.2.4. Η Κοινή Εξωτερική Πολιτική

13.3 Κοινοτικός Προϋπολογισμός

13.4 Πολίτες της Ευρώπης (:)

Αναλυτικότερα:

1. Υποκεφάλαιο 13.1 «Σκοποί της Ένωσης- Ιστορικό-Μέλη- Όργανα»

Το Υποκεφάλαιο εκτείνεται σε 3 περίπου σελίδες. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, ο σκοπός της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνίσταται «στην εξασφάλιση ης ειρήνης και της ευημερίας των λαών με τη δημιουργία μιας οικονομικής και πολιτικής ένωσης» ενώ «τα κράτη-μέλη έχουν αναλάβει την υποχρέωση να πραγματοποιήσουν αυτόν το στόχο με κοινή εργασία στο πλαίσιο της Ένωσης»⁸. Στο Υποκεφάλαιο γίνεται μια επισκόπηση (έκτασης μιας σελίδας) του ιστορικού της δημιουργίας της Ένωσης από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου μέχρι το 1995 με τη συμπλήρωση 15 μελών-κρατών, τα οποία παρουσιάζονται προς διευκόλυνση των μαθητών, σε έγχρωμο πλαίσιο. Στο ίδιο Υποκεφάλαιο παρουσιάζονται περιληπτικά τα «ανεξάρτητα υπερεθνικά όργανα τα οποία εκπροσωπούν τόσο τα εθνικά συμφέροντα όσο και το κοινοτικό συμφέρον και συνδέονται μεταξύ τους με σχέσεις συμπληρωματικότητας»⁹. Τα Όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρουσιάζονται με την εξής σειρά: Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο,

⁸ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α. - ΓΙΑΛΕΡΗΣ, Π. - ΧΑΤΖΗΑΝΔΡΕΟΥ, Α., *Αρχές Οικονομίας*, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1998, σ. 131

⁹ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 132.

Ελεγκτικό Συνέδριο, Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, Επιτροπή των Περιφερειών, η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων.

2. Υποκεφάλαιο 13.2 «Οικονομικές Επιπτώσεις της Ένωσης»

Το Υποκεφάλαιο εκτείνεται σε 3 περίπου σελίδες και περιλαμβάνει τις εξής ενότητες:

13.2.1 Η Ελευθερία Διακίνησης Εμπορευμάτων

13.2.2 Η Ελευθερία Διακίνησης Πολιτών

13.2.3 Η Νομισματική Ενοποίηση

13.2.4 Η κοινή εξωτερική πολιτική

Στο Υποκεφάλαιο παρουσιάζονται οι οικονομικές επιπτώσεις της Ένωσης με τη σειρά που αναγράφονται ανωτέρω. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στη σημασία της δημιουργίας της ενιαίας αγοράς για τους πολίτες των κρατών-μελών καθώς και στη νομισματική εναρμόνιση. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, *«ο δυναμισμός που δημιούργησε η επιτυχία του προγράμματος της ενιαίας αγοράς έδωσε την ώθηση στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα (όπως ήταν τότε) να προεκτείνει την εναρμόνιση και σε κρίσιμους, αλλά και αναγκαίους για τη δημιουργία ενός ενιαίου οικονομικού και κοινωνικού χώρου, τομείς πολιτικής»*¹⁰. Επιπλέον, σύμφωνα με τους συγγραφείς, η κοινή εξωτερική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει ως στόχο την *«κοινή πολιτική και κοινή παρέμβαση των κρατών-μελών στα διεθνή προβλήματα και, προοπτικά, στην κοινή αμυντική προσπάθεια»* παρότι, *«τα ζητήματα αυτά παραμένουν αμφιλεγόμενα, δεδομένων των διαφορετικών εθνικών συμφερόντων και των εθνικών προτεραιοτήτων που υιοθετούν τα κράτη-μέλη στην εξωτερική πολιτική τους»*¹¹.

3. Υποκεφάλαιο 13.3 «Ο Κοινοτικός Προϋπολογισμός»

Το Υποκεφάλαιο εκτείνεται σε 3 περίπου σελίδες. Στο Υποκεφάλαιο περιγράφεται ο Κοινοτικός Προϋπολογισμός ενώ ειδικότερη αναφορά γίνεται στα Διαρθρωτικά ταμεία και τις χρηματοδοτήσεις που αυτά παρέχουν. Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο παρουσιάζεται ως το ταμείο το οποίο χρηματοδοτεί δράσεις για την καταπολέμηση της ανεργίας, την τεχνική εκπαίδευση, και κατάρτιση των εργαζομένων και των ανέργων.

¹⁰ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 135.

¹¹ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ.136.

4. Υποκεφάλαιο 13.4 «Πολίτες της Ευρώπης (;)»

Το Υποκεφάλαιο εκτείνεται σε μισή περίπου σελίδα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζεται από τους συγγραφείς ως «ένα δύσκολο και ιστορικά ανεπανάληπτο πείραμα»¹². Η ΕΕ οφείλει, σεβόμενη τις ιδιαιτερότητες κάθε λαού, να δημιουργήσει «μια νέα κοινή συνείδηση», να δημιουργήσει τον «Ευρωπαϊκό πολίτη, που θα ζει, θα συμμετέχει και θα δημιουργεί στον κοινό Ευρωπαϊκό χώρο»¹³. Όπως παρατίθεται στη συνέχεια του Υποκεφαλαίου, η Συνθήκη του Μάαστριχτ, πέρα από την ήδη αναγνωρισμένη εθνική ιθαγένεια και ταυτότητα, «δημιούργησε την ιδιότητα του Ευρωπαίου πολίτη» η οποία σημαίνει «την πλήρη αναγνώριση των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, το σεβασμό της πολιτιστικής και γλωσσικής ποικιλότητας των λαών της και την αίσθηση μιας νέας κοινότητας, ενός κοινωνικού χώρου που είναι κοινός για όλους τους πολίτες των κρατών-μελών»¹⁴. Το Υποκεφάλαιο ολοκληρώνεται με την επισήμανση των συγγραφέων ότι «η αναγνώριση πλήρων πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, αν και είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την ευρωπαϊκή ενοποίηση, έχει καθυστερήσει υπερβολικά, όπως επισημαίνεται από πολλές πλευρές πλέον, σε σχέση με την οικονομική ενοποίηση»¹⁵.

Ερωτήσεις-Ασκήσεις

Η Ερώτηση για τους μαθητές στο τέλος του κεφαλαίου είναι μία (1) και αφορά τον τρόπο που επηρεάζει η «διαδικασία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης τη ζωή όλων μας»¹⁶. Οι μαθητές καλούνται να γράψουν παραδείγματα από τις εφημερίδες και να τα σχολιάσουν σε σχέση με τη δική τους ζωή. Η ερώτηση αποτελεί προσπάθεια ενεργοποίησης των μαθητών σχετικά με τις επιδράσεις της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης στην ζωή τους ως Έλληνες πολίτες.

Εικονογράφηση του Κεφαλαίου

Η εικονογράφηση του κεφαλαίου περιορίζεται σε 2 μικρού μεγέθους πίνακες που απεικονίζουν τα 15 κράτη-μέλη και τον τρόπο κατανομής των 626 μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ανά χώρα¹⁷. Υπάρχει επίσης ένα διάγραμμα που αποτυπώνει το φάσμα της ανεργίας στην ΕΕ βασιζόμενο σε στοιχεία του ΟΟΣΑ, (1995)¹⁸.

¹² ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ.138.

¹³ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ.138.

¹⁴ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ.138.

¹⁵ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ.138.

¹⁶ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 138.

¹⁷ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 132.

¹⁸ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 137.

Ε. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΣΤΟ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Το σχολικό έτος 1999-2000 εισήχθη στην Α΄ Λυκείου ως εκπαιδευτικό υλικό το εγχειρίδιο «Αξιολόγηση των μαθητών της Α΄ τάξης του Ενιαίου Λυκείου», το οποίο συντάχθηκε από το Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας (ΚΕΕ)¹⁹. Όπως αναφέρεται στον πρόλογο του εγχειριδίου, «κατά τη σύνταξή του έχουν ληφθεί υπόψη οι παρατηρήσεις και οι υποδείξεις των εκπαιδευτικών που χρησιμοποίησαν κατά τη σχολική χρονιά 1998-1999 παρόμοια βιβλία»²⁰. Στο εισαγωγικό σημείωμα του εγχειριδίου αναφέρεται επίσης ότι περιλαμβάνονται ερωτήσεις που αναφέρονται σε όλα τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου, έχουν όμως ενδεικτικό και συμβουλευτικό χαρακτήρα.

Οι ερωτήσεις που αφορούν το κεφάλαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιέχονται στο κεφάλαιο 13 με τίτλο: «Η Ευρωπαϊκή Ένωση». Το κεφάλαιο εκτείνεται από τη σελίδα 79 έως και τη σελίδα 85 και περιλαμβάνει: α. Ερωτήσεις Κλειστού Τύπου. Αναλυτικότερα: 10 ερωτήσεις της μορφής «σωστό-λάθος», 5 ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής, 2 ερωτήσεις αντιστοίχισης και 4 ερωτήσεις συμπλήρωσης κενού. β. Ερωτήσεις Ανοικτού Τύπου. Αναλυτικότερα: 10 ερωτήσεις σύντομης απάντησης, 2 ερωτήσεις ελεύθερης ανάπτυξης και γ. Συνδυασμό ερωτήσεων της μορφής «Σωστό-Λάθος» και Σύντομης Απάντησης (2 ερωτήσεις).

Οι ερωτήσεις αφορούν κυρίως τις αρμοδιότητες των οργάνων της Ένωσης και την οικονομική και νομισματική ένωση. Είναι ερωτήσεις ελέγχου γνώσεων και κατανόησης του γνωστικού αντικειμένου. Οι δύο ερωτήσεις «ελεύθερης απάντησης» είναι επίσης ερωτήσεις ελέγχου γνώσεων χωρίς να αποβλέπουν στη δημιουργία-επίτευξη δεξιοτήτων ή διαμόρφωση στάσεων εκ μέρους των μαθητών. Ερώτηση η οποία απαιτεί κριτική σκέψη από τους μαθητές είναι η 10^η ερώτηση (ερώτηση ανοικτού τύπου), η οποία ζητά σύντομη απάντηση στο ερώτημα: «Ποια θα είναι τα χαρακτηριστικά του “Ευρωπαίου Πολίτη”, που οφείλει να δημιουργήσει η Ευρωπαϊκή Ένωση;»²¹.

¹⁹ Ομάδα σύνταξης: Συντονιστής: ΚΙΟΥΣΗΣ, Γ. Σχολικός Σύμβουλος Γεωπόνων, Μέλη: ΖΑΡΙΦΗΣ, Α., καθηγητής ΠΕ09, και ΣΦΗΚΑΣ, Σ., καθηγητής ΠΕ09, Μ.Sc.

²⁰ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ.5

²¹ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 84

ΣΤ. ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ-ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΛΕΞΕΩΝ- ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ Ε.Ε (*)

<i>Λέξεις - Έννοιες κλειδιά</i>	(1) Κειμενική αναφορά			(2) Εικονιστική αναφορά	(3) Ασκήσεις γνωστικής επεξεργασίας	(4) Εργασίες, Δραστηριό- τητες εντός της τάξης	(5) Σχέδια Εργασίας	<i>Συμπεράσματα όσον αφορά τη:</i>		
	*	**	***					<i>Μετάδοση γνώσεων 1 = + 1+2 = ++ 1+2+3 = +++</i>	<i>Ανάπτυξη δεξιοτήτων/ ικανοτήτων (1+2+3+4) ή (1+4)</i>	<i>Καλλιέρ- γεια στάσεων (4) ή (5) (4+5)</i>
<i>Ο.Ν.Ε</i>		+		-	-	-	-	+	-	-
<i>Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά</i>		+		-	-	-	-	+	-	-
<i>Ενιαία Νομισματική Μονάδα (ECU)</i>		+		-	-	-	-	+	-	-
<i>Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα</i>	+			-	-	-	-	+	-	-
<i>Κοινοτικός Προϋπολογισμός</i>		+		-	-	-	-	+	-	-
<i>Ελευθερίες διακίνησης κεφαλαίων, προϊόντων, υπηρεσιών, ανθρώπων</i>		+		-	-	-	-	+	-	-
<i>Κοινοτική χρηματοδότηση</i>	+			-	-	-	-	+	-	-
<i>ΕΚΤ, ΕΤΠΑ</i>	+			-	-	-	-	+	-	-
<i>Ανταγωνιστικότητα, καινοτομία, κινητικότητα, απασχόληση</i>				-	-	-	-	-	-	-
<i>Άλλες Έννοιες</i>	<i>Ιστορικό-μέλη</i>		+	+	-	-	-	++	-	-
	<i>Όργανα</i>		+	+	-	-	-	++	-	-
	<i>Συνθ. Μάαστριχτ</i>	+		-	-	-	-	+	-	-
	<i>Πολίτης</i>		+	-	-	-	-	+	-	-
	<i>Ευρωπαϊκή ενοποίηση</i>	+		-	-	+	-	+	+	+

(*) Σχολικό εγχειρίδιο

Ζ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί το ένα από τα δεκατρία κεφάλαια του σχολικού εγχειριδίου και καλύπτει σε σελίδες το 5,8 % του όλου περιεχομένου του. Η επεξεργασία των στοιχείων και η αποτύπωση στον Πίνακα βασίστηκε αποκλειστικά στο εγχειρίδιο του μαθητή «*Αρχές Οικονομίας*», το οποίο εισήχθη στην Α΄ Λυκείου το 1998 χωρίς να ληφθεί υπόψη το εγχειρίδιο «*Αξιολόγηση των μαθητών της Α΄ Τάξης του Ενιαίου Λυκείου στο μάθημα Αρχές Οικονομίας*», το οποίο δημιουργήθηκε από το ΚΕΕ το 1999. Το περιεχόμενο του εγχειριδίου του ΚΕΕ δεν αποτυπώθηκε στον πίνακα διότι εισήχθη το δεύτερο σχολικό έτος (1999-2000) και διότι η χρήση του ήταν στη διακριτική ευχέρεια του εκπαιδευτικού. Όπως αναφέρεται στο Εισαγωγικό Σημείωμα του εγχειριδίου του ΚΕΕ (σ. 7), οι ερωτήσεις που προτείνονται «*έχουν ενδεικτικό και συμβουλευτικό χαρακτήρα και οι εκπαιδευτικοί μπορούν να επιλέγουν όποιες και εάν επιθυμούν...να χρησιμοποιούν τις ερωτήσεις ...σαν υποδείγματα για να δημιουργήσουν δικές τους ερωτήσεις*».

Το μάθημα «Αρχές Οικονομίας» είναι μάθημα που αφορά το οικονομικό περιβάλλον και την οικονομική ζωή. Όπως αναγράφεται και στο Πρόγραμμα Σπουδών, είναι ένα μάθημα γενικού ενδιαφέροντος το οποίο θα λειτουργήσει για τους μαθητές ως μάθημα προετοιμασίας για τα οικονομικά μαθήματα στις ανώτερες τάξεις και ως μάθημα προσανατολισμού για τα οικονομικά επαγγέλματα. Ως εκ τούτου, θεωρείται ότι στο εμπεριεχόμενο κεφάλαιο για την Ε.Ε, οι συγγραφείς αναμενόταν να δώσουν έμφαση στην οικονομική πολιτική της ΕΕ.

Οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί ως αντικείμενο επεξεργασίας του κεφαλαίου και αποτυπώνονται στον πίνακα, αφορούν στην οικονομική διάσταση της ΕΕ Αναλυτικότερα: Η ΟΝΕ, η ενιαία εσωτερική αγορά και το ΕCU αναφέρονται συχνά στο κεφάλαιο και επεξηγούνται επαρκώς. Οι Οικονομικές επιπτώσεις της Ένωσης καταλαμβάνουν το 25% περίπου των σελίδων του κεφαλαίου. Ο Κοινοτικός Προϋπολογισμός περιγράφεται και επεξηγείται καταλαμβάνοντας μαζί με την αναφορά στο ΕΚΤ, στο ΕΤΠΑ και στο Ταμείο Συνοχής σε ποσοστό 12,5% των σελίδων του κεφαλαίου.

Οι «άλλες έννοιες» που παρουσιάζονται στον πίνακα, αφορούν λέξεις –έννοιες οι οποίες ενώ δεν εμπίπτουν υπό στενή έννοια στην οικονομική διάσταση της ΕΕ χρησιμοποιούνται, αναφέρονται και επεξηγούνται από τους συγγραφείς μέσα στο κείμενο, προσφέροντας μια πληρέστερη γνώση για την ΕΕ στους μαθητές. Η μία σελίδα

(12,5% της ενότητας) που αναφέρεται στο ιστορικό της δημιουργίας και τα μέλη της ΕΕ, οι 2 σελίδες που αναφέρονται στα Όργανα (25% της ενότητας) και η μισή σελίδα που αναφέρεται στον πολίτη (6,25% της ενότητας) θεωρήθηκε ότι είναι αρκετές κειμενικές αναφορές σε σχέση με το σύνολο των σελίδων του κεφαλαίου. Αντίθετα, για τη Συνθήκη του Μάαστριχτ οι αναφορές κρίθηκαν λίγες. Το ερωτηματικό μέσα σε παρένθεση που έχουν βάλει οι συγγραφείς δίπλα στον τίτλο του Υποκεφαλαίου «Πολίτες της Ευρώπης (:)» είχε ως στόχο να προβληματίσει τους μαθητές και συνδέεται με την καθυστέρηση της ευρωπαϊκής ενοποίησης σε σχέση με την οικονομική.

Όπως αποτυπώνεται στον πίνακα, η εικονογράφηση αφορά μόνο το ιστορικό δημιουργίας της ΕΕ και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ενώ η έννοια της ευρωπαϊκής ενοποίησης είναι η μόνη έννοια για την οποία υπάρχει σχετική ερώτηση.

II. ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ:

Αρχές Οικονομίας, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2000.

A. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΣΕ ΠΙΝΑΚΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ	ΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	
ΒΑΘΜΙΑΔΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	Ενιαίο Λύκειο, Α΄ Τάξη	
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	2000-2006	
ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ	α. <u>Απόστολος Δεδουσόπουλος</u> , Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου, Επιστημονικός Υπεύθυνος. β. <u>Παναγιώτης Γιαλερής</u> , Οικονομολόγος, Καθηγητής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης γ. <u>Ιφιγένεια Σχιστού</u> , Οικονομολόγος, Καθηγήτρια Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης δ. <u>Παναγιώτης Τεντές</u> , Οικονομολόγος, Καθηγητής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης ε. <u>Ανδρέας Χατζηανδρέου</u> , Οικονομολόγος, Καθηγητής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης	
ΕΚΤΑΣΗ (αριθμός σελίδων)	198	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ (ΚΕΦΑΛΑΙΑ)	1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σσ.11-14
	2. ΤΟ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑ	σσ.15-30
	3. Η ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ	σσ. 31-44
	4. Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ	σσ. 45-66
	5. Η ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ	σσ. 67-78
	6. ΤΟ ΧΡΗΜΑ	σσ. 79-100
	7. Η ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ	σσ. 101-108
	8. Η ΜΙΣΘΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ	σσ.109-122
	9. ΟΙ ΕΘΝΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ	σσ. 123-132
	10.Ο ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ	σσ. 133-154
	11. ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΕ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ	σσ.155-168
	12. ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΕ ΚΡΙΣΗ	σσ.169-185
	13. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ	σσ. 185-198
ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ (Βάσει του Ω.Π.)	2 ώρες εβδομαδιαίως	

B. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ

Το σχολικό εγχειρίδιο «Αρχές Οικονομίας», Α΄ έκδοσης 2000, διδάσκεται στην Α΄ Τάξη του Ενιαίου Λυκείου από το 2000 μέχρι και σήμερα (σχολικό έτος 2011-2012). Έχει έκταση 198 σελίδες (έναντι των 138 του προηγούμενου) και συνοδεύεται από συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό: βιβλίο για τον καθηγητή, και τετράδιο εργασιών για τον μαθητή. Τα μέλη της συγγραφικής ομάδας, η οποία διευρύνθηκε με δύο εκπαιδευτικούς δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης²² καθώς και τα μέλη της επιτροπής κρίσης²³ είναι Οικονομολόγοι. Την εποπτεία στο πλαίσιο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου είχε ο Ν. Πετρόπουλος, Σύμβουλος Κοινωνιολογίας.

Ο σκοπός του εγχειριδίου όπως αναγράφεται στον Πρόλογο του σχολικού εγχειριδίου είναι: *«να προσφέρει στους μαθητές γνώσεις που θα τους βοηθήσουν να κατανοήσουν το οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον και να εξοικειωθούν με τους θεσμούς, τους παράγοντες, τις λειτουργίες και τις διαδικασίες της οικονομικής ζωής»*²⁴.

Το περιεχόμενο του βιβλίου αποτελείται από δεκατρία (13) κεφάλαια.

Στην αρχή του κάθε κεφαλαίου, πλην του πρώτου, αναγράφονται σε μονοσέλιδο έγχρωμο πλαίσιο τα Περιεχόμενα του κεφαλαίου και μια σύντομη Εισαγωγή.

Στο τέλος του κάθε κεφαλαίου, πλην του πρώτου, παρατίθενται: α. Ανακεφαλαίωση, β. Βασικές έννοιες του κεφαλαίου και γ. Ερωτήσεις-Ασκήσεις.

Τα Κεφάλαια έχουν τους κατωτέρω τίτλους και καταλαμβάνουν τις εξής σελίδες:

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ, σσ.11-14
2. ΤΟ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑ, σσ.15-30
3. Η ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ, σσ. 31-44
4. Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ, σσ. 45-66
5. Η ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ, σσ. 67-78
6. ΤΟ ΧΡΗΜΑ, σσ. 79-100
7. Η ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ, σσ. 101-108
8. Η ΜΙΣΘΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ, σσ.109-122
9. ΟΙ ΕΘΝΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ, σσ. 123-132
10. Ο ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ, σσ. 133-154
11. ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΕ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ, σσ.155-168
12. ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΕ ΚΡΙΣΗ, σσ.169-185
- 13. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ, σσ. 185-198**

²² ΣΧΙΣΤΟΥ, Ι. και ΤΕΝΤΕΣ, Π.

²³ ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ, Σ.: Επίκουρος Καθηγητής Οικονομικών του Παν/μίου Πειραιώς, ΒΑΞΕΒΑΝΙΔΟΥ, Μ.: Οικονομολόγος Υπουργείου Τύπου και ΜΜΕ, ΛΕΟΝΤΑΡΙΤΟΥ-ΡΑΠΤΗ, Α.: Οικονομολόγος, Καθηγήτρια Δ/θμιας εκπαίδευσης.

²⁴ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 1998, σ. 9.

**Γ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ
ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ**

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ			
ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΓΙΑ Ε.Ε		1/13	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΕΛΙΔΩΝ		14/198	7,07% ²⁵
ΑΡΙΘΜΟΣ ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΩΝ		6	
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	φωτογραφίες	Σημαία (12 αστέρια)	2
		Ευρώ	1
	σκίτσα	Ευρώ	2
	πίνακες	Κράτη μέλη	1
		Κοινοβούλιο	1
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ²⁶	Περιεχόμενα-εισαγωγή		1 σελ
	1. Σκοποί της Ένωσης- Ιστορικό-Μέλη		1,5 σελ
	2. Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση: α. Η Ελευθερία Διακίνησης Εμπορευμάτων β. Η Ελευθερία Διακίνησης Πολιτών γ. Η Νομισματική Ενοποίηση δ. Η Κοινή Εξωτερική Πολιτική		2 σελ.
	3. Τα Όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης		3 σελ.
	4. Οι Οικονομικές Επιπτώσεις της Ένωσης		3 σελ.
	5. Ο Κοινοτικός Προϋπολογισμός		1 σελ
	6. Πολίτες της Ευρώπης (;) ²⁷		0,5 σελ
	Ανακεφαλαίωση , Βασικές έννοιες, Σύντομες ερωτήσεις		2 σελ.
	ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΒΑΣΙΚΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ		1. Ε.Ο.Κ, 2. ΕΕ, 3.Συνθήκη του Μάαστριχτ 4. Ευρώ, 5. Συνθήκη του Άμστερνταμ, 6. ΟΝΕ 7. Ελευθερία Διακίνησης εμπορευμάτων, 8. Κοινή εξωτερική πολιτική, 9. Κοινοτικός προϋπολογισμός, 10. Ευρωπαίος πολίτης
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ, ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ		6	

²⁵ Στο σύνολο των σελίδων του σχολικού εγχειριδίου

²⁶ Οι σελίδες γράφονται κατά προσέγγιση

²⁷ Το ερωτηματικό το χρησιμοποιούν οι συγγραφείς (σελ. 196)

Δ. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

Στον Πρόλογο του εγχειριδίου οι συγγραφείς συνδέουν την οικονομία του κράτους με την ΕΕ. Συγκεκριμένα αναφέρεται: *«Αφού λοιπόν έχουμε μια γενική εικόνα για το ποιοι βρίσκονται και πώς λειτουργούν μέσα σε μια οικονομία, θα δούμε πώς εντάσσεται αυτή μέσα στην ευρύτερη ενότητα, το θεσμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης»*²⁸.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αναλύεται στο δέκατο-τρίτο κεφάλαιο. Στο σύνολο των 198 σελίδων του εγχειριδίου, η Ευρωπαϊκή Ένωση εκτείνεται σε 13 περίπου σελίδες, συμπεριλαμβανομένων της Ανακεφαλαίωσης, του Λεξιλογίου Βασικών εννοιών του Κεφαλαίου και των Ερωτήσεων-Ασκήσεων. Το Κεφάλαιο της ΕΕ στο εγχειρίδιο «Αρχές Οικονομίας» έκδοσης 2000 παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με το αντίστοιχο του σχολικού εγχειριδίου, έκδοσης 1998. Στην Εισαγωγή του Κεφαλαίου οι συγγραφείς αναφέρουν ότι στο Κεφάλαιο αυτό *«θα γίνει μια περιγραφή της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τους σκοπούς της, την ιστορική εξέλιξη της, τα μέλη και τα όργανά της. Θα αναφερθούμε στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) και στις οικονομικές επιπτώσεις της Ένωσης. Θα δούμε τη σημασία του κοινοτικού Προϋπολογισμού και θα επισκοπήσουμε τις προοπτικές για την πλήρη ενοποίηση του χώρου»*²⁹.

Αναλυτικότερα τα Περιεχόμενα του 13^{ου} Κεφαλαίου έχουν ως εξής:

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13^ο. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

13.1 Σκοποί της Ένωσης- Ιστορικό-Μέλη

13.2 Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση

13.3 Τα Όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

13.4 Οι Οικονομικές Επιπτώσεις της Ένωσης

13.5 Ο Κοινοτικός Προϋπολογισμός

13.6 Πολίτες της Ευρώπης (:)

²⁸ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α. - ΓΙΑΛΕΡΗΣ, Π. - ΧΑΤΖΗΑΝΔΡΕΟΥ, Α. - ΣΧΙΣΤΟΥ, Ι. - ΤΕΝΤΕΣ, Π., *Αρχές Οικονομίας*, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2000, σ. 9.

²⁹ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 2000, ό.π., σ. 185.

1. Το Υποκεφάλαιο 13.1 «Σκοποί της Ένωσης- Ιστορικό-Μέλη»

Το Υποκεφάλαιο έχει έκταση 1, 5 περίπου σελίδα. Ο σκοπός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το ιστορικό της δημιουργίας της Ένωσης από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου μέχρι το 1995 με τη συμπλήρωση 15 μελών παραμένουν ως είχαν στο προηγούμενο εγχειρίδιο. Προστίθεται η πληροφόρηση για το σύμβολο της σημαίας της ΕΕ ενώ ο ενιαίος ευρωπαϊκός χώρος παρουσιάζεται ως «*ισχυρή οικονομική και πολιτική ενότητα*»³⁰. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, η Ενιαία Ευρώπη θα καταστεί «*η ισχυρότερη οικονομική δύναμη, με μεγάλο σε μέγεθος πληθυσμό, σε ολόκληρη την υφήλιο*», δύναμη η οποία πρέπει να χρησιμοποιηθεί «*για την ενίσχυση της παγκόσμιας ειρήνης και την ειρηνική διευθέτηση των διαφορών, την ευημερία των λαών και την ανάπτυξη των χωρών του Τρίτου κόσμου*»³¹.

2. Το Υποκεφάλαιο 13.2 «Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση»

Το Υποκεφάλαιο έχει έκταση 2 περίπου σελίδες και αναφέρεται στην οικονομική ολοκλήρωση στην οποία στοχεύει η Συνθήκη του Μάαστριχτ. Στο Υποκεφάλαιο δίνεται πληροφόρηση στο μαθητή (που δεν υπήρχε στο προηγούμενο εγχειρίδιο) για τα οικονομικά κριτήρια που πρέπει να επιτύχουν τα κράτη-μέλη για να συμμετάσχουν στην ΟΝΕ. Περιγράφονται οι αντιδράσεις που προκάλεσαν σε πολλές χώρες οι στόχοι και οι πολιτικές που υιοθετήθηκαν στο Μάαστριχτ, με το σκεπτικό ότι παραβλέπονται «*τα έντονα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι χώρες της ΕΕ*»³². Ενδεικτικά αναφέρεται ο ισχυρισμός ότι η Συνθήκη του Μάαστριχτ «*αντί να προωθήσει το όραμα της «Ευρώπης των λαών», οδηγούσε στην «Ευρώπη των Τραπεζών*»³³. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται η Συνθήκη του Άμστερνταμ και οι 4 βασικοί επιπλέον στόχοι που τέθηκαν. Πρώτος από τους 4 στόχους αναφέρεται το «*να τεθεί η απασχόληση και τα δικαιώματα των πολιτών στο επίκεντρο της κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής*»³⁴. Και για τη Συνθήκη του Άμστερνταμ οι συγγραφείς αναφέρουν ότι έχει κριθεί ως «*ανεπαρκής για την αντιμετώπιση των κρίσιμων κοινωνικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι ευρωπαϊκές χώρες*»³⁵.

Το Υποκεφάλαιο ολοκληρώνεται με την αναφορά στο Ευρώ και την ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ, η οποία «*αναμένεται να γίνει μετά το 2000*».

³⁰ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 2000, ό.π., σ. 187.

³¹ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 2000, ό.π., σ. 187.

³² ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 2000, ό.π., σ. 188.

³³ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 2000, ό.π., σ. 188.

³⁴ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 2000, ό.π., σ. 188.

³⁵ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 2000, ό.π., σ. 189.

3. Το Υποκεφάλαιο 13.3 «Τα Όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης»

Το Υποκεφάλαιο έχει έκταση 3 περίπου σελίδες και παρουσιάζει τα Όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναλυτικότερα από το προηγούμενο εγχειρίδιο. Τα Όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρουσιάζονται με την εξής σειρά: Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, Ελεγκτικό Συνέδριο, Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, Επιτροπή των Περιφερειών, η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ίδρυμα και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.

4. Το Υποκεφάλαιο 13.4 «Οι Οικονομικές Επιπτώσεις της Ένωσης»

Το Υποκεφάλαιο έχει έκταση 3 σελίδες περίπου και αποτελείται από τις εξής ενότητες:

13.4.1 Η Ελευθερία Διακίνησης Εμπορευμάτων

13.4.2 Η Ελευθερία Διακίνησης Πολιτών

13.4.3 Η Νομισματική Ενοποίηση

13.4.4. Οι Εξωτερικές Οικονομικές Σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στο Υποκεφάλαιο παρουσιάζονται οι Οικονομικές Επιπτώσεις της Ένωσης με τη σειρά που αναγράφονται ανωτέρω. Το περιεχόμενο του υποκεφαλαίου παραμένει ως επί το πλείστον το ίδιο. Στην ενότητα για την νομισματική ένωση (13.4.4) έχει προστεθεί πληροφόρηση για το νόμισμα Ευρώ

5. Το Υποκεφάλαιο 13.5 «Ο Κοινοτικός Προϋπολογισμός»

Το Υποκεφάλαιο έχει έκταση 1 σελίδα περίπου και το περιεχόμενό του παραμένει ίδιο με αυτό του προηγούμενου εγχειριδίου.

6. Το Υποκεφάλαιο 13.6 «Πολίτες της Ευρώπης (;) »

Το Υποκεφάλαιο έχει έκταση μισή σελίδα περίπου και το περιεχόμενό του παραμένει το ίδιο με αυτό του προηγούμενου εγχειριδίου.

Ανακεφαλαίωση:

Η Ανακεφαλαίωση του 13^{ου} κεφαλαίου έχει έκταση μια σελίδα, και περιέχει τα κυριότερα σημεία του κεφαλαίου συμπεριλαμβανομένης και της έννοιας του Ευρωπαίου πολίτη.

Λεξιλόγιο Βασικών εννοιών του Κεφαλαίου:

Στις Βασικές έννοιες του κεφαλαίου περιλαμβάνονται οι εξής:

Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), Συνθήκη του Μάαστριχτ, Ευρώ, Συνθήκη του Άμστερνταμ, Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ), Ελευθερία διακίνησης εμπορευμάτων, Ελευθερία διακίνησης πολιτών, Κοινή εξωτερική πολιτική, Κοινοτικός προϋπολογισμός, Ευρωπαίος πολίτης.

Ερωτήσεις-Ασκήσεις

Υπάρχουν 5 ερωτήσεις σύντομης απάντησης για τους μαθητές.

Εικονογράφηση του Κεφαλαίου

Η Εικονογράφηση του Κεφαλαίου είναι περισσότερη από αυτήν του προηγούμενου. Παραμένουν οι δύο πίνακες μικρού μεγέθους που υπήρχαν και στο προηγούμενο εγχειρίδιο που αφορούν τα πρώτα 15 κράτη-μέλη³⁶ και την κατανομή των 626 μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ανά χώρα³⁷ και επιπλέον έχουν προστεθεί 2 μικρές φωτογραφίες που απεικονίζουν τα 12 αστέρια της ΕΕ³⁸ καθώς και 2 φωτογραφίες και 1 σκίτσο που αφορούν το Ευρώ³⁹.

Ε. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ

ΣΤΟ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Ε.1. ΒΙΒΛΙΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

Το βιβλίο για τον καθηγητή έχει συγγραφεί από την ίδια ομάδα που συνέγραψε το σχολικό εγχειρίδιο για τον μαθητή και εκδόθηκε από τον Ο.Ε.Δ.Β. το 2000⁴⁰. Το βιβλίο για τον καθηγητή αποτελείται από 13 κεφάλαια αντίστοιχα με αυτά του εγχειριδίου του μαθητή Σύμφωνα με τη συγγραφική ομάδα, σκοπός του βιβλίου, το οποίο «αποτελεί βοήθημα για τη διαδρομή του εκπαιδευτικού εγχειριδίου των Αρχών Οικονομίας της Α' Λυκείου» είναι να «υποβοηθήσει το έργο τους στη διδασκαλία και την αξιολόγηση του μαθήματος»⁴¹.

³⁶ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 2000, ό.π., σ. 187.

³⁷ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 2000, ό.π., σ. 190.

³⁸ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 2000, ό.π., σσ. 187 και 188.

³⁹ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 2000, ό.π., σσ. 189, 194 και 196.

⁴⁰ Τα μέλη της Επιτροπής κρίσης παρέμειναν τα ίδια καθώς και η εποπτεία από το Π.Ι.

⁴¹ Βιβλίο εκπαιδευτικού, σ. 9.

Η ΕΕ είναι το 13^ο κεφάλαιο και έχει έκταση 2 σελίδες σε σύνολο 40 σελίδων (5% επί του συνόλου). Σύμφωνα με τους συγγραφείς, *«ο κύριος στόχος του δέκατου τρίτου κεφαλαίου είναι να «πληροφορηθούν οι μαθητές τις αλλαγές που επιφέρει στη ζωή μας η διαδικασία της οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης του ευρωπαϊκού χώρου και τα οικονομικά προβλήματα που προκύπτουν από τη διαδικασία αυτή»*. Στο κεφάλαιο της ΕΕ οι συγγραφείς δίνουν κάποιες επιπλέον οδηγίες για την διδακτική προσέγγιση του κεφαλαίου από τον εκπαιδευτικό.

Ε.2. ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΟΝ ΜΑΘΗΤΗ

Το Τετράδιο Ασκήσεων για τον μαθητή έχει συγγραφεί επίσης από την ίδια ομάδα που συνέγραψε το σχολικό εγχειρίδιο για τον μαθητή και εκδόθηκε από τον ΟΕΔΒ το 2000. Το Τετράδιο Ασκήσεων για τον μαθητή αποτελείται από 13 Κεφάλαια, αντίστοιχα με αυτά του εγχειριδίου του μαθητή. Σύμφωνα με τη συγγραφική ομάδα, το Τετράδιο Ασκήσεων αποτελεί *« συμπλήρωμα του εγχειριδίου «Αρχές Οικονομίας» για την Πρώτη Τάξη του Ενιαίου Λυκείου. Σε αυτό «ο μαθητής θα βρει μια σειρά ερωτήσεων, ασκήσεων και εργασιών που θα τον διευκολύνουν να εμπεδώσει την ύλη κάθε Κεφαλαίου»*⁴². Οι ερωτήσεις περιγράφονται ως ενδεικτικές οι οποίες συνήθως εστιάζονται σε ζητήματα που θεωρούνται σημαντικά για την κατανόηση της ύλης. Οι ερωτήσεις που αφορούν το κεφάλαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιέχονται στο Κεφάλαιο 13 με τίτλο: «Η Ευρωπαϊκή Ένωση». Το Κεφάλαιο εκτείνεται από τη σελίδα 53 έως και τη σελίδα 55 και περιλαμβάνει: α. Οκτώ ερωτήσεις της μορφής «σωστό-λάθος», β. Τέσσερις ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής, γ. Οκτώ ερωτήσεις σύντομης απάντησης και μια εργασία, η οποία με τον τρόπο που θα αξιοποιηθεί εντός της τάξης μπορεί να οδηγήσει στην απόκτηση δεξιοτήτων εκ μέρους των μαθητών

⁴² Τετράδιο Ασκήσεων, Πρόλογος, σ. 7.

ΣΤ. ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ-ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΛΕΞΕΩΝ- ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ Ε.Ε (*)

<i>Λέξεις - Έννοιες κλειδιά</i>		(1) <i>Κειμενική αναφορά</i>			(2) <i>Εικονιστική αναφορά</i>	(3) <i>Ασκήσεις γνωστικής επεξεργασίας</i>	(4) <i>Εργασίες, Δραστηριότητες εντός της τάξης</i>	(5) <i>Σχέδια Εργασίας</i>	<i>Συμπεράσματα όσον αφορά τη:</i>		
		*	**	***					Μετάδοση γνώσεων 1 =+ 1+2=++ 1+2+3=+++	Ανάπτυξη δεξιοτήτων/ ικανοτήτων (1+2+3+4) ή (1+4)	Καλλιέργεια στάσεων (4) ή (5) (4+5)
Ο.Ν.Ε			+		-	+	-	-	++	-	-
Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά			+		-	+	-	-	++	-	-
ΕCΥ		+			-	+	-	-	++	-	-
ΕΥΡΩ			+		2	+	+	-	+++	+	+
Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα		+					-	-	+	-	-
Κοινοτικός Προϋπολογισμός			+		-	+	-	-	++	-	-
Ελευθερίες διακίνησης κεφαλαίων, προϊόντων, υπηρεσιών, ανθρώπων			+		-	+	-	-	++	-	-
Κοινοτική χρηματοδότηση		+			-	-	-	-	+	-	-
ΕΚΤ, ΕΤΠΑ		+			-	-	-	-	+	-	-
Ανταγωνιστικότητα, καινοτομία, κινητικότητα, απασχόληση					-	-	-	-	-	-	
<i>Άλλες Έννοιες</i>	Ιστορικό-μέλη-Όργανα			+	2	+	+	-	+++	+	+
	Συνθ. Μάαστριχτ		+		-	+	-	-	++	-	-
	Συνθ. Άμστερνταμ		+		-	+	-	-	++	-	-
	Πολίτης			+	-	+	-	-	++	-	-
	Ευρωπαϊκή ενοποίηση	+			-	+	+	-	++	+	+

(*) Σχολικό εγχειρίδιο, βιβλίο καθηγητή, και τετράδιο ασκήσεων για τον μαθητή

Z. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ

Η Ευρωπαϊκή ένωση αποτελεί το ένα από τα δεκατρία κεφάλαια του σχολικού εγχειριδίου και καλύπτει το 7,07% του συνολικού περιεχομένου. Οι συγγραφείς διατήρησαν το κείμενο του προηγούμενου σχολικού εγχειριδίου, το οποίο προσαύξησαν (7.07% έναντι 5,8 %) και το επικαιροποίησαν. Ο τρόπος γραφής είναι προσιτός στους μαθητές της Α΄ Λυκείου με περιγραφικό και πληροφοριακό χαρακτήρα.

Η επεξεργασία των στοιχείων και η αποτύπωσή τους στον Πίνακα βασίστηκε στο εγχειρίδιο του μαθητή «Αρχές Οικονομίας» το οποίο εισήχθη στην Α΄ Λυκείου το 2000 και στο Τετράδιο ασκήσεων για τον μαθητή. Στο βιβλίο του καθηγητή δεν συμπεριλαμβάνονται επιπλέον ασκήσεις, δεν προτείνονται δραστηριότητες ούτε παρέχεται επιπλέον βοηθητικό υλικό το οποίο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί συμπληρωματικά με το κεφάλαιο της Ε.Ε του σχολικού εγχειριδίου.

Σύμφωνα με τα αναγραφόμενα στην Εισαγωγή του Κεφαλαίου, στο Κεφάλαιο αυτό περιγράφονται οι σκοποί, η ιστορική εξέλιξη, τα μέλη και τα όργανά της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Γίνεται επίσης αναφορά στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) και στις οικονομικές επιπτώσεις της Ένωσης, τονίζεται η σημασία του κοινωνικού Προϋπολογισμού και γίνεται επισκόπηση των προοπτικών για την πλήρη ενοποίηση του ευρωπαϊκού χώρου⁴³.

Οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί ως αντικείμενο επεξεργασίας του κεφαλαίου και αποτυπώνονται στον πίνακα αφορούν στην οικονομική διάσταση της ΕΕ. Αναλυτικότερα, η ΟΝΕ, η ενιαία εσωτερική αγορά και το ΕΥΡΩ αναφέρονται συχνά και επεξηγούνται. Η οικονομική και νομισματική ένωση καταλαμβάνει ως ενότητα 2 από τις 14 περίπου σελίδες του κεφαλαίου, δηλαδή το 15,36% του περιεχομένου του. Οι Οικονομικές επιπτώσεις της ένωσης καταλαμβάνουν 3 από τις 14 περίπου σελίδες του κεφαλαίου, ποσοστό 21,5% επί του συνόλου. Ο Κοινοτικός Προϋπολογισμός αναφέρεται μαζί με το Ε.Κ.Τ, το Ε.Τ.Π.Α και το Ταμείο Συνοχής σε λίγο περισσότερο από 1 σελίδα, ποσοστό 6.46%. Στις «άλλες έννοιες» παραμένουν η Ιστορική επισκόπηση, η Συνθήκη του Μάαστριχτ, η Ευρωπαϊκή ενοποίηση, ο πολίτης και έχει προστεθεί η Συνθήκη του Άμστερνταμ.

⁴³ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 2000, ό.π., σ. 185

Στο εγχειρίδιο «Αρχές Οικονομίας», Α΄ έκδοσης 2000, οι συγγραφείς διατηρούν το κείμενο για τους σκοπούς της Ένωσης, το ιστορικό της δημιουργίας και τα κράτη-μέλη, ενώ εμπλουτίζουν τις αρμοδιότητες των Οργάνων της Ένωσης. και προσθέτουν την Υποενότητα 13.2 που αφορά στην « Οικονομική και Νομισματική Ένωση». Στη συγκεκριμένη Υποενότητα οι μαθητές μαθαίνουν τα κριτήρια ένταξης μιας χώρας στην Ο.Ν.Ε, πληροφορούνται για τα μειονεκτήματα των στόχων και των πολιτικών που υιοθέτησε η Συνθήκη του Μάαστριχτ και ενημερώνονται για τα κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι χώρες της ΕΕ, όπως αυτά της ανεργίας, του κοινωνικού αποκλεισμού και της καταπολέμησης των ανισοτήτων στην οικονομική ισχύ μεταξύ των διαφόρων κρατών-μελών⁴⁴. Γίνεται αναφορά στην «Ευρώπη των λαών» ως όραμα που θα προωθούσε η Συνθήκη του Μάαστριχτ χωρίς όμως να επεξηγείται περαιτέρω η έννοια⁴⁵. Επίσης, προστίθενται επιπλέον στοιχεία για την Συνθήκη του Άμστερνταμ και τους βασικούς της στόχους. Οι Οικονομικές επιπτώσεις της Ένωσης παραμένουν σχεδόν όπως και στο προηγούμενο εγχειρίδιο και προστίθεται πληροφόρηση για το Ευρώ για το οποίο υπάρχει επίσης μία φωτογραφία και ένα σκίτσο. Η Υποενότητα για τους Πολίτες της Ευρώπης διατηρήθηκε ως είχε.

Η εικονογράφηση του συγκεκριμένου κεφαλαίου είναι προσαναυξημένη σε σχέση με αυτή του προηγούμενου εγχειριδίου αλλά και πάλι κρίνεται περιορισμένη. Στο τέλος του κεφαλαίου παρατίθενται Ανακεφαλαίωση αλλά και Βασικές έννοιες. Οι Ερωτήσεις-Ασκήσεις και σε αυτό το εγχειρίδιο αποσκοπούν κυρίως στον έλεγχο γνώσεων και όχι στην απόκτηση δεξιοτήτων ή διαμόρφωση στάσεων εκ μέρους των μαθητών.

Το τετράδιο Ασκήσεων του μαθητή περιλαμβάνει ερωτήσεις κλειστού και ανοικτού τύπου, οι οποίες επίσης ελέγχουν κυρίως κατανόηση και γνώση.

⁴⁴ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 2000, ό.π., σ.188

⁴⁵ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α., κ.ά., 2000, ό.π., σ.188

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

ΜΑΘΗΜΑ:

«ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ»

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΥ ΕΚΠΑΙΔ. ΥΛΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ: «ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ»				
ΤΙΤΛΟΙ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΩΝ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΔΗΜΟΚΡΑ- ΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥ- ΜΑΤΟΣ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	1993- 1998 ¹	1998-2001	2001-2006	2006-2012
ΣΥΜΠΛΗΡΩ- ΜΑΤΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙ- ΚΟ ΥΛΙΚΟ	-----	-----	α. Βιβλίο καθηγητή β. Τετρ. μαθητή	Βιβλίο καθηγητή
ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ	-Β. Γ. Πετρι- τσόπουλος -Π. Ι. Γιαννακό- πουλος -Α. Γ. Κάραλης	-Α. Αθανασούλα- Ρέππα -Ε. Γιαννακο- πούλου-Τριαντα- φυλλίδη -Ε. Νίνα Παπαρζή -Κ. Ψυχοπαίδης	-Α. Αθανασούλα- Ρέππα -Ε. Γιαννακο- πούλου-Τριαντα- φυλλίδη -Δ. Μακρυγιάννη -Κ. Ψυχοπαίδης	-Σ. Σωτηρίου -Σ. Κορδονού- ρη -Α. Ζαφρανίδου
ΕΚΤΑΣΗ (αριθμός σελίδων)	246 ²	310	240	151
ΕΚΤΑΣΗ (αριθμός σελίδων) ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ ³	5 σελ. (3,6%) ⁴	30 σελίδες (10%)	16 σελίδες (6,7 %)	14 σελίδες (9,27%)

Για τις ανάγκες της έρευνας μελετήθηκαν, αναλύθηκαν και παρουσιάζονται τα σχολικά εγχειρίδια:

- I. ΠΕΤΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Β. - ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Π. - ΚΑΡΑΛΗΣ, Ι, *Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος*, εκδ. ΟΕΔΒ, έκδοση Θ', Αθήνα, 1992.
- II. ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α. - ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ, Ε. - ΝΙΝΑ-ΠΑΠΑΡΖΗ, Ε. - ΨΥΧΟΠΑΙΔΗΣ, Κ., *Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1998.

¹ Εισήχθη στο σχολείο πριν από το 1993.

² Από τις 246 οι 105 σελίδες αποτελούν Παράρτημα.

³ Υπολογίζεται και το ποσοστό της έκτασης της Ενότητας για την ΕΕ επί του συνόλου των σελίδων του σχολικού εγχειριδίου.

⁴ Μη υπολογιζόμενου του Παραρτήματος.

III. ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α. - ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Ε. -. ΜΑΚΡΥΝΙΩΤΗ, Δ.- ΨΥΧΟΠΑΙΔΗΣ, Κ., *Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2001.

IV. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Σ. - ΚΟΡΔΟΝΟΥΡΗ, Σ. - ΖΑΦΡΑΝΙΔΟΥ, Α., *Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2006.

Μάθημα: «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή»

Μέχρι το 1998, στη Γ΄ Γυμνασίου διδασκόταν το μάθημα: «Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος», το οποίο αντικαταστάθηκε από το μάθημα: «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή το οποίο και διδάσκεται μέχρι σήμερα (2012). Το μάθημα: «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή» ανήκει στα υποχρεωτικά μαθήματα και, σύμφωνα με το Ω.Π., από το 1998 διδάσκεται 2 ώρες εβδομαδιαίως για όλο το σχολικό έτος,

Για την παρουσίαση, την ανάλυση και την αποτύπωση του περιεχομένου για την ΕΕ, καθώς και των λέξεων-εννοιών κλειδιών σε κάθε ένα από τα ανωτέρω σχολικά εγχειρίδια ακολουθούνται τα κατωτέρω στάδια:

Α. Περιγραφική αποτύπωση του σχολικού εγχειριδίου σε πίνακα

Β Παρουσίαση του σχολικού εγχειριδίου

Γ. Περιγραφική αποτύπωση του περιεχομένου για την ΕΕ στο σχολικό εγχειρίδιο

Δ. Παρουσίαση της ΕΕ στο σχολικό εγχειρίδιο

Ε. Παρουσίαση της ΕΕ στο συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό

ΣΤ. Πίνακας επεξεργασίας,-ανάλυσης των λέξεων-εννοιών κλειδιών για την ΕΕ

Ζ. Σχολιασμός του περιεχομένου και των λέξεων-εννοιών κλειδιών για την ΕΕ .

Ι. ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος, εκδ. ΟΕΔΒ, έκδοση Θ', Αθήνα, 1992.

Α. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΣΕ ΠΙΝΑΚΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ	«ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ»		
ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	Γυμνάσιο, Γ' Τάξη		
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	Έως το 1998		
ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ	Β. Γ. Πετριτσόπουλος Π. Ι. Γιανακόπουλος Α. Γ. Καραλής		
ΕΚΤΑΣΗ	246 σελίδες		
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ (ΚΕΦΑΛΑΙΑ)	Α' ΜΕΡΟΣ: ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ σσ. 7-37	1. Γένεση και εξέλιξη του κοινωνικού βίου	7-15
		2. Το άτομο φορέας και κοινωνός του πολιτισμού της Κοινότητας	16-24
		3. Προβλήματα του κοινωνικού βίου	24-34
		4. Από την κοινωνία στο κράτος	35-37
	Β' ΜΕΡΟΣ: ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ σσ. 38-120	1. Εισαγωγή-Βασικές Αρχές Ελλ. Συντάγματος	38-66
		2. Οργάνωση και Λειτουργία της Δημοκρατικής Πολιτείας	67- 80
		3. Διοίκηση	81-86
		4. Δικαστική Λειτουργία	87-95
		5. Δικαιώματα και Καθήκοντα του Πολίτη	96-109
		6. Άλλοι θεσμοί και Λειτουργίες	110-120
	Γ' ΜΕΡΟΣ: ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ , σσ. 121-134. Ο.Η.Ε.- Διεθνής Ερυθρός Σταυρός-Άλλοι Δ. Οργανισμοί-Ευρωπαϊκές Κοινότητες (129-134)		
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ		σσ. 135-240
ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ (Βάσει του Ω.Π.)	1 ώρα εβδομαδιαίως ⁵		

⁵ Σύμφωνα με το Προεδρικό Διάταγμα 374/1978 «Περί του αναλυτικού προγράμματος της Γ' τάξεως του ημερησίου Γυμνασίου και του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος του Εσπερινού Γυμνασίου», 374/1978 Φ.Ε.Κ. 79, τ. Α', 15-5-1978

B. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ

Το συγκεκριμένο σχολικό εγχειρίδιο διδάχτηκε στην Γ΄ Τάξη του Γυμνασίου έως το 1998 και δεν συνοδευόταν από εκπαιδευτικό υλικό.

Το σχολικό εγχειρίδιο είναι έκτασης 246 σελίδων. Στο εγχειρίδιο δεν αναγράφεται η ιδιότητα των μελών της συγγραφικής ομάδας και δεν έχει οριστεί επιτροπή κρίσης. Η συγγραφή έγινε βάσει του Α.Π.Σ, όπως αναφέρεται στην Εισαγωγή του εγχειριδίου⁶. Το περιεχόμενο του βιβλίου αποτελείται από τρία μέρη τα οποία υποδιαιρούνται σε Κεφάλαια. Το βιβλίο περιέχει Εισαγωγή (σσ.5-6) και Παράρτημα (σσ.135-240). Το Παράρτημα περιλαμβάνει την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Σύνταγμα της Ελλάδος. Στα Κεφάλαια δεν αναγράφονται περιεχόμενα και βασικές έννοιες. Στο τέλος ορισμένων κεφαλαίων υπάρχουν Θέματα προς συζήτηση ή Ερωτήσεις.

Ο στόχος του μαθήματος, είναι «να ενημερώσει τον νέο άνθρωπο για τον ρόλο που αυτός έχει να παίζει-προσωπικά, ελεύθερα και υπεύθυνα-σήμερα μέσα στη μικρή σχολική κοινωνία, αύριο μέσα στην πιο πλατιά εθνική ή και τη διεθνή κοινωνία. Εκεί καθένας θα διεκδικήσει μια θέση και θα επιζητήσει συμμετοχή σε δικαιώματα και υποχρεώσεις, σύμφωνα με κάποιους κανόνες που έχουν διαμορφωθεί και δεν είναι πάντα τέλειοι αλλά χρειάζονται ίσως αναθεώρηση και βελτίωση»⁷. Ο σκοπός του μαθήματος, σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών είναι: «να εισάγει το μαθητή στην έννοια και στην οργάνωση του κοινωνικού βίου, να του γνωρίσει τις βασικές λειτουργίες της δημοκρατικής πολιτείας και να του καλλιεργήσει τη συνείδηση ευθύνης προς την πολιτεία και το κοινωνικό σύνολο»⁸.

Τα Μέρη του εγχειριδίου είναι τα εξής:

I. Το άτομο και η κοινωνία, σσ. 7 –37

II. Το άτομο και η πολιτεία, σσ. 38-120

III. Διεθνείς Οργανισμοί, σσ. 121-134

IV. Παράρτημα, σσ. 135-240

⁶ «Ο σκοπός του μαθήματος, όπως τον ορίζει το Αναλυτικό Πρόγραμμα, είναι...», σ. 5.

⁷ ΠΕΤΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Β. - ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Π. - ΚΑΡΑΛΗΣ, Α., *Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος*, ΟΕΔΒ. Έκδοση Θ, Αθήνα, 1992, σ. 5.

⁸ ΠΕΤΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Β., κ.ά., 1992, ό.π., σ. 5 και Προεδρικό Διάταγμα 374/1978 «Περί του αναλυτικού προγράμματος της Γ΄ τάξεως του ημερησίου Γυμνασίου και του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος του Εσπερινού Γυμνασίου» 374/1978 Φ.Ε.Κ. 79, τ. Α΄, 15-5-1978.

Γ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΟΚ ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ Ε.Ο.Κ		
ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΟΚ	—	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΕΛΙΔΩΝ	5 σελίδες σε σύνολο 134 ⁹	3,73% ¹⁰
ΑΡΙΘΜΟΣ ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΩΝ	—	
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	Η εικονογράφηση κυριαρχεί στη συγκεκριμένη Ενότητα.	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΕΝΟΤΗΤΑΣ	Ευρωπαϊκές Κοινότητες	1,5 σελ
	Δομή και Λειτουργία των θεσμών της Ε.Ο.Κ	3,5 σελ.
ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΒΑΣΙΚΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	—	
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ, ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	—	

Δ. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΟΚ ΣΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

Θέματα που αναφέρονται στην ΕΟΚ αναλύονται στο τρίτο Μέρος του εγχειριδίου κάτω από τον τίτλο: Διεθνείς Οργανισμοί

Τα περιεχόμενα του τρίτου μέρους είναι τα εξής:

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ: ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ, σσ.121-134

Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε), σσ. 121-126

Διεθνής Ερυθρός Σταυρός, σ. 127

Άλλοι Διεθνείς Οργανισμοί, σσ. 127-129

Ευρωπαϊκές Κοινότητες, σσ.129-134

Δομή και Λειτουργία των θεσμών της Ε.Ο.Κ, σσ. 131-134

Αναλυτικότερα:

ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ, σσ.129-134

⁹ Δεν συμπεριλαμβάνεται το Παράρτημα.

¹⁰ Ποσοστό επί του συνόλου των σελίδων του σχολικού βιβλίου.

Η ενότητα που αφορά την «Ε.Ο.Κ» εκτείνεται σε πέντε σελίδες (129-134) και αποτελεί το 3,6% του συνόλου των σελίδων του εγχειριδίου (μη περιλαμβανομένου του Παραρτήματος). Από τις 5 σελίδες της ενότητας για την Ε.Ο.Κ. οι 3 σελίδες (περίπου) είναι Πίνακες και Διαγράμματα.

Σε εισαγωγικό κείμενο περιγράφεται η εξέλιξη της ΕΟΚ από την ίδρυση της μέχρι και την ένταξη της Ελλάδας το 1985 (1958, 1973, 1985) και σε μια παράγραφο περιγράφεται ο σκοπός της ΕΟΚ. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, «*Ο πρωταρχικός σκοπός της ίδρυσης της Ε.Ο.Κ. είναι η σταδιακή οικονομική ένωση των μελών της με κατάργηση των τελωνειακών δασμών, κοινή εμπορική πολιτική, ελευθερία στις μετακινήσεις των εργαζομένων και στη διακίνηση των εμπορευμάτων και κεφαλαίων από το ένα κράτος στο άλλο κλπ. Ο τελικός στόχος της Ε.Ο.Κ σήμερα είναι και η πολιτική ένωση των κρατών-μελών της, ώστε η ενωμένη Ευρώπη να αποκτήσει μια αυτοδύναμη πολιτική οντότητα, βασικό παράγοντα ισορροπίας και ειρήνης μεταξύ των δυο υπερδυνάμεων, με τη διαμόρφωση κοινής εξωτερικής πολιτικής στα παγκόσμια προβλήματα*»¹¹.

Σημειώνεται ότι στις Οδηγίες προς τους εκπαιδευτικούς για τη διδακτέα ύλη και για τη διδασκαλία των μαθημάτων στο Γυμνάσιο που συντάχθηκε από το Π.Ι. (1997) προτάθηκε η επιπλέον ενημέρωση των μαθητών με τα εξής: Μετονομασία της ΕΟΚ σε ΕΕ με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, βασικοί στόχοι της Συνθήκης του Μάαστριχτ¹².

ΥΠΟΕΝΟΤΗΤΑ: Δομή και Λειτουργία των Θεσμών της Ε.Ο.Κ.

Η Υποενότητα «Δομή και Λειτουργία των θεσμών της Ε.Ο.Κ» έχει έκταση 3,5 σελίδες εκ των οποίων οι 2 σελίδες αποτελούν εικονογράφηση.

Εικονογράφηση

Οι 3 σελίδες από τις 5 σελίδες ενότητας αποτελούν εικονιστικό υλικό. Συγκεκριμένα το εικονιστικό υλικό αποτελείται από έναν πίνακα με θέμα την «Κατανομή των 434 εδρών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου κατά χώρες»¹³ και έναν πίνακα με θέμα «Τα αποτελέσματα των εκλογών της 18^{ης} Οκτωβρίου 1981 για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο»¹⁴. Επίσης, υπάρχει ένα γράφημα με θέμα «Η σύνθεση των πολιτικών Ομάδων

¹¹ ΠΕΤΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Β., κ.ά., 1992, ό.π., σ. 130

¹² ΥΠΕΠΘ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, ΤΜΗΜΑ Δ/ΘΜΙΑΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ, *Οδηγίες για τη διδακτέα ύλη και τη διδασκαλία των μαθημάτων στο Γυμνάσιο και το Λύκειο κατά το σχολικό έτος 1997-1998*, Τεύχος Γ', Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα, σ.108.

¹³ ΠΕΤΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Β., κ.ά., 1992, ό.π., σ. 130

¹⁴ ΠΕΤΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Β., κ.ά., 1992, ό.π., σ. 131

κατά χώρα»¹⁵ (ολοσέλιδο) και ένα Σχεδιάγραμμα που αφορά τη «Διάρθρωση βασικών αρμοδιοτήτων των Κοινοτικών Οργάνων»¹⁶ (ολοσέλιδο).

Ανακεφαλαίωση, Ερωτήσεις, Εργασίες, Δραστηριότητες

Η Ενότητα δεν περιέχει Ανακεφαλαίωση ούτε σχετικές ερωτήσεις, εργασίες ή δραστηριότητες για τους μαθητές.

Ε. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Ε.Ο.Κ

ΣΤΟ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Το συγκεκριμένο σχολικό εγχειρίδιο δεν συνοδεύεται από εκπαιδευτικό υλικό.

¹⁵ ΠΕΤΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Β., κ.ά., 1992, ό.π., σ. 133

¹⁶ ΠΕΤΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Β., κ.ά., 1992, ό.π., σ. 132

ΣΤ. ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ-ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΛΕΞΕΩΝ- ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ Ε.Ο.Κ. (*)

<i>Λέξεις - Έννοιες κλειδιά</i>	(1) Κειμενική αναφορά			(2) Εικονιστική αναφορά	(3) Ασκήσεις γνωστικής επεξεργασίας	(4) Εργασίες, Δραστηριό- τητες εντός της τάξης	(5) Σχέδια Εργασίας	Συμπεράσματα όσον αφορά τη:		
	*	**	***					Μετάδοση γνώσεων 1 =+ 1+2=++ 1+2+3=+++	Ανάπτυξη δεξιοτήτων/ ικανοτήτων (1+2+3+4) ή (1+4)	Καλλιέργεια στάσεων (4) ή (5) (4+5)
Ιστορικό-μέλη	+			-	-	-	-	+	-	-
Ευρωπαϊκές Συνθήκες	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Όργανα-Αρμοδιότητες			+	4	-	-	-	++	-	-
Συνθήκη Μάαστριχτ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ευρωπαϊκή ενοποίηση	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Κοινωνική συνοχή	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Πολίτης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Είδη δικαιωμάτων	-	-	-	-	-	--	-	-	-	-
Οικονομική ένωση	+			-	-	-	-	+	-	-
Πολιτική ένωση	+			-	-	-	-	+	-	-

(*) Σχολικό εγχειρίδιο

Ζ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΟΚ

Οι «*Ευρωπαϊκές Κοινότητες*» αποτελούν μια ενότητα του τρίτου Μέρους του εγχειριδίου υπό τον τίτλο: Διεθνείς Οργανισμοί .

Το εγχειρίδιο διδάχτηκε χωρίς τροποποίηση ή εμπλουτισμό μέχρι τη σύνταξη του νέου Αναλυτικού Προγράμματος και τη συγγραφή του εγχειριδίου «*Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*» το 1998¹⁷.

Στο εγχειρίδιο παρουσιάζεται επιγραμματικά η εξέλιξη της ΕΟΚ. από την ίδρυσή της μέχρι και την ένταξη της Ισπανίας και Πορτογαλίας το 1985. Η οικονομική ένωση¹⁸ και η πολιτική ένωση¹⁹ αναφέρονται περιληπτικά μέσω των σκοπών της ΕΟΚ. Έμφαση δόθηκε στη Δομή και τη Λειτουργία των θεσμών της ΕΟΚ. Οι μαθητές καλούνται να μάθουν, συνοπτικά, από ποιους αποτελείται το κάθε όργανο και ποιες είναι οι πλέον κύριες αρμοδιότητες του.

Ερωτήσεις, εργασίες ή δραστηριότητες σχετικές με τη συγκεκριμένη ενότητα δεν περιλαμβάνονται στο σχολικό εγχειρίδιο.

Σημειώνεται ότι για το συγκεκριμένο εγχειρίδιο αποτέλεσαν αντικείμενο ανάλυσης και επεξεργασίας της έρευνας οι ίδιες λέξεις - έννοιες κλειδιά που αναλύθηκαν για όλα τα σχολικά εγχειρίδια Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής.

¹⁷ Μάθημα το οποίο αντικατέστησε το «*Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος*».

¹⁸ «Ο πρωταρχικός σκοπός της ίδρυσης της Ε.Ο.Κ. είναι η σταδιακή οικονομική ένωση των μελών της...», ΠΕΤΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Β., κ.ά., 1992, ό.π., σ. 130.

¹⁹ «Ο τελικός στόχος της Ε.Ο.Κ σήμερα είναι και η πολιτική ένωση των κρατών-μελών της...», ΠΕΤΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Β., κ.ά., 1992, ό.π., σ. 130.

II. ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ:

Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή, εκδ. Α΄, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1998.

Α. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΣΕ ΠΙΝΑΚΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ		
ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	Γυμνάσιο, Γ΄ Τάξη		
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	1998-2001		
ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ	α. Αν. Αθανασούλα-Ρέππα, Πολιτικός Επιστήμονας-Κοινωνιολόγος Καθηγήτρια ΣΕΛΕΤΕ, β. Ελ. Γιαννακοπούλου-Τριανταφυλλίδη, Δρ. Φιλόλογος-Ιστορικός, Καθηγήτρια Δ/θμιας εκπαίδευσης γ. Ελ. Νίνα-Παπαρζή, Επ. Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Πειραιώς δ. Κοσμάς Ψυχοπαίδης, Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών		
ΕΚΤΑΣΗ (αριθμός σελίδων)	310		
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	ΜΕΡΟΣ Ι. Το άτομο και η κοινωνία, σσ. 9-121	1. Βασικές έννοιες	9-15
		2. Κοινωνική οργάνωση	16-25
		3. Κοινωνικές ομάδες	26-40
		4. Κοινωνικοί θεσμοί και πολιτισμός	41-55
		5. Κοινωνικοποίηση και κοινωνικός έλεγχος	56-69
		6. Κοινωνικές και πολιτισμικές μεταβολές	70-78
		7. Κοινωνικά προβλήματα	79-111
	ΜΕΡΟΣ ΙΙ. Το άτομο και η πολιτεία, σσ. 124-239	1. Βασικές έννοιες	124-135
		2. Μορφές πολιτικής οργάνωσης	136-144
		3. Η δημοκρατία και οι μορφές της	145-162
		4. Δημοκρατία και σύνταγμα	163-182
		5. Η Ελλάδα ως δημοκρατική πολιτεία	183-215
		6. Κοινωνία των πολιτών	216-242
	ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ Το άτομο, το κράτος, οι διεθνείς οργανισμοί και η Ευρωπαϊκή Ένωση, σσ. 242-300	Διεθνής κοινότητα, διεθνείς σχέσεις και διεθνείς οργανισμοί	243-270
		Η Ευρωπαϊκή Ένωση	271-300
ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ (βάσει του Ω.Π.)	2 ώρες εβδομαδιαίως		

Β. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ

Το μάθημα «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή» εισήχθη στην Γ΄ Γυμνασίου το 1998 και αντικατέστησε το μάθημα «Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος». Το συγκεκριμένο σχολικό εγχειρίδιο διδάχτηκε στην Γ΄ Γυμνασίου από το 1998 έως το 2001 και δεν συνοδευόταν από συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό.

Το σχολικό εγχειρίδιο είναι έκτασης 310 σελίδων. Τη συγγραφική ομάδα αποτελούν (τρεις) 3 Πανεπιστημιακοί και μία καθηγήτρια Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Στην Επιτροπή κρίσης συμμετείχαν ένας καθηγητής του Παντείου Πανεπιστημίου, μία κοινωνιολόγος και δύο εκπαιδευτικοί Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης²⁰. Την Εποπτεία στο πλαίσιο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου είχε ο Πετρόπουλος Νικόλαος, Σύμβουλος Κοινωνιολογίας στο Π.Ι. Η συγγραφή έγινε βάσει του Προγράμματος Σπουδών που συντάχθηκε από το Π.Ι.²¹.

Το βιβλίο αποτελείται από τρία μέρη, έκαστο των οποίων αναλύεται σε Κεφάλαια. Στην αρχή κάθε Κεφαλαίου, πλην του πρώτου, υπάρχει μια σύντομη Εισαγωγή. Στο τέλος κάθε κεφαλαίου υπάρχουν Ερωτήσεις, Εργασίες και δραστηριότητες για τους μαθητές σε έγχρωμο πλαίσιο.

Αναλυτικότερα τα μέρη έχουν ως εξής :

I. Το άτομο και η κοινωνία, σσ. 9-121

II. Το άτομο και η πολιτεία, σσ. 124-239

III. Το άτομο, το κράτος, οι διεθνείς οργανισμοί και η Ε.Ε., σσ. 243-294

A. Η Διεθνής κοινότητα, διεθνείς σχέσεις και διεθνείς οργανισμοί, σσ. 243-270

B. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, σσ. 271-294

Όπως αναγράφεται στην Εισαγωγή του εγχειριδίου, σκοπός του βιβλίου είναι: «να βοηθήσει τις μαθήτριες και τους μαθητές της Γ΄ τάξης του Γυμνασίου να εξοικειωθούν με σημαντικά ζητήματα που έχουν σχέση με τη θέση τους στην κοινωνία και με το ρόλο τους ως πολίτες. Καλούνται οι μαθητές να κατανοήσουν τις βασικές δομές, τις λειτουργίες και τα προβλήματα της κοινωνίας, της πολιτείας και των διεθνών οργανισμών και να συνειδητοποιήσουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους»²².

²⁰ Μέλη της Επιτροπής κρίσης: ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗΣ, Γ., Καθηγητής του Παντείου Πανεπιστημίου, ΠΑ-ΣΧΑΛΙΔΗΣ, Σ., Πολιτικός Επιστήμονας, Καθηγητής Δ/θμιας Εκπαίδευσης, ΓΑΛΗΝΟΥ, Π., Κοινωνιολόγος, ΚΟΛΗΜΕΝΟΥ, Α., Κοινωνιολόγος Καθηγήτρια Δ/θμιας Εκπαίδευσης

²¹ ΥΠΕΠΘ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ Ι (ΑΘΗΝΑ 1999), σ. 11

²² ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α. - ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ-ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ, Ε., - ΝΙΝΑ ΠΑΠΑΡΖΗ, Ε. - ΨΥΧΟΠΑΙΔΗΣ, Κ., *Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1998, σ. 5.

**Γ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ
ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ**

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ		
ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ		1
ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΕΛΙΔΩΝ		30/310 (10% επί του συνόλου)
ΑΡΙΘΜΟΣ ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΩΝ		5
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	Πλούσια (Περισσότερες από 20 φωτογραφίες, εικόνες, σκίτσα, χάρτες, αφίσες, κόμικς που αφορούν την ΕΕ)	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	1. Το Ιστορικό Δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης	5,5
	2. Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση	1
	3. Η Μετάβαση από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση: α. Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη β. Διατάξεις της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης. γ. Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης/ Maastricht δ. Δομή-Όργανα και Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ε. Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης	14,5
	4. Υποχρεώσεις και δικαιώματα των κρατών-μελών και των ευρωπαϊκών ²³ πολιτών α. Οι κοινές ευρωπαϊκές πολιτικές β. Η Ευρωπαϊκή ιθαγένεια και ο Ευρωπαίος/α πολίτης.	3
	5. Η Ευρωπαϊκή και ελληνική ταυτότητα:	3
	-	
ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΒΑΣΙΚΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ		
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ, ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	19	

²³ Όπως αναγράφεται στο σχολικό εγχειρίδιο.

Δ. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

Θέματα που αναφέρονται στην ΕΕ αναλύονται στο τρίτο Μέρος του εγχειριδίου με τον τίτλο: «Το άτομο, το κράτος, οι διεθνείς οργανισμοί και η Ευρωπαϊκή Ένωση». Η έκταση του Κεφαλαίου για την ΕΕ ανέρχεται στις 30 σελίδες, ποσοστό 10% του όλου περιεχομένου του εγχειριδίου .

Το Κεφάλαιο της ΕΕ περιέχει τα εξής υποκεφάλαια:

2.1. Το Ιστορικό Δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης

2.2. Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

2.3. Η Μετάβαση από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση

2.4. Υποχρεώσεις και δικαιώματα των κρατών-μελών και των ευρωπαϊκών πολιτών.

2.5. Η Ευρωπαϊκή και ελληνική ταυτότητα.

Αναλυτικότερα:

Το Υποκεφάλαιο 2.1 «Το Ιστορικό Δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης»

Το Υποκεφάλαιο έχει έκταση 5,5 σελίδες, κατά προσέγγιση. Η ΕΕ περιγράφεται ως μια ένωση μιας ομάδας Ευρωπαϊκών κρατών «σε ένα νέο ιδιόμορφο θεσμικό πολιτικο-κοινωνικό σχηματισμό με στόχο την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση», όπου η Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση θεωρείται μια διαδικασία που άρχισε στην Δυτική Ευρώπη και οδηγεί προς την «πολιτική ενοποίηση ανεξάρτητων κρατών της Ευρώπης ολόκληρης»²⁴. Η Ευρώπη παρουσιάζεται ως «πολυπολιτισμική ενότητα» όπου η πολιτισμική της πραγματικότητα οδήγησε στη «γένεση της Ευρωπαϊκής ιδέας», μιας ιδέας που έχει να κάνει με την έννοια της «συλλογικής ταυτότητας που διαμορφώθηκε μέσα στο χρόνο από τις κοινές αξίες, την κοινή ιστορία, τις κοινές καταβολές και τα κοινά συμφέροντα, ανεξάρτητα από τις επί μέρους διαφορές των πολιτισμών των σημερινών κρατών της Ευρώπης»²⁵. Οι συγγραφείς αναλύουν επαρκώς την έννοια και την πορεία της Ευρωπαϊκής ιδέας και ταυτότητας, αρχής γενομένης από τους στοχαστές Ευρωπαίους διανοούμενους του 16^{ου} αιώνα, που έθεσαν τις βάσεις αυτής «στη δημιουργική επαφή και ενότητα του ευρωπαϊκού κόσμου με την ελληνική παιδεία»²⁶. Έμφαση δίνεται στους υποστηρικτές της ευρωπαϊκής ιδέας και της παγκόσμιας ειρήνης τους Robert Schuman και J. Monnet, που οραματίστηκαν την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση στις αρχές της

²⁴ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 271.

²⁵ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 272

²⁶ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 273

δεκαετίας του 1950. Το Υποκεφάλαιο ολοκληρώνεται με μια επιγραμματική αναφορά στην πορεία της ιδέας της Ενωμένης Ευρώπης από τη δημιουργία της ΕΚΑΧ μέχρι και τη Συνθήκη του Άμστερνταμ.

Το Υποκεφάλαιο 2.2 «Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση».

Στο Υποκεφάλαιο, το οποίο έχει έκταση μία σελίδα, αναλύεται η πορεία της ένταξης της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση από την υπογραφή της Συμφωνίας των Αθηνών το 1961, έως την πραγματοποίηση της ένταξης την 1-1-1981.

Το Υποκεφάλαιο 2.3 «Η Μετάβαση από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση».

Το Υποκεφάλαιο έχει έκταση 14 σελίδες περίπου και αποτελείται από τις εξής ενότητες:

- α. Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη
- β. Διατάξεις της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης
- γ. Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης/ Maastricht
- δ. Δομή-Όργανα και Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στην πρώτη ενότητα του Υποκεφαλαίου αποφασίζονται οι όροι «Ε.Ο.Κ.», και «ΕΕ.» μέσω της διαφοροποίησης που επήλθε στους στόχους και στις διαδικασίες ενοποίησης με την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ το 1992. Στη δεύτερη ενότητα, παρουσιάζονται οι επιπλέον διατάξεις που προστέθηκαν για την «Ενιαία Εσωτερική Αγορά» και τονίζεται ότι στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη «*προβλέπονται ρητές εγγυήσεις για τη διαφύλαξη της γλωσσικής και πολιτιστικής πολυμορφίας των λαών της Ευρώπης*»²⁷. Στην τρίτη ενότητα, γίνεται αναφορά στη Συνθήκη του Μάαστριχτ και τη διαδικασία εξέλιξης της ΕΟΚ και τη μετονομασία σε Ευρωπαϊκή Ένωση. Ενδεικτικά αναφέρεται: «*η μετονομασία παραπέμπει στις προθέσεις των κρατών και των λαών για μια Ένωση όχι μόνο οικονομική, αλλά πολιτική και πολιτιστική που θα διαμορφώνει ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις για κάθε Ευρωπαίο πολίτη*»²⁸. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην έννοια του όρου «Ευρωπαϊκή Ένωση» και τους στόχους αυτής. Παράλληλα, με τον πρώτο στόχο της δημιουργίας της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης αναφέρεται η δέσμευση για την προώθηση της οικονομίας με την «κοινωνική συνοχή» και τονίζεται το γεγονός του σεβασμού της εθνικής ταυτότητας των κρατών-μελών. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, «*Η ιστορικά διαμορφούμενη πολιτισμική*

²⁷ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 279.

²⁸ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 280.

πολυμορφία των κρατών-μελών και των περιφερειών προστατεύεται και ενισχύεται ως μέρος ενός ευρύτερου Ευρωπαϊκού και παγκόσμιου πολιτισμού»²⁹.

Στην τέταρτη ενότητα περιγράφεται η Δομή και οι αρμοδιότητες των Οργάνων της ΕΕ με την εξής σειρά: Κύρια θεσμικά Όργανα: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Συμβούλιο Υπουργών, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, Ελεγκτικό Συνέδριο. Άλλα Όργανα: Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, Επιτροπή των Περιφερειών.

Στην πέμπτη ενότητα περιγράφεται ο τρόπος λειτουργία της ΕΕ μέσω της έκδοσης νομικών πράξεων από τα όργανά της, βάσει προβλεπομένων από τις Συνθήκες διαδικασιών, οι οποίες και αναφέρονται.

Στην έκτη ενότητα επεξηγούνται τα είδη των νομικών πράξεων και αναλύεται η έννοια της «αρχής της επικουρικότητας» και η έννοια του «Δημοκρατικού ελλείμματος».

Το Υποκεφάλαιο 2.4 «Υποχρεώσεις και δικαιώματα των κρατών-μελών και των ευρωπαϊκών πολιτών».

Το Υποκεφάλαιο έχει έκταση 3 περίπου σελίδες και αποτελείται από τις εξής ενότητες:

- α. Οι κοινές ευρωπαϊκές πολιτικές
- β. Η Ευρωπαϊκή ιθαγένεια και ο Ευρωπαίος/α πολίτης.

Στην πρώτη ενότητα του Υποκεφαλαίου αναφέρεται ότι τα κράτη θεωρούνται «υποκείμενα μιας ιδιόμορφης πολιτικής οντότητας»³⁰ συμμετέχουν στην Ένωση ισότιμα, εκπροσωπούνται στα όργανά της, συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων αλλά και υποχρεούνται να τις σέβονται και να τις τηρούν και τέλος, αναπτύσσουν κοινές πολιτικές δράσεις σε μια σειρά από τομείς, όπως η προστασία του περιβάλλοντος, η υγεία, κτλ. Σε θέματα εκπαίδευσης και πολιτισμού, η Ένωση, τηρώντας την αρχή της επικουρικότητας, δεν παρεμβαίνει άμεσα στις εσωτερικές ρυθμίσεις των κρατών μελών, αλλά «υποβοηθεί τη ανάπτυξη και διατήρηση της ιδιαιτερότητας της πολιτιστικής κληρονομιάς»³¹.

Στη δεύτερη ενότητα του Υποκεφαλαίου αναλύεται η έννοια της Ευρωπαϊκής ιθαγένειας και περιγράφεται το προφίλ του Ευρωπαίου πολίτη στην Ευρώπη των πολιτών. Η ενότητα περιλαμβάνει και το άρθρο 8 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης

²⁹ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 281.

³⁰ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 291.

³¹ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 292.

για την ιθαγένεια. Σύμφωνα με τα ανωτέρω, «πολίτης της Ένωσης (δηλαδή υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων), θεωρείται κάθε πρόσωπο που έχει την υπηκοότητα ενός κράτους-μέλους και το οποίο λόγω ακριβώς αυτής τη υπηκοότητας αποκτά αυτόματα και την Ευρωπαϊκή ιθαγένεια»³².

Το Υποκεφάλαιο 2.5 «Η Ευρωπαϊκή και ελληνική ταυτότητα»

Το Υποκεφάλαιο έχει έκταση 4 σελίδες περίπου. Η έννοια της «ταυτότητας» ορίζεται ως «συμβολική έκφραση του κοινωνικού καθορισμού των στοιχείων που συνθέτουν τη συλλογική και πολιτισμική συνείδηση ενός λαού στην πορεία της εξέλιξης του»³³. Επίσης, σύμφωνα με τους συγγραφείς, η Ευρωπαϊκή Ένωση καθιερώνοντας την ευρωπαϊκή ιθαγένεια αποβλέπει σε μια «προσπάθεια δημιουργίας μιας κοινής συνείδησης κι ενός κοινού αισθήματος, ότι όλοι οι πολίτες των κρατών –μελών της ανήκουμε στην ίδια κοινότητα και μοιραζόμαστε την ίδια κοινή ιστορική πορεία στα πλαίσια του ευρύτερου Ευρωπαϊκού πολιτισμού»³⁴.

Εικονογράφηση

Η Εικονογράφηση του κεφαλαίου είναι πολύ πλούσια. Ενδεικτικά αναφέρονται:

- α. Εικόνες που αφορούν το μύθο της αρπαγής της Ευρώπης, όπως: Ψηφιδωτό από τις αρχαιότητες της Σπάρτης³⁵, πίνακας του Μουσείου του Λούβρου³⁶.
- β. Φωτογραφίες από τις στιγμές Υπογραφής των Συνθηκών ιδρύσεως της ΕΚΑΧ³⁷, της Συνθήκης της Ρώμης³⁸, της ένταξης της Ελλάδος στην ΕΟΚ³⁹.
- γ. Φωτογραφίες κτιρίων, όπως: Τμήμα αρχιτεκτονικής του καθεδρικού ναού του Μάαστριχτ⁴⁰, η είσοδος του γραφείου ενημέρωσης του Ευρωπαίου πολίτη στην Αθήνα⁴¹, η έδρα της Ολομέλειας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στο Στρασβούργο⁴², το κτίριο το Ελεγκτικού Συνεδρίου στο Λουξεμβούργο⁴³, το κτίριο του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου στο Λουξεμβούργο⁴⁴, η κεντρική πλατεία του Μάαστριχτ⁴⁵, το νέο κτίριο του Συμβουλίου Υπουργών της ένωσης⁴⁶.

³² ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 293.

³³ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 294.

³⁴ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 296.

³⁵ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 272.

³⁶ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 271.

³⁷ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 274.

³⁸ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 274.

³⁹ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 277.

⁴⁰ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 279.

⁴¹ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 280.

⁴² ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 283.

⁴³ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 287.

⁴⁴ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 287.

⁴⁵ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 291.

- δ. Φωτογραφίες που αφορούν στιγμιότυπα σχετικά με τη λειτουργία των Οργάνων της ΕΕ, όπως: Τα μέλη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην έδρα τους⁴⁷, συνεδρίαση της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής στις Βρυξέλλες⁴⁸, συνεδρίαση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου⁴⁹ κ.τ.λ.

Στη σελίδα 292, αναγράφεται, σε έγχρωμο πλαίσιο, το άρθρο 126 της Συνθήκης του Μάαστριχτ (εδάφια 1, 2, 3, 4), που αφορά την παιδεία.

Ερωτήσεις, Εργασίες και Δραστηριότητες

Οι Ερωτήσεις, οι Εργασίες και οι Δραστηριότητες βρίσκονται στο τέλος του Κεφαλαίου της ΕΕ σε τρία ολοσέλιδα έγχρωμα πλαίσια και αναφέρονται στα εξής⁵⁰:

- Α. «*Το ιστορικό της δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ιστορικό Ένταξης της Ελλάδας*», (10 Ερωτήσεις, Εργασίες και Δραστηριότητες)⁵¹.
- Β. «*Δομή, βασικά όργανα και λειτουργίες της Ε.Ε.*», (7 Ερωτήσεις, Εργασίες και Δραστηριότητες)⁵².
- Γ. «*Υποχρεώσεις και δικαιώματα κρατών-μελών και ευρωπαίων πολιτών*», (9 Ερωτήσεις, Εργασίες και Δραστηριότητες)⁵³.
- Δ. «*Ευρωπαϊκή και Ελληνική ταυτότητα*»⁵⁴, (3 Εργασίες –Δραστηριότητες).

Ε. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ ΣΤΟ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Το συγκεκριμένο σχολικό εγχειρίδιο δεν συνοδεύεται από εκπαιδευτικό υλικό.

⁴⁶ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 290.

⁴⁷ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 286.

⁴⁸ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 288.

⁴⁹ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 289.

⁵⁰ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σσ. 298, 299, 300.

⁵¹ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 298.

⁵² ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 299.

⁵³ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σσ. 299, 300.

⁵⁴ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 300.

ΣΤ. ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ-ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΛΕΞΕΩΝ- ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ (*)

Λέξεις - Έννοιες κλειδιά		(1) Κειμενική αναφορά			(2) <i>Εικονιστική αναφορά</i>	(3) <i>Ασκήσεις γνωστικής επεξεργασίας</i>	(4) <i>Εργασίες, Δραστηριότητες εντός της τάξης</i>	(5) <i>Σχέδια Εργασίας</i>	<i>Συμπεράσματα όσον αφορά τη:</i>		
		*	**	***					Μετάδοση γνώσεων 1 =+ 1+2=++ 1+2+3=+++	Ανάπτυξη δεξιοτήτων/ ικανοτήτων (1+2+3+4) ή (1+4)	Καλλιέργεια στάσεων (4) ή (5) (4+5)
Ιστορικό-μέλη-διευρύνσεις			+		6	+	+	-	+++	+	+
Ευρωπαϊκές Συνθήκες			+		-	+	-	-	++	-	-
Όργανα-Αρμοδιότητες			+		Περισσότερες από 10	+	+	-	+++	+	+
Συνθήκη Μάαστριχτ			+		2	-	--	-	++	-	-
Ευρωπαϊκή ενοποίηση			+		-	+	-	-	++	-	-
Κοινωνική συνοχή		+			-	-	-	-	+	-	-
Πολίτης			+		2	+	--	--	+++	-	-
Είδη δικαιωμάτων				+	-	+	+	-	+++	+	+
Οικονομική ένωση		+			-	+	-	-	++	-	-
Πολιτική ένωση			+		-	+	-	-	++		-
Άλλες Έννοιες	Ευρωπαϊκή ιδέα			+	-	-	-	-	++	-	-
	Ευρωπαϊκή ταυτότητα			+	4	+	+	-	+++	+	+
	πολυμορφία			+	-	+	+	-	+++	+	+
	Ευρωπαϊκή ιθαγένεια			+	-	-	+	-	+	-	+

(*) Σχολικό εγχειρίδιο

Z. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ

Το Κεφάλαιο για την ΕΕ είναι το ένα από τα δεκαπέντε συνολικά κεφάλαια του σχολικού εγχειριδίου και καλύπτει το 10% του συνόλου των σελίδων του εγχειριδίου. Η επεξεργασία των στοιχείων και η αποτύπωση στον Πίνακα, βασίστηκε αποκλειστικά στο εγχειρίδιο του μαθητή *«Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή»*, το οποίο εισήχθη στην Γ΄ Γυμνασίου το 1998 διότι το εγχειρίδιο δεν συνοδευόταν από εκπαιδευτικό υλικό.

Οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί ως αντικείμενο επεξεργασίας του κεφαλαίου και αποτυπώνονται στον πίνακα αφορούν κυρίως στην κοινωνική και πολιτική διάσταση της ΕΕ. Η έννοια της ευρωπαϊκής ενοποίησης, η κοινωνική συνοχή, ο πολίτης και τα δικαιώματά του καθώς και η οικονομική και πολιτική ένωση αφορούν κυρίως γνώσεις σχετικά με την κοινωνική και πολιτική διάσταση της ΕΕ, οι οποίες θα πρέπει να παρέχονται στους μαθητές μέσω του συγκεκριμένου εγχειριδίου. Το Ιστορικό της δημιουργίας τη Ένωσης, τα κράτη-μέλη και οι διευρύνσεις, τα Όργανα και οι αρμοδιότητες τους συμπεριελήφθησαν στον πίνακα ως έννοιες, οι οποίες αφορούν βασικές γνώσεις που πρέπει να αποκτήσουν οι μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου για την ΕΕ, οι οποίοι την διδάσκονται για πρώτη φορά στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Στον πίνακα συμπεριελήφθησαν, ως «άλλες έννοιες», λέξεις έννοιες κλειδιά, οι οποίες έχουν αποτελέσει αντικείμενο επεξεργασίας από τους συγγραφείς στο εγχειρίδιο, όπως η Ευρωπαϊκή ιδέα, η Ευρωπαϊκή ταυτότητα, η πολυμορφία, η Ευρωπαϊκή ιθαγένεια.

Αναλυτικότερα:

Η Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζεται στο εγχειρίδιο ως μια ένωση ομάδας Ευρωπαϊκών κρατών στόχος της οποίας είναι η Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Φωτογραφίες από πίνακες που απεικονίζουν την αρπαγή της Ευρώπης από τον Δία-Ταύρο παραπέμπουν στην Ελληνική καταγωγή του ονόματος ενώ φωτογραφίες από την αρχαία Ελλάδα, την αρχαία Ρώμη και τον Ορθόδοξο χριστιανισμό παραπέμπουν στα κοινά στοιχεία των λαών της Ευρώπης που σύμφωνα με τους συγγραφείς *« η ελληνική οικονομική ιδεολογία, ο χριστιανισμός και το οργανωτικό και δικαιοσύνη σύστημα της Ρώμης»* αποτελούν τους αρχικούς συνδετικούς κρίκους μεταξύ των λαών της Ευρώπης⁵⁵.

⁵⁵ Φωτο, σ. 273.

Η πορεία της ιδέας της Ενωμένης Ευρώπης παρουσιάζεται στους μαθητές με χρονολογική σειρά από την εκφώνηση του λόγου του Robert Schuman (9-5-1950) και τη δημιουργία της ΕΚΑΧ (1951) μέχρι και τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Η ένταξη της Ελλάδας περιγράφεται σε ιδιαίτερο Υποκεφάλαιο (2.2) με φωτογραφίες από την υπογραφή της Συνθήκης ένταξης της Ελλάδος στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες στο Ζάμπειο (Κ. Καραμανλής 28-5-1979). Εκτενής αναφορά γίνεται στην «Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη», στην ανάγκη διαφύλαξης της γλωσσικής και πολιτιστικής πολυμορφίας των λαών της Ευρώπης της καθώς στα αποτελέσματα της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Στη Συνθήκη του Άμστερνταμ γίνεται απλή αναφορά σε επόμενα Υποκεφάλαια. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναφορά που γίνεται στην ανάγκη προώθησης της «κοινωνικής συνοχής» και στο αναπτυξιακό Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης για την περίοδο 1994-1999 με τη συμμετοχή και της Ελλάδος ως οικονομικά ασθενέστερης περιφέρειας. Οι μαθητές έχουν την ευκαιρία να δουν και να σχολιάσουν σε φωτογραφίες τη σημαία της ένωσης, το ευρωπαϊκό διαβατήριο που καθιερώθηκε το 1985 καθώς και το ευρώ σε χαρτονόμισμα. Για το «*Ιστορικό της δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωση και το Ιστορικό Ένταξης της Ελλάδας*» οι συγγραφείς παραθέτουν στο τέλος του κεφαλαίου δέκα (10) σχετικές Ερωτήσεις-Δραστηριότητες⁵⁶. Μέσω των περισσότερων εξ αυτών ελέγχεται η κατανόηση της διδαχθείσης ύλης⁵⁷ ενώ με ορισμένες, επιδιώκεται και η καλλιέργεια της κριτικής ικανότητας των μαθητών⁵⁸.

Οι κυριότερες αρμοδιότητες των Οργάνων της Ένωσης, η δομή και ο τρόπος λειτουργίας τους παρουσιάζονται επίσης με κατανοητό τρόπο στους μαθητές. Φωτογραφίες των κτιρίων που στεγάζονται τα Όργανα της Ένωσης καθώς απεικονίσεις συνεδριάσεων αυτών εμπλουτίζουν το κείμενο.

Επεξηγούνται τα είδη των νομικών πράξεων, η αρχή της επικουρικότητας αλλά και η έννοια του δημοκρατικού ελλείμματος. Για τη δομή, τα βασικά Όργανα και τις λειτουργίες της ΕΕ, οι συγγραφείς παραθέτουν στο τέλος του κεφαλαίου πέντε (5) Ερωτήσεις και δύο (2) Δραστηριότητες προκειμένου οι μαθητές να κατανοήσουν και να εμπεδώσουν την ύλη.

Οι συγγραφείς αφιερώνουν 3 σελίδες για τις Υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των κρατών-μελών καθώς και των ευρωπαίων πολιτών. Τα κράτη παρουσιάζονται ως «υποκείμενα μιας ιδιόμορφης πολιτικής οντότητας»⁵⁹. Στην ενότητα αυτή οι μαθητές

⁵⁶ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 298.

⁵⁷ π.χ. ερ. 4 σ. 298, “Ποια κράτη περιλαμβάνει η τελευταία διεύρυνση της ΕΕ”.

⁵⁸ π.χ. ερ. 10 σ. 298, “Με ποιους τρόπους μπορεί να ενισχυθεί η δημοκρατία και η ειρήνη μέσα από την πολυμορφία;”

⁵⁹ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 391

μαθαίνουν για την εφαρμογή των πολιτικών αλληλεγγύης που ακολουθεί η Ένωση καθώς και τον ρόλο των ΕΚΤ, ΕΤΠΑ και ΕΓΤΠΕ. Οι συγγραφείς αφιερώνουν επίσης 1,5 σελίδα για την ευρωπαϊκή ιθαγένεια και τον ευρωπαίο πολίτη. Με ιδιαίτερα κατανοητό τρόπο οι μαθητές μαθαίνουν για την έννοια της ευρωπαϊκής ιθαγένειας και τα δικαιώματα που παρέχει στον Ευρωπαίο πολίτη, ο οποίος παρουσιάζεται ως υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Για τις «Υποχρεώσεις και τα δικαιώματα κρατών-μελών και ευρωπαίων πολιτών» οι συγγραφείς παραθέτουν στο τέλος του κεφαλαίου εννέα (9) σχετικές Ερωτήσεις-Δραστηριότητες, οι οποίες αφορούν κυρίως τα δικαιώματα των πολιτών της Ένωσης. Ενδιαφέρουσα είναι η δραστηριότητα που αφορά τα προγράμματα εκπαιδευτικών ανταλλαγών μεταξύ σχολείων, η οποία εάν αξιοποιηθεί κατάλληλα μπορεί να οδηγήσει και στην απόκτηση στάσεων εκ μέρους των μαθητών σχετικά με τις αξίες που προωθούν τα προγράμματα εκπαιδευτικών ανταλλαγών.

Τέλος, στο εγχειρίδιο αφιερώνονται 4 σελίδες περίπου για την *ευρωπαϊκή και την ελληνική ταυτότητα*. και τονίζεται ότι «*Η συνύπαρξη και ο αλληλοσεβασμός των διαφορετικών πολιτισμών διαμορφώνει τον παγκόσμιο πολιτισμό του ανθρώπινου γένους*»⁶⁰. Για την Ευρωπαϊκή και την Ελληνική ταυτότητα οι συγγραφείς παραθέτουν στο τέλος του κεφαλαίου τρεις (3) σχετικές Δραστηριότητες-Εργασίες.

Το κείμενο του σχολικού βιβλίου είναι εμπλουτισμένο με πλούσια εικονογράφηση, η οποία είναι ιδιαίτερα βοηθητική για τους μαθητές.

⁶⁰ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 1998, ό.π., σ. 295

III. ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ:

Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2001.

A. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΣΕ ΠΙΝΑΚΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ		
ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	Γυμνάσιο, Γ΄ Τάξη		
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	2001-2006		
ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ	α. Αν. Αθανασούλα-Ρέππα, Πολιτικός Επιστήμονας-Κοινωνιολόγος Καθηγήτρια ΣΕΛΕΤΕ β. Ελ. Γιαννακοπούλου, Δρ. Φιλόλογος-Ιστορικός, Καθηγήτρια Δ/θμιας εκπαίδευσης γ. Δ. Μακρυνιώτη, Δρ. Πολιτ. Επιστημών, Αναπλ. Καθ. Παν/ιου Αθ δ. Κοσμάς Ψυχοπαίδης, Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών		
ΕΚΤΑΣΗ	243		
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	ΜΕΡΟΣ Ι. Το άτομο στην κοινωνία, σσ.13-89	Εισαγωγή	13-14
		1. Κοιν. οργάνωση και κοινωνικοί θεσμοί	15-34
		2. Κοινωνική διαστρωμάτωση	35-40
		3. Πολιτισμός	41-52
		4. Κοινωνικές ομάδες	53-61
		6. Κοινωνικοποίηση και κοινωνικός έλεγχος	63-73
		7. Κοινωνικά προβλήματα	75-89
	ΜΕΡΟΣ II. Το άτομο και η πολιτεία, σσ. 93-179	Εισαγωγή	93
		1. Το άτομο και η πολιτεία	95-107
		2. Μορφές κρατικής οργάνωσης	109-115
		3. Η δημοκρατία και οι μορφές της	117-128
		4. Δημοκρατία και Σύνταγμα	129-140
		5. Η Ελλάδα ως δημοκρατική πολιτεία	141-160
	6. Κοινωνία των πολιτών	161-179	
	ΜΕΡΟΣ III Το άτομο, το κράτος, οι διεθνείς οργανισμοί και η Ευρω-παϊκή Ένωση, σσ. 183-222	Εισαγωγή	183
		1. Διεθνής κοινότητα, διεθνείς σχέσεις και διεθνείς οργανισμοί	185-192
		2. Διεθνείς σχέσεις και διεθνείς οργανισμοί	193-205
		3. Η Ευρωπαϊκή Ένωση	207-222
ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ (Βάσει του Ω.Π.)	2 ώρες εβδομαδιαίως		

B. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ

Το συγκεκριμένο σχολικό εγχειρίδιο διδάχτηκε στην Γ΄ Γυμνασίου από το 2000 έως το 20006 και συνοδεύτηκε από συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό, Βιβλίο καθηγητή και Τετράδιο μαθητή. Το σχολικό εγχειρίδιο για το μαθητή έχει έκταση 243 σελίδες (67 σελίδες λιγότερες από το προηγούμενο). Τα μέλη της συγγραφικής ομάδας παρέμειναν τα ίδια με το προηγούμενο εγχειρίδιο εκτός από την κ. Νίνα Παπαρζή Ελένη, Επικ. Καθηγήτρια του Παν/μίου Αθηνών, η οποία αντικαταστάθηκε από την κα Μακρυνιώτη Δήμητρα., Δρ Κοινωνιολογίας κα Αν. Καθηγήτρια του Παν/μίου Αθηνών. Την Επιστημονική επιμέλεια είχε ο καθηγητής Παν/μίου Αθηνών κ. Ψυχοπαίδης Κοσμάς. Αν και η συγγραφική ομάδα παρέμεινε ως επί το πλείστον σταθερή, η επιτροπή κρίσης του συγκεκριμένου εγχειριδίου ήταν τελείως διαφορετική⁶¹.

Την εποπτεία στο πλαίσιο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου είχε ο Πετρόπουλος Νικόλαος, Σύμβουλος Κοινωνιολογίας, όπως και στο προηγούμενο εγχειρίδιο. Το βιβλίο αποτελείται από τρία μέρη. Στην αρχή του κάθε Μέρους υπάρχει Εισαγωγή. Στην αρχή του κάθε Κεφαλαίου αναγράφονται: μια σύντομη Εισαγωγή, Διδακτικοί στόχοι, Αναμενόμενα αποτελέσματα και Εισαγωγικές ερωτήσεις που αφορούν το Κεφάλαιο. Στο τέλος του κάθε κεφαλαίου, παρατίθενται Ανακεφαλαίωση-Περίληψη και Ερωτήσεις για τους μαθητές. Στο τέλος του βιβλίου παρατίθενται Γλωσσάρι και Βιβλιογραφία, για κάθε ένα από τα τρία μέρη του βιβλίου χωριστά.

Αναλυτικότερα, τα Μέρη του εγχειριδίου για τον μαθητή έχουν ως εξής:

I. Το άτομο στην κοινωνία, σσ. 13-89

II. Το άτομο και η πολιτεία, σσ. 93-179

III. Το άτομο, το κράτος, οι διεθνείς οργανισμοί και η Ευρωπαϊκή Ένωση, σσ. 183-222.

Όπως αναγράφεται στον Πρόλογο του εγχειριδίου, το βιβλίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τους μαθητές ως εργαλείο, προκειμένου αυτοί να γνωρίσουν σημαντικά κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα και να τα προσεγγίσουν κριτικά. Τα κεφάλαια του βιβλίου, όπως αναγράφεται επίσης, έχουν συγγραφεί από διαφορετικούς συγγραφείς έκαστο⁶².

⁶¹ Μέλη της Επιτροπής Κρίσης ήταν η κ. ΜΑΡΑΤΟΥ-ΑΛΙΜΠΡΑΝΤΗ ΛΑΟΥΡΑ, Κοινωνιολόγος Ερευνήτρια στο Εθνικό Κέντρο Ερευνών, ο κ. ΚΑΡΑΦΩΤΙΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, Διεθνολόγος, Κοινωνικός και Πολιτικός Επιστήμονας, π. Διευθυντής του Γραφείου του ΟΗΕ στην Ελλάδα και η κ. ΚΟΡΔΟΝΟΥΡΗ ΣΤΥΛΙΑΝΗ, Νομικός- Πολιτικός Επιστήμονας, Καθηγήτρια Δ/θμιας Εκπαίδευσης.

⁶² Τα κεφάλαια 1-5 του Α΄ Μέρους έχει συγγράψει η κ. ΜΑΚΡΥΝΙΩΤΗ ΔΗΜΗΤΡΑ και το 6 Κεφάλαιο η κ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ ΡΕΠΠΑ. Τα κεφάλαια του Β΄ Μέρους έχουν συγγράψει ο κ. ΚΟΣΜΑΣ ΨΥΧΟΠΑΙΔΗΣ και η κ. ΕΛΕΝΗ ΜΑΚΡΥΝΙΩΤΗ. Το τρίτο Μέρος έχει συγγραφεί από την κ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ.

**Γ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ
ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ**

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ		
ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΓΙΑ ΕΕ	1	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΕΛΙΔΩΝ	16 στις 240, (6,7% επί του συνόλου)	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΩΝ	6	
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	Πολύ πλούσια (20 περίπου φωτογραφίες, εικόνες, σκίτσα, χάρτες, αφίσες, κόμικς)	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ⁶³	Εισαγωγική σελίδα	1
	1. Το Ιστορικό Δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης	6
	2. Το ιστορικό ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ και την ΕΕ	1
	3. Η Μετάβαση από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα ΕΟΚ στην Ευρωπαϊκή Ένωση ΕΕ	2
	4. Δομή βασικά όργανα και λειτουργίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης	2
	5. Υποχρεώσεις και Δικαιώματα των κρατών-μελών και των Ευρωπαίων Πολιτών	1
	6. Η Ευρωπαϊκή και ελληνική ταυτότητα (Ευρώπη, Μεσόγειος, Βαλκάνια, Διασπορά)	1.5
	Ανακεφαλαίωση-Περίληψη-Ερωτήσεις	1.5
ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ (όπως αναγράφονται στην Εισαγωγή του Κεφαλαίου για την ΕΕ)	Οι μαθητές να είναι σε θέση: α. Να απαριθμούν λόγους και αιτίες δημιουργίας ΕΕ και να αναφέρουν διαδικασία ένταξης της Ελλάδος στην ΕΕ β. Να αιτιολογούν τη μετάβαση από την Ε.Ο.Κ στην ΕΕ γ. Να αναφέρουν 4 βασικά όργανα και τρεις λειτουργίες της ΕΕ δ. Να ορίζουν την ευρωπαϊκή ιθαγένεια ε. Να γνωρίζουν τα βασικά δικαιώματά τους και υποχρεώσεις τους ως Ευρωπαίοι πολίτες στ. Να διακρίνουν τα χαρακτηριστικά της Ευρωπαϊκής και Εθνικής ταυτότητας ζ. Να αιτιολογούν τη δράση και η συμβολή των Ελλήνων και των άλλων λαών στην ανάπτυξη του παγκόσμιου πολιτισμού	
ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΒΑΣΙΚΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	-	
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ, ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	8	

⁶³ Οι σελίδες γράφονται κατά προσέγγιση.

Δ. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

Το Κεφάλαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελεί το τρίτο Κεφάλαιο του τρίτου μέρους του βιβλίου, κάτω από τον τίτλο: «*Το άτομο, το κράτος, οι διεθνείς οργανισμοί και η Ευρωπαϊκή Ένωση*». Σύμφωνα με τους συγγραφείς, το τρίτο μέρος αναφέρεται σε ζητήματα τα οποία «*αφορούν το ρόλο και τη λειτουργία των Διεθνών Οργανώσεων, καθώς και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έμφαση δίνεται στην έννοια του Ευρωπαίου Πολίτη και της Ελληνικής και Ευρωπαϊκής ταυτότητας*»⁶⁴. Στο σύνολο των 240 σελίδων του εγχειριδίου, η ανάλυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης εκτείνεται σε 16 περίπου σελίδες μαζί με την Εισαγωγική σελίδα, την Ανακεφαλαίωση και τις Ερωτήσεις του Κεφαλαίου.

Στο 1^ο Κεφάλαιο του τρίτου μέρους και ειδικότερα στο Υποκεφάλαιο 1.3 με τον τίτλο «*Διεθνείς οργανισμοί και Ευρωπαϊκή ένωση-Ομοιότητες και διαφορές*» εξετάζονται οι διαφορές και οι ομοιότητες των διεθνών οργανισμών με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζεται στους μαθητές ως μια «*ιδιόμορφη, πολιτική, κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική οντότητα*», η οποία διαφέρει από τους διεθνείς οργανισμούς λόγω της ύπαρξης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και άλλων οργάνων, οι αποφάσεις των οποίων είναι, στην πλειονότητά τους, υποχρεωτικές για τα κράτη-μέλη⁶⁵. Επιπλέον στις διαφορές με τους διεθνείς οργανισμούς συμπεριλαμβάνονται: οι στενοί δεσμοί μεταξύ των κρατών-μελών που αναπτύσσονται λόγω της οικονομικής και πολιτικής ένωσης, οι μηχανισμοί ελέγχου και επιβολής κυρώσεων που διαθέτει η Ένωση καθώς και η θέσπιση της Ευρωπαϊκής ιθαγένειας που συνεπάγεται την ιδιότητα του Ευρωπαίου πολίτη για όλους τους υπηκόους των κρατών-μελών της.

Στο εν λόγω εγχειρίδιο, το Κεφάλαιο που αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση έχει την ίδια περίπου δομή με αυτήν του προηγούμενου εγχειριδίου. Τα περιεχόμενα του 3^{ου} Κεφαλαίου που αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν ως εξής:

1. Το Ιστορικό Δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης
2. Το Ιστορικό ένταξης της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ και την Ε.Ε.
3. Η Μετάβαση από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση
4. Δομή βασικά όργανα και λειτουργίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης
5. Υποχρεώσεις και Δικαιώματα των κρατών-μελών και των Ευρωπαίων Πολιτών
6. Η Ευρωπαϊκή και ελληνική ταυτότητα (Ευρώπη, Μεσόγειος, Βαλκάνια, Διασπορά)

⁶⁴ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α.- ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ-ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ, Ε.-ΜΑΚΡΥΝΙΩΤΗ, Γ. - ΨΥΧΟΠΑΙΔΗΣ, Κ., *Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2001, σ. 9

⁶⁵ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ.191.

Αναλυτικότερα:

Οι διδακτικοί στόχοι του Κεφαλαίου αναγράφονται στην εισαγωγική σελίδα. Σύμφωνα με του συγγραφείς, οι διδακτικοί στόχοι είναι: *«η παροχή πληροφοριών και γνώσεων για την καλύτερη κατανόηση των λόγων δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των στόχων της, των λόγων ένταξης της Ελλάδας στην Ε.Ε. καθώς και του ρόλου της Ελλάδος στην ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ταυτότητας και του ευρωπαϊκού πολιτισμού»*. Στους στόχους του Κεφαλαίου επίσης περιλαμβάνονται *«η ενίσχυση της ευρωπαϊκής πολιτισμικής κληρονομιάς χωρίς εθνοκεντρικές και ρατσιστικές τάσεις και η βοήθεια στη συνειδητοποίηση των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των ευρωπαίων πολιτών μέσα στην πολυπολιτισμική ευρωπαϊκή κοινωνία»*⁶⁶.

Υποκεφάλαιο 3.1 «Το Ιστορικό της Δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ)»

Το Υποκεφάλαιο έχει έκταση 6 περίπου σελίδες. Η Ευρώπη προσεγγίζεται από τη γεωγραφική και πολιτισμική της διάσταση. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, κοινά στοιχεία που βοήθησαν την ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής ιδέας δηλαδή *«του αισθήματος της συλλογικότητας και της κοινής αναφοράς»*⁶⁷, είναι *«η ελληνική παιδεία και η οικουμενική της ιδεολογία, η Ρωμαϊκή Οργάνωση και το Δίκαιο, ο Χριστιανισμός και ο Διαφωτισμός»*⁶⁸. Η ιστορική εμπειρία και τα αποτελέσματα των Παγκοσμίων πολέμων, οδήγησαν, σύμφωνα με τους συγγραφείς, στην ανάγκη κοινής υποστήριξης των λαών της Ευρώπης, ξεκινώντας με την υπογραφή της Συνθήκης των Παρισίων (ΕΚΑΧ) και φτάνοντας επιγραμματικά μέχρι τη δημιουργία της ΕΕ το 1992 και η διεύρυνση του 1995.

Υποκεφάλαιο 3.2 «Το Ιστορικό της ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ και την ΕΕ»

Το Υποκεφάλαιο έχει έκταση 1 περίπου σελίδα. Παρουσιάζεται η πορεία ένταξης της Ελλάδας από την υπογραφή της Συμφωνίας των Αθηνών το 1961, έως την πραγματοποίηση της ένταξης την 1-1-1981. Ένθερμοι υποστηρικτές της Ευρωπαϊκής ιδέας, αναφέρονται, κατά τη δεκαετία του 1920, ο Ελευθέριος Βενιζέλος και ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου.

Υποκεφάλαιο 3.3 «Η Μετάβαση από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΟΚ) στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ)»

Το Υποκεφάλαιο έχει έκταση 2 περίπου σελίδες. Περιγράφεται η πορεία από τη συγχώνευση των ΕΚΑΧ, ΕΟΚ και ΕΚΑΕ σε μια, την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

⁶⁶ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 210

⁶⁷ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 210

⁶⁸ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 209

(ΕΟΚ), μέχρι την κύρωση της Συνθήκης του Μάαστριχτ (1993) και την τροποποίησή της με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997). Στο κείμενο περιλαμβάνονται οι 2 κύριοι άξονες της Συνθήκης του Μάαστριχτ και οι στόχοι της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τονίζεται επίσης το γεγονός ότι η Συνθήκη του Άμστερνταμ «έρχεται να καλύψει δημοκρατικά, κοινωνικά και πολιτικά «ελλείμματα» της συνθήκης του Μάαστριχτ και κυρίως να διευρύνει και να διασφαλίζει τα δικαιώματα των πολιτών»⁶⁹.

Υποκεφάλαιο 3.4 «Δομή, βασικά όργανα και λειτουργίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης»

Το Υποκεφάλαιο έχει έκταση 2 σελίδες περίπου και παρουσιάζει τα κύρια θεσμικά όργανα της ΕΕ με την εξής σειρά: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Συμβούλιο Υπουργών, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, Ελεγκτικό Συνέδριο. Περιγράφονται επίσης τα είδη των νομικών πράξεων που εκδίδουν τα όργανα της ΕΕ καθώς και η «αρχή της επικουρικότητας».

Υποκεφάλαιο 3.5 «Υποχρεώσεις και δικαιώματα των κρατών-μελών και των Ευρωπαίων πολιτών»

Το Υποκεφάλαιο έχει έκταση 1 περίπου σελίδα. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, «Ο σεβασμός της ιστορίας, της γλώσσας, του πολιτισμού, των παραδόσεων, της αρχής της αλληλεγγύης και της συνοχής, είναι από τα βασικά δικαιώματα που υπερασπίζονται τα κράτη-μέλη, αλλά ταυτόχρονα αποτελούν και τις βασικές υποχρεώσεις μεταξύ τους για την ανάπτυξη της δημοκρατίας, της ασφάλειας, του πολιτισμού και της ειρήνης»⁷⁰. Στο ίδιο Υποκεφάλαιο αναφέρεται επίσης η έννοια της Ευρωπαϊκής ιθαγένειας, όπως αυτή περιγράφεται στο άρθρο 8 της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Αναφέρονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των Ευρωπαίων πολιτών, που προκύπτουν από αυτήν και τονίζεται η θεμελιώδης αρχή του Ευρωπαϊκού δικαίου βάσει της οποίας «απαγορεύεται οποιαδήποτε διάκριση με βάση την ιθαγένεια μεταξύ των υπηκόων των κρατών-μελών της ΕΕ»⁷¹.

Το Υποκεφάλαιο ολοκληρώνεται με τη φράση «Τα δικαιώματα των Ευρωπαίων πολιτών βρίσκονται στο επίκεντρο της Ένωσης ως: ευρωπαϊκά-πολιτικά δικαιώματα, ως θεμελιώδη δικαιώματα, ...»⁷².

Υποκεφάλαιο 3.6. «Ευρωπαϊκή και ελληνική ταυτότητα (Ευρώπη, Μεσόγειος, Βαλκάνια, Διασπορά)»

Το Υποκεφάλαιο έχει έκταση 1,5 περίπου σελίδα. Οι συγγραφείς αναφέρονται στην έννοια της «ταυτότητας» και στα στοιχεία που συνθέτουν την εθνική ταυτότητα. Σχε-

⁶⁹ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 216.

⁷⁰ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 219.

⁷¹ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 220.

⁷² ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 220.

τικά με την καθιέρωση της Ευρωπαϊκής ιθαγένειας, υποστηρίζεται ότι η ΕΕ αποβλέπει «στη δημιουργία μιας κοινής συνείδησης και ενός κοινού αισθήματος, ότι όλοι οι πολίτες των κρατών-μελών της ανήκουμε στην ίδια κοινότητα και μοιραζόμαστε την ίδια ιστορική πορεία στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού πολιτισμού»⁷³. Το Υποκεφάλαιο ολοκληρώνεται με αναφορά στα σύμβολα της κοινής ταυτότητας και με την προβολή του ερωτήματος κατά πόσον το κοινό αίσθημα της ευρωπαϊκής ταυτότητας είναι δυνατόν να υπάρξει σε λαούς με τόσες πολιτισμικές διαφορές. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, «όταν η κοινή πορεία και τα κοινά συμφέροντα δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις, τότε ο Ευρωπαίος πολίτης θα είναι πια γεγονός»⁷⁴.

Ερωτήσεις

Οι ερωτήσεις προς τους μαθητές, οι οποίες παρατίθενται στο τέλος του Κεφαλαίου για την ΕΕ είναι συνολικά οκτώ. Οι ερωτήσεις αυτές είναι κυρίως ερωτήσεις κατανόησης και ελέγχου γνώσεων.

Εικονογράφηση

Η Εικονογράφηση του Κεφαλαίου είναι πλούσια. Ενδεικτικά αναφέρονται:

- α. Εικόνες που αφορούν το μύθο της αρπαγής της Ευρώπης: Ψηφιδωτό από τις αρχαιότητες της Σπάρτης⁷⁵, πίνακας του Μουσείου του Λούβρου⁷⁶, κόμικς⁷⁷.
- β. Φωτογραφίες από τις στιγμές Υπογραφής των Συνθηκών: της Ρώμης⁷⁸, του Μάαστριχτ⁷⁹, της ένταξης της Ελλάδος στην ΕΟΚ⁸⁰
- γ. Χάρτης με τα 15 κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁸¹,
- δ. Σχεδιαγράμματα κ.τ.λ.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εικονογράφηση της σελίδας 211, όπου ζητείται από τους μαθητές να σχολιάσουν τα στοιχεία φωτογραφιών της σελίδας «σε σχέση με την *Ευρωπαϊκή ιδέα*». Οι συγκεκριμένες φωτογραφίες απεικονίζουν: α. Γλυπτά από τον Καθεδρικό ναό της Παναγίας των Παρισίων, β. Το Μυστικό Δείπνο σε ξυλόγλυπτο τέμπλο φιλοτεχνημένο από τον αυτοδίδακτο ιερέα Κων/νο Αθανασούλα, γ. Το Κολοσσαίο της Ρώμης και δ. Τον Παρθενώνα

⁷³ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 220.

⁷⁴ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 221.

⁷⁵ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 208.

⁷⁶ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 209.

⁷⁷ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 210.

⁷⁸ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 212.

⁷⁹ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 213.

⁸⁰ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 215.

⁸¹ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 214.

Ε. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ ΣΤΟ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Ε.1. ΒΙΒΛΙΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

Το βιβλίο που απευθύνεται στον καθηγητή του μαθήματος «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή» έχει έκταση 108 σελίδες⁸².

Στο Μέρος Γ' «*Το Άτομο, Το Κράτος, οι Διεθνείς Οργανισμοί και η Ευρωπαϊκή Ένωση*» και με τον τίτλο «*Διδακτική Μεθοδολογία-Γενική Προβληματική*» αναφέρεται ότι οι σκοποί και οι στόχοι του συγκεκριμένου μέρους συνάδουν με τους γενικούς και, όπου είναι δυνατόν, με τους ειδικούς σκοπούς της εκπαίδευσης⁸³. Αναφέρεται επίσης ότι το μέρος αυτό «*συγκλίνει στην ιδέα της ευρωπαϊκής διάστασης, της ισότητας των φύλων, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της αναγνώρισης της διαφορετικότητας και της πολυπολιτισμικότητας, της προστασίας του περιβάλλοντος καθώς και της ειρηνικής συνύπαρξης των ατόμων και λαών*»⁸⁴. Οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι μέσα από μια σειρά δραστηριοτήτων, αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία στην εκ μέρους των μαθητών καλλιέργεια θετικών στάσεων και αντιλήψεων σχετικά με την «*αποδοχή του διαφορετικού άλλου*», τον «*σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τον αντιρατσισμό, την καταπολέμηση των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων για τους λαούς και τις μειονοτικές ομάδες*»⁸⁵.

Το Κεφάλαιο που αφορά την ΕΕ είναι το Κεφάλαιο 3 του Μέρους Γ' και περιλαμβάνει 5 σελίδες συμπεριλαμβανομένης και της Βιβλιογραφίας. Σύμφωνα με τον ενδεικτικό προγραμματισμό της διδασκαλίας του κεφαλαίου της ΕΕ, το Κεφάλαιο πρέπει να διαιρείται από τον καθηγητή ο οποίος το διδάσκει στις εξής τέσσερις διδακτικές ενότητες.

1η Διδακτική ενότητα: Το ιστορικό δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης

2η Διδακτική ενότητα: Το ιστορικό ένταξης της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ και η μετάβαση από την Ε.Ο.Κ στην ΕΕ

3η Διδακτική ενότητα: Δομή-Βασικά όργανα-Λειτουργίες της ΕΕ

⁸² Το Μέρος Γ' αποτελείται από τα εξής 3 κεφάλαια. Κεφάλαιο 1: «Διεθνής Κοινότητα, Διεθνείς Σχέσεις και Διεθνείς Οργανισμοί» Κεφάλαιο 2: «Διεθνείς Σχέσεις και Διεθνείς Οργανισμοί» Κεφάλαιο 3: «Η Ευρωπαϊκή Ένωση»

⁸³ Ως γενικοί σκοποί της εκπαίδευσης, στην επίτευξη των οποίων δίνεται ιδιαίτερη σημασία από τους συγγραφείς για το συγκεκριμένο Μέρος του σχολικού εγχειριδίου, αναφέρονται οι περιγραφόμενοι στο άρθρο 1 του Ν. 1566/85 που αφορούν την «*ανάπτυξη πνεύματος φιλίας και συνεργασίας με όλους τους λαούς της γης, προσβλέποντας σε έναν κόσμο καλύτερο, δίκαιο και ειρηνικό*» (παρ. ε), Βιβλίο καθηγητή, σ. 94.

⁸⁴ Βιβλίο καθηγητή, σ. 93.

⁸⁵ Βιβλίο καθηγητή, σ. 94.

4η Διδακτική ενότητα: «Δικαιώματα και υποχρεώσεις των κρατών-μελών και Ευρωπαίων πολιτών και ευρωπαϊκή και ελληνική ταυτότητα».

Οι συγγραφείς θέτουν και ορισμένους γενικούς προβληματισμούς, οι οποίοι θα πρέπει να απασχολήσουν την σχολική τάξη, όπως:

-«Η Ευρωπαϊκή ιθαγένεια πιθανό να δελεάσει τα παιδιά για τα μελλοντικά τους σχέδια γι' αυτό θα πρέπει να έχουν όσο το δυνατόν καλύτερη πληροφόρηση για τη λειτουργία της Ένωσης και κυρίως για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους ως Ευρωπαίων πολιτών»⁸⁶.

-«Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι κάτι πολύ περισσότερο από το απλό σύνολο των κρατών-μελών που την αποτελούν. Η πολιτισμική ποικιλομορφία της Ευρώπης θα πρέπει να ειπωθεί σαν ευλογία για εμπλουτισμό και όχι σαν κατάρα για αλληλοσπαραγμό»⁸⁷.

-«Η λειτουργία της Ένωσης και ο ρόλος της προς τους τρίτους καθώς και η ευρωπαϊκή ιθαγένεια και ταυτότητα»⁸⁸.

Η συγγραφική ομάδα συστήνει προς τους διδάσκοντες προκειμένου να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις αυτού του κεφαλαίου και να αποφευχθεί η απλή ιστορική αναφορά και να έχουν προετοιμαστεί εκ των προτέρων κατάλληλα. Επίσης προτείνεται η αξιοποίηση του πλούσιου εποπτικού υλικού που έχει παραχθεί από την ίδια την Ένωση καθώς και η πρόσβαση στο διαδίκτυο και ειδικότερα στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://citizens.eu.int>.

E.2. ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΜΑΘΗΤΗ

Το τετράδιο μαθητή έχει 113 σελίδες και την ΕΕ αφορούν οι σελίδες 107 έως 113. Το Κεφάλαιο ακολουθεί τις 4 Διδακτικές ενότητες που προτείνονται στο βιβλίο καθηγητή. Κάθε Διδακτική ενότητα περιλαμβάνει ερωτήσεις, δραστηριότητες και ένα πολύ σύντομο τεστ Αυτοαξιολόγησης.

⁸⁶ Βιβλίο καθηγητή, σ. 103.

⁸⁷ Βιβλίο καθηγητή, σ. 103.

⁸⁸ Βιβλίο καθηγητή, σ. 103.

ΣΤ. ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ-ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΛΕΞΕΩΝ- ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ (*)

<i>Λέξεις - Έννοιες κλειδιά</i>		(1) <i>Κειμενική αναφορά</i>			(2) <i>Εικονιστική αναφορά</i>	(3) <i>Ασκήσεις γνωστικής επεξεργασίας</i>	(4) <i>Εργασίες, Δραστηριότητες εντός της τάξης</i>	(5) <i>Σχέδια Εργασίας</i>	<i>Συμπεράσματα όσον αφορά τη:</i>		
		*	**	** *					Μετάδοση γνώσεων 1 =+ 1+2=++ 1+2+3=+++	Ανάπτυξη δεξιοτήτων/ ικανοτήτων (1+2+3+4) ή (1+4)	Καλλιέργεια στάσεων (4) ή (5) (4+5)
Ιστορικό-μέλη-διευρύνσεις			+		+	+	-	-	+++	-	-
Ευρωπαϊκές Συνθήκες			+		+	+	+	-	+++	+	+
Όργανα-Αρμοδιότητες			+		+	+	+	-	+++	+	-
Συνθήκη Μάαστριχτ			+		+	+	+	-	+++	+	+
Ευρωπαϊκή ενοποίηση			+		-	+	-	-	++	-	-
Κοινωνική συνοχή		+			-	-	-	-	+	-	-
Πολίτης				+	+	+	-	-	+++	-	-
Είδη δικαιωμάτων				+	+	+	+	-	+++	+	+
Οικονομική ένωση		+			+	+	-	-	+++	-	-
Πολιτική ένωση			+		-	-	-	-	+	-	-
<i>Άλλες έννοιες</i>	Ευρωπαϊκή ιδέα			+	+	+	+	-	+++	+	+
	Ευρωπαϊκή ταυτότητα			+	+	+	+	-	+++	+	+
	πολυμορφία			+	-	+	+	-	+++	+	+
	Ευρωπαϊκή ιθαγένεια			+	-		+	-	++	+	+

(*)Σχολικό εγχειρίδιο+ Βιβλίο του καθηγητή +Τετράδιο του μαθητή.

Z. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ένα από τα δεκαπέντε συνολικά κεφάλαια του σχολικού εγχειριδίου. Σημειώνεται ότι το Κεφάλαιο αυτό μελέτησε, σχολίασε και διόρθωσε ο διεθνολόγος πανεπιστημιακός κ. Μιχάλης Τσινισιζέλης⁸⁹.

Η επεξεργασία των στοιχείων και η αποτύπωση στον Πίνακα βασίστηκε στο εγχειρίδιο του μαθητή «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή» το οποίο εισήχθη στην Γ΄ Γυμνασίου το 1998 καθώς και στο συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό, δηλαδή στο βιβλίο του καθηγητή και στο Τετράδιο του μαθητή.

Οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί ως αντικείμενο επεξεργασίας του κεφαλαίου και αποτυπώνονται στον πίνακα, αναφέρονται κυρίως στην κοινωνική και πολιτική διάσταση της ΕΕ και είναι οι ίδιες με αυτές του προηγούμενου σχολικού εγχειριδίου. Στον πίνακα συμπεριελήφθησαν, ως «άλλες έννοιες», λέξεις έννοιες κλειδιά οι οποίες έχουν αποτελέσει αντικείμενο επεξεργασίας από τους συγγραφείς στο εγχειρίδιο

Αναλυτικότερα:

Η Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζεται στους μαθητές ως μια *«υπερκρατική οντότητα»*, ως μια *«υπερεθνική διακυβερνητική οργάνωση»* η οποία δεν υπάγεται στους παραδοσιακούς διεθνείς οργανισμούς λόγω της *«ιδιομορφίας της πολιτικής της οντότητας καθώς και των συνεχιζόμενων διαδικασιών μετάβασης στη νομισματική και πολιτική ένωση»*⁹⁰. Βασικότερος λόγος παρουσίασης και εξέτασης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο σχολικό βιβλίο αναγράφεται το ότι η Ελλάδα από το 1981 είναι πλήρες μέλος της και επομένως *«η γνώση των θεσμών και των λειτουργιών της θεωρείται απαραίτητη για τους πολίτες της χώρας μας, καθώς αυτοί είναι ταυτόχρονα και πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία είναι πλέον στην καθημερινή μας ζωή»*⁹¹.

Σύμφωνα με τις οδηγίες της συγγραφικής ομάδας, *«Το Ιστορικό της δημιουργίας της ΕΕ»* αποτελεί την 1^η Διδακτική ενότητα⁹². Στο βιβλίο του μαθητή οι μαθητές μέσα από ένα σύγχρονο υποθετικό παράδειγμα όπου Γάλλοι και Έλληνες μαθητές Γυμνασίου συμμετείχαν σε πρόγραμμα εκπαιδευτικών ανταλλαγών του Ευρωπαϊκού

⁸⁹ Τα κείμενα του Γ΄ Μέρους *«μελέτησαν, σχολίασαν και διόρθωσαν οι διεθνολόγοι πανεπιστημιακοί Αλέξης Ηρακλείδης και Μιχάλης Τσινισιζέλης»*. Ειδικότερα αναφέρεται ότι ο κ. Ηρακλείδης συνέβαλε στο πρώτο και δεύτερο Κεφάλαιο και ο κ. Τσινισιζέλης στο τρίτο, το Κεφάλαιο που αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση, ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 10.

⁹⁰ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 183.

⁹¹ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 183.

⁹² Βιβλίο καθηγητή, σ. 104.

προγράμματος «Σωκράτης», οδηγούνται, μέσω κατάλληλων ερωτήσεων, να ανακαλύψουν «κοινές ρίζες, κοινούς αγώνες και κοινά στοιχεία του Ευρωπαϊκού πολιτισμού».⁹³ Ο μύθος της αρπαγής της Ευρώπης χρησιμοποιείται για να δείξει στους μαθητές την «πολιτισμική πορεία που συνδέθηκε με την αμοιβαία επίδραση των πολιτισμών (Ασιατικού και Ευρωπαϊκού)»⁹⁴. Το κείμενο εμπλουτίζεται με εικόνες για τον μύθο και την αρπαγή της Ευρώπης⁹⁵. Βαρύτητα δίνεται από τους συγγραφείς στην έννοια της «Ευρωπαϊκής ιδέας». Όπως αναγράφεται στο Βιβλίο του καθηγητή «Εμφαση δίνεται εδώ στην ευαισθητοποίηση των μαθητών στην ευρωπαϊκή ιδέα καθώς και στη συμβολή του ελληνισμού στην ανάπτυξη της ιδέας αυτής»⁹⁶. Στο σχολικό εγχειρίδιο η γέννηση της Ευρωπαϊκής ιδέας συνδέεται με τον Ευρωπαϊκό πολιτισμό και οι μαθητές καλούνται να σχολιάσουν και να συνδέσουν στοιχεία φωτογραφιών με την Ευρωπαϊκή ιδέα⁹⁷. Με αφορμή την ερώτηση που παρατίθεται στο τέλος του κεφαλαίου της ΕΕ οι μαθητές καλούνται να συσχετίσουν τον μύθο της αρπαγής της Ευρώπης με την «οικουμενικότητα του ελληνικού πολιτισμού»⁹⁸ ενώ επιπλέον στο Τετράδιο του μαθητή οι μαθητές καλούνται μέσα από σχετική δραστηριότητα να αναπτύξουν «τα κοινά στοιχεία που βοήθησαν στην ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής ιδέας»⁹⁹.

Σύμφωνα με τις οδηγίες της συγγραφικής ομάδας, «Το ιστορικό ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ και η μετάβαση από την Ε.Ο.Κ στην ΕΕ» αποτελεί την 2^η Διδακτική ενότητα¹⁰⁰. Στο βιβλίο του μαθητή, η πορεία προς τη δημιουργία της ΕΕ παρουσιάζεται από τους συγγραφείς πολύ συνοπτικά ξεκινώντας με την υπογραφή της Συνθήκης των Παρισίων (ΕΚΑΧ) μέχρι τη δημιουργία της ΕΕ το 1992 και τη διεύρυνση του 1995. Η Υπογραφή της Συνθήκης της Ρώμης και η Υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ παρουσιάζονται σε φωτογραφίες και οι διευρύνσεις της ΕΕ μέχρι το 1995 σε συγκεντρωτικό πλαίσιο. Η πορεία ένταξης της Ελλάδας από την υπογραφή της Συμφωνίας των Αθηνών το 1961, έως την πραγματοποίηση της ένταξης την 1-1-1981 παρουσιάζεται σε χωριστό Υποκεφάλαιο (3.2). Από τις ερωτήσεις που παρατίθενται στο τέλος του κεφαλαίου τρεις εξ αυτών αφορούν στην πορεία της δημιουργίας της

⁹³ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 209

⁹⁴ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 210.

⁹⁵ Ψηφιδωτό από τις αρχαιότητες της Σπάρτης, Μουσείο Λούβρου, κόμικς.

⁹⁶ Βιβλίο καθηγητή, σ. 104.

⁹⁷ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 211. Οι συγκεκριμένες φωτογραφίες απεικονίζουν: α. Γλυπτά από τον Καθεδρικό ναό της Παναγίας των Παρισίων, β. Το Μυστικό Δείπνο σε ξυλόγλυπτο τέμπλο φιλοτεχνημένο από τον αυτοδίδακτο ιερέα Κων/νο Αθανασούλα, γ. Το Κολοσσαίο της Ρώμης και δ. Τον Παρθενώνα.

⁹⁸ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 222.

⁹⁹ Τετράδιο μαθητή, σ. 107.

¹⁰⁰ Βιβλίο καθηγητή, σ. 105.

ΕΕ ενώ αντίστοιχες ερωτήσεις υπάρχουν και στο Τετράδιο του μαθητή. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η δραστηριότητα στην οποία οι μαθητές καλούνται να πραγματοποιήσουν μια μικρή δημοσκόπηση στην τάξη τους σχετικά με «τα οφέλη και τις απώλειες από τη συμμετοχή μας στην ΕΕ»¹⁰¹.

Η Μετάβαση από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΟΚ) στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) παρουσιάζεται στους μαθητές επίσης με κατανοητό τρόπο. Έμφαση δίνεται στη Συνθήκη του Μάαστριχτ και στους 2 κύριους άξονες της (ΟΝΕ και προώθηση της Πολιτικής Ένωσης). Αναφορά γίνεται και στη Συνθήκη του Άμστερνταμ ενώ οι κύριοι στόχοι της ΕΕ παρουσιάζονται επίσης με κατανοητό τρόπο για τους μαθητές. Στο τετράδιο του μαθητή οι ερωτήσεις που αντιστοιχούν στην πορεία μετάβασης προς την ΕΕ είναι λίγες και αφορούν κυρίως την κατανόηση της συγκεκριμένης ύλης.

Σύμφωνα με τις οδηγίες της συγγραφικής ομάδας, «Δομή-Βασικά Όργανα και Λειτουργίες της ΕΕ» αποτελούν την 3^η Διδακτική ενότητα¹⁰². Τα κύρια θεσμικά όργανα οι λειτουργίες και τα είδη των νομικών πράξεων που εκδίδει η ΕΕ παρουσιάζονται σε δύο σελίδες του σχολικού εγχειριδίου ενώ η ερώτηση που αντιστοιχεί στο αντίστοιχο Υποκεφάλαιο απαιτεί από τους μαθητές απλά να αναφέρουν τρία βασικά όργανα της ΕΕ και δύο νομικές πράξεις της. Στο τετράδιο του μαθητή υπάρχουν 2 σχετικές δραστηριότητες ενώ οι ερωτήσεις αυτοαξιολόγησης αφορούν την κατανόηση της συγκεκριμένης ύλης.

Σύμφωνα με τη συγγραφική ομάδα, η 4^η Διδακτική ενότητα που αφορά τα «Δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των κρατών-μελών και Ευρωπαίων πολιτών καθώς και την ευρωπαϊκή και ελληνική ταυτότητα» θεωρείται ίσως η πιο σημαντική ενότητα του κεφαλαίου για το γεγονός ότι αναφέρεται στην ευρωπαϊκή ιθαγένεια και στην ευρωπαϊκή ταυτότητα, τα θεμέλια της πολιτικής και πολιτισμικής ένωσης. Έμφαση δίνεται στην ιδιότητα του Ευρωπαίου πολίτη καθώς και τον εμπλουτισμό των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων του¹⁰³. Προτείνεται επίσης ότι οι έννοιες του «αλληλοσεβασμού και της ανοχής της διαφορετικότητας» πρέπει να γίνουν ιδιαίτερα κατανοητές από τους μαθητές, προκειμένου αυτοί να αναπτύξουν στάσεις και συμπεριφορές απαλλαγμένες από ρατσιστικές και στερεοτυπικές αντιλήψεις. Στο σχολικό εγχειρίδιο, η συγκεκριμένη διδακτική ενότητα παρουσιάζεται σε 2,5 σελίδες. Οι συγγραφείς αναφέρονται στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τις Συνθήκες για τα

¹⁰¹ Βιβλίο καθηγητή, σ. 105.

¹⁰² Βιβλίο καθηγητή, σ. 106.

¹⁰³ Βιβλίο καθηγητή, σ. 107.

κράτη-μέλη καθώς και στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των Ευρωπαίων πολιτών, που προκύπτουν από την έννοια της Ευρωπαϊκής ιθαγένειας. Προσεγγίζεται η έννοια της «ταυτότητας» και τα στοιχεία που συνθέτουν την εθνική ταυτότητα. Οι μαθητές μαθαίνουν μερικά από τα σύμβολα της κοινής ταυτότητας όπως το ευρωπαϊκό διαβατήριο¹⁰⁴, τον ευρωπαϊκό ύμνο, την ευρωπαϊκή σημαία¹⁰⁵, το κοινό νόμισμα. Στη συγκεκριμένη διδακτική ενότητα αντιστοιχούν δύο ερωτήσεις όπου οι μαθητές καλούνται να αναφέρουν δύο δικαιώματα που απορρέουν από την ιδιότητά τους ως Ευρωπαίοι πολίτες και τρία στοιχεία που θεωρούν ότι θα ενισχύσουν την Ευρωπαϊκή Ταυτότητα. Το τετράδιο του μαθητή για τη συγκεκριμένη διδακτική ενότητα προτείνει 3 σχετικές δραστηριότητες καθώς και ερωτήσεις κατανόησης¹⁰⁶. Το κείμενο του σχολικού βιβλίου είναι εμπλουτισμένο με πλούσια εικονογράφηση ιδιαίτερα βοηθητική για τους μαθητές.

¹⁰⁴ Υπάρχει και σε φωτο, σ. 220.

¹⁰⁵ Υπάρχει και σε φωτο, σ. 219.

¹⁰⁶ Στόχος της 1^{ης} δραστηριότητας είναι ο προβληματισμός των μαθητών πάνω στα «νέα δικαιώματα που αποκτά κανείς με την ευρωπαϊκή ιθαγένεια» και να δημιουργήσει «θετικές στάσεις για τη ζωή μας στην ΕΕ ή με την ΕΕ». Στόχος της 2^{ης} δραστηριότητας είναι το να «ενδυναμώσει την ελληνική ταυτότητα» και να δώσει το μήνυμα ότι «με την κοινή συνύπαρξη μπορούμε να ανταλλάξουμε και να βελτιώσουμε τα καλά μας στοιχεία και να απορρίψουμε τα αρνητικά μας». Στόχος της 3^{ης} δραστηριότητας είναι να δείξει την αξία των διαφορετικών πολιτισμών και να επισημάνει «πώς όλοι οι λαοί προσπαθούν με τους δικούς τους τρόπους να διατηρήσουν τη δική τους ταυτότητα, μέσα στο πολιτισμικό περιβάλλον της χώρας υποδοχής».

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2006

Α. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΣΕ ΠΙΝΑΚΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ		
ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	Γυμνάσιο, Γ' Τάξη		
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	2006 – 2010		
ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ	α. Στέλλα Σωτηρίου, Νομικός, Εκπ. Δ/θμιας Εκπαίδευσης β. Στυλιανή Κορδονούρη, Νομικός, Εκπ. Δ/θμιας Εκπαίδευσης γ. Αικ <u>Ζαφρανίδου</u> , Κοινωνιολόγος, Εκπ. Δ/θμιας Εκπαίδευσης		
ΕΚΤΑΣΗ (αριθμός σελίδων)	151		
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	ΕΝΟΤΗΤΑ Ι. ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ σσ.11-56	1.Εισαγωγικές έννοιες	11-13
		2. Κοινωνικές ομάδες	14-19
		3. Κοινωνική οργάνωση και μεταβολή	20-29
		4. Κοινωνικοί θεσμοί	30-36
		5. Κοινωνικοποίηση και κοινωνικός έλεγχος	37-45
		6. Κοινωνικά προβλήματα	46-56
	ΕΝΟΤΗΤΑ ΙΙ. ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ σσ. 59-119	7. Το άτομο και η πολιτεία	57-65
		8 Τα πολιτεύματα και το Σύνταγμα.	66-75
		9. Εκλογές, κόμματα, ΜΜΕ	76-86
		10. Οι λειτουργίες του κράτους	87-97
		11. Η Διοίκηση	98-103
		12. Δικαιώματα και υποχρεώσεις του πολίτη	104-119
	ΕΝΟΤΗΤΑ ΙΙΙ: ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ	13. Ευρωπαϊκή Ένωση	120-131
	ΕΝΟΤΗΤΑ ΙV: ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΚΑΙ Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	14. Η Διεθνής Κοινότητα	134-147
ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ (βάσει του Ω.Π.)		2 ώρες εβδομαδιαίως	

Β. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ

Το συγκεκριμένο σχολικό εγχειρίδιο διδάσκεται στην Γ΄ Τάξη του Γυμνασίου από τον Σεπτέμβριο του 2006 και συνοδεύεται από συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό, Βιβλίο καθηγητή. Έχει έκταση συνολικά 151 σελίδες και η συγγραφική ομάδα αποτελείται από δύο εκπαιδευτικούς Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με ειδικότητα Νομικού (ΠΕ13) και μια εκπαιδευτικό με ειδικότητα Κοινωνιολόγου¹⁰⁷. Η συγγραφή του βιβλίου δεν έγινε με τη διαδικασία της ανάθεσης αλλά κατόπιν διαγωνισμού. Η επιτροπή κρίσης αποτελείται από μια Πανεπιστημιακό, η οποία ήταν και μέλος της συγγραφικής ομάδας των δύο προηγούμενων εγχειριδίων Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής, έναν σχολικό σύμβουλο της ειδικότητας των Νομικών και Πολιτικών επιστημών και μια εκπαιδευτικό Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης¹⁰⁸. Υπεύθυνοι του μαθήματος κατά τη συγγραφή ήταν ο κ. Παύλος Μάραντος, Σύμβουλος Νομικών/Πολιτικών Επιστημών στο Π.Ι. και ο κ. Νικόλαος Πετρόπουλος, Σύμβουλος Κοινωνιολογίας στο Π.Ι.

Η συγγραφή του σχολικού εγχειριδίου «Κοινωνική και Πολιτικής Αγωγής» της Γ΄ Γυμνασίου εκδ. 2006 έγινε με βάση το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών και το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών, το οποίο συντάχθηκε από το Π.Ι. το 2001. Το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών του γνωστικού αντικείμενου της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής περιλαμβάνει¹⁰⁹: α) Τους γενικούς σκοπούς της διδασκαλίας του γνωστικού αντικείμενου της Κ.Π.Α. β. Τους άξονες του γνωστικού περιεχομένου. γ) Τους γενικούς γνωστικούς στόχους καθώς και τις αξίες, στάσεις και δεξιότητες που πρέπει να καλλιεργηθούν στους μαθητές μέσω της διδασκαλίας του συγκεκριμένου γνωστικού αντικείμενου και δ) Ενδεικτικές θεμελιώδεις έννοιες διαθεματικής προσέγγισης, οι οποίες διαχέονται στο κείμενο των σχολικών βιβλίων και αποτελούν τη βάση για τον σχεδιασμό διαθεματικών δραστηριοτήτων στα αντίστοιχα ΑΠΣ.

Σύμφωνα με το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής, σκοπός της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής στην υποχρεω-

¹⁰⁷ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Σ.: Νομικός, ΚΟΡΔΟΝΟΥΡΗ, Σ. (Νομικός), ΖΑΦΡΑΝΙΔΟΥ, Α. (Κοινωνιολόγος).

¹⁰⁸ Μέλη της Επιτροπής Κρίσης ήταν η κ. Α. ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., Αναπληρώτρια Καθηγήτρια της Α.Σ.ΠΑΙ.ΤΕ, ο κ. ΜΠΟΥΡΜΠΟΥΛΑΣ, Β., Σχολικός Σύμβουλος, η κ. ΡΟΔΙΤΗ, Σ., Νομικός, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

¹⁰⁹ «Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ) και ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ (Α.Π.Σ) ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ», ΥΠ.Ε.Π.Θ., Αθήνα, 2002, Τόμος Α΄ σ. 13

τική εκπαίδευση ορίζεται η πνευματική, ηθική, κοινωνική, οικονομική, πολιτική και πολιτισμική ανάπτυξη των μαθητών καθώς και η ανάπτυξη της ελληνικής μας ταυτότητας και συνείδησης¹¹⁰:

Άξονες του γνωστικού περιεχομένου του μαθήματος «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή» της Γ΄ τάξης του Γυμνασίου σύμφωνα με το ΔΕΠΠΣ ορίζονται: 1. Το άτομο και η κοινωνία, 2. Το άτομο-πολίτης και η πολιτεία, 3. Το άτομο Ευρωπαίος πολίτης και η Ευρωπαϊκή Ένωση και 4. Το άτομο-κοσμοπολίτης και η διεθνής κοινότητα. Τους ανωτέρω άξονες-ενότητες ακολούθησαν οι συγγραφείς για τη συγγραφή του εγχειριδίου και το περιεχόμενο του βιβλίου χωρίζεται σε τέσσερις μεγάλες ενότητες, όσα και τα επίπεδα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής που συμμετέχει ένας μαθητής¹¹¹. Κάθε ενότητα περιέχει επιμέρους Κεφάλαια.

¹¹⁰ Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ) και ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ (Α.Π.Σ) ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ», ΥΠ.Ε.Π.Θ., Αθήνα, 2002, Τόμος Α, σ. 281. Αναλυτικότερα, ως σκοπός της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής στην υποχρεωτική εκπαίδευση ορίζεται: -Η **πνευματική ανάπτυξη**, με την προώθηση της γνώσης και της κατανόησης του βαθύτερου νοήματος και σκοπού της ζωής και των οικονομικών και διαχρονικών αξιών της ανθρώπινης κοινωνίας, με απώτερο στόχο την εφαρμογή τους στη καθημερινή ζωή.-Η ηθική ανάπτυξη, με την ενθάρρυνση των μαθητών ώστε να αξιολογούν με κριτικό πνεύμα θέματα ελευθερίας, ισότητας δικαιοσύνης, ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων τους στην κοινωνία. -Η **κοινωνική, οικονομική, πολιτική ανάπτυξη**, με τη στήριξη των μαθητών ώστε να αποκτήσουν τη γνώση, την κατανόηση και τις δεξιότητες που είναι απαραίτητα στοιχεία για την ελεύθερη, υπεύθυνη και ενεργό συμμετοχή τους στο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό γίγνεσθαι.-Η πολιτισμική ανάπτυξη, με την ενίσχυση της εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας των μαθητών, τη συνειδητοποίηση της φύσης και του ρόλου των διαφόρων ομάδων στις οποίες ανήκουν, και την αποδοχή της διαφορετικότητας και του πλουραλισμού.-Η ανάπτυξη της ελληνικής μας ταυτότητας και συνείδησης με βάση την εθνική και πολιτισμική μας κληρονομιά. -Η καλλιέργεια των κοινωνικών σχέσεων και της κοινωνικής συνοχής, της ατομικής ευθύνης και της κοινωνικής αλληλεγγύης.

¹¹¹ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Σ. - ΚΟΡΔΟΝΟΥΡΗ, Σ. -, ΖΑΦΡΑΝΙΔΟΥ, Α., *Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2006, σ. 6.

**Γ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ
ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ**

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ		
ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΓΙΑ ΕΕ	1	1/14
ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΕΛΙΔΩΝ	14 /151, (9, 27% επί του συνόλου)	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΩΝ	4	
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	Πάρα πολύ πλούσια (μεγάλος αριθμός φωτογραφιών -πάνω από 20- σκίτσα, διαγράμματα, χάρτες, πίνακες)	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	Εισαγωγική σελίδα	1
	1. Ίδρυση και εξέλιξη	2
	2. Βασικοί θεσμοί	5
	3. Βασικές πολιτικές	2
	4. Πολίτης και Ευρωπαϊκή Ένωση	2
	Εργασίες-δραστηριότητες Κριτήριο αυτοαξιολόγησης του μαθητή	2
ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΒΑΣΙΚΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	Βασικές έννοιες αναγράφονται στο τέλος κάθε Υποκεφαλαίου	
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ, ΕΡΓΑΣΙΕΣ και ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	Εργασίες-Δραστηριότητες: 5	

Δ. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζεται στην Ενότητα ΙΙΙ με τον τίτλο: «Το Άτομο και η Ευρωπαϊκή Ένωση». Το Κεφάλαιο (δέκατο τρίτο) έχει έκταση 14 σελίδες. Περιέχει Εισαγωγική σελίδα, Εργασίες–δραστηριότητες και Κριτήριο αυτοαξιολόγησης του μαθητή. Το Κεφάλαιο διαιρείται στα εξής 4 Υποκεφάλαια:

13.1 Ίδρυση και εξέλιξη

13.2 Βασικοί θεσμοί

13.3 Βασικές πολιτικές

13.4 Ευρωπαίος πολίτης

Σύμφωνα με το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής Γ΄ Γυμνασίου, οι γενικοί γνωστικοί στόχοι καθώς και οι αξίες, στάσεις και δεξιότητες που καλλιεργούνται με τη διδασκαλία του τρίτου άξονα, «*Το άτομο Ευρωπαίος πολίτης και η Ευρωπαϊκή Ένωση*» είναι: Να κατανοήσουν οι μαθητές την οργάνωση και τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την εξέλιξή της, να συμμετέχουν ως Ευρωπαίοι πολίτες ενεργά στο Ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, έχοντας συνείδηση ότι είναι ταυτόχρονα Έλληνες και Ευρωπαίοι πολίτες, να αναπτύσσουν θετική στάση για τα αισθήματα αλληλεγγύης και συνεργασίας μεταξύ λαών και κρατών¹¹².

Οι ειδικοί σκοποί του μαθήματος σχετικά με την ΕΕ και σύμφωνα με το ΑΠΣ, είναι να αναπτύξουν οι μαθητές κοινωνική και πολιτική σκέψη και συνείδηση, ώστε να κατανοούν, να αναλύουν και να ερμηνεύουν τα κοινωνικά και πολιτικά γεγονότα/συμβάντα στην Ελλάδα, στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στον Κόσμο. Να συνειδητοποιήσουν επίσης την αλληλεξάρτηση ανθρώπων και λαών και την ανάγκη για συνεργασία και αλληλεγγύη, αλλά και τη αγωνία και τον αγώνα για προστασία των οικουμενικών αξιών και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Να συνειδητοποιήσουν τέλος ότι είναι πολίτες της Ελλάδας, της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Κόσμου, και ότι έχουν δικαιώματα και υποχρεώσεις¹¹³.

Αναλυτικότερα:

Όπως αναγράφεται στην εισαγωγική σελίδα του κεφαλαίου, οι έννοιες της «*δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και των δικαιωμάτων του ανθρώπου*»¹¹⁴ θεωρούνται βα-

¹¹² ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΟ ΕΝΙΑΙΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ (Δ.Ε.Π.Π.Σ) και ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ (Α.Π.Σ) ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ», ΥΠ.Ε.Π.Θ., Αθήνα, 2002, Τόμος Α., σελ.287.

¹¹³ Δ.Ε.Π.Π.Σ., 2002, ό.π., σ. 298.

¹¹⁴ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Σ., κ.α., ό.π., 2006, σ. 120.

σικές έννοιες προκειμένου να γίνει κατανοητή η λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στους μαθητές. Η «ευρωπαϊκή κουλτούρα» θεωρείται επίσης «σημαντική κληρονομιά του ευρωπαίου και παγκόσμιου πολίτη»¹¹⁵ και ως εκ τούτου οι συγγραφείς προτρέπουν τους μαθητές να μελετήσουν κείμενα της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας.

Υποκεφάλαιο 13.1 «Ίδρυση και εξέλιξη».

Το Υποκεφάλαιο έχει έκταση 2 σελίδες. Ξεκινάει με αναφορά στην Ευρωπαϊκή Ιδέα, ως το όραμα πολλών φιλοσόφων και στοχαστών για μια κοινή ανθρωπιστική Ευρώπη. Ακολουθεί μια σύντομη αναφορά στους λόγους ίδρυσης και τους σταθμούς εξέλιξης της ΕΕ (1951, ίδρυση της ΕΚΑΧ, 1957 ίδρυση της ΕΟΚ, 1992 ίδρυση της ΕΕ). Περιγράφεται η πορεία των συνεχόμενων διευρύνσεων από το 1951 μέχρι και την προβλεπόμενη ένταξη της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας το 2009. Η διαδικασία προσχώρησης της Ελλάδας τονίζεται ιδιαίτερα.

Υποκεφάλαιο 13.2 «Βασικοί θεσμοί».

Το συγκεκριμένο Υποκεφάλαιο έχει έκταση 5 σελίδες περίπου. Τα βασικά όργανα της ΕΕ αναλύονται με την εξής σειρά: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Συμβούλιο Υπουργών, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο.

Υποκεφάλαιο 13.3 «Βασικές πολιτικές».

Το Υποκεφάλαιο έχει έκταση 2 σελίδες περίπου. Περιγράφονται εν συντομία η Οικονομική και Νομισματική Πολιτική (ΟΝΕ), η Κοινωνική Πολιτική, η Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ).

Υποκεφάλαιο 13.4 «Πολίτης και Ευρωπαϊκή Ένωση».

Το Υποκεφάλαιο έχει έκταση 2 σελίδες περίπου και ξεκινάει με την έννοια της «ταυτότητας του ευρωπαίου πολίτη». Γίνεται αναφορά στη Συνθήκη για τη θέσπιση του Συντάγματος που υπογράφηκε στη Ρώμη το 2004 και τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ που είχε ψηφιστεί το 2000 και περιλαμβάνεται στο Σύνταγμα. Στη συνέχεια παρατίθενται τα δικαιώματα των πολιτών των κρατών-μελών της ΕΕ. Επιπλέον γίνεται αναφορά και στο δικαίωμα των πολιτών στην ισότητα και τις ατομικές ελευθερίες που κατοχυρώνει ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Ακολουθούν παραδείγματα αναθεωρήσεων διατάξεων του ελληνικού Συντάγματος το 2002, προκειμένου να εναρμονιστεί με το Χάρτη. Ως παραδείγματα τέτοιων αναθεω-

¹¹⁵ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Σ., κ.ά., ό.π., 2006, σ. 120.

ρήσεων αναφέρονται η προσθήκη του δικαιώματος συμμετοχής στην «κοινωνία της ηλεκτρονικής πληροφορίας», το δικαίωμα στην «προστασία των προσωπικών δεδομένων», η υποχρέωση των δημοσίων υπηρεσιών να πληροφορούν τους πολίτες, η υποχρέωση του κράτους να προστατεύει το περιβάλλον στο πλαίσιο της αρχής της αειφόρου ανάπτυξης που ακολουθεί η ΕΕ, καθώς και τα «θετικά μέτρα για τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες»¹¹⁶.

Εργασίες –Δραστηριότητες

Το Κεφάλαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ολοκληρώνεται με Εργασίες –Δραστηριότητες και Κριτήριο αυτοαξιολόγησης του μαθητή.

Οι εργασίες-δραστηριότητες είναι συνολικά 5 και απαιτούν συγκέντρωση και σχολιασμό πληροφοριών από τον Τύπο ή το Διαδίκτυο.

Εικονογράφηση- Εποπτικό υλικό- Πηγές- Παραθέματα

Το Κεφάλαιο της ΕΕ εμπλουτίζεται από τους συγγραφείς με πάρα πολύ πλούσια εικονογράφηση, διαγράμματα, χάρτες, πηγές, σχόλια, δραστηριότητες, ιστοσελίδες.

Όσον αφορά το εποπτικό υλικό που περιέχει και προτείνεται στο βιβλίο του μαθητή, σύμφωνα με τους συγγραφείς, «είναι ποικίλο και πολύ πλούσιο, ώστε να καλυφθούν όλα τα πιθανά ενδιαφέροντα και μέσα και σε καμία περίπτωση δεν είναι υποχρεωτικό»¹¹⁷.

Αναλυτικότερα:

Εισαγωγή του Κεφαλαίου

Στην Εισαγωγή προτείνονται: η ανάγνωση του βραβευμένου κόμικ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου «Το λαβωμένο νερό» καθώς και η ανάγνωση κειμένων της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας. Επίσης, προτείνεται η αξιοποίηση πληροφοριών από τις ιστοσελίδες της ΕΕ και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (www.ee.gr, www.europarl.gr)¹¹⁸.

Υποκεφάλαιο1

Το Υποκεφάλαιο περιλαμβάνει 4 φωτογραφίες, διαγράμματα χαρτών της Ευρώπης με τις προσχωρήσεις των κρατών από της ιδρύσεως της ΕΟΚ το 1957 έως την προσχώρηση της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας το 2007, σχόλια και προτεινόμενες δραστηριότητες. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι υπάρχει: Φωτογραφία του Β. Ουγκώ με το σχό-

¹¹⁶ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Σ., κ.ά., 2006, ό.π., σ. 131.

¹¹⁷ Βιβλίο καθηγητή, σ. 10.

¹¹⁸ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Σ., κ.ά., 2006, ό.π., σ. 120.

λιο ότι αυτός είχε διατυπώσει το όραμα των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης. Ακολουθεί δραστηριότητα για συζήτηση στην τάξη σχετικά με τα κοινά στοιχεία του ευρωπαϊκού πολιτισμού, τον πλούτο των πολιτισμών της ευρωπαϊκής κοινότητας. Επίσης υπάρχει και ερώτηση κρίσης προς τους μαθητές: «*Με ποιες αλλαγές νοοτροπίας συνδέεται ο ρόλος σου ως πολίτης της Ενωμένης Ευρώπης, σε σχέση με αυτόν του έλληνα πολίτη;*»¹¹⁹.

Υποκεφάλαιο 2

Το Υποκεφάλαιο περιλαμβάνει 9 φωτογραφίες, 2 Πίνακες και μια σειρά σχολίων και προτεινόμενων δραστηριοτήτων. Ενδεικτικά αναφέρονται:

- Σχόλιο για το ότι κάθε χώρα της ΕΕ είναι ελεύθερη να αποφασίζει την εκπαιδευτική πολιτική της¹²⁰.
- Σχόλιο και προτεινόμενη δραστηριότητα συζήτησης στην τάξη για την ανάγκη γνώσης ευρωπαϊκών γλωσσών από τους μαθητές προκειμένου να αξιοποιούν τις ευκαιρίες που τους παρέχει η Ενωμένη Ευρώπη¹²¹.
- Πρόταση Ενημέρωσης από το ίδρυμα Μαραγκοπούλου ή την ΕΕ (www.europarl.gr) για το πρόγραμμα «Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο των Νέων» και προετοιμασία συμμετοχής του δικού τους σχολείου¹²².

Υποκεφάλαιο 3

Το Υποκεφάλαιο περιλαμβάνει 2 φωτογραφίες, 1 Πίνακα και μια σειρά από σχόλια και προτεινόμενες δραστηριότητες. Ενδεικτικά αναφέρονται:

Αναφορά στο άρθρο 2 της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, όπως τροποποιήθηκε από τη Συνθήκη του Άμστερνταμ και προτεινόμενη δραστηριότητα συζήτησης στην τάξη για την κοινωνική πολιτική της ΕΕ. Οι μαθητές καλούνται επίσης να απαντήσουν για ευρωπαϊκά προγράμματα που γνωρίζουν από την τοπική τους κοινωνία, τα οποία προωθούν τους στόχους που αναφέρονται στο σχετικό άρθρο¹²³.

¹¹⁹ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Σ., κ.ά., 2006, ό.π., σ. 121.

¹²⁰ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Σ., κ.ά., 2006, ό.π., σ. 123.

¹²¹ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Σ., κ.ά., 2006, ό.π., σ. 124.

¹²² ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Σ., κ.ά., 2006, ό.π., σ. 125.

¹²³ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Σ., κ.ά., 2001, ό.π., σ.128.

Υποκεφάλαιο 4

Το Υποκεφάλαιο περιλαμβάνει 4 φωτογραφίες, σχόλια και προτεινόμενες δραστηριότητες. Ενδεικτικά αναφέρονται:

– Φωτογραφία και σχόλιο για το Διαδίκτυο ως μέσον μάθησης. Οι μαθητές ενημερώνονται για το πρόγραμμα e-Europe και τα περιλαμβανόμενα e-Learning, e-Health, e-Government με στόχο τη διεξαγωγή συζήτησης και σχολιασμού στην τάξη για αυτά¹²⁴.

– Φωτογραφία και σχόλιο για τα προγράμματα εθελοντισμού για τους νέους της Ευρώπης και τα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά προγράμματα «Σωκράτης». Ενημέρωση για τις αντίστοιχες ιστοσελίδες απ' όπου μπορούν οι μαθητές να αντλήσουν πληροφορίες.¹²⁵

Ε. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ ΣΤΟ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Ε.1. ΒΙΒΛΙΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

Το βιβλίο που απευθύνεται στον καθηγητή του μαθήματος της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής αποτελείται από 108 σελίδες. Κύριος στόχος του μαθήματος, όπως αναγράφεται στο βιβλίο του καθηγητή είναι η *«παροχή κοινωνικής και πολιτικής παιδείας, η καλλιέργεια δηλαδή των γνώσεων και δεξιοτήτων που ορίζουν το δυναμικό χαρακτήρα της ιδιότητας του σύγχρονου ατόμου-πολίτη της ελληνικής ευρωπαϊκής και διεθνούς κοινότητας, όπως αυτές διαμορφώνονται στο ραγδαίο μεταβαλλόμενο πλαίσιο της σύγχρονης εποχής. Το πλαίσιο λειτουργίας του πολίτη καθορίζεται τόσο από τη εθνική νομοθεσία (Σύνταγμα, νόμοι), όσο και από τα κείμενα της Ε.Ε. (Education and Active Citizenship in the European Union)»*¹²⁶.

Σύμφωνα με τους συγγραφείς, *«στο βιβλίο του καθηγητή, παρουσιάζονται και τα 14 κεφάλαια, με τους διδακτικούς στόχους που θέτει το ΔΕΠΠΣ και το Αναλυτικό Πρόγραμμα του μαθήματος, πρόσθετο εκπαιδευτικό υλικό, βιβλιογραφία, συνθετικές εργασίες και ιδέες για δραστηριότητες, επιλογή βιβλιογραφίας και τέλος ένα δείγμα Κριτηρίου Αξιολόγησης»*¹²⁷.

¹²⁴ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Σ., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 131.

¹²⁵ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Σ., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 131.

¹²⁶ Βιβλίο καθηγητή, σ. 7.

¹²⁷ Βιβλίο καθηγητή, σ. 8.

Το Κεφάλαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι το 13^ο και έχει έκταση 11 σελίδες. Σύμφωνα με τους συγγραφείς «η διδασκαλία της Ε.Ε. καλό είναι να συνδεθεί με θέματα που ενδιαφέρουν τους νέους μαθητές και να αποτελέσει ευκαιρία ενημέρωσης τους για ζητήματα που αφορούν το μέλλον τους»¹²⁸. Το Κεφάλαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιλαμβάνει:

Α. Διδακτικούς στόχους:

1. Να κατανοήσουν (οι μαθητές) τη σημασία του ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου που διαμορφώνεται στο πλαίσιο της ΕΕ, για τη ζωή του ευρωπαίου πολίτη,
2. Να γνωρίσουν σημαντικούς σταθμούς στην ιστορία της ΕΕ
3. Να ενημερωθούν για ευρωπαϊκά προγράμματα, αποφάσεις και πολιτικές που αφορούν άμεσα τους νέους και το μέλλον τους.

Β. Προτεινόμενο σχέδιο μαθήματος –Εναλλακτικές προτάσεις για κάθε μια από τις ενότητες του κεφαλαίου της ΕΕ, όπως παρουσιάζονται στο βιβλίο του μαθητή.

Γ. Συνθετικές Εργασίες-δραστηριότητες

Προτείνεται η δημιουργία διαθεματικών εργασιών με τα μαθήματα του ΣΕΠ και των Η/Υ, με θέματα όπως η επαγγελματική κατάρτιση των νέων, η ανεργία, τα ευρωπαϊκά προγράμματα, οι σπουδές, η επαγγελματική αναγνώριση, η κατάρτιση και απασχόληση στον ενιαίο ευρωπαϊκό χώρο. Επίσης, σύμφωνα με τους συγγραφείς, συνθετικές και ίσως διαθεματικές δραστηριότητες θα μπορούσαν να αποτελέσουν τα κράτη-μέλη, η εκπροσώπηση των γυναικών, το ευρώ, η ημέρα της Ευρώπης, οι νέοι και η ΕΕ¹²⁹.

Δ. Πρόσθετο εκπαιδευτικό υλικό

Προτείνονται¹³⁰: α. Βιντεοταινίες της εκπαιδευτικής τηλεόρασης (2001) για την ΕΕ: Ευρωπαϊκή, Ολοκλήρωση, ΟΝΕ, Όργανα της ΕΕ, β. Ενημερωτικά φυλλάδια, αφίσες, κόμικ, βιντεοταινίες που μπορεί να προμηθευτούν οι εκπαιδευτικοί από τα γραφεία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

Ε. Προτεινόμενη Βιβλιογραφία

ΣΤ' Κριτήριο Αξιολόγησης του Μαθητή

¹²⁸ Βιβλίο καθηγητή, σ. 99.

¹²⁹ Βιβλίο καθηγητή, σ. 99.

¹³⁰ Βιβλίο καθηγητή, σ. 99.

ΣΤ. ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ-ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΛΕΞΕΩΝ- ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ

		(1) Κειμενική αναφορά			(2) <i>Εικονιστική αναφορά</i>	(3) <i>Ασκήσεις γνωστικής επεξεργασίας</i>	(4) <i>Εργασίες, Δραστηριό- τητες εντός της τάξης</i>	(5) <i>Σχέδια Εργασίας</i>	<i>Συμπεράσματα όσον αφορά τη:</i>		
		*	**	** *					Μετάδοση γνώσεων 1 =+ 1+2=++ 1+2+3=+++	Ανάπτυξη δεξιοτήτων/ ικανοτήτων (1+2+3+4) ή (1+4)	Καλλιέργεια στάσεων (4), (5) ή (4+5)
<i>Λέξεις - Έννοιες κλειδιά</i>											
Ιστορικό-μέλη-διευρύνσεις				+	+	+	+	-	+++	+	+
Ευρωπαϊκές Συνθήκες				+	+	+	-	-	+++	-	-
Όργανα-Αρμοδιότητες				+	+	+	+	-	+++	+	+
Συνθήκη Μάαστριχτ			+		-	+	-	-	++	-	-
Ευρωπαϊκή ενοποίηση			+		-	+	-	-	++	-	-
Κοινωνική συνοχή			+		-	+	-	-	++	-	-
Πολίτης				+	+	+	+	-	+++	+	+
Είδη δικαιωμάτων				+	+	+	+	-	+++	+	+
Οικονομική ένωση			+		+	+	-	-	+++	-	--
Πολιτική ένωση			+		-	-	-	-	+	-	-
<i>Άλλες έννοιες</i>	Ευρ. προγράμματα	+			-	+	+	-	+++	+	+
	Χάρτης Θεμελ. Δικ/των		+		-	-	-	-	+	-	-
	Σύνταγμα		+		+	-	-	-	+++	-	-
	Ιθαγένεια			+	-	-	-	-	+	-	-
	Ευρωπαϊκή ιδέα			+	-	-	-	-	+	+	+
	Ευρωπαϊκή ταυτότητα			+	-	+	+	-	++	+	+
	πολυμορφία			+	-	-	+	-	+	+	+

(*) Σχολικό εγχειρίδιο+ βιβλίο του καθηγητή

Z. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί το ένα από τα δεκατέσσερα συνολικά κεφάλαια του σχολικού εγχειριδίου και καλύπτει το 9,3% περίπου του συνόλου των σελίδων του εγχειριδίου. Σύμφωνα με το ΑΠΣ η συγκεκριμένη Ενότητα προβλέπεται να διδαχτεί σε 5 διδακτικές ώρες σε σύνολο 54 (9,25%) που προτείνεται να διδαχθεί όλο το εγχειρίδιο¹³¹.

Η επεξεργασία των στοιχείων και η αποτύπωση στον Πίνακα, βασίστηκε στο εγχειρίδιο του μαθητή «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή» το οποίο εισήχθη στην Γ΄ Γυμνασίου το 2006 και στο βιβλίο του καθηγητή.

Οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί ως αντικείμενο επεξεργασίας του κεφαλαίου και αποτυπώνονται στον πίνακα, είναι οι ίδιες που έχουν γίνει αντικείμενο επεξεργασίας και στα προηγούμενα εγχειρίδια Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής. Στον πίνακα συμπεριελήφθησαν, ως «άλλες έννοιες», λέξεις- κλειδιά όπως η Ευρωπαϊκή ιδέα, η Ευρωπαϊκή ταυτότητα, η πολυμορφία, η Ευρωπαϊκή ιθαγένεια, τα Ευρωπαϊκά προγράμματα, ο Χάρτης Θεμελιωδών. Δικαιωμάτων, το «Σύνταγμα» διότι έχουν αποτελέσει αντικείμενο επεξεργασίας από τους συγγραφείς στο συγκεκριμένο εγχειρίδιο.

Τα Υποκεφάλαια της ΕΕ ακολουθούν τη σειρά: Ίδρυση και εξέλιξη της ΕΕ, Βασικοί θεσμοί, Βασικές πολιτικές και Ευρωπαίος πολίτης. Ο τρόπος γραφής είναι ιδιαίτερα κατανοητός από τους μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου. Παράλληλα με τα κείμενο, όπως αναφέρεται και στο βιβλίο του καθηγητή, το 1/3 της έκτασης της διδακτικής ενότητας καλύπτεται από σχόλια τα οποία εισάγουν, αναλύουν, εμβαθύνουν και συνδέουν με την πραγματικότητα τις έννοιες που εισάγει το κείμενο¹³². Μια ποικιλία επίσης από επίκαιρες φωτογραφίες, πίνακες, ιστογράμματα, σχόλια, πηγές, διαβάζονται από τους μαθητές και συζητούνται στη διάρκεια του μαθήματος¹³³. Τα ανωτέρω δίνουν την ευκαιρία στον καθηγητή να αξιοποιήσει, σύμφωνα με τις διδακτικές ανάγκες, ένα πλούσιο υλικό για την ΕΕ ενώ ταυτόχρονα το Κεφάλαιο της ΕΕ γίνεται ιδιαίτερα ενδιαφέρον για τους μαθητές.

Η ΕΕ παρουσιάζεται ως «ένας οργανισμός σε εξέλιξη» και γι αυτό, σύμφωνα με τους συγγραφείς, «βρίσκεται σε μια διαδικασία αλλαγής και προσαρμογής στα νέα

¹³¹ Δ.Ε.Π.Π.Σ., 2002, ό.π., σσ. 298-303.

¹³² Βιβλίο καθηγητή, σ. 8.

¹³³ Βιβλίο καθηγητή, σ. 12.

δεδομένα»¹³⁴. Η περίοδος 2004-2014 παρουσιάζεται ως μια περίοδος σημαντικών αλλαγών στη μορφή, τη λειτουργία και τους σκοπούς της. Για την καλύτερη σχετική ενημέρωση των μαθητών, προτείνεται η χρησιμοποίηση των ιστοσελίδων της ΕΕ και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

Η Ίδρυση και η εξέλιξη της ΕΕ εκτείνεται σε 2 από τις 14 σελίδες του κεφαλαίου. Περιγράφεται η πορεία από το 1950 με τις διαπραγματεύσεις του Ρ. Σουμάν μέχρι και την προβλεπόμενη διεύρυνση το 2009 με την ένταξη της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας (οι μαθητές βλέπουν τις διευρύνσεις και σε αντίστοιχους έγχρωμους χάρτες).

Οι μαθητές μαθαίνουν ότι η ενοποίηση της ΕΕ δεν αφορά πλέον μόνο την οικονομική ένωση των κρατών-μελών ενώ το Υποκεφάλαιο ολοκληρώνεται με τη φράση των συγγραφέων ότι *«Μέσα στα επόμενα χρόνια θα ζούμε σε μίαν Ευρωπαϊκή Ένωση με 28 χώρες, περισσότερες από 20 γλώσσες, ένα μοναδικό κράμα πολιτισμών και ένα αίσθημα αλληλεγγύης που θα συμμερίζονται 500 εκατομμύρια άνθρωποι»*¹³⁵.

Ως βασικές έννοιες του Υποκεφαλαίου για τους μαθητές δίνονται η Ευρωπαϊκή ιδέα η οποία παρουσιάζεται ως το άθροισμα της Γεωγραφικής Ενότητας και του Ευρωπαϊκού πολιτισμού και η Ευρωπαϊκή Ένωση η οποία παρουσιάζεται ως το άθροισμα της Ευρωπαϊκής ιδέας και των Κοινών συμφερόντων.

Η ανάλυση των βασικών οργάνων της ΕΕ εκτείνεται σε 5 σελίδες με πλουσιότητα εικονογράφηση, σχόλια και παραπομπές σε ιστοσελίδες της Ένωσης για άντληση πληροφοριακού υλικού. Στις Βασικές πολιτικές της ΕΕ μέσα από 2 περίπου σελίδες, οι μαθητές πληροφορούνται όχι μόνο για την Οικονομική και Νομισματική Πολιτική (ΟΝΕ), αλλά για την Κοινωνική Πολιτική και την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ). Ως βασικές έννοιες του Υποκεφαλαίου για τους μαθητές δίνονται οι Βασικές Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως η Κοινή Οικονομική Πολιτική, η Κοινωνική Πολιτική και η Ασφάλεια¹³⁶.

Στο Κεφάλαιο της ΕΕ το θέμα της σχέσης των πολιτών με την ΕΕ έχει έκταση 2 σελίδες. Οι μαθητές κατανοούν μέσω των πληροφοριών που παρέχονται στο Κεφάλαιο αυτό τι σημαίνουν: η ταυτότητα του ευρωπαίου πολίτη, τα δικαιώματα που έχουν οι πολίτες των κρατών-μελών, ο Χάρτης των Θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ. Ως βασικές έννοιες του Υποκεφαλαίου για τους μαθητές δίνονται τα Δικαιώματα Πολι-

¹³⁴ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Σ., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 120.

¹³⁵ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Σ., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 122.

¹³⁶ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Σ., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 129.

τών της ΕΕ: Ευρωπαϊκή ιθαγένεια, Εκλογές Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, Θεμελιώδη δικαιώματα¹³⁷.

Όπως αναφέρεται και στο βιβλίο του καθηγητή, στο σχολικό εγχειρίδιο της Γ' Γυμνασίου « Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή», το 1/3 της έκτασης κάθε διδακτικής ενότητας καλύπτεται από *«σχόλια τα οποία εισάγουν, αναλύουν, εμβαθύνουν και συνδέουν με την πραγματικότητα τις έννοιες που εισάγει το κείμενο»*¹³⁸. Υπάρχει πλούσιο υλικό από δραστηριότητες, αναφορές σε ιστοχώρους, διαδίκτυο, τέχνη, προτάσεις για κινηματογραφικές ταινίες και λογοτεχνικά βιβλία κτλ. που παρέχουν ευκαιρίες αυτομόρφωσης των μαθητών και εναλλακτικά διδακτικά σενάρια για τον διδάσκοντα.

Οι έννοιες συνδέονται διεπιστημονικά και προτείνεται στους εκπαιδευτικούς να σχεδιάσουν διαθεματικές δραστηριότητες.

Σύμφωνα με τους συγγραφείς, έχει καταβληθεί προσπάθεια διάχυσης των διαθεματικών εννοιών που προτείνονται από τα Δ.Ε.Π.Π.Σ, *«όπως αυτές εκφράζονται μέσα από ζητήματα της κοινωνικής πραγματικότητας, όπως το εθνικό, ευρωπαϊκό, παγκόσμιο επίπεδο ένταξης του ατόμου, αλλά και επιμέρους θέματα όπως αυτά της ισότητας των φύλων, της κοινωνικής αλληλεγγύης στις μειονότητες, της εικόνας του «άλλου», απαλλαγμένης από προκαταλήψεις, στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής παγκόσμιας κοινωνίας»*¹³⁹.

¹³⁷ ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Σ., κ.ά., 2001, ό.π., σ. 131.

¹³⁸ Βιβλίο καθηγητή, σ. 8.

¹³⁹ Βιβλίο καθηγητή, σ. 8.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

ΜΑΘΗΜΑ:

«ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ
ΚΑΙ ΣΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΘΕΣΜΟΥΣ»

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΩΝ- ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΥ ΕΚΠΑΙΔ. ΥΛΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ: «ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΘΕΣΜΟΥΣ»				
ΤΙΤΛΟΙ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΩΝ	ΑΡΧΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΣΤΟΙ- ΧΕΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙ- ΚΟΥ ΠΟΛΙ- ΤΕΥΜΑΤΟΣ	ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΘΕΣΜΟΥΣ	ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΘΕΣΜΟΥΣ	ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΘΕΣΜΟΥΣ
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	Πριν το 1993 ¹ έως το 1998	1998-1999	1999-2000	2000-2009
ΣΥΜΠΛΗΡΩ- ΜΑΤΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙ- ΚΟ ΥΛΙΚΟ				α. Βιβλίο καθηγητή β. Τετράδιο Εργασιών και Πρακτικών Ασκήσεων
ΣΥΓΓΡΑΦΙ- ΚΗ ΟΜΑΔΑ	Δ.Γ. Αποστο- λόπουλος Μ. Παΐζη- Αποστολο- πούλου	Μ. Αυγουστινάκης Σ. Μαδυτινού Σ. Κουτσομπίνας Ι. Πανούσης Δ. Χαραλάμπης	Μ. Αυγουστινάκης Σ. Μαδυτινού. Σ. Κουτσομπίνας Ι. Πανούσης Δ. Χαραλάμπης	Α. Βαβουγιού Σ. Παπαγεωργί- γιου-Γονατάς Δ. Πανλάκου- Στρατηγάκη Κ. Τοπάλη
ΕΚΤΑΣΗ (αριθμός σελίδων)	207 (σύνολο) 112 (χωρίς τα παραρτήματα)	183	240	351(σύνολο) 255 (χωρίς το παραρτήμα)
ΕΚΤΑΣΗ (αριθμός σελίδων) ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ²	6 (5,35%)	6 (3,3 %)	26 (10,8 %)	20 (7,8%)

Για τις ανάγκες της έρευνας μελετήθηκαν, αναλύθηκαν και παρουσιάζονται τα σχολικά εγχειρίδια:

1. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Δ.Γ. - ΠΑΪΖΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Μ., *Αρχές Πολιτικής Επιστήμης και Στοιχεία του δημοκρατικού πολιτεύματος*, ΟΕΔΒ, Έκδοση ΙΑ, Αθήνα, 1994.
2. ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ. - ΜΑΔΥΤΙΝΟΥ, Σ. - ΚΟΥΤΣΟΥΜΠΙΝΑΣ, Σ. - ΠΑΝΟΥΣΗΣ, Ι. - ΧΑΡΑΛΑΜΠΗΣ, Δ., *Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς*, ΟΕΔΒ, Έκδοση Α΄, Αθήνα, 1998.

¹ Διδασκόνταν στη Γ΄ Λυκείου.

² Υπολογίζεται και το ποσοστό της έκτασης της Ενότητας για την ΕΕ επί του συνόλου των σελίδων του σχολικού εγχειριδίου.

3. ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ. - ΜΑΔΥΤΙΝΟΥ, Σ. - ΚΟΥΤΣΟΥΜΠΙΝΑΣ, Σ. - ΠΑΝΟΥΣΗΣ, Ι. - ΧΑΡΑΛΑΜΠΗΣ, Δ., *Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς*, ΟΕΔΒ, Έκδοση Α΄, Αθήνα, 1999.
4. ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α. - ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ ΓΟΝΑΤΑΣ, Σ. – ΠΑΥΛΑΚΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΑΚΗ, Δ. - ΤΟΠΑΛΗ, Κ., *Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς*, ΟΕΔΒ, Έκδοση Α΄, Αθήνα, 2000.

Μάθημα: «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς»

Το μάθημα «*Αρχές Πολιτικής Επιστήμης και Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος*» διδασκόταν στη Γ΄ Λυκείου έως και το σχολικό έτος 1998-1999³. Το μάθημα «*Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς*», εισήχθη στη Β΄ Λυκείου το σχολικό έτος 1998-1999⁴. Από το σχολικό έτος 2009-2010 το μάθημα μετονομάστηκε σε «Πολιτική και Δίκαιο» και συνεγράφη αντίστοιχο εγχειρίδιο.

Για την παρουσίαση, την ανάλυση και την αποτύπωση του περιεχομένου για την ΕΕ, καθώς και των λέξεων-εννοιών κλειδιών σε κάθε ένα από τα ανωτέρω σχολικά εγχειρίδια ακολουθούνται τα κατωτέρω στάδια:

- Α. Περιγραφική αποτύπωση του σχολικού εγχειριδίου σε πίνακα
- Β Παρουσίαση του σχολικού εγχειριδίου.
- Γ. Περιγραφική αποτύπωση του περιεχομένου για την ΕΕ στο σχολικό εγχειρίδιο
- Δ. Παρουσίαση της ΕΕ στο σχολικό εγχειρίδιο
- Ε. Παρουσίαση της ΕΕ στο συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό
- ΣΤ. Πίνακας επεξεργασίας,-ανάλυσης των λέξεων-εννοιών κλειδιών για την ΕΕ
- Ζ. Σχολιασμός του περιεχομένου και των λέξεων-εννοιών κλειδιών για την ΕΕ .

³ Το σχολικό έτος 1998-1999, οι μαθητές της Γ΄ Λυκείου διδασκόντουσαν το εγχειρίδιο «*Αρχές Πολιτικής Επιστήμης και Στοιχεία του δημοκρατικού πολιτεύματος*» και οι μαθητές της Β΄ Λυκείου διδασκόντουσαν το εγχειρίδιο «*Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς*».

⁴ Το σχολικό έτος 1998-1999, οι μαθητές της Γ΄ Λυκείου διδασκόντουσαν το εγχειρίδιο «*Αρχές Πολιτικής Επιστήμης και Στοιχεία του δημοκρατικού πολιτεύματος*» και οι μαθητές της Β΄ Λυκείου διδασκόντουσαν το εγχειρίδιο «*Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς*».

Ι. ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ:

Αρχές Πολιτικής Επιστήμης και Στοιχεία του δημοκρατικού πολιτεύματος, ΟΕΔΒ
Έκδοση ΙΑ, Αθήνα, 1994.

Α. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΣΕ ΠΙΝΑΚΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ (βιβλίο μαθητή)		«ΑΡΧΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ»	
ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ		Ενιαίο Λύκειο, Γ΄ Τάξη	
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	1998-1999		
ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ⁵	1. Δημήτρης Γ. Αποστολόπουλος 2. Μάχη Παϊζη-Αποστολοπούλου		
ΕΚΤΑΣΗ	198		
ΠΕΡΙΕΧΟ- ΜΕΝΑ (ΚΕΦΑΛΑΙΑ)	Α΄ ΜΕΡΟΣ ΑΡΧΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ, σσ. 11-35	1. Πολιτική κοινωνικοποίηση και επιστημονική γνώση	11-16
		2. Το αίτημα για την επιστημονική θεώρηση των πολιτικών φαινομένων,	17-28
		3. Πολιτικά φαινόμενα και Πολιτική επιστήμη	29-35
		Παράρτημα: Στιγμές από την Ιστορία της πολιτικής σκέψης	37-69
	Β΄ ΜΕΡΟΣ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑ- ΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥ- ΜΑΤΟΣ, σσ. 71-98	1. Η κρατική οργάνωση της νεοελληνικής κοινωνίας	71-78
		2. Η μορφή του πολιτεύματος και οι βασικοί κανόνες της λειτουργίας του	79-90
		3. Ο σεβασμός και η προστασία της αξιοπρέπειας του ανθρώπου. Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα	91-98
		Παράρτημα: Το Σύνταγμα της Ελλάδος,	99-151
	Γ΄ ΜΕΡΟΣ Η ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑ, σσ. 131-175	1. Τα πολιτικά φαινόμενα στον διεθνή χώρο	153-156
		2. Νομικοί θεσμοί στο σύγχρονο διεθνή χώρο : (Παγκόσμιοι Διεθνείς. Οργανισμοί, Άλλοι Διεθνείς Οργανισμοί: Ευρωπαϊκή Κοινότητα, Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου, Το Συμβούλιο της Ευρώπης)	157-173
		3. Η διεθνής σχέση της Ελλάδας,	175-177
		Παράρτημα: Ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών & η Οικουμενική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου	177-201
ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ (Βάσει του Ω.Π.)	1 ώρα εβδομαδιαίως ⁶		

⁵ Στο εγχειρίδιο δεν αναγράφεται η επαγγελματική ιδιότητα των συγγραφέων

⁶ Σύμφωνα με το Προεδρικό Διάταγμα 374/1978 «Περί του αναλυτικού προγράμματος της Γ΄ τάξεως του ημερησίου Γυμνασίου και του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος του Εσπερινού Γυμνασίου», 374/1978 Φ.Ε.Κ. 79, τ. Α΄, 15-5-1978

B. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ⁷

Ο σκοπός του βιβλίου, όπως αναγράφεται στον πρόλογο, είναι:

- α. Με τις Αρχές της Πολιτικής Επιστήμης να ενημερωθεί «..ο αυριανός πολίτης για τις προσπάθειες να μελετηθούν επιστημονικά τα πολιτικά φαινόμενα» και
- β. Με τα Στοιχεία του δημοκρατικού πολιτεύματος να κατατοπιστεί (ο αυριανός πολίτης) «..γύρω από το σημερινό μας πολίτευμα, τους κανόνες και τους τρόπους λειτουργίας του»⁸.

Αναλυτικότερα, τα μέρη με τα Παραρτήματά τους έχουν τους κατωτέρω τίτλους και καταλαμβάνουν τις εξής σελίδες:

I. Αρχές Πολιτικής Επιστήμης, σσ. 11-35

Παράρτημα: Ανθολόγιο κειμένων, σσ. 36-70

II. Στοιχεία του δημοκρατικού πολιτεύματος, σσ. 71-98

Παράρτημα: το Σύνταγμα της Ελλάδας, σσ. 99-130

III. Η Ελλάδα και η διεθνής κοινωνία, σσ.131-175

Παράρτημα: Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, σσ. 177- 205

⁷ Η επαγγελματική ιδιότητα των συγγραφέων, ομάδα κρίσης και εποπτεία από το Π.Ι. δεν αναγράφονται στο εγχειρίδιο

⁸ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Μ. – ΠΑΪΖΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Μ., *Αρχές Πολιτικής Επιστήμης και Στοιχεία του δημοκρατικού πολιτεύματος*, ΟΕΔΒ, Έκδοση ΙΑ, Αθήνα, 1998, σ.7

Γ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ		
ΥΠΟΕΝΟΤΗΤΑ	Αποτελεί Υποενότητα της Ενότητας «Άλλοι Διεθνείς Οργανισμοί» του Κεφαλαίου « Νομικοί θεσμοί στο σύγχρονο διεθνή χώρο »	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΕΛΙΔΩΝ	6	
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	Η Υποενότητα στερείται εικονογράφησης. Υπάρχει μόνον ένας χάρτης των κρατών-μελών της Κοινότητας το 1994	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΥΠΟΕΝΟΤΗΤΑΣ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα	σ. 3 (κατά προσέγγιση)
	Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Το Συμβούλιο, η Επιτροπή, Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, Το Ελεγκτικό Συνέδριο	σ. 3 (κατά προσέγγιση)
ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΒΑΣΙΚΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	-	
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ, ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	-	

Δ. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΕ ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

Η παρουσίαση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στο εγχειρίδιο περιλαμβάνεται στο Τρίτο Μέρος αυτού, το οποίο έχει τίτλο « Η Ελλάδα και η διεθνής κοινωνία».

Το συγκεκριμένο μέρος είναι έκτασης 75 σελίδων περίπου και περιλαμβάνει τα εξής Κεφάλαια:

ΚΕΦ. 1. Τα πολιτικά φαινόμενα στο διεθνή χώρο, σσ. 153-156

ΚΕΦ. 2. Νομικοί θεσμοί στο σύγχρονο διεθνή χώρο, σσ. 157-173.

ΚΕΦ. 3. Η διεθνής θέση της Ελλάδας, σσ. 175-176.

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα αποτελεί Υποενότητα του δεύτερου Κεφαλαίου «Νομικοί θεσμοί στο σύγχρονο διεθνή χώρο».

Το Δεύτερο Κεφάλαιο: καταλαμβάνει 16 περίπου σελίδες και αναφέρεται:

α. Στην έννοια και τον σκοπό των Παγκόσμιων Διεθνών Οργανισμών.

β. Στην έννοια και τον σκοπό άλλων Διεθνών Οργανισμών.

Ακολουθεί ανάλυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, του Οργανισμού Βορειοατλαντικού Συμφώνου (ΝΑΤΟ) και του Συμβουλίου της Ευρώπης, σε 10 συνολικά σελίδες.

γ. Στη Διάσκεψη για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη (ΔΑΣΕ)⁹, έκτασης 0,5 σελίδας περίπου.

Αναλυτικότερα:

Σε 2 περίπου σελίδες, καταγράφονται συνοπτικά οι λόγοι που ώθησαν τα κράτη της Ευρώπης σε συνεργασία μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, η ίδρυση της ΕΚΑΧ και της ΕΟΚ, η υπογραφή της «Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης» και η υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, στους σκοπούς που είχαν θέσει οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες από τις πρώτες ιδρυτικές πράξεις τους αναφέρονται «η οικονομική ανάπτυξη και η αλληλοβοήθεια των κρατών-μελών»¹⁰. Ως μέτρα που είχαν υιοθετηθεί προκειμένου να εξυπηρετηθούν οι σκοποί των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων καταγράφονται «η ελεύθερη διακίνηση αγαθών και Κεφαλαίων, η ελεύθερη διακίνηση των εργαζομένων, η χάραξη από τα αρμόδια όργανα κοινής αγροτικής πολιτικής, ο συντονισμός της οικονομικής και εμπορικής πολιτικής των κρατών-μελών, η ανάληψη κοινής δράσης σε τομείς όπως η μόλυνση του περιβάλλοντος, οι κοινωνικές ασφαλίσσεις κλπ.»¹¹. Σύμφωνα με τους συγγραφείς «Το όραμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης οδηγεί στην υιοθέτηση ενός κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος... στη θέσπιση κοινής ευρωπαϊκής ιθαγένειας, στην εναρμόνιση της νομοθεσίας των ευρωπαϊκών κρατών, στη λήψη οικονομικών και άλλων μέτρων για να ενισχυθεί η κοινωνική συνοχή των ευρωπαϊκών λαών, στην προβολή μιας κοινής εξωτερικής πολιτικής στη διεθνή σκηνή και στην αναζήτηση συστήματος κοινής άμυνας και ασφάλειας»¹².

Εικονογράφηση

Η ενότητα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας περιλαμβάνει έναν μονοσέλιδο έγχρωμο χάρτη που απεικονίζει τα κράτη-μέλη της Κοινότητας το 1994¹³.

Ε. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ ΣΤΟ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Το συγκεκριμένο σχολικό εγχειρίδιο δεν συνοδευόταν από εκπαιδευτικό υλικό.

⁹ Χωρίς να αποτελεί κλασσικό Διεθνή Οργανισμό είναι ένα πολιτικό όργανο με 54 κράτη-μέλη (το 1994), που έχει ως στόχο την ειρηνική επίλυση των διαφορών.

¹⁰ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Μ. κ.ά., ό.π., σ. 165.

¹¹ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Μ. κ.ά., ό.π., σ. 166.

¹² ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Μ. κ.ά., ό.π., σ. 166.

¹³ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Μ. κ.ά., ό.π., σ. 164.

ΣΤ. ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ-ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΛΕΞΕΩΝ- ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ (*)

<i>Λέξεις - Έννοιες κλειδιά</i>		(1) <i>Κειμενική αναφορά</i>			(2) <i>Εικονιστική αναφορά</i>	(3) <i>Ασκήσεις γνωστικής επεξεργασίας</i>	(4) <i>Εργασίες, Δραστηριότητες εντός της τάξης</i>	(5) <i>Σχέδια Εργασίας</i>	<i>Συμπεράσματα όσον αφορά τη:</i>		
		*	**	***					Μετάδοση γνώσεων 1 =+ 1+2=++ 1+2+3=+++	Ανάπτυξη δεξιοτήτων/ ικανοτήτων (1+2+3+4) ή (1+4)	Καλλιέργεια στάσεων (4) ή (5) (4+5)
Συνθήκες ΕΕ		+			-	-	-	-	+	-	-
Θεσμικά Όργανα- Αρμοδιότητες				+	-	-	-	-	+	-	-
Οι πράξεις των κοινοτικών οργάνων		+			-	-	-	-	+	-	-
Διαδικασία λήψης των αποφάσεων		+			-	-	-	-	+	-	-
Ευρ Δικαιο		-			-	-	-	-		-	-
Ευρωπαϊκό Δικαστήριο			+		-	-	-	-	+	-	-
Αρχή της επικουρικότητας					-	-	-	-		-	-
Ευρωπαίος πολίτης					-	-	-	-		-	-
Δικαιώματα			+		-	-	-	-	+	-	-
Ιθαγένεια		+			-	-	-	-	+	-	-
<i>Άλλες έννοιες</i>	Ιστορική εξέλιξη- διεκλύσεις			+	-	-	-	-	+	-	-
	Ευρ ενοποίηση	+			-	-	-	--	+	-	-
	ONE	+			-	-	-		+	-	-

(*) Σχολικό βιβλίο

Z. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ

Οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί ως αντικείμενο επεξεργασίας του Κεφαλαίου και αποτυπώνονται στον πίνακα, αφορούν κυρίως στην θεσμική, νομική και πολιτική διάσταση της ΕΕ. Σε αυτό το πλαίσιο έχουν επιλεγεί και αποτυπώνονται οι εξής λέξεις: Συνθήκες ΕΕ, Θεσμικά Όργανα-Αρμοδιότητες, οι πράξεις των κοινοτικών οργάνων, η διαδικασία λήψης των αποφάσεων, το Ευρωπαϊκό Δίκαιο, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, η αρχή της επικουρικότητας ο Ευρωπαίος πολίτης, τα Δικαιώματα, η ιθαγένεια. Οι «άλλες έννοιες»: Ιστορική εξέλιξη-διευρύνσεις Ευρωπαϊκή ενοποίηση, ΟΝΕ, που παρουσιάζονται στον πίνακα, αφορούν λέξεις –έννοιες οι οποίες προσεγγίστηκαν από τους συγγραφείς, προσφέροντας μια πληρέστερη γνώση και εικόνα της ΕΕ στους μαθητές.

Αναλυτικότερα:

Οι συγγραφείς παρουσιάζουν, με συνοπτικό αλλά κατανοητό τρόπο για τους μαθητές, τους κυριότερους σταθμούς της ιστορικής εξέλιξης της ΕΕ και τις διευρύνσεις από το 1951 έως το 1995. Απλή αναφορά γίνεται στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη και στη Συνθήκη του Μάαστριχτ για την οποία γράφεται ότι *«έθεσε τα θεμέλια για την Ευρωπαϊκή Ένωση»*, και ότι προβλέπει *«κοινό νομισματικό σύστημα και διακυβερνητική συνεργασία σε θέματα κοινής εξωτερικής πολιτικής και άμυνας»*¹⁴.

Με συνοπτικό επίσης τρόπο οι μαθητές πληροφορούνται για την ανάγκη εξασφάλισης δικαιωμάτων όπως η ελεύθερη διακίνηση αγαθών και Κεφαλαίων και η ελεύθερη διακίνηση των εργαζομένων, καθώς και για την ανάγκη λήψη μιας σειράς μέτρων, όπως η χάραξη κοινής αγροτικής πολιτικής και ο συντονισμός της οικονομικής και εμπορικής πολιτικής των κρατών-μελών, προκειμένου να επιτευχθεί η οικονομική ανάπτυξη των κρατών-μελών. Με πολύ συνοπτικό, τηλεγραφικό σχεδόν λόγο, οι συγγραφείς θίγουν τον στόχο της οικονομικής, νομισματικής αλλά και πολιτικής ενοποίησης της ΕΕ ως το *«όραμα της ευρωπαϊκής ενοποίησης»*¹⁵ με το οποίο συνδέουν την υιοθέτηση του κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος, τη θέσπιση κοινής ευρωπαϊκής ιθαγένειας, την ανάγκη ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής των ευρωπαϊκών λαών.

¹⁴ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Μ. κ.ά., ό.π., σ. 165.

¹⁵ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Μ. κ.ά., ό.π., σ. 166.

Οι συγγραφείς αφιερώνουν το υπόλοιπο μισό της διδακτέας ύλης στα θεσμικά όργανα στα οποία όπως αναφέρεται, έχουν ανατεθεί η διοίκηση και η ευθύνη για την πραγμάτωση των μεγαλόπνοων στόχων της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁶.

Για κάθε όργανο, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Συμβούλιο, Επιτροπή, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, Ελεγκτικό Συνέδριο, οι μαθητές καλούνται να μάθουν το μέρος που εδρεύει, τα μέλη από τα οποία αποτελείται και τις βασικές αρμοδιότητες τους. Επιγραμματικά προσεγγίζονται και τα είδη των πράξεων που εκδίδουν τα θεσμικά όργανα, όπως για παράδειγμα ότι *«Το Κοινοβούλιο μπορεί να εκδίδει , ισότιμα και από κοινού με το Συμβούλιο, κανονισμούς και οδηγίες για σημαντικούς τομείς ..»*¹⁷, χωρίς όμως να επεξηγείται επαρκώς ούτε η ακολουθούμενη διαδικασία ούτε οι διαφορές των αποφάσεων ως προς τη δεσμευτικότητά τους για τα κράτη-μέλη. Όσον αφορά το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο οι μαθητές πληροφορούνται για τη δεσμευτικότητα του χαρακτήρα των αποφάσεων του και το ότι αυτές υπερισχύουν των αντίστοιχων αποφάσεων των εθνικών δικαστηρίων.

¹⁶ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Μ. κ.ά., ό.π., σ. 166.

¹⁷ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Μ. κ.ά., ό.π., σ. 167.

II. ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ:

Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς, ΟΕΔΒ Έκδοση Α΄, Αθήνα, 1998.

A. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΣΕ ΠΙΝΑΚΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ	ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΘΕΣΜΟΥΣ	
ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	Ενιαίο Λύκειο, Β΄ Τάξη	
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	2001-2006	
ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ	α. Αυγουστινάκης Μιχάλης, Λέκτορας Πανεπιστημίου Αθηνών β. Μαδυτινού Αγριππίνα, Πολ. Επιστ., Καθηγήτρια Δ/θμιας. Εκπ. γ. Κουτσομπίνας Στέφανος, Λέκτορας Πανεπιστημίου Θράκης δ. Πανούσης Ιωάννης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών ε. Χαραλάμης Δημήτριος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών	
ΕΚΤΑΣΗ	183 σελίδες	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ	<i>Εισαγωγή</i>	σσ. 5-10
	1. Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΩΣ ΑΞΙΑ ΚΑΙ ΩΣ ΣΥΣΤΗΜΑ	σσ. 11-42
	2. ΔΙΚΑΙΟ	σσ. 43-138
	3. ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ (Εισαγωγή, Διεθνείς Πολιτικοί Οργανισμοί, Η Κοινωνία των Εθνών, Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, Η Ευρωπαϊκή Ένωση , Το Συμβούλιο της Ευρώπης, Ο Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου-NATO - Ερωτήσεις, Βιβλιογραφία)	σσ. 139-158
	<i>Επίλογος</i>	σσ. 159-164
	<i>Παράρτημα</i>	σσ. 165-178
ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ (Βάσει του Ω.Π.)	2 ώρες εβδομαδιαίως	

Β. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ

Το μάθημα «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς» εισήχθη στη Β΄ Λυκείου το 1998¹⁸. Για τη συγγραφή του εγχειριδίου δημιουργήθηκε Πρόγραμμα Σπουδών¹⁹. Η συγγραφική ομάδα, όπως αναγράφεται στον πίνακα περιγραφικής αποτύπωσης του εγχειριδίου, συγκροτήθηκε από δύο Καθηγητές του Παν/ου Αθηνών, δύο Λέκτορες και μια καθηγήτρια Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η επιτροπή κρίσης αποτελείτο από δύο μέλη²⁰. Την εποπτεία στο πλαίσιο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου είχε ο κ. Πετρόπουλος Νικόλαος, Σύμβουλος Κοινωνιολογίας.

Στόχος των συγγραφέων, ήταν «η εξοικείωση των νέων με τις έννοιες και τους όρους του πολιτικού, θεσμικού και δικαιοσύνης συστήματος της χώρας και συνακόλουθα η ευχερέστερη και συνειδητή άσκηση των δικαιωμάτων και ανάληψη των υποχρεώσεων»²¹.

Το περιεχόμενο του βιβλίου αποτελείται από πέντε (5) Κεφάλαια, Παράρτημα και Πίνακα περιεχομένων.

Τα Κεφάλαια έχουν τους κατωτέρω τίτλους και καταλαμβάνουν τις εξής σελίδες:

1. Εισαγωγή, σσ. 5-10
2. Η Δημοκρατία ως αξία και ως σύστημα, σσ. 11-42
3. Δίκαιο, σσ. 43-138
4. Διεθνείς Πολιτικοί Θεσμοί, σσ. 139-158
5. Επίλογος, σσ. 159-164

¹⁸ (Ν. 2525/97 "Ενιαίο Λύκειο, Πρόσβαση των αποφοίτων του στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και άλλες διατάξεις" άρθρο 1 και Υπ.. Απόφαση Γ2/6953/28-11-97 «Ωρολόγιο πρόγραμμα των μαθημάτων των τάξεων Α΄, Β΄ και Λυκείου» ΦΕΚ1057/1-12-1997).

¹⁹ Υπ. Απόφαση Γ2/2055/ΦΕΚ 327/3-4-1998, *Πρόγραμμα Σπουδών των μαθημάτων της Α΄, Β΄ Γ΄ τάξης Ενιαίου Λυκείου για το σχολικό έτος 1998-1999* άρθρο 17 και ΥΠΕΠΘ, Π.Ι. ΕΝΙΑΙΟ ΛΥΚΕΙΟ ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ, 1998, σ. 132.

²⁰ κ. ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α., Πολ. Επιστήμονας-Κοινωνιολόγος, Καθηγήτρια ΣΕΛΕΤΕ και κ. ΣΥΡΡΙΓΟΥ-ΡΗΓΟΥ, Ε., Πολ. Επιστήμονας, Καθηγήτρια Δ/θμιας Εκπαίδευσης.

²¹ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ. - ΜΑΔΥΤΙΝΟΥ, Α. - ΚΟΥΤΣΟΥΜΠΙΝΑΣ, Σ. - ΠΑΝΟΥΣΗΣ, Ι. - ΧΑΡΑΛΑΜΠΗΣ, Δ.. *Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς*, ΟΕΔΒ, Έκδοση, Α΄, Αθήνα, 1998, σ. 3.

**Γ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ
ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ**

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ		
ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΓΙΑ ΕΕ	-	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΕΛΙΔΩΝ	6	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΩΝ	-	
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	Η Ενότητα στερείται εικονογράφησης. Υπάρχει μόνο 1 φωτογραφία αίθουσας Οργάνου της ΕΕ χωρίς υπότιτλο	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΕΝΟΤΗΤΑΣ	Πολιτικοί Στόχοι, Οικονομικοί Στόχοι	σ. 2, 5
	Πολιτική και Οικονομική Ένωση-Μάαστριχτ	σ. 1
	Τα Όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης	σ. 2,5
ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΒΑΣΙΚΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	-	
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ, ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	1	

Δ. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση περιέχεται στο τέταρτο Κεφάλαιο του εγχειριδίου, το οποίο έχει τίτλο «Διεθνείς Πολιτικοί Θεσμοί». Η ανάλυση της καταλαμβάνει 6 σελίδες, στο σύνολο των 19 σελίδων περίπου, που καταλαμβάνει το Κεφάλαιο των Διεθνών Πολιτικών Θεσμών²². Το συγκεκριμένο Κεφάλαιο, όπως αναγράφεται στο «Αντί για Πρόλογο»²³ του εγχειριδίου, έχει συγγραφεί από την κα Αγριππίνα Μαδυτινού, Πολιτική Επιστήμονα Διεθνολόγο Καθηγήτρια ΠΕ-13.

Η ενότητα της ΕΕ ξεκινάει με την ιστορική εξέλιξη της ΕΕ από την Συνθήκη των Παρισίων μέχρι τη Διακυβερνητική Διάσκεψη. Ως σκοποί της ΕΕΠ αναγράφονται «η προώθηση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής και η διεύρυνση των κοινοτικών δραστηριοτήτων σε τομείς όπως η νομισματική πολιτική, η κοινωνική πολιτική, η πολιτική περιβάλλοντος, αλλά και η θεσμοθέτηση της πολιτικής συνεργασίας, δηλαδή η υιοθέτηση μιας κοινοτικής πολιτικής σε θέματα εξωτερικής πολιτικής και ασφάλειας»²⁴.

²² Ενότητες Κεφαλαίου των Διεθνών Πολιτικών Θεσμών: -Εισαγωγή, -Διεθνείς Πολιτικοί Οργανισμοί -Η Κοινωνία των Εθνών -Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, -**Η Ευρωπαϊκή Ένωση**, -Το Συμβούλιο της Ευρώπης, -Ο Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου-NATO, - Ερωτήσεις, Βιβλιογραφία.

²³ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1998, ό.π., σ. 3.

²⁴ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1998, ό.π., σ. 149.

Η ενότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης κλείνει με την παρουσίαση των «Οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», τα οποία διακρίνονται σε κύρια και επικουρικά και αναλύονται σε 2,5 περίπου σελίδες με την ακόλουθη σειρά:

1. Όργανα Ελέγχου: α. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, β. Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
2. Όργανα διοίκησης: α. η Επιτροπή
3. Επικουρικά Όργανα: α. Ελεγκτικό Συνέδριο, β. Επιτροπή Μονίμων Αντιπροσώπων

Στον επίλογο αναφέρεται από τους συγγραφείς ότι η ΕΕ παρουσιάζει χαρακτηριστικά που τη διαφοροποιούν από τις άλλες διεθνείς οργανώσεις *«προσδίδοντας της πρωτοτυπία και μοναδικότητα που την ανυψώνουν σ' έναν ξεχωριστό οργανισμό στην Ιστορία της Ανθρωπότητας»*²⁵. Ως μερικά από τα χαρακτηριστικά αυτά αναφέρονται: *«η αυτονομία που διαθέτουν τα κράτη-μέλη σε σχέση με τις κυβερνήσεις τους, η άμεση δικαιοδοσία που ασκεί η κοινότητα σε όλους τους πολίτες των κρατών- μελών, η ευρύτητα της κοινωνικής έννομης τάξης και τέλος τα όργανα της ΕΕ που παρουσιάζουν γνωρίσματα πιο προηγμένα από αυτά των άλλων οργανώσεων»*²⁶.

Εικονογράφηση

Η ενότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης στερείται εικονογράφησης. Περιέχει 1 μόνο φωτογραφία (εσωτερικός χώρος αίθουσας) χωρίς υπότιτλο²⁷.

Ερωτήσεις, Εργασίες και Δραστηριότητες

Το τέταρτο Κεφάλαιο του εγχειριδίου, με τίτλο «Διεθνείς Πολιτικοί Θεσμοί» περιλαμβάνει 8 ερωτήσεις για τους μαθητές. Εξ αυτών μια μόνο ερώτηση αφορά την ΕΕ η οποία είναι ερώτηση ανοικτής απάντησης και έχει ως εξής: *«Ποια σημασία πιστεύετε ότι έχει η Ε.Ε. για την Ελλάδα;»*²⁸.

Ε. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ

ΣΤΟ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Το συγκεκριμένο σχολικό εγχειρίδιο δεν συνοδεύεται από εκπαιδευτικό υλικό.

²⁵ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1998, ό.π., σ. 153.

²⁶ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1998, ό.π., σ. 153.

²⁷ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1998, ό.π., σ. 147.

²⁸ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1998, ό.π., σ. 158.

ΣΤ. ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ-ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΛΕΞΕΩΝ- ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ (*)

<i>Λέξεις - Έννοιες κλειδιά</i>		<i>(1) Κειμενική αναφορά</i>			<i>(2) Εικονιστική αναφορά</i>	<i>(3) Ασκήσεις γνωστικής επεξεργασίας</i>	<i>(4) Εργασίες, Δραστηριό- τητες εντός της τάξης</i>	<i>(5) Σχέδια Εργασίας</i>	<i>Συμπεράσματα όσον αφορά τη:</i>		
		<i>*</i>	<i>**</i>	<i>** *</i>					<i>Μετάδοση γνώσεων 1 =+ 1+2=++ 1+2+3=+++</i>	<i>Ανάπτυξη δεξιοτήτων/ ικανοτήτων (1+2+3+4) ή (1+4)</i>	<i>Καλλιέργεια στάσεων (4) ή (5) (4+5)</i>
Συνθήκες ΕΕ			+		-	-	-	-	+	-	-
Θεσμικά Όργανα- Αρμοδιότητες			+		-	-	-	-	+	-	-
Οι πράξεις των κοινοτικών οργάνων		-			-	-	-	-	-	-	-
Διαδικασία λήψης των αποφάσεων		-			-	-	-	-	-	-	-
Ευρωπαϊκό Δίκαιο		-			-	-	-	-		-	-
Ευρωπαϊκό Δικαστήριο			+		-	-	-	-	+	-	-
Αρχή της επικουρικότητας		-			-	-	-	-	-	-	-
Ευρωπαίος πολίτης		-			-	-	-	-	-	-	-
Δικαιώματα		-			-	-	-	-	-	-	-
Ιθαγένεια		+			-	-	-	-	-	-	-
Άλλες έννοιες	Ιστορική εξέλιξη		+	-	-	-	-	-	+	-	-
	Πολιτική και Οικονομική Ένωση		+		-	+	-	-	++	-	-

(*) Σχολικό βιβλίο

Z. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση εκτείνεται σε 6 σελίδες και καλύπτει το 3,3% της ύλης. Η επεξεργασία των στοιχείων και η αποτύπωση στον Πίνακα βασίστηκε στο εγχειρίδιο του μαθητή.

Οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί ως αντικείμενο επεξεργασίας του Κεφαλαίου και αποτυπώνονται στον πίνακα αφορούν κυρίως στη θεσμική, νομική και πολιτική διάσταση της ΕΕ και είναι οι ίδιες που έγιναν αντικείμενο επεξεργασίας και στο προηγούμενο εγχειρίδιο. Οι «άλλες έννοιες» που παρουσιάζονται στον πίνακα, δηλαδή η Ιστορική εξέλιξη και η Πολιτική και Οικονομική Ένωση αφορούν λέξεις έννοιες τις οποίες έχουν επιπλέον προσεγγίσει οι συγγραφείς.

Στις 3 από τις 6 σελίδες της ενότητας που αφορά στην ΕΕ, παρουσιάζεται η ιστορική εξέλιξη της ΕΕ. Μετά από μια καταγραφή των πολιτικών και οικονομικών λόγων που ώθησαν τα κράτη της Ευρώπης σε συνεργασία μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, οι συγγραφείς παρουσιάζουν επιγραμματικά τη Συνθήκη των Παρισίων, τη Συνθήκη της Ρώμης, την Τελωνιακή Ένωση, τις Διευρύνσεις (μέχρι το 1995), την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, τους Σκοπούς της ΕΕΠ, τη Συνθήκη του Μάαστριχτ και τη συμφωνία της Πολιτικής και Οικονομικής ένωσης.

Οι μαθητές μαθαίνουν ότι *«η οικονομική και νομισματική ένωση επιδιώκεται με τη σύγκλιση των δημοσίων οικονομιών των κρατών-μελών, με τη θέσπιση ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος και με τη λειτουργία Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας που θα διαχειρίζεται την κοινή νομισματική πολιτική της Ένωσης»* Παράλληλα *«η πολιτική ένωση επιδιώκεται με την κοινή εξωτερική πολιτική και την κοινή πολιτική θεωρήσεων (VISA), με τη διακυβερνητική συνεργασία και με την ευρωπαϊκή ιθαγένεια»*²⁹.

Η *‘ευρωπαϊκή ιθαγένεια’* αναφέρεται απλά ως μέσο επιδίωξης της πολιτικής ενοποίησης. Η ιδέα της *‘Ευρώπης των Πολιτών’* αναφέρεται στο πλαίσιο των θεμάτων συζήτησης της Διακυβερνητικής Διάσκεψης και δεν επεξηγείται ούτε αναλύεται περαιτέρω.

Στις υπόλοιπες 3 σελίδες της ενότητας, οι συγγραφείς παρουσιάζουν τα Όργανα της ΕΕ και ειδικότερα το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, την Επιτροπή. Επίσης παρουσιάζονται, ως επικουρικά όργανα, το Ελε-

²⁹ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1998, ό.π., σ. 149.

γκτικό Συνέδριο και η Επιτροπή Μονίμων Αντιπροσώπων. Για κάθε ένα από τα Όργανα οι μαθητές μαθαίνουν το πού εδρεύει, από ποιους αποτελείται και τις κυριότερες αρμοδιότητες του. Σχετικά με τις αποφάσεις του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, οι μαθητές μαθαίνουν ότι οι αποφάσεις του έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα για όλους τους διαδίκους και υπερισχύουν των αποφάσεων των εθνικών δικαστηρίων.

Η ενότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (όπως και όλο το βιβλίο) στερείται εικονογράφησης, σχολίων, παραθεμάτων, πηγών ή άλλου βοηθητικού υλικού για τον μαθητή.

III. ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ:

Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς, ΟΕΔΒ, Έκδοση, Α΄, Αθήνα, 1999

Α. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΣΕ ΠΙΝΑΚΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ	ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΘΕΣΜΟΥΣ	
ΒΑΘΜΙΔΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	Ενιαίο Λύκειο, Β΄ Τάξη	
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	1999-2000	
ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ³⁰	α. Αυγουστινάκης Μιχάλης, Λέκτορας Πανεπιστημίου Αθηνών β. Μαδυτινού Αγριππίνα, Πολ. Επιστ., Καθηγήτρια Δ/θμιας Εκπαίδ. γ. Κουτσομπίνας Στέφανος, Λέκτορας Πανεπιστημίου Θράκης δ. Πανούσης Ιωάννης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών ε. Χαραλάμης Δημήτριος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών	
ΕΚΤΑΣΗ	240 σελίδες	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ (ΚΕΦΑΛΑΙΑ)	<i>Εισαγωγή</i>	σσ. 13-18.
	1. ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ	σσ. 19-57
	2. ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	σσ. 59-177
	3. ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ	σσ. 179-181
	4. ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ –(Εισαγωγή-Διεθνείς Πολιτικοί Οργανισμοί -Η Κοινωνία των Εθνών Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, Η Ευρωπαϊκή Ένωση , -Το Συμβούλιο της Ευρώπης, - Ο Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου-NATO, -Ο.Α.Σ.Ε –Ερωτήσεις)	σσ. 183-222
	<i>Επίλογος</i>	σσ. 223-227
	Παράρτημα	σσ. 229-240
ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ (βάσει του Ω.Π.)	2 ώρες εβδομαδιαίως	

³⁰ Η συγγραφική ομάδα παρέμεινε η ίδια με του προηγούμενου σχολικού εγχειριδίου.

B. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ

Το σχολικό εγχειρίδιο διδάχτηκε στην Β΄ Λυκείου από το 1999 έως το 2000 και δεν συνοδευόταν από Βιβλίο καθηγητή ή Τετράδιο Ασκήσεων για τον μαθητή. Το σχολικό εγχειρίδιο για το μαθητή είχε έκταση 240 σελίδων. Η συγγραφική ομάδα παρέμεινε η ίδια με το προηγούμενο σχολικό εγχειρίδιο³¹. Το βιβλίο γράφτηκε βάσει Προγράμματος Σπουδών³² και την Εποπτεία στο πλαίσιο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου είχε ο κ. Πετρόπουλος Νικόλαος, τότε Σύμβουλος Κοινωνιολογίας του Π.Ι. Επιτροπή κρίσης δεν αναφέρεται στο εγχειρίδιο της συγκεκριμένης έκδοσης.

Το περιεχόμενο του βιβλίου αποτελείται από τέσσερα Κεφάλαια, Επίλογο και παράρτημα.

Τα Κεφάλαια έχουν τους κατωτέρω τίτλους και καταλαμβάνουν τις εξής σελίδες:

Εισαγωγή, σσ.13-18

1. Πολιτικοί θεσμοί. σσ. 19-57

2. Εσωτερικό Δίκαιο, σσ. 59-177

3. Διεθνές Δίκαιο και Διεθνείς Σχέσεις. σσ.179-181

4. Διεθνείς Πολιτικοί Θεσμοί, σσ.183-222

Επίλογος, σσ.223-228

Παράρτημα, σσ.229-240

Το Κεφάλαιο 4 το οποίο αφορά τους Διεθνείς Πολιτικούς Θεσμούς, μέρος του οποίου αποτελεί η ενότητα της ΕΕ, καταλαμβάνει 37 σελίδες, ήτοι 18 σελίδες περισσότερες από αυτές του προηγούμενου εγχειριδίου.

³¹ Όπως αναφέρεται στο «Αντί για πρόλογο», σ. 3. αν και το βιβλίο είναι αποτέλεσμα συλλογικής προσπάθειας, τα Κεφάλαια έχουν γραφεί από διαφορετικό συγγραφέα το κάθε ένα, τα ονόματα των οποίων αναφέρονται και είναι οι ίδιοι όπως και στην προηγούμενη έκδοση.

³² Υπ. Αποφ. Γ2/2768 «Πρόγραμμα Σπουδών των μαθημάτων της Α΄, Β΄ Γ΄ τάξης Ενιαίου Λυκείου για το σχολικό έτος 1999-2000» άρθρο 18, ΦΕΚ 1540/29-7-1999.

**Γ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ
ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ**

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ		
ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΓΙΑ ΕΕ		-
ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΕΛΙΔΩΝ		26/ (10,4 % επί του συνόλου)
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	Μέτρια εικονογράφηση (10 περίπου φωτογραφίες)	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΕΝΟΤΗΤΑΣ	1. Η Ευρωπαϊκή Ένωση	1
	2. Συνθήκη Παρισίων	1
	3. Συνθήκη Ρώμης 1957	
	4. Σύμβαση Βρυξελλών 1965	
	5. Τελωνειακή Ένωση 1968	1
	6. ECU 1979	
	7. Η Διεύρυνση της Κοινότητας	
	8. Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη 1986 (ΕΕ)	2
	9. Τα σημαντικότερα βήματα της ΕΕΠ	
	10. Ενιαία Αγορά	3
	11. Συνθήκη για την ΕΕ ή Συνθήκη Μάαστριχτ 1992	1,5
	12. Η οικονομική και νομισματική ένωση	0,5
	13. Το ευρώ	1,5
	14 Τα πλεονεκτήματα του ευρώ	1,5
	15. Η Πολιτική ένωση	3,5
	16. Νέα Διεύρυνση	0,5
	17. Συνθήκη Άμστερνταμ	
	18. Η απασχόληση και τα δικαιώματα των πολιτών στο επίκεντρο της Ένωσης	1
	19. Ελεύθερη κυκλοφορία και ασφάλεια	
	20. Η παρουσία της Ευρώπης στον κόσμο με ένα κοινό πρόσωπο	1
	21. Αποτελεσματικότεροι θεσμοί για τη διευρυμένη Ευρώπη	1
	22. Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η καταπολέμηση των εξαρτησιογόνων ουσιών	1
	23. Η ΕΕ και τα περιβάλλον	3
	24. Τα όργανα της ΕΕ	2
ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΒΑΣΙΚΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ	Δεν αναγράφονται	
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ, ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	6	

Δ. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση περιέχεται στο τέταρτο Κεφάλαιο του εγχειριδίου, το οποίο έχει τίτλο «Διεθνείς Πολιτικοί Θεσμοί». Η ανάλυση της καταλαμβάνει 26 σελίδες περίπου, 20 δηλαδή σελίδες περισσότερες από αυτές του προηγούμενου σχολικού εγχειριδίου. Το συγκεκριμένο Κεφάλαιο, έχει συγγραφεί από την κα Αγριππίνα Μαδυτινού, η οποία συνέγραψε το Κεφάλαιο και στο προηγούμενο εγχειρίδιο.

Αναλυτικότερα:

Αρχικά καταγράφονται οι πολιτικοί και οικονομικοί λόγοι που ώθησαν τα κράτη της Ευρώπης σε συνεργασία μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, και ακολούθως παρουσιάζονται συνοπτικά σε υποενότητες, η Συνθήκη των Παρισίων, η Συνθήκη της Ρώμης, η Σύμβαση των Βρυξελλών, η Τελωνειακή Ένωση, το ECU (1979), η Διεύρυνση της Κοινότητας (μέχρι το 1985), η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, τα σημαντικότερα βήματα της ΕΕΠ, η Ενιαία Αγορά 1993.

Ακολουθεί η παρουσίαση της Συνθήκης του Μάαστριχτ η οποία, σύμφωνα με τους συγγραφείς, *«Με την οικονομική, νομισματική, πολιτική, κοινωνική και πολιτισμική ενοποίηση που προσβύει, τίθενται οι βάσεις πάνω στις οποίες θα στηριχτεί η Ευρωπαϊκή ένωση και ολοκλήρωση»*³³. Στο πλαίσιο των αλλαγών που επήλθαν για την Ένωση, καταγράφεται: *« Η Ευρωπαϊκή κοινότητα αποφασίζει να κάνει ένα μεγάλο άλμα που θα την οδηγήσει στην ουσιαστική ενοποίηση με οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό περιεχόμενο»*³⁴.

Ακολουθεί κείμενο 3 περίπου σελίδων σχετικά με την Οικονομική και νομισματική ένωση, το Ευρώ και τα πλεονεκτήματά του και κείμενο 3,5 περίπου σελίδων σχετικά με την Πολιτική Ένωση. Ως τρόποι που επιδιώκεται η Πολιτική Ένωση καταγράφονται: Η Κοινή Εξωτερική Πολιτική και η Κοινή Πολιτική για την Ασφάλεια και Άμυνα (ΚΕΠΠΑ), η Κοινή Πολιτική θεωρήσεων (VISA), η Διακυβερνητική συνεργασία και η Ευρωπαϊκή ιθαγένεια. Για την Ευρωπαϊκή ιθαγένεια αναφέρεται ότι *«.. σημαίνει τη δημιουργία μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας για όλους τους πολίτες της ΕΕ»*³⁵ χωρίς όμως να γίνονται περαιτέρω αναφορές ή να δίνονται επεξηγήσεις .

Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στη Νέα Διεύρυνση που έλαβε χώρα το 1995 και ακολουθεί κείμενο 3,5 σελίδων σχετικά με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ. Καταγράφο-

³³ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1999, ό.π., σ.199

³⁴ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1999, ό.π., σ.199

³⁵ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1999, ό.π., σ.206

νται οι 4 κύριοι στόχοι της Συνθήκης και ακολουθεί ανάλυση αυτών σε κείμενο 3 συνολικά σελίδων³⁶.

Την ανάλυση των στόχων της Συνθήκης του Άμστερνταμ ακολουθεί μια υποενότητα με τίτλο «*Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η καταπολέμηση των εξαρτησιογόνων ουσιών*»³⁷ και μία υποενότητα με τίτλο «*Η Ευρωπαϊκή Ένωση και το περιβάλλον*»³⁸. Στην υποενότητα για καταπολέμηση των εξαρτησιογόνων ουσιών περιλαμβάνεται ολοσέλιδο έγχρωμο πλαίσιο με τίτλο «*Σχεδόν δέκα χρόνια δράσης*»³⁹ στο οποίο παρουσιάζονται με χρονολογική σειρά οι σχετικές δράσεις από το 1987 (Συμμετοχή της ΕΟΚ στη διάσκεψη της Βιέννης για τη λαθρεμπορία ναρκωτικών και ψυχοτρόπων ουσιών) μέχρι και το 1996.

Η ενότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ολοκληρώνεται με την επιγραμματική παρουσίαση των «Όργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», η οποία καταλαμβάνει συνολικά 1,5 σελίδα περίπου και αφορά τα κατωτέρω Όργανα με τη σειρά που παρουσιάζονται στο εγχειρίδιο: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Συμβούλιο Υπουργών, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Ευρωπαϊκή επιτροπή, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, Ελεγκτικό Συνέδριο, Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, Επιτροπή περιφερειών, Διαρθρωτικά Ταμεία, Ταμείο Συνοχής, Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ινστιτούτο.

Εικονογράφηση

Η ενότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιέχει 9 φωτογραφίες και 7 έγχρωμα πλαίσια με κείμενα για περαιτέρω πληροφόρηση, τα οποία έχουν τους εξής τίτλους:

1. «Ενιαία Αγορά»⁴⁰ (μεγέθους μισής περίπου σελίδας).
2. «Τα Εμπόδια όπως τα βλέπουν οι επιχειρήσεις»⁴¹ (μεγέθους μισής σελίδας).
3. «Τα Εμπορικά σήματα»⁴² (μεγέθους μιας ολόκληρης σελίδας).
4. «Τυποποίηση»⁴³ (αφορά την παραγωγή των προϊόντων και έχει έκταση μισή περίπου σελίδα).

³⁶ Ειδικότερα, σύμφωνα με τους συγγραφείς, η Συνθήκη του Άμστερνταμ έχει τέσσερις κύριους στόχους: «1. Να τεθεί η απασχόληση και τα δικαιώματα των πολιτών στο επίκεντρο της Ένωσης και να προωθηθεί η ιδέα για μια «Ευρώπη των πολιτών». 2. Να εξαλειφθούν τα τελευταία εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία και να ενισχυθεί η ασφάλεια. 3. Να δοθεί η δυνατότητα στην Ευρώπη να καταστήσει περισσότερο αισθητή την παρουσία της στη διεθνή σκηνή. 4. Να καταστεί αποτελεσματικότερη η διάρθρωση των θεσμών της ένωσης εν όψει της προσεχούς διεύρυνσης».

³⁷ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1999, ό.π., σ. 210.

³⁸ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1999, ό.π., σ. 210.

³⁹ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1999, ό.π., σ. 211.

⁴⁰ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1999, ό.π., σ. 193.

⁴¹ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1999, ό.π., σ. 194.

⁴² ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1999, ό.π., σ. 196.

⁴³ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1999, ό.π., σ. 197.

5. «Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση»⁴⁴ (αφορά τους τρεις πυλώνες της ΕΕ και έχει έκταση μισή περίπου σελίδα).

6. «Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση»⁴⁵ (αφορά τους στόχους της ΚΕΠΠΑ και έχει έκταση μισή περίπου σελίδα).

7.«Σχεδόν δέκα χρόνια δράσης»⁴⁶ (καταλαμβάνει έκταση μιας ολόκληρης σελίδας).

Ερωτήσεις-Εργασίες-Δραστηριότητες

Το τέταρτο Κεφάλαιο του εγχειριδίου, με τίτλο «Διεθνείς Πολιτικοί Θεσμοί» περιλαμβάνει 16 ερωτήσεις προς τους μαθητές εκ των οποίων οι 6 μόνο αφορούν την ΕΕ (5 ερωτήσεις κλειστής απάντησης και 1 ερώτηση ανοικτής απάντησης).

Η ερώτηση ανοικτής απάντησης είναι η ίδια με τη μοναδική ερώτηση για την ΕΕ που είχε το προηγούμενο εγχειρίδιο⁴⁷.

Βιβλιογραφία

Η Βιβλιογραφία⁴⁸ (προτεινόμενη ή χρησιμοποιηθείσα) παραμένει η ίδια με του προηγούμενου εγχειριδίου.

Ε. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΣΤΟ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Το συγκεκριμένο σχολικό εγχειρίδιο δεν συνοδεύεται από εκπαιδευτικό υλικό.

⁴⁴ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1999, ό.π., σ. 198.

⁴⁵ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1999, ό.π., σ. 203.

⁴⁶ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1999, ό.π., σ. 211.

⁴⁷ «Ποια σημασία πιστεύετε ότι έχει η ΕΕ για την Ελλάδα;»

⁴⁸ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1999, ό.π., σ. 222.

ΣΤ. ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ-ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΛΕΞΕΩΝ- ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ (*)

<i>Λέξεις - Έννοιες κλειδιά</i>		(1) Κειμενική αναφορά			(2) <i>Εικονιστική αναφορά</i>	(3) <i>Ασκήσεις γνωστικής επεξεργασίας</i>	(4) <i>Εργασίες, Δραστηριότητες εντός της τάξης</i>	(5) <i>Σχέδια Εργασίας</i>	<i>Συμπεράσματα όσον αφορά τη:</i>		
		*	**	** *					Μετάδοση γνώσεων 1 =+ 1+2=++ 1+2+3=++++	Ανάπτυξη δεξιοτήτων/ ικανοτήτων (1+2+3+4) ή(1+4)	Καλλιέργεια στάσεων (4) ή (5) (4+5)
Συνθήκες ΕΕ				+	+	+	-	-	+++	-	-
Όργανα-Αρμοδιότητες		+			-	-	-	-	+	-	-
Διαδικασία λήψης των αποφάσεων		+			-	-	-	-	+	-	-
Οι πράξεις των κοινοτικών οργάνων		+			-	-	-	-	+	-	-
Ευρωπαϊκό Δίκαιο		-			-	-	-	-		-	-
Ευρωπαϊκό Δικαστήριο		+			-	-	-	-	+	-	-
Αρχή της επικουρικότητας		-			-	-	-	-		-	-
Ευρωπαίος πολίτης		+			-	-	-	-	+	-	-
Δικαιώματα				+	-	-	-	-	+	-	-
Ιθαγένεια		+			-	-	-	-		-	-
<i>Άλλες έννοιες</i>	Οικον. Νομισμ. Ένωση-ευρώ		+		+	+	-	-	+++	-	-
	Ενιαία Αγορά 1993		+		+		-	-	++	-	-
	Πολιτική ένωση		+		-	+	-	-	++	-	-
	ΕΕ και εξαρτησιογ. ουσίες		+		+	-	-	-	++	-	-
	ΕΕ και περιβάλλον		+		+	-	--	-	++	-	-

(*) Σχολικό βιβλίο

Z. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση εκτείνεται σε 26 σελίδες και αποτελεί το 10,41% του συνόλου του περιεχομένου του εγχειριδίου. Η επεξεργασία των στοιχείων και η αποτύπωση στον Πίνακα, βασίστηκε στο εγχειρίδιο του μαθητή ««Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς»» εκδόσεων ΟΕΔΒ, 1999.

Οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί ως αντικείμενο επεξεργασίας του Κεφαλαίου και αποτυπώνονται στον πίνακα, αφορούν κυρίως στην θεσμική, νομική και πολιτική διάσταση της ΕΕ και είναι οι ίδιες με τα προηγούμενα εγχειρίδια. Οι «άλλες έννοιες» που παρουσιάζονται στον πίνακα, αφορούν λέξεις –έννοιες στις οποίες γίνεται αναφορά ή γίνονται αντικείμενο επεξεργασίας από τους συγγραφείς μέσα στο κείμενο και είναι η Οικονομική και Νομισματική Ένωση-ευρώ, η Ενιαία Αγορά, η Πολιτική ένωση, η ΕΕ και οι εξαρτησιογόνες ουσίες, η ΕΕ και το περιβάλλον.

Στο συγκεκριμένο εγχειρίδιο ο στόχος παρέμεινε ο ίδιος ακριβώς όπως αναγράφεται και στο προηγούμενο σχολικό εγχειρίδιο, η Ενότητα όμως της ΕΕ περιλαμβάνει 20 σελίδες περισσότερες σε σύγκριση με αυτές του προηγούμενου σχολικού εγχειριδίου και το ποσοστό της ύλης για την ΕΕ ανήλθε σε 10,41% του συνόλου των σελίδων.

Αναλυτικότερα:

Όπως φαίνεται και στον πίνακα των περιεχομένων της Ενότητας της ΕΕ αυτή αποτελείται από 24 μικρές υποενότητες με δικό της τίτλο η κάθε μία.

Αρχικά, όπως και στο προηγούμενο εγχειρίδιο, καταγράφονται οι πολιτικοί και οικονομικοί λόγοι που ώθησαν τα κράτη της Ευρώπης σε συνεργασία μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Ακολούθως, σε 3 σελίδες, παρουσιάζονται συνοπτικά σε υποενότητες, η Συνθήκη των Παρισίων, η Συνθήκη της Ρώμης, η Σύμβαση των Βρυξελλών, η Τελωνειακή Ένωση, το ECU (1979), η Διεύρυνση της Κοινότητας (μέχρι το 1985, και η Διεύρυνση του 1995 σε επόμενες σελίδες), η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, τα σημαντικότερα βήματα της ΕΕΠ.

Έμφαση δίνεται στην «Ενιαία Αγορά 1993», στη Συνθήκη του Μάαστριχτ, στην έννοια και τους τρόπους επίτευξης της οικονομικής και νομισματικής ένωσης. Επιπλέον, οι συγγραφείς αφιερώνουν 2,5 σελίδες στο Ευρώ και στα πλεονεκτήματά του.

Έμφαση δίνεται επίσης και στην Πολιτική Ένωση (3,5 σελίδες) και τους τρόπους που αυτή επιδιώκεται. Στην υποενότητα που αναλύεται η Πολιτική Ένωση περιλαμβάνεται έγχρωμο πλαίσιο μισής σελίδας με τίτλο «Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση»⁴⁹ στο οποίο καταγράφονται οι στόχοι της ΚΕΠΠΑ, σύμφωνα με το άρθρο 1, παράγραφος 2 της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Μεταξύ αυτών αναφέρονται: η διαφύλαξη των *κοινών αξιών*, των θεμελιωδών συμφερόντων και της ανεξαρτησίας της Ένωσης καθώς και η ανάπτυξη και εδραίωση της *δημοκρατίας και του κράτους δικαίου, ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών*.

Στο συγκεκριμένο εγχειρίδιο προστέθηκε και η Συνθήκη του Άμστερνταμ η οποία αναλύθηκε σε 3,5 σελίδες με έμφαση στα δικαιώματα των πολιτών, στην ελεύθερη κυκλοφορία και την ασφάλεια, στην κοινή εξωτερική πολιτική και την πολιτική ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ). Στο πλαίσιο της Συνθήκης του Άμστερνταμ οι συγγραφείς αφιέρωσαν μία σελίδα στην εξασφάλιση αποτελεσματικής λειτουργίας των θεσμικών οργάνων, εν όψει των διευρύνσεων που θα ακολουθούσαν. Το συγκεκριμένο κείμενο θα μπορούσε να θεωρηθεί μάλλον δύσκολο για τους μαθητές οι οποίοι δεν γνωρίζουν και δεν έχουν διδαχθεί ακόμη τα θεσμικά όργανα και τις αρμοδιότητες τους⁵⁰.

Μεγάλη έμφαση δίνεται από τους συγγραφείς τόσο στο θέμα της καταπολέμησης των εξαρτησιογόνων ουσιών, 2 σελίδες μαζί με το σχετικό κείμενο στο πλαίσιο καθώς και στο θέμα του περιβάλλοντος, 2 σελίδες μαζί με τις σχετικές φωτογραφίες.

Ενώ η ύλη της ΕΕ έχει εμπλουτισθεί σε σχέση με τα προηγούμενο εγχειρίδιο, οι συγγραφείς αφιέρωσαν μόνο 1,5 σελίδα στα Όργανα της ΕΕ. Η πληροφόρηση που παρέχεται για όλα τα ανωτέρω όργανα ακολουθεί την ίδια δομή. Για κάθε Όργανο αναγράφεται η έδρα, τα μέλη και οι βασικές αρμοδιότητες.

⁴⁹ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1999, ό.π., σ. 203.

⁵⁰ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ., 1999, ό.π., σ. 209.

III. ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ:

Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2000

A. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΣΕ ΠΙΝΑΚΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ	ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΘΕΣΜΟΥΣ
ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	Ενιαίο Λύκειο, Β΄ Τάξη
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	2000- 2009
ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ	α. Άννα Βαβουγιού, Νομικός, Ειδική Επιστήμονας του Συνήγορου του Πολίτη β. Στ. Παπαγεωργίου-Γονατάς, Λέκτορας Ποινικού Δικαίου στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης γ. Παυλάκου-Στρατηγάκη, Πολιτικός Επιστήμονας, Καθηγήτρια Δ/θμιας Εκπαίδευσης δ. Κ. Τοπάλη, Πολιτικός Επιστήμονας, Καθηγήτρια Δ/θμιας Εκπαίδευσης
ΕΚΤΑΣΗ	351, (255 Μη Συμπεριλαμβανομένου του παραρτήματος)
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	ΜΕΡΟΣ Α΄ «ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ και ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ» ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ – ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ- ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΟΣΜΟ
	ΜΕΡΟΣ Β΄ «ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΘΕΣΜΟΥΣ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ» ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΔΗΜΟΚΡ. ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ- ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ-ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ
	ΜΕΡΟΣ Γ΄ «ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ» ΚΑΝΟΝΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ. ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟΥ -ΚΡΑΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ- ΒΑΣΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ- ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ. ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ- ΣΥΣΤΗΜΑ ΑΞΙΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΝΙΚΟΣ ΚΟΛΑΣΜΟΣ- ΔΙΚΑΙΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ- ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ- ΕΝΔΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΔΙΚΑΙΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ- ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ- ΔΙΚΑΙΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ (Βάσει του Ω.Π.)	2 ώρες εβδομαδιαίως

B. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ

Το συγκεκριμένο σχολικό εγχειρίδιο διδάσκεται στη Β΄ Λυκείου από το 2000 έως και το σχολικό έτος 2008-2009⁵¹. Τα εγχειρίδια συνοδεύτηκαν από Βιβλίο καθηγητή και Τετράδιο Εργασιών και Πρακτικών Ασκήσεων για τον μαθητή. Έχει έκταση συνολικά 351 σελίδες εκ των οποίων οι 95 σελίδες αποτελούν Παράρτημα. Όπως αναφέρεται στον Πρόλογο, τα Κεφάλαια έχουν γραφεί από διαφορετικό συγγραφέα το κάθε ένα. Την επιτροπή κρίσης αποτελούσαν ο κ. Μεταξάς Ιωάννης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών και Δημόσιας Διοίκησης, ο κ. Φυτράκης Ευτύχης, Νομικός, Διδάκτορας Νομικής Σχολής Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και η κ. Αναγνωστοπούλου Όλγα, Νομικός, Καθηγήτρια Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Την Επιστημονική Επιμέλεια είχε η κ. Τοπάλη Καίτη, μέλος της συγγραφικής ομάδας, Πολιτικός Επιστήμονας, Καθηγήτρια Δ/θμιας Εκπαίδευσης. Την Εποπτεία στο πλαίσιο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου είχε ο κ. Πετρόπουλος Νικόλαος, τότε Σύμβουλος του Π.Ι.

Όπως αναγράφεται στον Πρόλογο του εγχειριδίου⁵², το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο επεξεργάστηκε το Αναλυτικό Πρόγραμμα του μαθήματος βάσει του οποίου συντάχθηκε το περιεχόμενο αυτού του βιβλίου.

Το περιεχόμενο του βιβλίου αποτελείται από τρία μέρη. Κάθε μέρος περιλαμβάνει σχετικά Κεφάλαια, όπως αυτά περιγράφονται κατωτέρω. Το βιβλίο στο τέλος περιλαμβάνει Ευρετήριο όρων, Ευρετήριο ονομάτων και Παράρτημα έκτασης 95 σελίδων. Στην αρχή κάθε Κεφαλαίου υπάρχει εισαγωγικό κείμενο σε έγχρωμο πλαίσιο. Στο τέλος κάθε Κεφαλαίου περιλαμβάνονται: Περίληψη, Ερωτήσεις, Γλωσσάρι, και Βιβλιογραφία. Στο τέλος κάθε Μέρους υπάρχει Ανακεφαλαίωση

Τα Μέρη του εγχειριδίου, με τα συμπεριλαμβανόμενα Κεφάλαια και τις σελίδες που καταλαμβάνουν έχουν ως εξής:

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ:

Πολιτική Επιστήμη και Επιστήμη του Δικαίου στο σύγχρονο κόσμο.

1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ, σσ.10-29
2. ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ, σσ. 30-41
3. ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΟΣΜΟ, σσ. 42-55

⁵¹ Από το σχολικό έτος 2009-2010 αντικαθίσταται με το σχολικό εγχειρίδιο «Πολιτική και Δίκαιο»

⁵² ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 3 και ΥΠΕΠΘ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ «ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ» ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ Ι, ΑΘΗΝΑ 1999, σ. 29

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ:

Εισαγωγή στους πολιτικούς θεσμούς του σύγχρονου κράτους.

1. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ, σσ. 58-73
2. **ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ**, σσ. 74-93
3. ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ, σσ. 94-110

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ:

Εισαγωγή στο Δίκαιο

1. ΚΑΝΟΝΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟΥ, σσ. 112-114
 2. ΚΡΑΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ, σσ. 122-141.
 3. ΒΑΣΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΛΕΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ, σσ. 142-161
 4. ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, σσ. 162-175
 5. ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΑΞΙΩΝ ΚΑΙ Ο ΠΟΙΝΙΚΟΣ ΚΟΛΑΣΜΟΣ, σσ. 176-191
 6. ΤΟ ΔΙΚΑΙΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ, σσ. 192-205
 7. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ, σσ. 206-215
 8. ΕΝΔΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ, σσ. 216-222
 9. **ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, σσ. 222-233**
 10. ΔΙΚΑΙΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, σσ. 234-246
- ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΡΩΝ, σσ. 27-254
- ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ, σσ. 255
- ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ, σσ. 257-352

Όπως αναγράφεται στον Πρόλογο του εγχειριδίου σκοπός των συγγραφέων ήταν «η δημιουργία ικανής θεωρητικής βάσης πάνω στην οποία θα μπορούν να αναπτυχθούν οι εφηβικές ανησυχίες των μαθητών/τριών σε σχέση με τα ζητήματα του Δικαίου και των Πολιτικών θεσμών, αλλά και του κατάλληλου πνευματικού κλίματος που ταιριάζει στην εφηβική ψυχή τους»⁵³. Σκοπός ήταν επίσης, «η δημιουργία ενός βιβλίου εύληπτου, εύχρηστου αλλά και μεστός σε ιδέες και περιεχόμενο, αντάξιο των σύγχρονων εφηβικών προβληματισμών και της κοινωνικής τους αξίας». Σύμφωνα με τους συγγραφείς, οι καινούργιες έννοιες που διαπραγματεύονται στο βιβλίο, «θα συμβάλουν στη δημιουργία του σύγχρονου πολίτη, του πολίτη της κοινωνίας των πολιτών»⁵⁴.

⁵³ ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 3.

⁵⁴ ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 4.

**Γ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ
ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ**

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ		
ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΓΙΑ ΕΕ	1	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΕΛΙΔΩΝ	20	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΩΝ	5	
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	Μέτρια εικονογράφηση (15 φωτογρ. περίπου, μικρού μεγέθους και 2 μεγάλου μεγέθους Πίνακες)	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	Εισαγωγικό Σημείωμα	1
	1. Λόγοι δημιουργίας της Ευρωπαϊκής, σταθμοί και τρόποι εξέλιξης της	3,5
	2. Προσδιοριστικά στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης	1
	3. Πολιτικοί θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης	6,5
	4. Διαδικασία Οικονομικής και Πολιτικής Ολοκλήρωσης	3
	5. Ο Ευρωπαίος πολίτης και η Ευρωπαϊκή Ένωση	2
	Περίληψη, Γλωσσάρι, Βιβλιογραφία	3
ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΒΑΣΙΚΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	-	
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ, ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	7	

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΟΥ «ΠΟΛΙΤΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ» ΣΤΟ ΚΕΦ. «ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ»	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΕΛΙΔΩΝ	2
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	Τα Δικαιώματα των Ευρωπαίων πολιτών στην Ελλάδα
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	1 φωτο του ευρ. διαβατηρίου και 1 σκίτσο σχετικά με τα δικαιώματα των μισθωτών πολιτών της ΕΕ
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	1

Δ. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

Το Κεφάλαιο της ΕΕ καταλαμβάνει 20 περίπου σελίδες και περιέχεται στο Δεύτερο Μέρος του εγχειριδίου, το οποίο φέρει τον τίτλο «Εισαγωγή στους πολιτικούς θεσμούς του σύγχρονου κράτους» .

Επίσης, στο τρίτο μέρος του σχολικού εγχειριδίου και ειδικότερα στο ένατο Κεφάλαιο συμπεριλαμβάνεται Υποκεφάλαιο έκτασης 2 σελίδων, με τίτλο «Πολίτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης», το οποίο αφορά τα Δικαιώματα των Ευρωπαίων πολιτών στην Ελλάδα και έχει έκταση 2 σελίδων.

Σύμφωνα με το ΕΠΠΣ, οι γενικές οδηγίες του μαθήματος που αφορούν την ενότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης συμπεριλαμβάνουν:

«-Να αντιληφθούν οι μαθητές την Ε.Ε. ως μια διακρατική οντότητα η οποία αναπτύσσει ιδιαίτερες σχέσεις με τα μέλη της σε πολλαπλά επίπεδα δικαιωμάτων, συνεργασίας, αλληλεγγύης, υποχρεώσεων.

-Να συνειδητοποιήσουν ότι η Ε.Ε. αποτελεί μια διεθνή διακρατική οντότητα με διαφορετικά χαρακτηριστικά από τους άλλους διακρατικούς διεθνείς οργανισμούς.

-Να γνωρίσουν τα δικαιώματα και τις δυνατότητες τους ως Ευρωπαίοι πολίτες με στόχο την πληρέστερη σύνδεσή τους με τους τομείς των ενδιαφερόντων τους (π.χ. παιδεία, υγεία, δικαιοσύνη κτλ.) στις διάφορες χώρες της ΕΕ»⁵⁵

Στο βιβλίο του μαθητή, το Κεφάλαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιλαμβάνει εισαγωγικό κείμενο και τα εξής Υποκεφάλαια:

1. Λόγοι δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σταθμοί και τρόποι εξέλιξης της.

Α. Σταθμοί στην εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Β. Αναθεώρηση των Συνθηκών-Διακυβερνητική Διάσκεψη

Γ. Συνθήκη του Άμστερνταμ

2. Προσδιοριστικά στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Α. Κάτοικοι-Γλώσσα

Β. «Ατζέντα 2000»

3. Πολιτικοί θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Α. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο

Β. Το Συμβούλιο Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Γ. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Δ. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

⁵⁵ Βιβλίο καθηγητή, σ. 8

Ε. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ή Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΣΤ. Το Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο
Ζ. Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ίδρυμα (Ε.Ν.Ι)
Η. Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (Ε.Κ.Τ.)
Θ. Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (Ε.Τ.Ε.)
Ι. Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή
Κ. Η Επιτροπή των Περιφερειών

4. Διαδικασία Οικονομικής και Πολιτικής Ολοκλήρωσης

Α. Οικονομική Ολοκλήρωση
Β. Πολιτική Ολοκλήρωση

5. Ο Ευρωπαίος πολίτης και η Ευρωπαϊκή Ένωση

Ακολουθούν: Περίληψη, Ερωτήσεις, Γλωσσάρι και Βιβλιογραφία

Αναλυτικότερα:

Υποκεφάλαιο 1: «Λόγοι δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σταθμοί και τρόποι εξέλιξης της». Το Υποκεφάλαιο καταλαμβάνει 3,5 σελίδες περίπου και χωρίζεται στα εξής τρία μέρη: Α. Σταθμοί στην εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Β. Αναθεώρηση των Συνθηκών-Διακυβερνητική Διάσκεψη και Γ. Συνθήκη του Άμστερνταμ.

Σταθμοί στην εξέλιξη της ΕΕ παρουσιάζονται η ίδρυση της ΕΚΑΧ, οι Συνθήκες της Ρώμης (ΕΚΑΕ και ΕΟΚ) η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, η Συνθήκη του Μάαστριχτ. Για τη Συνθήκη του Μάαστριχτ αναφέρεται ότι *«καθόρισε το ενιαίο νόμισμα... διέδρυνε την έννοια της ιθαγένειας για τους πολίτες των κρατών-μελών της Ε.Ε... θέσπισε νέα δικαιώματα... αναγνώρισε νέες εξουσίες στο Ευρ Κοινοβούλιο, ενώ για πρώτη φορά αρχίζει να γίνεται λόγος για στενότερη συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών της Ε.Ε. στους τομείς της εξωτερικής πολιτικής, της ασφάλειας και της άμυνας, καθώς και στους τομείς των εσωτερικών υποθέσεων και της δικαιοσύνης»*⁵⁶.

Σχετικά με την Αναθεώρηση των Συνθηκών-Διακυβερνητική Διάσκεψη, επεξηγείται στους μαθητές η έννοια της Αναθεώρησης των συνθηκών και της Διακυβερνητικής Διάσκεψης καθώς επίσης ότι *«η νέα συνθήκη αποτελεί Εσωτερικό Δίκαιο για κάθε κράτος-μέλος, αφού προηγηθεί η διαδικασία που προβλέπουν οι νόμοι...»*⁵⁷.

Για τη Συνθήκη του Άμστερνταμ οι συγγραφείς επικεντρώνονται στους κύριους στόχους αυτής όπως είναι *«Κατοχύρωση των δικαιωμάτων του πολίτη... Κατάργηση*

⁵⁶ ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 77.

⁵⁷ ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 79.

εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία... Συντονισμός των ενεργειών για την καταπολέμηση της ανεργίας... Ενίσχυση της κοινοτικής πολιτικής στον κοινωνικό τομέα, τον τομέα του περιβάλλοντος και τον τομέα της Δημόσιας Υγείας... Ενίσχυση της συνεργασίας των κρατών-μελών για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, των ναρκωτικών και της εγκληματικότητας... Δημιουργία ενός ευρωπαϊκού χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης... Μεγαλύτερη συμμετοχή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στη διαδικασία λήψης αποφάσεων»⁵⁸.

Υποκεφάλαιο 2: «Προσδιοριστικά στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης». Το Υποκεφάλαιο καταλαμβάνει 1 σελίδα περίπου. Ως προσδιοριστικά στοιχεία της ΕΕ ορίζονται: οι κάτοικοι αυτής και η γλώσσα, και η «Ατζέντα 2000». Όσον αφορά στην «Ατζέντα 2000» οι μαθητές ενημερώνονται για το συγκεκριμένο έγγραφο που δημοσίευσε η ΕΕ στις 15/7/1997. Ειδικότερα, σύμφωνα με τους συγγραφείς, η «Ατζέντα 2000» «καθιερώνει ως κύριο κριτήριο της εισόδου νέων χωρών στην ΕΕ το σεβασμό τους στα ανθρώπινα δικαιώματα, το σεβασμό των μειονοτήτων, την προοπτική που έχουν για οικονομική ανάπτυξη και τη δυνατότητα εφαρμογής της κοινοτικής νομοθεσίας»⁵⁹.

Υποκεφάλαιο 3: Πολιτικοί θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης». Το συγκεκριμένο Υποκεφάλαιο καταλαμβάνει 6,5 σελίδες περίπου. Στο Υποκεφάλαιο παρουσιάζονται εκτενώς τα Όργανα της ΕΕ με την ακόλουθη σειρά: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Συμβούλιο Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ή Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Το Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο, Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ίδρυμα (Ε.Ν.Ι), Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (Ε.Κ.Τ.), Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (Ε.Τ.Ε.), Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, η Επιτροπή των Περιφερειών.

Μετά την ανάλυση των τεσσάρων πρώτων οργάνων παρουσιάζονται στους μαθητές οι «Μορφές της Κοινοτικής νομοθεσίας» που εκδίδει το Συμβούλιο Υπουργών από κοινού με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Υποκεφάλαιο 4: «Διαδικασία Οικονομικής και Πολιτικής Ολοκλήρωσης». Το συγκεκριμένο Υποκεφάλαιο εκτείνεται σε 2,5 σελίδες περίπου. Περιλαμβάνει τα μέρη Α. Οικονομική Ολοκλήρωση και Β. Πολιτική Ολοκλήρωση.

⁵⁸ ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 79.

⁵⁹ ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 80.

Η Οικονομική ολοκλήρωση παρουσιάζεται στους μαθητές σε 3 φάσεις, αντίστοιχες με το χρονοδιάγραμμα καθιέρωσης του «ευρώ». Όσον αφορά την Πολιτική ολοκλήρωση, αυτή ταυτίζεται με την «Ευρώπη των Πολιτών». Σύμφωνα με τους συγγραφείς, *«Η Ευρώπη των Πολιτών πραγματοποίησε πρόοδο με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, με την απόφαση να χορηγηθεί στους πολίτες της ΕΕ που διαμένουν σε οποιοδήποτε κράτος-μέλος της ΕΕ το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις εκλογές για τα μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου»*.⁶⁰ Η Πολιτική Ολοκλήρωση παρουσιάζεται να επιδιώκεται κυρίως με την *«εξωτερική πολιτική, την απόκτηση ευρωπαϊκής ιθαγένειας και την κοινή πολιτική θεωρήσεων(VISA)»*.⁶¹

Υποκεφάλαιο 5: «Ο Ευρωπαίος πολίτης και η Ευρωπαϊκή Ένωση». Το Υποκεφάλαιο εκτείνεται σε 2 σελίδες περίπου. Παρουσιάζονται τα ειδικά δικαιώματα που προέκυψαν για τους Ευρωπαίους πολίτες από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ όπως, *«το δικαίωμα του υπηκόου να διαμένει στην Επικράτεια των κρατών-μελών..., να επισκέπτεται οποιοδήποτε εξ αυτών για να εργαστεί και να διαμένει μόνιμα αν είναι μισθωτός ή ανεξάρτητος εργαζόμενος, το δικαίωμα να αγοράζει ακίνητο στην επικράτεια άλλου κράτους-μέλους, ... τη δυνατότητα να σπουδάσει ή να αποκτήσει επαγγελματική εμπειρία παντού στο εσωτερικό της Ένωσης... το δικαίωμα προσφυγής για θέματα περιβάλλοντος... το δικαίωμα αναφοράς στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και προσφυγής στον Ευρωπαίο Μεσολαβητή... το δικαίωμα ασφάλισης ασθένειας αγοράς αγαθών για ιδιωτική χρήση σε άλλη χώρα της Ένωσης χωρίς καταβολή τελωνειακών τελών ή επιπλέον φόρων... το δικαίωμα μεταφοράς χρημάτων σε άλλη χώρα»*.⁶²

Υποκεφάλαιο: «ΠΟΛΙΤΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Το Υποκεφάλαιο, περιλαμβάνεται στο Τρίτο μέρος του σχολικού εγχειριδίου και ειδικότερα στο Κεφάλαιο με τίτλο «Έλληνες πολίτες και πολίτες ελληνικής κοινωνίας», αφορά τα Δικαιώματα των Ευρωπαίων πολιτών στην Ελλάδα. Αναλυτικότερα, μέσα σε 2 σελίδες περιγράφονται, σύμφωνα με τους συγγραφείς, τα σπουδαιότερα δικαιώματα που έχουν οι πολίτες άλλων κρατών της ΕΕ που μένουν στην Ελλάδα *«α. Το δικαίωμα εγκατάστασης και διορισμού ή πρόσληψης στη Δημόσια Διοίκηση, β. Το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι, γ. Το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις*

⁶⁰ ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 88.

⁶¹ ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 88.

⁶² ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σσ. 89, 90, 91.

δημοτικές και κοινοτικές εκλογές, δ. Το δικαίωμα προσφοράς ή μόνιμης διαμονής και ελεύθερη παροχή ή αποδοχή υπηρεσιών, ε. Περιορισμοί στο δικαίωμα διαμονής»⁶³.

Εικονογράφηση

Το Κεφάλαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει μέτρια εικονογράφηση. Περιέχει φωτογραφίες μικρού μεγέθους που αφορούν κυρίως υπογραφές Συνθηκών ⁶⁴ και τα Θεσμικά όργανα⁶⁵. Υπάρχουν επίσης μια φωτο του Ευρώ⁶⁶ και δύο φωτογραφίες της σημαίας της ΕΕ⁶⁷. Βοηθητικοί για τους μαθητές είναι δύο έγχρωμοι πίνακες μεγάλου μεγέθους που παρουσιάζουν, τους καθοριστικούς σταθμούς για την οικοδόμηση της Ενιαίας Ευρώπης ο πρώτος⁶⁸ και τους κύριους πολιτικούς θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο δεύτερος⁶⁹.

Ερωτήσεις-Δραστηριότητες

Το Κεφάλαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης του εγχειριδίου, περιέχει 7 ερωτήσεις για τους μαθητές.

⁶³ ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σσ. 226-227.

⁶⁴ ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σσ. 77, 79.

⁶⁵ ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σσ. 80, 81, 82, 84, 85.

⁶⁶ ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 88.

⁶⁷ ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σσ. 76, 87.

⁶⁸ ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σσ. 78

⁶⁹ ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σσ. 86.

Ε. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΣΤΟ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Ε.1. ΒΙΒΛΙΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

Το βιβλίο για τον καθηγητή έχει έκταση 105 σελίδες και περιλαμβάνει Γενικές Οδηγίες και Ενδεικτικούς τρόπους Οργάνωσης της Διδασκαλίας.

Σύμφωνα με τον προτεινόμενο «Ενδεικτικό ετήσιο προγραμματισμό της διδασκτέας ύλης»⁷⁰, σε σύνολο 60 διδακτικών ωρών η ΕΕ προτείνεται να διδαχθεί σε 5 διδακτικές ώρες (8,3%).

Όσον αφορά το Κεφάλαιο της ΕΕ παρουσιάζεται σχέδιο μαθήματος πάνω στη Διδακτική Ενότητα «Πολιτικοί Θεσμοί της ΕΕ (2 διδακτικές ώρες)»⁷¹. Το ενδεικτικό σχέδιο, περιλαμβάνει πληροφορίες για τη Συνθήκη του Σένγκεν, συμπληρωματική βιβλιογραφία για την ΕΕ, και Ενδεικτικό Κριτήριο αξιολόγησης. Το κριτήριο αξιολόγησης έχει έκταση 1,5 σελίδα και αφορά την πρώτη Διδακτική Ενότητα «Οι Λόγοι δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σταθμοί και τρόποι εξέλιξης της, η Συνθήκη του Άμστερνταμ και τα Προσδιοριστικά στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης». Τέλος, το σχέδιο μαθήματος περιλαμβάνει Κριτήριο Αυτοαξιολόγησης. Το κριτήριο αυτοαξιολόγησης περιλαμβάνει 8 ερωτήσεις επιλογής Σωστού-Λάθους.

Ε.2. ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ

Το Τετράδιο Εργασιών και Πρακτικών Ασκήσεων, έκτασης 70 σελίδων, συμπεριλαμβάνει «ασκήσεις και εργασίες διαφόρων τύπων και κυμαινόμενου βαθμού δυσκολίας» για κάθε Κεφάλαιο του σχολικού εγχειριδίου.

Για το Κεφάλαιο της ΕΕ στο Τετράδιο Εργασιών και Πρακτικών Ασκήσεων, περιλαμβάνονται:

α. Ερωτήσεις σύντομης απάντησης, β. Ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής, γ. Μια εργασία που προτείνεται να γίνεται στο σχολείο και αφορά την δημιουργία πίνακα με τις χρονολογίες- σταθμούς της ΕΕ, δ. Μία εργασία στο σπίτι που αφορά το άρθρο 2 της Συνθήκης του Μάαστριχτ σχετικά με τις προτεραιότητες της ΕΕ για την οικονομία και την κοινωνία των κρατών-μελών, ε. Ερωτήσεις συμπλήρωσης κενού, στ. Μία Δραστηριότητα με την οποία προτείνεται επίσκεψη ομάδας μαθητών στο Γραφείο Ενημέρωσης του Πολίτη της ΕΕ στην Αθήνα ή σε αντίστοιχο γραφείο της περιοχής τους για την συλλογή πληροφοριακού υλικού.

⁷⁰ Βιβλίο καθηγητή, σσ. 17-20.

⁷¹ Βιβλίο καθηγητή, σσ. 41-43.

ΣΤ. ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ-ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΛΕΞΕΩΝ- ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ (*)

Λέξεις - Έννοιες κλειδιά		(1) <i>Κειμενική αναφορά</i>			(2) <i>Εικονιστική αναφορά</i>	(3) <i>Ασκήσεις γνωστικής επεξεργασίας</i>	(4) <i>Εργασίες, Δραστηριότητες εντός της τάξης</i>	(5) <i>Σχέδια Εργασίας</i>	<i>Συμπεράσματα όσον αφορά τη:</i>		
		*	**	** *					Μετάδοση γνώσεων 1 =+ 1+2=++ 1+2+3=+++	Ανάπτυξη δεξιοτήτων/ ικανοτήτων (1+2+3+4) ή (1+4)	Καλλιέργεια στάσεων (4) ή (5) (4+5)
Συνθήκες ΕΕ				+	+	+	+	-	+++	+	+
Θεσμικά Όργανα- Αρμοδιότητες				+	+	+	-	-	+++	-	-
Οι πράξεις των κοινοτικών Οργάνων			+		-	+	-	-	++	-	-
Διαδικασία λήψης των αποφάσεων			+		-	+	-	-	++	-	-
Ευρωπαϊκό Δίκαιο			+		-		-	-	+	-	-
Ευρωπαϊκό Δικαστήριο			+		+	+	-	-	+++	-	-
Αρχή της επικουρικότητας					-		-	-	-	-	-
Ευρωπαίος πολίτης			+		-		+	-	++	--	-
Δικαιώματα				+	-	+	-	-	++	-	-
Ιθαγένεια		+			-		-	-	+	-	-
Άλλες έννοιες	Ιστορική εξέλιξη		+		+	+	-	-	+++	-	-
	Οικονομική και Πολιτική ολοκλήρωση			+	+	+	-	-	+++	-	-
	Ατζέντα 2000	+			-	-	-	-	+	-	-

(*) Εγχειρίδιο του μαθητή + Βιβλίο Καθηγητή +Τετράδιο Εργασιών και Πρακτικών Ασκήσεων για τον μαθητή).

Z. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΕΕ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΛΕΞΕΩΝ-ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση εκτείνεται σε 22 σελίδες και αποτελεί το 8,62 % της ύλης του εγχειριδίου⁷². Η επεξεργασία των στοιχείων και η αποτύπωση στον Πίνακα, βασίστηκε στο εγχειρίδιο του μαθητή ««Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς» εκδόσεων ΟΕΔΒ, 2000, στο Βιβλίο Καθηγητή και στο Τετράδιο Εργασιών και Πρακτικών Ασκήσεων για τον μαθητή.

Οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί ως αντικείμενο επεξεργασίας του Κεφαλαίου και αποτυπώνονται στον πίνακα, αφορούν, όπως και στα προηγούμενα εγχειρίδια της Εισαγωγής στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς, κυρίως στην θεσμική, νομική και πολιτική διάσταση της ΕΕ. Οι «άλλες έννοιες» που παρουσιάζονται στον πίνακα, αφορούν λέξεις-έννοιες οι οποίες γίνονται αντικείμενο επεξεργασίας από τους συγγραφείς μέσα στο κείμενο και είναι, η Ιστορική εξέλιξη, η Οικονομική και Πολιτική ολοκλήρωση, η Ατζέντα 2000.

Σύμφωνα με τους συγγραφείς⁷³, η διδασκαλία του Κεφαλαίου της ΕΕ πρέπει να προγραμματιστεί από τον εκπαιδευτικό σύμφωνα με τον παρακάτω πίνακα:

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΕΕ	
Οι Λόγοι δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σταθμοί και τρόποι εξέλιξης της, η Συνθήκη του Άμστερνταμ Προσδιοριστικά στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.	1 διδ. ώρα
Οι Πολιτικοί θεσμοί	2 διδ. ώρες
Η Διαδικασία Οικονομικής και Πολιτικής Ολοκλήρωσης	1 διδ. ώρα
Ο Ευρωπαίος πολίτης και η Ευρωπαϊκή Ένωση	1 διδ. ώρα

Ο τρόπος γραφής είναι προσιτός και κατάλληλος για τους μαθητές, η ύλη είναι χωρισμένη σε διακριτά Υποκεφάλαια, σύμφωνα με τους ανωτέρω άξονες.

Από το εισαγωγικό κείμενο του Κεφαλαίου οι μαθητές πληροφορούνται για τον «δημοκρατικό προσανατολισμό» της Ένωσης. Έμφαση δίνεται στους τομείς δραστηριοποίησης της ΕΕ, παρουσιάζοντας την ως «καθημερινά παρούσα, διότι δραστηριοποιείται σε κρίσιμους τομείς, όπως η προστασία του περιβάλλοντος, η καταπολέμηση

⁷² Συμπεριλαμβανομένων των 2 σελίδων του Υποκεφαλαίου του Τρίτου Μέρους.

⁷³ Βιβλίο καθηγητή, σ. 18.

της ανεργίας, οι ανταλλαγές των νέων στο πλαίσιο εκπαιδευτικών προγραμμάτων κ.ά.»⁷⁴. Στους λόγους δημιουργίας της ΕΕ, οι μαθητές πληροφορούνται ότι ο λόγος δημιουργίας της ΕΕ τοποθετείται στην «εξασφάλιση της ειρήνης και της ευημερίας για τους λαούς της Ευρώπης μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο»⁷⁵. Οι μαθητές μαθαίνουν για τους σταθμούς εξέλιξης της ΕΕ με έμφαση στη Συνθήκη του Μάαστριχτ και στους κύριους στόχους της Συνθήκης του Άμστερνταμ. Βοηθητικός για τους μαθητές είναι έγχρωμος πίνακας μεγάλου μεγέθους με τίτλο «ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝΙΑΙΑΣ ΕΥΡΩΠΗΣ» όπου παρουσιάζονται με παραστατικό τρόπο οι σταθμοί της εξέλιξης της ΕΕ και οι στόχοι της Ενιαίας Ευρωπαϊκής πράξης, της Συνθήκης του Μάαστριχτ και της Συνθήκης του Άμστερνταμ.

Στα «Προσδιοριστικά στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης» οι μαθητές πληροφορούνται για τον αριθμό των 375 εκατομμύρια πολιτών που αποτελούν την ΕΕ, τις 11 επίσημες γλώσσες και τις διπλωματικές σχέσεις που έχει η ΕΕ με 150 χώρες⁷⁶. Επίσης μέσω της «Ατζέντα 2000», που αποτελεί προσδιοριστικό στοιχείο της ΕΕ για τους συγγραφείς, οι μαθητές επικεντρώνουν στην ανάγκη για σεβασμό των κρατών-μελών στα ανθρώπινα δικαιώματα, το σεβασμό των μειονοτήτων, την προοπτική τους για οικονομική ανάπτυξη και δυνατότητα εφαρμογής της κοινοτικής νομοθεσίας, ως κύρια κριτήρια της εισόδου νέων χωρών στην ΕΕ.

Οι Πολιτικοί θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρουσιάζονται στους μαθητές σε 6,5 σελίδες (στο σύνολο των 20 του Κεφαλαίου). Για κάθε Όργανο οι μαθητές μαθαίνουν για τη σύνθεσή του, τις αρμοδιότητες του, τον τρόπο λήψης των αποφάσεων του. Ιδιαίτερα βοηθητικός για τους μαθητές είναι έγχρωμος πίνακας μεγάλου μεγέθους με τίτλο ΚΥΡΙΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ⁷⁷. Στο ίδιο Υποκεφάλαιο αναφέρονται, και επεξηγούνται επιγραμματικά για τους μαθητές οι μορφές την Κοινοτικής νομοθεσίας: ο Κανονισμός, η Οδηγία, η Απόφαση και η Σύσταση.

Στο Υποκεφάλαιο που αφορά τη Διαδικασία Οικονομικής και Πολιτικής Ολοκλήρωσης, η Οικονομική ολοκλήρωση ακολουθεί τις 3 φάσεις του χρονοδιαγράμματος καθιέρωσης του «ευρώ», παρουσιάζεται με τρόπο ιδιαίτερα κατανοητό για τους μαθητές. Όσον αφορά την Πολιτική ολοκλήρωση οι συγγραφείς τη συνδέουν με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ και την ταυτίζουν με την «Ευρώπη των Πολιτών». Οι μαθητές

⁷⁴ BABOYΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 75.

⁷⁵ BABOYΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 76.

⁷⁶ BABOYΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 79.

⁷⁷ BABOYΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 86.

μαθαίνουν για τη σύμβαση Schengen καθώς και για τα «σύμβολα κοινής ταυτότητας για τους πολίτες της ΕΕ»⁷⁸.

Τέλος, στο Υποκεφάλαιο για τον Ευρωπαίο πολίτη, παρουσιάζονται σε 2 σελίδες τα ειδικά δικαιώματα που προέκυψαν για τους Ευρωπαίους πολίτες από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Επιπλέον, τα Δικαιώματα των Ευρωπαίων πολιτών στην Ελλάδα παρουσιάζονται στο Υποκεφάλαιο «Πολίτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης» και προτείνεται η διδασκαλία τους σε 1 διδακτική ώρα⁷⁹. Όσον αφορά την έννοια του «πολίτη», σύμφωνα με το σκοπό του μαθήματος, το εν λόγω μάθημα, μεταξύ άλλων έχει σκοπό να συμβάλει στην ενθάρρυνση των μαθητών/τριών να συνειδητοποιήσουν την έννοια του «πολίτη» με απώτερο στόχο την ενεργό συμμετοχή στα πολιτικά πράγματα της τοπικής, εθνικής, ευρωπαϊκής και παγκόσμιας κοινότητας, στη συνειδητοποίηση των όρων βάσει των οποίων διαμορφώνονται οι σχέσεις μεταξύ των κρατών στη Διεθνή Κοινωνία και ιδιαίτερα τη θέση της Ελλάδας μέσα σ' αυτήν καθώς και στην ενημέρωση τους για τη θέση της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση με απώτερο στόχο τη συνειδητοποίησή τους ως ισότιμων μελών μιας ευρύτερης κοινωνικής οργάνωσης, στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης⁸⁰.

Η εικονογράφηση του Κεφαλαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι μέτρια. Βοηθητικοί για τους μαθητές είναι οι δύο έγχρωμοι πίνακες που προαναφέρθηκαν. Οι ερωτήσεις για τους μαθητές είναι 7 και αφορούν κυρίως την ιστορική εξέλιξη της ΕΕ, τις Συνθήκες, τα Θεσμικά Όργανα, την Οικονομική και Πολιτική ενοποίηση.

⁷⁸ ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 89.

⁷⁹ Βιβλίο καθηγητή, σ. 20.

⁸⁰ ΥΠΕΠΘ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ «ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ» ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ Ι, ΑΘΗΝΑ 1999, σ. 29.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

ΜΑΘΗΜΑ:

**«ΟΡΓΑΝΑ, ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ
ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ»**

Εισαγωγή

Το μάθημα «*ΟΡΓΑΝΑ ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ*»¹ εισήχθη στην Τεχνική Επαγγελματική Εκπαίδευση και ειδικότερα στην Ειδικότητα «Υπαλλήλων Οικονομικών Υπηρεσιών» του Τομέα Οικονομίας και Διοίκησης το σχολικό έτος 2000². Για τη συγγραφή αντίστοιχου εγχειριδίου συντάχθηκε από το Π.Ι. Πρόγραμμα Σπουδών³ και η συγγραφή του βιβλίου ανατέθηκε από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο σε έναν Πολιτικό Επιστήμονα και έναν Νομικό⁴. Κριτές ορίστηκαν τρεις (3) εκπαιδευτικοί ειδικότητας Οικονομολόγων (ΠΕ 09). Όπως αναφέρεται στο εν λόγω Πρόγραμμα Σπουδών, σκοπός του μαθήματος ήταν «να αναπτύξει στους μαθητές ένα δομημένο εννοιολογικό υπόβαθρο το οποίο θα επιτρέπει να αντιλαμβάνονται και να κατανοούν τα όργανα, τους θεσμούς και την οικονομική λειτουργία της Ε.Ε.»

Τον Αύγουστο του 2000, ο τίτλος του μαθήματος έγινε: «*ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΘΕΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ*»⁵. Σύμφωνα με το νέο Πρόγραμμα Σπουδών, όπως αυτό δημοσιεύεται στην Υπουργική Απόφαση αντικείμενο του μαθήματος είναι, «να παρέχει εισαγωγική αλλά σε βάθος ανάλυση των Ευρωπαϊκών θεσμών και των τομέων της πολιτικής που έχουν αναπτυχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Συγκεκριμένα, επικεντρώνει από τη σκοπιά της πολιτικής ανάλυσης στην εξέταση των Ευρωπαϊκών θεσμών, στην ανάλυση των διαδικασιών συγκρότησης και εφαρμογής των Ευρωπαϊκών πολιτικών, στην παρουσίαση του περιεχομένου των κυριότερων Ευρωπαϊκών πολιτικών, καθώς και στην κατανόηση των παραμέτρων που διέπουν τις θεωρητικές προσεγγίσεις της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης»⁶. Παρά την δημιουργία Νέου Προγράμματος Σπουδών, δεν συνεγράφη νέο αντίστοιχο βιβλίο.

¹ Πράξη ΤΕΕ του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου 10/1-4-1999.

² Β' κύκλος Γ' Τάξης, (Α' & Τάξη του 2^{ου} Κύκλου).

³ Από τον Πρόλογο του εγχειριδίου φαίνεται ότι τελείωσε τον Νοέμβριο του 1999.

⁴ Πράξη ΤΕΕ του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου 13/24-5-1999, Συγγραφείς, κ.κ Στυλιανός Πέτσας, Πολιτικός Επιστήμων-Διεθνολόγος και κ. Νικόλαος Σαρηγιάννης, Νομικός-Διεθνολόγος.

⁵ Πράξη ΤΕΕ του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου 18/2000.

⁶ Υπουργική Απόφαση Γ2/2686/20.7.2000 «Ωρολόγια Προγράμματα και Προγράμματα Σπουδών των Τεχνικών Επαγγελματικών Εκπαιδευτηρίων (Τ.Ε.Ε.)» (ΦΕΚ 1022/11.8.2000).

Τον Σεπτέμβριο του 2004, το Π.Ι. δημιούργησε νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα για το συγκεκριμένο μάθημα με νέο τίτλο «ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ – ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ»⁷. Σύμφωνα με το εν λόγω Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών, σκοπός του μαθήματος είναι να γνωρίσουν οι μαθητές «τους θεσμούς και τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της. Να συνειδητοποιήσουν την ανάγκη συμμετοχής του κράτους και των πολιτών στην διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Να αποκτήσουν γνώσεις και κριτική ικανότητα, ώστε να κατανοούν, να αναλύουν και να ερμηνεύουν τα γεγονότα, τις σχέσεις και τις εξελίξεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση». Σύμφωνα με το ΑΠΣ, τα Κεφάλαια του προτεινόμενου σχολικού εγχειριδίου και οι ώρες διδασκαλίας τους ορίστηκαν ως εξής:

ΑΠΣ: «ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ – ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ»	
ΚΕΦΑΛΑΙΑ	ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΩΡΕΣ ΑΝΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟ
Κεφ.1: ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ	3
Κεφ.2: ΚΟΙΝΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ	3
Κεφ.3: Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ	5
Κεφ.4: ΘΕΣΜΟΙ-ΟΡΓΑΝΑ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ	9
Κεφ.5: ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ- ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ	22
Κεφ.6: ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ	6
Κεφ.7: ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ	6
Κεφ.8: ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ- Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ	6
Κεφ.9: Ο ΧΑΡΤΗΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ	8
Κεφ.10: Η ΕΥΡΩΠΗ ΤΟΝ 21 ^Ο ΑΙΩΝΑ	10

Από την κατανομή των Κεφαλαίων και των αντίστοιχων ωρών διδασκαλίας στο συγκεκριμένο ΑΠΣ, προκύπτει ότι στόχος ήταν οι μαθητές να αποκτούν μια σφαιρικότερη γνώση για την ΕΕ, τα Όργανα, και τις πολιτικές της. Έμφαση δινόταν στις αρμοδιότητες και τις πολιτικές της ΕΕ (22 διδακτικές ώρες στις 78), στην κατάσταση

⁷ Το Τμήμα ΤΕΕ του Π.Ι. με την Πράξη του 16/2.10.2003 αποφάσισε τη δημιουργία νέου Αναλυτικού Προγράμματος και τη συγγραφή αντίστοιχου βιβλίου για το μάθημα, το οποίο μετονομάστηκε σε «ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ – ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ». Το δημιουργηθέν Αναλυτικό Πρόγραμμα εγκρίθηκε με την Πράξη 17/30-9-2004 του Τμήματος ΤΕΕ του Π.Ι. Σύμφωνα με την εισηγητική προς το Τμήμα ΤΕΕ έκθεση του Συμβούλου Νομικών και Πολιτικών επιστημών στο Π.Ι. κ Μάραντου Παύλου, ο οποίος είναι και ο Υπεύθυνος του εν λόγω μαθήματος, για τη σύνταξη του σχετικού Α.Π.Σ, ελήφθησαν υπόψη «όλες οι εξελίξεις και οι αλλαγές που έχουν επέλθει στην Ευρωπαϊκή Ένωση (όργανα, θεσμοί, πολιτικές, μέλη κτλ) τα κείμενα του υπό δημιουργία νέου Συντάγματος της Ευρώπης και οι απόψεις καθηγητών ΑΕΙ, Σχολικών συμβούλων και εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας». Το νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα εγκρίθηκε με την ΥΑ 143936/Γ2/16-12-2004.

της Ευρώπης τον 21^ο αιώνα (10 ώρες), στους θεσμούς και τα Όργανα της ΕΕ. (9 ώρες), ενώ αρκετές ώρες διδασκαλίας προτεινότουσαν και για τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης (8 ώρες).

Παρά την ύπαρξη του νέου Προγράμματος Σπουδών δεν δημιουργήθηκε αντίστοιχο σχολικό εγχειρίδιο και μέχρι το σχολικό έτος 2008-2009 συνεχίστηκε να διδάσκεται το υπάρχον εγχειρίδιο *«Όργανα Θεσμοί και Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης»*.

Από το 2006, η δευτεροβάθμια επαγγελματική εκπαίδευση παρέχεται στα Επαγγελματικά Λύκεια (ΕΠΑ.Λ) και τις Επαγγελματικές Σχολές (ΕΠΑ.Σ)⁸. Το μάθημα *«Ευρωπαϊκή Ένωση (Θεσμοί και Πολιτικές)»* εισήχθη στην Α΄ τάξη του κύκλου Υπηρεσιών για 2 ώρες την εβδομάδα και ανήκει στα μη γραπτώς εξεταζόμενα μαθήματα⁹. Αυτό σημαίνει ότι διδάσκεται πλέον σε όλους τους μαθητές που εγγράφονται στον συγκεκριμένο κύκλο και οι οποίοι στην επόμενη τάξη (Β΄ τάξη των Επαγγελματικών Λυκείων) θα ακολουθήσουν συναφείς επαγγελματικούς τομείς του κύκλου Υπηρεσιών οι οποίοι είναι: α) Πληροφορικής, β) Οικονομικών και Διοικητικών Υπηρεσιών, γ) Υγείας και Πρόνοιας δ) Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος.

Το Π.Ι. με την Πράξη 26/18-9-06 *«Οδηγίες Διδασκαλίας Μαθημάτων Α΄ Τάξης ΕΠΑ.Λ. σχολικού έτους 2006-2007»*, οι οποίες απευθύνονται στους καθηγητές του αντίστοιχου μαθήματος στα ΕΠΑ.Λ, προτείνει στους διδάσκοντες να αναζητούν υλικό για την Ευρωπαϊκή Ένωση και από άλλες πηγές. Συγκεκριμένα στην Πράξη του Π.Ι. αναφέρεται ότι: *«Επειδή οι εξελίξεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ταχύτατες, μερικά σημεία του βιβλίου δεν είναι επίκαιρα. Παρακαλούνται οι διδάσκοντες να αναζητούν υλικό για την Ευρωπαϊκή Ένωση, είτε από τα Γραφεία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Αθήνα, είτε από το διαδίκτυο (βλ. ανωτέρω διευθύνσεις), ώστε η διδασκαλία να ανταποκρίνεται στη σημερινή πραγματικότητα της Ε.Ε.»*

Τέλος, το Π.Ι., πρότεινε την αντικατάσταση του σχολικού εγχειριδίου *«Όργανα, Θεσμοί και Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης»* από το σχολικό έτος 2009-2010, με το φυλλάδιο *«Θέματα Ευρωπαϊκής Ένωσης»* των κκ Κ. Λάβδα και Μ. Μενδρινού έκτασης 48 σελίδων, το οποίο είχε συγγραφεί στο πλαίσιο της Πράξης *«Ταχύρρυθμο Επιμορφωτικό Πρόγραμμα που αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση»*¹⁰.

⁸ Ν. 3475/2006 (ΦΕΚ146 Τεύχος Α) *«Οργάνωση και λειτουργία της δευτεροβάθμιας επαγγελματικής εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις»*.

⁹ Υπουργική Απόφαση 111276/Γ2 (8-10-2007) *«Ωρολόγιο Πρόγραμμα της Α΄, Β΄ και Γ΄ Τάξης Ημερησίων ΕΠΑ.Λ.»*.

¹⁰ Αναλύεται στο 13^ο Κεφάλαιο της διατριβής.

Για τις ανάγκες της έρευνας μας μελετήθηκε, αναλύθηκε και παρουσιάζεται στο συγκεκριμένο Κεφάλαιο το σχολικό εγχειρίδιο: ΠΕΤΣΑΣ, Σ. - ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΗΣ, Ν., «Όργανα Θεσμοί και Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης», ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2000, το οποίο διδάχτηκε στους μαθητές μέχρι το 2009:

Η διαδικασία μελέτης, διερεύνησης, επεξεργασίας και αποτύπωσης της ΕΕ και των λέξεων κλειδιών στο συγκεκριμένο σχολικό βιβλίο ακολουθεί τα κατωτέρω στάδια:

Α. Περιγραφική αποτύπωση του σχολικού εγχειριδίου σε πίνακα

Β Παρουσίαση του σχολικού εγχειριδίου.

Γ. Περιγραφική αποτύπωση και Παρουσίαση των Κεφαλαίων για την ΕΕ στο σχολικό εγχειρίδιο

Δ. Παρουσίαση της Ε.Ε. στο συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό

Ε. Πίνακας επεξεργασίας,-ανάλυσης των λέξεων-εννοιών κλειδιών για την ΕΕ

ΣΤ. Σχολιασμός του περιεχομένου του εγχειριδίου και των λέξεων-εννοιών κλειδιών για την ΕΕ.

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

«Όργανα Θεσμοί και Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης», ΟΕΔΒ,
Αθήνα, 2000

Α. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ

ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ	ΟΡΓΑΝΑ ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ
ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΟΜΕΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ 2ος κύκλος ειδικότητας: «Υπαλλήλων Οικονομικών Υπηρεσιών».
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ	2000- 2009
ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ	α. Στυλιανός Πέτσας, Πολιτικός Επιστήμων-Διεθνολόγος και β. Νικόλαος Σαρηγιάννης, Νομικός-Διεθνολόγος
ΕΚΤΑΣΗ	232 σελίδες
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ (ΚΕΦΑΛΑΙΑ)	<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι. Ιστορική Αναδρομή σσ.15-37</u> Σκοπός του Κεφαλαίου- Ίδρυση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Η Ευρώπη των έξι. -Διεύρυνση της ΕΟΚ. Από την Ευρώπη των έξι στην Ευρώπη των δώδεκα- Οι αναθεωρήσεις των Ιδρυτικών Συνθηκών από την ΕΟΚ στην ΕΕ. -Ανακεφαλαίωση- Ερωτήσεις
	<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ : Όργανα και θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης σσ.39-80</u> Σκοπός του Κεφαλαίου- Εισαγωγή. Η Κοινότητα και τα Όργανά της- Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Commission)-Το Συμβούλιο Υπουργών-Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο-Είδη Κοινοτικής Νομοθεσίας-Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο-Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων-Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα-Ευρωπαϊκή Ένωση-Η Συνθήκη του Μάαστριχτ-Ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής. Ρόλος, ευθύνες και εξουσίες- Ανακεφαλαίωση-Ερωτήσεις
	<u>Κεφάλαιο ΙΙΙ: Η Ενιαία Εσωτερική Αγορά σσ.81-148</u> Σκοπός του Κεφαλαίου-Εισαγωγή- Οικονομική και Νομισματική Ένωση-Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ)- Κοινή Εμπορική Πολιτική-Φορολογική Πολιτική- Πολιτική Περιβάλλοντος-Άλλες πολιτικές.
	<u>Κεφάλαιο ΙV: Έσοδα και Δαπάνες της Κοινότητας σσ. 149-167</u> Σκοπός του Κεφαλαίου-Έσοδα και δαπάνες της Κοινότητας-Τα Κοινοτικά Ταμεία- Ανακεφαλαίωση-Ερωτήσεις
	<u>Κεφάλαιο V. Τρόπος Λήψης Αποφάσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση σσ.169-196</u> Σκοπός του Κεφαλαίου- Εισαγωγή-Η συνεργασία στους Τομείς Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων (ΣΔΕ).Η Συνθήκη Σένγκεν (Schengen)-Η Ευρωπαϊκή Ένωση στη διεθνή σκηνή-Το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης-Ερωτήσεις
	<u>Παραρτήματα 197-232 (15% το συνόλου)</u>
ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ (Βάσει του Ω.Π.)	2 ώρες εβδομαδιαίως για ένα σχολικό έτος

B. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ

Τα περιεχόμενα του σχολικού εγχειριδίου είναι συναφή με το Πρόγραμμα Σπουδών το οποίο δημιουργήθηκε από το Π.Ι.¹¹. Το σχολικό εγχειρίδιο δεν συνοδεύεται από βιβλίο για τον καθηγητή ή τετράδιο ασκήσεων. Σύμφωνα με το Πρόγραμμα Σπουδών, οι μαθητές αναμένεται με τις γνώσεις που θα αποκτήσουν «να είναι σε θέση να κατανοούν την οικονομική λειτουργία της ΕΕ, να αποκτήσουν ένα υπόβαθρο οικονομικών γνώσεων που θα τους προετοιμάσει για την ένταξη τους στην αγορά εργασίας, να εξηγούν την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ), να διακρίνουν τα διάφορα Κοινοτικά Ταμεία και τη σημασία τους για την Ελληνική Οικονομία και να αναλύουν τις παραμέτρους της ενιαίας εσωτερικής αγοράς»¹²

Ο σκοπός του βιβλίου, όπως αναγράφεται στον πρόλογο, είναι «να βοηθήσει το μαθητή να κατανοήσει τη θεσμική λειτουργία των οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και την ιστορική της εξέλιξη». Σκοπός του βιβλίου επίσης ορίζεται ότι είναι «να συμβάλλει στη ευρύτερη διάδοση και γνώση των εννοιών της ευρωπαϊκής ορολογίας»¹³. Το περιεχόμενο του βιβλίου αποτελείται από πέντε (5) κεφάλαια και συμπληρώνεται από παραρτήματα. Στην αρχή κάθε Κεφαλαίου υπάρχει εισαγωγική ενότητα στην οποία αναγράφεται ο «Σκοπός» του Κεφαλαίου. Στο τέλος κάθε Κεφαλαίου υπάρχει «Ανακεφαλαίωση» και μια σειρά από Ερωτήσεις διαφόρων τύπων για τους μαθητές.

Τα Κεφάλαια έχουν τους κατωτέρω τίτλους και εκτείνονται στις εξής σελίδες:

Κεφάλαιο Ι: Ιστορική Αναδρομή, σσ. 15-37

Κεφάλαιο ΙΙ: Όργανα και θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σσ. 39-80

Κεφάλαιο ΙΙΙ: Η Ενιαία Εσωτερική Αγορά, σσ. 81-148

Κεφάλαιο ΙV: Έσοδα και Δαπάνες της Κοινότητας, σσ. 149- 167

Κεφάλαιο V. Τρόπος Λήψης Αποφάσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σσ. 169-196

Τα Παραρτήματα περιλαμβάνουν:

-Χρονολογικό Πίνακα της Ευρωπαϊκής Οικοδόμησης σσ. 197-214

-Γλωσσάριο και Σημειώσεις σσ. 215-225

-Φωτογραφικό υλικό – Πηγές σσ. 226-230

-Βιβλιογραφία σσ. 231-232

¹¹ Πράξη ΤΕΕ του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου 10/1-4-1999.

¹² Υ.Α Γ2/4219-γ «Προγράμματα Σπουδών των Τεχνικών Επαγγελματικών Εκπαιδευτηρίων (Τ.Ε.Ε)» Φ.Ε.Κ αρ.2322/31-12-1999, Τομ. Β.

¹³ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά. σ. 5.

Γ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΚΑΙ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ .

Γ.1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ Ι.: «ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ»		
ΕΚΤΑΣΗ	17 σελίδες (7,3% του συνόλου του περιεχομένου)	
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	Πολύ λίγη	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΑ	1.1 Σκοπός του Κεφαλαίου	σ.15
	<u>1.2 Ίδρυση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Η Ευρώπη των έξι</u> 1.2.1.Η ίδρυση της ΕΚΑΧ. 1.2.2.Από την ΕΚΑΧ στη Συνθήκη της Ρώμης 1.2.3 Λειτουργία της ΕΟΚ	16-19
	<u>1.3 Διεύρυνση της ΕΟΚ. Από την Ευρώπη των έξι στην Ευρώπη των δώδεκα</u> 1.3.1.Η Διεύρυνση προς το μεσογειακό νότο. Ελλάδα 1981, Ισπανία-Πορτογαλία 1986- 1.3.2 Η προσχώρηση της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες 1.3.3.Οι όροι της ελληνικής προσχώρησης 1.3.4 Οι επιπτώσεις για την Ελλάδα	19-27.
	<u>1.4 Οι αναθεωρήσεις των Ιδρυτικών Συνθηκών από την ΕΟΚ στην ΕΕ</u> 1.4.1.Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (ΕΕΠ) 1987 1.4.2.Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση-Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992) 1.4.3.Λειτουργία και σημασία της Συνθήκης Ε.Ε 1.4.4 Μετά το Μάαστριχτ.	27-34.
	1.5 Ανακεφαλαίωση	35
	1.6 Ερωτήσεις	36-37
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ, ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	17 ερωτήσεις	

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ «ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ»

Το Κεφάλαιο της Ιστορικής αναδρομής (συμπεριλαμβανομένης της Ανακεφαλαίωσης και των Ερωτήσεων), εκτείνεται από τη σελίδα 15 έως και τη σελίδα 37 (σύνολο 17 σελίδων). Το Κεφάλαιο περιλαμβάνει τα εξής Υποκεφάλαια:

- 1.1 Σκοπός του Κεφαλαίου,
- 1.2 Ίδρυση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Η Ευρώπη των έξι
- 1.3 Διεύρυνση της ΕΟΚ. Από την Ευρώπη των έξι στην Ευρώπη των δώδεκα
- 1.4 Οι αναθεωρήσεις των Ιδρυτικών Συνθηκών από την ΕΟΚ στην ΕΕ
- 1.5 Ανακεφαλαίωση
- 1.6 Ερωτήσεις

Αναλυτικότερα:

Το Υποκεφάλαιο 1.1 «Σκοπός του Κεφαλαίου». Σκοπό του Κεφαλαίου αποτελεί η παρουσίαση της ιστορικής διάστασης της πορείας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης από τα τέλη της δεκαετίας του 1940 και τις αρχές του 1950 μέχρι τη Συνθήκη του Άμστερνταμ. Μέσα από την ιστορική προσέγγιση τίθενται οι εξής ειδικότεροι στόχοι: α. η κατανόηση του οράματος της ειρήνης και της ευημερίας, για τη διαμόρφωση της βούλησης για μια «όλο και πιο στενή ένωση των λαών της Ευρώπης», β. η κατανόηση των ειδικότερων λόγων ίδρυσης των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, της λειτουργίας της ΕΟΚ, των σταδίων διεύρυνσης των Ε.Κ., των όρων και των συνεπειών προσχώρησης για την Ελλάδα, και τέλος της μετάβασης από τη ΕΟΚ στην Ε.Ε.¹⁴

Το Υποκεφάλαιο 1.2 «Ίδρυση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Η Ευρώπη των έξι» καταλαμβάνει 4 σελίδες περίπου και αποτελείται από τις εξής ενότητες:

- 1.2.1 Η ίδρυση της ΕΚΑΧ
- 1.2.2. Από την ΕΚΑΧ στη Συνθήκη της Ρώμης
- 1.2.3. Λειτουργία της ΕΟΚ

Οι συγγραφείς παρουσιάζουν την καλλιέργεια της ιδέας για την προώθηση της ολοκλήρωσης της Ευρώπης και την ανάγκη δημιουργίας ενός υπερεθνικού πλαισίου ως αποτέλεσμα της αδυναμίας του κράτους –έθνους να εμποδίσει τις καταστροφικές συνέπειες των δυο παγκοσμίων πολέμων και να ανταποκριθεί στις οικονομικές συνθήκες της εποχής που απαιτούσαν προοδευτική ελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου και διεθνοποίηση του Κεφαλαίου. Στόχος της δημιουργίας ενός υπερεθνικού πλαισίου περιγράφεται η ανάγκη εξασφάλιση πολιτικής σταθερότητας και η μεγιστοποίηση της οικονομικής ευημερίας.

¹⁴ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 15.

Η σύσταση του Οργανισμού Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (που το 1961 αντικαταστάθηκε από τον ΟΟΣΑ) και η ίδρυση του Συμβουλίου της Ευρώπης το 1949, καταγράφονται ως μορφές διακυβερνητικής συνεργασίας οι οποίες συνέβαλαν στη δημιουργία θετικού κλίματος για την προώθηση της ολοκλήρωσης.¹⁵

Το Υποκεφάλαιο 1.3 « Διεύρυνση της ΕΟΚ. Από την Ευρώπη των έξι στην Ευρώπη των Δώδεκα» εκτείνεται σε 8 περίπου σελίδες και αποτελείται από τις εξής ενότητες:

1.3.1. Η Διεύρυνση προς το μεσογειακό νότο. Ελλάδα 1981, Ισπανία-Πορτογαλία 1986.

1.3.2. Η προσχώρηση της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες

1.3.3. Οι όροι της ελληνικής προσχώρησης

1.3.4. Οι επιπτώσεις για την Ελλάδα

Στο συγκεκριμένο Υποκεφάλαιο καταγράφεται η διεύρυνση της Κοινότητας με τη Βρετανία, Δανία, Ιρλανδία. Γίνεται αναφορά στα οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζον τα 9 κράτη-μέλη της Κοινότητας μετά και τις πετρελαϊκές κρίσεις του 1973 και 1979. Περιγράφεται η κατάσταση που διαμορφώθηκε λόγω της επιβράδυνσης της οικονομικής ανάπτυξης, της πτώσης των επενδύσεων και της παραγωγικότητας, της απώλειας της διεθνούς ανταγωνιστικότητας, του καλπάζοντα πληθωρισμού και των υψηλών ποσοστών της ανεργίας.¹⁶

Με τη διεύρυνση προς το Μεσογειακό νότο και ειδικότερα των κρατών της Ελλάδας (1981), της Ισπανίας και της Πορτογαλίας (1986) το πολιτικό πλεονέκτημα της ένωσης φαίνεται να πλεονεκτεί σε σχέση με το οικονομικό, εφόσον η αναμενόμενη οικονομική ευημερία που θα έφερνε η συμμετοχή στην Κοινότητα, θα στήριζε με τη σειρά της και τους δημοκρατικούς θεσμούς.

Στο Υποκεφάλαιο 1.3. τρεις ενότητες (1.3.2., 1.3.3., και 1.3.4.) αναφέρονται στο γεγονός της προσχώρησης της Ελλάδας στην ΕΟΚ. Η ενότητα 1.3.2. «Η προσχώρηση της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες», περιγράφει την πορεία της Ελληνικής προσχώρησης από τη «Συμφωνία των Αθηνών» της 9^{ης} Ιουλίου 1961 έως και την 1^η Ιανουαρίου του 1981, όπου η Ελλάδα έγινε το δέκατο κράτος-μέλος των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Στην ενότητα 1.3.3. περιγράφονται οι «παρεκκλίσεις» από το «κοινοτικό κεκτημένο» τις οποίες περιελάμβανε η Συνθήκη προσχώρησης της Ελλάδας το 1962 και στην ενότητα 1.3.4 επιχειρείται μια αξιολόγηση των επιπτώσεων από τη συμμετοχή μιας χώρας στην Κοινότητα και ειδικότερα της Ελλάδας σε επίπεδο οικονομικό, νομικό και πολιτικό¹⁷.

¹⁵ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 16.

¹⁶ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 20.

¹⁷ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 24

Η εικονογράφηση του Κεφαλαίου είναι πολύ λίγη ενώ οι πίνακες της ενότητας 1.3.4. «Οι επιπτώσεις για την Ελλάδα» δεν είναι ιδιαίτερα βοηθητικοί για τους μαθητές. *Σχετικά με τον πίνακα με τίτλο «Κατάσταση ενσωμάτωσης οδηγιών εσωτερικής αγοράς (1410 οδηγίες σε ισχύ-Οκτώβριος 1996)»¹⁸ οι μαθητές δεν έχουν διδαχθεί ακόμα την έννοια της Οδηγίας.*

Το Υποκεφάλαιο 1.4 «Οι Αναθεωρήσεις των Ιδρυτικών Συνθηκών. Από την ΕΟΚ στην ΕΕ» εκτείνεται σε 7 περίπου σελίδες και αποτελείται από τις εξής ενότητες:

1.4.1. Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (ΕΕΠ) 1987

1.4.2. Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση-Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992)

1.4.3 Λειτουργία και σημασία της Συνθήκης Ε.Ε

1.4.4 Μετά το Μάαστριχτ

Στην ενότητα 1.4.1. αναγράφονται οι παράγοντες που ώθησαν προς την τροποποίηση και επέκταση της Συνθήκης της Ρώμης και την υπογραφή της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης (ΕΕΠ) το 1986. Οι ενότητες 1.4.2 και 1.4.3 αφορούν τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, σταθμό στην πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Αναφέρονται οι τρεις πυλώνες της ΕΕ και αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία για τη λειτουργία της ΕΕ στη δημιουργία ενιαίου θεσμικού πλαισίου. Στην ενότητα 1.4.4. περιγράφεται η διαδικασία των διαπραγματεύσεων προσχώρησης της Αυστρίας, Φινλανδίας και Σουηδίας και η πορεία προς τη Συνθήκη του Άμστερνταμ.

Το Κεφάλαιο της Ιστορικής Αναδρομής ολοκληρώνεται με μια μονοσέλιδη Ανακεφαλαίωση και δεκαεπτά Ερωτήσεις προς τους μαθητές.

Εικονογράφηση του Κεφαλαίου

Η εικονογράφηση του Κεφαλαίου περιλαμβάνει: α. Τρία απλά σκίτσα της Ευρώπης με χρωματισμένο έντονο μπλε χρώμα τα κράτη- μέλη το 1973, το 1981 και το 1995. Οι υπότιτλοι είναι και για τα τρία σκίτσα οι ίδιοι «ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ»¹⁹.

β. Τέσσερις πίνακες στην ενότητα 1.3.4. «Οι επιπτώσεις για την Ελλάδα»

γ. Σκίτσο των Τριών Πυλώνων με υπότιτλο «ΠΩΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΕΙ Η ΕΕ» στην ενότητα 1.4.2.

Ερωτήσεις-Εργασίες-Δραστηριότητες:

Οι Ερωτήσεις προς τους μαθητές είναι συνολικά δεκαεπτά²⁰. Οι πρώτες οκτώ είναι απλές ερωτήσεις ανάπτυξης. Οι υπόλοιπες εννέα ερωτήσεις είναι ερωτήσεις επιλογής της σωστής απάντησης

¹⁸ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 25

¹⁹ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σσ. 20, 21, 33

²⁰ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σσ. 36, 37

Γ.2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ II. «ΟΡΓΑΝΑ ΚΑΙ ΘΕΣΜΟΙ»		
ΕΚΤΑΣΗ	41 σελίδες (17,67% επί του συνόλου)	
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	16 φωτογραφίες	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΑ	2.1 Σκοπός του Κεφαλαίου	39
	2.2 Εισαγωγή. Η Κοινότητα και τα Όργανά της.	40-41
	2.3 Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Commission)	41-45
	2.3.1. Ρόλος- Αρμοδιότητες της Επιτροπής	
	2.4 Το Συμβούλιο Υπουργών	45-47
	2.4.1 Αρμοδιότητες του Συμβουλίου υπουργών	
	2.4.2. Η Επιτροπή των Μόνιμων Αντιπροσώπων {COREPER	
	2.5 Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο.	47-48
	2.6 Είδη Κοινοτικής Νομοθεσίας	48-51
	2.7 Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο	51-55
	2.7.1. Σύνθεση	
	2.7.2 Έδρα	
	2.7.3 Τρόπος εκλογής του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου	
	2.7.4.Ο ρόλος και οι αρμοδιότητες	
	2.7.5. Εξουσία και αρμοδιότητες επί του προϋπολογισμού	
	2.7.6 Εξουσίες ελέγχου της εκτελεστικής εξουσίας	
	2.8 Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων	56-63
	2.8.1 Καθήκοντα και αρμοδιότητες	
	2.8.2 Προσφυγές-Είδη προσφυγών-Διαδικασίες	
	2.8.3 Σημασία του θεσμικού ρόλου του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων	
	2.8.4 Σχέση κοινοτικού δικαίου και εθνικών νομοθεσιών των κρατών- μελών	
	2.9 Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα	63-64
	2.10 Ευρωπαϊκή Ένωση-Η Συνθήκη του Μάαστριχτ	65-73
	2.10.1 Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων	
	2.10.2. Το Συμβούλιο	
	2.10.3 Το Δικαστήριο	
	2.10.4 Το Ελεγκτικό Συνέδριο	
	2.10.5 Η Επιτροπή των Περιφερειών	
	2.10.6 Νέοι Στόχοι	
	2.11 Ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής. Ρόλος, ευθύνες και εξουσίες.	73-76
	2.11.1 Οι αρμοδιότητες του διαμεσολαβητή.	
	2.11.2 Ειδικός ρόλος του Διαμεσολαβητή	
	2.12 Ανακεφαλαίωση	77-78
	2.13 Ερωτήσεις	79-80
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ, ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	18	

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ «ΟΡΓΑΝΑ ΚΑΙ ΘΕΣΜΟΙ»

Το Κεφάλαιο «Όργανα και Θεσμοί» (συμπεριλαμβανομένης της Ανακεφαλαίωσης και των Ερωτήσεων), εκτείνεται από τη σελίδα 39 έως και τη σελίδα 80 (σύνολο 41 σελίδων). Το Κεφάλαιο περιλαμβάνει τα εξής Υποκεφάλαια:

- 2.1 Σκοπός του Κεφαλαίου.
- 2.2 Εισαγωγή. Η Κοινότητα και τα Όργανά της.
- 2.3 Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Commission).
- 2.4 Το Συμβούλιο Υπουργών.
- 2.5 Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο.
- 2.6 Είδη Κοινοτικής Νομοθεσίας
- 2.7 Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
- 2.8 Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
- 2.9 Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα
- 2.10 Ευρωπαϊκή Ένωση-Η Συνθήκη του Μάαστριχτ
- 2.11 Ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής. Ρόλος, ευθύνες και εξουσίες.
- 2.12 Ανακεφαλαίωση
- 2.13 Ερωτήσεις

Αναλυτικότερα :

Το Υποκεφάλαιο 2.1 «Σκοπός του Κεφαλαίου». Ως σκοπός του Κεφαλαίου περιγράφεται η ανάλυση του «πρωτότυπου» θεσμικού συστήματος που διακρίνει την Ευρωπαϊκή Ένωση από τους άλλους κλασικούς διεθνείς οργανισμούς.

Το Υποκεφάλαιο 2.2 «Εισαγωγή. Η Κοινότητα και τα Όργανά της» εκτείνεται σε μισή σελίδα. Παρουσιάζει τα βασικά όργανα της Ε.Ε. τα οποία «καθορίζουν οι Ιδρυτικές Συνθήκες

Το Υποκεφάλαιο 2.3 «Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή» (Commission) καταλαμβάνει 4 περίπου σελίδες και περιλαμβάνει την Υποενότητα 2.3.1. « Ρόλος- Αρμοδιότητες της Επιτροπής». Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσιάζεται ως η «Κυβέρνηση» της Ένωσης. Παρουσιάζονται συνοπτικά ο ρόλος, και οι αρμοδιότητες της Επιτροπής. Το δικαίωμα πρωτοβουλίας για υποβολή στο Συμβούλιο προγραμμάτων και προτάσεων για νέες πολιτικές, το δικαίωμα νομοθετικής πρωτοβουλίας και η δυνατότητα της Επιτροπής να διαχειρίζεται και να εκτελεί τις πολιτικές της Ένωσης παρουσιάζονται ως «εξουσίες της Επιτροπής» και διαχωρίζονται από τις αρμοδιότητες²¹.

²¹ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σσ. 44

Το Υποκεφάλαιο 2.4 «Το Συμβούλιο των Υπουργών» εκτείνεται σε 2 σελίδες και περιλαμβάνει τις εξής Υποενότητες:

2.4.1 Αρμοδιότητες του Συμβουλίου υπουργών

2.4.2. Η Επιτροπή των Μόνιμων Αντιπροσώπων {COREPER}

Το Συμβούλιο παρουσιάζεται ως το κύριο αποφασιστικό όργανο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων το οποίο ασκεί πραγματική νομοθετική εξουσία.

Το Υποκεφάλαιο 2.5 «Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο» εκτείνεται σε 1 περίπου σελίδα. Αναφέρονται τα μέλη από τα οποία απαρτίζεται και οι αρμοδιότητες του.

Το Υποκεφάλαιο 2.6 «Είδη Κοινοτικής Νομοθεσίας (Κανονισμός-Οδηγία-Σύσταση)» εκτείνεται σε 3 περίπου σελίδες. Η Κοινοτική Έννομη Τάξη διακρίνεται σε Κύριες και Συμπληρωματικές πηγές οι οποίες και αναγράφονται.

Το Υποκεφάλαιο 2.7 «Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο» αναλύεται εκτενέστερα από τα άλλα όργανα, καταλαμβάνει 5 περίπου σελίδες και περιλαμβάνει τις εξής Υποενότητες:

2.7.1. Σύνθεση

2.7.2 Έδρα

2.7.3 Τρόπος εκλογής του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

2.7.4.Ο ρόλος και οι αρμοδιότητες

2.7.5. Εξουσία και αρμοδιότητες επί του προϋπολογισμού

2.7.6 Εξουσίες ελέγχου της εκτελεστικής εξουσίας

Το Υποκεφάλαιο 2.8 «Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων» εκτείνεται σε 4 σελίδες και αποτελείται από τις εξής Υποενότητες:

2.8.1 Καθήκοντα και αρμοδιότητες

2.8.2 Προσφυγές-Είδη προσφυγών-Διαδικασίες

2.8.3 Σημασία του θεσμικού ρόλου του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

2.8.4 Σχέση κοινοτικού δικαίου και εθνικών νομοθεσιών των κρατών- μελών

Το Υποκεφάλαιο 2.9 «Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα» εκτείνεται σε 2 σελίδες. Αρχικά γίνεται αναφορά στο Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ίδρυμα (ΕΙΝ), το οποίο ιδρύθηκε με τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση με κύρια αποστολή να προετοιμάσει τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ). Το ΕΙΝ διαδέχεται η ΕΚΤ με προτεραιότητα αποστολής την εξασφάλιση σταθερότητας των τιμών στο εσωτερικό της ζώνης Ευρώ. Στο Υποκεφάλαιο περιγράφεται επίσης η τριπλή αποστολή του Ευρωπαϊκού Συστήματος Κεντρικών Τραπεζών (ΕΣΚΤ) και αναφέρονται επίσης τα όργανα της νομισματικής πολιτικής της Ένωσης.

Το Υποκεφάλαιο 2.10 «Ευρωπαϊκή Ένωση-Η Συνθήκη του Μάαστριχτ» 8

εκτείνεται σε περίπου σελίδες και περιλαμβάνει τις εξής Υποενότητες:

2.10.1 Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

2.10.2. Το Συμβούλιο

2.10.3 Το Δικαστήριο

2.10.4 Το Ελεγκτικό Συνέδριο

2.10.5 Η Επιτροπή των Περιφερειών

2.10.6 Νέοι Στόχοι

Το συγκεκριμένο Υποκεφάλαιο εστιάζει στην εξέλιξη που επήλθε με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ στα κοινοτικά θεσμικά όργανα και στην ενίσχυση των εξουσιών της Κοινότητας. Ειδικότερα, η ενίσχυση των εξουσιών του Κοινοβουλίου αναλύεται σε 3 σελίδες και τονίζεται η αναγνώριση του ρόλου των πολιτικών κομματικών σχηματισμών που μετέχουν στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ως σημαντικού παράγοντα στη διαδικασία ολοκλήρωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης²². Παράλληλα, περιγράφονται οι ουσιαστικές μεταβολές που επήλθαν στη σύνθεση της Επιτροπής, ο νέος τρόπος λήψης αποφάσεων του Συμβουλίου, οι αλλαγές που επήλθαν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και η αναβάθμιση του Ελεγκτικού Συνεδρίου σε κύριο όργανο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Στην υποενότητα 2.10.6. που αφορά τους Νέους Στόχους αναφέρεται η αρχή της επικουρικότητας. Όσον αφορά τον Ευρωπαίο πολίτη, αναγράφεται ότι με επίκεντρο τον Ευρωπαίο πολίτη με τη νέα Συνθήκη η κοινότητα επιχειρεί να δημιουργήσει τις *«προϋποθέσεις μιας αποτελεσματικότερης κοινής δράσης, με περισσότερη δημοκρατία και διαφάνεια»*²³ Γίνεται απλή αναφορά στην εκπόνηση νέα νομοθεσίας για την *«προστασία των καταναλωτών, της υγείας, των διευρωπαϊκών δικτύων, της βιομηχανικής πολιτικής, της εκπαίδευσης, του πολιτισμού, της προστασίας του περιβάλλοντος, της έρευνας και της ανάπτυξης της κοινωνικής πολιτικής και συνεργασίας στον τομέα της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων»*²⁴. Στο τέλος της ενότητας σημειώνεται ότι *«η Ένωση σέβεται την εθνική ταυτότητα των κρατών-μελών της, την ιστορία, τον πολιτισμό και τις παραδόσεις τους. Η ιστορική και πολιτιστική πολυμορφία των κρατών-μελών και περιφερειών προστατεύεται και ενισχύεται»*²⁵.

Το Υποκεφάλαιο 2.11 «Ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής-Ρόλος ευθύνες, εξουσίες» εκτείνεται σε 4 περίπου σελίδες και περιλαμβάνει τις εξής Υποενότητες:

²² ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 68.

²³ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 72.

²⁴ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 73.

²⁵ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 73.

2.11.1 Οι αρμοδιότητες του διαμεσολαβητή.

2.11.2 Ειδικός ρόλος του Διαμεσολαβητή σε σχέση με άλλους φορείς ελέγχου της κοινοτικής διοίκησης.

Στο συγκεκριμένο Υποκεφάλαιο περιγράφεται ο ρόλος του Ευρωπαϊού Διαμεσολαβητή, αναφέρονται τα κύρια θεσμικά όργανα ή οργανισμοί της Κοινότητας εναντίον των οποίων μπορεί να προσφύγει ο πολίτης και δίνονται παραδείγματα περιπτώσεων κακής διαχείρισης και κακής ποιότητας υπηρεσιών. Περιγράφεται επίσης η πορεία και η εξέλιξη που ακολουθεί η υποβολή μιας καταγγελίας στον Ευρωπαϊό Διαμεσολαβητή, οι αρμοδιότητες του και ο ειδικός ρόλος του.

Το Κεφάλαιο των Οργάνων και Θεσμών ολοκληρώνεται με Ανακεφαλαίωση έκτασης 2 σελίδων.

Εικονογράφηση του Κεφαλαίου

Το κείμενο εμπλουτίζεται με σκίτσα, φωτογραφίες και σχεδιαγράμματα. Απεικονίζονται κτίρια (π.χ. Εγκαταστάσεις Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στις Βρυξέλλες και οι νέες εγκαταστάσεις του Κοινοβουλίου στο Στρασβούργο²⁶, τα κτίρια του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου στο Λουξεμβούργο²⁷, το κτίριο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας²⁸, το Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο²⁹) και παρουσιάζονται σκηνές δράσης και λειτουργίας των Οργάνων (π.χ. Συνεδρίαση των μελών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής³⁰, η αίθουσα συνεδριάσεων του ΕΚ στο Στρασβούργο³¹, συνεδρίαση της Ολομέλειας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου στο Λουξεμβούργο³² κτλ). Το συγκεκριμένο Κεφάλαιο περιλαμβάνει επίσης τα εξής σχεδιαγράμματα:

1. Σχεδιάγραμμα με τίτλο: ΝΟΜΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ³³,
2. Σχεδιάγραμμα σχετικό με τη Σύνθεση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου και τις αρμοδιότητές του³⁴,
3. Σχεδιάγραμμα με τίτλο: «Σχηματική παράσταση μιας διαδικασίας ενώπιον του Δικαστηρίου»³⁵.

Ερωτήσεις-Εργασίες-Δραστηριότητες:

Οι Ερωτήσεις προς τους μαθητές είναι συνολικά δεκαοκτώ .

²⁶ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 51.

²⁷ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σσ. 52, 53 και 60.

²⁸ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 63.

²⁹ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 71.

³⁰ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 42.

³¹ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 52.

³² ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 59.

³³ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 48.

³⁴ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 57.

³⁵ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 59.

Γ.3. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΙΙΙ «Η ΕΝΙΑΙΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΑΓΟΡΑ»		
ΕΚΤΑΣΗ	67 σελίδες (28,87% επί του συνόλου του βιβλίου)	
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	Πολύ λίγη	
ΠΕΡΙΕ- ΧΟΜΕΝΑ ΥΠΟΚΕ- ΦΑΛΑΙΑ	3.1 Σκοπός του Κεφαλαίου	81
	3.2 Εισαγωγή. 3.2.1. Η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων 3.2.1.1. Άρση των ποσοτικών περιορισμών και των μέτρων ισοδύναμου αποτελέσματος με τους ποσοτικούς περιορισμούς 3.2.1.2. η άρση των φορολογικών περιορισμών 3.2.2 Η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων 3.2.3 Η ελεύθερη παροχή υπηρεσιών 3.2.3.1 Αμοιβαία αναγνώριση διπλωμάτων 3.2.4 Η ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων και εκτέλεση πληρωμών	82-92
	3.3 Οικονομική και Νομισματική Ένωση 3.3.1. Προηγούμενες προσπάθειες εγκαθίδρυσης της ONE 3.3.2. Στάδια και κριτήρια μετάβασης στην ONE 3.3.3 Χρονοδιάγραμμα εισαγωγής στο Ευρώ 3.3.4 Βασικές Αρχές Λειτουργίας για τη μετάβαση στο Ευρώ 3.3.5 Αναμενόμενα αποτελέσματα από την ONE	93-103
	3.4 Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) 3.4.1. Αρχές Λειτουργίας της ΚΑΠ 3.4.2 Εξέλιξη και μεταρρυθμίσεις της ΚΑΠ 3.4.3 Μελλοντικές εξελίξεις για την ΚΑΠ	103-111
	3.5. Κοινή Εμπορική Πολιτική 3.5.1. Αρχές λειτουργίας της Κοινής Εμπορικής Πολιτικής 3.5.2 Μέτρα Εμπορικής Άμυνας έναντι αθέμιτων εμπορικών πρακτικών τρίτων κρατών 3.5.3 Σύναψη εμπορικών συμφωνιών 3.5.4 ΕΕ και GATT/WTO	112-120
	3.6 Φορολογική Πολιτική 3.6.1. Έμμεσοι φόροι: 3.6.1.1. Φόρος Προστιθέμενης Αξίας (ΦΠΑ), 3.6.1.2. Ειδικοί Φόροι Κατανάλωσης (ΕΦΚ), 3.6.1.3 Προτάσεις της Επιτροπής για μελλοντική προσαρμογή των έμμεσων φόρων 3.6.2 Άμεσοι φόροι	120-127
	3.7 Η Πολιτική Περιβάλλοντος 3.7.1 Περιβάλλον και Διαχείριση Φυσικών Πόρων 3.7.2 Περιβάλλον και Βιώσιμη Ανάπτυξη	127-132
	3.8 «Άλλες Πολιτικές» 3.8.1 Κοινωνική Πολιτική και Πολιτική Απασχόλησης. 3.8.2 Παιδεία Επαγγελματική Εκπαίδευση και Κατάρτιση 3.8.3 Πολιτισμός, 3.8.4 Δημόσια Υγεία ,3.8.5 Προστασία Καταναλωτών, 3.8.6 Μεταφορές και Διευρωπαϊκά Δίκτυα, 3.8.7.Βιομηχανική Πολιτική 3.8.4 Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη 3.8.5 Ανακεφαλαίωση	132-143
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ, ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗ- ΡΙΟΤΗΤΕΣ	20 ερωτήσεις	

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ «Η ΕΝΙΑΙΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΑΓΟΡΑ»

Το Κεφάλαιο «Η Ενιαία Εσωτερική Αγορά» (συμπεριλαμβανομένης της Ανακεφαλαίωσης και των Ερωτήσεων), εκτείνεται από τη σελίδα 81 έως και τη σελίδα 148 (σύνολο 67 σελίδων). Το Κεφάλαιο περιλαμβάνει τα εξής Υποκεφάλαια:

- 3.1 Σκοπός του Κεφαλαίου
- 3.2 Εισαγωγή
- 3.3 Οικονομική και Νομισματική Ένωση
- 3.4 Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ)
- 3.5 Κοινή Εμπορική Πολιτική
- 3.6 Φορολογική Πολιτική
- 3.7 Η Πολιτική Περιβάλλοντος
- 3.8 Άλλες πολιτικές

Υποκεφάλαιο 3.1 «Σκοπός του Κεφαλαίου». Ως βασικός σκοπός του Κεφαλαίου περιγράφεται το να κατανοήσει ο μαθητής την αναγκαιότητα της ανάπτυξης αλλά και της επέκτασης των πολιτικών της Ένωσης.

Το Υποκεφάλαιο 3.2 «Εισαγωγή» εκτείνεται σε 11 σελίδες και περιλαμβάνει τις ακόλουθες Υποενότητες:

- 3.2.1. Η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων

3.2.1.1. Άρση των ποσοτικών περιορισμών και των μέτρων ισοδύναμου αποτελέσματος με τους ποσοτικούς περιορισμούς

- 3.2.1.2. Η άρση των φορολογικών περιορισμών*

- 3.2.2 Η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων

- 3.2.3 Η ελεύθερη παροχή υπηρεσιών

- 3.2.3.1 Αμοιβαία αναγνώριση διπλωμάτων*

- 3.2.4 Η ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων και εκτέλεση πληρωμών

Ο μαθητής καλείται να κατανοήσει τη σημασία που έχει η πραγμάτωση των «τεσσάρων ελευθεριών» για τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς.

Το Υποκεφάλαιο 3.3 «Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ONE)» εκτείνεται σε 11 σελίδες και περιλαμβάνει τις ακόλουθες Υποενότητες:

- 3.3.1. Προηγούμενες προσπάθειες εγκαθίδρυσης της ONE

- 3.3.2. Στάδια και κριτήρια μετάβασης στην ONE

- 3.3.3. Χρονοδιάγραμμα εισαγωγής στο Ευρώ

- 3.3.4. Βασικές Αρχές Λειτουργίας για τη μετάβαση στο Ευρώ

- 3.3.5. Αναμενόμενα αποτελέσματα από την ONE

Στο Υποκεφάλαιο το βήμα προς την ONE περιγράφεται ως ένα «ποιοτικό και ποσοτικό άλμα με οικονομικές και πολιτικές συνέπειες»³⁶. Η ανασκόπηση της πορείας προς την ONE (Υποενότητα 3.3.1), αρχίζει με τη Συνθήκη της Ρώμης και την πρόβλεψη της αναγκαιότητας συντονισμού των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών. Περιγράφονται οι προσπάθειες εγκαθίδρυσης της ONE μέχρι και τη συνθήκη του Μάαστριχτ και όσα προβλέπονται για τη σταδιακή μετάβαση στην πλήρη ONE (Υποενότητα 3.3.2). Το χρονοδιάγραμμα εισαγωγής του ευρώ από την 1^η Ιουλίου του 1990 έως και την 1^η Ιουλίου του 2002 παρουσιάζεται και σε ολοσέλιδο σχεδιάγραμμα (Υποενότητα 3.3.3). Στην Υποενότητα 3.3.4, και στα πλαίσια της οικονομικής και νομισματικής πολιτικής, αναφέρονται το Συμβούλιο Ecofin, το Συμβούλιο Euro-x, το Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών (ΕΣΚΤ) με τους στόχους και την αποστολή του, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), η αρχή της ίσης μεταχείρισης και της διευκόλυνσης. Στα πλαίσια του Νομικού καθεστώτος εισαγωγής του ευρώ αναφέρονται οι κανονισμοί 1103/97 και 947/98 που το καθορίζουν. Στην Υποενότητα 3.3.5 που αναφέρεται στα αναμενόμενα αποτελέσματα της ONE, καταγράφονται τα πλεονεκτήματα της μετάβασης στο ενιαίο νόμισμα ως σημαντικού σταθμού στην πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης

Το Υποκεφάλαιο 3.4 «Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ)» εκτείνεται σε 9 σελίδες και περιλαμβάνει τις ακόλουθες Υποενότητες:

- 3.4.1. Αρχές Λειτουργίας της ΚΑΠ
- 3.4.2 Εξέλιξη και μεταρρυθμίσεις της ΚΑΠ
- 3.4.3 Μελλοντικές εξελίξεις για την ΚΑΠ

Το Υποκεφάλαιο 3.5 «Κοινή Εμπορική Πολιτική» εκτείνεται σε 9 σελίδες και περιλαμβάνει τις ακόλουθες Υποενότητες:

- 3.5.1. Αρχές λειτουργίας της Κοινής Εμπορικής Πολιτικής
- 3.5.2 Μέτρα Εμπορικής Άμυνας έναντι αθέμιτων εμπορικών πρακτικών τρίτων κρατών
- 3.5.3 Σύναψη εμπορικών συμφωνιών
- 3.5.4 ΕΕ και GATT/WTO

Στο συγκεκριμένο Υποκεφάλαιο, η Κοινή Εμπορική Πολιτική, παρουσιάζεται ως το μέσο επίτευξης των στόχων και της πολιτικής της Κοινότητας.

³⁶ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 93.

Στην Υποενότητα 3.5.1. αναφέρονται οι αρχές στις οποίες υπόκεινται η θέσπιση του Κοινού Εξωτερικού Δασμολογίου (ΚΕΔ), η πολιτική ελέγχου των εξαγωγών, η προώθηση των εξαγωγών, καθώς επίσης και τα μέτρα εμπορικής άμυνας.

Στην Υποενότητα 3.5.2. περιγράφονται τα μέτρα άμυνας τα οποία είτε αφορούν την προστασία της ενιαίας αγοράς της Κοινότητας (αυτόνομα μέτρα αμυντικής πολιτικής) είτε εξαρτώνται από τη συμπεριφορά τρίτης χώρας. Η διαδικασία που ακολουθείται στην περίπτωση Μέτρων Δασμών Αντιντάμπινγκ (anti-dumping tariffs) που υπάγονται στην πρώτη κατηγορία, αναλύεται λεπτομερώς.

Στην Υποενότητα 3.5.3 αναφέρονται οι διάφορες μορφές συμφωνιών για την προώθηση των εμπορικών και εξωτερικών σχέσεων που έχουν γίνει κατά την ιστορική διάρκεια της Κοινότητας. Αναφορά γίνεται και στη σύναψη των «ευρωπαϊκών συμφωνιών» μεταξύ της ΕΕ και αρκετών χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, μετά το 1989, προκειμένου να διευκολυνθεί η προσαρμογή αυτών σε πολιτικό, οικονομικό, νομικό και κοινωνικό επίπεδο, και να επιτευχθεί μακροπρόθεσμα η ένταξή τους στην ΕΕ.

Στην Υποενότητα 3.5.4 περιγράφεται η Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) που υπογράφηκε το 1947 και οι σκοποί της. Αναφέρεται επίσης η ίδρυση του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) και η νέα GATT που υπογράφηκε το 1994.

Ως αποτέλεσμα της Κοινής Εμπορικής Πολιτικής καταγράφονται τόσο το άνοιγμα των αγορών των κρατών-μελών λόγω της αύξησης του ενδοκοινοτικού εμπορίου όσο και το άνοιγμα της αγοράς της Κοινότητας, λόγω των διαρκών συμφωνιών ελευθέρωσης του εμπορίου στα πλαίσια της GATT³⁷. Η Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζεται ως η μεγαλύτερη εμπορική δύναμη στον κόσμο. Το μερίδιο της στις παγκόσμιες συναλλαγές παρουσιάζεται να ξεπερνά το 18%.

Στο τέλος του Υποκεφαλαίου παρατίθεται Παράρτημα³⁸ έκτασης 2 σελίδων τίτλο «Συμφωνίες της GATT'94 και του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου».

Το Υποκεφάλαιο 3.6 «Φορολογική Πολιτική» εκτείνεται σε 6 σελίδες και περιλαμβάνει τις ακόλουθες Υποενότητες:

3.6.1. Έμμεσοι φόροι

3.6.1.1. Φόρος Προστιθέμενης Αξίας (ΦΠΑ)

3.6.1.2. Ειδικοί Φόροι Κατανάλωσης (ΕΦΚ)

³⁷ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 118, Με παραπομπή στο βιβλίο. ΦΑΡΜΑΚΙΔΗΣ, Ο., *Το Δίκαιο του Ελληνικού Εξωτερικού Εμπορίου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1997.

³⁸ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σσ. 119, 120.

3.6.1.3 Προτάσεις της Επιτροπής για μελλοντική προσαρμογή των έμμεσων φόρων

3.6.2 Άμεσοι φόροι

Η φορολογική εναρμόνιση που νοείται ως η «διευθέτηση των φορολογικών συστημάτων των κρατών-μελών μιας οικονομικής ένωσης σε τρόπο ώστε να μην παρεμποδίζεται, αλλά αντίθετα να προωθείται η πραγμάτωση των στόχων της ένωσης»³⁹ θεωρείται απαραίτητη στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην Υποενότητα 3.6.1 αναλύονται οι έμμεσοι φόροι και ειδικότερα, σε 5 περίπου σελίδες, αναλύονται ο Φόρος Προστιθέμενης Αξίας (ΦΠΑ) και οι Ειδικοί Φόροι Κατανάλωσης (ΕΦΚ). Στις Προτάσεις της Επιτροπής για μελλοντική προσαρμογή των έμμεσων φόρων περιλαμβάνεται η ανακοίνωση της Επιτροπής στις 22.07.1996, που διαβιβάστηκε στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο με τίτλο: «Κοινό σύστημα ΦΠΑ-Πρόγραμμα για την ενιαία αγορά». Στην Υποενότητα 3.6.2 αναλύονται οι άμεσοι φόροι.

Σύμφωνα με τους συγγραφείς, η προσέγγιση των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών που θα επιτευχθεί με το τρίτο στάδιο της ΟΝΕ θα επιφέρει και την, ως ένα βαθμό, προσέγγιση των φορολογικών μηχανισμών των κρατών-μελών, με αποτέλεσμα να μην υπονομεύεται η οικονομική και νομισματική ένωση.

Το Υποκεφάλαιο 3.7 «Η Πολιτική Περιβάλλοντος» καταλαμβάνει 6 σελίδες περίπου και περιλαμβάνει τις ακόλουθες Υποενότητες:

3.7.1 Περιβάλλον και Διαχείριση Φυσικών Πόρων

3.7.2 Περιβάλλον και Βιώσιμη Ανάπτυξη

Το Υποκεφάλαιο αναλύει την περιβαλλοντική πολιτική που θεσμοθετείται επίσημα με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (άρθρ.25) και αναθεωρείται και συμπληρώνεται με τη ΣυνθΕΕ (Τίτλος XVI).

Στην Υποενότητα 3.7.1 περιγράφονται οι κατευθύνσεις προστασίας των υδάτων, του αέρα, των δασών και της βιοποικιλότητας που υιοθετήθηκαν με το παράγωγο κοινοτικό δίκαιο.

Στην Υποενότητα 3.7.2 περιγράφεται το Πρόγραμμα της ΕΕ «Προς τη Βιώσιμη Ανάπτυξη» το οποίο υιοθετήθηκε το 1993 και αποτελεί τη συνέχεια του «Προγράμματος Δράσης 21» (Agenda 21). Καταγράφονται οι δράσεις και οι στόχοι στους τομείς των μεταφορών, της ενέργειας, της γεωργίας και του Τουρισμού.

Το Υποκεφάλαιο 3.8 «Άλλες Πολιτικές» καταλαμβάνει 13 σελίδες περίπου και περιλαμβάνει τις ακόλουθες Υποενότητες:

3.8.1 Κοινωνική Πολιτική και Πολιτική Απασχόλησης.

³⁹ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 121.

3.8.2 Παιδεία Επαγγελματική Εκπαίδευση και Κατάρτιση

3.8.3 Πολιτισμός

3.8.4 Δημόσια Υγεία

3.8.5 Προστασία Καταναλωτών

3.8.6 Μεταφορές και Διευρωπαϊκά Δίκτυα

3.8.7 Βιομηχανική Πολιτική

3.8.8 Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη

Στην Υποενότητα 3.8.1 περιγράφεται η κοινωνική διάσταση της κοινοτικής πολιτικής ιδίως από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ και μετά. Το «Κοινωνικό Πρωτόκολλο» ενσωματώνεται ως Κεφάλαιο στη Συνθήκη του Άμστερνταμ και αναφέρονται οι σχετικές διατάξεις που οι αποφάσεις λαμβάνονται με τη διαδικασία της συναπόφασης και οι αποφάσεις επίσης που λαμβάνονται ομόφωνα. Αναφέρεται επίσης το άρθρο 128 της Συνθήκης του Άμστερνταμ με την οποία επιβεβαιώνεται και καταστατικά η πολιτική για την απασχόληση.

Σε έγχρωμο πλαίσιο περιγράφεται η έννοια της «Ευελιξίας στην Αγορά» και οι μορφές που αυτή μπορεί να λάβει.

Η Υποενότητα 3.8.2 αναφέρεται στην Παιδεία, την Επαγγελματική Εκπαίδευση και την Κατάρτιση. Σύμφωνα με τους συγγραφείς ο παράγοντας της παιδείας «κατέχει στρατηγική θέση στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο και άκρως ανταγωνιστικό περιβάλλον». Η παραδοχή του ότι η «έμφαση στην παιδεία είναι ικανή να αποτελέσει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα και να επιφέρει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα σε όλους τους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής ζωής» βρίσκει την «καταστατική της θέση» στα άρθρα 126-127 της Συνθ. ΕΕ.⁴⁰ Επισημαίνεται ότι στον τομέα της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής κατάρτισης η αρμοδιότητα παραμένει στα χέρια των κρατών μελών και η Κοινότητα δρα συμπληρωματικά και πάντα σε συνεργασία με αυτά.

Στη συγκεκριμένη Υποενότητα αναφέρονται οι κύριοι στόχοι της Κοινότητας στους τομείς της παιδείας και της επαγγελματικής εκπαίδευσης οι οποίοι, όπως αναγράφεται, αποσκοπούν:

1. Στον τομέα της παιδείας : «α. στην ανάπτυξη της ευρωπαϊκής διάστασης μέσω της εκμάθησης και της διάδοσης των γλωσσών των κρατών-μελών, β. στην προώθηση της κινητικότητας φοιτητών και εκπαιδευτικών και της συνεργασίας μεταξύ εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, γ. στην ανάπτυξη της ανταλλαγής πληροφοριών και εμπειριών για τα κοινά προβλήματα των εκπαιδευτικών συστημάτων των κρατών-μελών, δ. στην ανά-

⁴⁰ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 135.

πτυξη κοινωνικομορφωτικών δραστηριοτήτων, ε. στην ενθάρρυνση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης»⁴¹.

2. Στον τομέα της επαγγελματικής εκπαίδευσης: «α. στη διευκόλυνση της προσαρμογής στις μεταλλαγές της βιομηχανίας, β. στη βελτίωση της αρχικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και τη συνεχή κατάρτιση, γ. στη διευκόλυνση της πρόσβασης στην επαγγελματική εκπαίδευση και την ενίσχυση της κινητικότητας των εκπαιδευτικών και εκπαιδευομένων, δ. στην τόνωση της συνεργασίας μεταξύ εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων στον τομέα της κατάρτισης, ε. στην ανάπτυξη της ανταλλαγής πληροφοριών και εμπειριών, που αφορούν τα κοινά προβλήματα των συστημάτων επαγγελματικής κατάρτισης των κρατών-μελών»⁴².

Στον τομέα της επαγγελματικής κατάρτισης αναφέρονται τα κοινοτικά προγράμματα PETRA I / II, COMET I / II, FORCE, EUROTECNET, LINGUA, IRIS τα οποία απορροφώνται από το LEONARDO DA VINCI, το οποίο προωθεί τη δια βίου εκπαίδευση»⁴³. Το Πρόγραμμα ΣΩΚΡΑΤΗΣ χαρακτηρίζεται ως το «μεγαλύτερο πρόγραμμα στον τομέα της Παιδείας» χρηματοδοτώντας δράσεις στο επίπεδο της πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Η Υποενότητα 3.8.3 αναφέρεται στον Πολιτισμό. Η Υποενότητα ξεκινά με αναφορά στην πολυμορφία και τη διαφορετική πολιτιστική ταυτότητα των κρατών-μελών. Γίνεται αναφορά στη δράση της Ένωσης που επιχειρεί με τη Συνθ. ΕΕ «να προάγει την ευρωπαϊκή ταυτότητα» ενώ παράλληλα με το άρθρο ΣΤ'(1) «Η Ένωση σέβεται την εθνική ταυτότητα των κρατών-μελών της». Αναλύεται το άρθρο 128 της ΣυνθΕΕ το οποίο αποτελεί τη βάση της δράσης της Κοινότητας στον Τομέα του Πολιτισμού. Επισημαίνεται ότι η υλοποίηση των στόχων του άρθρου 128 πραγματοποιείται μέσα από την υλοποίηση προγραμμάτων όπως το MEDIA, ΡΑΦΑΗΛ, ΑΡΙΑΔΝΗ, ΚΑΛΕΙΔΟΣΚΟΠΙΟ, οι βασικοί στόχοι των οποίων περιγράφονται. Στις επιπλέον δράσεις στον τομέα του πολιτισμού οι συγγραφείς περιλαμβάνουν την ενίσχυση των εκδηλώσεων προβολής της ευρωπαϊκής διάστασης με εκθέσεις και συνέδρια καθώς και την καθιέρωση συμβολικών θεσμών.

Στην Υποενότητα 3.8.4. περιγράφεται σύμφωνα με το άρθρο 129 ΣυνθΕΕ η δράση της κοινότητας για την προστασία της Δημόσιας Υγείας και στην Υποενότητα 3.8.5 αναφέρονται οι τρόποι που σύμφωνα με το άρθρο 129 Α ΣυνθΕΕ, η Κοινότητα συμβάλλει στην επίτευξη υψηλού επιπέδου προστασίας των καταναλωτών. Στην

⁴¹ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 136.

⁴² ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σσ. 136, 137.

⁴³ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 137.

Υποενότητα 3.8.6 αναφέρονται οι διατάξεις (άρθρο 129B-129Δ) της Συνθήκης με τις οποίες καθιερώνεται η διαμόρφωση διευρωπαϊκών δικτύων στον τομέα των υποδομών των μεταφορών, τηλεπικοινωνιών και ενέργειας. Η Υποενότητα 3.8.4. περιγράφει την πρόβλεψη βιομηχανικής πολιτικής στη Συνθήκη ΕΕ (άρθρο 130) ως αποτέλεσμα συμβιβασμού της γαλλικής και της γερμανικής προσέγγισης και κύριο στόχο τη διατήρηση της ανταγωνιστικότητας της κοινοτικής βιομηχανίας. Τέλος, η Υποενότητα 3.8.5. αναφέρεται στο άρθρο 130 ΣΤ της Συνθήκης ΕΕ το οποίο καθορίζει λεπτομερειακά τους στόχους και τη δράση της κοινότητας στον τομέα της έρευνας και της τεχνολογικής ανάπτυξης κάνοντας επίσης μνεία στα πολυετή προγράμματα – πλαίσια με τα οποία η κοινότητα προσπαθεί να υλοποιήσει τους στόχους αυτούς.

Εικονογράφηση

Η εικονογράφηση δεν είναι αξιολογή και στην πλειονότητα οι υπότιτλοι δεν βρίσκονται σε συνάφεια με το εικονιζόμενο π.χ. Φωτογραφία απεικονίζουσα σπαρμένο χωράφι και συνοδευών υπότιτλος «ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΈΝΩΣΗ»⁴⁴. Φωτογραφία απεικονίζουσα τεχνίτες που εργάζονται σε τούνελ και συνοδευών υπότιτλος: «ΟΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΈΝΩΣΗ»⁴⁵.

Ερωτήσεις-Εργασίες-Δραστηριότητες

Οι Ερωτήσεις προς τους μαθητές είναι συνολικά είκοσι.

Οι πρώτες δέκα είναι ερωτήσεις σύντομης ανάπτυξης. Δεν εμπεριέχεται καμία ερώτηση που να αφορά την εκπαιδευτική πολιτική όπως αυτή περιγράφεται στην υποενότητα 3.8.2 «Παιδεία, Επαγγελματική Εκπαίδευση και Κατάρτιση». Οι υπόλοιπες δέκα είναι ερωτήσεις επιλογής της σωστής απάντησης ανάμεσα σε τέσσερις εκδοχές. Καμία επίσης δεν αναφέρεται στην υποενότητα 3.8.2.

⁴⁴ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 110.

⁴⁵ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 89.

Γ.4. ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ IV «ΕΣΟΔΑ ΚΑΙ ΔΑΠΑΝΕΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ»		
ΕΚΤΑΣΗ	18 σελίδες (7,7 % του συνόλου του βιβλίου)	
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	Μόνο μια φωτογραφία	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΑ	4.1 Σκοπός του Κεφαλαίου	149
	4.2 Έσοδα και δαπάνες της Κοινότητας <u>4.2.1 Έσοδα-</u> <u>4.2.2. Οι ίδιοι πόροι του κοινοτικού προϋπολογισμού-</u> <u>4.2.3 Δαπάνες</u> <u>4.2.4 Αρχές του κοινοτικού προϋπολογισμού-</u> <i>4.2.4.1 Αρχή της ενότητας</i> <i>4.2.4.2 Αρχή της καθολικότητας-</i> <i>4.2.4.3 Αρχή της αυτοτέλειας των χρήσεων</i> <u>4.2.5 Ευρωπαϊκή Νομισματική Μονάδα</u> <u>4.2.6 Διαδικασία κατάρτισης του προϋπολογισμού-</u> <i>4.2.6.1 Ποιος αποφασίζει-</i> <i>4.2.6.2 Έγκριση του σχεδίου του προϋπολογισμού από το Συμβούλιο-</i> <i>4.2.6.3 Η πρώτη ανάγνωση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο-</i> <i>4.2.6.4 Η δεύτερη ανάγνωση στο Συμβούλιο</i> <i>4.2.6.5 Η δεύτερη ανάγνωση του Κοινοβουλίου και η έγκριση του προϋπολογισμού</i> <u>4.2.7 Εκτέλεση του προϋπολογισμού και οι Δημοσιονομικοί Έλεγχοι</u>	150-167
	4.3 Τα Κοινοτικά Ταμεία 4.3.1. Βασικές αρχές και στόχοι 4.3.2 Πώς λειτουργούν τα Διαρθρωτικά Ταμεία 4.3.3 Το μέλλον	169-164
	4.4 Ανακεφαλαίωση/Ερωτήσεις	165-166
	4.5. Ερωτήσεις	167
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ, ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	4 ερωτήσεις σύντομης ανάπτυξης	

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ «ΕΣΟΔΑ ΚΑΙ ΔΑΠΑΝΕΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ»

Το Κεφάλαιο «Έσοδα και Δαπάνες της Κοινότητας» (συμπεριλαμβανομένης της Ανακεφαλαίωσης και των Ερωτήσεων), εκτείνεται από τη σελίδα 149 έως και τη σελίδα 167 (σύνολο 18 σελίδων). Το Κεφάλαιο περιλαμβάνει τα εξής Υποκεφάλαια:

- 4.1 Σκοπός του Κεφαλαίου
- 4.2 Έσοδα και δαπάνες της Κοινότητας
- 4.3 Τα Κοινοτικά Ταμεία
- 4.4 Ανακεφαλαίωση
- 4.5. Ερωτήσεις

Το Υποκεφάλαιο 4.1 «Σκοπός του Κεφαλαίου». Σκοπός του Κεφαλαίου περιγράφεται η παρουσίαση του τρόπου σύνταξης και έγκρισης του κοινοτικού προϋπολογισμού ο οποίος σύμφωνα με τους συγγραφείς «εξελίσσεται προς ένα υπερεθνικό επίπεδο διαχείρισης των δημόσιων οικονομικών». Στο σκοπό του Κεφαλαίου επίσης αναφέρεται η ανάλυση της αποστολής των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών Ταμείων, που είναι τα *«κυριότερα όργανα που διαθέτει η Ευρωπαϊκή Ένωση για την προώθηση του στόχου της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής»*⁴⁶.

Το Υποκεφάλαιο 4.2 «Έσοδα και δαπάνες της Κοινότητας» εκτείνεται σε 9 σελίδες και περιλαμβάνει τις εξής Υποενότητες:

- 4.2.1 Έσοδα
 - 4.2.2. Οι ίδιοι πόροι του κοινοτικού προϋπολογισμού
 - 4.2.3 Δαπάνες
 - 4.2.4 Αρχές του κοινοτικού προϋπολογισμού
 - 4.2.4.1 Αρχή της ενότητας
 - 4.2.4.2 Αρχή της καθολικότητας
 - 4.2.4.3 Αρχή της αυτοτέλειας των χρήσεων
 - 4.2.5 Ευρωπαϊκή Νομισματική Μονάδα
 - 4.2.6 Διαδικασία κατάρτισης του προϋπολογισμού
 - 4.2.6.1 Ποιος αποφασίζει
 - 4.2.6.2 Έγκριση του σχεδίου του προϋπολογισμού από το Συμβούλιο
 - 4.2.6.3 Η πρώτη ανάγνωση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
 - 4.2.6.4 Η δεύτερη ανάγνωση στο Συμβούλιο
 - 4.2.6.5 Η δεύτερη ανάγνωση του Κοινοβουλίου και η έγκριση του προϋπολογισμού
 - 4.2.7 Εκτέλεση του προϋπολογισμού και οι Δημοσιονομικοί Έλεγχοι

⁴⁶ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 149.

Στην Υποενότητα 4.2.2 παρουσιάζονται οι πόροι του κοινοτικού προϋπολογισμού και τα μέτρα που αποφάσισε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο προκειμένου να εξασφαλιστεί μια δίκαιη, διαφανής και αποτελεσματική κατανομή των δημοσιονομικών πόρων.

Η Υποενότητα 4.2.3 αφορά τις δαπάνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Υποενότητα 4.2.4 περιγράφει τις αρχές του κοινοτικού προϋπολογισμού. Η Υποενότητα 4.2.5 ενημερώνει τους μαθητές ότι η νομισματική μονάδα της Ένωσης είναι το ECU και η Ενότητα 4.2.6. περιγράφει τη διαδικασία κατάρτισης του προϋπολογισμού ξεκινώντας από την κατάρτιση του προσχεδίου και καταλήγοντας στη δεύτερη ανάγνωση από το Κοινοβούλιο και την έγκριση του. Τέλος, η Υποενότητα 4.2.7 περιγράφει τη διαδικασία εκτέλεσης του προϋπολογισμού από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το ρόλο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και τη δημιουργία του ενιαίου Ελεγκτικού Συνεδρίου της Ένωσης.

Το Υποκεφάλαιο 4.3 «Τα Κοινοτικά Ταμεία» εκτείνεται σε 6 σελίδες και περιλαμβάνει τις εξής Υποενότητες:

4.3.1. Βασικές αρχές και στόχοι

4.3.2 Πώς λειτουργούν τα Διαρθρωτικά Ταμεία

4.3.3 Το μέλλον

Στο συγκεκριμένο Υποκεφάλαιο περιγράφονται τα διαρθρωτικά ταμεία που, σύμφωνα με τους συγγραφείς, αποτελούν τον *«πυρήνα της ευρωπαϊκής διαρθρωτικής πολιτικής»* και έχουν ως στόχο την *«ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής της Ένωσης, κυρίως μέσω εφαρμογής μέτρων περιφερειακής, διαρθρωτικής, κοινωνικής, γεωργικής πολιτικής και πολιτικής της απασχόλησης»*⁴⁷.

Τα τρία βασικά διαρθρωτικά ταμεία που αναφέρονται είναι το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (1960), το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο (1962), και το Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης. Παράλληλα αναφέρονται και άλλα χρηματοδοτικά μέσα για την εφαρμογή της διαρθρωτικής πολιτικής στην κοινότητα όπως το Ταμείο Συνοχής, το Χρηματοδοτικό Μέσο Προσανατολισμού της Αλιείας και η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων. Στην Υποενότητα 4.3.1 περιγράφεται η προσπάθεια μεταρρύθμισης των διαρθρωτικών Ταμείων της Κοινότητας με κεντρικό στόχο την αύξηση της αποτελεσματικότητάς τους, στην Υποενότητα 4.3.2 αναφέρεται επιγραμματικά ο τρόπος λειτουργίας των Διαρθρωτικών Ταμείων ξεκινώντας με την κατάρτιση των «Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης» και στην Υποενότητα 4.3.3 αναφέρεται το δημοσιονομικό πλαίσιο δράσης για την περίοδο 1999-2006, το γνωστό ως Πρόγραμμα Δράσης

⁴⁷ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 159.

Agenda 2000, και η ωφέλεια που αναμένεται για την Ελλάδα από αυτό. Η Υποενοότητα κλείνει με τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Ένωση, όπως αυτές περιγράφονται σε σχετική πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής μεταξύ των οποίων είναι, όπως αναγράφεται, και το *«πώς θα ενισχυθούν και θα αναμορφωθούν οι πολίτες της Ένωσης, για να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στη διεύρυνση και να έχουν ως αποτέλεσμα βιώσιμη ανάπτυξη, μεγαλύτερη απασχόληση και βελτίωση των όρων διαβίωσης προς όφελος των πολιτών της Ευρώπης, αποδίδοντας ιδιαίτερη έμφαση στο στόχο της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής»*⁴⁸.

Εικονογράφηση

Εικονογράφηση δεν υπάρχει στο συγκεκριμένο Κεφάλαιο. Μία μόνο μικρού μεγέθους φωτογραφία απεικονίζει μια ψηφοφορία και ο συνοδεύων υπότιτλος αναγράφει «Ψηφοφορία στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για τον προϋπολογισμό».

Ερωτήσεις-Εργασίες-Δραστηριότητες

Οι Ερωτήσεις είναι τέσσερις και είναι όλες ερωτήσεις σύντομης ανάπτυξης.

⁴⁸ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 164.

Γ.5. ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ V. «ΤΡΟΠΟΣ ΛΗΨΗΣ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ»		
ΕΚΤΑΣΗ	27 σελίδες (11,6 % του συνόλου του βιβλίου)	
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	Σχεδιαγράμματα και φωτογραφίες	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΑ	5.1 Σκοπός του Κεφαλαίου	169
	5.2 Εισαγωγή 5.2.1. Αρμοδιότητες της Επιτροπής να θεσπίζει κανόνες δικαίου 5.2.2 .Αρμοδιότητες του Συμβουλίου να θεσπίζει κανόνες 5.2.3. Συνεργασία των Οργάνων 5.2.4. Συνεργασία του Συμβουλίου και της Επιτροπής 5.2.5 Η διαδικασία συνεννόησης Συμβουλίου-Κοινοβουλίου 5.2.6 Συνθήκη ΕΚΑΧ 5.2.7 Εφαρμογή του παραγώγου δικαίου 5.2.8 Η διαδικασία των επιτροπών ρύθμισης 5.2.9 Ανάθεση αρμοδιοτήτων στο Συμβούλιο 5.2.10 Ανάθεση αρμοδιοτήτων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο	170-179
	5.3 Η συνεργασία στους Τομείς Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων (ΣΔΕ). Η Συνθήκη Σένγκεν (Schengen).	179-182
	5.4 Η Ευρωπαϊκή Ένωση στη διεθνή σκηνή 5.4.1. Οι Εξωτερικές Οικονομικές σχέσεις 5.4.2 Η διεύρυνση με νέα κράτη-μέλη	182-188
	5.5 Το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης	188-195
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ, ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗ ΤΕΣ	10 ερωτήσεις ελέγχου γνώσεων και σύντομης ανάπτυξης.	

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ V «ΤΡΟΠΟΣ ΛΗΨΗΣ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ»

Το Κεφάλαιο «Τρόπος λήψης αποφάσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση» (συμπεριλαμβανομένης της Ανακεφαλαίωσης και των Ερωτήσεων), εκτείνεται από τη σελίδα 169 έως και τη σελίδα 196 (σύνολο 27 σελίδων). Το Κεφάλαιο περιλαμβάνει τα εξής Υποκεφάλαια:

5.1 Σκοπός του Κεφαλαίου

5.2 Εισαγωγή

5.3 Η συνεργασία στους Τομείς Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων (ΣΔΕ).

Η Συνθήκη Σένγκεν (Schengen)

5.4 Η Ευρωπαϊκή Ένωση στη διεθνή σκηνή

5.5 Το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης

5.6 Ερωτήσεις

Υποκεφάλαιο 5.1 «Σκοπός του Κεφαλαίου». Ως σκοπός του Κεφαλαίου αναφέρεται η απόπειρα μιας ειδικότερης ανάλυσης του ρόλου των οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η εμβάθυνση του μηχανισμού λήψης αποφάσεων. Το Κεφάλαιο διαπραγματεύεται επίσης τις δεσμεύσεις που ανέλαβαν οι κυβερνήσεις των κρατών μελών με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ .

Το Υποκεφάλαιο 5.2 «Εισαγωγή» εκτείνεται σε 10 περίπου σελίδες και περιλαμβάνει τις εξής Υποενότητες:

5.2.1. Αρμοδιότητες της Επιτροπής να θεσπίζει κανόνες δικαίου

5.2.2 .Αρμοδιότητες του Συμβουλίου να θεσπίζει κανόνες

5.2.3. Συνεργασία των Οργάνων

5.2.4. Συνεργασία του Συμβουλίου και της Επιτροπής

5.2.5 Η διαδικασία συνεννόησης Συμβουλίου-Κοινοβουλίου

5.2.6 Συνθήκη ΕΚΑΧ

5.2.7 Εφαρμογή του παραγώγου δικαίου

5.2.8 Η διαδικασία των επιτροπών ρύθμισης

5.2.9 Ανάθεση αρμοδιοτήτων στο Συμβούλιο

5.2.10. Ανάθεση αρμοδιοτήτων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

Το Υποκεφάλαιο 5.2 εισάγει τους μαθητές στις διαδικασίες με τις οποίες λαμβάνονται οι αποφάσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ειδικότερα στην κοινοτική νομοθεσία. Οι Υποενότητες 5.2.1 έως και 5.2.5 περιγράφουν τις αρμοδιότητες των Οργάνων να θεσπίζουν κανόνες δικαίου καθώς και τις μορφές συνεργασίας που απαιτούνται

μεταξύ των θεσμικών Οργάνων. Οι υπόλοιπες Υποενότητες αφορούν την εφαρμογή του παραγώγου δικαίου και τη μεταβίβαση των αναγκαίων αρμοδιοτήτων στα κοινοτικά όργανα.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ: Το συγκεκριμένο Υποκεφάλαιο περιέχει τα εξής σχεδιαγράμματα: α. «**Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΛΗΨΗΣ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ**»⁴⁹. β. «Σχηματική παρουσίαση της διαδικασίας συνεργασίας μεταξύ των θεσμικών οργάνων»⁵⁰. γ. «Αναθεωρημένη διαδικασία συναπόφασης (Άρθρο 189 Β αναθ. της ΣΕΕ)»⁵¹.

Το Υποκεφάλαιο 5.3 «**Η συνεργασία στους Τομείς Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων (ΣΔΕ). Η Συνθήκη Σένγκεν (Schengen)**» εκτείνεται σε 3 περίπου σελίδες Η θέσπιση συνεργασίας στους Τομείς Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων, παρουσιάζεται από τους συγγραφείς ως «*απόπειρα συνδυασμού των διατάξεων για την ελεύθερη κυκλοφορία με διατάξεις που θα εξασφαλίζουν τη δημόσια ασφάλεια στον κοινοτικό χώρο και την προστασία των 'εξωτερικών κοινοτικών συνόρων'*»⁵². Αναφέρονται τα θέματα κοινού συμφέροντος που περιλαμβάνονται στο άρθρο Κ.Ι. της Συνθ. ΕΕ καθώς και τα θέματα που υπάγονται στον πρώτο πυλώνα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, σύμφωνα με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ. Όσον αφορά στη Συνθήκη Σένγκεν (Schengen), αναφέρονται τα κράτη που έχουν προσχωρήσει καθώς και η μη συμμετοχή της Αγγλίας και της Ιρλανδίας. Αναφέρεται επίσης ο πρωταγωνιστικός ρόλος που παίζει το «Σύστημα Πληροφοριών του Σένγκεν» (S.I.S)

Το Υποκεφάλαιο 5.4 «**Η Ευρωπαϊκή Ένωση στη διεθνή σκηνή**» εκτείνεται σε 6 περίπου σελίδες και περιλαμβάνει τις εξής Υποενότητες:

5.4.1. Οι Εξωτερικές Οικονομικές σχέσεις

5.4.2 Η διεύρυνση με νέα κράτη-μέλη

Στην Υποενότητα 5.4.1 που αφορά στις Εξωτερικές Οικονομικές σχέσεις, οι συγγραφείς εντάσσουν «*τις σχέσεις και συμφωνίες της ΕΕ με μεμονωμένες χώρες ή ομάδες χωρών*»⁵³. Αναλυτικότερα αναφέρονται:

α. Σχέσεις με τις ΗΠΑ

β. Σχέσεις με την Ιαπωνία

γ. Νέα Μεσογειακή πολιτική

δ. Συμβάσεις ΛΟΜΕ

⁴⁹ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 170.

⁵⁰ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 173.

⁵¹ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 176.

⁵² ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 171.

⁵³ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 182.

ε. Λατινική Αμερική

στ. Ασία

ζ. Οικονομικά στοιχεία για τις σχέσεις Ένωσης-Αναπτυσσόμενων Χωρών

η. Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος

Στην Υποενότητα 5.4.2 που αφορά τη διεύρυνση με νέα κράτη-μέλη, η διεύρυνση αναφέρεται ότι αποτελεί «*πρόκληση για την Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και μια ευκαιρία για τη δημιουργία μιας ενιαίας δημοκρατικής Ευρώπης*⁵⁴». Στο Υποκεφάλαιο αναφέρονται οι 11 υποψήφιες προς ένταξη χώρες (Κύπρος και οι 10 χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης: Βουλγαρία, Εσθονία, Λετονία, Λιθουανία, Ουγγαρία, Πολωνία, Ρουμανία, Σλοβακία, Σλοβενία, Τσεχία) καθώς και τα κριτήρια ένταξης κάθε νέου κράτους-μέλους που τέθηκαν στη σύνοδο της Κοπεγχάγης. Στην ίδια υποενότητα αναφέρεται η «ειδική λευκή βίβλος» που εκδόθηκε το 1995 από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή με την οποία προσδιορίζεται «*μια σειρά νομοθετικών και οικονομικών ρυθμίσεων που πρέπει να αναλάβουν οι υποψήφιες χώρες για να ετοιμάσουν τη μελλοντική προσχώρηση*»⁵⁵, η «Ευρωπαϊκή Διάσκεψη» η οποία συνήλθε στις 12/3/1998 με προσκεκλημένες τις 11 υποψήφιες προς ένταξη χώρες και την Τουρκία.

Το Υποκεφάλαιο 5.5 «Το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης» εκτείνεται σε 7 περίπου σελίδες και περιλαμβάνει τις εξής Υποενότητες

5.5.1. Νομισματική Ενοποίηση και Πολιτική Ενοποίηση

5.5.2. Η Κοινή Εξωτερική Πολιτική & Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ)

5.5.3 Η Συνθήκη του Άμστερνταμ

Στην Υποενότητα 5.5.1 που αφορά στη Νομισματική Ενοποίηση και Πολιτική Ενοποίηση, σχολιάζεται ότι, «*η σχέση μεταξύ νομισματικής και πολιτικής ενοποίησης δεν πρέπει να υποτιμάται ούτε να υπερεκτιμάται. Η μετάβαση από την εσωτερική αγορά στην οικονομική και νομισματική ένωση απαιτεί νέα ισορροπία μεταξύ οικονομικής και πολιτικής ένωσης*»⁵⁶. Η Πολιτική Ένωση προβάλλεται ως το καταληκτικό στάδιο της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και η Ένωση «*προς το παρόν αποτελεί ένα πολιτειακό μόρφωμα το οποίο συνδυάζει το νομικό πρόσωπο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και τα δύο πεδία διακυβερνητικής συνεργασίας*»⁵⁷.

Στην Υποενότητα 5.5.2 που αφορά στην Κοινή Εξωτερική Πολιτική & Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ), αναφέρονται οι στόχοι της ΚΕΠΠΑ όπως αυτοί πρωτοδιατυπώθηκαν με τη Συνθ. ΕΕ (αρθ.1) καθώς και τα μέσα υλοποίησης των στόχων αυτών.

⁵⁴ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 185.

⁵⁵ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 186.

⁵⁶ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 188.

⁵⁷ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 189.

Επιπλέον, αναγράφονται οι αλλαγές τις οποίες επέφερε η Συνθήκη του Άμστερνταμ στον τρόπο λειτουργίας της ΚΕΠΠΑ.

Εικονογράφηση

Τα σχεδιαγράμματα τα οποία συμπεριλαμβάνονται στο Κεφάλαιο κρίνονται πολύ δύσκολα για τους μαθητές ΤΕΕ. Επίσης οι φωτογραφίες δεν είναι σε ιδιαίτερη συνάφεια με το περιεχόμενο του μαθήματος.

Το Κεφάλαιο περιλαμβάνει α. Σχεδιάγραμμα σχετικά με τη «Διαδικασία των Προτάσεων και λήψης Αποφάσεων της Κοινότητας»⁵⁸, β. Ολοσέλιδη έγχρωμη «Σχηματική παρουσίαση της διαδικασίας συνεργασίας μεταξύ των θεσμικών οργάνων»⁵⁹, γ. Ολοσέλιδο σχεδιάγραμμα σχετικά με την «Αναθεωρημένη διαδικασία συναπόφασης, Άρθρο 189 Β αναθ. της ΣΕΕ»⁶⁰, δ. Πλαίσιο με κείμενο, έκτασης μισής σελίδας, με θέμα «Τα δικαιώματα των πολιτών στο επίκεντρο της Ένωσης»⁶¹, ε. Μία μικρή φωτογραφία που αφορά στην ηλεκτρονική καταγραφή στοιχείων και προσωπικών δεδομένων στο πλαίσιο της Συνθήκης Σένγκεν⁶², στ. Δύο φωτογραφίες όπου η μια απεικονίζει κινήσεις πονιών σε σκάκι και στερείται υπότιτλου⁶³ ενώ η άλλη απεικονίζει στρατιωτικά γυμνάσια και φέρει ως υπότιτλο «Μεικτά Γυμνάσια στρατιωτικών μονάδων κρατών-μελών για εκτέλεση ειρηνευτικών αποστολών τύπου ‘Petersberg’»⁶⁴.

Ερωτήσεις-Εργασίες-Δραστηριότητες

Οι ερωτήσεις είναι δέκα και είναι όλες ερωτήσεις ελέγχου γνώσεων και σύντομης ανάπτυξης.

Δ. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ Ε.Ε.

ΣΤΟ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Το συγκεκριμένο σχολικό εγχειρίδιο δεν συνοδεύεται από εκπαιδευτικό υλικό.

⁵⁸ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 170.

⁵⁹ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 173.

⁶⁰ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 176.

⁶¹ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 195.

⁶² ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 182.

⁶³ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 189.

⁶⁴ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 191

Ε. ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ-ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΛΕΞΕΩΝ- ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ Ε.Ε. (*)

<i>Λέξεις - Έννοιες κλειδιά</i>		(1) <i>Κειμενική αναφορά</i>			(2) <i>Εικονιστική αναφορά</i>	(3) <i>Ασκήσεις γνωστικής επεξεργασίας</i>	(4) <i>Εργασίες, Δραστηριότητες εντός της τάξης</i>	(5) <i>Σχέδια Εργασίας</i>	<i>Συμπεράσματα όσον αφορά τη:</i>		
		*	**	** *					Μετάδοση γνώσεων 1 =+ 1+2=++ 1+2+3=+++	Ανάπτυξη δεξιοτήτων/ ικανοτήτων (1+2+3+4) ή (1+4)	Καλλιέργεια στάσεων (4) ή (5) (4+5)
Ιστορική εξέλιξη			+		+	+	-	-	+++	-	-
Ευρωπαϊκές Συνθήκες			+			+	-	-	++	-	-
Όργανα-θεσμοί				+	+	+	-	-	+++	-	-
Κοινοτική νομοθεσία			+		+	+	-	-	+	-	-
Τρόπος λήψης αποφάσεων				+			-	-	+	-	-
Ενιαία εσωτερική αγορά				+	+	+	-	-	+++	-	-
Οικονομική Νομισματική ένωση				+	+	+	-	-	+++	-	-
Κοινοτικός προϋπολογισμός				+	-	+	-	-	++	-	-
Τα Κοινοτικά Ταμεία				+			-	-	+	-	-
Άλλες έννοιες	Πολιτικές της Ε.Ε.			+	+	+	-	-	+++	-	-
	Πολιτική ενοποίηση		+				-	-	+	--	-
	Κοινωνική διάσταση	+				+	-	-	++		-
	Ευρωπαίος Πολίτης- δικαιώματα		+		+	+	-	-	+++	-	-
	Ευρωπαϊκή ταυτότητα- Ευρωπαϊκή διάσταση	+			-	-	-	-	+	-	-

(*) Σχολικό εγχειρίδιο

ΣΤ. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ

Το εγχειρίδιο δημιουργήθηκε για τους μαθητές των Τεχνικών Επαγγελματικών Λυκείων και ειδικότερα τους μαθητές του Τομέα Οικονομίας και Διοίκησης ειδικότητας «Υπαλλήλων Οικονομικών Υπηρεσιών»⁶⁵. Όπως φαίνεται από το Πρόγραμμα Σπουδών και ειδικότερα τον σκοπό του μαθήματος, το βιβλίο εστιάζει στην Οικονομική Λειτουργία της ΕΕ και τη λειτουργία των Οργάνων και των Θεσμών της ΕΕ.

Η επεξεργασία των στοιχείων και η αποτύπωση των λέξεων-κλειδιών στον Πίνακα, βασίστηκε αποκλειστικά στο εγχειρίδιο του μαθητή καθώς το εγχειρίδιο δεν συνοδευόταν από εκπαιδευτικό υλικό. Η επιλογή των λέξεων-κλειδιών έγινε λαμβάνοντας υπόψιν: τον τίτλο του βιβλίου «Όργανα, Θεσμοί και Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης» και τον σκοπό του μαθήματος, που είναι η παροχή στους μαθητές εννοιολογικού υπόβαθρου προκειμένου να αντιλαμβάνονται και να κατανοούν τα όργανα, τους θεσμούς και την οικονομική λειτουργία της Ε.Ε.

Στο ανωτέρω πλαίσιο, οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που αποτυπώνονται στον πίνακα είναι η Ιστορική εξέλιξη της ΕΕ, οι Ευρωπαϊκές Συνθήκες, τα Όργανα και οι Θεσμοί της ΕΕ, η Κοινοτική νομοθεσία καθώς και λέξεις-κλειδιά που συνδέονται με την Οικονομική διάσταση της ΕΕ, όπως Ενιαία εσωτερική αγορά, Οικονομική Νομισματική ένωση, Κοινοτικός προϋπολογισμός, Κοινοτικά Ταμεία. Παράλληλα, ως «άλλες έννοιες» καταγράφονται οι: πολιτικές της Ένωσης, η Πολιτική ενοποίηση, η Κοινωνική διάσταση, ο Ευρωπαίος πολίτης, η Ευρωπαϊκή ταυτότητα και η Ευρωπαϊκή διάσταση, έννοιες οι οποίες γίνονται αντικείμενο επεξεργασίας στο σχολικό εγχειρίδιο.

Στο σύνολό του όμως, το συγκεκριμένο εγχειρίδιο χαρακτηρίζεται σχετικά δύσκολο για τους μαθητές της επαγγελματικής εκπαίδευσης, παρότι οι συγγραφείς δηλώνουν ότι έχει καταβληθεί μεγάλη προσπάθεια προκειμένου να απαλλαγεί το κείμενο από δυσκολονόητους όρους. Η εικονογράφηση αφορά κυρίως τα Όργανα της ΕΕ και τα σχεδιαγράμματα κρίνονται ως επί το πλείστον πολύ δύσκολα για τους μαθητές. Οι ερωτήσεις είναι κυρίως γνωστικού περιεχομένου. Το σχολικό εγχειρίδιο δεν συνοδεύεται από βιβλίο για τον καθηγητή ή τετράδιο ασκήσεων για τον μαθητή.

⁶⁵ Από το σχολικό έτος 2007-2008 εισήχθη στην Α τάξη του κύκλου Υπηρεσιών των ΕΠΑ.Λ. Υπουργική Απόφαση 111276/Γ2 (8-10-2007) «Ωρολόγιο Πρόγραμμα της Α', Β' και Γ' Τάξης Ημερησίων ΕΠΑ.Λ.

Αναλυτικότερα:

Το Κεφάλαιο Ι, περιγράφει την Ιστορική εξέλιξη της δημιουργίας της ΕΕ, η οποία περιορίζεται στην καταγραφή των κυριοτέρων σταθμών από την ίδρυση της ΕΚΑΧ μέχρι την απλή αναφορά στη Συνθήκη του Άμστερνταμ. Οι Διευρύνσεις της ΕΟΚ, σταματούν μέχρι και την προσχώρηση της Ελλάδας, Ισπανίας και Πορτογαλίας (Ευρώπη των 12) ενώ αναφέρεται και η διαδικασία των διαπραγματεύσεων προσχώρησης της Αυστρίας, Φινλανδίας και Σουηδίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην προσχώρηση της Ελλάδας. Οι μαθητές μαθαίνουν για τους λόγους που οδήγησαν τα κράτη-μέλη στη υπογραφή της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης (ΕΕΠ) το 1986 και για τους τρεις πυλώνες της ΕΕ. Η μετάβαση από την ΕΟΚ στην ΕΕ περιγράφεται ως « ένα ποσοτικό και ποιοτικό άλμα στην πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης»⁶⁶. Οι ερωτήσεις στο τέλος του Κεφαλαίου είναι απλές ερωτήσεις κατανόησης. Όπως αναφέρεται και στο σκοπό του Κεφαλαίου, «η ιστορική αυτή αναδρομή παρατίθεται για εγκυκλοπαιδικούς κυρίως λόγους και δεν θα πρέπει να ζητηθεί η απομνημόνευση λεπτομερειών από τους μαθητές»⁶⁷.

Το Κεφάλαιο ΙΙ, «Όργανα και Θεσμοί», κρίνεται σχετικά δύσκολο για μαθητές. Οι μαθητές μαθαίνουν ότι οι αποφάσεις των θεσμικών οργάνων επηρεάζουν αποφασιστικά τη «ζωή των κρατών-μελών της και των πολιτών τους»⁶⁸. Ο πολίτης του κράτους παρουσιάζεται συγχρόνως και «πολίτης της Κοινότητας»⁶⁹. Οι συγγραφείς παρουσιάζουν εκτενέστερα από όλα τα Όργανα το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (5 περίπου σελίδες), την Επιτροπή (4 σελίδες) και το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (4 σελίδες). Όσον αφορά την Κοινοτική Νομοθεσία οι νομικές πράξεις «κανονισμός, οδηγία και σύσταση» παρουσιάζονται επιγραμματικά σε 2-3 σειρές η κάθε μία. Προκειμένου οι μαθητές να κατανοήσουν το δεσμευτικό χαρακτήρα των οδηγιών οι συγγραφείς παραθέτουν σε έγχρωμο πλαίσιο δύο παραδείγματα έκτασης δύο σελίδων συνολικά, που αφορούν περιπτώσεις μη εφαρμογής οδηγιών από κράτη μέλη και τις συνέπειες που αυτό επέφερε για τα κράτη. Στο Κεφάλαιο των Οργάνων και των Θεσμών συμπεριλαμβάνεται και η Συνθήκη του Μάαστριχτ, όπου οι συγγραφείς σε έκταση 8 σελίδων, περιγράφουν την εξέλιξη που επήλθε με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ αφενός στα κοινοτικά θεσμικά όργανα και αφετέρου στην ενίσχυση των εξουσιών της Κοινότητας. Οι μαθητές μαθαίνουν για την αρχή της επικουρικότητας, για

⁶⁶ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 32.

⁶⁷ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 15.

⁶⁸ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 41.

⁶⁹ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 41.

τη θέση του Ευρωπαίου πολίτη μετά τη νέα Συνθήκη και για το σεβασμό της Ένωσης στην ιστορική και πολιτιστική πολυμορφία των κρατών-μελών της. Το Κεφάλαιο των Οργάνων της ΕΕ εμπλουτίζεται με φωτογραφίες και σχεδιαγράμματα. Τα συγκεκριμένα σχεδιαγράμματα είναι ιδιαίτερα δύσκολα για τους μαθητές και απαιτούν γνώσεις νομικής ορολογίας. Οι Ερωτήσεις σχετικά με Όργανα και τους Θεσμούς στο τέλος του Κεφαλαίου είναι συνολικά δεκαοκτώ και είναι ερωτήσεις κατανόησης.

Στα Όργανα και τον τρόπο λήψης αποφάσεων αναφέρεται και το τελευταίο Κεφάλαιο του εγχειριδίου (Κεφάλαιο V) με τον τίτλο «*Τρόπος λήψης αποφάσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση*». Οι μαθητές καλούνται να εμβαθύνουν στο ρόλο των Οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τον μηχανισμό λήψης αποφάσεων. Το συγκεκριμένο Κεφάλαιο είναι ιδιαίτερα δύσκολο. Η εικονογράφηση που περιλαμβάνει δεν θεωρείται βοηθητική για τους μαθητές. Οι φωτογραφίες δεν είναι σχετικές με το περιεχόμενο του Κεφαλαίου. Τα τρία σχεδιαγράμματα που περιλαμβάνει και ιδιαίτερα το σχεδιάγραμμα «*Αναθεωρημένη διαδικασία συναπόφασης*» (Άρθρο 189 Β αναθ. της ΣΕΕ)⁷⁰ είναι δύσκολα για τους μαθητές. Οι Ερωτήσεις είναι όλες ερωτήσεις ελέγχου γνώσεων και σύντομης ανάπτυξης.

Η Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος του εγχειριδίου και παρουσιάζεται κυρίως σε 2 κεφάλαια: «Ενιαία Εσωτερική Αγορά» (κεφ. ΙΙΙ, 67 σελίδες 28,87% του συνόλου του βιβλίου) και «Έσοδα και Δαπάνες της Κοινότητας» (κεφ. VI, 18 σελίδες, 7,7 % του συνόλου του βιβλίου).

Σύμφωνα με τον σκοπό του Κεφαλαίου ΙΙΙ, «Ενιαία Εσωτερική Αγορά», οι μαθητές πρέπει να κατανοήσουν την αναγκαιότητα της ανάπτυξης αλλά και της επέκτασης των πολιτικών της Ένωσης. Στο πλαίσιο αυτό, σύμφωνα με τους ειδικότερους στόχους του Κεφαλαίου⁷¹, οι μαθητές πρέπει, να κατανοήσουν, μεταξύ άλλων, τη σημαντικότητα της ελεύθερης κυκλοφορίας εμπορευμάτων, προσώπων, υπηρεσιών και κεφαλαίων, το χρονοδιάγραμμα εισαγωγής του ΕΥΡΩ και των επιπτώσεων της ΟΝΕ, τις βασικές αρχές της λειτουργίας της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής. Η ΟΝΕ παρουσιάζεται ως σημαντικός παράγοντας για την προώθηση της πολιτικής ένωσης και η Κοινή Εμπορική Πολιτική, ως το μέσο επίτευξης των στόχων και της πολιτικής της Κοινότητας. Τα συγκεκριμένα υποκεφάλαια κρίνονται απαιτητικά και δύσκολα για τους μαθητές. Στο πλαίσιο των «Άλλων Πολιτικών» που προσεγγίζονται στο Υποκεφάλαιο 3.8 οι μαθητές μαθαίνουν για την κοινωνική διάσταση της κοινοτικής

⁷⁰ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 176.

⁷¹ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 81.

πολιτικής από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (Υποενότητα 3.8.1). Ενδιαφέρουσα είναι η Υποενότητα (3.8.2) που αφορά την Παιδεία, την Επαγγελματική Εκπαίδευση και την Κατάρτιση. Γίνεται άμεση αναφορά στα άρθρα 126-127 της ΣυνθΕΕ, στους κύριους στόχους της Κοινότητας στους τομείς της παιδείας και της επαγγελματικής εκπαίδευσης ενώ φαίνεται να προβάλλεται μια κοινωνικο-οικονομική διάσταση της εκπαίδευσης απαραίτητη για την οικονομική ολοκλήρωση. Οι μαθητές πληροφορούνται επίσης για τα κοινοτικά προγράμματα (LEONARDO DA VINCI, ΣΩΚΡΑΤΗΣ) που αφορούν τον τομέα της Παιδείας. Τέλος, αναφορά γίνεται και στο άρθρο 128 της ΣυνθΕΕ, καθώς και στις δράσεις της Ένωσης για την ενίσχυση των εκδηλώσεων προβολής της ευρωπαϊκής διάστασης. Η εικονογράφηση που περιλαμβάνεται στο Κεφάλαιο της Ενιαίας Εσωτερικής Αγοράς δεν είναι ιδιαίτερα βοηθητική για τους μαθητές και οι αντίστοιχες ερωτήσεις είναι ερωτήσεις κατανόησης. Καμία ερώτηση επίσης δεν αναφέρεται στην υποενότητα που αφορά την Παιδεία, την Επαγγελματική Εκπαίδευση και την Κατάρτιση.

Στο Κεφάλαιο IV «Έσοδα και Δαπάνες της Κοινότητας», οι μαθητές μαθαίνουν κυρίως για τον τρόπο σύνταξης και έγκρισης του κοινοτικού προϋπολογισμού και για τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά Ταμεία, ως τα «κυριότερα όργανα που διαθέτει η Ευρωπαϊκή Ένωση για την προώθηση του στόχου της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής»⁷². Εικονογράφηση δεν υπάρχει στο συγκεκριμένο Κεφάλαιο και οι Ερωτήσεις είναι τέσσερις ερωτήσεις σύντομης ανάπτυξης.

⁷² ΠΕΤΣΑΣ, Σ., κ.ά., ό.π., σ. 149

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

ΜΑΘΗΜΑ:

«ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ»

Εισαγωγή

Το μάθημα «*PIZEΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ*» εισήχθη με την ίδρυση του Ενιαίου Λυκείου στην Α΄ Τάξη και διδάσκεται ως μάθημα επιλογής από το σχολικό έτος 1998-1999 δύο ώρες εβδομαδιαίως για όλο το σχολικό έτος¹. Το σχολικό εγχειρίδιο του συγκεκριμένου μαθήματος έχει τίτλο «*Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ*» και η συγγραφή του έγινε βάσει του Ενιαίου Πλαισίου Προγράμματος Σπουδών².

Για τις ανάγκες της έρευνας μελετήθηκε, αναλύθηκε και παρουσιάζεται στο συγκεκριμένο Κεφάλαιο το σχολικό εγχειρίδιο:

ΛΙΑΚΟΣ, Α. - ΣΜΠΙΛΙΡΗΣ, Γ. - ΓΑΖΗ, Έ. - ΚΟΚΚΙΝΟΣ, Γ. - ΠΕΝΤΑΖΟΥ, Ι.-ΓΑΓΑΝΑΚΗΣ, Κ., *Ο Ευρωπαϊκός Πολιτισμός και οι ρίζες του, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1998.*

Η διαδικασία μελέτης, διερεύνησης, επεξεργασίας και αποτύπωσης της ΕΕ και των λέξεων κλειδιών στο συγκεκριμένο σχολικό βιβλίο ακολουθεί τα κατωτέρω στάδια:

- Α. Περιγραφική αποτύπωση σε πίνακα του εγχειριδίου.
- Β. Παρουσίαση του σχολικού εγχειριδίου.
- Γ. Περιγραφική Αποτύπωση σε πίνακα της ύλης του εγχειριδίου για την ΕΕ.
- Δ. Παρουσίαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο σχολικό εγχειρίδιο.
- Ε. Παρουσίαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο εκπαιδευτικό υλικό που μπορεί να συνοδεύει το σχολικό εγχειρίδιο.
- ΣΤ. Πίνακας Επεξεργασίας Εννοιών σχετικών με ΕΕ
- Ζ. Σχολιασμός Κεφαλαίου ΕΕ- Παρουσίαση των βασικών λέξεων-εννοιών κλειδιών στο Κεφάλαιο της ΕΕ

¹ Ν. 2525/97, "Ενιαίο Λύκειο, Πρόσβαση των αποφοίτων του στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και άλλες διατάξεις" άρθρο 1 και ΥΑ Γ2/6953/28-11-97 «Ωρολόγιο πρόγραμμα των μαθημάτων των τάξεων Α΄, Β΄ και Γ΄ Λυκείου», ΦΕΚ1057/1-12-1997

² ΥΠΕΠΘ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ 1997, Αθήνα, Δεκέμβριος 1997, σ. 69 «θα γραφεί νέο βιβλίο με βάση το νέο πρόγραμμα σπουδών. Θα προκηρυχτεί η συγγραφή του. Παράδοση έως το τέλος Φεβρουαρίου 1998»

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ:

Ο Ευρωπαϊκός Πολιτισμός και οι ρίζες του, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1998.

Α. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΣΕ ΠΙΝΑΚΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ		«Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ»	
ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ		Λύκειο, Α΄ Τάξη (Μάθημα επιλογής)	
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ		1998 έως 2009	
ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ		α. <u>Αντώνης Λιάκος</u> , Καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών β. <u>Κώστας Γαγανάκης</u> , Λέκτορας Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών γ. <u>Έφη Γαζή</u> , Διδάκτορας Ιστορίας του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου της Φλωρεντίας δ. <u>Γιώργος Κόκκινος</u> , Διδάκτορας Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου ε. <u>Ιουλία Πεντάζου</u> , Υποψηφία διδάκτορας Ιστορίας στ. <u>Γιώργος Σμπιλίρης</u> , Φιλόλογος, Διδάκτορας Ιστορίας	
ΕΚΤΑΣΗ		197 σελίδες	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ (ΚΕΦΑΛΑΙΑ)	ΜΕΡΟΣ Α΄ Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΙ Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ, σσ. 7-112	Κεφ.1. Η Ευρώπη της Αρχαιότητας, Κεφ.2 Η Ευρώπη του Μεσαίωνα, Κεφ 3: Οι Ευρωπαίοι της Αναγέννησης, Κεφ 4: Ευρώπη και Ευρωπαίοι στον αιώνα των θρησκευτικών πολέμων, Κεφ.5: Η αυτονόμηση της τέχνης, Κεφ.6: Η Ευρώπη των αντιφάσεων: επιστήμη ή μαγεία; Κεφ 7: Η Ευρώπη και οι εξωευρωπαϊκοί λαοί, Κεφ 8: Η Ευρώπη των Φώτων, Κεφ 9 Η Ευρώπη της εξουσίας και της πολιτικής	7-112
	ΜΕΡΟΣ Β΄: Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, σσ. 7-112	Κεφ 1 : Η Γαλλική Επανάσταση Κεφ. 2 : Η Βιομηχανική επανάσταση, Κεφ. 3: Η Ευρώπη των Εθνών, Κεφ. 4: Η Ευρώπη των πολιτών, Κεφ. 5: Η επιστημονική σκέψη και πρακτική, Κεφ. 6: Η Τέχνη του «ευ ζην», Κεφ.7: Η πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ένωση Γλωσσάρι, Βιβλιογραφική πρόταση	113-192
ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ (Βάσει του Ω.Π.)		2 ώρες εβδομαδιαίως	

Β. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ

Το σχολικό εγχειρίδιο διδάσκεται από το σχολικό έτος 1998-1999 στην Α΄ Τάξη του Λυκείου, ως μάθημα επιλογής και δεν συνοδεύεται από εκπαιδευτικό υλικό. Το σχολικό εγχειρίδιο για το μαθητή είναι έκτασης 197 σελίδων. Οι συγγραφείς του είναι Ιστορικοί επιστήμονες και την τελική ευθύνη για τη διαμόρφωση των κειμένων είχε ο κ. Αντώνης Λιάκος, Καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και η Επιτροπή κρίσης αποτελείτο από δύο μέλη³. Σύμφωνα με το Πρόγραμμα Σπουδών, οι ειδικοί σκοποί διδασκαλίας του μαθήματος είναι: *«α. Να αποσαφηνιστεί στους μαθητές η προέλευση και η ιστορικότητα των εννοιών του ευρωπαϊκού πολιτισμού, β. Να συζητηθεί με τους μαθητές τι κληρονομούμε από την ευρωπαϊκή ιστορία, πώς αντιμετωπίζουμε και πώς χειριζόμαστε τις κληρονομίες γ. Να διαλυθούν οι τυχόν προκαταλήψεις απέναντι στις πολιτισμικές διαφορές»*⁴.

Στόχος του βιβλίου, όπως αναφέρεται στον Πρόλογο, είναι να παρουσιάσει ιστορικά δύο διαδρομές. Η πρώτη, αφορά την εξέλιξη των αντιλήψεων για την Ευρώπη. Η δεύτερη, αφορά τη διαμόρφωση των κοινών χαρακτηριστικών που έχουν οι κάτοικοι της Ευρώπης και ειδικότερα καλείται να απαντήσει στο ερώτημα *«Πώς διαμορφώθηκαν η προσωπικότητα του Ευρωπαίου και ο ευρωπαϊκός πολιτισμός»*. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, στόχος είναι φανερί η *«ιστορική πορεία μέσα από την οποία δημιουργήθηκε ένα πλαίσιο ευρωπαϊκών χαρακτηριστικών, αυτών που εμείς σήμερα αποκαλούμε ευρωπαϊκό πολιτισμό»*⁵.

Όπως αναφέρουν οι συγγραφείς, το βιβλίο δεν έχει γραφτεί προκειμένου να το αποστηθίσουν οι μαθητές αλλά επιδιώκει να υποκινήσει συζήτηση διότι παρότι *«ένας πολιτισμός στηρίζεται σε έννοιες δύσκολες»*, διδάσκοντες και διδασκόμενοι *«ζουν και αναπνέουν μέσα στον ευρωπαϊκό πολιτισμό»*⁶.

³ ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ-HERING, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΕΪΚΟΥ, Φιλολόγος-διδάκτορας Κοινωνικών Επιστημών.

⁴ ΥΠΕΠΘ / ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *ΕΝΙΑΙΟ ΛΥΚΕΙΟ ΕΝΙΑΙΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (Ε.Π.Π.Σ) Η ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ*, ΑΘΗΝΑ, 1998, σ.115 και ΥΠΕΠΘ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *ΕΝΙΑΙΟ ΛΥΚΕΙΟ, ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ*, Αθήνα, 1998, σ.107 και ΦΕΚ 327/3-4-1998.

⁵ ΛΙΑΚΟΣ, Α., κ.ά., σ. 5

⁶ ΛΙΑΚΟΣ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 6

Γ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ		
ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΓΙΑ ΕΕ	1 (σε σύνολο 16)	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΕΛΙΔΩΝ	6 (σε σύνολο 197)	3% του συνολικού περιεχομένου του βιβλίου
ΑΡΙΘΜΟΣ ΥΠΟΚΕΦΑΛΑΙΩΝ	—	
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	—	
ΤΙΤΛΟΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	Η πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ένωση	183-187 (4 σελίδες)
ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΒΑΣΙΚΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	Δεν αναγράφονται	
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ, ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	3	

Δ. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΕ ΣΤΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

Η «Η Πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ένωση» αποτελεί το 7ο Κεφάλαιο του Β' Μέρους που έχει τίτλο «Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ». Το Κεφάλαιο έχει έκταση 6 σελίδων και ξεκινάει με περιγραφή του πολιτικού κλίματος που επικρατούσε στην Ευρώπη μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο. Όπως χαρακτηριστικά γράφουν οι συγγραφείς, «οι Ευρωπαίοι συνειδητοποίησαν ότι ο ευρωπαϊκός κόσμος έπαψε πλέον να είναι συνώνυμος του παγκόσμιου πολιτισμού»⁷. Αναφορές γίνονται στις κοινωνικές επαναστάσεις που ξέσπασαν στη Ρωσία, στη Γερμανία και στην Ουγγαρία στο τέλος του πολέμου αλλά και σε διανοούμενους και πολιτικούς που μίλησαν πρώτοι για μορφές συνεργασίας μεταξύ των κρατών.

Στη συνέχεια ακολουθεί συνοπτική αναφορά στην κατάσταση της Ευρώπης μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο. Η πορεία προς την ΕΕ ξεκινάει από την ίδρυση της BENELUX το 1948⁸, ακολουθεί μια σύντομη αναφορά στην ίδρυση του Ευρωπαϊκού ΟΟΣΑ⁹ και τη σύνοδο του πρώτου Συνεδρίου για την Ενιαία Ευρώπη στη Χάγη¹⁰ με αποτέλεσμα την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στη Χάγη. Τέλος, οι συγγραφείς αναφέρονται

⁷ ΛΙΑΚΟΣ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 183.

⁸ Βέλγιο, Ολλανδία, Λουξεμβούργο.

⁹ (Ευρωπαϊκός Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης).

¹⁰ Στα πλαίσια της «Διεθνούς Επιτροπής των Συντονιστικών Οργάνων για την Ενιαία Ευρώπη».

στην ίδρυση του Συμβουλίου της Ευρώπης το 1949 στο Στρασβούργο και στους κύριους σκοπούς του.

Το Κεφάλαιο ολοκληρώνεται με μια συνοπτική αναφορά στην ίδρυση της ΕΚΑΧ, της ΕΟΚ και τη μετεξέλιξή της σε ΕΕ με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Σύμφωνα με τους συγγραφείς «η οικονομική σύγκλιση των κρατών-μελών αντιμετωπίζεται ως μοχλός για την κοινή ανάπτυξη»¹¹. Η **καλλιέργεια της ευρωπαϊκής ιδέας** προβάλλεται ως αναγκαία προϋπόθεση για την ενοποίηση της Ευρώπης ενώ σύμφωνα με τους συγγραφείς, η γενεαλογία της Ευρώπης πρέπει να περιλαμβάνει τις φωτεινές αλλά και τις σκοτεινές στιγμές της ευρωπαϊκής ιστορίας μη παραβλέποντας ότι στην Ευρώπη αναπτύχθηκαν αξίες οικουμενικές¹².

Εικονογράφηση-Πηγές

Εικονογράφηση δεν υπάρχει στο συγκεκριμένο Κεφάλαιο. Στο Κεφάλαιο περιλαμβάνεται το εξής παράθεμα: Πλαίσιο με τίτλο «Σκέψεις του Γ. Θεοτοκά που είδαν το φως της δημοσιότητας το 1954 (Εφημ. Ελεύθερος Λόγος 11 Απρ. 1954)»

Ερωτήσεις-Εργασίες-Δραστηριότητες

Το Κεφάλαιο ολοκληρώνεται με 3 Ερωτήσεις-Εργασίες προς τους μαθητές.

Ε. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΕ ΣΤΟ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Το συγκεκριμένο σχολικό εγχειρίδιο δεν συνοδεύεται από εκπαιδευτικό υλικό.

¹¹ ΛΙΑΚΟΣ, Α., κ.ά., ό.π., σσ. 186-187.

¹² ΛΙΑΚΟΣ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 187.

ΣΤ. ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ-ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΛΕΞΕΩΝ- ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΗΝ ΕΕ (*)

<i>Λέξεις - Έννοιες κλειδιά</i>		(1) <i>Κειμενική αναφορά</i>			(2) <i>Εικονιστική αναφορά</i>	(3) <i>Ασκήσεις γνωστικής επεξεργασίας</i>	(4) <i>Εργασίες, Δραστηριότητες εντός της τάξης</i>	(5) <i>Σχέδια Εργασίας</i>	<i>Συμπεράσματα όσον αφορά τη:</i>		
		*	**	***					Μετάδοση γνώσεων	Ανάπτυξη δεξιοτήτων/ ικανοτήτων (1+2+3+4) ή (1+4)	Καλλιέργεια στάσεων (4) ή (5) (4+5)
Ευρωπαϊκή ιδέα			+		-	-	-	-	+	-	-
Οικουμενικές αξίες		+			-	-	+	-	+	-	-+
Ιστορική κληρονομιά		+			-		-	-	+	-	-
πολιτιστική κληρονομιά		+			-	+	+	-	++	+	+
Ευρωπαϊκή ταυτότητα		+			-	+	+	-	++	+	+
Συνύπαρξη με τον «άλλον»- πολυμορφία		+			-	+	-	-	++	-	-
Συνεργασία			+		-	+	-	-	++	-	-
Ευρωπαϊκή ενότητα			+		-	+		-	++	-	-
<i>Άλλες έννοιες</i>	Πορεία προς την ίδρυση			+	-	+	-	-	++	-	-
	Ιστορική εξέλιξη	+			-	-	-	-	+	-	-
	Οικονομική σύγκλιση	+			-	-	-	-	+	-	-
	Benelux	+			-	-	-	-	+	-	-
	ΟΟΣΑ	+			-	-	-	-	+	-	-
	Συμβούλιο της Ευρώπης	+			-	-	-	-	+	-	-

(*) Σχολικό εγχειρίδιο

Z. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΛΕΙΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί το ένα από τα δεκαέξι συνολικά κεφάλαια του σχολικού εγχειριδίου και καλύπτει το 3% της ύλης. Η επεξεργασία των στοιχείων και η αποτύπωση στον Πίνακα, βασίστηκε αποκλειστικά στο εγχειρίδιο του μαθητή «*Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ*» καθώς το εγχειρίδιο δεν συνοδευόταν από εκπαιδευτικό υλικό.

Οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί ως αντικείμενο επεξεργασίας του Κεφαλαίου και αποτυπώνονται στον πίνακα αφορούν κυρίως στην πολιτισμική διάσταση της ΕΕ. Στην επιλογή λέξεων-εννοιών κλειδιών που έχουν άμεση σχέση και συνάφεια με τον χώρο της πολιτισμικής διάστασης της ΕΕ συνετέλεσαν ο τίτλος του μαθήματος και του βιβλίου, η μελέτη των ειδικών σκοπών του μαθήματος, όπως αναφέρονται στο πρόγραμμα σπουδών, ο στόχος του βιβλίου, όπως αυτός αναφέρεται στον πρόλογο του εγχειριδίου. Παράλληλα ελήφθη υπόψη και η δήλωση των συγγραφέων στον πρόλογο ότι στο βιβλίο αυτό αναδεικνύεται η ιστορική πορεία μέσα από την οποία δημιουργήθηκε ένα πλαίσιο ευρωπαϊκών χαρακτηριστικών που αποτελούν τον ευρωπαϊκό πολιτισμό¹³.

Αναλυτικότερα:

Το Κεφάλαιο έχει έκταση 6 σελίδες, συμπεριλαμβανομένων και των ερωτήσεων-δραστηριοτήτων προς τους μαθητές.

Οι συγγραφείς, στις πρώτες 2 σελίδες, περιγράφουν με εύληπτο και κατανοητό για τους μαθητές τρόπο την κοινωνικο-πολιτική κατάσταση της Ευρώπης από τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο και μετά. Οι μαθητές πληροφορούνται για τις πρώτες φωνές των διανοητών και των πολιτικών που οραματίστηκαν «*τη δημιουργία δεσμών συνεργασίας και αλληλεγγύης μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών*» οι οποίες τοποθετούνται, σύμφωνα με τους συγγραφείς, την εποχή της «*καταστροφής και της βαθιάς πολιτισμικής κρίσης*» που έζησε η Ευρώπη κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο¹⁴. Ενδεικτική αναφορά γίνεται στον Γάλλο πολιτικό Αριστείδη Μπριάν ο οποίος το 1930 παρουσίασε στην Κοινωνία των Εθνών το «*Μνημόνιο για την οργάνωση της ευρωπαϊκής ομοσπονδίας*»¹⁵. Οι συγγραφείς περιγράφουν πολύ παραστατικά την εμφάνιση του ναζισμού και του

¹³ ΛΙΑΚΟΣ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 5.

¹⁴ ΛΙΑΚΟΣ, Α., κ.ά., ό.π., σ.183.

¹⁵ ΛΙΑΚΟΣ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 183.

φασισμού στην Ευρώπη και τη ναζιστική εκδοχή της «Ευρωπαϊκής ιδέας». Οι μαθητές διαβάζουν ότι *«τα ιδεώδη του Διαφωτισμού, η ανεξιθρησκία, τα φυσικά δικαιώματα, ο πολιτικός ορθολογισμός αντικαταστάθηκαν από τη φυλετική υπεροχή (άρεια φυλή), από τη λατρεία του αρχηγού (του Φύρερ και του Ντούτσε), από τη διδακτορία»*¹⁶. Οι συγγραφείς περιγράφουν με γλαφυρό λόγο τα *«σύννεφα πολέμου που συσσωρεύτηκαν πάνω από τη γηραιά ήπειρο»* και την *«εφιαλτική σκιά»* που απέκτησε η ιδέα της Ευρώπης επί ναζισμού και φασισμού¹⁷.

Στη συνέχεια, σε 1,5 σελίδα οι συγγραφείς περιγράφουν με συνοπτικό αλλά εύληπτο για τους μαθητές τρόπο, την κατάσταση που επικρατεί στην Ευρώπη μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Με το τέλος του Δεύτερου Παγκοσμίου πολέμου η ιδέα της δυτικο-ευρωπαϊκής οικονομικής και πολιτικής συνεργασίας, σύμφωνα με τους συγγραφείς, έγινε αισθητή σαν πολιτική αναγκαιότητα¹⁸. Οι μαθητές μαθαίνουν για την ίδρυση της BENELUX, η οποία παρουσιάζεται ως *«η πρώτη απόπειρα θεσμικής οργάνωσης της ευρωπαϊκής κοινότητας»*¹⁹, τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (Ο.Ο.Σ.Α), το Συμβούλιο της Ευρώπης και τους κύριους σκοπούς του.

Οι συγγραφείς αφιερώνουν μια μόνο παράγραφο για την ίδρυση της ΕΚΑΧ, της ΕΟΚ και τη μετεξέλιξή της σε ΕΕ με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Για την Ελλάδα αναφέρεται απλώς ότι συμμετέχει από το 1978.

Το Κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την «Ευρωπαϊκή ιδέα» και την γενεαλογία της Ευρώπης. Για την «Ευρωπαϊκή ιδέα» οι μαθητές μαθαίνουν ότι αυτή αποτελείται από τα *«κοινά στοιχεία που συνδέουν τους Ευρωπαίους»* καθώς και την *«ιδιαιτερότητα που τους επιτρέπει να είναι μαζί»* και η καλλιέργεια της είναι απαραίτητη προκειμένου να ενοποιηθεί η Ευρώπη²⁰. Η γενεαλογία της Ευρώπης συνδέεται με την ευρωπαϊκή ιστορία και την ανάγκη ανάπτυξης οικουμενικών αξιών. Για την Ευρωπαϊκή ταυτότητα και τα κυρίαρχα γνωρίσματα που την αποτελούν οι μαθητές καλούνται να απαντήσουν και σε συγκεκριμένη ερώτηση-δραστηριότητα στο τέλος το Κεφαλαίου.

Το Κεφάλαιο της ΕΕ στερείται παντελώς εικονογράφησης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει παράθεμα σε μονόστηλο πλαίσιο με Σκέψεις του Γ. Θεοτοκά που δημοσιεύτηκαν στην Εφημερίδα «Ελεύθερο Λόγο», στις 11 Απριλίου του 1954. Το

¹⁶ ΛΙΑΚΟΣ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 184.

¹⁷ ΛΙΑΚΟΣ, Α., κ.ά., ό.π., σσ. 184-185.

¹⁸ ΛΙΑΚΟΣ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 185.

¹⁹ ΛΙΑΚΟΣ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 185.

²⁰ ΛΙΑΚΟΣ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 187.

κείμενο εκθέτει τους προβληματισμούς του συγγραφέα σχετικά με την ευρωπαϊκή ενότητα και τελειώνει με τη φράση «Πιστεύω ότι το πρόβλημα της ευρωπαϊκής ενότητας θα είναι το κεντρικό πολιτικό και ιδεολογικό πρόβλημα που θα τεθεί στη συνείδησή μας και στη σκέψη μας στα χρόνια που έρχονται. Ας φροντίσουμε να το συνειδητοποιήσουμε εγκαίρως, για να μη βρεθούμε απροετοίμαστοι όταν ακουστεί το κάλεσμα της ιστορίας»²¹. Το κείμενο ακολουθεί δραστηριότητα για τους μαθητές που τους ζητά να φανταστούν ποιες θα ήταν οι σκέψεις του Θεοτοκά για το συγκεκριμένο θέμα αν ζούσε σήμερα, ερώτηση η οποία αν αξιοποιηθεί κατάλληλα από τον εκπαιδευτικό μπορεί να οδηγήσει στην απόκτηση και διαμόρφωση στάσεων εκ μέρους των μαθητών²².

²¹ ΛΙΑΚΟΣ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 187.

²² «Αν ζούσε ο Γ. Θεοτοκάς και συνέκρινε τις παραπάνω σκέψεις του με τη σημερινή πραγματικότητα της Ευρώπης σε ποιες διαπιστώσεις θα κατέληγε;», ΛΙΑΚΟΣ, Α., κ.ά., ό.π., σ. 187.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13

ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ Ε.Ε.

ΣΤΗΝ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ
ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Εισαγωγή

Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών έχει τεράστια σημασία για την επιτυχία των εκάστοτε στόχων της εκπαιδευτικής πολιτικής και αποτελεί τη βασική προϋπόθεση για την επιτυχία προτεινομένων καινοτομιών και μεταρρυθμίσεων. Η βελτίωση της κατάρτισης των εκπαιδευτικών και η προσωπική και επαγγελματική τους ανάπτυξη έχει συνδεθεί με τη βελτίωση της ποιότητας του εκπαιδευτικού έργου και την αποτελεσματικότητα της εκπαίδευσης γενικότερα. Στόχοι της επιμόρφωσης είναι τόσο ο αντισταθμιστικός χαρακτήρας της, προκειμένου να καλύψει τα κενά της ελλειπούς βασικής κατάρτισης των εκπαιδευτικών, όσο και η συμβολή της στον εκσυγχρονισμό των «γνωστικών αποσκευών» των εκπαιδευτικών, προκειμένου αυτοί να ανταποκριθούν στις ταχύτατες αλλαγές της εποχής μας και να συμμετέχουν ενεργά στη βελτίωση της εκπαίδευσης¹.

Οι σύγχρονες αλλαγές στο ευρωπαϊκό και διεθνές περιβάλλον, η παγκοσμιοποίηση, η κοινωνία της γνώσης, επηρεάζουν τους σκοπούς και την προοπτική της εκπαίδευσης. Οι μεταβολές στα περιβάλλοντα των κοινωνιών της μάθησης δημιουργούν συνεχώς νέες ανάγκες σε σχέση με τα προσόντα και γενικότερα τον ρόλο του εκπαιδευτικού. Η εμφάνιση νέων παιδαγωγικών σχέσεων και αντιλήψεων (e-learning, life long learning) έχει σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας νέας μαθησιακής σχέσης μεταξύ δασκάλου και μαθητή και τη διαμόρφωση ενός νέου προφίλ εκπαιδευτικού². Ακολούθως, η βελτίωση της κατάρτισης του εκπαιδευτικού και η ανάγκη της διά βίου εκπαίδευσης προβάλλεται ως αίτημα και ως καταλύτης του εκπαιδευτικού μετασχηματισμού που απαιτεί η σύγχρονη πραγματικότητα³.

Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών αναγνωρίζεται σήμερα ως μοχλός εκσυγχρονισμού του εκπαιδευτικού συστήματος⁴. Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ο ρόλος των εκπαιδευτικών θεωρείται καθοριστικός στην οικοδόμηση της 'Ευρώπης της γνώ-

¹ ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Δ., «Τι είδους επιμόρφωση θέλουν οι δάσκαλοι», *Το Βήμα* (17.9.2000). Επίσης, ΔΟΥΚΑΣ, Χ. – ΒΑΒΟΥΡΑΚΗ, Α. – ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΥ, Μ. – ΚΑΛΑΝΤΖΙΣ, Μ. – ΚΟΥΤΡΑ, Χ. – ΣΜΥΡΝΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ, Α., 'Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών', στο *Η Ποιότητα στην Εκπαίδευση. Έρευνα για την αξιολόγηση ποιοτικών χαρακτηριστικών του συστήματος πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*, ΥΠΕΠΘ/Π.Ι., Αθήνα, 2008, σσ. 357-390.

² DAY, C., «Change Agendas: The roles of teacher educators», *Teaching Education*, Vol. 15, No. 2, June 2004, pp. 145-158.

³ ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Δ., 'Παγκοσμιοποίηση, κοινωνία της γνώσης και δια βίου εκπαίδευση. Οι νέες ορίζουσες του εκπαιδευτικού έργου', περ. *Νέα Παιδεία*, τ. 93, Αθήνα, 2000, σσ. 13-26.

⁴ ΖΑΦΑΡΑΣ, Α., 'Η ευρωπαϊκή διάσταση στην αρχική κατάρτιση και συνεχή επιμόρφωση των εκπαιδευτικών', περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ. 68, Αθήνα, 1993, σσ. 20 – 25.

σης' και το επάγγελμα του εκπαιδευτικού θεωρείται επάγγελμα διά βίου μάθησης⁵. Η «βελτίωση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης εκπαιδευτικών και εκπαιδευτών» και η «ανάπτυξη δεξιοτήτων για την κοινωνία της γνώσης»⁶ αποτελούν δύο βασικούς στόχους του «Προγράμματος Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010» που συνδέονται άμεσα με τη βελτίωση της ποιότητας των εκπαιδευτικών συστημάτων. Σε πρόσφατα κείμενα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Συμβουλίου Υπουργών επισημάνθηκε ότι «η επιτυχία των επιχειρούμενων μεταρρυθμίσεων εξαρτάται άμεσα από τα κίνητρα και την ποιότητα των εργαζόμενων στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, οι οποίοι πρέπει να είναι προετοιμασμένοι για τους μεταβαλλόμενους ρόλους τους στην κοινωνία της γνώσης και στη μεταρρύθμιση των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης»⁷.

Στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, τις τελευταίες δεκαετίες, ένας μεγάλος αριθμός νομοθετικών ρυθμίσεων αποδεικνύει ότι η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών έχει απασχολήσει έντονα τόσο την πολιτεία όσο και τους εκπαιδευτικούς φορείς. Στη συγκεκριμένη μελέτη αντικείμενο έρευνας αποτελεί η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και των στελεχών της εκπαίδευσης, η οποία υλοποιήθηκε στο πλαίσιο των ΕΠΕΑΕΚ Ι και ΙΙ πάνω σε θέματα που αφορούν την Ευρωπαϊκή Ένωση από το 1993 έως το 2006.

13.1. Η επιμόρφωση στην Ελλάδα κατά το διάστημα 1985-1995

Σύντομη επισκόπηση

Από το τέλος της δεκαετίας του 1970 η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στην Ελλάδα παρέχόταν από τις Σχολές Επιμόρφωσης Λειτουργών Δημοτικής και Μέσης Εκπαίδευσης. Τα επιμορφωτικά προγράμματα είχαν συνήθως μονοετή διάρκεια και επέτρεπαν τη συμμετοχή μικρού αριθμού εκπαιδευτικών, ενώ οι στόχοι και τις μορφές της παρεχόμενης επιμόρφωσης δέχθηκαν έντονη κριτική. Σύμφωνα με τον Γ. Γρόλλιο, ο

⁵ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, Σχέδιο Συμπερασμάτων του Συμβουλίου και των αντιπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών-μελών συνερχομένων στο πλαίσιο του Συμβουλίου, σχετικά με τη βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, Βρυξέλλες, 26 Οκτωβρίου 2007.

⁶ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, Έκθεση του Συμβουλίου Παιδείας προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο «Οι συγκεκριμένοι μελλοντικοί στόχοι των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης», αριθ. 5980/01, Educ 23, 14-2-2001, Βρυξέλλες.

⁷ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ, Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010. Επείγουσα ανάγκη μεταρρυθμίσεων για να επιτύχει η Στρατηγική της Λισσαβόνας. Κοινή ενδιάμεση έκθεση του Συμβουλίου και της Επιτροπής για την εφαρμογή του λεπτομερούς προγράμματος των επακόλουθων εργασιών σχετικά με τους στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ευρώπη, Educ 43, 6905/3/04 REV 3, 26/2/ 2004, Βρυξέλλες.

συγκεντρωτισμός που χαρακτήριζε την επιμόρφωση στις αρχές της δεκαετίας του 1980 (Σ.Ε.Λ.Μ.Ε.–Σ.Ε.Λ.Δ.Ε.) είχε ως αποτέλεσμα την άσκηση ιδεολογικοπολιτικού ελέγχου καθώς και τη διαστρέβλωση των επιμορφωτικών αναγκών των εκπαιδευτικών⁸.

Οι λειτουργικές αδυναμίες των Σχολών καθώς και η ανάγκη επιμόρφωσης όσο το δυνατόν περισσότερων εκπαιδευτικών οδήγησαν στη δημιουργία των Περιφερειακών Επιμορφωτικών Κέντρων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (ΠΕΚ)⁹, θεσμός ο οποίος λειτούργησε τελικά από το σχολικό έτος 1992-1993¹⁰. Με τον συγκεκριμένο Νόμο επιχειρήθηκε μια βαθιά τομή στον χώρο της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, ενώ ως φορείς επιμόρφωσης ορίστηκαν το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και τα Περιφερειακά Επιμορφωτικά Κέντρα (ΠΕΚ)¹¹. Με τον Ν. 1824/1988 «*Ρύθμιση θεμάτων εκπαιδευτικών και άλλες διατάξεις*», ο αριθμός των Φορέων επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών διευρύνθηκε¹² και το Π.Ι. κλήθηκε να συμπράξει και να συνεργαστεί με τα ΠΕΚ, τα ΤΕΙ, τα ΑΕΙ και άλλους φορείς για τη χάραξη της επιμορφωτικής

⁸ ΓΡΟΛΛΙΟΣ, Γ., 'Τα «νέα» ιδεολογικά χαρακτηριστικά της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών και οι κατευθύνσεις της κριτικής', περ. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, τ. 44, 1998, σσ. 44-49.

⁹ ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Δ. – ΑΓΓΕΛΑΚΟΣ, Κ. - ΚΩΣΤΑΚΟΣ, Α. - ΜΑΡΚΟΥ, Π. - ΜΠΕΝΕΚΟΥ, Ε.-ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Δ., 'Θεσμοθετημένες μορφές επιμόρφωσης: Μελέτη της πιλοτικής εφαρμογής ταχύρhythmων προαιρετικών επιμορφωτικών προγραμμάτων σε τρία ΠΕΚ της χώρας κατά το χρονικό διάστημα Οκτ. 1995-Ιουν.1996', περ. *Επιθεώρηση Επιστημονικών και Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τ.1, Αθήνα, 1999, σσ. 7-32.

¹⁰ Βλ. σχ. Νόμος 1566/85 άρθρο 29 «*Οργάνωση, λειτουργία και φορείς επιμόρφωσης*» παράγραφος 1. Επίσης, σύμφωνα με τον Νόμο 1566/85 άρθρο 28 «*Σκοποί και μορφές της επιμόρφωσης*», παράγραφος 1, σκοποί της επιμόρφωσης είναι: α) η ενημέρωση των νεοδιοριζόμενων εκπαιδευτικών σχετικά με το αναλυτικό πρόγραμμα, τα διδακτικά βιβλία και τη διδακτική των μαθημάτων και γενικότερα την εκπαιδευτική πολιτική β) η ενημέρωση των εκπαιδευτικών που ήδη υπηρετούν σχετικά με τις εξελίξεις της επιστήμης και της εκπαιδευτικής πολιτικής, τις νέες μεθόδους διδασκαλίας και αξιολόγησης και την ανάπτυξη της ικανότητάς τους, ώστε να ανταποκρίνονται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες της εκπαίδευσης και να ασκούν αποτελεσματικότερα το έργο τους και γ) η ενημέρωση των εκπαιδευτικών σε σημαντικά εκπαιδευτικά θέματα με νέα αντικείμενα, σε μαθήματα, μέτρα και θεσμούς, καθώς και η προετοιμασία τους για άσκηση νέων καθηκόντων». Επακολούθησαν νέες νομοθετικές ρυθμίσεις: Ο Ν. 1824/1988 και το σχετικό Π.Δ. 348/89 επί ΠΑΣΟΚ και επί Υπουργού Γ. Παπανδρέου, Ν. 2009/92 «*Εθνικό Σύστημα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις*» επί Υπουργού Γ. Σουφλιά. Με εξουσιοδότηση του νόμου αυτού ο υπουργός Παιδείας προχώρησε στην υπογραφή του Προεδρικού Διατάγματος Π.Δ. 250/92 που αναφερόταν στη «*Ρύθμιση θεμάτων υποχρεωτικής επιμόρφωσης εκπαιδευτικών και θεμάτων λειτουργίας των ΠΕΚ*» βάσει του οποίου ο θεσμός των ΠΕΚ λειτούργησε τελικά το σχολικό έτος 1992-1993.

¹¹ ΜΑΥΡΟΕΙΔΗΣ, Γ. - ΤΥΠΑΣ Γ., 'Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών: Τεχνική και μεθοδολογία επιμορφωτικών σεμιναρίων (σε σχέση με τον Νόμο 1566/85)', περ. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τ. 5, σ. 148, Αθήνα, 2001, σσ. 147-154.

¹² Με τον Ν.1824/1988, άρθρο 12 «*Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών*» παράγραφος 3, η παράγραφος 1 του άρθρου 29 του ν. 1566/1985 αντικαθίσταται ως εξής:"1. Φορείς της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών μπορεί να είναι: α) Οι σχολικές μονάδες, β) Τα περιφερειακά επιμορφωτικά κέντρα (ΠΕΚ), γ) Τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα (Α.Ε.Ι.), δ) Τα τεχνολογικά εκπαιδευτικά ιδρύματα (Τ.Ε.Ι.), ε) Η Σχολή Εκπαιδευτικών Λειτουργούν Επαγγελματικής και Τεχνικής Εκπαίδευσης (Σ.Ε.Λ.Ε.Τ.Ε.)".

πολιτικής¹³. Επίσης, καθορίστηκαν οι μορφές επιμόρφωσης¹⁴: α) Η Εισαγωγική επιμόρφωση των υποψηφίων για διορισμό ή των νεοδιοριστών εκπαιδευτικών¹⁵, β) η Περιοδική επιμόρφωση, που επαναλαμβάνεται για τους εκπαιδευτικούς κάθε τέσσερα έως έξι έτη¹⁶ και γ) τα Ειδικά επιμορφωτικά προγράμματα βραχείας διάρκειας που συνδέονται με εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και καινοτομίες, αλλαγή σχολικών προγραμμάτων, εισαγωγή νέων μαθημάτων, νέων διδακτικών μεθόδων και σχολικών βιβλίων¹⁷.

Με τον Ν. 2009/92 «Εθνικό Σύστημα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης και άλλες διατάξεις»¹⁸, ο ρόλος του Π.Ι. στην άσκηση επιμορφωτικής πολιτικής ενισχύθηκε και ιδρύθηκε το Τμήμα Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης¹⁹. Με την ψήφιση του Π.Δ. 250/92 «Ρύθμιση θεμάτων Υποχρεωτικής Επιμόρφωσης εκπαιδευτικών και θεμάτων λειτουργίας των Περιφερειακών Επιμορφωτικών Κέντρων» ρυθμίστηκαν οι μορφές, η διάρκεια, η διαδικασία πρόσκλησης των υποψηφίων για εισαγωγική και περιοδική επιμόρφωση, τα θέματα οργάνωσης και λειτουργίας των ΠΕΚ καθώς και ο τρόπος αξιολόγησης των προγραμμάτων²⁰. Όσον αφορά στα Ειδικά επιμορφωτικά προγράμματα, σύμφωνα με το Π.Δ. 250/92, άρθρο 4, «Ειδικά επιμορφωτικά προγράμματα», αυτά πραγματοποιούνται με τη σύμφωνη γνώμη του Π.Ι. και την έγκριση του ΥΠΕΠΘ. Οι όροι και οι φορείς υλοποίησης, το ειδικότερο περιεχόμενο αλλά και η ομάδα των εκπαιδευτικών στους οποίους απευθύνονταν καθορίζονταν κατά περίπτωση.

Η περίοδος 1992-1995 χαρακτηρίστηκε από μαζική συμμετοχή εκπαιδευτικών σε βραχυπρόθεσμα επιμορφωτικά σεμινάρια ελεύθερης επιλογής. Τα επιμορφωτικά προγράμματα προτάθηκαν από το Π.Ι και πραγματοποιήθηκαν από τα ΠΕΚ, τα οποία

¹³ Το Π.Ι., δεν περιλαμβάνεται στους φορείς επιμόρφωσης, γεγονός που σύμφωνα με ορισμένους μελετητές σημαίνει και την «υποβάθμισή του», Βλ. ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ., 'Επιμόρφωση εκπαιδευτικών στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο: 1. Επιτελικός Ναρκισσισμός', περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ. 74, Αθήνα, 1994, σ.17, σσ. 16-26. Με τον Νόμο 2009 /92 με το άρθρο 17 προστίθεται και το Π.Ι.

¹⁴ Ν. 1824/1988, ο οποίος τροποποίησε τις μορφές επιμόρφωσης που αρχικά προέβλεπε ο Ν. 1566/1985 στο άρθρο 28 παράγραφος 2, περιπτώσεις β και γ.

¹⁵ Όπως προβλεπόταν από το Ν.1566/1985 στο άρθρο 28 παράγραφος 2 περίπτωση α.

¹⁶ Όπως αντικαταστάθηκε η περίπτωση β' της παραγράφου 2 του άρθρου 28 του ν. 1566/1985. Η περιοδική επιμόρφωση έχει σκοπό την ενημέρωσή των εκπαιδευτικών σχετικά με τις εξελίξεις της επιστήμης τους, τα εκπαιδευτικά προγράμματα, την ανανέωση των μεθόδων διδασκαλίας και αξιολόγησης και γενικότερα των πληρέστερη κατάρτισή τους για αποτελεσματικότερη άσκηση του έργου τους.

¹⁷ Όπως αντικαταστάθηκε το πρώτο εδάφιο της περίπτωσης γ' της παραγράφου 2 του άρθρου 28 του Ν. 1566/1985.

¹⁸ Νόμος ο οποίος τροποποιούσε σε ορισμένα σημεία τους νόμους Ν. 1566/85 και 1824/88

¹⁹ άρθρο 17 Ν 2009/92.

²⁰ ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Δ. κ.ά., περ. *Επιθεώρηση Επιστημονικών και Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, ό.π. σσ. 7-32.

λειτουργήσαν για πρώτη φορά από το ακαδημαϊκό έτος 1992-93 και είχαν αυτοτελή διοίκηση.

Η επιμορφωτική πολιτική που εφαρμόστηκε μετά την έκδοση του Π.Δ. 250/92 κατά τη διετία 1992-1994 δέχτηκε αυστηρή κριτική, η οποία εστίαζε στον υποχρεωτικό και «σχολειοποιημένο» χαρακτήρα της καθώς και τη συγκεντρωτική λειτουργία της²¹. Σύμφωνα με μελετητές, ο Ν.2009/92 και τα Προεδρικά Διατάγματα που εκδόθηκαν οριοθέτησαν το θεσμικό πλαίσιο της εκπαιδευτικής πολιτικής που σχεδιάστηκε την εποχή εκείνη²² και μαρτυρούσαν έναν υπερσυγκεντρωτισμό του ΥΠΕΠΘ²³. Επιπλέον, θεωρήθηκε ότι τα ΠΕΚ διαμόρφωσαν «ένα ιδιαίτερα αυταρχικό και υπερσυγκεντρωτικό πλαίσιο συμμόρφωσης»²⁴ ασκώντας «ιδεολογική βία και θεσμική ‘τρομοκρατία’ με σκοπό τη συμμόρφωση των εκπαιδευτικών»²⁵.

Το ΥΠΕΠΘ μετά από εισήγηση ειδικής επιστημονικής ομάδας και προς διόρθωση των αδυναμιών αποφάσισε να εφαρμόσει ένα νέο μοντέλο ευέλικτων μορφών επιμόρφωσης²⁶. Το 1995 ανεστάλη η ισχύς του Π.Δ. 250/92 και εισήχθη ο θεσμός των ευέλικτων προγραμμάτων επιμόρφωσης σε πιλοτική μορφή²⁷.

13.2. Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στο πλαίσιο του ΕΠΕΑΕΚ Ι (1995-2000)

Μέχρι και τις αρχές του 1990 η ενδοϋπηρεσιακή επιμόρφωση των εκπαιδευτικών υλοποιήθηκε με εθνικούς πόρους από ένα σύνολο εξειδικευμένων φορέων του ΥΠΕΠΘ και τους εποπτευόμενους φορείς του²⁸.

Με την υλοποίηση του Β΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης η επιμόρφωση εντάχτηκε σε επιμέρους έργα του Επιχειρησιακού Προγράμματος Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΕΠΕΑΕΚ) απ’ όπου και χρηματοδοτήθηκε σχεδόν

²¹ ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Δ.- κ.ά, Θεσμοθετημένες μορφές επιμόρφωσης ...ό.π., σσ. 7-32.

²² ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ., ‘Ομάδες Εργασίας και (για την) επιμόρφωση των εκπαιδευτικών’, περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ.77, Αθήνα, 1994, σ. 13, σσ. 13-16.

²³ ΒΕΡΓΙΔΗΣ, Δ., ‘Νεοφιλελεύθερη Εκπαιδευτική Πολιτική και Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών, 2^ο μέρος’, περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ.70, Αθήνα, 1993, σ. 69, σσ. 67-73.

²⁴ ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ., ‘Επιτέλους Επιμόρφωση σε Πανεπιστημιακά Επιμορφωτικά Κέντρα (Π.Ε.Κ.)’, περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ.72, Αθήνα, 1993, σ. 12, σσ. 11-13.

²⁵ ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ., ‘Επιμόρφωση εκπαιδευτικών στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο: 1. Επιτελικός Ναρκισσισμός’, περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ.74, Αθήνα, 1994, σ. 16, σσ. 16-26.

²⁶ 2η Επιτροπή ΞΟΧΕΛΛΗ, Υ. Α. 908/11/1561/15-2-94.

²⁷ Υπουργικές Αποφάσεις Γ2/3222/29-3-95 και Γ2/7578/12-10-95.

²⁸ Η ενδοϋπηρεσιακή επιμόρφωση βρίσκεται κατά κύριο λόγο υπό τον έλεγχο του ΥΠΕΠΘ και έχει ως σκοπό τη βελτίωση του έργου των εκπαιδευτικών και τη στήριξη των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών. ΣΑΛΤΕΡΗΣ, Ν., *Αναζητώντας τον αναστοχαστικό επαγγελματία*, εκδ. Ταξιδευτής, Αθήνα, 2006, σ. 12.

αποκλειστικά²⁹. Από το 1996 έως και το 1999 υλοποιήθηκε ποικιλία επιμορφωτικών προγραμμάτων και έγινε προσπάθεια καταγραφής των επιμορφωτικών αναγκών των εκπαιδευτικών καθώς και μελέτη θεσμικών πλαισίων επιμόρφωσης³⁰. Αναλυτικότερα:

Το ΕΠΕΑΕΚ Ι περιελάμβανε 4 υποπρογράμματα που κάλυπταν την Εκπαίδευση, την Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση και τη Διοίκηση της Εκπαίδευσης³¹. Στο Υποπρόγραμμα 1, το οποίο αφορούσε στη Γενική και Τεχνική Εκπαίδευση και ειδικότερα στο Μέτρο 1.3 «*Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών και λοιπές υποστηρικτικές ενέργειες*»³² εντάχτηκε η ενέργεια 1.3 α «*Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών*». Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη ενέργεια, «*Οι ραγδαίες εξελίξεις στην εξάπλωση της γνώσης και η εισαγωγή νέων τεχνολογιών αναδεικνύουν την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών ως μια από τις βασικές προτεραιότητες για την ανανέωση του εκπαιδευτικού συστήματος και την προσαρμογή της εκπαίδευσης στις κοινωνικές εξελίξεις και τη σύνδεσή της με την ανάπτυξη*».

ΕΠΕΑΕΚ Ι (1994-1999)

Ο πρώτος βασικός άξονας και τα Μέτρα του

Α 1. Γενική και Τεχνική Εκπαίδευση	Μέτρα 1.1 Αναμόρφωση Προγραμμάτων Γενικής Εκπαίδευσης 1.2 Ενιαίο Λύκειο 1.3 Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών και Λοιπές Υποστηρικτικές Ενέργειες 1.4 Υποδομές - Εξοπλισμοί

Κατά το διάστημα 1996-2000 υλοποιήθηκε ένας πολύ μεγάλος αριθμός *Ειδικών επιμορφωτικών προγραμμάτων*, τα οποία ήταν ενταγμένα στο ΕΠΕΑΕΚ Ι. Αυτά περιελάμβαναν ένα πολύ μεγάλο σύνολο ετεροβαρών Προγραμμάτων και παρουσίαζαν μια πολυσύνθετη εικόνα εφόσον τα περισσότερα προέβλεπαν και επιμορφωτικές ε-

²⁹ ΣΑΛΤΕΡΗΣ, Ν., *Διαρκής Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών...*, ό.π., σ. 67.

³⁰ ΓΚΟΛΙΑΡΗΣ, Χ., 'Οι επιμορφωτικές ανάγκες των εκπαιδευτικών της Α/θμιας εκπαίδευσης', περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 101, 1998, σσ. 83-88.

³¹ Το Υποπρόγραμμα 1 αφορά στη Γενική και Τεχνική Εκπαίδευση, το Υποπρόγραμμα 2 αφορά την Αρχική Επαγγελματική Εκπαίδευση και Κατάρτιση, το Υποπρόγραμμα 3 αφορά την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και το Υποπρόγραμμα 4 αφορά τον Οργανωτικό και Διοικητικό Εκσυγχρονισμό και την Τεχνική Βοήθεια.

³² Στο Μέτρο 1.3 «Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών και λοιπές υποστηρικτικές ενέργειες» εντάσσονται οι εξής ενέργειες: 1.3.α *Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών*, 1.3.β *Κεντρικές Εκπαιδευτικές Μονάδες Νομαρχιών* (Ίδρυση και λειτουργία Νομαρχιακών Κέντρων Στήριξης της εκπαίδευσης με στόχο το συντονισμό, τη βελτίωση της λειτουργίας, και τη συνεχή επιμόρφωση των εκπαιδευτικών) 1.3.γ *Σχολικές Βιβλιοθήκες* (Πρόγραμμα δοκιμαστικής κατασκευής σχολικών βιβλιοθηκών σε 500 σχολεία όλης της Ελλάδας)

νέργειες³³. Ένα μεγάλο μέρος των επιμορφωτικών δραστηριοτήτων που αποτελούσαν «το εθνικό σχέδιο δράσης για την επιμόρφωση» εντάχθηκαν στα προαιρετικά επιμορφωτικά προγράμματα, μέρος των οποίων αποτέλεσαν τα Ταχύρυθμα Προαιρετικά Επιμορφωτικά Προγράμματα³⁴.

Τα Ειδικά Ταχύρυθμα Επιμορφωτικά Προγράμματα που υλοποιήθηκαν στα ΠΕΚ της χώρας κατά το διάστημα 1996-2000, εκτός από τις «ειδικές διδακτικές» των μαθημάτων και τις καινοτόμες εκπαιδευτικές δράσεις³⁵ περιέλαμβαναν προγράμματα σχετικά με την παραγωγή διδακτικού υλικού, την εκπαίδευση των νέων στην αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων, βασικές γνώσεις πληροφορικής, τον χώρο του σχολείου ως τόπο ανάδειξης εκπαιδευτικής, κοινωνικής και πολιτισμικής δυναμικής, τη διαπολιτισμική εκπαίδευση, την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση, τις πολιτικές της ΕΕ, κτλ. Τα προγράμματα αυτά αποτέλεσαν μια ευέλικτη μορφή οργανωμένης προαιρετικής επιμορφωτικής δράσης και έτυχαν θετικής κριτικής εκ μέρους των εκπαιδευτικών³⁶.

Ειδικότερα, όσον αφορά την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούσαν στην Ευρωπαϊκή Διάσταση της Εκπαίδευσης, σύμφωνα με το Π.Δ. 250/1992³⁷ άρθρο 5, όπου οριζόταν το περιεχόμενο της Εισαγωγικής αλλά και της Περιοδικής Επιμόρφωσης εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, η Ευρωπαϊκή Διάσταση της Εκπαίδευσης εντασσόταν στα «ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ»³⁸.

Η αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων επιμόρφωσης δέχτηκε και πάλι κριτική και έγινε αντικείμενο αμφισβήτησης³⁹. Σύμφωνα με ορισμένους, το ελληνικό θε-

³³ ΣΤΑΜΕΛΟΣ, Γ. (επιμ.), *Το Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα. Πρώτη και Δεύτερη Βαθμίδα. Δομές και ποσοτικά δεδομένα*, Κ.Ε.Ε. 2002, σ. 119.

³⁴ ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΥ, Α., 'Τα προαιρετικά επιμορφωτικά προγράμματα για εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης που υλοποιούνται στα ΠΕΚ με χρηματοδότηση από το Β' ΚΠΣ', στο ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ., (επιμ.), *Προαιρετικά Εκπαιδευτικά Προγράμματα στη Σχολική Εκπαίδευση*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2000, σσ. 377-398.

³⁵ π.χ. Περιβαλλοντική εκπαίδευση, Αγωγή Υγείας

³⁶ ΣΑΛΤΕΡΗΣ, Ν., *Διαρκής Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών* ..., ό.π., σ. 86.

³⁷ Π.Δ. 250/1992 «Ρύθμιση θεμάτων Υποχρεωτικής Επιμόρφωσης εκπαιδευτικών και θεμάτων λειτουργίας των Περιφερειακών Επιμορφωτικών Κέντρων», άρθρο 5

³⁸ Σύμφωνα με το άρθρο 5 του Π.Δ. 250/1992, στο Πρόγραμμα Εισαγωγικής και Περιοδικής Επιμόρφωσης εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, στα ΓΕΝΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ περιλαμβάνονται οι εξής κατηγορίες αντικειμένων: Α' ΒΑΣΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, Β' ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ, Γ' ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ, Δ' ΘΕΜΑΤΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ.

³⁹ Βλ. ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ., 'Σχέδιο πρότασης για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών', περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ. 89, Αθήνα, 1996, σσ. 19-26.

σμικό πλαίσιο της επιμόρφωσης εστερείτο συστηματικότητας⁴⁰, ενώ η επιμόρφωση γινόταν ασυντόνιστα χωρίς ανάλογη εναρμόνιση των επιμορφωτικών δραστηριοτήτων με τα ψυχοπαιδαγωγικά χαρακτηριστικά και τις ανάγκες των επιμορφουμένων⁴¹. Σύμφωνα με στοιχεία που δόθηκαν από το Τμήμα Επιμόρφωσης του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου τον Ιούλιο του 2000, στο τότε θεσμικό πλαίσιο δεν προβλέπονταν σύγχρονοι τρόποι επιμόρφωσης ενώ επίσης υπήρξε διάσταση ανάμεσα στη ζητούμενη και την παρεχόμενη επιμόρφωση⁴². Υποστηρίχτηκε επίσης, ότι τα προγράμματα επιμόρφωσης κατέστησαν περισσότερο ανάγλυφη την ανυπαρξία δικτύου επιμόρφωσης και επιβεβαίωσαν τον ευκαιριακό χαρακτήρα των σχετικών εκπαιδευτικών πολιτικών που ασκούνταν στη χώρα μας⁴³. Σύμφωνα με τον Γ. Μπαγάκη, «Μόνο ένα πολύ μικρό μέρος της εκπαιδευτικής κοινότητας ήταν ενημερωμένο για την εκπαιδευτική πολιτική του 2^{ου} Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης. Παρόλα αυτά, οι επεξεργασίες του για την εκπαίδευση φαίνεται να έχουν καθορίσει σε μεγάλο βαθμό το ελληνικό εκπαιδευτικό γίγνεσθαι, για τα αμέσως επόμενα χρόνια και ίσως όχι μόνο»⁴⁴.

13.2.1. Ταχύρρυθμα Προαιρετικά Επιμορφωτικά Προγράμματα

Η Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στην “Ευρωπαϊκή διάσταση” στο πλαίσιο του ΕΠΕΑΕΚ Ι

Τα Ταχύρρυθμα Προαιρετικά Επιμορφωτικά Προγράμματα, (Τα.Π.Ε.Π), για Εκπαιδευτικούς Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ξεκίνησαν δοκιμαστικά την επιμορφωτική περίοδο Απριλίου-Μαΐου το 1995. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα έρευνας που έγινε σχετικά με την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, κατά το χρονικό διάστημα από το 1995-2000 στα 16 ΠΕΚ της χώρας διεξήχθησαν μια σειρά από προαιρετικά προγράμματα επιμόρφωσης που αναφέρονταν στην Ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση⁴⁵. Σύμφωνα με ερευνητές, με-

⁴⁰ ΡΕΣ, Γ., ‘Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών: Ανίχνευση του πεδίου’, περ. *Διοικητική ενημέρωση*, τχ. 38, 2006, σ. 60, σσ. 56-62.

⁴¹ ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗ, Μ., ‘Διερεύνηση των προϋποθέσεων για μια αποτελεσματική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών’, περ. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τχ. 8, Αθήνα, 2003, σσ. 5-19.

⁴² ΜΑΥΡΟΕΙΔΗΣ, Γ. - ΤΥΠΑΣ, Γ., 2001, ό.π., σ. 153.

⁴³ ΣΑΛΤΕΡΗΣ, Ν., *Διαρκής Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών ...*, 2006, ό.π., σ. 87.

⁴⁴ ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ., ‘2^ο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης του ΥΠ.Ε.Π.Θ: Από την αδράνεια στην απορρόφηση και το ζητούμενο των εκπαιδευτικών υποδομών’, περ. *Εκπαιδευτική κοινότητα*, τχ.40, 1997, σ. 17, σσ. 16-17.

⁴⁵ ΠΑΜΟΥΚΤΣΟΓΛΟΥ, Α., ‘Η ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση και η σύνδεσή της με την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών’, στο ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ. (επιμ.), *Ο εκπαιδευτικός και η ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2003, σ. 368, σσ. 366-374.

τά από τη μελέτη ογδόντα πέντε (85) αναθέσεων προγραμμάτων, κατεγράφησαν τα εξής:

1. Ως προς τους τίτλους των προγραμμάτων υπήρξε μια ποικιλία η οποία αφορούσε την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 29.6% των προγραμμάτων έφεραν τον τίτλο «Ευρωπαϊκή διάσταση», το 17,2% των προγραμμάτων έφεραν τον τίτλο «Ευρωπαϊκή διάσταση και ευρωπαϊκά προγράμματα», το 17,2% «Ευρωπαϊκή διάσταση και ευρωπαϊκά προγράμματα για εκπαιδευτικούς» και τέλος το 11,0% των προγραμμάτων έφεραν τον τίτλο «Ευρωπαϊκή πολιτική, Ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση».

ΤΙΤΛΟΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ⁴⁶		
1	«Ευρωπαϊκή διάσταση»	29.6%
2	«Ευρωπαϊκή διάσταση και ευρωπαϊκά προγράμματα»,	17,2%
3	«Ευρωπαϊκή διάσταση και ευρωπαϊκά προγράμματα για εκπαιδευτικούς»	17,2%
4	«Ευρωπαϊκή πολιτική, Ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση»	11,0 %
5	«Ανάπτυξη της ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση {(Χρήση νέων τεχνολογιών (Multimedia και Internet). Δημιουργική προσέγγιση του γλωσσικού μαθήματος, Ιστορία} .»	11,0 %
6	«Η εκπαίδευση σήμερα (ευρωπαϊκή διάσταση)-Εξελίξεις και προοπτικές στην εκπαίδευση στην ενωμένη Ευρώπη»	6,10 %
7	«Ανάπτυξη της ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση»	4,9%
8	«Ευρωπαϊκή διάσταση και διαπολιτισμική εκπαίδευση»	2,5%
9	«Νέες Διδακτικές προσεγγίσεις. Ευρωπαϊκή Ένωση. Ευρωπαϊκά προγράμματα»	2,5%

2. Ως προς τους στόχους του κάθε προσφερόμενου προγράμματος διαπιστώθηκε σχετική ανομοιογένεια τόσο στο πλήθος των στόχων όσο και στην έκταση της τεκμηρίωσης αυτών⁴⁷. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι σύμφωνα με τη σειρά συχνότητας, ομαδοποιώντας τους στόχους προς διευκόλυνση της μελέτης, πρώτος στόχος είναι η ενημέρωση των εκπαιδευτικών, δεύτερος η ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών, τρίτος η συνειδητοποίηση των δεσμών των λαών της Ευρώπης, τέταρτος η συνειδητοποίηση των ωφελειών της εναρμόνισης της εθνικής συνείδησης και της ευρωπαϊκής ταυτότητας και τέλος, πέμπτος στόχος είναι η **ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική**.

⁴⁶ ΠΑΜΟΥΚΤΣΟΓΛΟΥ, Α., *Η ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση ...*ό.π. σ. 369.

⁴⁷ ΠΑΜΟΥΚΤΣΟΓΛΟΥ, Α., στο ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ. (επιμ.), *Ο εκπαιδευτικός και η ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση...* ό.π., σ. 370.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΙ (ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΜΕΝΟΙ) ΣΤΟΧΟΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	
1 ^{ος} στόχος	Ενημέρωση των εκπαιδευτικών
2 ^{ος} στόχος	Ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών
3 ^{ος} στόχος	Συνειδητοποίηση των δεσμών των λαών της Ευρώπης
4 ^{ος} στόχος	Συνειδητοποίηση των ωφελειών της εναρμόνισης της εθνικής συνείδησης και της ευρωπαϊκής ταυτότητας
5 ^{ος} στόχος	Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική

3. Ως προς τα **περιεχόμενα** των προγραμμάτων⁴⁸, κατά σειρά συχνότητας εμφανίζονται οι ενότητες: «Έννοια της Ε.Δ.Ε», «Προγράμματα Κινητικότητας», «Θεσμοί της Ε.Δ.Ε», «Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική και επιπτώσεις στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα», «Ταυτότητες», «Λευκή και Πράσινη Βίβλος», «Ο ρόλος του σχολείου στην ευρωπαϊκή ενσωμάτωση», «Εκπαιδευτικά συστήματα» και τέλος, «Διάφορες θεματικές “άσχετες” με την ΕΔΕ».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ, ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΤΑ ΣΕΙΡΑ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑΣ	
1	«Έννοια της ΕΔΕ»
2	«Προγράμματα Κινητικότητας
3	«Θεσμοί της ΕΔΕ»
4	«Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική και επιπτώσεις στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα»
5	«Ταυτότητες»,
6	«Λευκή και Πράσινη Βίβλος»,
7	«Ο ρόλος του σχολείου στην ευρωπαϊκή ενσωμάτωση»,
8	«Εκπαιδευτικά συστήματα»
9	«Θεματικές “άσχετες” με την ΕΔΕ»

⁴⁸ ΠΑΜΟΥΚΤΣΟΓΛΟΥ, Α., στο ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ. (επιμ.), *Ο εκπαιδευτικός και η ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση...* ό.π., σ. 371.

13.2.2. Ταχύρρυθμο Προαιρετικό Επιμορφωτικό Πρόγραμμα

«Ευρωπαϊκή Διάσταση της Εκπαίδευσης»

Η περίπτωση του ΠΕΚ ΦΙΛΟΘΕΗΣ (2^ο ΠΕΚ ΑΘΗΝΩΝ)

Στο ΠΕΚ ΦΙΛΟΘΕΗΣ (2^ο ΠΕΚ ΑΘΗΝΩΝ) το Ταχύρρυθμο Προαιρετικό Επιμορφωτικό Πρόγραμμα «Ευρωπαϊκή Διάσταση της Εκπαίδευσης», εισήχθη για πρώτη φορά την επιμορφωτική περίοδο «Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1995» και ακολούθησε την πορεία που σκιαγραφείται στον κατωτέρω πίνακα⁴⁹:

ΕΤΟΣ	ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟ-ΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ	ΕΠΙΜΟΡΦΩ-ΘΕΝΤΕΣ ΕΚΠ/ΚΟΙ Β/ΘΜΙΑΣ
1995	Ευρωπαϊκή Διάσταση της Εκπαίδευσης	Οκτώβριος-Δεκέμβριος	36 ώρες	27
1996	Ευρωπαϊκή Διάσταση της Εκπαίδευσης	Φεβρουάριος-Μάρτιος	40 ώρες	24
		Απρίλιος-Ιούνιος	40 ώρες	20
1997	Ευρωπαϊκή Διάσταση και Ευρωπαϊκά προ-γράμματα για εκπαι-δευτικούς	Μάιος-Ιούνιος	40	60 (2 τμήματα)
		Νοέμβριος-Δεκέμβριος	39	24
Την επιμορφωτική περίοδο Νοεμβρίου-Δεκεμβρίου του 1997, λειτούργησε επιπλέον Τα-χύρρυθμο Προαιρετικό Επιμορφωτικό πρόγραμμα για εκπ/κούς Β/θμιας ειδικότητας Αγγλι-κής φιλολογίας, με τίτλο «Νέες Διδακτικές προσεγγίσεις. Ευρωπαϊκή Ένωση. Ευρωπαϊκά προγράμματα».				
Το ίδιο πρόγραμμα επανελήφθη το 1999 και το 2000.				

13.3. Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στο πλαίσιο του ΕΠΕΑΕΚ II (2000-2006)

Το 2ο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα της Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΕΠΕΑΕΚ II) διεξήχθη στο πλαίσιο του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης για την Ελλάδα για την περίοδο 2000-2006. Το ΕΠΕΑΕΚ II είχε πέντε βασικούς άξονες με επιμέρους Στόχους-Μέτρα⁵⁰. Στον 2^ο Άξονα «Προώθηση και βελτίωση της εκπαίδευσης και της αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης στα πλαίσια της διαβίου μάθησης» εντάχθηκαν η αναβάθμιση της ποιότητας της εκπαίδευσης και ειδικότερα η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών.

⁴⁹ Από τα Αρχεία του ΠΕΚ Φιλοθέης

⁵⁰ Αναλυτικότερα, οι βασικοί άξονες του ΕΠΕΑΕΚ II είχαν ως εξής: Α1. Προώθηση της ισότητας ευκαιριών στην αγορά εργασίας για όσους απειλούνται με κοινωνικό αποκλεισμό, Α2. Προώθηση και βελτίωση της εκπαίδευσης και της αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης στα πλαίσια της διαβίου μάθησης, Α3. Ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας των νέων, Α4. Βελτίωση της πρόσβασης των γυναικών στην αγορά εργασίας, Α5. Δημιουργία και ενίσχυση υποδομών για την υλοποίηση των Μέτρων ΕΚΤ (ΕΤΠΑ).

Στο κείμενο του Επιχειρησιακού Προγράμματος για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών (Ενέργεια 2.1.1) εντοπίζουμε ότι: «η ευρεία αλλαγή των προγραμμάτων σπουδών και η εισαγωγή νέων εκπαιδευτικών προσεγγίσεων καθιστούν την επιμόρφωση του εκπαιδευτικού προσωπικού απολύτως αναγκαία. Σ' αυτό το πλαίσιο, η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας, της δευτεροβάθμιας και της τεχνικής εκπαίδευσης θα συμπεριλαμβάνει όλες σχεδόν τις μορφές επιμόρφωσης (ταχύρρυθμη, εισαγωγική, ενδοσχολική ή μέσης διάρκειας) και θα είναι είτε υποχρεωτική είτε προαιρετική (εντός ή εκτός σχολικού ωραρίου), καταβάλλοντας προσπάθεια αξιοποίησης της εμπειρίας του 1ου ΕΠΕΑΕΚ για την αποτελεσματικότερη εφαρμογή των προγραμμάτων. Σημαντική κρίνεται επίσης η επιμόρφωση των στελεχών της εκπαίδευσης που ασκούν ή θα κληθούν να ασκήσουν διοικητικό έργο (διευθυντές σχολείων, προϊστάμενοι νομαρχιακών διευθύνσεων κτλ.), η οποία δεν κατέστη δυνατόν να υλοποιηθεί στον απαραίτητο βαθμό στο πλαίσιο του 1ου ΕΠΕΑΕΚ.»

Στο κείμενο του Επιχειρησιακού Προγράμματος για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών (Ενέργεια 2.1.1) αποφηγήθηκε ότι: «Μέσα από τα προγράμματα της επιμόρφωσης, οι εκπαιδευτικοί και τα στελέχη της εκπαίδευσης μπορούν να ανανεώσουν τις γνώσεις και τις δεξιότητές τους, να ενημερωθούν για τις τυχόν νέες εκπαιδευτικές προτεραιότητες-καινοτομίες και να αξιοποιήσουν καλύτερα το νέο εκπαιδευτικό-διδασκαλικό υλικό που έχει παραχθεί πρόσφατα καθώς και τις υποδομές που δημιουργήθηκαν ή βελτιώθηκαν σε πολλές σχολικές μονάδες.»

Ο 2^{ος} άξονας του ΕΠΕΑΕΚ II και τα Μέτρα του

ΑΞΟΝΑΣ 2	ΜΕΤΡΑ
A2. Προώθηση και βελτίωση της εκπαίδευσης και της αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης στα πλαίσια της δια βίου μάθησης	2.1. Αναβάθμιση της ποιότητας της εκπαίδευσης 2.2. Αναμόρφωση Π.Σ - διεύρυνση Γ/θμιας 2.3. Αρχική επαγγελματική κατάρτιση 2.4. Επαγγελματικός Προσανατολισμός- Σύνδεση με αγορά εργασίας 2.5. Διά βίου εκπαίδευση 2.6. Περιβαλλοντική εκπαίδευση

Η Ενέργεια 2.1.1: Επιμόρφωση εκπαιδευτικών εντάχθηκε στο πλαίσιο του Πρώτου Μέτρου του Δεύτερου Άξονα «2.1 Αναβάθμιση της ποιότητας της εκπαίδευσης», στόχος του οποίου ήταν η βελτίωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Η συγκεκριμένη ενέργεια περιελάμβανε οκτώ κατηγορίες Πράξεων⁵¹ μεταξύ των οποίων την Πράξη β:

⁵¹ Πράξη α: Ενίσχυση Οργανισμού Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών, Πράξη β: Ταχύρρυθμα και μικρής διάρκειας επιμορφωτικά προγράμματα, Πράξη γ: Ενδοσχολική Επιμόρφωση, Πράξη δ: Επιμορφω-

«Ταχύρρυθμα και μικρής διάρκειας επιμορφωτικά προγράμματα» και η Πράξη στ: «Επιμόρφωση στελεχών διοίκησης της εκπαίδευσης».

Με τον Ν. 2986/2002 για την «Οργάνωση των περιφερειακών υπηρεσιών της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και των εκπαιδευτικών, επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και άλλες διατάξεις», ιδρύθηκε ο Οργανισμός Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών (ΟΕΠΕΚ), Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου ο οποίος είχε ως έργο τον σχεδιασμό της επιμορφωτικής πολιτικής, τον συντονισμό όλων των μορφών και τύπων της επιμόρφωσης, την κατάρτιση των επιμορφωτικών προγραμμάτων, την κατανομή και τέλος τη διαχείριση των πόρων που διατίθεντο για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών⁵².

13.3.1. Προγράμματα επιμόρφωσης του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο υλοποίησε δύο Προγράμματα επιμόρφωσης στο πλαίσιο της Ενέργειας 2.1.1 «Επιμόρφωση εκπαιδευτικών» του Μέτρου 2.1. «Αναβάθμιση της ποιότητας της εκπαίδευσης», το οποίο ανήκε στον Άξονα Α2: «Προώθηση και βελτίωση της εκπαίδευσης και της αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης στα πλαίσια της διαβίωσης μάθησης» του ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ.

- Το πρώτο υλοποιήθηκε στο πλαίσιο της Πράξης 2.1.1. β, «Ταχύρρυθμα και μικρής διάρκειας επιμορφωτικά προγράμματα», με τίτλο «Ταχύρρυθμο Επιμορφωτικό Πρόγραμμα που αφορά στην Ευρωπαϊκή Ένωση» και απευθυνόταν σε εκπαιδευτικούς δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης⁵³.

- Το δεύτερο υλοποιήθηκε στο πλαίσιο της Πράξης 2.1.1. στ. «Επιμόρφωση Στελεχών Διοίκησης της Εκπαίδευσης» και απευθυνόταν σε στελέχη της εκπαίδευσης. Το περιεχόμενο του συγκεκριμένου επιμορφωτικού προγράμματος περιελάμβανε επτά (7) θεματικές περιοχές. Σημειώνεται ότι για τις ανάγκες της έρευνας εξετάζεται και αναλύεται διεξοδικά η θεματική περιοχή: «Ευρωπαϊκή Ένωση: Πολιτικές στην Εκπαίδευση»⁵⁴.

τικά προγράμματα μέσης και μακράς διάρκειας, Πράξη ε: Εκπαιδευτικά προγράμματα για την ακαδημαϊκή και επαγγελματική αναβάθμιση εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης – εξομοίωση, Πράξη στ: Επιμόρφωση στελεχών διοίκησης της εκπαίδευσης, Πράξη ζ: Προγράμματα εξ αποστάσεως επιμόρφωσης, Πράξη η: Εισαγωγική επιμόρφωση για νεοδιόριστους εκπαιδευτικούς, Πράξη θ: Επιμόρφωση εκπαιδευτικών στις Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ)

⁵² Ν. 2986/2002 άρθρο 6 παράγραφος 2.

⁵³ Γ' Κ.Π.Σ. \ 2^ο Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. \ ΜΕΤΡΟ 2.1. \ ΕΝΕΡΓΕΙΑ 2.1.1. \ ΚΑΤ. ΠΡΑΞΕΩΝ 2.1.1.Β. Πράξη: «Ταχύρρυθμο Επιμορφωτικό Πρόγραμμα που αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση» Κωδ. ΟΠΣ: MIS-100972

⁵⁴ Γ' Κ.Π.Σ. \ 2^ο Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. \ ΜΕΤΡΟ 2.1. \ ΕΝΕΡΓΕΙΑ 2.1.1. \ ΚΑΤ. ΠΡΑΞΕΩΝ 2.1.1. ΣΤ Πράξη: «Επιμόρφωση Στελεχών Διοίκησης της Εκπαίδευσης» Κωδ. ΟΠΣ: MIS-107678

- *Ταχύρρυθμο Επιμορφωτικό Πρόγραμμα που αφορά στην Ευρωπαϊκή Ένωση για τους εκπαιδευτικούς δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης-Επιμορφωτικό υλικό*

1. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΤΑΧΥΡΡΥΘΜΟΥ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

ΤΙΤΛΟΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	«ΤΑΧΥΡΡΥΘΜΟ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΟΥ ΑΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ»
ΦΟΡΕΑΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ, ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ	ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	Η εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών που διδάσκουν στη Β/θμια Εκπαίδευση τις σχετικές με την Ευρωπαϊκή Ένωση ενότητες, σε θέματα/ζητήματα της Ε.Ε., «ώστε να επιτελούν καλύτερα τα διδακτικά τους καθήκοντα, αλλά και να ευαισθητοποιήσουν τους μαθητές να μετέχουν ενεργά στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι»
ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ	Γ ΚΠΣ (Β'ΕΠΕΑΕΚ), 480.000 ευρώ
ΧΡΟΝΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	Σεπτέμβριος 2005- Δεκέμβριος 2006
ΤΟΠΟΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	16 ΠΕΚ της χώρας και τα εξακτινωμένα παραρτήματα αυτών
ΕΠΙΜΟΡΦΟΥΜΕΝΟΙ	Καθηγητές Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης κλάδων ΠΕ 13, ΠΕ 10, ΠΕ09, ΠΕ 02, ΠΕ18
ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΘΕΝΤΩΝ	2.388 εκπαιδευτικοί
ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ	12 ώρες
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ	Τρεις θεματικές ενότητες (4ωρης διάρκειας εκάστη) με τίτλους: 1. Ιστορία και αναγκαιότητα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης 2. Δομή και Λειτουργία της Ε.Ε. 3. Αρμοδιότητες –Πολιτικές της Ε.Ε.

2. ΟΙ ΣΚΟΠΟΙ, ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ
ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΤΕΧΝΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΕΡΓΟΥ

ΤΑΧΥΡΡΥΘΜΟ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΟΥ ΑΦΟΡΑ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ		
ΣΚΟΠΟΣ	ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ⁵⁵	ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ⁵⁶
-Βελτίωση της ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης Η εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών που διδάσκουν τις σχετικές με την Ευρωπαϊκή Ένωση ενότητες σε θέματα/ζητήματα της Ε.Ε., ώστε να επιτελούν καλύτερα τα διδακτικά τους καθήκοντα, αλλά και να ευαισθητοποιήσουν τους μαθητές να μετέχουν ενεργά στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι.	Οι εκπαιδευτικοί: -Να κατανοήσουν την ιστορική εξέλιξη της Ε.Ε., και τη δυναμική της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. -Να διακρίνουν τις αρμοδιότητες των βασικών θεσμών/ οργάνων της Ένωσης. -Να κατανοήσουν τις διαδικασίες λήψης των αποφάσεων. -Να ενημερωθούν για τις πολιτικές που εφαρμόζει η Ε.Ε. για την ανύψωση του βιοτικού επιπέδου των Ευρωπαίων και να εκτιμήσουν τα επιτεύγματα της οικονομικής ένωσης στον τομέα αυτό. -Να διαπιστώσουν τα κοινά στοιχεία του ευρωπαϊκού πολιτισμού και να συνεργαστούν μέσω των ποικίλων προγραμμάτων εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης για την ενίσχυση της ευρωπαϊκής ταυτότητας. -Να κατανοήσουν το ρόλο, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του Ευρωπαίου πολίτη, και να συνειδητοποιήσουν ότι μπορούν και χρειάζεται να γίνουν ενεργοί Ευρωπαίοι πολίτες. -Να συνειδητοποιήσουν ότι «με βάση τη βούληση των πολιτών και των κρατών της Ευρώπης», όπως έχει διατυπωθεί στο Σύνταγμα της Ευρώπης, μπορεί να οικοδομηθεί ένα κοινό ευρωπαϊκό μέλλον για τη διαμόρφωση του οποίου απαιτείται η ενεργός συμμετοχή όλων των ευρωπαίων πολιτών και ιδίως των σημερινών μαθητών.	Με την ολοκλήρωση της επιμόρφωσης οι εκπαιδευτικοί αναμένεται: -Να έχουν επαυξήσει τις γνώσεις τους για τους θεσμούς, τις πολιτικές, την οργάνωση και λειτουργία της Ε.Ε., καθώς και για το Σύνταγμα της. -Να έχουν διαμορφώσει θετική στάση απέναντι στην Ε.Ε. -Να έχουν ευαισθητοποιηθεί σε ζητήματα της Ε.Ε., αλλά και να έχουν τη διάθεση να ευαισθητοποιήσουν τους μαθητές στα ζητήματα αυτά. -Να έχουν συνειδητοποιήσει ότι είναι Ευρωπαίοι πολίτες και ότι μπορούν να μετέχουν και να επηρεάσουν το ευρωπαϊκό γίγνεσθαι. -Να έχουν διαπιστώσει τις κοινές ρίζες του ευρωπαϊκού πολιτισμού, αλλά και τις προοπτικές για κοινή πορεία στο παρόν και στο μέλλον. -Να γνωρίσουν τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου ευρωπαϊκού εκπαιδευτικού.

⁵⁵ ΤΔΕ., ό.π., σ. 8

⁵⁶ ΤΔΕ, ό.π., σ. 10-11

Στο πλαίσιο της Πράξης «Ταχύρρυθμο επιμορφωτικό πρόγραμμα που αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση»⁵⁷, το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (Π.Ι) σχεδίασε, οργάνωσε και υλοποίησε Ταχύρρυθμο επιμορφωτικό Πρόγραμμα για εκπαιδευτικούς δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε θέματα που αφορούσαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Φορέας χρηματοδότησης, ήταν η Διεύθυνση Προγραμματισμού και Επιχειρησιακών Ερευνών του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΔΙΠΕΕ / ΥΠΕΠΘ).

Όπως αναφερόταν στο Τεχνικό Δελτίου Έργου (ΤΔΕ) και σύμφωνα με τον σκοπό του συγκεκριμένου προγράμματος: «Με το εν λόγω επιμορφωτικό πρόγραμμα επιδιώκεται η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σε θέματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης... Σκοπός του προγράμματος είναι να «εκπαιδεύσει» και να «ευαισθητοποιήσει» τους εκπαιδευτικούς που διδάσκουν τις σχετικές με την Ευρωπαϊκή Ένωση ενότητες σε θέματα/ζητήματα της Ε.Ε., ώστε να επιτελούν καλύτερα τα διδακτικά τους καθήκοντα, αλλά και να ευαισθητοποιήσουν τους μαθητές να μετέχουν ενεργά στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι.»⁵⁸

Σύμφωνα με το ΤΔΕ, η διά βίου εκπαίδευση των εκπαιδευτικών «είναι ανάγκη εθνική και ευρωπαϊκή»⁵⁹ και η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών «συντελεί στην καλλιέργεια θετικών στάσεων απέναντι στη δια βίου μάθηση και κατάρτιση καθώς και στην ανάπτυξη δεξιοτήτων που απαιτεί η σύγχρονη κοινωνία της γνώσης. Οι εφαρμογές αυτές επιδρούν θετικά στη βελτίωση του ρόλου του εκπαιδευτικού και στην ενίσχυση της ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης»⁶⁰.

Τέλος, σύμφωνα με το ΤΔΕ, η ανάγκη της διαρκούς επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών προκύπτει ως επιταγή της εθνικής και ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής⁶¹.

⁵⁷ Η οποία εντασσόταν στην Ενέργεια «Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών» του Μέτρου 2.1 «Αναβάθμιση της ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης» του ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ του Γ' ΚΠΣ

⁵⁸ ΤΕΧΝΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟΥ ΈΡΓΟΥ «Ταχύρρυθμα και μικρής διάρκειας επιμορφωτικά προγράμματα για την Ευρωπαϊκή Ένωση», 3^η τροποποίηση, 14-3-2007, σ. 8.

⁵⁹ ΤΔΕ, ό.π., σ. 5.

⁶⁰ ΤΔΕ, ό.π., σ. 8.

⁶¹ ΤΔΕ, ό.π., σ. 14.

3. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Το Πρόγραμμα υλοποιήθηκε στα 16 ΠΕΚ της χώρας και σε εξακτινωμένα παραρτήματά τους. Παρείχε 12 ώρες επιμόρφωσης για κάθε εκπαιδευτικό και οργανώθηκε σε δύο περιόδους⁶². Όπως ορίστηκε στο ΤΔΕ, η επιμόρφωση θα αφορούσε θέματα ίδρυσης και εξέλιξης της ΕΕ, θεσμών, πολιτικών, οργάνωσης και λειτουργίας καθώς και τον Συνταγματικό Χάρτη της ΕΕ⁶³. Οι βασικές αρχές στις οποίες στηριζόταν το επιμορφωτικό πρόγραμμα ήταν η δια βίου μάθηση των εκπαιδευτικών και η ανάγκη ενημέρωσης για τις εξελίξεις της ΕΕ⁶⁴. Το πρόγραμμα είχε διάρκεια συνολικά 12 ώρες παρακολούθησης, και ήταν διαρθρωμένο στις κατωτέρω τρεις θεματικές ενότητες, διάρκειας 4 ωρών η κάθε μία⁶⁵:

1. Ιστορία και αναγκαιότητα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης
2. Δομή και λειτουργία της Ε.Ε.
3. Αρμοδιότητες – Πολιτικές της Ε.Ε.

Το επιμορφωτικό πρόγραμμα απευθύνθηκε σε 2500 εκπαιδευτικούς της Β/θμιας Δημόσιας και Ιδιωτικής Εκπαίδευσης που υπηρετούσαν στο Γυμνάσιο, στο Ενιαίο Λύκειο και στο Επαγγελματικό Λύκειο και δίδασκαν (σε α', β', γ' ανάθεση) τα μαθήματα των Κοινωνικών Σπουδών. Οι εκπαιδευτικοί αυτοί είχαν τις εξής ειδικότητες: Νομικοί/Πολιτικοί επιστήμονες ΠΕ13, Κοινωνιολόγοι ΠΕ10, Οικονομολόγοι ΠΕ09, Φιλολόγοι ΠΕ02⁶⁶. Δικαίωμα συμμετοχής είχαν επίσης οι Σχολικοί Σύμβουλοι των ανωτέρω ειδικοτήτων⁶⁷.

Οι επιμορφωτές επελέγησαν μετά από σχετική πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος, η οποία δημοσιοποιήθηκε με κάθε πρόσφορο μέσο και δημιουργήθηκε σχετικό Μητρώο στο Π.Ι. Ως επιμορφωτές μπορούσαν να οριστούν «μέλη Δ.Ε.Π. των Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι., στελέχη του Π.Ι., Σχολικοί Σύμβουλοι, ειδικοί επιστήμονες, καθώς και εκ-

⁶² ΤΔΕ ό.π., σ. 5. Σύμφωνα με το ΤΔΕ, 1^η περίοδος διαρκούσε από Σεπτέμβριο 2005-Σεπτέμβριο 2006 (με έναρξη τον μήνα Μάρτιο) και η 2^η περίοδος από Σεπτέμβριο 2006-Δεκέμβριο 2006. Η 2^η περίοδος ήταν επανάληψη της πρώτης και απευθυνόταν σε όσους εκπαιδευτικούς δεν είχαν παρακολουθήσει το επιμορφωτικό πρόγραμμα την 1^η περίοδο.

⁶³ ΤΔΕ, ό.π., σ. 8

⁶⁴ ΤΔΕ, ό.π., σ. 9

⁶⁵ ΤΔΕ, ό.π., σ. 11

⁶⁶ Στη δεύτερη επιμορφωτική περίοδο έγιναν δεκτοί και εκπαιδευτικοί ΠΕ18 (Διοίκησης Επιχειρήσεων) που διδάσκουν στα ΤΕΕ (ΕΠΑΛ).

⁶⁷ Σύμφωνα με το Τ.Δ.Ε., «Άμεσα ωφελοόμενοι από την επιμόρφωση είναι οι εκπαιδευτικοί της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης κλάδων ΠΕ 02, ΠΕ09, ΠΕ10, ΠΕ13, στους οποίους δίνεται η ευκαιρία να ανανεώσουν τα επαγγελματικά τους εφόδια στο πλαίσιο της δια βίου μάθησης και κατάρτισης, ώστε να συμβάλλουν με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στην αναβάθμιση της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Έμμεσα ωφελοόμενοι είναι οι μαθητές των σχολείων Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της χώρας τους οποίους διαχέονται τα αποτελέσματα.» σ. 8.

παιδευτικοί με αυξημένα προσόντα (συναφείς μεταπτυχιακούς τίτλους ή με γνώση και εμπειρία σε συγκεκριμένα αντικείμενα δράσεις) οι οποίοι εργάζονται σε δημόσια σχολεία ή σε εκπαιδευτικές υπηρεσίες⁶⁸».

4. ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ - ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΦΥΛΛΑΔΙΟ ΜΕ ΤΙΤΛΟ «ΘΕΜΑΤΑ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ»

Για την καλύτερη υλοποίηση του Έργου, το ΤΔΕ προέβλεπε⁶⁹:

α. Τη δημιουργία Επιμορφωτικού Φυλλαδίου, έκτασης 50 περίπου σελίδων, σχετικό με θέματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για τους επιμορφούμενους εκπαιδευτικούς.

β. Την παροχή εκ μέρους των επιμορφωτών ποικίλου επιμορφωτικού υλικού στους επιμορφούμενους.

Για τη συγγραφή του φυλλαδίου επελέγησαν κατόπιν διαδικασίας προσκλήσεως και διαγωνισμού, που υλοποίησε το Π.Ι. ο κ. Λάβδας, και η κ. Μενδρινού⁷⁰. Το περιεχόμενο του φυλλαδίου ήταν σύμφωνο με τη δομή των τριών θεματικών ενοτήτων της επιμόρφωσης, όπως όριζε το ΤΔΕ⁷¹.

⁶⁸ ΤΕΧΝΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ ΥΠΟΕΡΓΟΥ 18, Μητρώο Επιμορφωτών, σ. 4

⁶⁹ ΤΕΧΝΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ ΥΠΟΕΡΓΟΥ 17: ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ, σ. 4

⁷⁰ Δρ ΚΩΣΤΑΣ ΛΑΒΔΑΣ, Αναπληρωτής Καθηγητής στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης και Δρ ΜΑΡΙΑ ΜΕΝΔΡΙΝΟΥ, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης.

⁷¹ ΤΔΕ, σ.11.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΦΥΛΛΑΔΙΟΥ «ΘΕΜΑΤΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ»	
1^ο μέρος: «Ιστορία και αναγκαιότητα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης» (αριθμός σελίδων: 16, 42,1% του συνόλου του φυλλαδίου⁷²)	1.1 Η προϊστορία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης 1.2 Το Σχέδιο Μάρσαλ, η διαίρεση της Ευρώπης και η θεμελίωση της ολοκλήρωσης 1.3 Οι σχέσεις Γαλλίας –Γερμανίας και η γέννηση της Ε.Κ.Α.Χ 1.4 Η γέννηση της Ε.Ο.Κ. και της ΕΥΡΑΤΟΜ 1.5 Ο μετασχηματισμός της Ε.Κ. σε Ε.Ε. και οι αναθεωρήσεις των Συνθηκών 1.6 Οι διευρύνσεις της Ε.Ε.
2ο μέρος: «Δομή και λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης» (αριθμός σελίδων: 10, 26.3% του συνόλου του φυλλαδίου)	2.1. Οι βασικοί θεσμοί και τα όργανα της Ε.Ε. 2.1.1 Το Συμβούλιο 2.1.2. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2.1.3 Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2.1.4 Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο 2.1.5 Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και το Πρωτοδικείο 2.1.6 Άλλοι θεσμοί και όργανα της Ε.Ε 2.2 Σημεία επικοινωνίας με την Ε.Ε.
3ο μέρος: «Αρμοδιότητες και Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης» (αριθμός σελίδων: 12, 31,6 % του συνόλου του φυλλαδίου)	3.1. Οι αρμοδιότητες της Ένωσης 3.1.1.Αποκλειστικές αρμοδιότητες 3.1.2. Συντρέχουσες αρμοδιότητας 3.1.3 Υποστηρικτικές, συντονιστικές ή συμπληρωματικές αρμοδιότητες 3.1.4. Αρχές άσκησης των αρμοδιοτήτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης 3.2. Βασικές πολιτικές της Ε.Ε. 3.2.1.Γεωργική και αλιευτική πολιτική 3.2.2. Οικονομική και νομισματική πολιτική 3.2.3. Περιφερειακή πολιτική της Ε.Ε. 3.2.4. Πολιτισμική πολιτική 3.3 Η πορεία της Ένωσης προς το Σύνταγμα
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ	
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ	24 χρονολογίες στην πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης
ΠΙΝΑΚΑΣ	Στοιχεία των κρατών μελών
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ	
ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	25 τίτλοι βιβλίων σχετικών με την Ε.Ε

⁷² Σύνολο κειμένου αποτελούν οι 38 σελίδες που καταλαμβάνει το κείμενο του επιμορφωτικού φυλλαδίου, από την σ. 5 έως την σελίδα 43.

5. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΦΥΛΛΑΔΙΟΥ

Το πρώτο (1^ο) μέρος του επιμορφωτικού φυλλαδίου έχει τίτλο *«Ιστορία και αναγκαιότητα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης»*. Το συγκεκριμένο μέρος εκτείνεται σε 16 σελίδες (σελ. 5-20) και είναι το μεγαλύτερο σε έκταση, με ποσοστό 42,1% περίπου επί του συνόλου του κειμένου του επιμορφωτικού φυλλαδίου.

Το δεύτερο (2^ο) μέρος του επιμορφωτικού φυλλαδίου έχει τίτλο *«Δομή και λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης»*. Το συγκεκριμένο μέρος εκτείνεται σε 10 σελίδες (σ. 21-30) είναι το μικρότερο σε έκταση, με ποσοστό 26.3% περίπου επί του συνόλου του κειμένου του επιμορφωτικού φυλλαδίου.

Το τρίτο (3^ο) μέρος του επιμορφωτικού φυλλαδίου έχει τίτλο *«Αρμοδιότητες και Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης»*. Το συγκεκριμένο μέρος εκτείνεται σε 12 σελίδες (σ.31 έως 42), είναι το δεύτερο από τα τρία μέρη σε έκταση με ποσοστό 31,6 % περίπου επί του συνόλου του κειμένου του επιμορφωτικού φυλλαδίου.

Το Χρονολόγιο, εκτείνεται στις σελίδες 44 και 45 και περιλαμβάνει 24 σημαντικές χρονολογίες στην πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η Ενδεικτική Βιβλιογραφία αποτελείται από 25 τίτλους βιβλίων σχετικών με την ΕΕ. Προτείνεται επίσης η χρήση της Δικτυακής Πύλης της ΕΕ.

Από την έρευνα διαπιστώνουμε ότι:

-Το επιμορφωτικό φυλλάδιο περιέχει πληροφόρηση διαπιστωτικού και ενημερωτικού χαρακτήρα στα θέματα που αποτελούν τις θεματικές ενότητες του επιμορφωτικού σεμιναρίου και που αφορούν την Ιστορία και την αναγκαιότητα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, τη Δομή και λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και τις Αρμοδιότητες και τις Πολιτικές της.

-Το φυλλάδιο είναι κατανοητό και εύκολο στην ανάγνωση και παρέχει τις βασικές γνώσεις που χρειάζονται οι εκπαιδευτικοί που διδάσκουν θέματα σχετικά με την ΕΕ στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Στερείται εικονογράφησης αλλά το γεγονός ότι απευθύνεται σε εκπαιδευτικούς και το ότι ο αριθμός των σελίδων είναι περιορισμένος από το Τ.Δ.Ε (50 σελίδες) δικαιολογεί την έλλειψη αυτή.

-Οι συγγραφείς έχουν δώσει ιδιαίτερη έμφαση στην ενότητα που αφορά την Ιστορία και την αναγκαιότητα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Σημειώνεται ότι επειδή το φυλλάδιο απευθυνόταν σε εκπαιδευτικούς της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, θα έπρεπε στην ύλη του να είχαν συμπεριληφθεί πληροφορίες σχετικά με την εκπαιδευτική πολιτική της ΕΕ, τα εκπαιδευτικά προγράμματα καθώς και θέματα που αφορούν τον Ευρωπαίο πολίτη. Θεωρούμε ότι με αυτόν τον τρόπο το φυλλάδιο θα γινόταν πληρέστερο, πιο ενδιαφέρον και πιο χρήσιμο για τους επιμορφούμενους. Εξάλλου τα θέματα αυτά εμπεριέχονταν στους στόχους και τα αναμενόμενα αποτελέσματα του επιμορφωτικού προγράμματος.

- **Πρόγραμμα επιμόρφωσης του Π.Ι για τα στελέχη της Διοίκησης της εκπαίδευσης⁷³**

**1. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ
ΓΙΑ ΤΑ ΣΤΕΛΕΧΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

ΤΙΤΛΟΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΦΟΡΕΑΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ, ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ	ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	«Η αναβάθμιση του πολυδιάστατου ρόλου των Στελεχών Διοίκησης της Εκπαίδευσης και, κατά συνέπεια, η βελτίωση της αποτελεσματικότητάς τους προκειμένου να διαχειρίζονται με επιτυχία τις σύγχρονες προκλήσεις που συνδέονται με το ανθρώπινο δυναμικό και τον ποιοτικό εκσυγχρονισμό του εκπαιδευτικού συστήματος»
ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ	Γ ΚΠΣ (Β' ΕΠΕΑΕΚ)
ΧΡΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	Το σύνολο των δραστηριοτήτων του προγράμματος έλαβαν χώρα στο διάστημα: από 01-05-2006 έως 31-08-2008. Επιμορφωτικές δραστηριότητες από 17/03/2008 έως 20/05/2008.
ΕΠΙΜΟΡΦΟΥΜΕΝΟΙ	Στελέχη της Διοίκησης της Εκπαίδευσης
ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	1. Δημόσια Διοίκηση και Στελέχη της Εκπαίδευσης 2. Εκπαιδευτική Νομοθεσία 3. Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης 4. Επιστημονικές και Παιδαγωγικές Δεξιότητες για τα Στελέχη της Εκπαίδευσης 5. Επιμόρφωση και Αξιολόγηση στο χώρο της Εκπαίδευσης 6. Ευρωπαϊκή Ένωση: Πολιτικές στην Εκπαίδευση 7. Ο Διευθυντής στο Δημόσιο Σχολείο

⁷³ Το πρόγραμμα εντάσσεται στο Μέτρο 2.1. «Αναβάθμιση της Ποιότητας της παρεχόμενης Εκπαίδευσης», Ενέργεια 2.1.1. «Επιμόρφωση εκπαιδευτικών», Κατηγορία Πράξεων 2.1.1.στ. «Επιμόρφωση Στελεχών Διοίκησης της Εκπαίδευσης», Πράξη με τίτλο «Επιμόρφωση Στελεχών Διοίκησης της Εκπαίδευσης» του 2ου Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. του Γ' Κ.Π.Σ.

2. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Το Πρόγραμμα «Επιμόρφωση Στελεχών Διοίκησης της Εκπαίδευσης» οργανώθηκε και υλοποιήθηκε από το Π.Ι. το χρονικό διάστημα από 01-05-2006 έως 31-08-2008 και απευθυνόταν στα Στελέχη της Διοίκησης της Εκπαίδευσης⁷⁴.

Σύμφωνα με το ΤΔΕ, «Σκοπός της επιμόρφωσης είναι η αναβάθμιση του πολυδιάστατου ρόλου των Στελεχών Διοίκησης της Εκπαίδευσης και, κατά συνέπεια, η βελτίωση της αποτελεσματικότητάς τους προκειμένου να διαχειρίζονται με επιτυχία τις σύγχρονες προκλήσεις που συνδέονται με το ανθρώπινο δυναμικό και τον ποιοτικό εκσυγχρονισμό του εκπαιδευτικού συστήματος...»⁷⁵. Οι επιμορφωτικές δραστηριότητες του προτεινόμενου έργου περιελάμβαναν πέντε σεμινάρια τεσσάρων ή πέντε ημερών, ανάλογα με την ομάδα των επιμορφούμενων⁷⁶. Η επιμόρφωση για τα Στελέχη της Εκπαίδευσης αφορούσε τους εξής τομείς: Εκπαιδευτική Νομοθεσία, Δημόσια Διοίκηση, Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης, Ευρωπαϊκή Ένωση (ιστορία-θεσμοί-βασικές πολιτικές στην εκπαίδευση). Αξιολόγηση στον χώρο της Εκπαίδευσης, κτλ⁷⁷.

Για τις ανάγκες του επιμορφωτικού αυτού προγράμματος προβλεπόταν η συγγραφή επιμορφωτικού υλικού που περιελάμβανε 7 τεύχη των 150-200 σελίδων με περιεχόμενο σχετικό με τους θεματικούς άξονες.

⁷⁴ Η πράξη συγχρηματοδοτήθηκε κατά 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και κατά 25% από το Ελληνικό Δημόσιο

⁷⁵ ΤΔΕ 5^η τροποποίηση, 28-11-2008

⁷⁶ Σύμφωνα με το ΤΔΕ (5^η τροποποίηση, 26.11.2008, σ.9) Το πρόγραμμα περιελάμβανε α) δύο τετράημερα επιμορφωτικά σεμινάρια σε Αθήνα για: τους Περιφερειακούς Διευθυντές Εκπαίδευσης, τους Διευθυντές Διευθύνσεων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, τους Προϊσταμένους Γραφείων Πρωτοβάθμιας (Προσχολικής, Δημοτικής) Εκπαίδευσης, Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (Γενικής, Επαγγελματικής) και Φυσικής Αγωγής και β) τρία πενθήμερα επιμορφωτικά σεμινάρια σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη για: τους Προϊσταμένους των Τμημάτων Επιστημονικής και Παιδαγωγικής Καθοδήγησης Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και τους Σχολικούς Συμβούλους Προσχολικής, Πρωτοβάθμιας, Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και Ειδικής Αγωγής, και γ. τρεις επιμορφωτικές διημερίδες σε πόλεις των Περιφερειών Δυτ. Μακεδονίας, Κρήτης και Δυτικής Ελλάδας για Διευθυντές σχολικών μονάδων Προσχολικής, Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (Γυμνασίων, Εν. Λυκείων, Τ.Ε.Ε.) και μονάδων Ειδικής Αγωγής

⁷⁷ ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ, ΥΠΕΠΘ, Αθήνα, 2007, σ. 21

3. ΤΟΜΕΑΣ: 'ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ: ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ'

Σύμφωνα με το Τ.Δ.Ε, μεταξύ των στόχων του προγράμματος ήταν η ενημέρωση των Στελεχών της Εκπαίδευσης για τους στόχους, τον στρατηγικό σχεδιασμό και τις δράσεις στο πλαίσιο των Ευρωπαϊκών πολιτικών στον τομέα της Εκπαίδευσης- Κατάρτισης και Διά Βίου Μάθησης⁷⁸.

Η επιμόρφωση για την ΕΕ είχε διάρκεια 2 ώρες και περιελάμβανε τα εξής θέματα:

- Γενικές κατευθύνσεις και τάσεις των ευρωπαϊκών πολιτικών στον τομέα της εκπαίδευσης- κατάρτισης.
- Στελέχη της εκπαίδευσης: τάσεις και προοπτικές σε επίπεδο Ε.Ε.
- Επιμόρφωση και αξιολόγηση των στελεχών της εκπαίδευσης: τάσεις και προοπτικές σε ευρωπαϊκό επίπεδο.
- Δια βίου μάθηση.
- Ετερότητα και ταυτότητα του πολίτη.

Για τη θεματική περιοχή που αφορούσε στην 'Ευρωπαϊκή Ένωση: Πολιτικές στην Εκπαίδευση' ως αντικείμενο της επιμόρφωσης περιγράφονται: *«Οι ευρωπαϊκές πολιτικές στον τομέα της Εκπαίδευσης-Κατάρτισης, Δυνατότητες αξιοποίησης δράσεων και ανάπτυξης συνεργασιών στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Σχεδιασμός Επιχειρησιακών Προγραμμάτων, Δια Βίου Μάθηση, Πολυπολιτισμικότητα».*

Η συγγραφή του επιμορφωτικού υλικού έγινε μετά από πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος. Το τεύχος συνέγραψαν ο Χρήστος Γκόβαρης, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και ο Ιωάννης Ρουσσάκης, Εκπαιδευτικός Α/θμιας Εκπ/σης⁷⁹.

⁷⁸ ΤΔΕ 5^η τροποποίηση, 28-11-2008

⁷⁹ Κριτές ορίστηκαν οι κ.κ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αιγαίου, ΣΑΡΑΝΤΟΣ ΨΥΧΑΡΗΣ, Λέκτορας Πανεπιστημίου Αιγαίου, ΕΙΡΗΝΗ ΜΠΟΥΡΝΑΖΟΥ, ΠΕ03, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπ/σης

4. ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ - ΤΕΥΧΟΣ ΜΕ ΤΙΤΛΟ
«ΕΥΡΩΠΑΚΗ ΕΝΩΣΗ-ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ «ΕΥΡΩΠΑΚΗ ΕΝΩΣΗ-ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	«Οι γενικές κατευθύνσεις και τάσεις των ευρωπαϊκών πολιτικών στον τομέα της εκπαίδευσης-κατάρτισης. Στρατηγική της Λισσαβόνας – Στόχοι της Εκπαίδευσης για το 2010»
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	«Στελέχη της εκπαίδευσης: τάσεις και προοπτικές σε ευρωπαϊκό επίπεδο»
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	«Επιμόρφωση και αξιολόγηση των στελεχών της εκπαίδευσης: τάσεις και προοπτικές σε ευρωπαϊκό επίπεδο»
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	«Ικανότητες κλειδιά (key competences) και πλαίσιο προσόντων (European Qualifications Framework)»
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	«Η διά βίου μάθηση»
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6	«Ετερότητα και ταυτότητα του πολίτη»
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	
ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ	
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	

5. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ

Σύμφωνα με τους συγγραφείς, το τεύχος αυτό είχε ως κύριο αντικείμενο «τη μελέτη του σύγχρονου διεθνούς συγκειμένου της εκπαίδευσης, και ιδιαίτερα των εξελίξεων που σχετίζονται με τη συμμετοχή της χώρας μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση»⁸⁰. Η Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζεται ως «σημαντικός φορέας εκπαιδευτικών πρωτοβουλιών», οι οποίες επηρεάζουν τις πολιτικές και τις δράσεις που αφορούν την εκπαίδευση σε παγκόσμιο επίπεδο. Στόχος του τεύχους είναι η παρουσίαση των βασικών κατευθύνσεων των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της εκπαίδευσης⁸¹.

Αναλυτικότερα:

Κεφάλαιο 1: «Οι γενικές κατευθύνσεις και τάσεις των ευρωπαϊκών πολιτικών στον τομέα της εκπαίδευσης-κατάρτισης. Το Κεφάλαιο έχει ως βασικό σκοπό τη συνοπτική

⁸⁰ ΓΚΟΒΑΡΗΣ, Χ. - ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ Ι., *Ευρωπαϊκή Ένωση – Πολιτικές στην Εκπαίδευση* ΥΠΕΠΘ/Π.Ι., Αθήνα, 2008, σ. 7.

⁸¹ ΓΚΟΒΑΡΗΣ, Χ. - ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ, Ι., 2008, ό.π., σ. 7.

περιγραφή της εξέλιξης των δομών, των περιεχομένων, των στόχων και των κατευθύνσεων της Ευρωπαϊκής Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΕΕΠ) από το 1957 έως και το 2006⁸². Γίνεται διεξοδική αναφορά στις γενικές κατευθύνσεις και τάσεις των ευρωπαϊκών πολιτικών στον τομέα της εκπαίδευσης. παρουσιάζεται εν συντομία η εξέλιξη της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής, τα θεσμικά όργανα και οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, η Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική «είναι ένα άκρως σύνθετο οικοδόμημα το οποίο στηρίζεται σε ένα πλήθος αποφάσεων, κανονισμών και οδηγιών⁸³». Στο πλαίσιο αυτό αναφέρονται επίσης τα σημαντικότερα νομικά κείμενα που σχετίζονται με την Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική καθώς και τα δίκτυα, οι δικτυακοί τόποι και οι διευθύνσεις ενώσεων και μη κυβερνητικών οργανώσεων μέσω των οποίων διαχέονται πληροφορίες σχετικά με τα δρώμενα και τα προγράμματα εκπαίδευσης.

Κεφάλαιο 2: «*Στελέχη της εκπαίδευσης: τάσεις και προοπτικές σε ευρωπαϊκό επίπεδο*». Στο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι τάσεις και οι προοπτικές σε ευρωπαϊκό επίπεδο για την ανάδειξη, τον ρόλο, τα καθήκοντα και τις αρμοδιότητες των στελεχών της εκπαίδευσης στις χώρες μέλη της ΕΕ.

Κεφάλαιο 3 «*Επιμόρφωση και αξιολόγηση των στελεχών της εκπαίδευσης: τάσεις και προοπτικές σε ευρωπαϊκό επίπεδο*». Στο κεφάλαιο αναπτύσσονται οι τάσεις και οι προοπτικές σε ευρωπαϊκό επίπεδο σχετικά με την επιμόρφωση και την αξιολόγηση των στελεχών της εκπαίδευσης. Αναλυτικότερα, εξετάζονται ζητήματα που αφορούν την ενδοϋπηρεσιακή επιμόρφωση των στελεχών της εκπαίδευσης στην Ευρώπη, όπως αυτή προσδιορίζεται μέσα από θεσμικά κείμενα, ζητήματα που αφορούν τις καινοτομικές μορφές επιμόρφωσης π.χ. την εξ αποστάσεως επιμόρφωση με τη χρήση Νέων Τεχνολογιών, ζητήματα αξιολόγησης και πιστοποίησης της επιμόρφωσης καθώς και η σύνδεσή της με την επαγγελματική εξέλιξη των στελεχών. Στο κεφάλαιο επίσης εξετάζονται θέματα που αφορούν την αξιολόγηση των στελεχών της Εκπαίδευσης, τους σκοπούς και τα είδη της, τα κριτήρια και τα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται⁸⁴.

Κεφάλαιο 4: «*Ικανότητες κλειδιά (key competences) και πλαίσιο προσόντων (European Qualifications Framework)*». Στο κεφάλαιο εξετάζονται οι ικανότητες-κλειδιά και το πλαίσιο προσόντων των στελεχών της εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τους συγγρα-

⁸² ΓΚΟΒΑΡΗΣ, Χ.- ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ, Ι., 2008, ό.π., σ. 9.

⁸³ ΓΚΟΒΑΡΗΣ, Χ.- ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ, Ι., 2008, ό.π., σ. 27.

⁸⁴ ΓΚΟΒΑΡΗΣ, Χ.- ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ, Ι., 2008, ό.π., σ. 58.

φείς, «η *Δια Βίου Μάθηση* αποτελεί τον κεντρικό προσανατολισμό και στόχο των πολιτικών και των δράσεων της Ένωσης στο χώρο της εκπαίδευσης, συνιστά, με άλλα λόγια το γενικό και βασικό πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσονται και αποκτούν λειτουργικότητα μια σειρά επιμέρους στόχοι, όπως οι *Βασικές Ικανότητες της Δια Βίου Μάθησης* και το *Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Επαγγελματικών Προσόντων για τη Δια Βίου Μάθηση*»⁸⁵. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο του τεύχους γίνεται αναφορά στα πεδία των Βασικών Ικανοτήτων και του Ευρωπαϊκού Πλαισίου Επαγγελματικών Προσόντων. Έμφαση δίνεται από τους συγγραφείς στην αναγκαιότητα ένταξης αυτών των πεδίων στο οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Εκπαιδευτικής Πολιτικής⁸⁶.

Κεφάλαιο 5: «*Η διά βίου μάθηση*». Στο κεφάλαιο αναπτύσσονται οι διαστάσεις της «διά βίου μάθησης» και οι προεκτάσεις που αυτή παρουσιάζει στην ελληνική εκπαίδευση και κατάρτιση. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, η προώθηση της διά βίου μάθησης δεν είναι απλώς ένα ζήτημα εκπαιδευτικής πολιτικής στο οποίο υπάρχει ευρεία συναίνεση ανάμεσα στις Ευρωπαϊκές χώρες αλλά αντιμετωπίζεται ως ιδιαίτερα σημαντική παράμετρος για τις εξελίξεις στην οικονομία και την κοινωνία σε παγκόσμια κλίμακα⁸⁷. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο επιχειρείται μια ιστορική συγκριτική προσέγγιση, παρουσιάζονται οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη διά βίου μάθηση από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα, μελετάται η σχολική εκπαίδευση στο πλαίσιο της διά βίου μάθησης και αναπτύσσεται η προέκτασή της στην Ελληνική εκπαίδευση.

Κεφάλαιο 6: «*Ετερότητα και ταυτότητα του Ευρωπαίου πολίτη*». Το κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην ετερότητα και στην ταυτότητα του πολίτη, «στο πλαίσιο ανάδειξης και δημιουργικής αξιοποίησης της πολυπολιτισμικότητας τόσο σε κοινωνικό όσο και σε εκπαιδευτικό επίπεδο»⁸⁸. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, οι βασικοί στόχοι αυτού του κεφαλαίου είναι η περιγραφή των εννοιών της πολυπολιτισμικότητας και των πολιτισμικών διαφορών, η περιγραφή των συναφών με την πολιτισμική και γλωσσική πολυμορφία πολιτικών της ΕΕ, η περιγραφή της έννοιας «ενεργός πολίτης», η σύντομη περιγραφή και ερμηνεία των σχολικών ανισοτήτων στην πολυπολιτισμική κοινωνική πραγματικότητα, η παρουσίαση των βασικών αρχών της Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής και των δυνατοτήτων διαμόρφωσης του διαπολιτισμικού σχολείου και τέλος η αναφορά στις δυνατότητες αξιοποίησης των σχολικών εγχειριδίων του Δημοτικού Σχολείου από τη σκοπιά της Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής (Παράρτημα).

⁸⁵ ΓΚΟΒΑΡΗΣ, Χ. - ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ, Ι., 2008, ό.π., σ. 79.

⁸⁶ ΓΚΟΒΑΡΗΣ, Χ. - ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ, Ι., 2008, ό.π., σ. 79.

⁸⁷ ΓΚΟΒΑΡΗΣ, Χ. - ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ, Ι., 2008, ό.π., σ. 104.

⁸⁸ ΓΚΟΒΑΡΗΣ, Χ. - ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ, Ι., 2008, ό.π., σ. 7.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14
ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η συγκεκριμένη μελέτη αφορά την εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις επιδράσεις της στην ελληνική εκπαιδευτική πολιτική. Ειδικότερα, διερευνήθηκαν οι επιδράσεις που άσκησαν οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ μέχρι και το 2006 στον χώρο των Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα.

Σε σχέση με τις υποθέσεις της έρευνας επιβεβαιώνεται ότι υπήρξαν επιδράσεις:

I. Στον σχεδιασμό της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής στο πλαίσιο των ΕΠΕΑ-ΕΚ I & II και ειδικότερα στη μεταρρύθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (ΕΠΠΣ, ΔΕΠΠΣ).

II. Στη δημιουργία των νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών (ΑΠΣ) των μαθημάτων Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και στη συγγραφή των αντίστοιχων σχολικών εγχειριδίων, όσον αφορά την παρουσίαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των θεσμών, των πολιτικών αλλά και των διαστάσεων αυτής.

III. Στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούν την Ευρωπαϊκή Ένωση και ειδικότερα την εισαγωγή της ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση.

Στη συνέχεια παρατίθενται αναλυτικά τα συμπεράσματα της έρευνας σε κάθε επιμέρους υπόθεση:

Υπόθεση I: Επιδράσεις της ΕΕ οι οποίες ανιχνεύτηκαν στον σχεδιασμό της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής και τη μεταρρύθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός και οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις της περιόδου 1997-2007 συνδέθηκαν άμεσα και ουσιαστικά με τις Κοινοτικές πολιτικές και την Κοινοτική χρηματοδότηση προκειμένου να επιτευχθεί η σύγκλιση και η εναρμόνιση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος προς τα ευρωπαϊκά πρότυπα¹. Η Κοινοτική χρηματοδότηση έδωσε στην ελληνική πολιτεία τη δυνατότητα να υλοποιήσει μεταρρυθμιστικές αλλαγές με στόχο τον εκσυγχρονισμό του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος στο πλαίσιο της επίτευξης της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής. Με βάση τους Κανονι-

¹ Στην *Ατζέντα 2000* προτάθηκε η αναπροσαρμογή και ο εκσυγχρονισμός των εκπαιδευτικών συστημάτων των κρατών-μελών προκειμένου να αντιμετωπισθεί η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και να διατηρηθεί το ευρωπαϊκό κοινωνικό πρότυπο. Για την ικανοποίηση του στόχου της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής προβλέφθηκε η οικονομική ενίσχυση των κρατών μελών μέσω της ανάπτυξης της περιφερειακής πολιτικής της Ένωσης και των Διαρθρωτικών Ταμείων.

σμούς των Διαρθρωτικών Ταμείων της Κοινότητας διαμορφώθηκε μια «άτυπη» εκπαιδευτική πολιτική οι επιδράσεις και οι πρακτικές της οποίας αποτυπώθηκαν στα εθνικά ΕΠΕΑΕΚ. Παράλληλα, μια σειρά θεσμικών μεταρρυθμίσεων πραγματοποιήθηκαν στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο κατά τη διάρκεια υλοποίησης του Β΄ ΚΠΣ, με στόχο τη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας των παρεμβάσεων και την ορθολογική διαχείριση των εθνικών και κοινοτικών πόρων.

Ειδικότερα, στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων, με σκοπό τη βελτίωση της ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης και την προσαρμογή της στις σύγχρονες απαιτήσεις της κοινωνίας της γνώσης και των πολιτικών της ΕΕ, σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν δράσεις που αφορούσαν: (α) την αλλαγή των Προγραμμάτων Σπουδών, (β) τη δημιουργία των νέων ΑΠΣ και (γ) τη συγγραφή νέων σχολικών εγχειριδίων για τη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Αναλυτικότερα:

Α. Η μεταρρύθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών, η οποία πραγματοποιήθηκε κατά το χρονικό διάστημα 1997-2000, εντάχθηκε ως πεδίο δράσης στο Α΄ ΕΠΕΑΕΚ. Για την αναμόρφωση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, υλοποιήθηκαν υποστηρικτικές ενέργειες που αφορούσαν τη βελτίωση και τον εκσυγχρονισμό των Αναλυτικών προγραμμάτων και των βιβλίων (Μέτρο1.1.). Στις εισηγητικές εκθέσεις και τα κείμενα εργασίας των φορέων του ΥΠΕΠΘ αποτυπώνεται ότι μεταξύ των παραγόντων που ελήφθησαν υπόψη στην εκπόνηση των νέων Αναλυτικών προγραμμάτων ήταν οι ριζικές αλλαγές στον κόσμο και την αγορά εργασίας, η έκρηξη των γνώσεων, η διόγκωση του αριθμού των μαθητών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης καθώς και οι αδυναμίες των ισχυόντων Αναλυτικών Προγραμμάτων². Σύμφωνα με τον Ν. 2525/97 άρθρο 7, η κατάρτιση Ενιαίου Πλαισίου Προγραμμάτων Σπουδών (ΕΠΠΣ) από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο περιελήφθη στους βασικούς άξονες της εκπαίδευσης. Στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής είναι φανερό η επίδραση του εκπαιδευτικού λόγου και των πρακτικών της ΕΕ καθώς φαίνεται ο υποχρεωτικός χαρακτήρας της προσαρμογής των πολιτικών της Ελλάδας προς το κανονιστικό πλαίσιο και τις απαιτήσεις της ΕΕ

Β. Η μεταρρύθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών, η οποία πραγματοποιήθηκε κατά το χρονικό διάστημα 2001-2005, εντάχθηκε ως πεδίο δράσης στο Β΄ ΕΠΕΑΕΚ. Ορισμέ-

² Φορείς: Π.Ι., Διαχειριστική αρχή ΕΠΕΑΕΚ.

νοι από τους βασικούς στόχους του Β' ΕΠΕΑΕΚ αφορούσαν στην αναβάθμιση της ποιότητας της εκπαίδευσης και τη συνδιαμόρφωση ενός ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου παιδείας και εργασίας. Στην τετραετία 2000-2004, δόθηκε έμφαση στη μεταρρύθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο διαμόρφωσε το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) και συνέταξε τα νέα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (ΑΠΣ) για την υποχρεωτική εκπαίδευση (Νηπιαγωγείο/Δημοτικό/Γυμνάσιο). Ο δεσμευτικός χαρακτήρας και οι επιδράσεις της ΕΕ στον εκπαιδευτικό λόγο του Π.Ι είναι χαρακτηριστικός και εμφανής στο εισαγωγικό σημείωμα του ΔΕΠΠΣ, όπου επισημαίνεται ότι η προσπάθεια αναβάθμισης της ποιότητας της εκπαίδευσης στη χώρα μας βρίσκεται σε αρμονία και με τους στόχους της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη βελτίωση της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας των συστημάτων εκπαίδευσης και αντανακλά μια συγκεκριμένη πρόταση προσαρμοσμένη στις ιδιαιτερότητες της χώρας μας.

Υπόθεση II. Επιδράσεις της ΕΕ οι οποίες εντοπίστηκαν στη δημιουργία των νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών (ΑΠΣ) των μαθημάτων Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης καθώς και στη συγγραφή των αντίστοιχων σχολικών εγχειριδίων, όσον αφορά την παρουσίαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των θεσμών, των πολιτικών αλλά και των διαστάσεων αυτής.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η προοπτική της συνεργασίας των κρατών-μελών της ΕΕ στον τομέα της εκπαίδευσης συνδέθηκε άμεσα με την ενίσχυση της ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση και την εισαγωγή της στα σχολικά προγράμματα και ειδικότερα στο παιδαγωγικό και διδακτικό υλικό³. Στο τέλος της δεκαετίας του 1990 η διαδικασία για την οικοδόμηση της 'Ευρώπης της γνώσης' συνδέθηκε με κρίσιμα ερωτήματα για την πολιτική, την οικονομική, την κοινωνική και την πολιτισμική διάσταση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Παράλληλα, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη 'γνώση για την Ευρώπη' μέσα από τη μετάδοση γνώσεων, την ανάπτυξη ικανοτήτων και την καλλιέργεια στάσεων και αξιών του ευρωπαϊκού πολιτισμού στους μαθητές. Ειδικότερα, προτάθηκαν

³ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, Συμπεράσματα του Συμβουλίου των Υπουργών Παιδείας της 6-10-1989 για την κοινοτική συνεργασία και πολιτική στον τομέα της εκπαίδευσης με την προοπτική του 1993, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική (1988-1989)*, συμπλήρωμα της 3^{ης} έκδοσης, Λουξεμβούργο, 1989, σσ. 101-102. Έκθεση του Βέλγου Pierre Vanbergen με τίτλο 'Enhanced treatment of the European dimension in Education'. Βλ. VANBERGEN, P., *Educational treatment of the European dimension in Education*, report, V/751/88-EN, Brussels, 1986.

και υλοποιήθηκαν μέτρα και δράσεις για την ενίσχυση της ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση καθώς η εκπαίδευση αποτελεί τον βασικό διαμεσολαβητικό θεσμό για τη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής συνείδησης και τη συγκρότηση της «ευρωπαϊκής ταυτότητας». Στο πλαίσιο της Στρατηγικής της Λισαβόνας (2000), ο κοινοτικός εκπαιδευτικός λόγος εμπλουτίστηκε και η εκπαιδευτική πολιτική της ΕΕ συνδέθηκε με την προώθηση των σύγχρονων «πολιτικών της γνώσης».

Για τη διερεύνηση της δεύτερης υπόθεσης της έρευνας επιχειρήθηκε η μελέτη των σχέσεων ανάμεσα στη «γνώση για την Ευρώπη» και στις «πολιτικές της γνώσης» που αναπτύχθηκαν στο ευρύτερο πλαίσιο της διαδικασίας εκσυγχρονισμού της ελληνικής Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατά την περίοδο 1993-2006. Συγκεκριμένα, δόθηκε έμφαση στη μελέτη των επιδράσεων της ΕΕ στη μεταρρύθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών και στο περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων και ειδικότερα στη διερεύνηση της εισαγωγής της θεματικής ενότητας για την ΕΕ, τους θεσμούς και τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα εγχειρίδια των Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Από τη μελέτη του ΕΠΠΣ, του ΔΕΠΠΣ, και των ΑΠΣ των μαθημάτων των Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που υλοποιήθηκε για τις ανάγκες της έρευνας⁴, όσον αφορά την εισαγωγή της ΕΕ διαπιστώθηκαν τα ακόλουθα:

I. Στο Γυμνάσιο και στο Γενικό Λύκειο :

- Η ΕΕ δεν προβλέπεται ως μάθημα στο Ωρολόγιο Πρόγραμμα, δεν έχουν συνταχθεί ΑΠΣ που να αφορούν αποκλειστικά την ΕΕ και ως εκ τούτου η ΕΕ δεν διδάσκεται ως αυτόνομο μάθημα.

- Δεν έχουν συγγραφεί σχολικά εγχειρίδια για την ΕΕ

- Η ΕΕ (η έννοια, οι θεσμοί, οι πολιτικές και οι διαστάσεις της) προσεγγίζεται και διδάσκεται στους μαθητές στο πλαίσιο άλλων γνωστικών αντικειμένων και μαθημάτων. Ειδικότερα, διδάσκεται κυρίως στο πλαίσιο των μαθημάτων των Κοινωνικών Σπουδών, των οποίων αποτελεί τμήμα των ΑΠΣ και μέρος του περιεχομένου των αντίστοιχων σχολικών εγχειριδίων⁵.

⁴ Για το διάστημα από το 1993 έως το 2006.

⁵ “Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή” (Γ’ Γυμνασίου), “Αρχές Οικονομίας” (Α’ Γενικού Λυκείου), «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς», (Β’ Γενικού Λυκείου), «Ο Ευρωπαϊκός Πολιτισμός και οι ρίζες του» (Α’ Τάξη Γενικού Λυκείου - μάθημα επιλογής).

II. Στην Τεχνική Επαγγελματική Εκπαίδευση, η ΕΕ διδάσκεται ως αυτόνομο γνωστικό αντικείμενο μόνο στην ειδικότητα «Υπαλλήλων Οικονομικών Υπηρεσιών» του Τομέα Οικονομίας και Διοίκησης από το έτος 2000, οπότε εισήχθη ως μάθημα με τον τίτλο: «Όργανα, Θεσμοί και οικονομική λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης».

Αν και από το 2000 διαμορφώθηκαν νέα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών από το Π.Ι. για το μάθημα αυτό, ωστόσο δεν έγινε συγγραφή και νέων αντίστοιχων εγχειριδίων⁶.

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τη μελέτη της θεματικής ενότητας για την ΕΕ και συγκεκριμένα την έκταση και τη θέση της στα σχολικά εγχειρίδια, το περιεχόμενο της θεματικής αυτής ενότητας καθώς και τις ερμηνευτικές λέξεις- έννοιες κλειδιά που αφορούν τις διαστάσεις της ΕΕ. Καταγράφονται τα πορίσματα της έρευνας που αφορούν τις τυχόν επαναλήψεις και επικαλύψεις που παρατηρηθήκαν στα Προγράμματα Σπουδών αναφορικά με τα ζητήματα που εξετάζονται στη θεματική ενότητα για την ΕΕ και τέλος, παρουσιάζονται στοιχεία που σχετίζονται με την παιδαγωγική και διδακτική προσέγγιση των θεμάτων της ΕΕ. στα σχολικά εγχειρίδια.

A. Η έκταση και η θέση της θεματικής ενότητας για την ΕΕ στο σύνολο του περιεχομένου ενός εκάστου σχολικού εγχειριδίου των Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

A 1. Η έκταση

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 η «γνώση για την Ευρώπη» και ειδικότερα η γνώση για την ΕΕ έχει ενταχθεί ως διακριτή θεματική διδακτική ενότητα στο περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων των Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Κατά τη διάρκεια της περιόδου από το 1993 έως το 2006 η έκταση και το περιεχόμενο της ενότητας αυτής για την ΕΕ αυξανόταν σταδιακά σε κάθε νέα έκδοση των εγχειριδίων των Κ.Σ της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, από την ανάλυση που έγινε στο περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων των Κ.Σ., ως προς την έκταση που καταλαμβάνει η θεματική διδακτική ενότητα για την ΕΕ, κατά μάθημα, προκύπτει ότι:

⁶ Υπουργική Απόφαση Γ2/2686/20.7.2000 «Ωρολόγια Προγράμματα και Προγράμματα Σπουδών των Τεχνικών Επαγγελματικών Εκπαιδευτηρίων (ΤΕΕ)» (ΦΕΚ 1022/11.8.2000) και Υπουργική Απόφαση 143936/Γ2/16-12-2004.

- Μάθημα: «*Αρχές Οικονομίας*», Α΄ Γενικού Λυκείου

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ	ΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	ΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΕΤΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	1998	2000
ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ	5,8 %	7.07%

Για το μάθημα «*Αρχές Οικονομίας*» το χρονικό διάστημα από το 1993 έως και το 2006 εκδόθηκαν δύο σχολικά εγχειρίδια (1998, 2000). Από την ανάλυση περιεχομένου προέκυψε ότι και στα δύο εγχειρίδια εντάσσεται διακριτή θεματική ενότητα για την ΕΕ με μικρή αύξηση ως προς την έκταση του περιεχομένου να παρουσιάζει το δεύτερο εγχειρίδιο (ποσοστό 7.07% στην έκδοση 2000, σε σχέση με το ποσοστό 5,8 % στο εγχειρίδιο έκδοσης 1998).

- Μάθημα: «*Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*», Γ΄ Γυμνασίου

ΤΙΤΛΟΣ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΔΗ- ΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ
ΕΤΟΣ ΕΚΔΟ- ΣΗΣ	Πριν από το 1993	1998	2001	2006
ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗ- ΤΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ (στο σύνολο του περιεχομένου του σχ. εγχειριδίου)	3,6 %	10%	6,7 %	9,27%

Για το μάθημα «*Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*» το χρονικό διάστημα από το 1993 έως το 2001 εκδόθηκαν τρία σχολικά εγχειρίδια (1998, 2001, 2006). Από την ανάλυση περιεχομένου προέκυψε ότι και στα τρία εγχειρίδια εντάσσεται διακριτή θεματική ενότητα για την Ευρωπαϊκή Ένωση, η έκταση της οποίας κυμαίνεται περίπου στο 10% τόσο στην έκδοση του 1998 όσο και στην έκδοση του 2006. Το συγκεκριμένο εγχειρίδιο (εκδ.2006) γράφτηκε σύμφωνα με τις αρχές του ΔΕΠΠΣ.

- Μάθημα: «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς», Β΄ Γενικού Λυκείου.

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ	ΑΡΧΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ	ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΘΕΣΜΟΥΣ	ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΘΕΣΜΟΥΣ
ΕΤΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	1998	1999	2000
ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ	5,35%	3,3 %	10,8 %

Για το μάθημα «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς» το χρονικό διάστημα από το 1993 έως το 2006 εκδόθηκαν τρία σχολικά εγχειρίδια (1998, 1999, 2000). Από την ανάλυση περιεχομένου προέκυψε ότι και στα τρία εγχειρίδια εντάσσεται διακριτή θεματική διδακτική ενότητα για την ΕΕ, στην οποία παρατηρήθηκε αύξηση της έκτασής της από το 5,35%, στο εγχειρίδιο έκδοσης 1998, σε 10,8 % στο εγχειρίδιο που εκδόθηκε το 2000.

- Μάθημα επιλογής: «Οι ρίζες του Ευρωπαϊκού πολιτισμού, Α΄ Γενικού Λυκείου

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ	Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ
ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΕ	3%

Η συγγραφή του σχολικού εγχειριδίου⁷ έγινε βάσει του Ενιαίου Πλαισίου Προγράμματος Σπουδών και η θεματική διδακτική ενότητα για την ΕΕ εκτείνεται στο 3% της έκτασης του όλου περιεχομένου του σχολικού εγχειριδίου.

Α.2. Η Θέση

Κατά τη διαδικασία ανάλυσης του περιεχομένου των ανωτέρω σχολικών εγχειριδίων διαπιστώνεται ότι ενώ η ΕΕ αποτελεί διακριτή θεματική διδακτική ενότητα, εντάσσεται όμως στις τελευταίες σελίδες των εγχειριδίων⁸. Στον κατωτέρω πίνακα απεικονίζεται η έκταση που καταλαμβάνει η διδακτική θεματική ενότητα που αφορά την ΕΕ καθώς και η θέση της σε σχέση με όλες τις θεματικές ενότητες που αποτελούν το περιεχόμενο ενός εκάστου των σχολικών εγχειριδίων.

⁷ «Ο Ευρωπαϊκός πολιτισμός και οι ρίζες του», εκδ. 1998

⁸ Με εξαίρεση το εγχειρίδιο «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς», εκδ. 2000, όπου η θεματική ενότητα για την ΕΕ βρίσκεται περίπου στο μέσον του (σελ. 74-93) επί συνόλου 246 σελίδων.

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ	ΕΤΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΕ- ΛΙΔΩΝ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΘΕΜΑ- ΤΙΚΩΝ ΕΝΟ- ΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ	ΕΚΤΑΣΗ ΣΕ- ΛΙΔΩΝ ΔΙΔΑ- ΚΤΙΚΗΣ ΕΝΟ- ΤΗΤΑΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΑ ΤΗΝ ΕΕ ΣΤΟ ΕΓ- ΧΕΙΡΙΔΙΟ
Αρχές Οικονομίας	1998	138	131-138
Αρχές Οικονομίας	2000	198	185-198
Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	1998	300	271-300
Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	2001	240	207-222
Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	2006	147	120-131
Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς	1998	183	139-158
Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς	1999	227	183-222
Ο Ευρωπαϊκός πολιτισμός και οι ρίζες του	1998	192	183-187

Σύμφωνα με το ισχύον Ωρολόγιο Πρόγραμμα ο εβδομαδιαίος διδακτικός χρόνος των ανωτέρω μαθημάτων ανέρχεται μόνο σε δύο διδακτικές ώρες. Έχει ερευνηθεί όμως ότι ο συνολικός ετήσιος αριθμός διδακτικών ωρών των μαθημάτων –σε μερικές σχολικές μονάδες- μειώνεται σημαντικά εξ αιτίας μιας σειράς παραγόντων (όπως, η έλλειψη δασκάλων και καθηγητών, η απουσία των εκπαιδευτικών λόγω ασθενειών ή απεργιών, οι εκπαιδευτικές επισκέψεις των μαθητών, η συμμετοχή τους σε εκδηλώσεις και δράσεις, οι τυχόν καταλήψεις των σχολείων, κτλ.), οι οποίοι επιδρούν αρνητικά στη διδακτέα ύλη των σχολικών εγχειριδίων⁹. Αυτό, προφανώς, έχει ως συνέπεια να μην ολοκληρώνεται η διδακτέα ύλη στο πλαίσιο του προγραμματισμένου διδακτικού χρόνου. Ως εκ τούτου, η θεματική διδακτική ενότητα για την ΕΕ μπορεί να μην διδάσκεται από τους εκπαιδευτικούς των σχολικών αυτών μονάδων και οι μαθητές να μην ενημερώνονται για ουσιαστικά ζητήματα που αφορούν την ΕΕ, αφού η ΕΕ δεν αποτελεί γι' αυτούς αντικείμενο διδασκαλίας.

⁹ Βλ. σχ. ΣΙΓΑΝΟΥ, Α., 'Διδακτικός χρόνος και διδακτέα ύλη: Η αναγκαιότητα της επάρκειας του διδακτικού χρόνου', περ. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τχ. 12, 2007, σσ. 101-113. Επίσης, ΣΟΦΟΥ, Ε., 'Αιχμάλωτοι του χρόνου: Η αναγκαιότητα της ευέλικτης χρήσης του χρόνου στη σύγχρονη εκπαίδευση', περ. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 6, 2002, σσ. 223-238.

B. Το περιεχόμενο της θεματικής διδακτικής ενότητας για την ΕΕ στα σχολικά εγχειρίδια των Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας-οι ερμηνευτικές λέξεις-έννοιες κλειδιά, που αφορούν τις διαστάσεις της ΕΕ

Κατά το διάστημα από το 1993 έως το 2006 στα Αναλυτικά Προγράμματα των μαθημάτων των Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και στα αντίστοιχα σχολικά εγχειρίδια εντάχθηκε σταδιακά διακριτή θεματική ενότητα για την ΕΕ. Βασικός σκοπός της ανάλυσης μας στο πλαίσιο της δεύτερης υπόθεσης ήταν να διερευνήσουμε τη «γνώση για την Ευρώπη» στα εν λόγω σχολικά εγχειρίδια και συγκεκριμένα την εισαγωγή της θεματικής διδακτικής ενότητας για την ΕΕ, τον τρόπο παρουσίασης των θεσμών και των πολιτικών της και τους τρόπους διεξαγωγής της διδασκαλία της. Σκοπός μας ήταν επίσης, να καταγράψουμε την παρουσίαση των λέξεων-εννοιών κλειδιών που αφορούν τις διαστάσεις της ΕΕ στα προαναφερθέντα σχολικά εγχειρίδια.

Συγκεκριμένα, από την ανάλυση του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων των Κοινωνικών Σπουδών (1993-2006) παρατηρήθηκε ότι :

- Η θεματική ενότητα για την ΕΕ –ειδικότερα οι θεσμοί και οι βασικές πολιτικές και οι διαστάσεις της (νομική διάσταση και θεσμική συγκρότηση της ΕΕ, οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική)- επικαιροποιείται και, σε γενικές γραμμές, εμπλουτίζεται σε κάθε νέα έκδοση του σχολικού εγχειριδίου του αντίστοιχου μαθήματος.

- Οι ερμηνευτικές λέξεις-έννοιες κλειδιά, όπως προσδιορίστηκαν στο πλαίσιο της έρευνας αναφέρονται ως επί το πλείστον και παρουσιάζονται στα σχολικά εγχειρίδια.

- Οι διαστάσεις της ΕΕ (νομική, θεσμική, οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική) όπως προκύπτουν από τον τίτλο του μαθήματος, δεν αντιστοιχούν πλήρως στο περιεχόμενο της θεματικής ενότητας για την ΕΕ στο αντίστοιχο εγχειρίδιο και συνεπώς δεν αναλύονται, όπως θα αναμενόταν, με επάρκεια. (Ενδεικτικά αναφέρουμε: Η θεματική ενότητα για την ΕΕ τόσο στο ΑΠΣ του μαθήματος: «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς θεσμούς» της Β΄ Λυκείου όσο και στα αντίστοιχα εγχειρίδια δεν περιέχει αποκλειστικά και δεν αναλύει επαρκώς τις ερμηνευτικές λέξεις-έννοιες κλειδιά που αντιστοιχούν στο νομικό-θεσμικό και πολιτικό πεδίο αναφοράς της ΕΕ, όπως θα αναμενόταν από τον τίτλο του μαθήματος).

Αναλυτικότερα, και σύμφωνα με τα ανωτέρω, από την ποιοτική ανάλυση που έγινε στο περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων των ΚΣ, και ειδικότερα στη διδακτική θεματική ενότητα για την ΕΕ διαπιστώθηκαν ανά μάθημα τα εξής:

Μάθημα: «Αρχές Οικονομίας», Α΄ Λυκείου

Και στα δύο σχολικά εγχειρίδια του μαθήματος («Αρχές Οικονομίας», εκδ. 1998, 2000)¹⁰ υπάρχει διακριτή θεματική ενότητα για την Ευρωπαϊκή Ένωση, στην οποία δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην οικονομική λειτουργία και διάσταση της ΕΕ. Οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί για το συγκεκριμένο μάθημα αφορούν κυρίως την οικονομική διάσταση της ΕΕ και αυτές προσεγγίστηκαν, ως επί το πλείστον, και στα δύο σχολικά εγχειρίδια. Επιπλέον, εντάχθηκαν και άλλες γενικές έννοιες που αφορούν το ιστορικό της δημιουργίας της ΕΕ, τα Όργανα της ΕΕ και τις Συνθήκες. Στο πλαίσιο της ανάπτυξης των οικονομικών επιπτώσεων της Ένωσης, οι συγγραφείς κάνουν σαφή τον σκοπό της δημιουργίας μιας ενιαίας εσωτερικής αγοράς και ενημερώνουν τους μαθητές για την ελευθερία διακίνησεως εμπορευμάτων καθώς και την ελευθερία διακίνησης των πολιτών. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται εκ μέρους των συγγραφέων στην οικονομική και νομισματική ένωση (ΟΝΕ) και την ανάγκη δημιουργίας ενός νομίσματος ως βασική προϋπόθεση για τη δημιουργία μιας ενιαίας εσωτερικής αγοράς ενώ οι μαθητές μαθαίνουν για την Ευρωπαϊκή Νομισματική Μονάδα (ΕCΥ). Αναφορά επίσης γίνεται στην ανάγκη της εναρμόνισης των κρατών-μελών και σε άλλους τομείς πολιτικής προκειμένου να επιτευχθεί η δημιουργία ενός ενιαίου οικονομικού και κοινωνικού χώρου. Η ΕΕ παρουσιάζεται στους μαθητές ως «η μεγαλύτερη εμπορική δύναμη του κόσμου».

Στο εγχειρίδιο έκδοσης 2000, η παρουσίαση της ΕΕ, ως προς το περιεχόμενο, παρέμεινε ως επί το πλείστον η ίδια. Ωστόσο, εμπλουτίστηκαν οι αρμοδιότητες των Οργάνων της Ένωσης, προστέθηκε μία υποενότητα για την ΟΝΕ και δόθηκαν επιπλέον στοιχεία για τη Συνθήκη του Άμστερνταμ, για τον ευρωπαίο πολίτη και για την ευρωπαϊκή ενοποίηση.

Μάθημα: «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή».

Στα σχολικά εγχειρίδια του μαθήματος («Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος» και «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή», εκδ. 1998, 2001, 2006)¹¹ υπάρχει διακριτή θεματική ενότητα για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί για το

¹⁰ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α. - ΓΙΑΛΕΡΗΣ, Π. - ΧΑΤΖΗΑΝΔΡΕΟΥ, Α., *Αρχές Οικονομίας*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1998. ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ, Α. - ΓΙΑΛΕΡΗΣ, Π. - ΧΑΤΖΗΑΝΔΡΕΟΥ, Α., ΣΧΙΣΤΟΥ, Ι.-ΤΕΝΤΕΣ, Π., *Αρχές Οικονομίας*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2000.

¹¹ ΠΕΤΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Β. - ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Π.- ΚΑΡΑΛΗΣ, Ι, *Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος*, εκδ. ΟΕΔΒ, έκδοση Θ΄, Αθήνα, 1992. ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α. – ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ, Ε.- ΝΙΝΑ-ΠΑΠΑΡΖΗ, Ε.- ΨΥΧΟΠΑΙΔΗΣ, Κ., *Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1998. ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ-ΡΕΠΠΑ, Α. - ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Ε. - ΜΑΚΡΥΝΙΩΤΗ, Δ. - ΨΥΧΟΠΑΙΔΗΣ, Κ., *Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2001. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Σ.- ΚΟΡΔΟΝΟΥΡΗ, Σ. -ΖΑΦΡΑΝΙΔΟΥ, Α., *Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2006.

συγκεκριμένο μάθημα αφορούν κυρίως στην κοινωνική και πολιτική διάσταση της ΕΕ. Επισημαίνεται όμως, ότι επειδή στη Γ΄ Γυμνασίου οι μαθητές διδάσκονται για πρώτη φορά θέματα που αφορούν την ΕΕ και δεν υπάρχει διακριτό μάθημα για την ΕΕ στο Ωρολόγιο Πρόγραμμα, σύμφωνα με τον σχεδιασμό της έρευνας μας, ορίστηκαν κάποιες επιπλέον έννοιες (π.χ. ιστορικό δημιουργίας της ΕΕ, μέλη, διευρύνσεις της ΕΕ, Θεσμικά Όργανα κτλ.), οι οποίες κρίθηκε αναγκαίο να διδαχθούν, προκειμένου οι μαθητές να αποκτήσουν βασικές γνώσεις για την ΕΕ.

Μέχρι το 1998 στη Γ΄ Γυμνασίου διδασκόταν το εγχειρίδιο «*Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος*», το οποίο είχε εκδοθεί πριν από το 1993 και η παρουσίαση της θεματικής ενότητας για την «Ε.Ο.Κ.» εκτεινόταν μόνο στο 3,6% του συνολικού περιεχομένου του εγχειριδίου. Το εγχειρίδιο αυτό ήταν γραμμένο πριν από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ και διδάχτηκε χωρίς τροποποίηση ή εμπλουτισμό του περιεχομένου του μέχρι την αντικατάστασή του από το εγχειρίδιο «*Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*», εκδ. 1998. Η μη τροποποίηση του εγχειριδίου ως προς το περιεχόμενό του είχε ως αποτέλεσμα σημαντικά γεγονότα, που διαδραματίστηκαν τη χρονική αυτή περίοδο και αφορούσαν την πορεία προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση, όπως η Συνθήκη για την «Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη», η Συνθήκη του Μάαστριχτ και του Άμστερνταμ με τα αποτελέσματά τους, η τέταρτη διεύρυνση της ΕΕ, κτλ. να μην συμπεριλαμβάνονται στο εγχειρίδιο. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ δόθηκε με τη μορφή οδηγίας προς τους εκπαιδευτικούς προκειμένου να αποτελέσει αυτή αντικείμενο διδασκαλίας για τους μαθητές.

Στο εγχειρίδιο «*Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*», εκδ. 1998 η θεματική διδακτική ενότητα για την ΕΕ επικαιροποιείται και εμπλουτίζεται. Όλες οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί, προσεγγίστηκαν. Η Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζεται στο εγχειρίδιο ως ένας νέος ιδιόμορφος θεσμικός πολιτικοκοινωνικός σχηματισμός μιας ομάδας ευρωπαϊκών κρατών, στόχος του οποίου είναι η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Εκτενής πληροφόρηση δίνεται για την «Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη», τα αποτελέσματα της Συνθήκης του Μάαστριχτ, τις κυριότερες αρμοδιότητες των Οργάνων της Ένωσης, τη δομή και τον τρόπο λειτουργίας τους. Επιπλέον με κατανοητό τρόπο παρουσιάζονται τα είδη των νομικών πράξεων, η αρχή της επικουρικότητας, η έννοια του δημοκρατικού ελλείμματος, οι υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των κρατών-μελών καθώς και των ευρωπαίων πολιτών. Έμφαση δίνεται στην πολυπολιτισμική ενότητα της Ευρώπης, στην ανάγκη διαφύλαξης της γλωσσικής και πολιτιστικής πολυμορφίας των λαών της Ευρώπης καθώς και στην έννοια της ευρωπαϊκής ιδέας και ταυτότητας.

Στο εγχειρίδιο «*Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*», εκδ. 2001 οι λέξεις-έννοιες κλειδιά προσεγγίστηκαν. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε την ευρωπαϊκή ιθαγένεια, να εμποδίσουν τα βασικά δικαιώματά και τις υποχρεώσεις τους ως ευρωπαίοι πολίτες, να διακρίνουν τα χαρακτηριστικά της ευρωπαϊκής και εθνικής ταυτότητας και να αιτιολογούν τη δράση και τη συμβολή των Ελλήνων και των άλλων λαών στην ανάπτυξη του παγκόσμιου πολιτισμού. Σημειώνεται ότι τη διακριτή θεματική ενότητα, που αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση στο συγκεκριμένο εγχειρίδιο, μελέτησε και διόρθωσε ο πανεπιστημιακός κ. Μιχάλης Τσινισιζέλης.

Το εγχειρίδιο «*Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*», εκδ. 2006 γράφτηκε σύμφωνα με τους διδακτικούς στόχους που θέτει το ΔΕΠΣ και το Αναλυτικό Πρόγραμμα του μαθήματος. Σύμφωνα με τους στόχους του ΑΠΣ, οι μαθητές επιδιώκεται να μάθουν για την ίδρυση, την εξέλιξη, τα βασικά όργανα, τις βασικές πολιτικές της ΕΕ, να συνειδητοποιήσουν ότι εκτός από Έλληνες είναι και Ευρωπαίοι πολίτες με δικαιώματα και υποχρεώσεις και τέλος να κατανοήσουν ότι η Ελλάδα συμμετέχει στην οικοδόμηση της ΕΕ. Οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί για το συγκεκριμένο μάθημα προσεγγίστηκαν. Επιπλέον, στη θεματική ενότητα για την ΕΕ εντάχθηκαν και άλλες γενικές έννοιες που αφορούν την ευρωπαϊκή ιδέα, την ευρωπαϊκή ταυτότητα, την ευρωπαϊκή ιθαγένεια, την πολυμορφία, τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, το «Σύνταγμα», τα Ευρωπαϊκά προγράμματα, με ιδιαίτερη έμφαση στην ταυτότητα του ευρωπαίου πολίτη και τα δικαιώματα των πολιτών των κρατών-μελών της ΕΕ Στο σχολικό εγχειρίδιο η ΕΕ παρουσιάζεται στους μαθητές ως μια ένωση ευρωπαϊκών κρατών τα οποία με την προσχώρησή τους, δεσμεύονται να συνεργάζονται για τη δημοκρατία, την οικονομική και κοινωνική ευημερία και την ειρήνη.

Μάθημα: «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς»

Στα σχολικά εγχειρίδια του μαθήματος («*Αρχές Πολιτικής Επιστήμης και Στοιχεία του δημοκρατικού πολιτεύματος*», εκδ.1994 και «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς», εκδ. 1998, 1999, 2000)¹² υπάρχει διακριτή θεματική ενότητα για την

¹² ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Μ. – ΠΑΪΖΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Μ. *Αρχές Πολιτικής Επιστήμης και Στοιχεία του δημοκρατικού πολιτεύματος*, ΟΕΔΒ, Έκδοση ΙΑ, Αθήνα, 1994 ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ.- ΜΑΔΥΤΙΝΟΥ, Α.-ΚΟΥΤΣΟΥΜΠΙΝΑΣ, Σ. -ΠΑΝΟΥΣΗΣ, Ι.-ΧΑΡΑΛΑΜΠΗΣ, Δ.. *Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς*, ΟΕΔΒ, Έκδοση Α΄, Αθήνα, 1998. ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΑΚΗΣ, Μ.- ΜΑΔΥΤΙΝΟΥ, Α.-ΚΟΥΤΣΟΥΜΠΙΝΑΣ, Σ. -ΠΑΝΟΥΣΗΣ, Ι.-ΧΑΡΑΛΑΜΠΗΣ, Δ.. *Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς*, ΟΕΔΒ, Έκδοση, Α΄, Αθήνα, 1999. ΒΑΒΟΥΓΙΟΥ, Α.- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ ΓΟΝΑΤΑΣ, Σ. – ΠΑΥΛΑΚΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΑΚΗ, Δ.- ΤΟΠΑΛΗ Κ. *Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς*, ΟΕΔΒ, Έκδοση Α΄, Αθήνα, 2000.

Ευρωπαϊκή Ένωση και οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί για το συγκεκριμένο μάθημα αφορούν κυρίως στην θεσμική, νομική και πολιτική διάσταση της ΕΕ.

Στο πρώτο σχολικό εγχειρίδιο *«Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς»* εκδ. 1998, η ΕΕ παρουσιάζεται ως ένας ξεχωριστός οργανισμός στην ιστορία της ανθρωπότητας, έχουσα χαρακτηριστικά που τη διαφοροποιούν από τις άλλες διεθνείς οργανώσεις και της προσδίδουν πρωτοτυπία και μοναδικότητα. Από τις λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί, δεν προσεγγίστηκαν οι έννοιες που αφορούν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων καθώς και οι πράξεις των κοινοτικών οργάνων, η αρχή της επικουρικότητας, ο ευρωπαίος πολίτης και τα δικαιώματά του. Συμπεριελήφθησαν, στο σχολικό εγχειρίδιο: η ιστορική εξέλιξη της ΕΕ, η πολιτική και η οικονομική της ένωση.

Στο εγχειρίδιο *«Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς»*, εκδ. 1999, η θεματική ενότητα για την ΕΕ είναι ιδιαίτερα εμπλουτισμένη σε σχέση με το εγχειρίδιο της προηγούμενης έκδοσης. Προσεγγίστηκαν όλες σχεδόν οι λέξεις-έννοιες κλειδιά πλην της αρχής της επικουρικότητας. Επιπλέον, προστέθηκαν θέματα που αφορούν την οικονομική και νομισματική ένωση της ΕΕ, την πολιτική ένωση, τη Συνθήκη του Άμστερνταμ.. Έμφαση δίνεται στα δικαιώματα των πολιτών ενώ ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην καταπολέμηση των εξαρτησιογόνων ουσιών καθώς και στην προστασία του περιβάλλοντος.

Το εγχειρίδιο *«Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς»*, έκδ. 2000, συντάχθηκε βάσει Αναλυτικού Προγράμματος, το οποίο προτάθηκε από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο σύμφωνα με τις αρχές του ΕΠΠΣ. Σύμφωνα με το Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος, οι μαθητές/τριες αναμένεται να ενημερωθούν για τα βασικά στοιχεία που συγκροτούν τον ευρωπαϊκό πολιτισμό και την ευρωπαϊκή ιδέα, να μπορούν να διακρίνουν τα βασικά χαρακτηριστικά της ΕΕ, να κατανοήσουν τη δράση και τον ρόλο των οργάνων της ΕΕ, να διακρίνουν τις επιπτώσεις, των αποφάσεων των οργάνων των Ευρωπαϊκών θεσμών, και να ενημερωθούν για την οικονομοπολιτική ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Στη θεματική ενότητα για την ΕΕ προσεγγίστηκαν όλες σχεδόν οι λέξεις κλειδιά πλην της αρχής της επικουρικότητας. Συμπεριελήφθησαν επίσης: η ιστορική εξέλιξη της ΕΕ, η οικονομική και πολιτική ολοκλήρωση, η Ατζέντα 2000.

Μάθημα: «Ο Ευρωπαϊκός Πολιτισμός και οι Ρίζες του»

Το μάθημα με το αντίστοιχο σχολικό εγχειρίδιο *«Ο Ευρωπαϊκός πολιτισμός και οι ρίζες του»*, εκδ. 1998, διδάσκεται ως μάθημα επιλογής. Η συγγραφή του εγχειριδίου έγινε

βάσει του Ενιαίου Πλαισίου Προγράμματος Σπουδών. Στόχος της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρουσιάζεται η δημιουργία ενός ενιαίου και υπερεθνικού πολιτικού οργανισμού, ο οποίος θα σέβεται την προσωπικότητα και τα δικαιώματα των πολιτών και τις πολιτισμικές και εθνικές ιδιαιτερότητες, θα έχει συναινετική βάση, και τέλος θα εκφράζει την πολιτική βούληση των λαών. Λέξεις-έννοιες κλειδιά που γίνονται αντικείμενο επεξεργασίας στη θεματική ενότητα της ΕΕ αποτελούν: η Ευρωπαϊκή ιδέα, οι οικουμενικές αξίες, η ιστορική κληρονομιά, η κοινή πολιτιστική κληρονομιά, η ευρωπαϊκή ταυτότητα, η συνύπαρξη με τον «άλλον», ο σεβασμός στην πολυμορφία, η ευρωπαϊκή ενότητα.

Μάθημα: «Όργανα Θεσμοί και Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης»

Το σχολικό εγχειρίδιο «Όργανα Θεσμοί και Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης», εκδ. 2000 συνεγράφη βάσει Προγράμματος Σπουδών του Π.Ι το οποίο προέβλεπε την οικονομική λειτουργία-διάσταση της ΕΕ και στόχευε στο να αποκτήσουν οι μαθητές των ΤΕΕ, ειδικότητας «Υπαλλήλων Οικονομικών Υπηρεσιών», ένα υπόβαθρο σχετικών γνώσεων. Οι λέξεις-έννοιες κλειδιά που έχουν επιλεγεί έχουν προσεγγιστεί σε ικανό βαθμό από τους συγγραφείς. Έμφαση έχει δοθεί στην Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης η οποία καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος του εγχειριδίου και παρουσιάζεται στο κεφάλαιο για την Ενιαία Εσωτερική Αγορά και στο κεφάλαιο για τα Έσοδα και τις Δαπάνες της Κοινότητας

Α. Στοιχεία παιδαγωγικής και διδακτικής προσέγγισης της θεματικής ενότητας της ΕΕ στα σχολικά εγχειρίδια

Η ποιότητα του σχολικού βιβλίου καθορίζεται από μια σειρά κριτηρίων που αφορούν το περιεχόμενο, την παιδαγωγική προσέγγιση, την οργάνωση του κειμένου, την εικονογράφηση, τις πρακτικές εφαρμογές, τις ασκήσεις και τις ερευνητικές δραστηριότητες που προτείνονται, τα παραδείγματα που περιέχουν κτλ. Στη συγκεκριμένη έρευνα στόχος μας δεν είναι ο έλεγχος της ποιότητας των σχολικών εγχειριδίων των Κοινωνικών Σπουδών αλλά θέματα όπως:

- η εξέταση της οργάνωσης της ύλης των σχολικών αυτών εγχειριδίων όσον αφορά την εισαγωγή της ευρωπαϊκής διάστασης και γενικότερα ζητημάτων για την ΕΕ
- η διερεύνηση του τρόπου εξασφάλισης της συνέχειας –σε θέματα της ΕΕ– ανάμεσα στις βαθμίδες της εκπαίδευσης κυρίως ανάμεσα στις τάξεις του Γυμνασίου και του Λυκείου

- η διαπίστωση της συνάφειας των διδακτικών εγχειριδίων των Κ.Σ. με τα Αναλυτικά Προγράμματα (τους σκοπούς και τους στόχους που θέτουν τα ΑΠΣ, τις διδακτικές μεθόδους που προτείνονται και τις δραστηριότητες που προτείνονται μέσα στην τάξη
- η διαπίστωση της σύνδεσης με την προηγούμενη γνώση-σε θέματα της ευρωπαϊκής διάστασης- με βάση τα ΑΠΣ
- η εξέταση της συσχέτισης του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων των Κ.Σ. – σε θέματα που αφορούν την ΕΕ με τον διαθέσιμο διδακτικό χρόνο στο πρόγραμμα διδασκαλίας
- ο βαθμός πληροφόρησης και ενημέρωσης του μαθητή για τα θέματα της ΕΕ (π.χ. κείμενο, εικόνες, σχεδιαγράμματα, πίνακες, γραφικές παραστάσεις κτλ.)
- ο βαθμός που η θεματική ενότητα για την ΕΕ βοηθάει τον εκπαιδευτικό στην οργάνωση της ύλης και στην υλοποίηση δραστηριοτήτων από τους μαθητές για την ΕΕ
- η δυνατότητα υλοποίησης δραστηριοτήτων εντός της τάξης καθώς και η ανάθεση σχεδίων εργασίας σε ομάδες μαθητών με στόχο την εμπέδωση της παρεχόμενης γνώσης για τον μαθητή σε θέματα της ΕΕ και τη δημιουργία κινήτρων για παραπέρα μελέτη-μάθηση.

Από την ανάλυση του περιεχομένου της θεματικής διδακτικής ενότητας για την ΕΕ στα σχολικά εγχειρίδια και το συμπληρωματικό εκπαιδευτικό προέκυψαν τα παρακάτω συμπεράσματα:

Ι. Από τα μέσα της δεκαετίας του '90 είχε επισημανθεί η ανάγκη για «ανάπτυξη πολυκλαδικού αναλυτικού προγράμματος και για τα δύο επίπεδα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, με έμφαση στον καλύτερο συντονισμό μεταξύ των επιπέδων μέσω της απόσυρσης της περιττής και παρωχημένης ύλης, της εισαγωγής νέων μαθημάτων και ενός ευκρινέστερου προσδιορισμού των εκπαιδευτικών στόχων».¹³

Η διαμόρφωση του Ενιαίου Πλαισίου Προγράμματος Σπουδών αποτέλεσε τον κύριο άξονα της μεταρρύθμισης του 1997 και είχε ως στόχο τη συνοχή της ύλης και την εξά-

¹³ Βλ. ΥΠΕΠΘ, *Επισκόπηση του Ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Έκθεση εμπειρογνομόνων του ΟΟΣΑ*, ΟΕΔΒ, 1995, Αθήνα, σ. 87.

λειψη της αποσπασματικότητας των Προγραμμάτων Σπουδών¹⁴. Η έμφαση στη συνοχή του Περιεχομένου Σπουδών επιδιώχθηκε στη συνέχεια και στο πλαίσιο της μεταρρύθμισης 2001-2005, με την εκπόνηση του Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) και των νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών (ΑΠΣ).

Όσον αφορά τα μαθήματα των Κοινωνικών Σπουδών στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, το διάστημα μεταξύ 1997 και 2006 δημιουργήθηκαν και εκδόθηκαν σχολικά εγχειρίδια, κυρίως στο πλαίσιο του ΕΠΠΣ (π.χ. «Αρχές Οικονομίας», εκδ. 2000), «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή», εκδ. 1998, εκδ. 2001, «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς», εκδ. 1998, 1999, 2000). Στο πλαίσιο του ΔΕΠΠΣ δημιουργήθηκε μόνο το σχολικό εγχειρίδιο «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή, εκδ. 2006.

Όσον αφορά τη διδασκαλία της θεματικής ενότητας για την ΕΕ στους μαθητές της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, η ΕΕ διδάσκεται τόσο στο Γυμνάσιο όσο και στο Γενικό Λύκειο.¹⁵ Από τα αποτελέσματα της ανάλυσης περιεχομένου η οποία πραγματοποιήθηκε στο ΕΠΠΣ, το ΔΕΠΠΣ, τα ΑΠΣ των ανωτέρω μαθημάτων καθώς και στο περιεχόμενο των αντίστοιχων σχολικών εγχειριδίων διαπιστώθηκε ότι υπάρχουν αρκετές επαναλήψεις και επικαλύψεις τόσο στα Προγράμματα Σπουδών όσο και στα σχολικά εγχειρίδια. Συγκεκριμένα, διαπιστώσαμε ότι θέματα και έννοιες που αφορούν την ΕΕ επαναλαμβάνονται σε κάθε μάθημα στα αντίστοιχα εγχειρίδια των τάξεων Γ΄ Γυμνασίου, Α΄ και Β΄ Λυκείου. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι οι μαθητές διδάσκονται έννοιες (όπως η ιστορική εξέλιξη της ΕΕ, τα Όργανα και οι θεσμοί της, οι βασικές Συνθήκες, η νομισματική ενοποίηση κτλ.), στη Γ΄ Γυμνασίου, στο πλαίσιο του μαθήματος «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή», οι οποίες επαναλαμβάνονται στην Α΄ Λυκείου, στο πλαίσιο του μαθήματος «Αρχές Οικονομίας», για να τις διδαχθούν εκ νέου στη Β΄ Λυκείου, στο πλαίσιο του μαθήματος «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς θεσμούς».

¹⁴ Στο πλαίσιο της μεταρρύθμισης 1997-2000 το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο συνέταξε Ε.Π.Π.Σ από το Νηπιαγωγείο έως και το Λύκειο Βλ. σχετικά και ΕΞΑΡΧΑΚΟΣ, Θ., 'Πρόλογος', στο ΥΠΕΠΘ/ΠΙ, *Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (Ε.Π.Π.Σ) για την Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*, Αθήνα, 2000, σ. 7. Σύμφωνα με τον κ Εξαρχάκο, «Το Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (Ε.Π.Π.Σ) περιγράφει τις αρχές, τους γενικούς σκοπούς της εκπαίδευσης, τους ειδικούς σκοπούς και στόχους διδασκαλίας κάθε συγκεκριμένου γνωστικού αντικείμενου για κάθε τάξη και μορφή σχολείου. αναφέρεται στις θεματικές περιοχές και τους άξονες των περιεχομένων».

¹⁵ Μέσω των μαθημάτων: Γ΄ Γυμνασίου: *Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*, Α΄ Λυκείου : *Αρχές Οικονομίας*, Β΄ Λυκείου : *Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς θεσμούς*.

Από τα προηγούμενα καθίσταται σαφές ότι οι μεταρρυθμίσεις του ΕΠΠΣ και του ΔΕΠΣ με στόχο την επίτευξη της συνοχής της ύλης και την εξάλειψη της αποσπασματικότητας στα Προγράμματα Σπουδών, εμφανίζουν αδυναμίες. Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά τη θεματική ενότητα για την ΕΕ παρατηρείται έλλειψη συνοχής στα ΑΠΣ, στον σχεδιασμό καθώς και στη συγγραφή των σχολικών εγχειριδίων των μαθημάτων των Κ.Σ. της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, γεγονός που λειτουργεί ανασταλτικά στην απόκτηση ολοκληρωμένης γνώσης για την ΕΕ από τους μαθητές¹⁶.

II. Η Δομή και η οργάνωση των περιεχομένων των θεμάτων που αφορούν την ΕΕ, η λογική τους σύνδεση και η συνοχή ποικίλει στα σχολικά εγχειρίδια καθώς και στο συμπληρωματικό εκπαιδευτικό των μαθημάτων των Κ.Σ. Σημειώνεται ότι γίνονται βελτιωτικές παρεμβάσεις (π.χ. προοργανωτές, πίνακες, σχεδιαγράμματα, εικόνες, παραθέματα, πηγές, λεξιλόγιο βασικών εννοιών, Ανακεφαλαίωση κτλ.), σε κάθε νέα έκδοση του σχολικού εγχειριδίου του αντίστοιχου μαθήματος. Ο τρόπος γραφής είναι ως επί το πλείστον απλός και προσιτός στους μαθητές. Εξάιρεση, κατά τη γνώμη μας, αποτελεί το εγχειρίδιο «Όργανα Θεσμοί και Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης» για τους μαθητές της Β΄ τάξης της Τεχνικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, στο οποίο το ύφος της γραφής χαρακτηρίζεται πυκνό και δυσνόητο

Ο λόγος είναι κυρίως κειμενικός, περιγραφικός αλλά όχι κριτικός.

Οι ερωτήσεις, οι ασκήσεις και οι δραστηριότητες που αφορούν θέματα για την ΕΕ στα σχολικά εγχειρίδια και στο συνοδευτικό εκπαιδευτικό υλικό αυξάνονται, σε γενικές γραμμές, σε κάθε νέα έκδοση του σχολικού εγχειριδίου του αντίστοιχου μαθήματος. Θεωρείται όμως ότι στοχεύουν κυρίως στην εμπέδωση και στον έλεγχο των γνώσεων των μαθητών χωρίς να ενεργοποιούν τον μαθητή και να προάγουν επαρκώς τη βιωματική μά-

¹⁶ Σύμφωνα με μελετητές, οι επικαλύψεις και η ασυνέχεια που παρουσιάζεται οφείλεται στο ότι την περίοδο 2000-2005, τα ΑΠΣ του Λυκείου βασίστηκαν στον Ν. 2525/97 (Φ.Ε.Κ. 188 Α/23-9-97) και τα Προγράμματα Σπουδών του Λυκείου δεν αποτέλεσαν συνέχεια εκείνων του Γυμνασίου. Βλ. ΒΕΙΚΟΥ, Χ.-ΒΑΡΕΣΗ Ε.-ΠΑΤΟΥΝΑ, Α., 'Παιδαγωγικό πλαίσιο: περιεχόμενο Σπουδών και διδακτική πράξη', στο *Η Ποιότητα στην Εκπαίδευση. Αξιολόγηση των ποιοτικών χαρακτηριστικών του συστήματος πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*, ΥΠΕΠΘ/ΠΙ., Αθήνα, 2008, σσ. 89-196. Επίσης, ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ., 'Πολιτικές της γνώσης και μεταρρυθμίσεις στα προγράμματα σπουδών στην Ελλάδα (1975-2005). Μια κριτική προσέγγιση', στο ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, Δ. (επιμ.), *Μεταπολίτευση και Εκπαιδευτική Πολιτική. Παρελθόν, παρόν, μέλλον*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2007, σσ. 203-246. Επίσης, ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ., "Σχολικά Εγχειρίδια και Πρόγραμμα Σπουδών. 'Αλλαγή παραδείγματος' στις πολιτικές της γνώσης στην ελληνική Πρωτοβάθμια εκπαίδευση (1997-2007)", περ. *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, εκδ. ΕΛ.Ε.Σ.Δ.Ε/ Ε.Σ.ΠΑΙ.Δ.Ε, ΠΤΔΕ Πανεπ. Αθηνών, τ. 13, 2009, σσ.17-53.

θηση. Επίσης, κρίνεται ότι, ως επί το πλείστον, δεν καλλιεργούν επαρκώς την κριτική σκέψη και δεν ενθαρρύνουν την κριτική των πολιτικών της γνώσης. Βέβαια, θα πρέπει να τονίσουμε ότι εξαρτάται από την πρωτοβουλία και τη δημιουργικότητα του εκπαιδευτικού ο τρόπος με τον οποίο θα αξιοποιήσει τις προτεινόμενες, στο σχολικό εγχειρίδιο, δραστηριότητες και θα τις προσαρμόσει κάθε φορά ανάλογα με τις ανάγκες της τάξης. Από την άλλη πλευρά όμως πρέπει να επισημανθεί ότι σε ορισμένα σχολικά εγχειρίδια των Κοινωνικών Σπουδών (Γυμνασίου/Λυκείου) προτείνονται κάποια σχέδια εργασίας με διαθεματική προσέγγιση, τα οποία στοχεύουν στην κάλυψη ευρέως φάσματος ενδιαφερόντων και ικανοτήτων των μαθητών. Αυτά όμως, κατά την κρίση μας, απαιτούν περισσότερο διδακτικό χρόνο, ώστε να εξασφαλιστεί ο σχεδιασμός, η υλοποίησή τους και η εμβάθυνση των μαθητών στα υπό εξέταση ζητήματα. Για τον λόγο αυτόν τα προτεινόμενα σχέδια εργασίας εκτιμούμε ότι δεν μπορούν να υλοποιηθούν με τρόπο γόνιμο λόγω του περιορισμένου διδακτικού χρόνου βάσει του Ωρολογίου Προγράμματος (2 ώρες εβδομαδιαίως).

III. Όσον αφορά την εικονογράφηση της θεματικής ενότητας της ΕΕ αυτή βελτιώνεται και εμπλουτίζεται σχεδόν σε κάθε νέα έκδοση του σχολικού εγχειριδίου του αντίστοιχου μαθήματος. Τέλος, το συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό που συνοδεύει το σχολικό εγχειρίδιο (βιβλίο εκπαιδευτικού, τετράδιο μαθητή, cd-rom), δημιουργείται από το 2000 και εξής όχι όμως για όλα τα σχολικά εγχειρίδια των Κοινωνικών Σπουδών.

Ειδικότερα, για τη διδακτική θεματική ενότητα που αφορά την ΕΕ ανά μάθημα, τα πορίσματα της έρευνας έχουν ως εξής:

Μάθημα: «Αρχές Οικονομίας», Α΄ Λυκείου

Στο εγχειρίδιο «*Αρχές Οικονομίας*» εκδ. 1998, η θεματική ενότητα, για την ΕΕ στερείται ερωτήσεων/ασκήσεων/ δραστηριοτήτων για την εμπέδωση γνώσεων από τους μαθητές. Το συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό «*Αξιολόγηση των μαθητών της Α΄ τάξης του Ενιαίου Λυκείου στο μάθημα Αρχές Οικονομίας*», εισήχθη το σχολικό έτος 1999-2000 και η αξιοποίησή του στηριζόταν αποκλειστικά στη διακριτική ευχέρεια του εκπαιδευτικού. Οι ερωτήσεις που περιείχε το εκπαιδευτικό αυτό υλικό ήταν κυρίως ερωτήσεις ελέγχου γνώσεων και απλής κατανόησης του γνωστικού αντικειμένου. Επίσης, η θεματική ενότητα της ΕΕ στερείται παντελώς σχεδόν εικονογράφησης.

Στο εγχειρίδιο «Αρχές Οικονομίας εκδ. 2000, στο τέλος του κεφαλαίου προστέθηκαν Ανακεφαλαίωση και Λεξιλόγιο Βασικών εννοιών, καθώς επίσης ερωτήσεις και ασκήσεις, οι οποίες αποσκοπούν κυρίως στον έλεγχο γνώσεων χωρίς να επιδιώκεται όμως η απόκτηση δεξιοτήτων ή η διαμόρφωση στάσεων για την ΕΕ εκ μέρους των μαθητών. Το σχολικό αυτό εγχειρίδιο συνοδεύεται από βιβλίο για τον Καθηγητή και τετράδιο Ασκήσεων του μαθητή με ερωτήσεις κλειστού και ανοικτού τύπου. Η εικονογράφηση του είναι βελτιωμένη, παραμένει όμως πολύ περιορισμένη.

Σημειώνεται όμως ότι η χρήση παραδειγμάτων για τις θετικές οικονομικές συνέπειες της ΕΕ και στα δύο εγχειρίδια (εκδ. 1998, 2000) συντελεί στη διαμόρφωση θετικών εντυπώσεων στους μαθητές απέναντι στο εγχείρημα της οικονομικής ενοποίησης.

Μάθημα: «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή»

Στο εγχειρίδιο «*Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος*», εκδ. 1992, απουσιάζουν η Ανακεφαλαίωση, το Λεξιλόγιο Βασικών εννοιών, οι ερωτήσεις και οι δραστηριότητες για τους μαθητές. Σημειώνεται ότι σε σύνολο πέντε σελίδων της θεματικής ενότητας, οι τρεις σελίδες παρουσιάζουν πίνακες και διαγράμματα με στατιστικά κυρίως στοιχεία. Το σχολικό αυτό εγχειρίδιο δεν συνοδεύεται από συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό.

Στο εγχειρίδιο «*Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*», εκδ. 1998 έχει προστεθεί ικανοποιητικός αριθμός ερωτήσεων και ασκήσεων, οι οποίες παρατίθενται στο τέλος της ενότητας, και αποβλέπουν στην κατανόηση και εμπέδωση του γνωστικού αντικειμένου. Προτείνεται επίσης, ανάπτυξη δράσεων/δραστηριοτήτων εντός της τάξης για θέματα που αφορούν τα Όργανα της ΕΕ και τις έννοιες της ευρωπαϊκής ταυτότητας και την πολυμορφία. Το σχολικό αυτό εγχειρίδιο δεν συνοδεύεται από συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό. Η εικονογράφηση είναι πλούσια και ιδιαίτερα υποστηρικτική για τους μαθητές.

Στο εγχειρίδιο «*Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*», εκδ. 2001, οι ερωτήσεις της θεματικής ενότητας είναι περιορισμένες και χαρακτηρίζονται κυρίως ως ερωτήσεις κατανόησης και γνωστικής επεξεργασίας του περιεχομένου. Σε αντίθεση με τα προηγούμενα εγχειρίδια, συνοδεύεται από συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό (Βιβλίο καθηγητή και Τετράδιο μαθητή). Το τετράδιο του μαθητή περιέχει επίσης ερωτήσεις κατανόησης. Καινοτομία στο τετράδιο του μαθητή θα πρέπει να θεωρηθούν οι προτεινόμενες δραστηριότητες. Από την προσεκτική επεξεργασία τους διαπιστώνουμε ότι αυτές αποβλέπουν στην

καλλιέργεια γενικότερων ικανοτήτων, δεξιοτήτων και στάσεων, οι οποίες βοηθούν στην αντιμετώπιση θεμάτων που αφορούν κυρίως την «αποδοχή του διαφορετικού άλλου», τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την καταπολέμηση προκαταλήψεων και στερεοτύπων για τους λαούς και τις μειονοτικές ομάδες. Επίσης, η πρόταση για αξιοποίηση του εποπτικού υλικού που έχει παραχθεί από την ΕΕ καθώς και το πολυμεσικό υποστηρικτικό υλικό αποτελεί νέο τρόπο προσέγγισης της πληροφορίας από τους μαθητές. Το κείμενο του σχολικού εγχειριδίου περιέχει πλούσια εικονογράφηση. Σκοπός της συγγραφής του εγχειριδίου θα μπορούσαμε να επισημάνουμε είναι όχι μόνο ο εμπλουτισμός των θεμάτων που αφορούν την ΕΕ αλλά και να οδηγηθεί ο μαθητής στην αυτόνομη και αυτενεργό μάθηση.

Η συγγραφή του εγχειριδίου, «*Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή*», εκδ. 2006, στηρίχτηκε στους στόχους και τους σκοπούς που ορίζει το ΔΕΠΣ. Το σχολικό εγχειρίδιο εμπλουτίζεται από διαγράμματα, χάρτες αλλά και μεγάλο αριθμό παραθεμάτων, πηγών και σχολίων, υλικό το οποίο δίνει τη δυνατότητα πολλών επιλογών στον εκπαιδευτικό προκειμένου να το αξιοποιήσει κατά τη διδακτική πράξη. Στο συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό (βιβλίο του καθηγητή) προτείνονται σχέδια μαθήματος, εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας, συνθετικές εργασίες-δραστηριότητες που ενισχύουν την εμπλοκή του μαθητή στην ερευνητική διαδικασία και αποβλέπουν στην ενεργοποίηση των κινήτρων της μάθησης. Επίσης, υπάρχει βιβλιογραφία καθώς και κριτήριο αξιολόγησης του μαθητή.

Μάθημα: «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς»

Στα εγχειρίδια «*Αρχές Πολιτικής Επιστήμης και Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος*», εκδ. 1994 και «*Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς*», εκδ. 1998, απουσιάζουν οι ασκήσεις, οι δραστηριότητες και το εικονιστικό υλικό. Τα εγχειρίδια αυτά δεν συνοδεύονται από συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό.

Στο εγχειρίδιο «*Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς*», εκδ. 1999, οι ερωτήσεις για την κατανόηση της ενότητας εστιάζουν στις Συνθήκες της ΕΕ και την οικονομική-νομισματική ένωση. Το εν λόγω εγχειρίδιο δεν συνοδεύεται από συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό. Η εικονογράφηση εξασφαλίζει τη μεγαλύτερη ελκυστικότητα του εγχειριδίου, ενισχύει την πολυτροπικότητά του και οι λεζάντες των φωτογραφιών παρέχουν πλήθος πληροφοριών για αξιοποίηση κατά τη διδακτική διαδικασία.

Στο εγχειρίδιο, «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς», εκδ. 2000 συμπεριλαμβάνονται ερωτήσεις κυρίως γνωστικής επεξεργασίας. Η εικονογράφηση είναι περιορισμένη. Το εγχειρίδιο συνοδεύεται από συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό, το οποίο παρέχει πολλές χρηστικές διευκολύνσεις στους μαθητές για την προσέγγιση των θεμάτων/ζητημάτων που αφορούν την ΕΕ.

Μάθημα: «Όργανα Θεσμοί και Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης»¹⁷

Στο σύνολό του το συγκεκριμένο εγχειρίδιο χαρακτηρίζεται σχετικά δύσκολο για τους μαθητές της επαγγελματικής εκπαίδευσης, παρότι οι συγγραφείς δηλώνουν ότι έχει καταβληθεί μεγάλη προσπάθεια προκειμένου να απαλλαγεί το κείμενο από δυσνόητους όρους ώστε να είναι «περισσότερο κατανοητό από τους μαθητές»¹⁸. Οι ερωτήσεις είναι κυρίως γνωστικού περιεχομένου. Το σχολικό αυτό εγχειρίδιο δεν συνοδεύεται από βιβλίο για τον καθηγητή ή τετράδιο ασκήσεων. Η εικονογράφηση αφορά κυρίως τα όργανα της ΕΕ και η ανάγνωση των σχεδιαγραμμάτων κρίνεται ως επί το πλείστον δύσκολη για τους μαθητές.

Μάθημα: «Οι ρίζες του Ευρωπαϊκού πολιτισμού»

Στο εγχειρίδιο «Ο Ευρωπαϊκός πολιτισμός και οι ρίζες του», εκδ. 1998¹⁹ το κεφάλαιο της ΕΕ περιλαμβάνει μόνο τρεις ερωτήσεις. Το σχολικό εγχειρίδιο δεν συνοδεύεται από εκπαιδευτικό υλικό και η θεματική ενότητα για την ΕΕ στερείται εικονογράφησης.

Ε. Πρόσθετες κριτικές επισημάνσεις

Οι διαδικασίες έγκρισης σχολικών βιβλίων από το κράτος σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες στηρίζονται συνήθως σε εισηγητικές εκθέσεις ειδικών. Επίκεντρο των εκθέσεων αυτών αποτελεί το ερώτημα αν τα υπό κρίση σχολικά βιβλία συμβαδίζουν με τα προγράμματα διδασκαλίας, τους εκπαιδευτικούς νόμους και το Σύνταγμα. Στην Ελλάδα η

¹⁷ ΠΕΤΣΑΣ, Σ., - ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΗΣ, Ν., «Όργανα Θεσμοί και Οικονομική Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης», ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2000.

¹⁸ Σημειώνεται ότι από το 2007 με τη αλλαγή των ΤΕΕ σε ΕΠΑΛ το μάθημα ανήκει στα μη γραπτώς εξεταζόμενα μαθήματα. Οι μαθητές αξιολογούνται καταθέτοντας γραπτή εργασία.

¹⁹ ΛΙΑΚΟΣ, Α.- ΣΜΠΙΛΙΡΗΣ, Γ. - ΓΑΖΗ, Έ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ, Γ. - ΠΕΝΤΑΖΟΥ, Ι. - ΓΑΓΑΝΑΚΗΣ, Κ., *Ο Ευρωπαϊκός Πολιτισμός και οι ρίζες του*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1998.

εξέλιξη της κρατικής έγκρισης διήλθε διάφορες φάσεις με σαφή επικράτηση αυτής του απόλυτου κρατικού ελέγχου²⁰.

Όσον αφορά τη συγγραφή των σχολικών εγχειριδίων των Κοινωνικών Σπουδών, από την διεξαχθείσα έρευνα, διαπιστώθηκε ότι πριν από το 2000 η επιλογή των συγγραφέων έγινε κυρίως με τη διαδικασία της ανάθεσης. Μετά το 2000 τα σχολικά εγχειρίδια της υποχρεωτικής εκπαίδευσης εκπονήθηκαν κατόπιν προκηρύξεως διαγωνισμού. Κατά τη διαδικασία συγγραφής τους αξιολογήθηκαν από εξωτερική επιτροπή κρίσης αποτελούμενη από έναν πανεπιστημιακό με ειδικότητα στο αντικείμενο του εγχειριδίου, έναν Σχολικό Σύμβουλο και έναν εκπαιδευτικό²¹.

Για τα βιβλία που συνεγράφησαν βάσει των αρχών του ΔΕΠΠΣ («Κοινωνική και Πολιτική αγωγή», εκδ. 2006) προβλεπόταν να αναπτυχθεί ένας γόνιμος διάλογος με την εκπαιδευτική κοινότητα στο πλαίσιο της κριτικής αξιολόγησης της μεταρρύθμισης, ο οποίος τελικά δεν πραγματοποιήθηκε. Ο προβληματισμός θα αφορούσε τόσο τη φιλοσοφία και τις βασικές αρχές του Προγράμματος Σπουδών²² όσο και το περιεχόμενο των νέων σχολικών εγχειριδίων²³ και θα είχε στόχο την ανατροφοδότηση και τη βελτίωση αυτών.

Επίσης, δεν πραγματοποιήθηκε πιλοτική εφαρμογή των εγχειριδίων, ώστε να υπάρξει ανατροφοδότηση και βελτίωση και επιπροσθέτως δεν υλοποιήθηκαν διαδικασίες αξιολόγησης της εφαρμογής τους από το Π.Ι., όπως προβλεπόταν στη νομοθεσία του ΔΕΠΣ²⁴.

²⁰ ΞΩΧΕΛΛΗΣ, Π., 'Τα κριτήρια εγκυρότητας, αξιοπιστίας και παιδαγωγικής καταλληλότητας των σχολικών βιβλίων', στο ΒΕΪΚΟΥ, Χ., (συντ.), *Διδακτικό Βιβλίο και Εκπαιδευτικό Υλικό στο Σχολείο: Προβληματισμοί – Δυνατότητες – Προοπτικές*, Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου, 17-19 Φεβρουαρίου 2005, Θεσσαλονίκη, Π.Ι. – Α.Π.Θ, σ.33, σσ. 32-38.

²¹ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ- ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΗ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΑΥΤΟΤΕΛΕΙΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΔΙΑΛΟΓΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑ, *Η Πρόταση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου για τα σχολικά εγχειρίδια*, Αθήνα, 2009, σ.3

²² Βλ. ΓΡΟΛΛΙΟΣ, Γ., 'Έκδοχές του Λόγου περί Παγκοσμιοποίησης και Σύγχρονες Αλλαγές στην Ελληνική Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση' στο Νικολακάκη, Μ. (επιμ.), *Παγκοσμιοποίηση, Τεχνολογία και Παιδεία στη νέα Κοσμοπολη*, Ατραπός, 2004, Αθήνα, σσ. 175-190.

²³ Για τη συμβολή του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου στη σχετική συζήτηση, βλ. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Διδακτικό βιβλίο και εκπαιδευτικό υλικό στο σχολείο : Προβληματισμοί-δυνατότητες-προοπτικές*, Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου, 17-19/2/2005, Θεσ/κη, 2005. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, Ειδικό Αφιέρωμα στη Διαθεματικότητα, *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τ. 7, εκδ. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα, 2002. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, Ειδικό Αφιέρωμα στην Ευέλικτη Ζώνη, *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τ. 6, εκδ. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα, 2002.

²⁴ ΦΕΚ 1366/18-10/2001 και ΦΕΚ 303,304/13-3-2003. Βλ. επίσης ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ., 'Αξιολόγηση των προγραμμάτων σπουδών', περ. *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, τ. 7, 2006, σσ. 93-125.

III. Επιδράσεις που παρατηρήθηκαν στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε θέματα για την Ευρωπαϊκή Ένωση και γενικότερα για την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση.

Σύμφωνα με τον εκπαιδευτικό λόγο και τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο ρόλος των εκπαιδευτικών θεωρείται καθοριστικός στην οικοδόμηση της 'Ευρώπης της γνώσης' και το επάγγελμα του εκπαιδευτικού αποτελεί επάγγελμα διά βίου μάθησης²⁵.

Η βελτίωση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης των εκπαιδευτικών και η ανάπτυξη δεξιοτήτων για την κοινωνία της γνώσης αποτέλεσε βασικό στόχο του «Προγράμματος Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010». Αντίστοιχα και στην Ελλάδα η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών θεωρήθηκε βασική προτεραιότητα για την αναβάθμιση του εκπαιδευτικού μας συστήματος και εντάχθηκε σε επιμέρους έργα και δράσεις των ΕΠΕΑΕΚ.

Από τη μελέτη των κειμένων της εκπαιδευτικής πολιτικής της περιόδου 1993-2006 διαπιστώθηκαν τα ακόλουθα:

1. Από το 1996 έως και το 1999 έγινε προσπάθεια καταγραφής των επιμορφωτικών αναγκών των εκπαιδευτικών και παράλληλα υλοποιήθηκε ποικιλία επιμορφωτικών προγραμμάτων. τα οποία εντάχθηκαν στο ΕΠΕΑΕΚ Ι και ειδικότερα στο Μέτρο 1.3, «Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών και λοιπές υποστηρικτικές ενέργειες», ενέργεια 1.3.α «Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών». Η επιμόρφωση συνδέθηκε με τις ειδικές ανάγκες επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών στο πλαίσιο των πολιτικών της ΕΕ που αφορούσαν την εισαγωγή της Ευρωπαϊκής Διάστασης και της γνώσης για την Ευρώπη στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών. Το θέμα της Ευρωπαϊκής Διάστασης της Εκπαίδευσης, περιελήφθη τόσο στην Εισαγωγική όσο και την Περιοδική Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Οι στόχοι των προσφερομένων προγραμμάτων ήταν κυρίως η ενημέρωση των εκπαιδευτικών και η ευαισθητοποίηση τους σε θέματα της ΕΕ, η συνειδητοποίηση των δεσμών των λαών της Ευρώπης, η συνειδητοποίηση των ωφελειών της εναρμόνισης της εθνικής συνείδησης και της ευρωπαϊκής ταυτότητας και τέλος η ενημέρωση τους για την ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική.

2. Κατά το διάστημα 2000-2005, η βελτίωση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης των εκπαιδευτικών συνδέθηκε άμεσα με τις αλλαγές στα Προγράμματα Σπουδών και την

²⁵ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, *Σχέδιο Συμπερασμάτων του Συμβουλίου και των αντιπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών-μελών συνερχομένων στο πλαίσιο του Συμβουλίου, σχετικά με τη βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών*, Βρυξέλλες, 26 Οκτωβρίου 2007.

αναβάθμιση της ποιότητας του εκπαιδευτικού συστήματος. Ειδικότερα, η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών εντάχθηκε στις δράσεις του ΕΠΕΑΕΚ II, το οποίο υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του Γ΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης για την Ελλάδα.

Η βελτίωση της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών που διδάσκουν τα μαθήματα των Κ.Σ στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση συνδέθηκε με την αναβάθμιση της επιμόρφωσής τους και εντάχθηκε στις πολιτικές της ΕΕ της περιόδου 1996-2006. Συγκεκριμένα, για τις ειδικότητες των εκπαιδευτικών που διδάσκουν τα μαθήματα των Κοινωνικών Σπουδών στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο υλοποίησε *«Ταχύρρυθμο Επιμορφωτικό Πρόγραμμα που αφορά στην Ευρωπαϊκή Ένωση»*. Σκοπός του συγκεκριμένου Προγράμματος, το οποίο υλοποιήθηκε από τον Σεπτέμβριο 2005 έως τον Δεκέμβριο του 2006 ήταν η εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών που διδάσκουν στη Β/θμια εκπαίδευση τις σχετικές με την Ευρωπαϊκή Ένωση ενότητες, σε θέματα/ζητήματα της ΕΕ, ώστε να επιτελούν καλύτερα τα διδακτικά τους καθήκοντα, αλλά και να ευαισθητοποιήσουν τους μαθητές να μετέχουν ενεργά στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι.

Από την έρευνα διαπιστώθηκε ότι το *«Ταχύρρυθμο Επιμορφωτικό Πρόγραμμα που αφορά στην Ευρωπαϊκή Ένωση»*, που υλοποίησε το Π.Ι. αποτέλεσε μια σοβαρή προσπάθεια ενημέρωσης/επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών που διδάσκουν τα μαθήματα των ΚΣ στα βασικά θέματα της ΕΕ στο πλαίσιο του Γ΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης για την Ελλάδα. Η συμμετοχή των εκπαιδευτικών σε αυτό κρίνεται μεγάλη και η επιλογή των επιμορφωτών έγινε βάσει ειδικών προσόντων. Επίσης, το περιεχόμενο των τριών θεματικών ενοτήτων του Ταχύρρυθμου Επιμορφωτικού Προγράμματος. (Ιστορία και αναγκαιότητα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, Δομή και Λειτουργία της ΕΕ, Αρμοδιότητες – Πολιτικές της ΕΕ) σχετίζονται άμεσα με τα θέματα για την ΕΕ που έχουν εισαχθεί στα εγχειρίδια των Κ.Σ. και διδάσκονται στους μαθητές του Γυμνασίου και του Λυκείου. Το επιμορφωτικό φυλλάδιο που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος και διανεμήθη στους επιμορφούμενους κρίνεται σύντομο αλλά περιεκτικό και χρήσιμο.

3. Στο πλαίσιο της Πράξης 2.1.1.στ. «Επιμόρφωση Στελεχών Διοίκησης της Εκπαίδευσης» υλοποιήθηκε από το Π.Ι. πρόγραμμα επιμόρφωσης για τα στελέχη της εκπαίδευσης. Μια από τα θεματικές ενότητες του Προγράμματος αφορούσε την Ευρωπαϊκή Ένωση με ειδικότερο αντικείμενο επιμόρφωσης τις ευρωπαϊκές πολιτικές στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, τις δυνατότητες αξιοποίησης δράσεων και ανάπτυξης

συνεργασιών στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τον σχεδιασμό Επιχειρησιακών Προγραμμάτων, κτλ. Για τις ανάγκες υλοποίησης του συγκεκριμένου Προγράμματος επιμόρφωσης παρήχθη επίσης εξειδικευμένο επιμορφωτικό υλικό.

Η συγκεκριμένη επιμόρφωση αξιολογείται πολύ σημαντική διότι απευθυνόταν σε Στελέχη της εκπαίδευσης, τα οποία αποτελούν «τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στο μακρο-επίπεδο της εκπαιδευτικής πολιτικής και στο μικροεπίπεδο της εκπαιδευτικής πράξης»²⁶. Η διάρκεια όμως της επιμόρφωσης ήταν πάρα πολύ σύντομη (2 ώρες) ενώ το περιεχόμενο της όπως περιγράφεται στο Τ.Δ. του έργου ήταν πολύ μεγάλο. Το επιμορφωτικό φυλλάδιο που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος και διανεμήθη στους επιμορφούμενους κρίνεται περιεκτικό και χρήσιμο διότι παρέχει σύγχρονη, πλούσια και αναγκαία πληροφόρηση.

Από την έρευνα διαπιστώσαμε ορισμένα «αδύναμα» σημεία της επιμόρφωσης αυτής των εκπαιδευτικών, τα οποία καταγράφουμε παρακάτω:

Το «*Ταχύρρυθμο Επιμορφωτικό Πρόγραμμα για στην Ευρωπαϊκή Ένωση*» απευθυνόταν κυρίως σε εκπαιδευτικούς που δίδασκαν, τη χρονική περίοδο (2005), τα μαθήματα των Κοινωνικών Σπουδών στην Δευτεροβάθμια εκπαίδευση και όχι στο σύνολο των εκπαιδευτικών της χώρας. Η θεματολογία του Προγράμματος περιορίστηκε στις απόλυτως απαραίτητες και βασικές γνώσεις που θα έπρεπε να έχει ο διδάσκων για τα θέματα της ΕΕ. Η επιμόρφωση αυτή δεν είχε συνέχεια και κυρίως το «*Ταχύρρυθμο Επιμορφωτικό Πρόγραμμα*» δεν συνδέθηκε με τις πραγματικές ανάγκες των εκπαιδευτικών και τις ιδιαίτερες απαιτήσεις της διδασκαλίας του συγκεκριμένου γνωστικού αντικείμενου.

²⁶ ΓΚΟΒΑΡΗΣ, Χ., - ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ Ι., *Ευρωπαϊκή Ένωση – Πολιτικές στην Εκπαίδευση* ΥΠΕΠΘ/Π.Ι., Αθήνα, 2008.

ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο ‘εκπαιδευτικός λόγος’, ο σχεδιασμός και οι στόχοι των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων στη χώρα μας, ως κράτους μέλους της ΕΕ συνδέθηκαν άμεσα με τον ‘εκπαιδευτικό λόγο’ της Κοινότητας, στο πλαίσιο του εκσυγχρονισμού και της σύγκλισης των εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων. Ο σχεδιασμός της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής συνδέθηκε άμεσα με την Κοινοτική χρηματοδότηση και οι διαδικασίες της υλοποίησης των ΕΠΕΑΕΚ I & II εξαρτήθηκαν από τους Κανονισμούς των Διαρθρωτικών Ταμείων. Παράλληλα, στην πορεία προς την οικοδόμηση της ‘Ευρώπης της Γνώσης’, ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός και οι πολιτικές των μεταρρυθμίσεων, επηρεάστηκαν από τους με τους γενικότερους και ειδικότερους κοινωνικοπολιτικούς και εκπαιδευτικούς οικονομικούς στόχους της ΕΕ.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, οι επιδράσεις της ΕΕ στη διαμόρφωση των πολιτικών της γνώσης του ΥΠΕΠΘ (εκπόνηση του νέου ΕΠΠΣ, του ΔΕΠΣ και των ΑΠΣ), με έμφαση στα Αναλυτικά Προγράμματα και τα σχολικά εγχειρίδια των Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, είναι σαφείς και διακριτές τόσο σε ένα ‘πραγματικό’ όσο και σε ένα ‘συμβολικό επίπεδο’.

Το πρώτο αφορά κυρίως τις ουσιαστικές παρεμβάσεις σε πεδία όπως: αλλαγές στο νομικό και θεσμικό πλαίσιο, κατάρτιση και υλοποίηση εθνικών σχεδίων δράσης, ενσωμάτωση της ΕΕ στο περιεχόμενο των εγχειριδίων με έμφαση στην βελτίωση του γνωστικού τομέα σε θέματα οικονομίας, δικαίου και πολιτικής, εισαγωγή της ευρωπαϊκής διάστασης στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών. Στα περισσότερα Αναλυτικά Προγράμματα των μαθημάτων των Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης καθώς και στα αντίστοιχα σχολικά εγχειρίδια εισήχθη σταδιακά διακριτή θεματική διδακτική ενότητα για την ΕΕ, η οποία διαρκώς επικαιροποιείτο και εμπλουτιζέτο με επιπλέον αναφορές στους θεσμούς και τις βασικές πολιτικές της ΕΕ. Έτσι οι μαθητές διευρύνουν τις γνώσεις τους για βασικά θέματα της ΕΕ όπως, η ιστορική εξέλιξη της ΕΕ οι διευρύνσεις της, οι βασικές Συνθήκες, τα Όργανα της και οι αρμοδιότητες τους, οι θεσμοί και οι πολιτικές της, η οικονομική και νομισματική ένωση, η ανάγκη για πολιτική ενοποίηση, τα δικαιώματα του ευρωπαίου πολίτη, το δημοκρατικό έλλειμμα και οι προοπτικές της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης. Ενώ όμως οι μαθητές «γνωρίζουν» την ‘πραγματικότητα’ της

ΕΕ, τα ισχύοντα δηλαδή σε θεσμικό, νομικό, οικονομικό, πολιτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο στην ΕΕ, στο 'συμβολικό' επίπεδο, το οποίο αναφέρεται στη σταδιακή διαμόρφωση ενός συμβολικού κεφαλαίου και μιας «ευρωπαϊκής προστιθέμενης αξίας» εμφανίζεται ένα έλλειμμα τόσο στους μαθητές όσο και στους εκπαιδευτικούς. Και τούτο διότι η «γνώση για την Ευρώπη» δεν συνοδεύεται από τη διαμόρφωση μιας κριτικής στάσης απέναντι στην «Ευρώπη». Ζητήματα όπως η καλλιέργεια κατάλληλων δεξιοτήτων, η ενίσχυση της ευρωπαϊκής ιδέας και της ευρωπαϊκής ταυτότητας, η υποστήριξη της επικοινωνίας και της συνεργασίας, η κατανόηση της πολυμορφίας και της πολυπολιτισμικότητας, ο σεβασμός στη διαφορετικότητα, η προώθηση της συνύπαρξης και της ανεκτικότητας στους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς εξακολουθούν να παραμένουν βασικά στοιχεία του διακυβεύματος της διδασκαλίας της θεματικής ενότητας για την ΕΕ στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Επιπροσθέτως, θα συμπληρώναμε ότι ο περιγραφικός χαρακτήρας των κειμένων της θεματικής ενότητας για την ΕΕ, η ουδετερότητα στην ανάπτυξη του περιεχομένου των εννοιών, η απουσία ικανού αριθμού δραστηριοτήτων και ασκήσεων δεν υποστηρίζει αποτελεσματικά τον στόχο της ανάπτυξης ενεργών πολιτών και κυρίως τη διαμόρφωση κριτικής στάσης απέναντι στους σκοπούς και τους στόχους της ΕΕ και τη σύγχρονη προοπτική της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και ενοποίησης. Παράλληλα, η βελτίωση της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών αν και συνδέθηκε άμεσα με την αναβάθμιση της επιμόρφωσής τους και εντάχθηκε στις πολιτικές της περιόδου κρίνεται ως ανεπαρκής.

Καταληκτικά επισημαίνουμε ότι η εισαγωγή της ευρωπαϊκής διάστασης στα προγράμματα των Κοινωνικών Σπουδών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αποτέλεσε ένα σύνθετο και πολυσχιδές εγχείρημα με ποικίλες πολιτικές, επιστημονικές και εκπαιδευτικές διαστάσεις και αποτελέσματα. Το τελικό αποτέλεσμα, παρά τις επιμέρους αδυναμίες και ανεπάρκειες, κρίνεται ως θετικό. Η κριτική αξιολόγηση των πολιτικών της γνώσης, η βελτίωση των Προγραμμάτων Σπουδών, η ποιοτική αναβάθμιση των σχολικών εγχειριδίων με σκοπό την ουσιαστική μελέτη και εμβάθυνση μαθητών σε ουσιαστικά ζητήματα της ΕΕ, η ανάγκη συστηματικής επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούν την ΕΕ καταγράφονται, ως μείζονα αιτήματα, η υλοποίηση των οποίων θα συμβάλλει τα μέγιστα και στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής στη χώρα μας.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΑΕ	Ανοιχτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση
ΑΕΔΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση Εκπαιδευτικών - European Association of Teachers
Α.Ε.Ι	Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα
ΑΜΣ	Ανοιχτή Μέθοδος Συντονισμού
ΑΠΣ	Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών
ΑΤΕΙ	Ανώτατο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα
Γ.Δ.	Γενική Διεύθυνση
ΔΕΚ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (πρώην Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων)
ΔΕΠΠΣ	Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών
ΕΓΤΠΕ	Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων
ΕΔΕ	Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΠ	Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη
ΕΚΑΕ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενεργείας
ΕΚΑΧ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα
ΕΚΤ (η)	Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα Κεντρική Τράπεζα
ΕΚΤ (το)	Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
ΕΜΑ	Επιτροπή Μονίμων Αντιπροσώπων-COPERER
ΕΝΙ	Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ταμείο
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΠΑ.Σ	Επαγγελματικές Σχολές
ΕΠΑ.Λ	Επαγγελματικά Λύκεια
ΕΠΕΑΕΚ	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα για την Εκπαίδευση και την Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση
ΕΠΠΣ	Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών
ΕΣΚΤ	Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών
ΕΣΠΑ	Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς
ΕΣΣΔ	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
ΕΤΠΑ	Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης
ΕΦΚ	Ειδικοί Φόροι Κατανάλωσης
ΙΕΚ	Ινστιτούτα Επαγγελματικής Ανάπτυξης

IKY	Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών
ΚΔΑ	Κεντρική Διαχειριστική Αρχή
ΚΕΕ	Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας
ΚΕΠΠΑ	Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική Ασφαλείας
ΚΠΣ	Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης
ΛΠΕ	Λεπτομερές Πρόγραμμα Εργασιών
ΟΕΠΕΚ	Οργανισμός Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών
ΟΕΔΒ	Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων
ΟΚΕ	Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή
ΟΝΕ	Οικονομική και Νομισματική Ενοποίηση
ΟΟΣΑ	Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία κι Ανάπτυξη
ΠΕΚ	Περιφερειακά Επιμορφωτικά Κέντρα
ΠΕΠ	Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα
Π.Ι.	Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
ΠΣ	Προγραμμάτων Σπουδών
ΠΟΕ	Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου
ΣΕ	Σχολικά εγχειρίδια
ΣΕΚ	Σχολή Επαγγελματικής Κατάρτισης
ΣΕΛΔΕ	Σχολή Επιμόρφωσης Λειτουργών Δημοτικής Εκπαίδευσης
ΣΕΛΜΕ	Σχολές Επιμόρφωσης Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης
ΣυνθΑ	Συνθήκη του Άμστερνταμ
ΣυνθΕΕ	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
ΣυνθΕΚ	Συνθήκη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΣυνθΕΟΚ	Συνθήκη ΕΟΚ
ΣυνθΛ	Συνθήκη Λισσαβόνας
Τα.Π.Ε.Π	Ταχύρρυθμα Προαιρετικά Επιμορφωτικά Προγράμματα
ΤΔ	Τεχνικό Δελτίο
ΤΕΕ	Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια
ΤΠΕ	Τεχνολογίες Πληροφοριών και Επικοινωνίας
ΥΠΕΠΘ	Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων
χΚΑΕ	χώρες Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

- ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Α.**, *Μέθοδοι και Τεχνικές Έρευνας στις Επιστήμες της Αγωγής. Ποσοτικές και Ποιοτικές αναλύσεις*, Ιωάννινα, 1997.
- ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ – ΡΕΠΠΑ, ΑΝ.**, “Η κοινωνική και πολιτική αγωγή στο πρόγραμμα του Γυμνασίου”, στο ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α. - ΠΕΤΡΟΝΙΚΟΛΟΣ, Α. (επιμ.), *Παιδεία και Πολίτης*, εκδ. Ατραπός, Αθήνα, 2003.
- ΑΛΑΧΙΩΤΗΣ, Σ.**, “Για ένα σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα”, περ. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών θεμάτων*, τ.7, Αθήνα, Νοέμβριος 2003, σσ. 7-18.
- ΑΛΕΞΑΚΗΣ, Π.**, “Η διαδικασία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης”, στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. & ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές Πολιτικές και Οικονομικές Πολιτικές*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σσ. 381-416.
- ΑΛΕΞΑΚΗΣ, Π.**, “Θεωρία Νομισματικής Ενοποίησης και το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα”, στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. & ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές Πολιτικές και Οικονομικές Πολιτικές*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σσ. 343-382.
- ΑΛΤΟΥΣΕΡ, Α.**, *Ιδεολογία και Ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους, Θέσεις*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1983.
- ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΓΙΑΝΝΑΚΟΥ, Α.**, “Πρόσφατες εξελίξεις του Κοινοτικού Θεσμικού Δικαίου: 18ο Συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Ευρωπαϊκού Δικαίου (F.I.D.E)”, *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, τόμος 19, τχ 1, 1999, σσ. 51-78.
- ΑΝΔΡΕΟΥ, Α.** (επιμ.), *Η Διδακτική της Ιστορίας στην Ελλάδα και η έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2007.
- ΑΝΔΡΕΟΥ, Α. – ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Γ.**, *Οργάνωση και διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος. Θεωρητική προσέγγιση & Ιστορική επισκόπηση*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα, 1990.
- ΑΝΔΡΙΚΟΠΟΥΛΟΥ, Ε.**, *Οι περιφέρειες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η εξέλιξη της περιφερειακής πολιτικής από τη Συνθήκη της Ρώμης έως το Maastricht*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1995.
- ΑΝΘΟΓΑΛΙΔΟΥ, Θ.**, *Ο ρόλος της Εκπαίδευσης στην αναπαραγωγή και εξέλιξη μιας παραδοσιακής κοινωνίας*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1987.
- APPLE, Μ.**, *Ιδεολογία και Αναλυτικά Προγράμματα*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1986.
- APPLE, Μ.**, *Εκπαίδευση και εξουσία*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1993.
- ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Χ.**, “Ειδικά χαρακτηριστικά των σχολικών βιβλίων στα φιλολογικά μαθήματα”, στο ΒΕΙΚΟΥ, Χ. (συντ.), *Διδακτικό Βιβλίο και Εκπαιδευτικό Υλικό στο Σχολείο: Προβληματισμοί-Δυνατότητες-Προοπτικές*. Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου, 17-19 Φεβρουαρίου, 2005, Θεσσαλονίκη, Π.Ι.-Α.Π.Θ., σσ. 56-62.
- ΒΑΚΑΛΙΟΣ, Θ.**, *Θέματα κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1994.
- ΒΑΛΝΤΕΝ, Σ.**, “Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη”, στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. -ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές Πολιτικές και Οικονομικές Πολιτικές*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σσ. 567-615.
- ΒΑΜΒΟΥΚΑΣ, Μ.**, *Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική Έρευνα και Μεθοδολογία*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 1988.
- ΒΑΜΒΟΥΚΑΣ, Μ.Ι., - ΚΑΝΑΚΗΣ, Ι.**, “Γνώσεις και γνώμες μελλοντικών Ελλήνων εκπαιδευτικών για το παρόν και το μέλλον της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, στο 5^ο Διεθνές συνέ-

- δριο της Π.Ε.Ε: *Η εκπαίδευση στην Ενωμένη Ευρώπη*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996, σσ. 247-263.
- BAMBOYKAS, M.I. - ΧΟΥΡΔΑΚΗΣ, Α.Γ.** (επιμ.), *Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη: Τάσεις και Προοπτικές, Πρακτικά του Ζ' Διεθνούς Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδας*, Ρέθυμνο 3-5 Νοεμβρίου 1995, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997.
- BANKS, O.**, *Η Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσ/κη, 1987.
- BECK, U.**, *Τι είναι παγκοσμιοποίηση;* Εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 1999.
- ΒΕΪΚΟΥ, Χ.** (συντ.), *Διδακτικό Βιβλίο και Εκπαιδευτικό Υλικό στο Σχολείο: Προβληματισμοί-Δυνατότητες-Προοπτικές*. Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου, 17-19 Φεβρουαρίου 2005, Θεσσαλονίκη, Π.Ι. – Α.Π.Θ
- ΒΕΪΚΟΥ, Χ. - ΣΙΓΑΝΟΥ, Α. - ΠΑΠΑΣΤΑΜΟΥΛΗ, Ε.**, 'Σύντομη επισκόπηση του παιδαγωγικού πλαισίου του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος', περ. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τ.13, 2007, σσ. 55-68.
- ΒΕΛΤΣΟΣ, Γ.**, *Ο θεσμικός λόγος και η εξουσία*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1997.
- BENIZEΛΟΣ, Ε.**, *Η πρόκληση του Ευρωπαϊκού Συντάγματος*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2003.
- ΒΕΡΓΙΑΗΣ, Δ.**, 'Νεοφιλελεύθερη Εκπαιδευτική Πολιτική και Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών, 2^ο μέρος', περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, Αθήνα, τ. 70, 1993, σσ. 67-73.
- ΒΕΡΓΙΑΗΣ, Δ. - ΥΦΑΝΤΗ, Α.** (επιμ), *Θέματα Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Θεωρητικές Αφετηρίες και Εκπαιδευτικά Προγράμματα για τη βελτίωση του σχολείου*, Ύψιλον, Αθήνα, 2011.
- BERELSON, B.**, *Content Analysis in Communication Research*, Glencoe, The Free Press, 1952. Παρατίθεται στο ΦΙΛΙΑΣ, Β. (επιμ.), *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις Τεχνικές των Κοινωνικών Ερευνών*, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ-ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1996, σ. 196.
- BERNSTEIN, B.**, *Παιδαγωγικοί κώδικες και κοινωνικός έλεγχος*, μτφρ. Σολομών Ι., εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1991.
- BERNSTEIN, B.**, "Παιδαγωγική, Ταυτότητες, Σύνορα: Μιλώντας για μια θεωρία του συμβολικού ελέγχου", περ. *Σύγχρονα Θέματα*, 66, 1998, σσ. 125-134.
- ΒΕΡΧΟΦΣΤΑΝΤ, ΓΚΙ.**, *Οι Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης. Μανιφέστο για μια νέα Ευρώπη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2006.
- BLACKLEDGE, D., - HUNT, B.**, *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2000.
- BORCHART, K.**, *Το αλφαβητάρι του Κοινοτικού Δικαίου*, σειρά: Ευρωπαϊκά κείμενα, περιοδική έκδοση, Λουξεμβούργο, 1994, σσ. 33-34.
- ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ, Κ.**, *Η φιλοσοφία της παιδείας*, Αθήνα, 1980.
- ΒΟΥΚΑΝΟΥ, Μ.**, *Ευρωπαϊκή διάσταση και πρόγραμμα σπουδών: η διερεύνηση της εισαγωγής των ευρωπαϊκών αξιών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση*. Διδακτορική Διατριβή. Παν/ιο Αιγαίου, 2010.
- ΒΡΕΤΤΟΣ, Γ. - ΚΑΨΑΛΗΣ, Α.**, *Αναλυτικά προγράμματα*, εκδ. Art of Text, Θεσσαλονίκη, 1994.
- ΒΩΡΟΣ, Φ.Κ.**, 'Τι μπορεί να σημαίνει ευρωπαϊκή διάσταση της εκπαίδευσης για τους άλλους Ευρωπαίους και για μας; για τους άλλους Ευρωπαίους και από μας;' περ. *Τα Εκπαιδευτικά*, τ. 34-35, 1994, σσ. 241-256.

- ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΥ, Α.**, ‘Τα προαιρετικά επιμορφωτικά προγράμματα για εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης που υλοποιούνται στα ΠΕΚ με χρηματοδότηση από το Β΄ ΚΠΣ’, στο ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ. (επιμ.), *Προαιρετικά Εκπαιδευτικά Προγράμματα στη Σχολική Εκπαίδευση*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2000, σσ. 377-398.
- ΓΕΡΟΓΙΑΝΝΗΣ, Κ.**, *Κοινωνικά και πολιτικά στερεότυπα που προβάλλονται μέσα από τα διδακτικά εγχειρίδια κοινωνικής και πολιτικής αγωγής της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης την περίοδο από το 1976 μέχρι σήμερα*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Πάντειο Παν/ιο Τμήμα Κοινωνιολογίας, 2006.
- ΓΕΩΡΓΙΟΥ-ΝΙΛΣΕΝ, Μ.**, *Η οικογένεια στα αναγνωστικά του δημοτικού*, Κέδρος, Αθήνα, 1980.
- ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, Χ.**, Άρθρο στην εφημερίδα *Η Καθημερινή*, 29/12/1996.
- ΓΙΩΤΗ-ΠΑΠΑΔΑΚΗ, Ο.**, *Ευρωπαϊκή πολιτική ολοκλήρωση και πολιτικές αλληλεγγύης*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2004.
- ΓΚΟΒΑΡΗΣ, Χ. - ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ, Ι.**, *Ευρωπαϊκή Ένωση-Πολιτικές στην Εκπαίδευση*, ΥΠΕΠΘ/Π.Ι., Αθήνα, 2008.
- ΓΚΟΛΙΑΡΗΣ, Χ.**, ‘Οι επιμορφωτικές ανάγκες των εκπαιδευτικών της Α/θμιας εκπαίδευσης’, περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 101, 1998, σσ. 83-88.
- ΓΚΟΤΟΒΟΣ, Θ.**, ‘Η Αναγκαιότητα της επιμόρφωσης και ο ρόλος της στην αποτελεσματικότητα των αλλαγών της εκπαίδευσης’, περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ.9, Αθήνα, 1982, σσ. 28-33.
- ΓΚΟΤΟΒΟΣ, Α.**, *Εκπαίδευση και Ετερότητα. Ζητήματα Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2003.
- ΓΚΟΤΟΒΟΣ, Α. - ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ. - ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Π.** (επιμ.), *Κριτική παιδαγωγική και εκπαιδευτική πράξη*, εκδ. Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα, 1986.
- COHEN, L. - MANION, L.**, *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 1994.
- CRAIB, I.**, *Σύγχρονη Κοινωνική θεωρία. Από τον Πάρσονς στον Χαμπερμας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998
- ΓΟΥΝΑΡΗ, Π. - ΓΡΟΛΛΙΟΣ, Γ.** (επιμ.), *Κριτική Παιδαγωγική*, Gutenberg, Αθήνα, 2011.
- ΓΡΑΒΑΡΗΣ, Δ.Ν. - ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Ν.** (επιμ.), *Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική Πολιτική. Μεταξύ κράτους και αγοράς*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2005.
- ΓΡΟΛΛΙΟΣ, Γ.**, ‘Τα «νέα» ιδεολογικά χαρακτηριστικά της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών και οι κατευθύνσεις της κριτικής’, περ. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, τ.44, 1998, σσ. 44-49.
- ΓΡΟΛΛΙΟΣ, Γ.**, ‘Όψεις της σύγχρονης ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής και παιδαγωγικής’, *Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης*, τ. 56, 2000, σσ. 47-55.
- ΓΡΟΛΛΙΟΣ, Γ.**, *Ιδεολογία Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική πολιτική. Λόγος και πράξη των ευρωπαϊκών προγραμμάτων για την εκπαίδευση*, 3^η εκδ., Gutenberg, Αθήνα, 2005.
- ΓΡΟΛΛΙΟΣ, Γ.**, *Ο Ρ. Freire και το Αναλυτικό Πρόγραμμα*, εκδ. Βάνιας, Θεσ/κη, 2005.
- ΓΡΟΛΛΙΟΣ, Γ.**, *Προοδευτική εκπαίδευση και αναλυτικό πρόγραμμα*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσ/κη, 2011.
- ΓΡΟΛΛΙΟΣ, Γ.**, ‘Εκδοχές του Λόγου περί Παγκοσμιοποίησης και Σύγχρονες Αλλαγές στην Ελληνική Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση’, στο ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗ, Μ. (επιμ.), *Παγκοσμιοποίηση, Τεχνολογία και Παιδεία στη νέα Κοσμοπολη*, Ατραπός, Αθήνα, 2004, σσ. 175-190.
- ΓΡΟΛΛΙΟΣ, Γ. - ΤΖΗΚΑΣ Χ.**, *Ηγεμονία, Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Πολιτική*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2002.

- ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, Π.Δ.**, *Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο*, εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα, 1985.
- ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, Π.Δ.**, *Η Συνθήκη ΕΟΚ και η Συνθήκη του Μάαστριχτ. Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη*, εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1992.
- ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, Π.Δ.**, *Βασικά στοιχεία της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Μια κριτική ανάλυση: Συμπλήρωμα του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου*, εκδ. Α. Σάκκουλας, Αθήνα, 1993.
- ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, Π.Δ.**, *Οι Νέες Ευρωπαϊκές Συνθήκες. Η Συνθήκη του Άμστερνταμ*, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1998.
- ΔΑΜΑΝΑΚΗΣ, Μ.**, 'Η Εκπαίδευση στην «Ενωμένη Ευρώπη». Πολιτικές και παιδαγωγικές διαστάσεις της πολυπολιτισμικότητας και της πολυγλωσσίας', περ. *Τα Εκπαιδευτικά*, τχ. 31-32, 1993, σ. 32-50.
- DELORS, J.**, 'Εκπαίδευση: Η Αναγκαία Ουτοπία', στο *UNESCO. Εκπαίδευση. Ο θησαυρός που κρύβει μέσα της*. Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής για την Εκπαίδευση στον 21ο αιώνα, Gutenberg, Αθήνα, 1999.
- ΔΗΜΑΡΑΣ, Α.**, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, τόμος Α'-Β', εκδ. Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, 1983.
- ΔΗΜΑΡΑΣ, Α.**, 'Μηχανισμοί της αντιμεταρρύθμισης', στο Α' Συνέδριο Παιδείας της Ο.Ι.Ε.Λ.Ε., *Προβλήματα της ελληνικής εκπαίδευσης*, εκδ. Τεκμήριο, Αθήνα, 1980, σσ. 51-54.
- ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ, Γ. - ΜΠΑΛΤΑΣ, Ν. - ΧΑΣΣΙΔ, Ι.**, *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα, 2000.
- ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ, Α.**, 'Η Αρχή της Ισότητας ως θεμέλιο της Κοινωνικής Ευρώπης', στο *Αρχές και Αξίες για την Οικοδόμηση της Ευρώπης. Εισηγήσεις Πανευρωπαϊκού Συνεδρίου της Εκκλησίας της Ελλάδος*, εκδ. Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα, 2003, σσ. 58-62.
- DOTTRENS, R.**, *Παιδαγωγώ και Διδάσκω*, εκδ. Δίπτυχο, Αθήνα, 2000.
- Δ.Ο.Ε.**, 'Τα νέα Αναλυτικά προγράμματα και τα βιβλία', περ. *Επιστημονικό Βήμα Δ.Ο.Ε.*, Δεκέμβριος 1984, Γενάρης/Φλεβάρης 1985, σσ. 16-17.
- ΔΟΥΚΑΣ, Χ. - ΒΑΒΟΥΡΑΚΗ, Α. - ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΥ, Μ. - ΚΑΛΑΝΤΖΙΣ, Μ. - ΚΟΥΤΡΑ, Χ. - ΣΜΥΡΝΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ, Α.**, 'Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών', στο ΒΛΑΧΟΣ, Ι. - ΔΑΓΚΛΗΣ Ι. - ΖΟΥΓΑΝΕΛΗ, Α. (επιμ.), *Η Ποιότητα στην Εκπαίδευση. Έρευνα για την αξιολόγηση ποιοτικών χαρακτηριστικών του συστήματος πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*, ΥΠΕΠΘ/Π.Ι., Αθήνα, 2008, σσ. 357-390.
- Ε.Ε.Κ.**, 'Τα Δικαιώματα του Πολίτη', Αφιέρωμα, *Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, 12/1991, Αθήνα.
- ΕΞΑΡΧΑΚΟΣ, Θ.**, 'Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση. Αναγκαιότητα και Γενικές Αρχές', περ. *Νέα Παιδεία*, τ. 83, Αθήνα, 1997, σσ. 19-34.
- ΕΞΑΡΧΑΚΟΣ, Θ.**, 'Αναβάθμιση της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης', στο ΥΠΕΠΘ/ΠΙ, *Αναβάθμιση Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης*, ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ (6-3-1997), Αθήνα, 1999, σσ. 15-24.
- ΕΞΑΡΧΑΚΟΣ, Θ.**, 'Πρόλογος', στο ΥΠΕΠΘ/ΠΙ, *Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (Ε.Π.Π.Σ) για την Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*, Αθήνα, 2000.
- ΕΠΕΑΕΚ II**, *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα: Εκπαίδευση και Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση 2000-2006, Γ' ΚΠΣ*. Αθήνα, 2001.

- ΕΥΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ, Σ.**, *Ελληνική Εκπαίδευση-20ός αιώνας*, τ.2, 2^η εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999.
- ΕΥΘΥΜΙΟΥ, Π.**, 'Πανηγυρική Συνεδρίαση 69^{ης} Γ.Σ. της ΔΟΕ το 2000', περ. *Διδασκαλικό Βήμα*, Ιούλιος-Αύγουστος, σσ. 64-68.
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ**, *Συλλογή θεσμικών κειμένων της Κοινότητας*, 1950-1982, Λουξεμβούργο, 1983.
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ**, *Σχέδιο Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Λουξεμβούργο, 1984.
- HANS VAN DIJK**, 'Η Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση: Γιατί και Πώς', στο ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΑΚΗ, Π. - ΜΑΚΡΑΚΗΣ, Β., *Ευρώπη και Εκπαίδευση*, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα, 1999, σσ. 102-119.
- HOPF, D.**, - **ΞΩΧΕΛΛΗΣ, Π.**, *Γυμνάσιο και Λύκειο στην Ελλάδα*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003.
- ZAMΠΕΤΑ, Ε.**, *Η Εκπαιδευτική Πολιτική στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, 1974-1989*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1994.
- ΖΑΦΑΡΑΣ, Α.**, 'Η ευρωπαϊκή διάσταση στην αρχική κατάρτιση και συνεχή επιμόρφωση των εκπαιδευτικών', περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ. 68, 1993, σσ. 20-25.
- ΖΕΥΛΑΣ, Π.**, *Η φιλοσοφία της πολιτικής αγωγής στην ελληνική εκπαίδευση (1992-1989): τόμοι Α' και Β*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Πάντειο Παν/ιο Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, 1999.
- ΖΗΓΟΣ, Σ.**, *Η Εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας*, εκδ. Δίπτυχο, Αθήνα, 1988.
- ΖΗΓΟΣ, Σ.**, 'Αξονες της Κοινοτικής Εκπαιδευτικής πολιτικής για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και την Εναρμόνιση της Ελληνικής Εκπαίδευσης', στο *Η ελληνική εκπαίδευση στο Κοινοτικό πλαίσιο*. Ινστιτούτο Παιδαγωγικών Ερευνών Λυκείου Βάσκα, Αθήνα, 1990, σσ. 99-113.
- ΖΜΑΣ, Α.**, *Παγκοσμιοποίηση και Εκπαιδευτική Πολιτική*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2007.
- ΗΛΙΑΔΗΣ, Ν.**, 'Η Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση και το Νέο Εργασιακό και Οικονομικό περιβάλλον', περ. *Τα Εκπαιδευτικά*, τ. 34-35, 1994, σσ. 228-240.
- ΗΛΙΟΥ, Μ.**, *Εκπαιδευτική και κοινωνική δυναμική*, εκδ. Πορεία, Αθήνα, 1984.
- ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ, Έ. - ΒΟΥΚΑΝΟΥ Μ.**, *Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα ως πτυχή της ευρωπαϊκής διάστασης στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών: η περίπτωση των σχολικών εγχειριδίων του μαθήματος των Θρησκευτικών της Γ' και Δ' Δημοτικού*, στο ΚΑΨΑΛΗΣ, Γ. – ΚΑΤΣΙΚΗΣ, Α. (επιμ.), *Πρακτικά του Πανελληνίου Συνεδρίου: Η Πρωτοβάθμια εκπαίδευση και οι προκλήσεις της εποχής μας*, Σχολή Επιστημών Αγωγής, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 17 - 20 Μαΐου 2007, σσ. 677- 686.
- ΘΕΟΦΑΝΙΔΗΣ, Σ.**, *Πώς θα γίνετε καλύτερος Πρωθυπουργός, Υπουργός, Διοικητής*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1989.
- ΘΕΟΦΙΛΙΔΗΣ, Χ.**, *Η Συγγραφή Επιστημονικής Εργασίας Από τη θεωρία στην Πράξη*, Αθήνα, εκδ. Γ. Δαρδανός, 2002.
- ΊΔΡΥΜΑ ΜΕΛΕΤΩΝ ΛΑΜΠΡΑΚΗ**, *Ο Έλληνας εκπαιδευτικός και η Ευρωπαϊκή του διάσταση*, Εκπαιδευτήρια Κωστέα Γείτονα, Αθήνα, 1993.
- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π. Κ.**, *Ο Μετασχηματισμός της ΕΟΚ. Από την Έντολή στην Ενιαία Ευρωπαϊκή πράξη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1988.

- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ.**, *Η Ευρώπη σε αναζήτηση Αρχιτεκτονικής*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1992.
- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ.**, 'Συνθήκη του Μάαστριχτ: Γραφειοκρατικό και ατελές κείμενο συνθήκης που μπορεί όμως να βελτιωθεί', περ. *Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, τ. 14-15, Αθήνα, 1992, σσ. 37-46.
- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ.**, *Η Πόλη και η Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Αναζητώντας μια νέα αριστοτελική προσέγγιση στη διαδικασία της Πολιτικής Ολοκλήρωσης*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1994.
- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ.**, *Ευρωπαϊκή πολιτική Ένωση, Θεωρία- Διαπραγματεύσεις, Θεσμοί και Πολιτικές*, Η συνθήκη του Maastrich και η Ελλάδα, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1995.
- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ.**, *Η Αναθεώρηση της Συνθήκης του Μάαστριχτ*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1995.
- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ.**, *Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελληνικό κράτος. Οι επιπτώσεις από τη συμμετοχή στην ενοποιητική διαδικασία* εκδ Θεμέλιο. Αθήνα, 1998.
- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ.**, *Η Συνθήκη του Άμστερνταμ. Νέο πρότυπο ολοκλήρωσης ή σύμπτωμα αποολοκλήρωσης;* εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1998.
- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ.**, *Θα επιβιώσει η Ευρωπαϊκή Ένωση;* εκδ. Παπαζήση, σειρά: Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική, Αθήνα, 2007.
- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.**, *Η Συνθήκη της Λισσαβόνας, Παρουσίαση, Ανάλυση, Αξιολόγηση*, 2^η εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 2008.
- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.**, *Η απόρριψη της Συνθήκης της Λισσαβόνας*, εφημ. ΤΑ ΝΕΑ, 20/6/2008.
- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ.**, 'Η Διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν-ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.) *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές Πολιτικές και Οικονομικές Πολιτικές*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σσ. 197-201.
- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ.**, 'Περιεχόμενο και αξιολόγηση της Συνθήκης της Νίκαιας' στο ΝΤΑΛΗΣ, Σ. (επιμ), *Από το Άμστερνταμ στη Νίκαια. Η Ευρώπη και η Ελλάδα στη νέα εποχή*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2001, σσ. 210-226.
- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ, Π.Κ.**, *Η Συνθήκη της Νίκαιας και το μέλλον της Ευρώπης*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 2001.
- ΙΩΣΗΦΙΔΗΣ, Θ.**, *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2003.
- ΚΑΖΑΚΟΣ, Π.**, *Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Παρουσίαση και κριτική της οικονομικής ολοκλήρωσης στη Δυτική Ευρώπη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1978.
- ΚΑΖΑΚΟΣ, Π.** (επιμ), '1992' *Η εξέλιξη της εσωτερικής αγοράς στην Ευρώπη και η Ελλάδα*, εκδ. Ιονική Τράπεζα, Αθήνα, 1989.
- ΚΑΖΑΚΟΣ, Π.**, *Η Ολοκλήρωση της Εσωτερικής Αγοράς της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν-ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές Πολιτικές και Οικονομικές Πολιτικές*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σσ. 241-285.
- ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α.**, *Η εκπαιδευτική κρίση στην Ελλάδα και τα παράδοξά της: Μια ιστορική-συγκριτική θεώρηση*, Ανάτυπο εκ των πρακτικών της Ακαδημίας Αθηνών, Τόμος 58, Αθήνα, 1983.

- ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α.**, ‘Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις 1957-1977 : μύθοι και πραγματικότητες’, στο ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α. - ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ., *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα (Προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές)*», Πανελλήνιο Παιδαγωγικό Συνέδριο, εκδ. Ορθόδοξος Ακαδημία Κρήτης, Ρέθυμνο, 1986, σσ. 9-19.
- ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α.**, «Παγκόσμια κρίση στην εκπαίδευση : εννοιολογικές διασαφήσεις και προβληματισμοί», στο ΠΥΡΓΙΩΤΑΚΗΣ, Ι. - ΚΑΝΑΚΗΣ, Ι. (επιμ.), *Παγκόσμια κρίση στην εκπαίδευση*, Μ.Π. Γρηγόρης, Αθήνα, 1992, σσ. 13-42.
- ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α.**, ‘Νεοευρωπαϊκός Εκσυγχρονισμός και Εκπαίδευση : Διαλογισμοί και Πολιτικές στη ‘Φαντασιακή Ευρώπη’», στο ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α. - ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ. (επιμ.), *Ελληνική Εκπαίδευση: Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, εκδ. Σείριος, Αθήνα, 1995, σσ. 550-586.
- ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α. - ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ.**, (επιμ.), *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα (Προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές)*, Πανελλήνιο Παιδαγωγικό Συνέδριο εκδ. Ορθόδοξος Ακαδημία Κρήτης, Ρέθυμνο, 1986.
- ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α. - ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ.** (επιμ.), *Ελληνική εκπαίδευση: Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, εκδ. Σείριος, Αθήνα, 1995
- ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α. - ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ.** (επιμ.), *Ελληνική Εκπαίδευση: Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, εκδ. Σείριος, Αθήνα, 1995.
- ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α. - ΠΕΤΡΟΝΙΚΟΛΟΣ, Α.** (επιμ.), *Παιδεία και Πολίτης*, εκδ. Ατραπός, Αθήνα, 2003.
- ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ, Α.**, ‘Νέες προοπτικές για την Παιδεία στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης’, στο *Ο Έλληνας εκπαιδευτικός και η Ευρωπαϊκή του διάσταση*, Ευρωπαϊκό Εκπαιδευτικό συνέδριο, Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη, Εκπαιδευτήρια Κωστέα Γείτονα, Αθήνα, 1993.
- ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ, Α.**, *Ευρωπαϊκή διάσταση στην παιδεία. Ερευνητική προσέγγιση-προβληματισμοί*, χ.ε. Αθήνα, 1993.
- ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ, Α.**, ‘Νέες εξελίξεις και προοπτικές για την εκπαίδευση στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κριτική Θεώρηση και Συνέπειες για την Ελληνική Παιδεία’, περ. *Παιδαγωγικός λόγος*, τ. 3, 1995.
- ΚΑΛΑΒΡΟΣ, Γ.**, *Παραδόσεις Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Δικαίου, τ.Α’*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1988.
- ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ, Α.**, ‘Η παιδεία και το ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο’, περ. *Το Σύγγραμμα*, 1989, σσ. 579-582.
- ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΑΚΗ, Π. - ΜΑΚΡΑΚΗΣ, Β.**, (επιμ.), *Ευρώπη και Εκπαίδευση*, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα, 1996.
- ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΑΚΗ-ΧΟΥΡΛΑΚΗ, Π. & ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ.**, ‘Η Ευρώπη ως λόγος και ως πολιτισμική αξία: μια πιλοτική έρευνα για τις στάσεις των ελλήνων μαθητών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης απέναντι στην Ευρώπη’, στο 5^ο Διεθνές συνέδριο της Π.Ε.Ε: *Η εκπαίδευση στην Ενωμένη Ευρώπη*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996, σσ. 364-384.
- ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, Π.**, *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1999.
- ΚΑΝΤΑΡΤΣΗ, Ε.**, *Η εικόνα της γυναίκας στα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού: διαχρονική έρευνα από το 1954 μέχρι σήμερα*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1991.

- ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ, Δ.**, 'Προγράμματα-Βιβλία στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση' στο Υ-ΠΕΠΘ/ΠΙ, *Αναβάθμιση Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης*, ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ (6-3-1997), Αθήνα, 1999.
- ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ, Δ.**, 'Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στο πλαίσιο της Κοινωνικής και Πολιτικής Εκπαίδευσης. Επαγγελματισμός, αυτοανάπτυξη και διδακτικές στρατηγικές', στο ΜΠΑΛΙΑΣ, Σ., (επ.), *Ενεργός πολίτης και εκπαίδευση*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2008, σσ. 151-153.
- ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ, Δ.**, *Εκπαίδευση και πολιτική διαπαιδαγώγηση. Γνώση, αξίες, πρακτικές*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004.
- ΚΑΡΑΦΥΛΛΗΣ, Α.**, *Νεοελληνική Εκπαίδευση: Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2002.
- ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ.**, 'Οι προκλήσεις της εποχής μας και η πρόσφατη μεταρρύθμιση στην ελληνική εκπαίδευση', στο ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., *Ιστορικο-συγκριτικές προσεγγίσεις – Historical-comparative Perspectives*, τιμητικός τόμος στον Ανδρέα Μ. Καζαμία, Σειρά Συγκριτική Παιδαγωγική 5, Gutenberg, Αθήνα, 2000, σσ. 435-461.
- ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ.**, 'Η Μεταρρύθμιση «ΑΡΣΕΝΗ». Ιστορική αναφορά στην προετοιμασία της και την πρώτη εφαρμογή της', στο ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., *Επίκαιρα Θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης. Πρακτικά 1^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης Πάτρα, 28-30 Σεπτεμβρίου 2000*, Gutenberg, Αθήνα, 2002, σσ. 25-55.
- ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ.**, 'Η Αναμόρφωση του Αναλυτικού Προγράμματος της Ελληνικής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης κατά την περίοδο 1990-2002: Προσπάθειες και προβλήματα', στο ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Θ. – ΛΑΜΠΡΑΚΗ ΠΑΓΑΝΟΥ, Α. (επιμ), *Πρόγραμμα Σπουδών και Εκπαιδευτικό Έργο στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*, Τμήμα Φ.Π.Ψ, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, 2004, σσ. 21-60.
- ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ.**, "Η Κρίση στην εκπαίδευση και το κίνημα του εκπαιδευτικού νεοσυντηρητισμού", στο *Παιδαγωγικά και Εκπαιδευτικά Ρεύματα από τον 18^ο αιώνα μέχρι σήμερα*, Αυτοέκδοση, Αθήνα, 2006, σσ. 13-161.
- ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ, Κ.**, *Το περιεχόμενο του σοσιαλισμού*, εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1986.
- ΚΑΤΣΙΚΑΣ, Χ., - ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ, Γ. Κ.**, *Η Ανισότητα στην Ελληνική Εκπαίδευση-Η Εξέλιξη των Ευκαιριών Πρόσβασης στην Ελληνική Εκπαίδευση*, (1960-1994), Gutenberg, Αθήνα, 1994.
- ΚΑΤΣΙΚΑΣ, Χ. - ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ, Γ.Κ.**, *Κρίση του Σχολείου και Εκπαιδευτική Πολιτική. Κριτική των εκπαιδευτικών αλλαγών (1990-1997)*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1998.
- ΚΑΤΣΙΚΑΣ, Χ. - ΘΕΡΙΑΝΟΣ, Ν.**, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2004*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2004.
- ΚΑΤΣΙΚΑΣ, Χ., - ΘΕΡΙΑΝΟΣ, Κ.** (επιμ), *Νέα Αναλυτικά Προγράμματα και βιβλία στο σχολείο*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2007.
- ΚΑΤΣΙΛΛΗΣ, Ι.**, "Κοινωνική Αναπαραγωγή και Εκπαίδευση: Ο ρόλος του πολιτισμικού κεφαλαίου", στο ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Ν. - ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ, Ν., *Εκπαίδευση, Κοινωνία και Πολιτική*. Πεδίο, Αθήνα, 2011, σσ. 1047-1065.
- ΚΑΨΑΛΗΣ, Α.**, "Η ευρωπαϊκή διάσταση στα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας Γυμνασίου", στο *Σχολικά Εγχειρίδια Βαλκανικών Χωρών*, Πρακτικά Ημερίδας της Μονάδας Έρευνας Σχολικού Βιβλίου (17 Μαΐου 1994), Φιλοσοφική Σχολή, Τομέας Παιδαγωγικής, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1995, σσ. 77-85.

- ΚΑΨΑΛΗΣ, Α. - ΡΑΜΠΙΔΗΣ, Κ.**, 'Εισαγωγική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών: Εσωτερική αξιολόγηση μιας προσπάθειας', περ. *Εκπαίδευση και Επιστήμη*, 3, 2006, σσ. 257-273.
- ΚΑΨΑΛΗΣ, Γ. - ΚΑΤΣΙΚΗΣ, Α.** (επιμ.), *Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση και οι προκλήσεις της εποχής μας*, Ιωάννινα, 2007.
- ΚΑΨΑΛΗΣ, Α. - ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, Δ.**, *Σχολικά Εγχειρίδια. Θεσμική Εξέλιξη και Σύγχρονη Προβληματική*, εκδ. Έκφραση, Θεσ/κη, 1995
- ΚΕΛΠΑΝΙΔΗΣ, Κ.**, *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης. Θεωρίες και πραγματικότητα*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2002.
- ΚΕΡΑΣΑΡΙΔΗΣ, Γ.**, 'Η εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα και την Ε.Ε. στο χρονικό διάστημα 1972-2002', περ. *Ευκλείδης*, τχ. 58, 2002, σσ. 1-23.
- ΚΕΣΙΔΟΥ, Α.**, 'Έρευνα των Αναλυτικών Προγραμμάτων και Εκπαίδευση για την Ειρήνη: η περίπτωση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης', στο *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου*, Αθήνα 2000, εκδ. Ατραπός, Αθήνα, 2002, σσ. 79-87.
- ΚΕΣΙΔΟΥ, Α.**, Η ευρωπαϊκή διάσταση των αναλυτικών προγραμμάτων και σχολικών βιβλίων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα και στη Βάδη-Βυρτεμβέργη. Το παράδειγμα της Γεωγραφίας, της Πολιτικής Αγωγής, της Ιστορίας και της Λογοτεχνίας, *Σχολή Κοινωνικών Επιστημών της Συμπεριφοράς του Παν/ίου της Χαϊδελβέργης Γερμανία*, 1998.
- ΚΟΝΔΥΛΗΣ, Π.**, *Πλανητική πολιτική μετά τον Ψυχρό πόλεμο*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1993.
- ΚΟΝΤΑΚΟΣ, Α. - ΚΟΝΣΟΛΑΣ, Ε. - ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ, Δ.**, Οι ευρωπαϊκές αξίες στα σχολικά εγχειρίδια στο *Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα. Πρακτικά 1^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου ΠΕΕ*. Αθήνα, Ατραπός, 1998, σσ. 317-324.
- ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΟΛΥΔΩΡΙΔΗ, Μ.**, *Κοινωνιολογική Ανάλυση της Αξιολόγησης και της Επίδοσης*, Gutenberg, Αθήνα, 1995.
- ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ ΠΟΛΥΔΩΡΙΔΗ, Γ.**, *Εκπαιδευτική Πολιτική και Πρακτική*, β' έκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999.
- ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ, Α. - ΥΦΑΝΤΗ, Α. - ΠΕΤΡΟΥΛΑΚΗΣ, Ν.** (επιμ.), *Η Εκπαίδευση στην Ενωμένη Ευρώπη, Πρακτικά 5^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου της ΠΕΕ* 27-29/9/1991, Πάτρα, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996.
- ΚΟΤΖΙΑΣ, Ν.**, 'Το Θεσμικό ζήτημα μετά το Άμστερνταμ', *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, τόμος 18, τεύχος 4, 1998.
- ΚΟΤΖΙΑΣ, Ν.**, *Παγκοσμιοποίηση. Η ιστορική θέση, το μέλλον και η πολιτική σημασία*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2003.
- ΚΟΥΖΕΛΗΣ, Γ.**, *Από τον βιωματικό στον επιστημονικό κόσμο: Ζητήματα κοινωνικής αναπαραγωγής της γνώσης*, Κριτική, Αθήνα, 1991.
- ΚΟΥΛΟΥΜΠΑΡΙΤΣΗ, Α.**, *Η Κατανόηση στο Αναλυτικό Πρόγραμμα στα Σχολικά Βιβλία και στη Διδακτική Πράξη. Συστημική Συσχέτιση και Αξιολόγηση. Εφαρμογές στην Υποχρεωτική Εκπαίδευση*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 2003.
- ΚΟΥΛΟΥΜΠΑΡΙΤΣΗ, Α. - ΜΟΥΡΑΤΙΑΝ, Ζ.**, *Σχέδια Εργασίας στην Πράξη και στην Τάξη: Στόχος-Αξιολόγηση*, Πατάκης, Αθήνα, 2004.
- ΚΟΥΛΟΥΡΗ, Ο.**, "Τα σχέδια εργασίας και το αναδυόμενο πρόγραμμα στα νηπιαγωγεία: Βασικές αρχές και χαρακτηριστικά στοιχεία", περ. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τχ. 6, 2001, σσ. 40-56.

- ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΟΥ, Β. - ΟΡΦΑΝΙΔΗ, Τ.** (επιμ.), *Ο Έλληνας εκπαιδευτικός και η ευρωπαϊκή διάσταση*, Ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό συνέδριο Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη - Εκπαιδευτήρια “Κωστέα - Γείτονα”, Αθήνα, 1994.
- ΚΟΥΣΗΣ, Π.**, ‘Βιβλιογραφική τεκμηρίωση για τη Συνθήκη του Άμστερνταμ’, *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, τόμος 18, τεύχος 4, 1998.
- ΚΟΥΣΗΣ, Π.**, ‘Οι θεσμικές Μεταρρυθμίσεις της Συνθήκης του Άμστερνταμ’, *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, τόμος 18, τεύχος 2, 1998.
- ΚΥΡΙΑΖΗ, Ν.**, *Η Κοινωνιολογική Έρευνα. Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999.
- ΚΥΡΙΑΔΗΣ, Α.**, *Εκπαιδευτική Ανισότητα*, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1996.
- ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Ε.**, *Η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας στα ελληνικά σχολικά βιβλία ιστορίας: Μια κριτική κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση. Διδακτορική διατριβή*, Τομέας Κοινωνικής και Κλινικής Ψυχολογίας Α.Π.Θ, 2000.
- ΚΩΣΤΙΚΑ, Ι.**, *Η Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών. Διερεύνηση Απόψεων και Στάσεων των Στελεχών Εκπαίδευσης*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2004.
- ΛΑΒΔΑΣ, Κ., - ΜΕΝΔΡΙΝΟΥ, Μ.**, *Επιμορφωτικό Φυλλάδιο για εκπαιδευτικούς της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Θέματα Ευρωπαϊκή Ένωσης, στα πλαίσια της Πράξης Ταχύρρυθμο Επιμορφωτικό Πρόγραμμα που αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση*, ΥΠΕΠΘ/Π.Ι., Αθήνα, 2005.
- ΛΑΖΟΣ, Γ.**, *Το Πρόβλημα της Ποιοτικής Έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες. Θεωρία και Πράξη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1998.
- LACLEAU, E.**, *Για την Επανάσταση της Εποχής μας*, (μτφρ Σταυρακάκης, Γ.), εκδ. Νήσος, Αθήνα, 1997.
- ΛΑΜΝΙΑΣ, Κ.**, “Νεότερικότητα. Μορφές λογικής και επιρροές στις διαδικασίες συγκρότησης της σχολικής γνώσης”, περ. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τχ. 29, 1999, σσ. 7-31.
- ΛΑΜΝΙΑΣ, Κ.**, *Κοινωνιολογική θεωρία και εκπαίδευση: Διακριτές προσεγγίσεις*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2002.
- ΛΑΜΝΙΑΣ, Κ.**, ‘Κοινωνιολογική ανάλυση διαφοροποιημένων εκπαιδευτικών πρακτικών’, περ. *Μέντορας*, τχ. 2, Αθήνα, 2002, σσ. 82-102.
- ΛΑΜΝΙΑΣ, Κ.**, ‘Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης: Συγκρότηση-Εξέλιξη-Προοπτικές’ περ. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμος Ι΄, τχ.39, 2004, σσ. 103-139.
- ΛΑΜΠΡΗ-ΔΗΜΑΚΗ, Ι.**, *Προς μια Ελληνική Κοινωνιολογία της παιδείας*, Εθνικό Κέντρο Ερευνών, Τόμος 1 και 2, Αθήνα, 1974.
- ΛΑΜΠΡΗ-ΔΗΜΑΚΗ, Ι.**, *Η Ελληνική κοινωνία στη Φοιτητική Συνείδηση*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1983.
- ΛΑΜΠΡΗ-ΔΗΜΑΚΗ, Ι.**, *Η Κοινωνιολογία και η Μεθοδολογία της*, εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, Κομοτηνή, 1990.
- ΛΑΜΨΑΣ, Π.**, ‘Πώς θα λειτουργεί η ΟΚΕ’, *Το Βήμα*, 29/5/1994.
- LECERF, J.**, *Ιστορία της ευρωπαϊκής ενότητας*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1969.
- LENHART, V.**, Η κρίση στα σχολεία του Τρίτου Κόσμου, στο ΠΥΡΓΙΩΤΑΚΗΣ. Ι.Ε - ΚΑΝΑΚΗΣ, Ι. (επιμ.), *Παγκόσμια κρίση στην εκπαίδευση*, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα, 1992, σσ. 119-140.
- LENK, K.**, *Πολιτική Κοινωνιολογία*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1990.
- ΛΥΔΑΚΗ, Α.**, *Ποιοτικές Μέθοδοι της Κοινωνικής Έρευνας*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2001.

- MALEFO, N.**, 'Εκπαίδευση και Εξουσία σε μια μεταβαλλόμενη Νότια Αφρική. Η Εκπαιδευτική Κρίση', στο ΠΥΡΓΙΩΤΑΚΗΣ Ι. - ΚΑΝΑΚΗΣ Ι. (επιμ), *Παγκόσμια Κρίση στην Εκπαίδευση: Μύθος ή πραγματικότητα;* εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα, 1992, σσ. 159-176.
- ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ, Α.**, *Το 'Σύνταγμα' της Ευρώπης αντιμέτωπο με την εθνική και λαϊκή κυριαρχία*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2004.
- ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν.**, 'Η ευρωπαϊκή εσωτερική αγορά και η δυναμική των περιφερειακών ανισοτήτων', στο ΚΑΖΑΚΟΣ, Π. (επιμ), '1992'. *Η εξέλιξη της εσωτερικής αγοράς στην Ευρώπη και η Ελλάδα*, εκδ. Ιονική Τράπεζα, Αθήνα, 1989, σσ. 335-374.
- ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν.**, 'Η Περιφερειακή πολιτική της ΕΚ', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν.-ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ), *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Θεωρία και πολιτική*, Θεμέλιο, 1999, Αθήνα, σσ.181-210.
- ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ.** (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές Πολιτικές και Οικονομικές Πολιτικές*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999.
- ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν.**, 'Η Περιφερειακή Πολιτική', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν.- ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές Πολιτικές και Οικονομικές Πολιτικές*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σσ. 419-454.
- ΜΑΡΑΝΤΟΣ, Π.**, *Εκπαίδευση και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα, 2001.
- ΜΑΡΔΑΣ, Δ.**, *Από την ΕΟΚ στην Ε.Ε. Από την ολοκλήρωση της Ενιαίας Αγοράς έως την πολιτική ενοποίηση του Ευρωπαϊκού χώρου*, εκδ. Ζυγός, Θεσσαλονίκη, 2005.
- ΜΑΡΙΑΣ, Ν.**, *Για μια Ευρωπαϊκή Ένωση των Πολιτών και της Αλληλεγγύης. Η πορεία προς το Άμστερνταμ*, εκδ. Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 1997.
- ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ, Α.**, *Η εκπαιδευτική πολιτική των Ευρωπαϊκών. Κοινοτήτων και τα Εκπαιδευτικά συστήματα των κρατών-μελών*, αυτοέκδοση, Θεσ/κη, 1990.
- ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Δ.**, 'Τι έδους επιμόρφωση θέλουν οι δάσκαλοι,' *Το Βήμα*, 17.9.2000.
- ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Δ.**, 'Παγκοσμιοποίηση, κοινωνία της γνώσης και διά βίου εκπαίδευση. Οι νέες ορίζουσες του εκπαιδευτικού έργου', περ. *Νέα Παιδεία*, τ.93, Αθήνα, 2000, σσ. 13-26.
- ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Δ.** (επιμ.), *Η Εκπαίδευση απέναντι στις Προκλήσεις του 21^{ου} Αιώνα*, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, 2002.
- ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Δ.**, "Τάσεις' στη διαμόρφωση του Ευρωπαϊκού Χώρου Εκπαίδευσης. Η μεταλλαγή ενός εργαλείου ανάλυσης σε μέσο χειραγώγησης της εκπαιδευτικής πολιτικής", στο ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, Δ. (επιμ.), *Μεταπολίτευση και Εκπαιδευτική Πολιτική: παρελθόν, παρόν, μέλλον*, Πρακτικά Συνεδρίου του Τμήματος Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Μακεδονίας σε συνεργασία με την Περιφερειακή Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 7-8 Οκτωβρίου 2005, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2007, σσ. 301-310.
- ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Δ. - ΑΓΓΕΛΑΚΟΣ Κ. - ΚΩΣΤΑΚΟΣ, Α. - ΜΑΡΚΟΥ, Π. - ΜΠΕΝΕΚΟΥ, Ε. - ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Δ.**, 'Θεσμοθετημένες μορφές επιμόρφωσης: Μελέτη τής πιλοτικής εφαρμογής ταχύρρυθμων προαιρετικών επιμορφωτικών προγραμμάτων σε τρία Π.Ε.Κ. της χώρας κατά το χρονικό διάστημα Οκτ. 1995-Ιουν.1996', περ. *Επιθεώρηση Επιστημονικών και Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τ.1, Αθήνα, 1999, σσ. 7 -32.
- ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ, Η.**, 'Γλωσσικός Εγγραμματισμός και Εκπαιδευτική Πολιτική του ΥΠΕΠΘ: Στόχοι, Όροι, Σχέδιο Δράσης και Ρόλοι Στελεχών Εκπαίδευσης', Πρακτικά Συνε-

- δρίου Π.Ι. «ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ: ΔΡΑΣΕΙΣ – ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ», 19–20 Ιουνίου 2008, Βόλος, σσ. 74-97.
- ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ, Η.**, *Διαθεματικότητα στη Σχολική Γνώση: Εννοιοκεντρική Αναπλαισίωση και Σχέδια Εργασίας*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 2004.
- ΜΠΡΙΝΙΑ, Β.**, *Η Εισαγωγή της Μεθόδου Project στη Διδασκαλία των Οικονομικών Επιστημών*, Gutenberg, Αθήνα, 2007.
- ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ.**, 'Σχολικό Πρόγραμμα και παραπρόγραμμα', περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ.13, 1983, σσ. 135-145.
- ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ.**, 'Οι εξετάσεις ως μηχανισμός παρακυβέρνησης της εκπαίδευσης' στο ΓΚΟΤΟΒΟΣ, Α. - ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ. - ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Π. (επιμ.), *Κριτική παιδαγωγική και εκπαιδευτική πράξη*, εκδ. Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα, 1986, σσ. 189-196.
- ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ.**, 'Η επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών: οι μορφές της και το κοινωνικοπολιτικό τους πλαίσιο', στο ΓΚΟΤΟΒΟΣ, Θ. - ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ.- ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Π. (επιμ.), *Κριτική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Πράξη*, εκδ. Σύγχρονη Εκπαίδευση, Γιάννενα, 1984, σ. 85-103.
- ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ.**, 'Επιτέλους Επιμόρφωση σε Πανεπιστημιακά Επιμορφωτικά Κέντρα (Π.Ε.Κ.)', περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ.72, Αθήνα, 1993, σσ. 11-13.
- ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ.**, 'Επιμόρφωση εκπαιδευτικών στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο: 1. Επιτελικός Ναρκισσισμός', περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ.74, Αθήνα, 1994, σσ. 16-26.
- ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ.**, 'Ομάδες Εργασίας και (για την) επιμόρφωση των εκπαιδευτικών', περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ.77, Αθήνα, 1994, σσ. 13-16.
- ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ.**, 'Σχέδιο Πρότασης για την επιμόρφωση εκπαιδευτικών', περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ.89, Αθήνα, 1996, σσ. 19-26.
- ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ.**, 'Το ελληνικό σχολείο στη δίνη της «ευρωπαϊκής διάστασης»', περ. *Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών*, τεύχος 17, Αθήνα, 1997, σσ. 18-21.
- ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ.**, 'Τους εκπαιδευτικούς και τα μάτια σας', περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ.100, Αθήνα, 1998, σσ. 42-44.
- ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ, Γ.**, 'Ανιχνεύοντας την εκπαιδευτική πολιτική για τον εκπαιδευτικό στα επιχειρησιακά προγράμματα (ΕΠΕΑΕΚ) του Υπουργείου Παιδείας', στο ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ. (επιμ.), *Ο εκπαιδευτικός και η ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2003, σσ. 349-365.
- ΜΑΥΡΟΕΙΔΗΣ, Γ. - ΤΥΠΑΣ Γ.**, 'Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών: Τεχνική και μεθοδολογία επιμορφωτικών σεμιναρίων (σε σχέση με τον Νόμο 1566/85)', περ. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τ.5, Αθήνα, 2001, σσ. 147-154.
- ΜΑΥΡΟΣΚΟΥΦΗΣ, Δ.**, 'Ημερήσιος Τύπος και εκπαιδευτική πολιτική (1976-1998). Η ανατομία ενός πάθους', περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τχ. 128, 2003, σσ. 73-81.
- ΜΕΛΑΣ, Κ.**, *Παγκοσμιοποίηση. Νέα φάση διεθνοποίησης της οικονομίας. Μύθοι και πραγματικότητα*, Εξάντας, Αθήνα, 1999.
- ΜΕΛΕΤΙΑΔΗΣ, Χ.**, "Δάσκαλοι και σχολικά βιβλία κατά το Νεοελληνικό Διαφωτισμό", περ. *Τα Εκπαιδευτικά*, τχ. 29-30, 1993, σσ. 83-91.
- ΜΕΛΕΤΙΑΔΗΣ, Χ.**, "Η πολιτισμική διάσταση της εκπαιδευτικής πολιτικής στην Ελλάδα κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)". Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Τόμος

- "*Η Ελληνική Κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*", ΙΣΚ. Αθήνα, 1994, σσ. 442-456.
- ΜΗΛΛΑΣ, Η.**, *Εικόνες Ελλήνων και Τούρκων. Σχολικά βιβλία, Ιστοριογραφία, λογοτεχνία και εθνικά στερεότυπα*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2001.
- ΜΟΣΧΟΝΑΣ, Α.**, 'Η εκπαιδευτική πολιτική της ΕΕ', στο ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ, Γ. - ΜΠΑΛΤΑΣ, Ν. - ΧΑΣΣΙΔ, Ι. (επιμ.), *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές*, Τόμος Β', εκδ. Σιδέρης, Αθήνα, 2001, σσ. 181-210.
- ΜΟΣΧΟΝΑΣ, Α.**, 'Εκπαιδευτική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές Πολιτικές και Οικονομικές Πολιτικές*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1991, σσ. 181-210.
- ΜΟΥΑΜΕΛΕΤΖΗ, Ε.**, *Η επίδραση του κοινοτικού δικαίου στη δημόσια και ιδιωτική εκπαίδευση στην Ελλάδα*, εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1996.
- ΜΟΥΑΜΕΛΕΤΖΗ, Ε.**, 'Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική - προβλήματα και προοπτικές', περ. *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, τ.2, Αθήνα, 1988, σσ. 271-294.
- ΜΟΥΣΗΣ, Ν.**, *Ευρωπαϊκή Ένωση Δίκαιο-Οικονομία-Πολιτική*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2001.
- ΜΟΥΣΗΣ, Ν.**, *Η κοινωνική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2002.
- ΜΟΥΤΣΙΟΣ, Σ.**, 'Η κρίση της δημοκρατίας» η εκπαιδευτική πολιτική στην Ευρώπη και η αγωγή του πολίτη' περ. *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, τ.10, Απρίλιος, 2008, σσ. 62-94.
- ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ.**, 'Εναλλακτικές μορφές επιμόρφωσης στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα', περ. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, τ.43, Αθήνα, 1997, σσ. 46-54.
- ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ.**, 'Σκέψεις για το 2^ο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης του ΥΠ.Ε.Π.Θ.: Από την αδράνεια στην απορρόφηση και το ζητούμενο των εκπαιδευτικών υποδομών', περ. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, τχ. 40, Αθήνα, 1997, σσ. 16-17.
- ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ.**, 'Μερικές προτάσεις για τα 200 δις της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης', *Επενδυτής*, 8-11-1997.
- ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ.**, 'Το 2^ο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης ίσως μπορεί ακόμα να καρποφορήσει στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Το Παράδειγμα των προγραμμάτων κινητικότητας', περ. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, τχ. 45, Αθήνα, 1998, σσ. 26-30.
- ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ.**, (επιμ.), *Προαιρετικά Εκπαιδευτικά Προγράμματα στη Σχολική Εκπαίδευση*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2000.
- ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ.** (επιμ.), *Ο εκπαιδευτικός και η ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση*, 4ο Ετήσιο Συνέδριο της Μονάδας Μεθοδολογίας και Προγραμμάτων Εκπαίδευσης του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Πατρών, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2003.
- ΜΠΑΛΑΣΚΑΣ, Κ.**, *Εκπαιδευτική Θεωρία και Πολιτική*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 1996.
- ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γ.**, "Εκκληση για ενίσχυση των ανθρωπιστικών γραμμάτων", εφημ. *Το Βήμα*, 6-6-2004.
- ΜΠΑΜΠΟΥΝΗΣ, Χ.**, "Εκπαιδευτική πολιτική, οργανωτική δομή και διοίκηση της εκπαίδευσης στην Ελλάδα κατά την Επαναστατική και καποδιστριακή περίοδο (1821-1832)", στο ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ. (επιμ.), *Πανόραμα Ιστορίας της Εκπαίδευσης. Όψεις και απόψεις: Νεοελληνική εκπαίδευση (1821-2010)*, Gutenberg, Γιώργος και Κ. Δαρδανός, Αθήνα, 2011

- ΜΠΕΛΛΑ, Ζ.,** *Συγκριτική διδασκαλία λογοτεχνικών κειμένων στο Γυμνάσιο και το Λύκειο υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής διάστασης στην Εκπαίδευση, Θεωρία και πράξη, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, ΕΚΠΑ, 1999.*
- ΜΠΕΡΝΙΤΣΑΣ, Π.,** *Δίκαιο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1988.
- ΜΠΙΚΟΣ, Γ.,** *Η πολιτική κουλτούρα που εκφράζουν τα βιβλία της πολιτικής διαπαιδαγώγησης της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης από το 1975 έως το 2004 και η αφομοίωσή τους από τους μαθητές. Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Παν/ιο, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, 2008.*
- ΜΠΟΝΙΑΔΗΣ, Κ. - ΧΟΝΤΟΛΙΔΟΥ, Ε.,** ‘Έρευνα σχολικών εγχειριδίων: Από την ποσοτική Ανάλυση Περιεχομένου σε ποιοτικές μεθόδους ανάλυσης –Το παράδειγμα της Ελλάδας’, στο ΒΑΜΒΟΥΚΑΣ, Μ.Ι. - ΧΟΥΡΔΑΚΗΣ, Α.Γ. (επιμ.), *Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη: Τάσεις και Προοπτικές, Πρακτικά του Ζ’ Διεθνούς Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδας*, Ρέθυμνο 3-5 Νοεμβρίου 1995, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997, σσ. 188-213.
- ΜΠΟΝΙΑΔΗΣ, Κ.,** ‘Τα σύγχρονα προγράμματα διδασκαλίας και σχολικά βιβλία στην Ελλάδα: διαδικασία παραγωγής, μορφή και περιεχόμενο, ‘πραγματικό’ πρόγραμμα, προοπτικές’, περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ.131, 2003, σσ. 25-40.
- ΜΠΟΝΙΑΔΗΣ, Κ.,** *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004.
- ΜΠΟΝΤΙΛΑ, Μ.,** ‘Ο ρόλος του σχολικού εγχειριδίου μέσα από τη διερεύνηση δύο παράλληλων αλλά αντίρροπων εκπαιδευτικών συστημάτων’, στο ΠΑΠΑΣ, Α. - ΤΣΙΠΛΗΤΑΡΗΣ, Α. - ΠΕΤΡΟΥΛΑΚΗΣ, Ν. - ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ, Σ. - ΧΑΡΗΣ Κ. -ΖΟΥΚΗΣ, Ν. (επιμ.), *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ, Πρακτικά 2^ο Πανελληνίου Συνεδρίου, Αθήνα 2000*, εκδ. Ατραπός, Αθήνα, 2002, σσ. 88-94.
- ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ.,** *Σύγχρονα Παιδαγωγικά και Εκπαιδευτικά προβλήματα*, Παιδαγωγική σειρά, Gutenberg, Αθήνα, 1989.
- ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ.,** ‘Η Ευρωπαϊκή Διάσταση στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών: Από την θεωρία στην πράξη’, στο ΒΑΜΒΟΥΚΑΣ, Μ.Ι. - ΧΟΥΡΔΑΚΗΣ, Α.Γ. (επιμ.), *Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη: Τάσεις και Προοπτικές, Πρακτικά του Ζ’ Διεθνούς Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδας*, Ρέθυμνο 3-5 Νοεμβρίου 1995, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997, σσ. 533-547.
- ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ.,** *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, τόμος Β’, Μεταρρυθμιστικές προσπάθειες 1959-1964-1976/77-1985*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1999.
- ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ.,** *Ιστορικο-συγκριτικές προσεγγίσεις –Historical-comparative Perspectives*, τιμητικός τόμος στον Ανδρέα Μ. Καζαμιά, Σειρά Συγκριτική Παιδαγωγική 5, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2000.
- ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ.,** ‘Επίκαιρα Θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης. Πρακτικά 1^ο Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης Πάτρα, 28-30 Σεπτεμβρίου 2000’, Gutenberg, Αθήνα, 2002.
- ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ.,** *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα: Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Γενική και Τεχνικοεπαγγελματική Εκπαίδευση, Τ.2, 3^η έκδοση*, Gutenberg, Αθήνα, 2002.

- ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ.**, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985). Εξαρτημένη ανάπτυξη*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2002.
- ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ.**, ‘Παγκοσμιοποίηση και εκπαίδευση: η υποταγή της εκπαίδευσης στην οικονομία της αγοράς’, στο ΓΡΑΒΑΡΗΣ, Δ. – ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Ν. (επιμ.), *Εκπαίδευση και εκπαιδευτική πολιτική μεταξύ κράτους και αγοράς*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 1995.
- ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ. – ΚΟΥΣΤΟΥΡΑΚΗΣ, Γ. – ΜΠΕΡΔΟΥΣΗ, Ε.**, *Εκπαιδευτική Πολιτική και Συγκριτική Επιχειρηματολογία στο παράδειγμα των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων της γενικής και τεχνικο-επαγγελματικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2001.
- ΜΠΡΙΝΙΑ, Β.**, *Η Εισαγωγή της Μεθόδου Project στη Διδασκαλία των Οικονομικών Επιστημών*, Gutenberg, Αθήνα, 2007.
- ΜΥΛΩΝΑΣ, Θ.**, *Κοινωνική Αναπαραγωγή στο Σχολείο*, Αρμός, Αθήνα, 1991.
- ΜΥΛΩΝΑΣ, Θ.** (επιμ.), *Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης*, (Α΄ Πανελλήνιο Συνέδριο), Αχαϊκές Εκδόσεις, Πάτρα, 1997.
- ΜΥΛΩΝΑΣ, Θ.**, ‘Εισαγωγή’, περ. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμος Ι, τεύχος 39, 2004, σσ. 7-11.
- ΜΩΡΑΪΤΗΣ, Γ.**, ‘Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα’, περ. *Θέματα παιδείας*, τχ. 10-11, 2002, σσ. 90-114.
- ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗ, Μ.**, ‘Διερεύνηση των προϋποθέσεων για μια αποτελεσματική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών’, περ. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τ.8, Αθήνα, 2003, σσ. 5-19.
- ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗ, Μ.** (επιμ.), *Παγκοσμιοποίηση, Τεχνολογία και Παιδεία στη νέα Κοσμοπόλη*, Ατραπός, 2004, Αθήνα, σσ. 175-190.
- ΝΙΚΟΛΑΟΥ, Μ.**, ‘Οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εκπαίδευση και οι ενέργειες της Ελλάδας (2000-2008)’, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2008.
- ΝΟΒΑ-ΚΑΛΤΣΟΥΝΗ, Χ.**, *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα, 2010.
- ΝΟΥΤΣΟΣ, Χ.**, ‘Μια κριτική του λεγόμενου ‘Ενιαίου Πλαισίου Προγράμματος Σπουδών’, περ. *Επιστημονική Κοινότητα*, τ.53, Αθήνα, 2000, σσ. 24-27.
- ΝΟΥΤΣΟΣ, Χ.**, *Προγράμματα μέσης εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος (1931-1973)*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1979.
- ΝΟΥΤΣΟΣ, Χ.**, *Ιδεολογία και Εκπαιδευτική Πολιτική*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1986.
- ΝΟΥΤΣΟΣ, Χ.**, ‘Στον πυρετό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Πράσινη Βίβλος’, περ. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, τ.26, 1994.
- ΝΤΑΓΙΑΚΗΣ, Α.**, “Η Ευρώπη στα βιβλία της κοινωνικής και πολιτικής αγωγής του δημοτικού σχολείου”, *Ανοιχτό σχολείο*, τ.75, 2000, σσ. 29-31.
- ΝΤΑΛΗΣ, Σ.** (επιμ.), *Από το Μάαστριχτ στο Άμστερνταμ. Αποτίμηση της Διακυβερνητικής Διάσκεψης και ανάλυση της Νέας Συνθήκης της ΕΕ*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα, 1997.
- ΞΩΧΕΛΛΗΣ, Δ.**, *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική. Θεμελιώδη προβλήματα της Παιδαγωγικής Επιστήμης*, εκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1999.
- ΞΩΧΕΛΛΗΣ, Π.**, ‘Τα κριτήρια εγκυρότητας, αξιοπιστίας και παιδαγωγικής καταλληλότητας των σχολικών βιβλίων’, στο ΒΕΪΚΟΥ, Χ., (συντ.), *Διδακτικό Βιβλίο και Εκπαιδευτικό Υλικό στο Σχολείο: Προβληματισμοί – Δυνατότητες – Προοπτικές*, Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου, 17-19 Φεβρουαρίου 2005, Θεσσαλονίκη, Π.Ι. – Α.Π.Θ, σσ. 32-38.

- ΞΩΧΕΛΛΗΣ, Π.**, ‘Επείγοντα αιτήματα για αλλαγές στην ελληνική εκπαίδευση σήμερα’, στο ΤΡΙΛΙΑΝΟΣ, Α. - ΚΑΡΑΜΗΝΑΣ Ι. (επιμ.), Πρακτικά Ημερίδας «*Θεόφραστος Γέρου (1916-1996) Αγώνες και Όραμα για μια Δημοκρατική Εκπαίδευση 10-11- 2006*», Εργαστήριο Πειραματικής Παιδαγωγικής Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Αθηνών, 2007, σσ. 41-54.
- ΞΩΧΕΛΛΗΣ, Π.**, ‘Το Πρόβλημα του εκσυγχρονισμού του Αναλυτικού Προγράμματος’, περ. *Φιλολόγος*, τ.23, 1981, σσ. 272-281.
- ΞΩΧΕΛΛΗΣ, Π.**, *Η Εικόνα του «άλλου»/Γείτονα στα Σχολικά βιβλία των Βαλκανικών χωρών*, στο ΚΑΨΑΛΗΣ, Α. - ΜΠΟΝΙΔΗΣ, Κ. & ΣΠΗΤΑΝΟΥ Α. (επιμ.), Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου με θέμα: *Η Εικόνα του «άλλου»/Γείτονα στα Σχολικά βιβλία των Βαλκανικών χωρών*, Θεσσαλονίκη, 16-18 Οκτωβρίου 1998, Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 2000, σσ. 27-30.
- ΞΩΧΕΛΛΗΣ, Π. - ΚΑΨΑΛΗΣ, Α. - ΙΣΜΥΡΑΙΑΔΟΥ, Α. - ΛΟΥΚΙΔΟΥ, Δ. - ΜΠΟΝΙΔΗΣ, Κ. - ΧΑΤΖΗΣΑΒΒΙΔΗΣ, Σ.**, *Η εικόνα του «άλλου» /Γείτονα στα σχολικά βιβλία των Βαλκανικών χωρών*. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου. Θεσσαλονίκη, 16–18 Οκτωβρίου 1998, Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 2000.
- ΞΩΧΕΛΛΗΣ, Π. - ΤΟΛΟΥΔΗ Φ.** (επιμ.), *Κέντρο Έρευνας Σχολικών Βιβλίων και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης του Α.Π.Θ. Δέκα χρόνια ερευνητικής δραστηριότητας, επετειακό τεύχος*, Θεσσαλονίκη, 2000.
- ΟΕΠΕΚ**, *Κριτήρια αξιολόγησης και αξιοποίησης εκπαιδευτικού υλικού*, 2008.
- ΟΛΜΕ**, *Ευρωπαϊκή ενοποίηση και ελληνική εκπαίδευση*, 23-24/5/1992.
- ΟΛΜΕ**, *Ο εκπαιδευτικός μπροστά στην Ευρώπη που αλλάζει*, 20-21/11/1992.
- ΟΝΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, Α.**, ‘Πακέτο Ντελέρ και Εκπαίδευση. Μια πρώτη ματιά’, περ. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, τχ. 27, Αθήνα, 1994, σσ. 6-8.
- ΟΥΖΟΥΝΗΣ, Κ. – ΚΑΡΑΦΥΛΛΗΣ, Α.** (επιμ.), *Ο δάσκαλος του 21ου αιώνα στην ευρωπαϊκή ένωση*, εκδ. Σπανίδα Ξάνθη, 2001.
- ΠΑΓΚΑΚΗΣ, Γ.**, *Νεοελληνική Εκπαιδευτική Πολιτική*, Τόμος Α΄, εκδ. Σάκκουλας, Κομοτηνή, 1993.
- ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**, *Διδακτικό βιβλίο και εκπαιδευτικό υλικό στο σχολείο : Προβληματισμοί-δυνατότητες-προοπτικές*, Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου, 17-19/2/2005, Θεσ/κη, 2005.
- ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**, ‘Ειδικό Αφιέρωμα στην Ευέλικτη Ζώνη’, *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τ. 6, εκδ. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα, 2002.
- ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**, ‘Ειδικό Αφιέρωμα στη Διαθεματικότητα’, *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τ. 7, εκδ. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα, 2002.
- ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ- ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΗ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΑΥΤΟΤΕΛΕΙΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΤΟΝ ΔΙΑΛΟΓΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑ**, *Η Πρόταση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου για τα σχολικά εγχειρίδια*, Αθήνα, 2009, σ.3
- ΠΑΛΗΚΙΔΗΣ, Α.**, ‘Η εικονογράφηση των σχολικών εγχειριδίων Ιστορίας’, στο ΑΝΔΡΕΟΥ, Α. (επιμ.), *Η Διδακτική της Ιστορίας στην Ελλάδα και η έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια*, εκδ. Μεταίχμιο Αθήνα, 2007, σσ. 321-362.
- ΠΑΛΛΑ, Μ.**, ‘Η Ανάλυση Περιεχομένου’, περ. *Φιλολόγος*, τ.67, 1992, σσ. 45-54.
- ΠΑΜΟΥΚΤΣΟΓΛΟΥ, Α.**, ‘Η ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση και η σύνδεσή της με την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών’, στο ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ. (επιμ.), *Ο εκπαιδευτικός και η ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2003, σσ. 366-374.

- ΠΑΝΤΑΖΗΣ, Β.**, 'Παιδεία για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Αξιοποίηση «Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων» στην εκπαιδευτική πρακτική', περ. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τ. 14, 2008, σσ.107-122.
- ΠΑΝΤΙΔΗΣ, Σ.**, *Η Ευρωπαϊκή διάσταση στη Μέση Εκπαίδευση Παροχή γνώσεων και η διαμόρφωση θετικών στάσεων για την Ενωμένη Ευρώπη μέσω της διδασκαλίας Λογοτεχνικών κειμένων*, Διδακτορική διατριβή, ΕΚΠΑ, Σχολή Φιλοσοφική, Τμήμα Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, 1995.
- ΠΑΝΤΙΔΗΣ, Σ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ.**, *Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση. Όψεις, Θεωρήσεις, Προβληματισμοί*, Τόμος Α', εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2004.
- ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ, Δ.**, *Ο ευρωπαϊκός χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης*, εκδ. Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2001.
- ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ, Δ.**, 'Τα σύνορα της Ευρώπης – Η 'ευρωπαϊκότητα' του υποψηφίου κράτους στην ΕΕ και η μελλοντική διεύρυνση της ΕΕ', *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, 2003.
- ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Ν.**, *Εκπαιδευτική πολιτική*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003.
- ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Ν.**, *Προς την «κοινωνία των δεξιοτήτων»*, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου/Ίδρυμα Θ. & Δ. Τσάτσου, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2006.
- ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Ν.**, 'Μέλι στο Ξυράφι..Σημειώσεις για την διακυβεύσιμη ατζέντα των πολιτικών εκπαίδευσης, κατάρτισης και ανθρωπίνων πόρων (HRD) στην Ευρώπη και τις «εστίες» μιας ανέκκλητης κρίσης', περ. *Κοινωνικό Κέντρο*, τευχ. 2- 3, Μάιος 2008, σσ. 169-194.
- ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Ν. - ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ, Ν.**, *Εκπαίδευση, Κοινωνία και Πολιτική*. Τιμητικός τόμος για τον Ι.Ε. Πυργιωτάκη, Πεδίο, Αθήνα, 2011.
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Γ.**, 'Η Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και το Εθνικό Σύνταγμα', στο. ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές Πολιτικές και Οικονομικές Πολιτικές*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σσ. 127-152.
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Γ.**, *Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Σταθμός στη θεσμική ωρίμανση της Ένωσης*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2001.
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Γ.**, *Η Συνταγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2002.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Μ.**, 'Διδακτικό βιβλίο και εκπαιδευτικό υλικό στο σχολείο: Προβληματισμοί-Δυνατότητες-Προοπτικές', στο ΒΕΪΚΟΥ, Χ. (συντ.), *Διδακτικό Βιβλίο και Εκπαιδευτικό Υλικό στο Σχολείο: Προβληματισμοί –Δυνατότητες – Προοπτικές*. Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου, 17-19 Φεβρουαρίου 2005, Θεσσαλονίκη, Π.Ι. – Α.Π.Θ, σσ. 11-14.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Γ.**, *Κοινωνική και Πολιτική Εκπαίδευση στο Γυμνάσιο: Οι εννοιολογήσεις των μαθητών για την έννοια του πολίτη και τον ρόλο του κράτους* Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2007.
- ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Α.**, *Το 'Πολίτευμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης'* εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1996.
- ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, Ε.**, *Η παιδεία το μεγάλο μας πρόβλημα*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα, 1976.
- ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Θ. – ΛΑΜΠΡΑΚΗ ΠΑΓΑΝΟΥ, Α.** (επιμ), *Πρόγραμμα Σπουδών και Εκπαιδευτικό Έργο στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*, Τμήμα Φ.Π.Ψ. Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, 2004, σσ. 21-60.

- ΠΑΠΑΣ, Α. - ΤΣΙΠΛΗΤΑΡΗΣ, Α. - ΠΕΤΡΟΥΛΑΚΗΣ, Ν. - ΝΙΚΟΛΗΜΟΣ, Σ. – ΧΑΡΗΣ, Κ. & ΖΟΥΚΗΣ, Ν. (επιμ.),** ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ, *Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου*, Αθήνα 2000, εκδ. Ατραπός, Αθήνα, 2002.
- ΠΑΠΑΣΤΑΜΚΟΣ, Γ.,** ‘Παρατηρήσεις στην εκκρεμή Ενώπιον του ΔΕΥΚ Υπόθεση 242/87 (ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ERASMUS)’, *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, τ. 2, 1998.
- ΠΑΠΟΥΛΙΑ-ΤΖΕΛΕΠΗ, Π.,** “Η ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών: νέο κρασί σε νέους ασκούς”, στο 5^ο Διεθνές συνέδριο της ΠΕΕ *Η εκπαίδευση στην Ενωμένη Ευρώπη* 27-29/9/1991, Πάτρα, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996, σσ. 294-311.
- ΠΑΠΟΥΛΙΑ-ΤΖΕΛΕΠΗ, Π.,** ‘Ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση: η Ευρώπη των αξιών και των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε μια καινοτόμο πρόταση διδακτικού υλικού’, στο Ζ’ Διεθνές συνέδριο της ΠΕΕ: *Παιδαγωγική επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Τάσεις και προοπτικές*, Ελληνικά Γράμματα, 1997, Αθήνα, σσ. 409-427.
- ΠΑΣΙΑΣ, Γ.,** *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση. Θεσμικός Λόγος και Εκπαιδευτική Πολιτική (1950-1999)*, Τόμος Α, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2006.
- ΠΑΣΙΑΣ, Γ.,** *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση. Η Στρατηγική της Λισσαβόνας . Εκπαιδευτικός Λόγος και Πολιτικές*. Τόμος Β, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2006.
- ΠΑΣΙΑΣ Γ.,** ‘Κοινωνική Πολιτική στην Εκπαίδευση. Μια περιодολόγηση’, στο ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α. - ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ. (επιμ), *Ελληνική Εκπαίδευση: Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, εκδ. Σείριος, Αθήνα, 1995, σσ. 615-657.
- ΠΑΣΙΑΣ, Γ.,** ‘Η ‘ΑΜΣ’ ως πολιτική ‘εκμάθησης’, ως πρακτική ‘θέασης’ και ως τεχνολογία ‘επιτήρησης’. Επίκαιρος λόγος για την επανάκτηση της δημοφιλίας του συγκριτικού χαρακτήρα της εκπαίδευσης στην ‘Ευρώπη της Γνώσης’, περ. *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, τ.5, ΕΛ.Ε.Σ.Ε/ Πατάκης, Αθήνα, 2005, σσ. 13-49.
- ΠΑΣΙΑΣ, Γ.,** ‘Αναζητώντας την ταυτότητα της Ενωμένης Ευρώπης’, στο ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α. - ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ. (επιμ), *Ελληνική εκπαίδευση: Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, εκδ. Σείριος, Αθήνα, 1995, σσ. 587-614.
- ΠΑΣΙΑΣ, Γ.,** ‘Η ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαιδευτική πολιτική της Κοινότητας. Ιστορική προσέγγιση της έννοιας’, περ. *Η Λέσχη των εκπαιδευτικών*, τχ.15, 1996, σσ. 14-16
- ΠΑΣΙΑΣ, Γ.,** ‘Προς την “ Ευρώπη της Γνώσης”’: Η διαμόρφωση του εκπαιδευτικού λόγου και των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στη δεκαετία του ‘90”, στο ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Δ. (επιμ), *Η Εκπαίδευση Απέναντι στις Προκλήσεις του 21^{ου} Αιώνα. Νέες ορίζουσες και προοπτικές*, εκδ. Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 2002, σσ. 185-244.
- ΠΑΣΙΑΣ, Γ.,** ‘Η ευρωπαϊκή ταυτότητα και ο «Ευρωπαίος πολίτης»: Επίκαιρες αναγνώσεις’, περ. *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, τχ.3, 2004, σσ. 91-95.
- ΠΑΣΙΑΣ, Γ.,** ‘Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση: Έννοια, Περιεχόμενο, Κατευθύνσεις’, στο Θεματικές Εισαγωγικής Επιμόρφωσης στο 2^ο ΠΕΚ Αθήνας, εκδ. Ατραπός, Αθήνα, 2005.
- ΠΑΣΙΑΣ Γ. - ΡΟΥΣΑΚΗΣ, Ι.,** “Οι σχηματισμοί λόγου της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και οι επιδράσεις τους στη διαμόρφωση της Ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Μελέτη Περιπτώσεων: τα ΕΠΕΑΕΚ 1 και 2 και η Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση 1997-2001”, στο ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ. (επιμ.), *Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου, Η Παιδεία στην Αυγή του 21^{ου} αιώνα. Ιστορικο-Συγκριτικές Προσεγγίσεις*, Εργαστήριο Ιστορικού Αρχείου Νεοελλη-

- νικής και Διεθνούς Εκπαίδευσης, ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Πατρών, Μάιος 2003, <http://www.elemedu.upatras.gr/eriane/index.htm>
- ΠΕΛΑΓΙΔΗΣ, Θ.** (επιμ.), *Κατανοώντας την παγκοσμιοποίηση*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2000.
- ΠΕΡΡΑΚΗΣ, Σ.**, ‘Μερικές Όψεις του Εθνικού Εκπαιδευτικού Συστήματος στην Ελλάδα και το Κοινοτικό Δίκαιο’, *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, τ.2, Αθήνα, 1988.
- ΠΕΡΡΑΚΗΣ, Σ.**, ‘Γενική θεώρηση της Συνθήκης του ‘Αμστερνταμ’, *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, τόμος 18, τχ. 4, 1998, σσ. 723-733.
- ΠΕΤΜΕΖΙΔΟΥ, Μ.** (επιμ.), *Σύγχρονη κοινωνιολογική θεωρία: Δομο-λειτουργισμός, κριτική στον θετικισμό, συμβολική διαντίδραση, νόημα και ερμηνεία*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1996.
- ΠΕΤΡΟΝΙΚΟΛΟΣ, Α.**, Ευρωπαϊκή ταυτότητα και παιδεία του πολίτη: Η περίπτωση της Ελλάδας, στο περ. *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, τ.2, Απρίλιος, 2004, σσ. 95-126.
- ΠΛΙΑΚΟΣ, Α.**, ‘Η νομική φύση της Ευρωπαϊκής Ένωσης’, στο ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΔΗΣ, Θ. - ΣΤΕΦΑΝΟΥ, Κ (επιμ.), *Η Συνθήκη του Μάαστριχτ. Συνθετική θεώρηση*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 1993, σσ. 25-54.
- ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ, Π.**, *Παιδεία και Πολιτική*, τόμος Α΄, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 1980.
- ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΤΗΣ ΜΟΝΑΔΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ** με θέμα: *Σχολικά Εγχειρίδια Βαλκανικών Χωρών, Φιλοσοφική Σχολή Α.Π.Θ., 17 Μαΐου 1994*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη.
- ΠΥΡΓΙΩΤΑΚΗΣ, Ι.**, *Κοινωνικοποίηση και Εκπαιδευτικές Ανισότητες*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 1992.
- ΠΥΡΓΙΩΤΑΚΗΣ, Ι.**, ‘Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη’, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000.
- ΠΥΡΓΙΩΤΑΚΗΣ. Ι.Ε. - ΚΑΝΑΚΗΣ, Ι.** (επιμ.), *Παγκόσμια κρίση στην εκπαίδευση*, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα, 1992.
- ΡΑΣΗΣ, Σ.**, ‘Παλιά και «Νέα» Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης», *Εκπαιδευτικά*, τ.8, 1987, σσ. 69-80.
- REBLE, A.**, *Ιστορία της Παιδαγωγικής*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα, 1992.
- ΡΕΠΠΑΣ, Χ.**, ‘Ιστορική εξέλιξη και διαμόρφωση της Ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής’, περ. *Τα αντιτετράδια της εκπαίδευσης*, τ.54, Αθήνα, 1999, σσ. 62-70.
- ΡΕΠΠΑΣ, Χ.**, ‘Για το Ενιαίο Διαθεματικό Πλαίσιο Σπουδών: Μια προσπάθεια Κριτικής Αποτίμησης των Νέων Προγραμμάτων’, στο ΚΑΤΣΙΚΑΣ, Χ., - ΘΕΡΙΑΝΟΣ, Κ. (επιμ.), *Νέα Αναλυτικά Προγράμματα και βιβλία στο σχολείο*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2007, σσ. 13-54.
- ΡΕΣ, Γ.**, ‘Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών: Ανίχνευση του πεδίου’, περ. *Διοικητική ενημέρωση*, τ. 38, 2006, σσ. 56-62.
- ΡΗΓΑ, Α.Β.**, ‘Εισαγωγικό Σημείωμα’, στο MARKANTONIS, J. S. – RIGAS, V.D. (eds), *Qualitative Analysis in Human Sciences. New Perspectives in Methodology*, 1st International meeting December 18th-19th Athens, 1993, editions Mayrommatis, Αθήνα, 1998
- ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ, Ι.**, *Η ευρωπαϊκή διάσταση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: η περίπτωση της ερευνητικής εφαρμογής μαθησιακού υλικού στην Ε΄ τάξη του δημοτικού σχολείου*, μεταπτυχιακή εργασία, Π.Τ.Δ.Ε, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο, 1993.

- ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ, Ι.**, *Οι επιδράσεις της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, ως πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού διεθνούς σχηματισμού, στη διαμόρφωση της Ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής και του παιδαγωγικού κανόνα, 1959-1981. Ιστορική – συγκριτική θεώρηση*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, 2010.
- ΡΟΥΣΣΑΚΗΣ, Ι. – ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α.**, ‘Κράτος και εκπαιδευτική πολιτική στη νέα Ευρώπη: μια «μετανεωτερική» θεώρηση των σχέσεων τοπικού- κεντρικού’, στο ΒΑΜΒΟΥΚΑΣ, Μ. – ΧΟΥΡΔΑΚΗΣ, Α.Γ. (επιμ.), *Παιδαγωγική επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Τάσεις και προοπτικές*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997, σσ. 233-253.
- ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, Θ.**, *Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 1993.
- ΣΑΛΤΕΡΗΣ, Ν.**, *Διαρκής Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών. Αναζητώντας τον αναστοχαστικό επαγγελματία*, εκδ. Ταξιδευτής, Αθήνα, 2006.
- ΣΑΜΑΤΑΣ, Μ.**, ‘Ο ελληνικός εκπαιδευτικός γραφειοκρατισμός, μια κοινωνικοπολιτική θεώρηση της γραφειοκρατούμενης ελληνικής εκπαίδευσης’, στο ΚΑΖΑΜΙΑΣ, Α. - ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ., *Ελληνική Εκπαίδευση Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, εκδ. Σείριος, Αθήνα, 1995, σσ 120-149.
- ΣΑΡΡΗΣ, Ν.**, *Ευρωπαϊκή Ενοποίηση*, εκδ. Έλλην, Αθήνα, 1999.
- ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ, Ε.**, ‘Οι πηγές του κοινοτικού δικαίου και του δικαίου της Ένωσης’, στο ΣΤΑΓΚΟΣ, Π. Ν - ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ, Ε., *Δίκαιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2000.
- ΣΙΓΑΝΟΥ, Α.**, ‘ Διδακτικός χρόνος και διδακτέα ύλη: Η αναγκαιότητα της επάρκειας του διδακτικού χρόνου’, περ. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τχ.12, 2007, σσ. 101-113.
- ΣΙΑΚΑΡΗΣ, Κ.**, *Από την ΕΟΚ στην ΕΕ. Η αδύνατη εκπαιδευτική πολιτική*, Gutenberg, Αθήνα, 2006.
- ΣΟΛΟΜΩΝ, Ι. - ΚΟΥΖΕΛΗΣ, Γ.**, *Πειθαρχία και Γνώση, Τοπικά α’*, εκδ. ΕΜΕΑ-Αθήνα, 1994.
- ΣΟΦΟΥ, Ε.**, ‘Αιχμάλωτοι του χρόνου: Η αναγκαιότητα της ευέλικτης χρήσης του χρόνου στη σύγχρονη εκπαίδευση’, περ. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 6, 2002, σσ. 223-238.
- ΣΙΝΑΝΟΓΛΟΥ, Β.**, *Η Ελλάδα στην Ευρώπη των Πολιτών*, εκδ. Σιδέρη, Αθήνα, 1999.
- ΣΚΑΝΔΑΜΗΣ, Ν.**, *Το κράτος στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ι*, εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1986.
- ΣΚΑΝΔΑΜΗΣ, Ν.**, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο .Θεσμοί και έννομες τάξεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1997.
- ΣΚΟΥΝΤΖΟΣ, Θ.**, *Θεσμοί και Πολιτικές Ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Σταμούλης, Αθήνα, 1998.
- ΣΚΟΥΡΗΣ, Β.**, ‘Η ευρωπαϊκή διάσταση της εκπαίδευσης’, στο *Συμπόσιο του Ελληνικού Κέντρου Ευρωπαϊκών Μελετών και Ερευνών, Εθνική Διοίκηση και Κοινοτικό Δίκαιο*, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1993.
- ΣΠΙΝΘΟΥΡΑΚΗ, Α., ΠΑΠΟΥΛΙΑ – ΤΖΕΛΕΠΗ, Π. (επιμ.)**, *Η Εκπαίδευση του πολίτη*, CICE – Thematic Network – South – European Mediterranean Conference, Πανεπιστήμιο Πατρών, Π.Τ.Δ.Ε. 13 – 14 Απριλίου 2007, σσ. 1 – 22.
- ΣΤΑΓΚΟΣ, Π. Ν - ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ, Ε.**, *Δίκαιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2000.
- ΣΤΑΜΑΤΗΣ, Κ.**, *Η Αβέβαιη Κοινωνία της Γνώσης*, Σαββάλας, Αθήνα, 2005.

- ΣΤΑΜΕΛΟΣ, Γ.** (επιμ.), *Το Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα. Πρώτη και Δεύτερη Βαθμίδα. Δομές και ποσοτικά δεδομένα*, Κ.Ε.Ε., 2002.
- ΣΤΑΜΕΛΟΣ, Γ.**, *Παγκοσμιοποίηση και Εκπαίδευση εκπαιδευτικός αποκλεισμός σήμερα*, στα Πρακτικά 2^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου με θέμα «Η Παιδεία στην αυγή του 21ου αιώνα. Ιστορικο-συγκριτικές προσεγγίσεις», Πάτρα, 2003.
- ΣΤΑΜΕΛΟΣ, Γ. - ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, Α.**, *Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική: συγκρότηση, θεματολογία, μεθοδολογία υλοποίησης, επιδράσεις στην ελληνική εκπαίδευση και κατάρτιση*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004.
- ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, Κ.**, 'Ο πολίτης και τα θεμελιώδη δικαιώματα στην Κοινοτική έννομη τάξη μετά το Μάαστριχτ', περ. *Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, τ. 16, Αθήνα, 1993, σσ. 95-132.
- ΣΤΕΦΑΝΟΥ, Κ.**, 'Ιθαγένεια και θεμελιώδη δικαιώματα στην Ευρωπαϊκή Ένωση', στο ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΔΗΣ, Θ. - ΣΤΕΦΑΝΟΥ, Κ. (επιμ.), *Η Συνθήκη του Μάαστριχτ. Συνθετική θεώρηση*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα, 1993, σσ. 95-126.
- ΣΤΕΦΑΝΟΥ, Κ.**, *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση: Θεσμικά χαρακτηριστικά μετά το Άμστερνταμ*, τόμ. Α', εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1999.
- ΣΤΕΦΑΝΟΥ, Κ.**, *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Πολιτικές και δυναμική της Ολοκλήρωσης*, τόμ. Γ' εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1999.
- ΣΤΕΦΑΝΟΥ, Κ.**, *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Τόμος Α' Γενικά & Θεσμικά Χαρακτηριστικά μετά τη Νίκαια*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002.
- ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡ ΕΝΩΣΗΣ**, *Οδηγός του πολίτη για τα Θεσμικά Όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Λουξεμβούργο, 1999.
- ΣΥΝΘΗΚΗ ΕΟΚ**, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα, 1996.
- ΤΑΓΑΡΑΣ, Χ.**, 'Η Έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. & ΤΣΙΝΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές Πολιτικές και Οικονομικές Πολιτικές*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σσ. 97-126.
- ΤΑΜΙΣΟΓΛΟΥ, Χρ.**, Η Ευρωπαϊκή διάσταση στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Ιστορίας του Δημοτικού Σχολείου. Μια έρευνα βασισμένη στην ανάλυση περιεχομένου, στο ΚΑΨΑΛΗΣ, Γ. – ΚΑΤΣΙΚΗΣ, Α. (επιμ.), ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ, Η ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ, Ιωάννινα, 17-20 Μαΐου 2007, σσ. 719-739.
- ΤΑΡΑΤΟΡΗ - ΤΣΑΛΑΚΙΔΟΥ, Ε.**, *Η μέθοδος project στην θεωρία και στην πράξη*, εκδ. Κυριακίδη, 2η έκδ. Αθήνα, 2003.
- ΤΑΣΙΟΣ, Θ.**, *Παιδεμός Παιδείας*, εκδ. Λύχνος, Αθήνα, 1993
- ΤΖΑΝΗ, Μ.**, *Σχολική Επιτυχία: Ζήτημα Ταξικής Προέλευσης και Κουλτούρας*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 1983.
- ΤΖΑΝΗ, Μ. - ΠΑΜΟΥΚΤΣΟΓΛΟΥ, Τ.**, *Το Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα «Ταυτόν και αλλοτριμορφόδιαiton»*, εκδ. Ερωδιός, Θεσσαλονίκη, 2002.
- ΤΡΙΛΙΑΝΟΣ, Α. - ΚΑΡΑΜΗΝΑΣ Ι.** (επιμ.), Πρακτικά Ημερίδας «Θεόφραστος Γέρου (1916-1996). Αγώνες και Όραμα για μια Δημοκρατική Εκπαίδευση 10-11- 2006», Εργαστήριο Πειραματικής Παιδαγωγικής Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Αθηνών, 2007.
- ΤΣΑΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ, Π.**, *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ολοκλήρωση*, εκδ. Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, 1992.

- ΤΣΑΟΥΣΗΣ, Δ.**, (επιμ), *Η ευρωπαϊκή πρόκληση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση*, Gutenberg, Αθήνα, 1990.
- ΤΣΑΟΥΣΗΣ, Δ.**, *Το Ελληνικό Πανεπιστήμιο στο κατώφλι του 21^{ου} αι.*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1993.
- ΤΣΑΟΥΣΗΣ, Δ.**, *Η Εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής κοινότητας και οι επιπτώσεις της στην εθνική εκπαιδευτική πολιτική. Ενημερωτική έκθεση 1, Πρόγραμμα μετα-υποχρεωτικής εκπαιδευτικής πολιτικής*, ΚΕΚΜΟΚΟΠ, Πάντειο Παν/ιο, Αθήνα, 1994
- ΤΣΑΟΥΣΗΣ, Δ. Γ.** (επιμ), *Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική, πολιτική : βασικά κείμενα για την παιδεία, την εκπαίδευση και την κατάρτιση*, Gutenberg, Αθήνα, 1996. .
- ΤΣΑΟΥΣΗΣ, Δ.**, *Η Εκπαιδευτική Πολιτική των Διεθνών Οργανισμών της Ευρώπης*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2007.
- ΤΣΑΟΥΣΗΣ, Δ.**, *Η κοινωνία της γνώσης*, Gutenberg, Αθήνα, 2009.
- ΤΣΑΤΣΟΣ, Δ.Θ.**, *Το Αξιακό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2005.
- ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ.**, Θεωρία της Διεθνούς Πολιτικής Ενοποίησης', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές Πολιτικές και Οικονομικές Πολιτικές*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σσ. 25-64.
- ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ.**, 'Οι θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η λειτουργία τους', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές Πολιτικές και Οικονομικές Πολιτικές*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σσ. 65-96.
- ΤΣΙΡΙΜΠΑΣ, Α.**, *Γενική Παιδαγωγική*, Αθήνα, 1975.
- ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ, Κ.**, *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1992)*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1975.
- ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ, Κ.**, *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1986
- ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ, Κ.**, *Είδωλα Πολιτισμού*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1991.
- ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ, Κ.**, 'Η μάταιη αναζήτηση της τέλει παιδείας', εφημ. *Το Βήμα*, 2-3-1997.
- ΤΥΠΑΣ, Γ.**, 'Τα νέα Διδακτικά Εγχειρίδια των Μαθηματικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης: το πλαίσιο δημιουργίας και τα ειδικά χαρακτηριστικά τους', στο ΒΕΪΚΟΥ, Χ. (συντ.) *Διδακτικό Βιβλίο και Εκπαιδευτικό Υλικό στο Σχολείο: Προβληματισμοί-Δυνατότητες-Προοπτικές*. Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου, 17-19 Φεβρουαρίου 2005, Θεσσαλονίκη, Π.Ι.-Α.Π.Θ., σ. 48-55.
- ΥΠΕΞ**, *Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση*, εκδ. Α.Σάκκουλα, Αθήνα, 1994.
- ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ**: *Πενταετές πρόγραμμα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης 1983-1987*, Αθήνα, 1984.
- ΥΠΕΠΘ**, *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα: Εκπαίδευση και Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση 2ο ΚΠΣ*, Αθήνα, 1994.
- ΥΠΕΠΘ**, *Επισκόπηση του Ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Έκθεση εμπειρογνομόνων του ΟΟΣΑ, ΟΕΔΒ*, Αθήνα, 1995.
- ΥΠΕΠΘ**, *Εκπαίδευση 2000 – Για μια παιδεία ανοιχτών οριζόντων*, Αθήνα, 1998. **ΥΠΕΠΘ**, *Μεταρρυθμίζοντας την Παιδεία (Οκτώβριος 1996- Οκτώβριος 1998)*, Αθήνα, Δεκ.1998.
- ΥΠΕΠΘ, Π.Ι.**, **ΕΝΙΑΙΟ ΛΥΚΕΙΟ ΕΝΙΑΙΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (Ε.Π.Π.Σ) Η ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΑΘΗΝΑ** 1998,

- ΥΠΕΠΘ/Π.Ι.**, ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΟΥ Δ.Ε.Π.Π.Σ. ΚΑΙ ΤΩΝ Α.Π.Σ. ΤΗΣ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ, <http://www.pi-schools.gr/download/programs/depps/komvosDEPPS-APS>
- ΥΠΕΠΘ/ΠΙ**, *Αναβάθμιση Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης*, ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ (6-3-1997), Αθήνα, 1999.
- ΥΠΕΠΘ**, *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών & Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης*, τομ. Α', Αθήνα, Σεπτέμβριος 2000.
- ΥΠΕΠΘ**, *Δελτίο Τύπου της 29^{ης} Μαρτίου 2001*, Αθήνα.
- ΥΠΕΠΘ**, Παρουσίαση του Β' ΕΠΕΑΕΚ 2000 – 2006, Ομιλία της Επιτρόπου Άννας Διαμαντοπούλου, Αθήνα 29 Μαρτίου, 2001.
- ΥΦΑΝΤΗ, Α. - ΒΟΖΑΪΤΗΣ, Γ.**, 'Επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών και επιμόρφωση. Το παράδειγμα εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Α' Περιφέρειας του νομού Αχαΐας', περ. *Διοικητική Ενημέρωση*, τ. 40, Αθήνα, 2007, σσ. 87-105.
- ΥΦΑΝΤΗ, Α.**, "Η πολιτική των εκπαιδευτικών αλλαγών και η βελτίωση του σχολείου", στο ΒΕΡΓΙΔΗΣ, Δ. - ΥΦΑΝΤΗ, Α. (επιμ), *Θέματα Εκπαιδευτικής Πολιτικής*, Ύψιλον, Αθήνα, 2011, σσ. 13-24.
- ΥΦΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Γ.**, 'Η Κοινωνική πολιτική της ΕΕ', στο ΜΑΡΑΒΕΓΙΑΣ, Ν. - ΤΣΙΝΙΣΙΖΕΛΗΣ, Μ. (επιμ), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές πολιτικές και Οικονομικές Πτυχές*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σσ. 645-681.
- ΦΙΛΙΑΣ, Β.** (επιμ.), *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις Τεχνικές των Κοινωνικών Ερευνών*, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ-ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1996.
- ΦΙΛΙΑΣ, Β.**, 'Εισαγωγικό Σημείωμα' στο MARKANTONIS J. S. & RIGAS V. D (Editors) "Qualitative Analysis in Human Sciences. New Perspectives in Methodology." 1st International meeting December 18th-19th Athens, 1993, editions Mavrommatis, Αθήνα, 1998.
- FONTAINE, P.**, *Ευρώπη των Πολιτών*, σειρά: Η Ευρώπη σε εξέλιξη, Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Λουξεμβούργο, 1993.
- FONTAINE, P.**, *10 Μαθήματα για την Ευρώπη*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Λουξεμβούργο, 1998.
- FONTAINE, P.**, *Μια νέα ιδέα για την Ευρώπη Η δήλωση Schuman*, 1950-2000, σειρά: Ευρωπαϊκή Τεκμηρίωση, Λουξεμβούργο, 2η έκδοση, 2000.
- ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ.**, *Αναλυτικά Προγράμματα για μια Νέα εποχή στην εκπαίδευση*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 1983.
- ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ.**, 'Αναντιστοιχία εκπαιδευτικών σκοπών, αναλυτικού προγράμματος και εκπαιδευτικών μέσων: Μερικές όψεις της εκπαιδευτικής αντιφατικότητας', στο ΚΑΖΑΜΙΔΑΣ, Α. - ΚΑΣΣΩΤΑΚΗΣ, Μ. (επιμ.), *Ελληνική Εκπαίδευση: Προοπτικές ανασυγκρότησης και εκσυγχρονισμού*, εκδ. Σείριος, Αθήνα, 1995, σσ. 328-367.
- ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ.**, 'Προς ένα κοινό Αναλυτικό Πρόγραμμα στην Ενωμένη Ευρώπη: Τάσεις και προοπτικές', στο ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΑΚΗ, Π. - ΜΑΚΡΑΚΗΣ, Β., *Ευρώπη και Εκπαίδευση*, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα, 1996, σσ. 185-250.
- ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ.**, 'Αξιολόγηση των προγραμμάτων σπουδών', περ. *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, τ.7, 2006, σσ. 93-125.
- ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΙΒΡΙΝΤΕΛΗ, Μ.**, 'Η Παρουσία της Ευρώπης στο Αναλυτικό Πρόγραμμα των κοινωνικών σπουδών της Ελληνικής Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Συγκριτική Θεώ-

- ρηση των Τριών Τελευταίων Δεκαετιών του 20ού Αιώνα (1977, 1982, 1998)', στο ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., *Επίκαιρα Θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης. Πρακτικά 1^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης Πάτρα, 28-30 Σεπτεμβρίου 2000*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2002, σσ. 473-509.
- ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΙΒΡΙΝΤΕΛΗ, Μ.**, 'Η Ευρώπη ως λόγος και ως εικόνα στα σχολικά εγχειρίδια των κοινωνικών σπουδών της ελληνικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Συγκριτική θεώρηση του τελευταίου τέταρτου του 20ου αιώνα', στο ΚΑΨΑΛΗΣ, Γ. - ΚΑΤΣΙΚΗΣ, Α. (επιμ.), *Σχολική γνώση και διδασκαλία στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση*, τόμος Β', εκδ. Επιστημονική Επετηρίδα του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης, Ιωάννινα, 2002.
- ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΙΒΡΙΝΤΕΛΗ, Μ.**, 'Από την Ευρώπη των 15 στην Ευρώπη των 25. Οι νέες χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως λόγος στο αναλυτικό πρόγραμμα του ελληνικού δημοτικού σχολείου. Συγκριτική θεώρηση των δύο τελευταίων μεταρρυθμίσεων (1982-1985, 1998-2000)', στο ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ. (επιμ.), *Ιστορία της Εκπαίδευσης*, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα, 2005.
- ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΙΒΡΙΝΤΕΛΗ, Μ.**, 'Ασυμβατότητα, αναντιστοιχία, ασυμμετρία, ασυνέχεια: Οι τέσσερις πληγές του ελληνικού σχολικού προγράμματος. Ένα παλιό φαινόμενο και η σύγχρονη συνέχειά του', στο ΚΑΨΑΛΗΣ, Γ. - ΚΑΤΣΙΚΗΣ, Α. (επιμ.), *Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση και οι προκλήσεις της εποχής μας*, Ιωάννινα, 2007, σσ. 40-48.
- ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΙΒΡΙΝΤΕΛΗ, Μ.**, 'Ευρώπη στα Διαθεματικά Σχολικά Εγχειρίδια των Κοινωνικών Σπουδών. Μια Αμφίθυμη Ρύθμιση και το Άκαιρο Αποτέλεσμά' της, στο ΣΠΙΝΘΟΥΡΑΚΗ, Α. - ΠΑΠΟΥΛΙΑ ΤΖΕΛΕΠΗ, Π. (επιμ.), *Η Εκπαίδευση του πολίτη*, CICE – Thematic Network – South – European Mediterranean Conference, Πανεπιστήμιο Πατρών, Π.Τ.Δ.Ε. 13 – 14 Απριλίου 2007, σσ. 1 – 22.
- ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ.Σ. - ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΑΚΗ, Π.**, «Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση. Η περίπτωση των Βαλκανικών λαών και Τούρκων στα ελληνικά σχολικά βιβλία. Αφορμή για προβληματισμό και συζήτηση», *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τχ. 23, 1996, σσ. 211-212.
- ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ.**, 'Στο δρόμο προς την 'Κοινωνία της Γνώσης' ποιο ερώτημα έχει την πιο μεγάλη αξία; εκείνο της 'Γνώσης' ή αυτό της 'Κοινωνίας'; στο ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ. (επιμ.), *Ιστορικο-Συγκριτικές Προσεγγίσεις*, τιμητικός τόμος Α. Μ. Καζαμία, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2000, σσ. 487-518.
- ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ.**, 'Σχολική Γνώση και Προγράμματα Σπουδών: «Συστήματα Γνώσης», «Καθεστώα Αλήθειας» και «Πολιτικές Ρύθμισης» στη Γενική Εκπαίδευση (1980-2000)', στο ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ. (επιμ.), *Ο Εκπαιδευτικός και το Αναλυτικό Πρόγραμμα*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004, σσ. 125-137.
- ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ.**, 'Η 'Ευρώπη της γνώσης' ως διακύβευμα και ως αναπαράσταση των σχέσεων εξουσίας – γνώσης στο ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό συγκείμενο' στο ΓΡΑΒΑΡΗΣ, Δ.Ν. - ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Ν. (επιμ.), *Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική Πολιτική. Μεταξύ κράτους και αγοράς*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2005, σσ. 367-397.
- ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ.**, 'Εκπαίδευση και εκπαιδευτικός στην Κοινωνία της Γνώσης. Ο λόγος της αποδόμησης, η αποδόμηση του ρόλου και οι παιδαγωγικές δυστοπίες του μεταμοντέρνου ορίζοντα', στο ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ, Π. (επιμ.), *Δια βίου και εξ αποστάσεως εκπαίδευση στην κοινωνία της πληροφορίας*, εκδ. ΕΔΙΑΜΜΕ/ΠΤΔΕ, Πανεπ. Κρήτης, Ρέθυμνο, 2005, σσ. 91-111.

- ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ.,** ‘Πολιτικές της γνώσης και μεταρρυθμίσεις στα προγράμματα σπουδών στην Ελλάδα (1975-2005). Μια κριτική προσέγγιση’, στο ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, Δ. (επιμ), *Μεταπολίτευση και Εκπαιδευτική Πολιτική. Παρελθόν, παρόν, μέλλον*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2007, σσ. 203-246.
- ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ.,** “Σχολικά Εγχειρίδια και Πρόγραμμα Σπουδών. ‘Αλλαγή παραδείγματος’ στις πολιτικές της γνώσης στην ελληνική Πρωτοβάθμια εκπαίδευση (1997-2007)”, περ. *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, εκδ. ΕΛ.Ε.Σ.Δ.Ε/Ε.Σ.ΠΑΙ.Δ.Ε, ΠΤΔΕ Πανεπ. Αθηνών, τ. 13, 2009, σσ.17-53.
- ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΚΡΙΚΑ, Ε.,** ‘Αξιολόγηση Προγραμμάτων Σπουδών: Όψεις και προοπτικές της αξιολόγησης των Διαθεματικών Προγραμμάτων Σπουδών’, στο ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ. – ΔΕΜΕΡΤΖΗ, Κ. (επιμ.), *Ένα χρόνο μετά την εφαρμογή των νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων. Τι άλλαξε;* Γρηγόρης, Αθήνα, 2009, σσ. 67-87.
- ΦΛΟΥΡΗΣ, Γ. - ΠΑΣΙΑΣ, Γ.,** ‘Πολιτικές της γνώσης και μεταρρυθμίσεις στα προγράμματα σπουδών στην Ελλάδα (1975-2005). Μια κριτική προσέγγιση’, στο ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, Δ. (επιμ), *Μεταπολίτευση και Εκπαιδευτική Πολιτική. Παρελθόν, παρόν, μέλλον*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2007, σσ. 203-246.
- ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, Α.,** *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι, Άγονοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1977.
- ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, Α.,** *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Θεωρίες για την Κοινωνική Ανισότητα στο Σχολείο*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1985.
- ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, Α.,** *Γλώσσα και ιδεολογία. Κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1987.
- ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, Α.,** *Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου. Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1987.
- ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, Α.,** ‘Η Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης σήμερα: Ερωτήματα για τη σχέση επιστήμης και κοινωνίας’, περ. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμος Ι΄, τχ.39, 2004
- ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, Α. - ΔΡΑΓΩΝΑ, Θ.,** *Τί είναι η πατρίδα μας; Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997.
- FRITZSCHE K.P.,** ‘Τα Σχολικά Εγχειρίδια ως Αντικείμενο έρευνας. Ματιές στη Διεθνή Έρευνα Σχολικών Εγχειριδίων’, (μτφρ. Αχιλ. Γ. Καψάλης), περ., *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τ. 17 Θεσσαλονίκη, 1992, σσ. 173-181.
- FREY, K.,** *Η Μέθοδος project*, Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1998.
- ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ, Γ.,** *Θεωρία της Παιδείας (Γενική Παιδαγωγική)*, Αθήνα, 1984.
- ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, Δ. (επιμ),** *Μεταπολίτευση και Εκπαιδευτική Πολιτική. Παρελθόν, παρόν, μέλλον*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2007.
- ΧΑΤΖΗΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ, Π.,** *Η Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών: ζητήματα οργάνωσης, σχεδιασμού και αξιολόγησης προγραμμάτων*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα, 2001.
- ΧΑΤΖΗΣΑΒΒΙΔΗΣ, Σ.,** ‘Η Μονάδα Έρευνας Σχολικού βιβλίου του Τομέα Παιδαγωγικής του Α.Π.Θ.: Η έρευνα των σχολικών βιβλίων των βαλκανικών χωρών», στο *Εκπαίδευση και Διαπολιτισμική Επικοινωνία, πρακτικά του Ιου Διαβαλκανικού Συνεδρίου της Πάτρας, 3-5 Μαΐου 1996*, Π. Γεωργογιάννης (επιμ.), Gutenberg, Αθήνα, 1997, σσ. 248-249.
- ΧΟΝΤΟΛΙΔΟΥ, Ε.,** ‘Εισαγωγή στην έννοια της Πολυτροπικότητας’, περ. *Γλωσσικός Υπολογιστής*, 1999, τ.1, Τεύχος 1, σ. 114-118.

- ΧΟΝΤΟΛΙΔΟΥ, Ε.**, ‘Η ανταπόκριση του σχολικού βιβλίου στις νέες κοινωνικές και εκπαιδευτικές ανάγκες’, στο ΒΕΪΚΟΥ, Χ. (συντ.), *Διδακτικό Βιβλίο και Εκπαιδευτικό Υλικό στο Σχολείο: Προβληματισμοί – Δυνατότητες – Προοπτικές*. Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου, 17-19 Φεβρουαρίου 2005, Θεσσαλονίκη, Π.Ι.-Α.Π.Θ, σσ. 120-126.
- ΧΡΥΣΑΦΙΔΗΣ Κ.**, *Βιωματική - Επικοινωνιακή διδασκαλία. Η εισαγωγή της μεθόδου Project στο σχολείο*, Gutenberg, Αθήνα, 1996.
- ΧΡΥΣΑΦΙΔΗΣ, Κ.**, ‘Το ελληνικό σχολείο και η συζήτηση γύρω από τα ανοιχτά και κλειστά Αναλυτικά Προγράμματα’, στο ΜΠΑΓΑΚΗΣ, Γ. (επιμ.), *Ο εκπαιδευτικός και το Αναλυτικό Πρόγραμμα*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004, σσ. 77-90.
- ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΔΗΣ, Θ. - ΣΤΕΦΑΝΟΥ, Κ** (επιμ), *Η Συνθήκη του Μάαστριχτ. Συνθετική θεώρηση*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 1993.
- ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ, Μ.**, *Στοιχεία Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Δικαίου*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1991.
- WEBER, R.B.**, *Basic Content Analysis*, London: Sage Publications, 1990, στο ΚΥΡΙΑΖΗ, Ν., *Η Κοινωνιολογική Έρευνα. Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, Ελληνικά Γράμματα, 1999, Αθήνα,.

Β. Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- ADAM, B. - BECK, U. - VANLOON, J.** (eds), *The Risk Society and Beyond. Critical Issues for Social Theory*, Sage Publications Ltd. London, 2000.
- ALLAIS, S.**, “Economics imperialism”, education policy and educational theory”, *Journal of Education Policy*, 27:2, 2012, pp. 253-274.
- ANANIADOU, K. - CLARO, M.**, “21st Century Skills and Competences for New Millennium Learners in OECD Countries”, *OECD Education Working Papers*, No. 41, OECD Publishing, 2009.
- ANDERSEN, S. - ELIASSEN, K.** (eds), *Making Policy in Europe. The Europeification of National Policymaking*, Sage, London, 1994, pp. 35-37.
- ANDERSEN, S. - ELIASSEN, K.**, ‘Complex Policy-making: Lobbying in the EC’, στο ANDERSEN, S. - ELIASSEN, K. (eds), *Making Policy in Europe. The Europeification of National Policymaking*, Sage, London, 1994, pp. 35-37.
- ANDERSEN, S. & ELIASSEN, K.** (eds), *Making Policy in Europe. The Europeification of National Policy-making*, Sage, London, 1994.
- ANTUNES, F.**, “Globalisation and Europeification of Education Policies: routes, processes and metamorphoses”, *European Educational Research Journal*, 5 (1), 2006, pp. 38-54.
- APPLE, M.**, *Teachers and Texts : A Political Economy of Class and Gender Relations in Education*, Routledge and Kegan Paul, New York, 1986.
- APPLE, M.**, *Ideology and Curriculum*, 2nd edition, Routledge, New York, 1990.
- APPLE, M.**, *Educating the ‘Right’ Way: markets, standards, God, and inequality*, Routledge, New York, 2001.
- APPLE, M.W.**, “Education, Market and an Audit Culture”, *International Journal of Educational Policies*, Vol.1. (1), 2007, pp. 4-19.
- APPLE, M.** (ed), *Global crises, social justice and education* Routledge, New York, 2010.

- ARMINGEON, K. - BEYELER, M.** (eds), *OECD Surveillance and Welfare States in Western Europe*, Edward Elgar, Cheltenham, 2003.
- AU, W.**, "Teaching under the new Taylorism: high-stakes testing and the standardization of the 21st century curriculum", *Journal of Curriculum Studies*, Vol. 43, No. 1, 2011, pp. 25–45.
- BACCHI, C.**, 'Policy as Discourse: what does it mean? where does it get us?', *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 21:1, 2000, pp. 45–57.
- BALL, S.**, *Politics and Policy Making in Education*, Routledge, London, 1990.
- BALL, S.**, "What is policy? Texts, trajectories and toolboxes", *Discourse*, 13(2), 1993, pp. 9–17.
- BALL, S.**, *Education Reform. A Critical and Poststructural Approach*, Open University Press, Buckingham, 1994.
- BALL, S.J.**, 'Privatising education, privatising education policy, privatising educational research: network governance and the 'competition state'', *Journal of Education Policy*, 24 (1), 2009, pp. 83–99.
- BARBARA, A.**, "Global Citizenship and Empire", *Citizenship Studies*, Vol. 11, No. 3, 2007, pp. 301–328.
- BARON, S. - FIELD, J. - SCHULLER, T.** (eds), *Social Capital: critical perspectives*, Oxford University Press, Oxford, 2000.
- BARTHELEMY, D. - RYBA, R. – BIRZEA, C. - LECLERO, J.M.**, *The European Dimension in Secondary Education*, Council of Europe, Strasbourg, 1997.
- BAUDELLOT, C. - ESTABLET, R.**, *L'École capitaliste en France*, Maspero, Paris, 1972.
- BAUMAN, Z.**, *Globalization: The Human Consequences*, Columbia University, New York, 1998.
- BECK, U.**, 'Politics of Risk Society' in FRANKLIN, J., *The Politics of Risk Society*, Polity Press, Cambridge, 1998.
- BECK, U.**, 'Risk Society Revisited: Theory, Politics and Research Programmes', in ADAM, B. - BECK, U. - VANLOON, J. (eds), *The Risk Society and Beyond. Critical Issues for Social Theory*, Sage Publications Ltd, London, 2000, pp. 211–229.
- BECK, U.**, "The Cosmopolitan Society and its Enemies", *Theory, Culture & Society*, Vol. 19 (1–2), 2002, pp. 17–44.
- BECK, U.**, 'Cosmopolitical Realism: on the distinction between cosmopolitanism', *Philosophy and the Social Sciences*, Global Networks, 4 (2), 2004, pp. 131–156.
- BECKER, G.S.**, *Human Capital*, Columbia University Press, New York, 1964.
- BERELSON, B.**, *Content Analysis in Communication Research*, Glencoe, The Free Press, 1952.
- BERNSTEIN, B.**, *On the classification and framing of educational knowledge* in YOUNG, M.D.F. (ed.) *Knowledge and Control*, Collier-Macmillan, London, 1971.
- BERNSTEIN, B.**, *Class, Codes and Control, Towards a Theory of Educational Transmission*, (vol. 3), 2nd edition, Routledge & Kegan Paul, London, 1977.
- BERNSTEIN, B.**, *Class, codes and control: The structuring of pedagogic discourse*, (vol. 4), Routledge, London, 1990.
- BERNSTEIN, B.**, *Pedagogy, symbolic control and identity: Theory, research, critique*, Taylor & Francis, London, 1996.

- BERNSTEIN, B.**, *Pedagogy, symbolic control and identity: Theory, research, critique*, revised edition, Rowman and Littlefield Publishers, Oxford, 2000.
- BIRCH, K. - MYKHENKO, V.** (eds), *The Rise and Fall of Neoliberalism. The Collapse of an Economic order?*, Zed Books, London, 2011
- BLAU, P., - DUNCAN, O.**, *The American Occupational Structure*, John Wiley, New York, 1967.
- BOLOGNA DECLARATION**, *The European Higher Education Area*. Joint Declaration of the European Ministers of Education Convened in Bologna at the 19th of June 1999.
- BONAL, X. - RAMBLA, X.**, “Captured by the Totally Pedagogised Society: teachers and teaching in the knowledge economy”, *Globalisation, Societies and Education*. Vol. 1, No. 2, 2003, pp. 169-184.
- BORG, C. - MAYO, P.**, “The EU Memorandum on Lifelong Learning. Old Wine in New bottles?”, in *Globalisation, Societies and Education*, Vol. 3, No. 2, 2005, pp. 203-225.
- BOSTOCK, D.**, ‘Coreper Revisited’, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No 2, 2002, pp. 215-234.
- BOURDIEU, P.**, ‘Cultural Reproduction and Social Reproduction’, in KARABEL J – HASLEY, A. (eds), *Power and ideology in education*, Oxford: University Press, New York, 1977, pp. 487–511.
- BOURDIEU, P. - PASSERON, J.-C.**, *Les héritiers*, Editions de minuit, Paris, 1964.
- BOURDIEU, P. - PASSERON J.-C.**, *La reproduction*, Editions de minuit, Paris, 1970.
- BOWLES, S. - GINTIS, H.**, *Schooling in capitalist America: educational reform and the contradiction of economic life*, ed. Basic Books, New York, 1975, pp. 125-126.
- BOWDEN, B.**, “Civil Society, the State, and the Limits to Global Civil Society”, *Global Society*, Vol. 20, No. 2, 2006, pp. 155-178.
- BOWLES, S. -GINTIS, H.**, *Schooling in capitalist America: educational reform and the contradiction of economic life*, Basic Books, New York, 1975, pp. 125-126.
- BULMER, S. - WESSELS, W.**, *The European Council: Decision-Making in European Politics*, Macmillan, London, 1987.
- BURTON-JONES, A.**, *Knowledge capitalism: Business, work and learning in the new economy.*, Oxford University Press, Oxford, 1999.
- CARMEN, M.**, “Reproduction and transformation of inequalities in schooling: the transformative potential of the theoretical constructs of Bourdieu”, *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 29, No. 1, January 2008, pp. 79–89.
- CASTELLS, M.**, *The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. I.: The Rise of the Network Society*, Blackwell, Oxford, 1998.
- CASTLES, S.**, “Migration, Crisis, and the Global Labour Market”, *Globalizations*, 8(3), 2011, pp. 311-324.
- COLEMAN, J.S. - CAMPBELL, Q - HOBSON, C.J. - MCPARTLAND, J.- MOOD, A.- WEINFELD F. D & YORK, L.**, *Equality of educational opportunity*, ed. U.S. Government Printing Office, Washington, 1966.
- CONCEIL DE L’ EUROPE**, *La coopération européenne en matière d’Education* (16eme session, Instabul, 11-12/10/1989) Strasbourg.

- CONNELLY, F.M. - LANTZ O, C.**, ‘Definitions of curriculum. An introduction’, στο ARIEH LEWEY, (edit.), *The International Encyclopedia of Curriculum*, Oxford, Pergamon Press, 1991, pp. 15-28.
- CRAIB, I.**, *Σύγχρονη Κοινωνική θεωρία. Από τον Πάρσονς στον Χάμπερμας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998.
- DAVID, P.A. - FORAY, D.**, “Economic Fundamentals of the Knowledge Society”, *Policy Futures in Education*, Volume 1 (1), 2003, pp. 20-49.
- DAUN, H. - SIMINOU, P.**, “State, Market, and Civil Forces in the Governance of Education”, *European Education*, vol. 37, no. 1, 2005, pp. 26-45.
- DAY, C.**, ‘Change Agendas: The roles of teacher educators’, *Teaching Education*, Vol. 15, No. 2, June 2004, pp. 145-158.
- DEAKIN CRICK, R.**, “Key Competencies for Education in a European Context: narratives of accountability or care”, *European Educational Research Journal*, 7(3), 2008, pp. 311-318
- DEEM, R.**, ‘Globalisation, New Managerialism, Academic Capitalism and Entrepreneurialism in Universities: is the local dimension still important?’, *Comparative Education*, 37 (1), 2001, pp. 7-20.
- DEMAINE, J.**, *Contemporary Theories in the Sociology of Education*, McMillan Press, London, 1981, pp. 19-29.
- DENALTY, G.**, *Inventing Europe. Idea, Identity, Reality*, Macmillan, London, 1995.
- DELANTY, G.**, ‘Ideologies of the Knowledge Society and the Cultural Contradictions of Higher Education’, *Policy Futures in Education*, vol.1, no 1, 2003.
- DELANTY, G.** “European Citizenship: A Critical Assessment”, *Citizenship Studies*, Vol. 11, No. 1, 2007. pp. 63-72.
- DELORS, J.** (Επιτροπή), *Report of Economic and Monetary Union in the European Community*, Βρυξέλλες, 12.4.89.
- DENZIN, N.K. - LINCOLN, Y.S.** (eds), *Handbook of qualitative research* Thousand Oaks: Sage, 1994.
- DENZIN, N.K. - LINCOLN, Y.S.**, ‘Introduction. Entering the field of qualitative research’, στο DENZIN, N.K. - LINCOLN, Y.S. (eds), *Handbook of qualitative research* Thousand Oaks: Sage, 1994, pp.1-17
- DEVEREUX, E. J.**, “Η Κοινωνιολογική Θεωρία του Parsons”, στο ΠΙΕΤΜΕΖΙΔΟΥ, Μ. (επιμ.), *Σύγχρονη κοινωνιολογική θεωρία: Δομο-λειτουργισμός, κριτική στον θετικισμό, συμβολική διαντίδραση, νόημα και ερμηνεία*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1996, σσ. 97-159
- DIANE, R.**, ‘Education and Cultural Capital: The Implications of Changing Trends in Education Policies’, *Cultural Trends*, Vol. 13(2), No. 50, June 2004, pp. 73-86.
- DINAN D.**, *Ever closer union: An Introduction to European Integration (European Union)*, 3rd edition, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005
- DRUCKER, P.**, *Μετακαπιταλιστική Κοινωνία*, Gutenberg, Αθήνα, 2000.
- EPSTEIN, D. - BODEN, R. - DEEM, R. - RIZVI, F. – WRIGHT, S.** (eds), *Geographies of Knowledge, Geometries of Power: Framing the Future of Higher Education*, World Year Book of Education, Routledge, NY & London, 2007.

- ESLAND, G.** *Teaching and Learning as the Organization of knowledge*, in YOUNG, M.D.F. (ed.) *Knowledge and Control*, Collier-Macmillan, London, 1971.
- FLECHA, R.**, “The dialogic sociology of education”, *International Studies in Sociology of Education*, Vol. 2, No. 1, 2011, pp.7-20.
- FLOURIS, G. - KASSOTAKIS, M.**, ‘Opening new horizons: Unique features of the educational reform in Greece’, in WELCH, G. - MAWGOOD, E. (eds), *Educational reform in the United Arab Emirates: A global perspective*, Ministry of Education and Youth, Dubai, 2000, pp. 284-301.
- GALE, T.** ‘Policy Trajectories: treading the discursive path of policy analysis’, *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 20:3, 1999, pp.393–407.
- GEWIRTZ, S.** *The Managerial School: post-welfarism and social justice in education*, Routledge, New York, 2002.
- GIDDENS, A.**, *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*, Polity Press, Cambridge, 1998.
- GIROUX, H.**, *Teachers as Intellectuals: Toward a Critical Pedagogy of Learning*, Bergin and Garvey Publishers, U.S.A., 1988.
- GIROUX, H.**, *Schooling and the Struggle for Public Life*, University of Minnesota Press, 1988.
- GIDDENS, A.**, *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*, Polity Press, Cambridge, 1998, p. 58.
- GLEESON, D. - HUSBANDS, C.**, “Modernizing schooling through performance management: a critical appraisal”, *Journal of Education Policy*, 18 (5), 2003, pp. 499-511.
- GRAWITS, M.**, *Lexique des sciences sociales*, Dalloz, Paris, 1991.
- GREK, S.**, “From Symbols to Numbers: the shifting technologies of education governance in Europe”, *European Educational Research Journal*, 7 (2), 2008, pp. 208-218.
- GREEN, A. - JANMAAT, J.G.**, *Regimes of Social Cohesion: Societies and the Crisis of Globalisation*, Palgrave, Basinstoke, 2011.
- HABERMAS, J.**, “Citizenship and National identity: Some Reflections on the Future of Europe”, *Praxis International*, vol. 12, 1, 1992, pp. 1-19.
- HALASZ, G. - MICHEL, A.**, “Key competences in Europe: implementation, interpretation, policy formulation and implementation”, *European Journal of Education*, Vol. 46, No. 3, 2011, pp. 289–306.
- HARDT, M. - NEGRI, A.**, *Αυτοκρατορία*, εκδ. Scripta, μτφ. Ν. Καλαϊτζής, Αθήνα, 2002.
- HARGREAVES, A.** *Teaching in the knowledge society: Education in the age of insecurity*, Open University Press, Buckingham, 2003.
- HARVEY, D.**, *Spaces of Global Capitalism*, Verso, London, 2006.
- HEINNEMAN, K.**, ‘Education and the internal market’, *European Education*, vol.23, No 2, 1991, pp. 579-590
- HELD, D.**, *Democracy and the global order: from modern state to cosmopolitan governance*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.
- HENRY, M. - LINGARD, B.- RIZVI, F. - TAYLOR, S.**, *The OECD, Globalisation and Education Policy*, Pergamon, London, 2001.
- HUEBNER, D.**, ‘Curriculum as a Field of study’ in PASSOW, A., (edit.), *Curriculum Crossroads*, Teachers College, New York, 1966.

- HUMES, W.M.**, 'The Discourse of Global Citizenship', in PETERS, M. - BLEE, H.- BRITTON, A. (eds), *Global Citizenship Education: Philosophy, Theory and Pedagogy*, Sense Publishers Press, Rotterdam, 2008, pp 41-52
- HUSEN, T. - TUIJNMANN, A. - HALLS, W. D.** (eds), *Schooling in Modern European Society: A Report of the Academia Europaea*, Pergamon Press, Oxford, 1992..
- HOBSBAWM, E.**, 'The Nation and Globalization'. *Constellations*, vol.5 no 1, 1998, pp. 1-9
- JARVIS, P.**, "Beyond the learning society: globalization and the moral imperative for reflective social change", *International Journal of Lifelong Education*, Vol. 25, No. 3, 2006, pp. 201-211.
- JENKS, C.**, *Inequality: A Reassessment of the effect of family and schooling in America*, Basic Books, New York, 1973.
- JESSOP, B. - FAIRCLOUGH, N. - WODAK, P.** (eds), *Education and the knowledge-based economy in Europe*, Sense Publishers, Rotterdam, 2008.
- JONES, H.**, 'Education in the European Community' *Education Today*, Vol. 33, No 1, 1983.
- JORDAN, G. - MCLAUGHLIN, A.**, *The Rationality of Lobbying in Europe: Why are the Euro Groups So Numerous and So Weak?*, Oxford: Centre for European Studies Discussion, 1991.
- KARABEL, J. – HALSEY, A.** (eds), *Power and Ideology in Education*, New York: Oxford University Press, 1977.
- KEDDIE, N.**, 'Classroom Knowledge', in YOUNG, M.F.D. (ed.), *Knowledge and Control*, Collier-Macmillan, London, 1971.
- KENWAY, J. - BULLEN, E. - ROBB, S.**, 'The Knowledge Economy, the Techno-preneur and the Problematic Future of the University', *Policy Futures in Education*, Vol. 2, no.2, 2004, pp. 330-348.
- KEOHANE, R.Q. - HOFFMAN, S.**, 'Community Politics and Institutional Change', in WALLACE, W. (ed), *The Dynamics of European Integration*, Pinter Publishers, London, 1990, pp. 276-290.
- KING, R.P.**, "Governance and accountability in the higher education regulatory state", *Higher Education*, 53, 2007, pp. 411-430.
- KNIGHT, J.**, "Trade Talk: An Analysis of the Impact of Trade Liberalization and the General Agreement on Trade in Services on Higher Education", *Journal of Studies in International Education*, Vol. 6, no.3, 2002, pp. 209-229.
- KOGAN, M.**, *Educational Policy Making. A Study of Interest Groups and Parliament*, Allen and Unwin, 1975, London.
- KWIEK, M.**, 'The University and the State in a Global Age: renegotiating the traditional social contract?', *European Educational Research Journal* 4 (4), 2005, pp. 324-341.
- LANGE, B. - ALEXIADOU, N.**, "Policy learning and governance of education policy in the EU", *Journal of Education Policy*, 25:4, 2010, pp. 443-463.
- LAUDER, H. - BROWN P.- HALSEY A.H.**, Sociology and political arithmetic: some principles of a new policy science, in *The British Journal of Sociology*, 2004 Volume 55 Issue 1, pp. 3-22.
- LAUDER, H.- BROWN, P. -HALCEY, A.**, " Sociology of education: a critical history and prospects for the future", *Oxford Review of Education*, Vol. 35, No. 5, October 2009, pp. 569–585.

- LAWN, M.**, “Soft Governance and the Learning Spaces of Europe”, *Comparative European Politics*, Vol. 4, No. 2-3, 2006, pp. 272-288.
- LAWN, M.** “Standardizing the European Education Policy Space”, *European Educational Research Journal*, 10 (2), 2011. pp. 259-272.
- LEANAERTS, K.** ‘Education in European Community Law after Maastricht’, *Common Market Law Review*, No 31, 1992, pp.7-41.
- LEMERT, C.**, *Sociology after the Crisis*, Westview Press, Colorado, 1995.
- LINGARD, B.**, “Socially Just pedagogies in changing times”, *International Studies in Sociology of Education*, 15 (2) 2005, pp. 165-186.
- LINGARD, B.,- RAWOLLE, S. - TAYLOR, S.**, “Globalizing policy sociology in education: working with Bourdieu”, *Journal of Education Policy*, Vol. 20, No. 6, 2005, pp. 759-777.
- LITTLE, A.**, “Motivating Learning and the Development of Human Capital”, *Compare*. 33 (4), 2003, pp. 437-453.
- LOWE, J.**, ‘Education and European integration’, *International review of Education*, Vol. 38, No 6, 1992, pp. 579-590.
- LUKE, A.**, ‘Text and Discourse in Education: An Introduction to Critical Discourse Analysis’, *Review of Research in Education*, Vol. 21 (1995 - 1996), pp. 3-48.
- LYNCH, K.** ‘Neo-liberalism and Marketisation: the implications for higher education’, *European Educational Research Journal*, Vol. 5, No 1, 2006, pp. 1-17.
- MABBETT, D.**, “Learning by numbers? The use of indicators in the coordination of social inclusion policies in Europe”, *Journal of European Public Policy*, 14, no. 1, 2007, pp. 78–95.
- MACAROV, D.**, *What the Market Does to People. Privatization, Globalization and Poverty*, Zed Books, London, 2006.
- MCNEIL JOHN D.**, ‘*Contemporary Curriculum in thought and action*’, Wiley, John & Sons, Incorporated, New Jersey, 2006.
- MILLER, H.**, “Annual and Lifetime Income in Relation to Education, 1939-1959”, in *American Economic Review*, 50, Dec. 1960, pp. 962-986.
- MINCER, J.**, “Investment in Human Capital and Personal Income Distribution”, in *Journal of Political Economy*, vol LXVI, number 4, August 1958, pp. 281-302.
- MILWARD, A.S.**, *The Reconstruction of Western Europe 1945-51*, Routledge, London, 1984.
- MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION AND RELIGIOUS AFFAIRS**, Greece. *Educational Policy Review. Background to OECD on Education*, Organization of Textbooks Publishing (O.E.D.B.), Athens, 1995.
- MISHRA, R.**, *Globalization and the Welfare State*, Edward Elga, Cheltenham UK, 1999.
- MULKAHY, G.**, ‘In search of the European dimension in education’, *European Journal of Teacher education*, Vol. 14, No 3, 1991, pp. 213-226.
- NEAVE, G.**, *The EEC and education*, Trentham Books, Stock-On-Trent, 1984.
- NELSEN, B.F. - STUBB, A.C.G.** (eds), *The European Union: Readings on the Theory and Practice of European Integration*, Lynne Reiner Publishers, Boulder, London, 1994.

- NORMAND, R.**, “Expertise, Networks and Indicators: the construction of the European strategy in education”, *European Educational Research Journal*, Vol 9, No. 3, 2010, pp. 407-421.
- NOVOA, A. - LAWN, M.** (eds), *Fabricating Europe: The Formation of an Education Space*, Kluwer Academic, Dordrecht, 2002.
- NUGENT, N.**, *The Government and Politics of the European Union*, Macmillan, 3rd edition, London, 1994.
- OECD** *Knowledge management in the learning society*. Paris, OECD, 2000.
- OLSEN, M.**, “Understanding the mechanisms of neoliberal control: lifelong learning, flexibility and knowledge capitalism”, *International Journal of Lifelong Education*, Vol. 25, No. 3, 2006, pp. 213-230.
- OZGA, J. - DAHLER-LARSEN, P. - SEGERHOLM, C. - SIMOLA, H.** (eds), *Fabricating Quality in Education: Data and Governance in Europe*, Routledge, London, 2011.
- PASIAS, G. - ROUSSAKIS, Y.**, “Towards the European Panopticon: EU Discourses and Policies in Education and Training 1992-2007”, in COWEN, B. - KAZAMIAS, A. (eds), *International Handbook of Comparative Education*, Springer, 2009, Ch. 30, pp. 473-489
- PASIAS, G. - ROUSSAKIS, Y.**, “Who marks the bench? A critical review of the neo-European “paradigm shift” through higher education policies and discourses”, *Journal of Critical Education Policy Studies*, 10 (1), 2012, pp. 127-141.
- PERRY, L. - SOUTHWELL, L.**, “Developing intercultural understanding and skills: models and approaches”, *Intercultural Education*, Vol. 22, No. 6, 2011, pp. 453-466.
- PETERS, M. - BLEE, H. - BRITTON, A.** (eds), *Global Citizenship Education: Philosophy, Theory and Pedagogy*, Sense Publishers Press, Rotterdam, 2008.
- PHILIP, A.B.**, ‘Pressure Groups in the European Community and International Institutions Arrangements’, in BEUTER, R. - TSAKALOYANNIS, P. (eds), *Experiences in Regional Co-operation*, European Institute of Public Administration, Maastricht, 1987.
- RANSON, S.**, “Public accountability in the age of neo-liberal governance”, *Journal of Education Policy*, Vol. 18, No. 5, 2003, pp. 459-480.
- RAUHVARGERS, A.**, *Bologna Process Stocktaking. Conclusions and Recommendations*, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009.
- REICH, R.**, *The Work of Nations*, Vintage Books, N.Y., 1991.
- REXHEPI, J. - TORRES, C.A.** “Reimagining Critical Theory”, *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 32, No. 5, 2011, pp. 679-698.
- RINNE, R.**, ‘The Growing Supranational Impacts of the OECD and the EU on National Educational Policies and the Case of Finland’, *Policy Futures in Education*, Vol. 6, No. 6, 2008, pp. 665-680.
- RIZVI, F. - LINGARD, B.**, *Globalizing education policy*, Routledge, London, 2010.
- ROBERTSON, S.L. - BONAL, X. - DALE, R.**, “GATS and the Education Service Industry: The Politics of Scale and Global Reterritorialization”, *Comparative Education Review*, Vol. 46, No. 4, 2002, pp. 472-496.
- ROOM, G.**, Policy Benchmarking in the European Union, *Policy Studies*, 26 (2), 2005, pp. 117 – 132.

- RUTKOWSKI, D. - YATES, L. - YOUNG, M.**, “Globalisation, Knowledge and the Curriculum”, *European Journal of Education*, Vol 45, No. 1, 2010, pp. 4-11.
- RUTKOWSKI, L. - LANGFELDT, G.**, “Reading economics, thinking education: The relevance -and irrelevance- of economic theory for curriculum research”, *Journal of Curriculum Studies*, Vol 44, No.2, 2012, pp. 165-192.
- SCHULTZ, T.W.**, *Η Οικονομική αξία της εκπαίδευσης*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1972.
- SCHULTZ, T.W.**, *Investment in Human Capital*, *American Economic Review*, 51, 1961,
- SHORE, C.**, “Audit culture and Illiberal governance: Universities and the politics of Accountability”, *Anthropological Theory*, Vol. 8, No. 3, 2008, pp. 278-298.
- SHORE, C.**, ‘European Governance’ or Governmentality? The European Commission and the Future of Democratic Government, *European Law Journal*, Vol. 17, No. 3, 2011, pp. 287–303.
- SLEE, R. - WEINER, G - TOMLINSON, S.** (eds), *School effectiveness for Whom*, Falmer Press, London, 1998.
- STAIGER, U.**, “New agendas? Culture and citizenship in EU policy”, *International Journal of Cultural Policy*, Vol. 15, No 1, 2009, pp. 1-16.
- STANDING, G.**, *The precariat: the new dangerous class*, Bloomsbury, London, 2011.
- STEHR, N.**, *Knowledge Societies*, Sage, London, 1994.
- STONE, D.** (ed), *Banking on knowledge: The genesis of the Global Development*, Routledge, London, 2000.
- SUTER, K.**, *Global Order and Global Disorder: Globalization and the Nation-State*, Greenwood Publishing, U.S.A., 2003.
- TAYLOR, S.**, “Critical Policy Analysis: exploring contexts, texts and consequences”, *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 18:1, 1997, pp. 23-35.
- TAYLORS, P. - RICHARDS, C.**, *An Introduction to curriculum studies*, Humanities press, New York, 1979.
- THOMAS, R.M.**, ‘The Symbolic Linking of Politics and Education’, στο R.M. Thomas (ed.), *Politics and Education*, Pergamon Press, Oxford, 1983, pp. 8-18.
- TOMLINSON, S.**, *Education in a Post-welfare Society*, Open University Press, Buckingham, 2001.
- TRAMONTE, L. - WILLMS, J. D.**, “Cultural capital and its effects on education outcomes”, *Economics of Education Review*, Vol. 29, No. 2, 2010, pp. 200-213.
- UEBNER, D.**, ‘Curriculum as a Field of study’, in PASSOW, A., (edit.), *Curriculum Crossroads*, Teachers College, New York, 1966.
- UNESCO**, *Towards Knowledge Societies*, UNESCO Paris, 2005.
- URWIN, D.**, *The Community of Europe. A History of European Integration since 1945*, Longman, London, 1995.
- VANBERGEN, P.**, *Educational treatment of the European dimension in Education*, report, V/751/88-EN, task Force, Brussels.
- VIBERT, F.**, *The Rise of the Unelected: Democracy and the New Separation of Powers*, University Press, Cambridge, 2007.
- VOOGT, J. - ROBLIN, N.P.**, “A comparative analysis of international frameworks for 21st century competences: Implications for national curriculum policies”, *Journal of Curriculum Studies*, Vol. 44, No. 3, 2012, pp. 299-321.

- VREELAND, J.R. - KOSACK, S.** *Globalization and the Nation-State: The Impact of the IMF and the World bank*, Routledge, London, 2006.
- WALLACE, H. - WALLACE, W.**, (eds) *Policy-Making in the European Union*, Oxford University Press, Oxford, 1996.
- WALLACE, W.**, 'The dynamic of European integration', in WALLACE, W. (ed), *The Dynamics of European Integration*, Pinter Publishers, London, 1990, pp.12-29.
- WEAVER, Q.**, 'Europe since 1945: crisis to renewal', στο WILSON, K. & DUSEN, J. (eds), *The History of the Idea of Europe*, Routledge, London, 1993, pp.151-214.
- WEBER, R. P.**, *Basic Content Analysis*, Sage Publications, London, 1990.
- WEIGAL, D. - STIRK, P.** (eds), *The Origins & Development of the European Community*, Leicester University Press, London, 1992.
- WELCH, G. - MAWGOOD, E.** (eds), *Educational reform in the United Arab Emirates: A global perspective*, Ministry of Education and Youth, Dubai, 2000.
- WHITTY, G.**, "Revisiting school knowledge", *European Journal of Education*, Vol.45, No. 1, 2010, pp. 28-45.
- WORLD BANK**, *Constructing Knowledge Societies: New Challenges for Tertiary Education*, World Bank, Washington, 2003.
- YOUNG, M.D.F.** (ed.), *Knowledge and Control*, Collier-Macmillan, London, 1971.
- YOUNG, M.**, "Qualification frameworks: some conceptual issues", *European Journal of Education*, 42, 2007, pp. 445-457.
- YOUNG, M.**, *Bringing Knowledge Back In: From social constructivism to social realism in the sociology of knowledge*, Routledge, London, 2008.
- YOUNG, M. - MULLER, J.**, "Three educational scenarios for the future: Lessons from the sociology of knowledge", *European Journal of Education* Vol. 45, No. 1, 2010, pp. 11-27.

Γ. Τα κείμενα του Συμβουλίου

- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ**, *Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη*, Βρυξέλλες, 1986
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ.**, Ψήφισμα του Συμβουλίου της 9-2-1976 περί προγράμματος δράσεως στον τομέα της εκπαίδευσης, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, 1987, 3^η έκδοση, Ιούνιος 1987, Λουξεμβούργο, σσ. 23-28.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ**, Ψήφισμα του Συμβουλίου της 16-11-1971 σχετικά με την καθιέρωση συνεργασίας στον τομέα της εκπαίδευσης, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, (1971-1987), 3^η έκδοση, Λουξεμβούργο, Ιούνιος 1987.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ**, Ψήφισμα της 6-6-1974 σχετικά με τη συνεργασία στον τομέα της παιδείας, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, 3^η έκδοση, Λουξεμβούργο, Ιούνιος 1987.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ**, Ψήφισμα του Συμβουλίου της 9-2-1976 περί προγράμματος δράσης στον τομέα της εκπαίδευσης, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, 3^η έκδοση, Λουξεμβούργο, Ιούνιος 1987, σσ. 23-28.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ**, Ψήφισμα του Συμβουλίου στις 13-12-1976 σχετικά με τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για να βελτιωθεί η προετοιμασία των νέων για την άσκηση επαγ-

- γευματικής δραστηριότητας και να διευκολυνθεί η μετάβασή τους από την εκπαίδευση στην ενεργό ζωή, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, 3^η έκδοση, Λουξεμβούργο, Ιούνιος 1987, σσ. 41-43 .
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ**, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, 3^η έκδοση, Λουξεμβούργο, Ιούνιος 1987
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ**. 'Γενική έκθεση της Επιτροπής Παιδείας' στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ Ε.Κ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, 1987
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΚ**, Έκθεση της Επιτροπής για την Ευρώπη των πολιτών που ενέκρινε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Μιλάνου στις 28-29.6.1985, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ. *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, 3^η έκδοση, Λουξεμβούργο, Ιούνιος 1987.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ**, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, τρίτη έκδοση, Λουξεμβούργο, Ιούνιος 1987
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ**, Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 14-5-1987, σχετικά με ένα ευρωπαϊκό πρόγραμμα εντατικότερης καταπολέμησης του αναλφαριθμητισμού, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, 3^η έκδοση, Ιούνιος 1987, Λουξεμβούργο.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ**. Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 27-9-1985 για την προώθηση της ευρωπαϊκής διάστασης στην παιδεία, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική* (1971-1987), 3^η έκδοση, Λουξεμβούργο, 1987, σσ. 157-158
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ Ε.Κ.**, Ψήφισμα του Συμβουλίου της 24-5-1988 σχετικά με την 'Ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση', 88/C177/02, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ των ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική*, (1988-92) συμπλήρωμα της 3^{ης} έκδοσης, 1989 , Λουξεμβούργο, σσ. 19-21.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ**, Ψήφισμα του Συμβουλίου της 14-12-1989 σχετικά με την καταπολέμηση της σχολικής αποτυχίας, 90/C 27/01, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την ΕΕΠ (1988-89)*, συμπλήρωμα της 3^{ης} έκδοσης, Λουξεμβούργο, 1989, σσ.117-118.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ**, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική (1971-1987)*, 3^η έκδοση, Λουξεμβούργο, 1988.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ**, Συμπεράσματα του Συμβουλίου των Υπουργών Παιδείας της 6-10-1989 για την κοινοτική συνεργασία και πολιτική στον τομέα της εκπαίδευσης με την προοπτική του 1993, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική* (1988-1989), συμπλήρωμα της 3^{ης} έκδοσης, Λουξεμβούργο, 1989, σσ. 99-102
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ**, Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 31-5-1990 σχετικά με τη μεγαλύτερη έμφαση σε θέματα ισότητας εκπαιδευτικών ευκαιριών στα προγράμματα βασικών σπουδών και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, 90/C 162/05, στο ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική (1990-92)*, συμπλήρωμα 2 της 3^{ης} έκδοσης, Λουξεμβούργο, 1993, σ.49.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, Απόφαση αριθ. 2493/95/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την ανακήρυξη του 1996 ως 'Ευρωπαϊκού έτους της δια Βίου εκπαίδευσης και κατάρτισης', ΕΕ L 256, Βρυξέλλες, 26-10-1995.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΕΚ**, Απόφαση αριθμ. 819/95/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 14-3-1995 για τη θέσπιση του Προγράμματος Κοινοτικής δράσης

- ‘ΣΩΚΡΑΤΗΣ’, ΕΕ L 87 της 20-4-1995, *Κείμενα για την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική* (1993-1997), συμπλήρωμα αριθ. 3, Λουξεμβούργο, 1997, σσ. 117-133.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, *Κείμενα σχετικά με την εκπαίδευση, την κατάρτιση και την νεολαία* (1993-1997), Λουξεμβούργο, 1998.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 6-5-1996 πάνω στο Λευκό Βιβλίο ‘Διδασκαλία και Μάθηση: Προς την κοινωνία της γνώσης’, *Κείμενα σχετικά με την εκπαίδευση, την κατάρτιση και την νεολαία* (1993-1997), Λουξεμβούργο, 1998, σσ. 195-199
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, Κανονισμός (ΕΚ) 1260/1999 περί γενικών διατάξεων για τα διαρθρωτικά Ταμεία, ΕΕ L 161, Βρυξέλλες, 26-6-1999.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, Ψήφισμα της 17-12-1999, ‘*Πέρασμα στη νέα χιλιετία*’: ανάπτυξη νέων διαδικασιών εργασίας για την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, ΕΕ C008, Βρυξέλλες, 12-1-2000.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, Κοινή θέση (ΕΚ) 53/2000, της 9^{ης} Νοεμβρίου 2000, που καθορίστηκε από το Συμβούλιο με τη διαδικασία του άρθρου 251 της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, για την έκδοση σύστασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου περί ευρωπαϊκής συνεργασίας για την αξιολόγηση της ποιότητας στη σχολική εκπαίδευση, ΕΕ C375, Βρυξέλλες, 28-12-2000.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ Ε.Ε**, *Μελλοντικές προκλήσεις και στόχοι των εκπαιδευτικών συστημάτων στην κοινωνία της μάθησης-Συνέχεια του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Λισσαβόνας*, Συμπεράσματα της 2270ής συνόδου του Συμβουλίου Παιδείας, Βρυξέλλες, 8-6-2000
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ**, Σύνοδος της Λισσαβόνας (23-24.3.2000), *Συμπεράσματα της Προεδρίας*, Βρυξέλλες, 2000.
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ**, *Συμπεράσματα της Προεδρίας*, Feira (19-20.6.2000) Βρυξέλλες, 2000.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, Απόφαση 253/2000/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 24-1-2000, για τη θέσπιση του δεύτερου σταδίου του προγράμματος κοινοτικής δράσης στον τομέα εκπαίδευσης ‘Σωκράτης’, ΕΕ L028, 3.2.2000, Βρυξέλλες.
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ**, *Συμπεράσματα της Προεδρίας*, Laeken (14-15.12.2001), Βρυξέλλες, 2001.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, Σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 12^{ης} Φεβρουαρίου 2001, περί ευρωπαϊκής συνεργασίας για την αξιολόγηση της ποιότητας στη σχολική εκπαίδευση, ΕΕ L60, Βρυξέλλες, 1-3-2001.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, Έκθεση του Συμβουλίου Παιδείας προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο «Οι συγκεκριμένοι μελλοντικοί στόχοι των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης», αριθ. 5980/01, EDUC 23, Βρυξέλλες, 14-2-2001
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ**, *Συμπεράσματα της Προεδρίας*, Λισσαβόνα, (23-24/3/2000), Βρυξέλλες, 2000.
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ**, *Συμπεράσματα της Προεδρίας*, Στοκχόλμη (23-24.3.2001)
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, *Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 13ης Ιουλίου 2001 σχετικά με τις επακόλουθες εργασίες μετά την έκθεση περί συγκεκριμένων μελλοντικών στόχων των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης*, ΕΕ C204, Βρυξέλλες, 20-7-2001

- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, *Λεπτομερές Πρόγραμμα των επακόλουθων εργασιών σχετικά με τους στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ευρώπη*, ΕΕ C142, Βρυξέλλες, 14-06-2002.
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ**, Συμπεράσματα της Προεδρίας, Βαρκελώνη, Βρυξέλλες 15/16-3-2002
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 5ης Μαΐου 2003, σχετικά με τα επίπεδα αναφοράς μέσω των ευρωπαϊκών επιδόσεων στην εκπαίδευση και την κατάρτιση (Benchmarks), Επίσημη Εφημερίδα C134, 7-6-2003.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, *‘Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010’. Επείγουσα ανάγκη μεταρρυθμίσεων για να επιτύχει η Στρατηγική της Λισσαβόνας*, COM (2003) 685 τελικό, Βρυξέλλες, 11-11-2003.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, Κείμενα σχετικά με την εκπαίδευση την κατάρτιση και την νεολαία (1998-2001)
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, *Οι συγκεκριμένοι μελλοντικοί στόχοι των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης*, αριθ. 5980/01, Educ 23, Βρυξέλλες, 14-2-2001.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, *Προαγωγή της ενισχυμένης ευρωπαϊκής συνεργασίας στον τομέα της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης*, ΕΕ C 013, Βρυξέλλες, 18.01.2003.
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ**, Σύνοδος της Λισσαβόνας (23-24.3.2000), Συμπεράσματα της Προεδρίας, Βρυξέλλες, 2000.
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ-ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ**, *Σχέδιο Συμπερασμάτων του Συμβουλίου και των αντιπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών-μελών συνερχομένων στο πλαίσιο του Συμβουλίου, σχετικά με τη βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών*. Βρυξέλλες, 26 Οκτωβρίου 2007.
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ**, *Σχέδιο Συμπερασμάτων του Συμβουλίου και των αντιπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών-μελών συνερχομένων στο πλαίσιο του Συμβουλίου, σχετικά με τη βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών*, Βρυξέλλες, 26 Οκτωβρίου 2007
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, Έκθεση του Συμβουλίου Παιδείας προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο «Οι συγκεκριμένοι μελλοντικοί στόχοι των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης», αριθ. 5980/01, Educ 23, 14-2-2001, Βρυξέλλες.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, *Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010. Επείγουσα ανάγκη μεταρρυθμίσεων για να επιτύχει η Στρατηγική της Λισσαβόνας*, Κοινή ενδιάμεση έκθεση του Συμβουλίου και της Επιτροπής για την εφαρμογή του λεπτομερούς προγράμματος των επακόλουθων εργασιών σχετικά με τους στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ευρώπη, Educ 43, 6905/3/04 REV 3, 26/2/ 2004, Βρυξέλλες.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, *«Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010. Επείγουσα ανάγκη μεταρρυθμίσεων για να επιτύχει η Στρατηγική της Λισσαβόνας»*, Κοινή ενδιάμεση έκθεση του Συμβουλίου και της Επιτροπής για την εφαρμογή του λεπτομερούς προγράμματος των επακόλουθων εργασιών σχετικά με τους στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ευρώπη, EDUC 43, 6905/3/04 REV 3, 26/2/ 2004, Βρυξέλλες.
- ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΕ**, *«Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010’. Επείγουσα ανάγκη μεταρρυθμίσεων για να επιτύχει η Στρατηγική της Λισσαβόνας*, COM (2003) 685 τελικό, Βρυξέλλες, 11-11-2003.

Δ. Τα κείμενα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

EUROPEAN COMMISSION, Completing the internal market, COM (85) 310 final, Brussels, 1985

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *‘Προϋποθέσεις επιτυχίας της ΕΕΠ: Νέοι ορίζοντες για την Ευρώπη’*, COM (87)101 τελικό, ΔΕΛΤΙΟ ΤΩΝ ΕΚ, συμπλήρωμα 1, Βρυξέλλες, 1987.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, *Οδηγός για τη Μεταρρύθμιση των Κοινοτικών Διαρθρωτικών Ταμείων*, Λουξεμβούργο, 1989.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, *‘Ανακοίνωση για το πρόγραμμα δράσης σχετικά με την εφαρμογή του Κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών δικαιωμάτων των εργαζομένων’*, COM (89) 568, Βρυξέλλες, 27-11-1989.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, Κοινωνικός Διάλογος *‘Κοινή Γνώμη σχετικά με τους τρόπους για να προωθηθεί η ευρύτερη δυνατή πρόσβαση στην κατάρτιση’*, ΣΕΚ (91) 2531, Βρυξέλλες, 20-12-1991.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, Υπόμνημα για την *‘Επαγγελματική κατάρτιση στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα στη δεκαετία του ’90’*, COM (91) 397 τελικό, Βρυξέλλες, 12-12-1991.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ Ε.Κ. *‘Πρώτη έκθεση σχετικά με την εξέλιξη των ενεργειών που έχουν ανακαλυφθεί στο επίπεδο των κρατών-μελών και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας για τη ενίσχυση της ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση’* ΣΕΚ (91) 1753, Βρυξέλλες, 23-9-1991.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, *Πράσινη βίβλος για την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση*, COM.93/ 457 τελικό, 29-9-1993, Βρυξέλλες.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, *Για τη διαφάνεια στην Κοινότητα*, KOM(93) 258 τελικό, Βρυξέλλες, 2-6-93.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, *Έκθεση για την Ιθαγένεια της Ένωσης*, KOM (93) 702 τελικό, Βρυξέλλες, 21-12-93.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ *Πράσινο βιβλίο για την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική. Επιλογές για την Ένωση*, KOM (93) 551 τελικό, Βρυξέλλες, 17-11-93.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, *Για την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα των κοινοτικών οργάνων*, KOM (93) 191 τελικό, Βρυξέλλες, 5-5-93.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, *Κατευθυντήριες γραμμές για κοινοτική δράση στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης*, KOM (93) 151 τελικό, Βρυξέλλες, 5-5-1993.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Λευκό Βιβλίο, Ανάπτυξη, Ανταγωνιστικότητα, Απασχόληση. Οι προκλήσεις και η αντιμετώπισή τους στον 21^ο αιώνα*, Βρυξέλλες, 1993

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ Ε.Κ., *Έκθεση για την Ιθαγένεια της Ένωσης*, KOM(93) 702 τελικό, Βρυξέλλες, 21-12-93.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική*, Λευκό Βιβλίο, Βρυξέλλες, 1994

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ *Λευκό Βιβλίο, Ανάπτυξη, Ανταγωνιστικότητα, Απασχόληση. Οι προκλήσεις και η αντιμετώπισή τους για τη μετάβαση στον 21^ο αιώνα*, Λουξεμβούργο, 1994.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, Απόφαση της 29.07.1994 για τη χορήγηση συνδρομής του πολυταμειακού ολοκληρωμένου Επιχειρησιακού Προγράμματος (ΕΠΕΑΕΚ) που εντάσσεται στο

- Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης για τις διαρθρωτικές παρεμβάσεις στα πλαίσια του στόχου 1 στην Ελλάδα, C (94) 1423, Βρυξέλλες, 29-07-1994.
- ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ,** Πρόγραμμα Δράσης, *‘Η Ευρώπη και η Κοινωνία των Πληροφοριών: Η συνέχιση της πορείας’*, COM(94) 347, Βρυξέλλες, 19-7-1994
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ** Λευκή Βίβλος, *Διδασκαλία και Μάθηση, Προς την Κοινωνία της Γνώσης*, Λουξεμβούργο, 1995.
- ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ,** Στην υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οδηγός του πολίτη για τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο 1996.
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ,** Λευκό Βιβλίο για την εκπαίδευση και την κατάρτιση. *‘Διδασκαλία και Μάθηση. Προς την κοινωνία της γνώσης’*, Λουξεμβούργο, 1996.
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ,** *‘Προς το 5^ο Πρόγραμμα-Πλαίσιο: Πρόσθετα στοιχεία για τη διαβούλευση προσανατολισμού’*, COM (96) 595 τελικό, Βρυξέλλες, 20-11-1996.
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ,** Τελική έκθεση για την εφαρμογή του προγράμματος PETRA- Πρόγραμμα δράσης για την επαγγελματική κατάρτιση των νέων και την προετοιμασία τους για τη ζωή των ενηλίκων και την επαγγελματική ζωή, COM (97) 385 τελικό, Βρυξέλλες, 22-7-1997.
- ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ,** *‘Για μια Ευρώπη της Γνώσης’*, COM (97) 563, Βρυξέλλες, 12-11-1997.
- ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ,** *‘Πρόγραμμα Δράσης 2000’ (Ατζέντα 2000)*, τ. Α’&Β’, COM (97) 2000, Βρυξέλλες, 17-7-1997, σ. 20-21.
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ,** *Πώς λειτουργεί η Ε.Ε;* Σειρά: Η Ευρώπη σε εξέλιξη, Λουξεμβούργο, 1998.
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ,** *Συνθήκη του Άμστερνταμ: τι άλλαξε στην Ευρώπη*, σειρά: Η Ευρώπη σε εξέλιξη, Λουξεμβούργο, 1999, σ. 6.
- ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ,** *‘Για μια Ευρώπη της Γνώσης’*, COM (97) 563, Βρυξέλλες, 12.11.1997.
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ,** Έκθεση σχετικά με την εφαρμογή, τα αποτελέσματα και τη συνολική αξιολόγηση του Ευρωπαϊκού Έτους της δια βίου εκπαίδευσης και κατάρτισης (1996), COM (1999) 447 τελικό, Βρυξέλλες, 15-9-1999.
- ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ,** Πρόταση σύστασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου περί ευρωπαϊκής συνεργασίας για την αξιολόγηση της ποιότητας στη σχολική εκπαίδευση, COM (1999) 709, Βρυξέλλες, 24.1-2000.
- ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ,** Πρόταση σύστασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου περί ευρωπαϊκής συνεργασίας για την αξιολόγηση της ποιότητας στη σχολική εκπαίδευση, COM (2000) 523, Βρυξέλλες, 3-8-2000.
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ,** *Προς μια ευρωπαϊκή διάσταση εκπαίδευσης και ενεργού συμμετοχής του πολίτη*, Λουξεμβούργο, 2000.
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ** *Ευρωπαϊκή ατζέντα κοινωνικής πολιτικής*, Ανακοίνωση, COM (2000) 379, Βρυξέλλες, 28-6-2000.
- ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ,** Απόφαση της 28.11.2000 «Σχετικά με την έγκριση του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης για τις κοινοτικές διαρθρωτικές παρεμβάσεις στις περιφέρειες που υπάγονται στο στόχο αρ. 1 στην Ελλάδα».
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ,** Υπόμνημα σχετικά με την εκπαίδευση καθ όλη τη διάρκεια της ζωής, SEC (2000) 1832, Βρυξέλλες, 30-10-2000.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, Τελική έκθεση για την εφαρμογή του πρώτου σταδίου του κοινοτικού προγράμματος δράσης (1995-1999), COM (2000) 863 τελικό, Βρυξέλλες, 22-12-2000.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, Απόφαση της 28-11-2000 «Σχετικά με την έγκριση του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης για τις κοινοτικές διαρθρωτικές παρεμβάσεις στις περιφέρειες που υπάρχουν στο στόχο αρ. 1 στην Ελλάδα».

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Ανακοίνωση προς το Ευρωπαϊκό. Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την ΕτΠ, Στρατηγικοί στόχοι 2000-2005. Η διαμόρφωση της νέας Ευρώπης, COM (2000) 154 τελικό, Βρυξέλλες, 9-2-2000.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Πρόγραμμα Δράσης 2000. Για μια ισχυρότερη και ευρύτερη Ευρώπη, σειρά: Η Ευρώπη σε εξέλιξη, Λουξεμβούργο, 2000.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Προς μια ευρωπαϊκή διάσταση εκπαίδευσης και ενεργού συμμετοχής του πολίτη, Λουξεμβούργο, 2000.

EUROPEAN COMMISSION, Towards the European Research Area, COM (2000) 6, Brussels, 18-1-2000.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση. Μια Λευκή Βίβλος, COM (2001) 428 τελικό, Βρυξέλλες, 25-7-2001.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ Η Ευρωπαϊκή Ένωση και ο κόσμος. Λουξεμβούργο, 2001

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, «Σχέδιο δράσης e-Learning-Να σκεφτούμε την εκπαίδευση του αύριο», COM (2001), 172, Βρυξέλλες, 28-3-2001.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Η Ευρωπαϊκή Ένωση: σε συνεχή πορεία διεύρυνσης, σειρά: Η Ευρώπη σε εξέλιξη, Λουξεμβούργο, 2001.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, 'Εκπαίδευση & Κατάρτιση 2010'. §Επείγουσα ανάγκη μεταρρυθμίσεων για να επιτύχει η στρατηγική της Λισαβόνας, COM (2003) 685 τελικό, Βρυξέλλες, 11-11-2003.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Οι συγκεκριμένοι μελλοντικοί στόχοι των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης, Έκθεση της 31-1-2001, COM (2001) 59 τελικό Βρυξέλλες.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Περισσότερη ποικιλότητα, μεγαλύτερη ενότητα. Η μεγαλύτερη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Βρυξέλλες, 2003.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Η Συνθήκη της Λισαβόνας με μια ματιά, http://europa.eu/lisbon_treaty/glance/index_el.htm.

EUROPEAN COMMISSION, DG Education and Culture, Education and Training 2010. Diverse Systems Shared Goals, Key Objectives and Areas of Cooperation, Working Groups, [www. Europa.eu.int/comm. /education/policies /2010 /objectivesen. html](http://www.Europa.eu.int/comm./education/policies/2010/objectivesen.html).

EUROPEAN COMMISSION/DG for Education and Culture: EDUCATION: A New Generation of Programmes (2000-2006), information brochure, Brussels, 2000.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Σχέδιο αναλυτικού προγράμματος εργασίας σε συνέχεια της έκθεσης περί των συγκεκριμένων στόχων εκπαίδευσης και κατάρτισης, COM (2001) 501, Βρυξέλλες, 7-9-2001.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ Πραγμάτωση μιας ευρωπαϊκής περιοχής δια βίου μάθησης. Ανακοίνωση της Επιτροπής, COM (2001) 678, Βρυξέλλες, 21-11-2001.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ Λευκό βιβλίο, Μια νέα πνοή για την ευρωπαϊκή νεολαία, COM (2001) 681, Βρυξέλλες, 21-11-2001.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Νέες ευρωπαϊκές αγορές εργασίας, ανοιχτές σε όλους, με πρόσβαση σε όλους, COM (2001) 116, Βρυξέλλες, 28-2-2001.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Οι συγκεκριμένοι μελλοντικοί στόχοι των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης*, Έκθεση της 31-1-2001, COM (2001) 59 τελικό, Βρυξέλλες.

EUROPEAN COMMISSION, European Report on Quality Indicators of Lifelong Learning Fifteen Quality Indicators, Brussels, June 2002

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Standing Group for Indicators and Benchmarks, Τελικός κατάλογος των δεικτών για χρήση στο πλαίσιο των μελλοντικών στόχων. Αποτελέσματα από τη διαβούλευση με τις ομάδες εργασίας, Βρυξέλλες, Ιούλιος 2003.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, *Οι βασικές ικανότητες για τη δια βίου μάθηση*, COM (2005) 548 τελικό, Βρυξέλλες, 10.11.2005,

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ Η νέα γενιά κοινοτικών προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης μετά το 2006, COM(2004) 156 τελικό, Βρυξέλλες, 9-3-2004.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΚ, *Πρόταση σύστασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις νέες ικανότητες για την κοινωνία της γνώσης και τη δια βίου μάθηση*, COM (2005) 548 τελικό, Βρυξέλλες, 10-11-2005.